

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Joseph Francois Michaud

HAÇLI SEFERLERİ TARİHİ

<3. CİLT>

Çeviri: Engin Öztürk

HAÇLI SEFERLERİ TARİHİ III. Cilt

Joseph Francois Michaud

SARMAL KİTABEVİ

Yayıncı Sertifika No: 48172

ISBN: 978-625-6005-51-8

Joseph Francois Michaud

Haçlı Seferleri Tarihi Cilt -3

Çeviri: *Engin Öztürk*

Yayına Hazırlayan: *İsmet Gülseçgin*

1. Baskı: Temmuz 2024

Baskı ve Cilt

Repar Tasarım Matbaacılık

Merkez Mah. Cemal Ulusoy Cad. No: 43

Yenibosna / Bahçelievler/İstanbul

Sertifika No: 40675

Sarmal Kitabevi

Çağlayanlar Sok. Marmaroom Sitesi A Blok D: 3

Maltepe - İstanbul

Tel: 0532 297 72 59

www.sarmalkitabevi.com

HAÇLI SEFERLERİ TARİHİ III. Cilt

Joseph Francois Michaud

XV. KİTAP- MS 1255-1270.

SEKİZİNCİ HAÇLI SEFERİ.....11

IX. Louis tarafından tahkim edilen Filistin'in Hristiyan şehirleri - Haçlılar arasındaki çekişmeler - Sarakenler arasındaki bölünmeler - Mısır sultanı Aybek'in öldürülmesi - Sultan Şecerüddür'ün öldürülmesi - Moğollar ya da Tatarların Bağdat'ı ele geçirmesi - Kutuz'un Mısır sultanı seçilmesi - Moğolların Suriye'nin başlıca şehirlerini ele geçirmesi - Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında zuhur eden genel kargaşa - Macaristan Kralı IV. Bela - Kutuz'un öldürülmesi - Mısır Memlûkleri - Baybars'ın Mısır sultanı ilan edilmesi - Filistin'deki Hristiyanlara karşı savaş ilan etmesi - Memlûklerin Tatarları yenmesi ve Filistin'den sürmesi - İstanbul'un Yunanlılar tarafından geri alınması ve Latinlerin sürülmesi - Hristiyanların Memlûkler tarafından yenilmesi ve Filistin'in harap edilmesi - Kaesarea, Arsuf, ve Sefed'in kuşatılması ve ele geçirildi - Hristiyanların katledilmesi - Muhammetçilik bir kılıç dini değildir - Charlemagne'in hayatı - Mısır sultanı tarafından Yafa'nun ele geçirilmesi - Bohemond'un Baybars ile bir antlaşma yapması - Antakya'nın ele geçirilmesi, yok edilmesi, ve halkın katledilmesi - Papaların Avrupa hükümdarlarıyla kavgaları - Svabya'nın kraliyet ailesi - Papa tarafından Sicilya kralı olarak taçlandırılan Anjou kontu Charles - Mainfroy - Conradin Sicilya tacına itiraz ediyor - IX. Louis Kutsal Topraklara yeni bir Haçlı Seferi düzenlemeye karar vermesi - Desteği için haç çıkaran ünlü şahsiyetler - Joinville'in krala eşlik etmeyi reddetmesi - Tatarların Hanı Abaka'nın Roma'ya elçiler göndermesi - Papa IV. Clement'in yeni Haçlı Seferi'ni desteklemesi - Ruhban sınıfının bağış toplamasına karşı çıkması - Haçlı Seferi'ne yardım için Northampton'da bir konsey toplanması - Aragon Kralı James ve İngiltere prensi Edward'ın Haçlı Seferi'ne katılması - IV. Clement'in ölümü - Haçlıların Tunus'a varması - Tunus hakkında tarihi bilgiler - Müslümanların Haçlılara direnmesi - Haçlılar arasında hastalık ve ölümlerin yaşanması - Dük de Nevers'in ölümü - Louis'nin hastalığı ve ateşli özverisi - Louis'in ölümü - Anjoulu Charles Tunus'a varır ve Haçlıların komutasını alması - Babasının, karısının ve kardeşinin cesetleriyle Fransa'ya dönmesi - IX. Louis'nin erdemi ve dindarlığı - İngiltere Prensi Edward'ın Filistin'e varması - Nasıra'nın Haçlılar tarafından ele geçirilmesi - Prens Edward'ın İngiltere'ye dönmesi - Thibault'un X. Gregory adıyla papa seçilmesi - Yeni bir Haçlı Seferi'ni canlandırmak için Lyons konseyini toplaması

- Humbert de Romanis tarafından yayınlanan ilginç belge - Kudüs tahtına talip olan üç kişi - Baybars'ın devam eden zaferleri - Ölümü ve kişiliği - X. Gregory'nin ölümü - Sicilya'da isyan - Sicilya Haçlıları - Mısır Sultanı Kalavun'un Ptolemaïos Hristiyanlarıyla bir antlaşma imzalaması ve Avrupalı prenslerle antlaşmalar yapması - Margat Kalesi'nin Müslümanlar tarafından ele geçirilmesi - Sieur Barthélemi'nin Müslüman bir mürtet olması - Trablus'un ele geçirilmesi, yok edilmesi ve Hristiyanların katledilmesi - Ptolemaïos'un betimlenmesi - Halil'in Mısır sultanı seçilmesi - Müslüman Şaî mezhebi - Ptolemaïos'un Halil tarafından ele geçirilmesi ve yerle yeksan edilmesi - St. Clair'in bakirelerinin kendi kendilerini katletmeleri ve yok etmeleri - William de Clermont'nun ölümü - Tapınakçıların adanmış kahramanlıkları - Tire, Beyrut, Sidon ve Filistin kıyılarındaki tüm Hristiyan şehirlerinin ele geçirilmesi ve yok edilmesi

XVI. KİTAP - MS. 1291-1396.

TÜRKLERE KARŞI HAÇLI SEFERLERİNE GİRİŞTİ.....106

Papa IV. Nicholas'ın Doğu'ya karşı yeni bir Haçlı Seferi'ni canlandırmaya çalışması - Tatarlara misyonerler göndermesi - Müslümanlarla olan mücadeleleri Hristiyanların umutlarını canlandırması - Tatar önderi Argun - Tatarların fetihleri - Moğol tigrini Gazan Papa'ya elçiler gönderir - IV. Clement'in Viyana Konsili'nde bir Haçlı Seferi ilan etmesi - Hospitallerlerin istismarları - Tapınakçıların fetihleri ve servetleri - Tapınakçılara karşı yapılan saldırılar - Fransa'dan Philip le Bel'in Haçlı üstlenmesi - Ölümü - Philip le Long - Ölümü - Charles le Bel - Ölümü - Raymond Lulli'in yeni bir Haçlı Seferi vaaz etmesi - Valoislı Philip'in yeni bir Haçlı Seferi'ni icra etmek için Paris'te bir meclis toplaması - Filistin'de Hristiyanlara yapılan zulümlerin yeniden başlaması - Antakyalı Kardeş Andrew - kutsal savaşın havarisi Petrarch - Viennois veliahtı II. Humbert'in Haçlı üstlenmesi - Kıbrıs Kralı Hugues de Lusignan - Fransa'nın siyasi sorunları - Kral John'ın Poitiers'de esir alınması - Yeni bir Haçlı Seferi'ne katılması - V. Urban'ın Avignon'da bir toplantı düzenlemesi - Peter de Lusignan ve Alman İmparatoru IV. Charles'ın Haçlı Seferi'ne katılması - İskenderiye'nin Haçlılar tarafından ele geçirilmesi ve yakılması - Berberi Kıyısı'nın Hristiyan güçler tarafından işgal edilmesi - Trablus'un ele geçirilmesi ve yakılması - Suriye şehirlerinin tahrip edilmesi - Türklerin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kökeni ve tarihi - Yunanistan'ı fethetmeleri ve işgal etmeleri - İstanbul'un Türkler tarafından tehdit edilmesi - İstanbul'un çökmekte olan durumu - İstanbul imparatorları - Türk Sultanı Murat - Bayezid - Aynı anda

iki papa - Türklere karşı Haçlı Seferi'nin kararlaştırılması - Bayezid'in Hristiyan kuvvetlerini büyük bir katliamla yenmesi - Macarları mağlup etmesi - İstanbul İmparatoru Manuel'in Fransa'yı ziyaret etmesi - Avrupa'nın dikkatinin dağılması - Tatar Timurlenk'in tarihi ve fetihleri - Türklerin yenilmesi ve Suriye'nin Tatarlar tarafından istila edilmesi - Bayezid'in İstanbul'u kuşatması ve Timurlenk tarafından yenilgiye uğratılması - İzmir'in ele geçirilmesi ve yıkılması - Osmanlıların Timurlenk tarafından istila edilen eyaletleri yeniden ele geçirmesi - Yunan Kilisesi'nin Papalık erkine boyun eğmesi - Türklerin Hristiyanlara karşı barbarlıkları - Papa Eugenius'un Hristiyan devletleri yeni bir Haçlı Seferi'ne teşvik etmesi - Kardinal Julian'ın bu sefer lehinde vazalar vermesi - Murat'ın Haçlılarla bir barış antlaşması yapması, Polonya Kralı Ladislaus ve Kardinal Julian'ın katledilmesi - Varna Savaşı - II. Mehmet'in Osmanlı tahtına geçmesi - Geniş imparatorluğu - İstanbul'u kuşatması - Yunan İmparatoru Konstantinos Palaologos'un kişiliği - Başkentini savunmak için gösterdiği büyük çabalar - Mehmet'in şehri fethi - İmparatorun ölümü ve Yunan İmparatorluğu'nun yıkılması.

XVII. KİTAP - M.S. 1453-1481.

TÜRKLERE KARŞI HAÇLI SEFERLERİ.....180

İstanbul'un düşüşü üzerine Hristiyan devletler arasında yaşanan şaşkınlık - Burgonya dükü Philip'in soylularını Lille'de toplaması - Türklere karşı bir Haçlı Seferi düzenlenmesi için düzenlenen meraklı festival - Piskopos Sylvius, John Capistran, Alman III. Frederick ve Papa III. Calixtus'un Haçlı Seferi'ni kışkırtmaya çalışmaları - Türklerin Macaristan'a girmesi - Hunyadi'nin cesareti - Belgrad'da yenilmeleri - Korkutucu bir kuyruklu yıldız - Piskopos Sylvius'un Papa seçilmesi - II. Mehmet'in fetihlerinin genişlemesi - Yunanistan'ı boyunduruğu alması - Papa'nın Haçlı Seferi'ni teşvik etmek için Mantua'da bir meclis toplaması - II. Mehmet ile müzakereleri - Bosna'nın fethedilmesi - II. Pius'un Haçlı Seferi'ne bizzat katılması, Ancona'ya ulaşması ve ölmesi - İskender'in Türkleri yenmesi - II. Mehmet'in Hristiyanlığı yok etmeye ant içmesi - Akkoyunlu şahının Türklere karşı yürümesi ve ordusunun yok edilmesi - Kardinal Caraffa'nın bir Haçlı filosunu komuta etmesi - Satalya ve İzmir'in Hristiyan güçler tarafından yağmalanması - Venediklilerin ve Cen-evizlilerin mallarının Türkler tarafından ele geçirilmesi - Jacques Cœur - Kıbrıs'ın Müslümanlara tabi olması - Türkler tarafından ele geçirilmesi - Rodos'un Aziz John şövalyeleri tarafından cesurca savunulması. John'un şövalyeleri tarafından cesurca savunulan Rodos - Türklerin Macaristan'ı ve Avrupa'nın

farklı bölgelerini aynı anda istila etmesi - Macaristan Kralı Korvinus tarafından yenilgiye uğratılmaları - Otranto'nun Türkler tarafından ele geçirilmesi ve daha sonra terk edilmesi - Papa IV. Sextus'un Türklerle karşı Hristiyan Avrupa'nın yardımını istemesi - İtalya'nın karışık durumu - II. Mehmet'in ölümü ve ailesindeki bölünmeler - Cem'in Bayezid ile Türk imparatorluğu hakimiyetsiz için mücadelesi ve Avrupa'yı ziyaret etmesi - Napolili VIII. Charles'in Türklerle karşı bir Haçlı Seferi'ne kalkışması - Aragonlu II. Alphonso - İtalya'nın işgal edilmesi ve Roma'nın Fransızların eline geçmesi - Andrew Palaiologos Doğu İmparatorluğu üzerindeki hak iddialarını satması - Cem'in ölümü - Bayezid'in Venedik'e karşı savaş ilan etmesi - Bir anlaşma müzakere etmesi - Portekiz'e karşı bir sefer düzenlenmesi - Venedik'in ticari hırsı - Augsburg'da meclis - Helian'ın Venediklilere karşı konuşması - II. Julius tarafından Lateran Konseyi'nin toplanması - Bayezid'in tahttan indirilmesi ve yerine Selim'in geçmesi - Hristiyan dünyasındaki karışıklıklar - Selim'in Safevi şahını ve Mısır sultanını yenmesi - Filistin ve Doğu'daki tüm rakip güçlerin Türklerin egemenliği altına girmesi - X. Leo'un çabaları - İtalyan şair Novagero'nun X. Leo'ya metfiiyeleri - İtalya'da Yunanca'nın gelişmesi - Yeni Haçlı Seferi için büyük hazırlıklar - Sadoletus'un belagati ve I. Francis'in onun lehine mektupları - Günah çıkarma - Augustinus ve Dominikenlerin münakaşaları - Luther'in endüljansa karşı vaazları - Süleyman'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun başına geçmesi - Belgrad ve Rodos'un Türkler tarafından ele geçirilmesi - St. John şövalyelerinin Rodos'tan kovulmaları ve Malta'ya nakledilmeleri - Pavia savaşında I. Francis'in esir düşmesi - Macarların Türkler tarafından yenilgiye uğratılması ve II. Louis'nin öldürülmesi - V. Charles tarafından hapsedilen VII. Clement - Avrupa'da dinsel karışıklıklar - Viyana'nın Türkler tarafından kuşatılması - Macaristan'ın bir barış antlaşması imzalaması - VIII. Henry, I. Francis ve V. Charles'in siyaseti - Osmanlı Babiali'sinin koruması altına alınan Berberi devletleri - Luther'in vaazları - Malta'nın kahramanca savunulması - Süleyman'ın ölümü ve Selim'in tahta çıkışı - Kıbrıs'ın fethi - İnebahtı deniz savaşında Türklerin büyük bir yenilgiye uğratılması - Hristiyan âleminde yaşanan genel sevinç - Avrupa'da medeniyetin genel yayılışı - X. Leo'nun parlak çağı - Türklerin askeri gücünün azalmaya başlaması - Viyana surları önünde Sobieski tarafından yenilgiye uğratılmaları - Düşüşün nedenleri ve tarihi - Moroların İspanya'dan sürülmesi - Avrupa'da Hristiyanlığın durumu ve Reformasyonun ilerleyişi - İgnatius Loyola - Kutsal Topraklara hac ziyaretleri - Haçlı Seferleri için coşkunun yerini teslimiyet ruhunun alması.

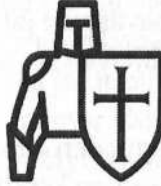
KİTAP XVIII.-A.D. 1571-1685.....	281
---	------------

Haçlı Seferleri sırasında ve sonrasında Avrupa'nın durumu, toplumun muhtelif sınıfları ve denizcilik, sanayi, sanat ve genel bilginin ilerlemesi üzerine düşünceler.

TAMAMLAYICI BÖLÜM.....	390
-------------------------------	------------

Dipnotlar.....	400
-----------------------	------------

XV. KİTAP
SEKİZİNCİ HAÇLI SEFERİ.
MS. 1255-1270.

IX. Louis, Filistin'deki ikameti sırasında yalnızca Hristiyan şehirlerini güçlendirmekle kalmamış, Hristiyanlar arasında, Müslümanların saldırılarına karşı tek güvencelerini oluşturacağını düşündüğü birlik ve uyumu sağlamanın hiçbir yolunu ihmal etmemişti: ne yazık ki, hayatı pahasına koruyacağı bu halk için, öğütleri unutulmakta gecikmedi ve anlaşmazlık ruhu, örneklerinin ve söylemlerinin anlık bir yaşam verdiği cömert duyguları kısa sürede yerinden etti.

Bu tarih boyunca, Filistin'in başkenti haline gelen Ptolemaïos'ta birçok denizci milletin ambarları, muhasebe şubeleri ve önemli ticari kuruluşları olduğu gözlemlenmiş olabilir. Bu milletler arasında Ceneviz Venedik ilk sırada yer alıyordu: bu müstemlekelerin her biri ayrı bir bölgede yaşıyordu ve farklı yasalara sahipti, ayrıca çıkarları onları sürekli olarak anlaşmazlık içinde tutuyordu; sahip oldukları tek ortak şey[1], Venediklilerin ve Cenevizlilerin dinlerinin törenlerini kutlamak için bir araya geldikleri Aziz Sabbas Kilisesi idi.

Aziz Louis'nin ayrılmasından kısa bir süre sonra, anlaşmazlık yeniden patlak verdi ve uzun zamandır deniz imparatorluğu ve

ticarete üstünlük için çekişen iki ulus arasında rekabet ve kıskançlık ruhunun doğurabileceği tüm tutkuları harekete geçirdi. Cenevizliler ve Venedikliler, rekabetin amacının kalplerine barış ve hayırseverlik duygularını geri getirmesi gereken bu mücade- lenin ortasında, Ptolemaïos şehrinde sık sık yumruk yumruğa geldiler ve iki tarafın bir savaş yeri gibi tahkim ettiği kutsal alan, birden fazla kez, kutsal olmayan savaşlarının gürültüsüyle yan- kılındı.

Anlaşmazlıklar çok geçmeden denizleri aştı ve yeni sorunları Batı'ya taşıdı. Ceneviz, Pisalıları kendi davasına çekti ve o sırada İstanbul'u geri almak için sabırsızlanan Yunanlılar arasında bile müttefikler ve yardımcıları aradı. Venedik, aldığı yaraların inti- karını almak için, Kilise'nin başı tarafından aforoz edilmiş olan Manfroï'un ittifakına başvurdu. Askerler toplandı, filolar silah- landırıldı ve taraflar hem karadan hem de denizden birbirlerine saldırdılar; egemen papalığın bastıramadığı bu savaş yirmi yıl- dan fazla sürdü, bazen Venediklilerin, çoğu zaman da Ceneviz- lilerin lehine oldu; ama Doğu'daki Hristiyan müstemlekeleri için her zaman ölümcül oldu.

Bu anlaşmazlık ruhu aynı şekilde Aziz John ve Tapınak'ın rakip tarikatlarına da kötü etkisini yaydı; Kutsal Toprakların bu cesur savunucularının kanı, savunmasını üstlendikleri şehirlerde sel gibi aktı; Hospitaller ve Tapınakçılar hiçbir şeyin yatıştırma- yacağı ya da geri çeviremeyeceği bir öfkeyle birbirlerini takip et- tiler ve saldırdılar, her iki tarikat da Batı'da kalan şövalyelerin yardımına başvurdu. Böylece Hristiyan âleminin en soylu aileleri bu kanlı kavgaların içine sürüklendi ve Avrupa'da artık Frank- ların Sarakenleri yenip yenmediği değil, zaferin Tapınak şöval- yelerinin mi yoksa Hospitallerin mi lehine olduğu sorulmaya başlandı.

IX. Louis'nin ayrılırken Ptolemaïos'ta bıraktığı cesur Sergines'in ve Kutsal Toprakların diğer savunucularının en bilgelerinin ne sükûneti yeniden tesis etmeye yetecek kadar yetkileri ne de Müslümanların saldırılarına karşı koyacak kadar askerleri vardı. Filistin'deki Hristiyanlara kalan tek güvenlik umudu, Sarakenlerin imparatorluğunu da rahatsız eden bölünmelerden kaynaklanıyordu; Memlûkler arasında her gün yeni devrimler patlak veriyordu; ancak, tuhaf bir tezatla, Frankların gücünü zayıflatan kan davaları, çoğu zaman düşmanlarınınkini artırıyor gibi görünüyordu. Kudüs'ün zayıf krallığından Mısır'a geçerse, orada isyanla kurulan ve siyasi fırtınaların ortasında kendini güçlendiren bir hükümetin garip görüntüsünü görürüz. Kudüs'ün Selahattin tarafından alınmasından bu yana Hristiyan müstemlekelerinin artık ortak bir merkezi ya da ortak bir bağı yoktu; Kudüs kralları başkentlerini kaybetmekle, en azından ateşli ruhları etraflarında toplayacak bir savaş çılgılığı işlevi gören bir erki kaybettiler. Kraliyet'in adından başka bir şey kalmamıştı, cumhuriyetçilikten de yetkisinden başka bir şey kazanılmamıştı. Memlûklere gelince, onlar bir millet olmaktan çok, önceleri bir önder için kavga ettikleri ve daha sonra ona körü körüne itaat ettikleri bir orduydü. Her bir devrimin bağrından, onu doğuran tüm tutkularla donanmış askeri bir zorbalık fışkırdı ve Hristiyanların telaşını artırması gereken şey, bu zorbalığın savaş ve fetihten başka bir şey solumamasıydı.

Bir önceki kitapta, Aybek'in sultan Şecerüddür ile evlendikten sonra Selahattin'in tahtına oturduğunu söylemiştik; ancak saltanatının emirlerin rekabeti yüzünden sarsılması uzun sürmedi. Yeni sultana karşı çıkan önderlerden biri olan Fariseddin Ak-tay'ın ölümü hiziplerin tasarılarını sekteye uğrattı ama bir kadının kıskançlığı ne hiziplerin ne de yetkinin yapamadığını yaptı. Şecerüddür, Musul emirinin kızını istediği için Aybek'i affede-

medi ve vefasız koca köleler tarafından hamamda öldürüldü. Sultan, kadın intikamını aldıktan sonra, emirlerin hırsını ve siyasetin suçlarını yardımına çağırdı[2]. Emir Seyfeddin'i tavsiyelerini almak ve ona elini ve imparatorluğunu sunmak için gönderdi. Saraya girdiklerinde Seyfeddin, Sultanı ayaklarının dibinde kocasının kanlar içindeki cesediyle otururken buldu: bu manzara karşısında emir dehşete kapıldı ve sultanın sergilediği sükûnetle birlikte, ona kendisiyle birlikte oturmasını teklif ettiği kanlı tahtı görünce korkusu daha da arttı; Şecerüddür diğer iki emiri çağırdı, onlar da Sultanın varlığına tahammül edemeyip gördükleri ve duydukları karşısında dehşete kapılarak kaçtılar. Bu sahne gece boyunca devam etti. Gün ağarırken, bu haber Kahire'nin her tarafına yayıldı ve halkın ve ordunun öfkesi genel ve canlıydı: Aybek'in annesi oğlunun ölümünün intikamını fazlasıyla aldı. Şecerüddür de kölelerin ellerinde can verdi ve kale hendeğine atılan cesedi, imparatorluk için mücadele eden tüm hırslılara, devrimlerin de bazen adaleti olduğunu öğretebilirdi.

Kargaşanın ortasında, Aybek'in on beş yaşındaki oğlu tahta düşürüldü; ancak savaşın yaklaşması kısa süre sonra yeni bir devrimin patlak vermesine neden oldu ve genci sersemletici yüceliğinden uzaklaştırdı: Asya'da büyük olaylar olgunlaşıyordu ve İran'da yakında hem Suriye hem de Mısır üzerinde patlayacak olan bir fırtına kopuyordu[3].

Guo Kan'ın komutasındaki Moğollar Bağdat'ı kuşatmışlardı; bu sırada şehir çeşitli mezheplere bölünmüştü ve hepsi de zorlu bir düşmanı püskürtme hazırlıklarından çok birbirleriyle olan çatışmalarında ciddiydiler. Halkı gibi halife de şehvet düşkünlüğünün bataklığına battı ve Müslümanların boş övgülerinin yarattığı gurur, gerçek ve mevcut savunma araçlarını ihmal etmesine neden oldu. Tatarlar şehri bir fırtına gibi ele geçirdiler ve

savaşın tüm dehşetini yaydılar. Abbas'ın haleflerinin sonuncusu ve otuz yedincisi, en aşağılık tutsaklar gibi sürüklenerek öyle bir kargaşa ve düzensizliğin ortasında hayatını kaybetti ki, tarih[4] çaresizlikten mi öldüğünü yoksa düşmanlarının kılıcı altında mı kaldığını söyleyememektedir.

Moğolların Suriye'ye doğru yürüyüşüyle birlikte, Müslüman dininin önderine yapılan bu şiddet, Memlûkleri büyük bir şaşkınlığa sürükledi. Bunun üzerine Aybek'in oğlunu görevden almayı ve kendilerini tehdit eden tehlikelerin ortasında onlara rehberlik edebilecek bir önder seçmeyi gerekli gördüler ve seçimlerini emirlerin en cesuru ve en beceriklisi olan Kutuz'dan yana kullandılar.

Mısır ciddiyle Moğollara karşı koyma hazırlıklarıyla meşgulken, Hristiyanlar Müslümanlara karşı bu savaştan kurtuluşlarını bekler gibi görünüyorlardı; Tatar hanı Armenia kralına fetihlerini Nil kıyılarına kadar taşıma sözü vermişti ve doğu kronikleri Ermeni birliklerinin Moğollarınkilerle birleştiğini anlatır[5]. İkincisi, Fırat'ı geçtikten sonra Halep'i, Şam'ı ve Suriye'nin başlıca şehirlerini ele geçirdi. Her tarafta Müslümanlar Tatarların önünden kaçtılar ve İsa'nın havarileri muzaffer ordular tarafından korundular; o zamandan beri Hristiyanlar bu azıllı fatihlerde sadece kurtarıcıları gördüler. Kiliselerde ve hatta İsa'nın mezarı üzerinde Moğolların zaferi için dualar edildi ve Filistinli Hristiyanlar sevinçlerinden Avrupa'nın güçlerinden yardım isteme alışkanlıklarını terk ettiler.

Bu arada Avrupa'nın kendisi bu savaş hakkında çok farklı bir düşünceye sahipti; Moğolların ilerleyişi tüm Batı uluslarında büyük bir dehşet yarattı; sadece Doğu'daki Hristiyan müstemlekelerinden dolayı Moğol silahlarından korkmuyorlardı; kendileri için de korkuyorlardı[6]; çünkü Guo Kan'ın orduları Suriye'yi

yakıp yıkarken, aynı ulusun diğer orduları da Dinyester ve Tuna kıyılarını harap ediyordu. Papa Alexander prenslere, papazlara ve tüm inananlara seslenerek onları barbarlara karşı birleşmeye teşvik etti. Fransa'da, İngiltere'de, İtalya'da ve Almanya'da Hristiyan âleminin karşı karşıya olduğu tehlikeleri görüşmek üzere konsiller toplandı; Kilise'nin başı dualar edilmesini ve tören alayları düzenlenmesini, küfürlerin cezalandırılmasını, sofrada ve giyimde lüksün bastırılmasını emretti; bu önlemler Tanrı'nın öfkesini hafifletmek için uygun görülebilirdi ama Moğolların istilasını durdurmak için çok yetersizdi.

Ancak Macaristan ve Polonya'yı yakıp yıkan ordular dağıldı ve umutları çok iyimser olan Doğu Hristiyanlarını yeniden dehşet sardı. İç savaşlar nedeniyle İran'a geri çağrılan Guo Kan, teğmeni Ketbuga'yı fetihlerini takip etmesi talimatıyla Suriye'de bıraktı. Hristiyanlar hâlâ Moğolların zaferlerini alkışlıyorlardı ki, bazı Alman Haçlıların kıışkırttığı bir kavga durumu bir anda değiştirdi ve yardımcı olarak görülenleri düşman haline getirdi. Tatarlara haraç ödeyen bazı Müslüman köyleri yağmalandıktan sonra Ketbuga, Hristiyanlardan tazminat talep etmek için onları gönderdi ama onlar bunu reddettiler. Bu konuda çıkan anlaşmazlık sırasında Moğol komutarının yeğeni öldürüldü. O andan itibaren Tatar önder Hristiyanlara karşı açık savaş ilan etti, Sidon topraklarını harap etti ve Ptolemaïos'un topraklarını tehdit etti. Terk edilmiş ovalarına bakan Hristiyanların tüm umutları yok oldu; umutlarının ve sevinçlerinin sınırı yoktu, şimdi ne kederleri ne de korkuları vardı. Barbar bir halkın onlarda yarattığı telaş, başlarına gelen felaketlerin çoğunun Mısır'dan geldiğini unutmalarına neden oldu ve Batı'dan gelecek her türlü yardım fikrini bir kenara bıraktıkları için, birçoğu artık tüm güvenlerini Memlüklerin kollarına bağladı.

Kahire sultanı ordusunun başında onları karşılamak üzere yola çıktığında Filistin'in büyük bir kısmı Moğollar tarafından çoktan işgal edilmişti; Ptolemaïos civarında üç gün kaldı ve burada Hristiyanlarla ateşkesi yeniledi. Kısa bir süre sonra Tiberya ovasında bir savaş oldu; Ketbuga çatışmanın ortasında hayatını kaybetti ve Tatar ordusu yenilmiş ve dağılmış olarak Suriye'yi terk etti.

Zafer hangi tarafa meylederse etsin, Hristiyanların fatihlerden umacakları hiçbir şey yoktu; Müslümanlar, muzaffer Moğolların desteğini aradıkları ve Suriye'nin harap oluşundan yararlanarak Muhammet'in müritlerine hakaret ettikleri için onları affedemezlerdi. Şam'daki kiliseler yıkıldı; Hristiyanlar tüm Müslüman şehirlerinde zulüm gördüler ve bu zulümler bağnazlığın tüm öfkesini gösterdiği bir savaşın habercisiydi. Her taraftan Filistin'deki Franklara karşı şikâyetler ve tehditler yükseliyordu; *Hristiyanlarla savaş* çıgıkları Memlûklerin elindeki tüm eyaletlerde yankılanıyordu; düşmanlık o kadar büyüktü ki, Tatarlara karşı yeni zafer kazanmış olan Kahire sultanı, Franklarla yapılan son ateşkese uyma konusundaki sadakatinin kurbanı oldu. Selahattin ailesinin son sultanını öldüren Baybars, halkın bu coşkusundan yararlanarak, Hristiyanlara karşı büyük bir nefret besleyerek ve sultanı İslam düşmanlarına karşı suç teşkil eden bir ıınlılıkla suçlayarak, Kutuz'a karşı bir grup kurmaya çalıştı.

Mayalanma en yüksek noktaya ulaştığında, Baybars suç ortaklarını toplayarak, k sultan avlanırken ona saldırdı, ona birkaç ölümcül darbe vurdu, sonra efendisinin kanıyla lekelenmiş olarak, o sırada Salahiye'de toplanan Memlûk ordusuna koştu; kendisini prensin atabeyine veya komutanına sunarak Kutuz'un ölümünü duyurdu. Kendisine sultanı kimin öldürdüğü sorulduğunda. "Ben öldürdüm," diye cevap verdi. "O halde," dedi ata-

bey, "" onun yerine hükümdar ol." [7] Memlûklerin ruhunu ve kurdukları hükümeti bir çırpıda betimleyen tuhaf sözler! Ordu Baybars'ı Mısır'ın sultanı ilan etti ve Kahire'de Tatarların fatihinin kabulü için hazırlanan törenler, katilinin taç giyme törenini kutlamaya hizmet etti.

Bu devrim Müslümanlara Hristiyanlarca en çok korkulan hükümdarı bahşetti. Baybars, *Müslüman dininin direği ve zaferlerin babası* olarak adlandırıldı ve Frankların yıkımını tamamlayarak bu ünvanları hak edecekti. Savaş için işaret vermeden önce tahta çıkmasına az kalmıştı.

Filistin'deki Hristiyanlar Memlûk kuvvetlerine karşı koyacak araçlardan tamamen yoksun oldukları için, Batı'ya hızlı ve etkili bir yardım istemek üzere temsilciler gönderdiler. Hükümdar Papa, Kutsal Topraklardaki tehlikelerin anlatılmasından etkilenmiş göründü ve inananları haçı üstlenmeye teşvik etti; ancak öğütlerinin tonu ve bildirilerinde belirttiği nedenler, Avrupa'nın Müslümanlar dışındaki düşmanlara karşı silahlandığını görme arzusunu açıkça ortaya koyuyordu. "Sarakenler," dedi, "herhangi bir Hristiyan prensin Doğu'da uzun süre kalmasının imkânsız olduğunu[8] ve Kutsal Toprakların uzak ülkelerden geçici yardımlardan başka bir şey alamayacağını biliyorlar."

Alexander, Svabya Hanedanı'na karşı bildirilerinde çok daha samimi ve çok daha belagatliydi; Napoli Krallığı'nda sürdürdüğü mücadeleye duyduğu ilgi, kutsal bir savaşın üstlenilmesiyle başka yöne çekilemezdi. Onun yerine geçen IV. Clement, Avrupa uluslarını Müslümanlara karşı silahlanmaya teşvik etmek için birkaç gayret gösterisi yaptı; ancak seleflerinin siyaseti İtalya'da, Doğu'ya fazla ilgi göstermesine izin vermeyecek kadar çok anlaşmazlık ve sorun bırakmıştı. Bir yanda, üç imparatorluk iddiacısı olmasına rağmen hâlâ bir imparatoru olmayan Almanya, Kutsal

Topraklar için hiçbir savaşçı ayıramıyordu. İngiltere, baronların krala karşı birlik nişanı olarak beyaz bir haç taktıkları ve rahiplerin cesaretlerinin ve isyanlarının ödölü olarak cenneti işaret ederek onları savaşa teşvik ettikleri bir iç savaşın kurbanı olmuştu. Bu garip Haçlı Seferi denizlerin ötesine geçme düşün- cesini ortadan kaldırdı. Fransa, Filistin'deki Hristiyanların dualarının geri çevrilmediği tek krallıktı; bazı Fransız şövalyeleri haç üstlendiler ve Burgonya dükünün oğlu Nevers kontu Eudes'i önderleri olarak seçtiler. İşte Avrupa'nın Doğu'ya göndermeyi göze alabileceği tüm yardımlar bunlardı.

Kutsal Topraklardan gelen bu acı haberle aynı zamanda, Haçlıların fetihleri geçmiş çağlarda uyandırdığı ilginin bir benzerini o zaman uyandırmış olsaydı, tüm Batı'yı yasa boğacak bir olay duyuruldu. İstanbul Latin İmparatorluğu'nun hızla çöküşüne sık sık üzölme fırsatımız olmuştu; Baudouin'in uzun bir süre boyunca imparatorluk makamını desteklemek ya da az sayıdaki askerine ödeme yapmak için Hristiyan âleminin sadakaları ve Venedik'ten aldığı bazı borçlar dışında hiçbir aracı yoktu, bunun için kendi oğlunu rehin ya da daha doğru bir ifadeyle rehin olarak vermek zorunda kalmıştı. Sıkıştığı anlarda kutsal emanetleri sattı, kiliselerin çatılarındaki kurşunları söktü ve kamu yapılarının keresteleri imparatorluk mutfaklarının ateşini ısıtmak için kullanıldı. Kuleler yarı yıkık, surlar savunmasız, saraylar dumanlı ve terk edilmiş, evler ve bütün sokaklar terk edilmişti; doğu şehirlerinin kraliçesinin sunduğu manzara buydu.

Baudouin, Mikhael Palaiologos ile bir ateşkes imzalamıştı. Bu ateşkesin yapılmasındaki kolaylık Latinleri biraz kuşkulandırmış olmalıydı; ama Frankların içler acısı durumu düşmanlarını küçümsemelerini ya da yeni fetihler hayal etmelerini engellemedi. Yağma umuduyla ve Yunanlıların hain seciyesini unutarak, bir

Venedik filosu Bizans'ın savunucularından geriye kalanları Karadeniz'in girişinde bulunan Kefken Adası'na karşı bir sefere çıkardı. Boğaz kıyılarından bazı köylüler tarafından bilgilendirilen İznikli Yunanlılar, talihin kendilerine sunduğu fırsatı değerlendirmekte tereddüt etmediler. Bu köylüler, Epir'de savaşmak üzere olan Mikhael Palaiologos'un komutanına, İstanbul surlarının altında, Altın Kapı'ya yakın bir yerde açılmış olan ve şehrin fethi için gerekli olandan daha fazla askerin sokulabileceği bir açıklığı gösterdiler. Baudouin'in yanında çocuklardan, yaşlılardan, kadınlardan ve tüccarlardan başka kimse yoktu; bunların arasında Yunanlılarla yeni müttefik olan Cenevizliler de vardı. Mikhael'in askerleri şehre girdiklerinde, karşılarında mücadele edecekleri bir düşman bulamayınca şaşırdılar; onlar saflarını koruyup ihtiyatla ilerlerken, Yunan imparatorunun maiyetinde bulunan bir Kuman birliği, ellerinde kılıç ve ateşle şehri dolaşıyordu. Latinlerin küçük, dehşete düşmüş kalabalığı limana doğru kaçarken, Yunan sakinleri fatihi karşılamak için acele ederek, "Romalıların imparatoru Mikhael Palaiologos'a çok yaşa!" diye bağırdılar. Bu haykırışlardan ve sarayına yaklaşan kargaşadan uyanan Baudouin, artık kendisine ait olmayan bu şehri terk etmek için acele etti. Kefken Adası seferinden dönen Venedik donanması, kaçak imparatoru ve Frankların Boğaz'daki imparatorluğundan geriye kalanları almak için tam zamanında geldi. Böylece Latinler, elde etmek için büyük kahramanlıklar gösterdikleri bu şehirden mahrum kaldılar; Yunanlılar, sadece birkaç köylünün ihaneti ve gecenin karanlığı sayesinde tek bir darbe bile vurmada şehri yeniden ele geçirdiler. II. Baudouin otuz yedi yıl boyunca Bizans'ta hüküm sürdükten sonra, gençliğinde uyguladığı dilencilığe devam etti ve bir saraydan diğerine dolaşarak Hristiyanların yardımını istedi. Papa Urban onu merhamet ve küçümseme karışımı bir duyguyla karşıladı. Papa, IX. Louis'ye

gönderdiği bir mektupta İstanbul'un kaybından üzüntü duyduğunu ve Latin Kilisesi'nin silikleşen ihtişamı için acı acı inlediğini belirtti. Urban, Bizans'ın geri alınması için bir Haçlı Seferi düzenlenmesi arzusunu dile getirdi; ancak insanların kanaatlerinin böyle bir teşebbüste bulunmaya çok az eğilimli olduğunu gördü: hem İngiltere hem de Fransa'nın din adamları, yararsız olduğunu söyledikleri bir sefer için maddi destekleri reddettiler. Papa, yeni fethinin koynunda hâlâ korku içinde olan Mikhael Palaiologos'un, Kutsal Makam'ı yatıştırmak için Roma Kilisesi'ni tanıyacağına ve kutsal yerlere yardım edeceğine söz veren teslimiyeti ve hediyeleriyle yetinmek zorunda kaldı.

Bu arada Filistin'deki Hristiyanların durumu her geçen gün daha endişe verici ve Batı uluslarının ve prenslerinin merhame-tine daha layık hale geldi. Kahire'nin yeni sultanı, Frankların ülkesini harap ettikten sonra, öncekinden daha korkunç bir orduyla ikinci kez geri döndü. Franklar onun ilerleyişinden korkarak barış istemek için ona elçiler gönderdiler; onun tek yanıtı Nasıra kili-sesini alevlere teslim etmek oldu; Müslümanlar Nain ile Thabor Dağı arasındaki tüm ülkeyi yakıp yıktılar ve sonra Ptolemaïos'ın görüş alanı içinde ordugâh kurdular.

Hristiyan savaşçıların en seçkinleri Tiberya'ya doğru bir sefer girişiminde bulunmuştu; lakin Frankların son kaynağı olan bu cesur birlik, kâfirler tarafından henüz yenilgiye uğratılmış ve dağıtılmıştı; Nevers düküyle birlikte Filistin'e elli şövalye gelmişti; fakat bu kadar zayıf bir takviye, muzaffer bir ordunun ilerleyişini durdurmak için ne yapabilirdi ki?

Ülke harabeye döndü ve şehrin sakinleri, surlarının altında düşmanı görme endişesiyle kendilerini surların arkasına sıkı sıkıya kapattılar. Baybars, Ptolemaïos'u tehdit ettikten sonra kendini Kaisareia şehrine attı; Hristiyanlar, canla başla direndikten

sonra burayı terk ettiler ve deniz sularıyla çevrili kaleye çekildiler. Erişilmez gibi görünen bu kale, Müslümanların saldırılarına ancak birkaç gün dayanabildi[9]. Arsuf şehri, Müslüman önderin bir sonraki hedefiydi. Şehir sakinleri kendilerini neredeyse emsalsiz bir cesaretle savundular; kuşatmacıların makineleri ve surların hizasına kadar yükselttikleri odun yığınları birkaç kez alevlere teslim oldu. Surların dibinde savaştıktan sonra, kuşatılanlar ve kuşatanlar şehrin duvarlarının altındaki toprağı kazdılar ve madenlerde ve yeraltı geçitlerinde savaşmak için birbirlerini aradılar; hiçbir şey Hristiyanların şevkini ya da Baybars'ın sabırsız hareketliliğini azaltamazdı. Dinsel bağnazlık Memlûklerin cesaretini canlandırdı; imamlar ve hukuk âlimleri İslam'ın zaferinde hazır bulunmak için Arsuf kuşatmasına akın ettiler: sonunda sultan peygamberin sancağını şehrin kulelerine dikti ve Müslümanlar hemen camiye dönüştürülen kiliselerde duaya çağrıldılar. Memlûkler halkın büyük bir bölümünü katletti; geri kalanlar köleliğe mahkûm edildi. Baybars esirleri ordusunun önderleri arasında dağıttı; ardından şehrin yıkılmasını emretti ve Hristiyan esirler kendi evlerini yıkmaya zorlandı. Fethedilen topraklar, Arap kroniklerinin tarihi bir anıt olarak koruduğu sultanın bir emri uyarınca başlıca emirler arasında paylaştırıldı. Hristiyanların fatihlerine karşı gösterilen bu cömertlik, Müslümanlara en büyük övgüye layık görüldü ve Baybars'ın tarihçilerinden biri coşkuyla, "Bu kadar asil bir hareket, sultanın hayat kitabına yazılmadan önce Tanrı'nın kitabına yazıldı" diye haykırdı.

Emirlere verilen bu tür teşvikler, Baybars'ın başka amaçlarını gerçekleştirmek için hâlâ onların cesaretine ihtiyacı olduğunu duyurdu. Sultan yeni hazırlıklar yapmak ve ordusunu toplamak üzere Mısır'a döndü. Kahire'deki ikameti sırasında birkaç Frank kralından, Arragon kralı Alphonso'dan, Armenia kralından ve Filistin'in diğer bazı prenslerinden elçiler kabul etti. Bütün bu el-

çiler Hristiyanlar için barış talep ettiler; fakat onların ısrarlı istekleri sultanı savaşı sürdürme tasarısında sadece güçlendirdi; onların yalvarışları ne kadar ciddiye, kendisine karşı çıkacak başka bir şeyleri olmadığına inanmak için o kadar büyük bir nedeni vardı. Yafa kontunun elçilerine cevap verdi: “Artık daha fazla zarar görmeye tahammül edemeyeceğimiz zaman geldi; bizden bir kulübe aldığınızda, bir kale alacağız; bir işçimizi ele geçirdiğinizde, bin savaşçınızı zincire vuracağız.”

Baybars tehditlerini uygulamaya koymakta gecikmedi; Filistin’e döndü ve silahları için Muhamme’tin korumasını istemek üzere Kudüs’e bir hac ziyareti yaptı. Ordusu hemen savaş işareti aldı ve Trablusgarp topraklarını harabeye çevirdi. Bazı Doğu kroniklerine inanılırsa, Baybars’ın o zamanki tasarısı Ptolemaïos’a saldırmaktı ve bu kadar büyük bir teşebbüste, ihanetin yardımını küçümsemedi. İbnü’l-Furât, Sur Prensi’nin Cenevizlilerle birleşerek, Memlûkler karadan saldırırken, Ptolemaïos’a denizden kalabalık bir donanmayla saldıracağını söyler. Baybars aslında Ptolemaïos’un huzuruna çıktı ama yeni yardımcıları şüphesiz ona verdikleri sözlerden pişman oldular ve onun tasarılarını desteklemediler. Sultan öfkeyle geri çekildi ve savaşın kendi gücüne bırakacağı tüm Hristiyanlardan intikam almakla tehdit etti.

Öfkesini çıkarmak için ilk olarak aşağı Celile’de, Ptolemaïos’a on beş fersah uzaklıkta bulunan Sefed kalesine gitti. Bu kale, sultanın büyük teşebbüsü için bir araya getirdiği tüm güçlere karşı kendini savunmak zorundaydı. Kuşatma başladığında, Baybars ordugâhı teslim olmaya zorlamak için hiçbir yolu ihmal etmedi; sürekli birliklerinin başındaydı ve bir çatışmada, tüm ordusu onu tehdit eden bir tehlikeye karşı uyarmak için yüksek sesle haykırdı. Memlûklerin şevkini artırmak için savaş alanında şeref elbiseleri ve para keseleri dağıttırdı; Şam’ın büyük kadısı,

savaşçılar varlığıyla canlandırmak için kuşatmaya gelmişti ve peygamber adına tüm Müslüman askerlere verdiği vaatler, onların savaş heyecanını büyük ölçüde artırdı.

Ancak Hristiyanlar kendilerini cesurca savundular. Bu direniş ilk başta düşmanlarını şaşırttı ve kısa sürede cesaretlerini kırdı; sultan boşuna askerlerini yeniden canlandırmaya çalıştı, boşuna kaçan herkesin sopalarla dövülmesini emretti ve birkaç emiri görev yerlerini terk ettikleri için zincire vurdu; ne azap korkusu ne de ödül umudu Müslümanların cesaretini canlandırabilirdi. Eğer fitne onun yardımına koşmasaydı, Baybars kuşatmayı kaldırmak zorunda kalacaktı. Hristiyanlar arasında bu fitnenin doğması için kendisi büyük çaba harcadı; ordugâha sık sık gönderilen mesajlarda haince vaatler ve iyi yönlendirilmiş tehditler şüphe ve güvensizlik tohumlarını ekti. Sonunda bölünmeler patlak verdi; bazıları teslim olmalarını, diğerleri ise ölümüne direnmelerini istiyordu: o andan itibaren Müslümanlar daha az inatçı bir direnişle karşılaştılar ve kendi saldırılarını daha büyük bir şevkle yenilediler; Hristiyanlar birbirlerini haince eylemler ya da niyetlerle suçlarken, savaş makineleri duvarları sallıyordu ve Memlûkler birkaç saldırıdan sonra kendilerine bir yol açma noktasına geldiler. Sonunda, bir Cuma günü (bir Arap kroniğinden alıntı yapıyoruz), Şam kadısı savaşçılar için dua ederken, Frenklerin yarı yıkık kulelerinin tepesinden, "Ey Müslümanlar, bizi bağışlayın, bizi bağışlayın!" diye bağırdıkları duyuldu. Kuşatılanlar silahlarını bırakmış ve daha fazla savaşmamışlardı; kapılar hemen açıldı ve Müslümanların sancağı Sefed'in surları üzerinde dalgalandı.

Hristiyanlara, yanlarında giysilerinden başka bir şey götürmemeleri koşuluyla, istedikleri yere çekilme izni veren bir anlaşma yapıldı. Baybars, onların önünde sıra halinde yürüdüklerini görünce, onları alıkoymak için bir bahane aradı. Bazıları

onun emriyle tutuklandı ve hazine ve silah taşımakla suçlandı ve hemen hepsinin durdurulması emri verildi. Antlaşmayı ihlal etmekle suçlandılar ve İslam'ı benimsemezlerse ölümle tehdit edildiler. Zincirlere vuruldular ve ölümden başka bir şey beklemedikleri bir tepede topluca bir araya getirildiler. Tapınağın bir komutanı ve iki Cordelier, talihsiz arkadaşlarına Hristiyan kahramanlar gibi ölmelerini öğütlediler. Anlaşmazlığın böldüğü ve şimdi ortak bir musibetle yeniden bir araya gelen tüm bu savaşçıların tek bir duygusu ve tek bir düşüncesi vardı[10]; birbirlerini kucaklarken ağladılar, birbirlerine yakışır şekilde ölmeleri için cesaret verdiler; geceyi Tanrı'ya karşı günahlarını itiraf ederek, hatalarından ve farklılıklarından üzüntü duyarak geçirdiler. Yarın, bu tutsaklardan yalnızca ikisi serbest bırakıldı; biri, Baybars'ın Sefed'in alındığını Hristiyanlara duyurmak için Ptolemaïos'a gönderdiği bir Hospitaller kardeşi idi; diğeri ise, İsa'nın inancını terk eden ve kendini sultanın servetine bağlayan bir Tapınakçıydı; sayıları altı yüzü bulan diğerlerinin hepsi Memlûklerin kılıcı altında can verdi. Müslüman dini adına işlenen bu barbarlık, Frenklerin buna hiçbir zaman örnek vermemiş olmalarından ve savaşın öfkesi içinde, ellerinde kılıç, kâfirlerin din değiştirmesini istediklerinin bilinmemesinden dolayı daha da iğrenç görünür[11].

Sefed'in savunucularının feci sonunu öğrendiklerinde Filistinli Hristiyanların umutsuzluğunu ve şaşkınlığını tarif etmek imkansızdır. Batıl inançlarla dolu kederleri, Batılı tarihçilerin tekrarlamaktan çekinmedikleri en olağanüstü hikâyeleri icat etti ya da körü körüne kabul etti; gömülmeden kalan Hristiyan savaşçıların cesetleri üzerinde her gece kutsal bir ışığın parladığı söyleniyordu[12]. Gözlerinin önünde her gün yenilenen bu mucizeden rahatsız olan sultanın, Hristiyan inancının şehitlerinin gömülmesini ve mezarlarının etrafına yüksek duvarlar inşa edilmesini em-

rettiği, böylece intikamı için yaktığı kurbanların lehine gerçekleştirilen mucizelere kimsenin tanık olamayacağı da eklenmiştir.

Sefed'in alınmasından sonra Baybars Mısır'a döndü ve Franklar birkaç gün rahat ve güvende olmayı umdular; ama yorulmak bilmeyen sultan düşmanlarına onun yokluğuna sevinmeleri için fazla zaman vermedi. Sadece ordusuna yeni birlikler katana kadar Mısır'da kaldı ve kısa süre içinde Hristiyanların devletlerine daha fazla yıkım getirdi. Bu seferde öfkesinin ve silahlarının gücünün yöneldiği nokta Armenia'ydı; Ermeni hükümdarını Mısırlı tüccarların topraklarına girmesini yasaklamakla suçladı ve kendi tebaasının Mısır'dan mal almasını engellediği için onu affedemedi. Bu anlaşmazlıklar savaş meydanında çabucak çözüldü; Armenia kralının oğullarından biri özgürlüğünü, diğeri hayatını kaybetti: Baybars'ın ordusu ganimetle yüklü olarak geri döndü ve sayısız esirle takip edildi.

Sultan her zaferinden sonra Hristiyan devletlerin başkenti Ptolemaïos'un huzuruna çıktığı gibi, bu son seferinden dönüşünde de Armenia halkının ganimetlerini kendi savaş aletleriyle birlikte bu şehrin surları önünde sergilemekten geri kalmadı; ama Ptolemaïos'un ele geçirilmesi gibi büyük bir girişimin yapılabileceği an henüz gelmemişti. Görünüşüyle halkı korkuttuktan sonra, Yafa'yı şaşırtmak amacıyla aniden yola çıktı. Tahkimatı IX. Louis'ye hatırı sayılır bir meblağa mal olan bu şehir[13], çok hafif bir direnişten sonra Baybars'ın eline geçti ve Baybars tüm surların yerle aynı seviyeye getirilmesini sağladı. Bu sefer sırasında Kahire sultanı Kerek kalesini ve diğer birkaç kaleyi ele geçirdi ve ardından Trablus'a doğru yürüdü. Bohemond, geliş amacının ne olduğunu sormak için ona elçiler gönderdi: "Hasadınızı toplamaya geldim," diye cevap verdi, "bir sonraki seferimde başkentinizi kuşatacağım." Yine de, bu düşmanlıkların ortasında Trablus ile bir

ateşkes imzalandı; bir barış antlaşmasının başka bir savaş tasarısı için bir perde görevi göreceğini ve yakında ateşkesi üstün bir şekilde ihlal etme fırsatı bulacağını öngördü.

Trablus Kontu ve Antakya Prensi Bohemond'a gönderilen Baybars'ın hayatının yazarı, sultanın elçinin kafilesinde bir sancak beyi olarak bulunduğunu söyler. Amacı, Trablus şehrinin tahkimatını ve savunma araçlarını incelemektir. Antlaşmayı hazırlarken, Müslüman vekiller Bohemond'a sadece kont unvanını verirken, Bohemond prens unvanını talep etti; tartışma kızışınca, Baybars'ın elçileri doğal olarak gözlerini efendilerine çevirdiler ve o da onlara teslim olmaları için bir işaret yaptı[14]. Sultan ordusuna döndüğünde, emirleriyle birlikte bu maceraya içtenlikle güldü ve "Tanrı'nın prensi ve kontu lanetleyeceği zaman geldi" dedi.

Baybars bununla Antakya Prenslüğünü fethetme ve yıkma tasarısını ima ediyordu. Mısır ordusu Asi Nehri kıyılarına doğru ilerleme emri aldı ve aynı ordunun, patriği tarafından kötü bir şekilde savunulan ve sakinlerinin çoğu tarafından terk edilen Antakya surlarının altında ordugâh kurması için çok az gün geçti. Tarihçiler, Hristiyanların zayıf bir direniş gösterdikleri ve savaşçılardan çok yalvaranlar olarak göründükleri bu kuşatma hakkında çok az şey söylerler: boyun eğmeleri, gözyaşları, duaları, tek siyaseti Hristiyan şehirlerini yok etmek olan bir fatih üzerinde hiçbir etki yaratmadı.

Müslümanlar Antakya'ya teslim olmadan girdiklerinden, kendilerini gücün ve zaferin tüm aşırılıklarına bıraktılar. Baybars'ın Trablus kontuna gönderdiği bir mektupta, barbar fatih zapt edilen şehrin haraplığını ve öfkesinin Hristiyanlara yaşattığı tüm kötülükleri anlatmaktan zevk alır[15]. "Ölüm," der, "kuşatılanların arasına her taraftan ve her yoldan girdi: şehri korumak

ya da yaklaşanları savunmak için görevlendirdiğini herkesi öldürdük. Şövalyelerinin atların ayakları altında çiğnendiğini, eyaletlerinin yağmalandığını, zenginliklerinin ölçüyle dağıtıldığını, tebaanın karılarının halka satıldığını görseydiniz; minberlerin ve haçların devrildiğini, İncil'in yapraklarının yırtılıp rüzgârlara savrulduğunu, atalarının mezarlarının kirletildiğini görseydiniz; düşmanlarınız olan Müslümanların mabedi çiğnediklerini, keşiş, rahip ve diyakozları mabette yaktıklarını görseydiniz; kısacası, saraylarınızın alevlere teslim edildiğini, ölülerinizin bu dünyanın ateşi tarafından yutulduğunu, Aziz Paulos Kilisesi'nin ve Aziz Petros Kilisesi'nin tamamen yok olduğunu görseydiniz, kesinlikle haykırırdınız: *"Keşke ben de toprak olsaydım!"*

Baybars ganimeti askerleri arasında dağıttı; Memlûkler kadınları, kızları ve çocukları kendi paylarına ayırdılar. Bir Arap kro-niği, o dönemde *"bir kölenin efendisi olmayan bir kölenin kölesi yoktu"* der. Küçük bir erkek çocuğu on iki dirhem, küçük bir kız çocuğu ise beş dirhem değerindeydi. Antakya şehri bir gün içinde tüm sakinlerini kaybetti ve Baybars'ın emriyle yakılan bir yangın barbarların işini tamamladı. Tarihçilerin çoğu on yedi bin Hristi-yan'ın katledildiği ve yüz birinin köleliğe sürüklendiği konu-sunda hemfikirdir.

Bu şehrin Haçlılar tarafından ilk kez kuşatılmasını ve Antakya Prensligi'ni kuran Bohemond, Godfrey ve Tancred'in çabalarını ve başarılarını anımsadığımızda, fatihlerin görkeminin yarattığı her şeyin sonunu görmekten üzüntü duyarız. Diğer taraftan, sur-ların içine hapsedilmiş kalabalık bir halkın düşmana karşı zayıf bir savunma yaptığını ve direnmeden katledilmelerine izin ver-diğini gördüğümüzde, neredeyse iki yüzyıl boyunca Antakya'yı tüm Müslüman güçlere karşı savunan bu kadar çok cesur savaş-cının neslinin ne olabileceğini sormaktan kendimizi alamıyoruz.

Hristiyanlar arasında patrik William'a karşı şikâyetler yapılyordu; patrik William'ı en azından zayıf bir uyuşuklukla Müslümanların istilasını ve fethini desteklemekle suçluyorlardı. Bu suçlama hakkında bir fikir beyan etmeden, ürkek papazın alçakça davranışının meyvesini uzun süre yiyemediğini söylemekle yetiniyoruz; zira Memlûkler, tüm hazineleriyle birlikte Kusair'e çekilmesine izin verdikten sonra, onu şiddet kullanarak inzivasından çıkardılar; servetinden mahrum bırakılan ve rezilliğin içine batan inançsız papaz, sonunda cemaatinin arasında ve bir Hristiyan şehrinin surları üzerinde beklediğinden çok daha acımasız bir ölüme maruz kaldı.

Antakya'nın alınmasından sonra Hristiyanların elinde Müslümanların ilerleyişini durdurmak için Trablus ve Ptolemaïos şehirlerinden başka bir şey kalmamıştı. Baybars, Frankların bu son siperlerine saldırmak için sabırsızlanıyordu; ama talihine güvenmeye ve Müslüman ulusların son zamanlarda önünde titrediğı bu güce son ölümcül darbeyi indirmeye cesaret edemedi. Kahire sultanı, Hristiyanların tehlikelerinin sık sık tüm Batı'yı ayağı kaldırdığını unutamazdı ve sadece bu düşünce bile onu hareketsizlik ve korku içinde tutmaya yeterdi. Böylece Doğu'daki Hristiyan müstemlekelerinin hüznünlü kalıntıları, Avrupa uluslarının savaşçı ünü ve ilk Haçlı Seferlerinin harikalarının hatırası tarafından hâlâ korunuyordu.

Şöhret, bu kadar çok felaketin haberini denizlerin ötesine taşımaktan geri kalmamıştı. Sur Başpiskoposu, Tapınak ve Hospital'in büyük efendileri, Suriye'nin Hristiyan şehirlerinin iniltilelerini tekrarlamak için Batı'ya geçtiler; ama vardıklarında, Avrupa onların şikâyetlerine kulak vermeye pek istekli görünmüyordu. Almanya'da, Polonya'da ve Kuzey'in daha uzak ülkelerinde boşuna bir Haçlı Seferi vaazı verildi; Kuzey Avrupa sakinleri ken-

dilerinden bu kadar uzakta geçen olaylara karşı kayıtsızlıktan başka bir şey göstermediler. Bohemya Kralı, Brandenburg Markisi ve haçı üstlenen diğer bazı lordlar yeminlerini yerine getirmek için acele etmiyor gibiydiler. Hiçbir ordu yürüyüşe geçmedi; her şey vaazlara ve boş hazırlıklara indirgenmişti.

Kutsal Toprakların bu vahim durumu Fransa krallığında derin bir üzüntüyle karşılanıyordu; bu konuda bestelenmiş bir *sirvente* de[16], çağdaş bir ozan, Filistin'deki Hristiyanların yenilgilerinden dolayı Tanrı'yı suçlar gibi görünür ve şiirsel hezeyanında kendini dinsiz bir umutsuzluğa bırakır: - "Üzüntü ve keder," diye haykırır, "ruhumu öyle bir ele geçirdi ki, beni arında ölüme götürmek için çok az şey kaldı; zira haç rezil oldu, - çarmıhta ölenin onuruna taşıdığımız o çarmıh. Ne haç ne de iman bizi daha fazla koruyamaz ya da zalim Türklere karşı bize yol gösteremez - Tanrı onları lanetlesin! Ama görünen o ki, insanoglundun yargılayabildiği kadarıyla, bizim yok olmamız için onları desteklemek Tanrı'nın isteğidir. Ve düşmanın böyle bir başarıdan sonra işi üzerinde duracağına asla inanmayın; tam tersine, Suriye'de İsa Mesih'e inanan tek bir kişinin bile hayatta kalmayacağına yemin ettiler ve açıkça ilan ettiler; kutsal Meryem'in tapınağı bile camiye dönüştürülecek. Bu hakaretin üzmesi gereken Meryem oğlu böyle olmasını istediğine göre, *bu onu memnun ettiğine göre, bunun bizi de memnun etmesi gerektiği sonucu çıkar mı?*

İsa Mesih, Franklara, Ermenilere ve İranlılara karşı zaferler kazanmışken ve hâlâ kazanmaya devam ederken (ki bu beni üzüyor), Sarakenlerle kavga etmek isteyen delidir. Her gün mağlup oluyoruz; zira o uyuyor, çok dikkatli olmaya alışmış olan o Tanrı[17]: Muahmmet tüm gücüyle hareket ediyor ve vahşi Baybars ona destek oluyor."

Bu son derece dikkat çekici sözlerin inananların duygularını

ifade ettiğine inanamayız; ancak şairlerin bu şekilde konuşmaya cesaret ettikleri bir zamanda, insanların düşüncelerinin bir Haçlı Seferi'ne elverişli olmadığını varsayabiliriz. Alıntılarımız ozan Sarakenlere karşı herhangi bir savaş yapılmasını tavsiye etmez ve Svabya Hanedanı'na karşı Fransızları silahlandırmak için Tanrı'yı ve endüljansları satan Papa'ya sert bir şekilde karşı çıkar. Aslında, Napoli ve Sicilya krallığının tartışmalı verasetinden kaynaklanan anlaşmazlıklar, o zamanlar Papalığın tüm dikkatini meşgul ediyordu ve Fransa bu vesileyle grup ruhundan tamamen arınmış değildi.

Frederick ve ailesine karşı aforoz ve kilise şimşekleri başlatmakla yetinmeyen egemen papazlar, Kilise tarafından kendilerine verilen erke silah gücünü ve kendi başkentlerine bu kadar yakın bir krallık üzerinde sahip olduklarını düşündükleri fetih hakkını eklemek istediler. Savaş konusunda hiçbir deneyimleri olmadığından ve yardımcıları da aynı şekilde yetkinlik ve cesaret açısından yetersiz olduğundan, orduları yenildi. Savaş alanında bu şekilde fethedilen Roma sarayı, zaferin üstünlüğünü kabul etmek zorunda kaldı ve bu dünyevi mücadelede, onu tek başına zorlu kılan ruhani gücün bir kısmını kaybetti.

Frederick'in öz oğlu Mainfroy ve torunu Conradin dışında, Svabya ailesinin soyu tükenmişti. Babasının hem yeteneklerine hem de cesaretine sahip olan Mainfroy, kısa süre önce İtalya'da Alman davasını görünür kılmış ve hem silahlara hem de papaların gücüne meydan okumuştur. Roma sarayı, Sicilya krallığını elinde tutamayacağını anlayınca, onu fethetmeyi üstlenecek herkese teklif etti. Mainfroy'un hak iddia ettiği taç önce Cornwalllı Richard'a, onun ihtiyatlı bir şekilde reddetmesi üzerine de İngiltere kralının küçük oğlu Edmund'a teklif edildi; ancak İngiliz parlamentosu böylesine büyük bir teşebbüsün için gerekli ödeneği

vermedi. Daha sonra kardeşi Anjou kontu IX. Louis'ye teklif edildi ve dindar hükümdarın vicdanı bir an için Papa Urbanus'un tasarılarını kontrol etse de, IV. Clement tahta çıktığında yeni ikna yöntemleri kullandı ve Louis sonunda Charles'ın duaları karşısında yenik düştü; aynı zamanda Sicilya'nın fethinin bir gün Kutsal Toprakların savunulmasında etkili olacağına dair gizli bir umut besliyordu.

Charles, Lateran'daki Aziz John kilisesinde Papa tarafından taç giydirildikten sonra, Roma sarayının ateş püskürmeleri arasında, hatırı sayılır bir kuvvetin başında Napoli krallığına girdi. Charles'ın askerleri haç takıyor ve Kilise adına savaşıyorlardı; rahipler savaşçıları teşvik ediyor ve onlara Tanrı'nın korumasını vaat ediyorlardı. Mainfroy bu yanlış adlandırılan kutsal savaşta yenik düştü ve Cosenza savaşında hem hayatını hem de tacını kaybetti.

Papa bu siyasi Haçlı Seferi'nin kaygılarından kurtulduktan sonra, dikkatini denizlerin ötesindeki kutsal yere çevirdi; elçileri çeşitli prenlere, bazılarına haç üstlenmeleri, bazılarına da yeminlerini yerine getirmeleri için ricada bulundular. Clement, Mikhael Palaiologos'a verdiği sözlerin samimiyetini kanıtlaması için baskı yapmayı ihmal etmedi. Papa'nın vassalı olduğu kabul edilen ve krallığını ona borçlu olan Charles, Kutsal Topraklardaki tehlikeleri temsil eden ve Müslümanların zaferleriyle öfkelenen İsa Mesih'e olan borcunu hatırlatan birçok mesaj aldı. Sicilya'nın yeni kralı Kahire sultanına bir elçilik heyeti göndermekle ve Filistin'in talihsiz sakinlerini Baybars'ın merhametine havale etmekle yetindi. Sultan, Charles'a, onun şefaathlerini reddetmediğini, ama Hristiyanların kendi elleriyle kendilerini yok ettiklerini, içlerinden hiç kimsenin antlaşmalara uyulmasını sağlayacak güce sahip olmadığını ve *en aşağılıklarının en büyüklerinin yaptık-*

larını sürekli olarak geri aldıklarını söyledi. Baybars da Charles'a, herhangi bir müzakereyi takip etmekten çok, Hristiyan âleminin durumu ve görüşleri hakkında bilgi almak amacıyla elçiler gönderdi[18].

Anjoulu Charles ile Sicilya tacını tartışmaya hazırlanan genç Conradin, iddiasını destekleyecek her türlü araçtan yararlanmak için, Kahire sultanına Kudüs kralı kılığında elçiler göndererek, rakibine karşı haklarını korumasını istedi. Baybars, cevabında Conradin'i teselli etmeye çalışıyormuş gibi yaptı, ancak şüphesiz Avrupa prensleri arasında var olan bölünmelerin bu kanıtlarını sevinçle karşıladı.

Avrupa'nın o zamanki durumunda sadece bir hükümdar Asya'daki Hristiyan müstemlekelerinin kaderiyle ciddi bir şekilde ilgileniyordu. Uzun süre yaşadığı toprakların hatırası ve Mısır'daki Fransız ordularının onurunun intikamını alma umudu[19], Louis'nin düşüncelerini bir kez daha yeni bir Haçlı Seferi'ne yöneltti. Ancak amacını gizledi ve tarihçilerinden birinin söylediğine göre bu büyük tasarı, deyim yerindeyse, Tanrı ile kendisi arasında şekillendi[20]. Louis Papa'ya danıştı; Papa, yokluğunun Fransa'ya ve hatta Avrupa'ya getirebileceği tehlikeleri düşünerek ona yanıt vermekte tereddüt etti. Clement'in ilk mektubu[21] Fransız hükümdarını böylesine tehlikeli bir teşebbüsten vazgeçirmeyi amaçlıyordu; ancak tekrar danışıldığında, egemen papa aynı çekinceleri göstermedi ve Louis'yi tasarımında cesaretlendirmenin görevi olduğunu, zira bu tasarımın Tanrı'dan geldiğine inandığını söyledi.

Ancak bu müzakerenin amacı hâlâ derin bir gizem içindeydi. Louis, şüphe yok ki, düşüncelerin çok ihtiyaç duyduğu coşkuyu zayıflatmasından ya da hem sarayında hem de krallığında bir Haçlı Seferi teşebbüsüne karşı güçlü bir muhalefet oluşmasından

korktuğu için tasarımlarını erken açıklamaktan korkuyordu; tasarısını beklenmedik bir şekilde, uygulamaya hazır olduğu anda açıklayarak, insanların düşüncelerini daha tesirli bir şekilde etkileyeceğini ve onları kendi yolunu izlemeye daha kolay teşvik edeceğini düşündü. Büyük Perhiz'in ortalarına doğru Paris'te krallığın baronları, soyluları ve papazlarından oluşan bir meclis toplandı. Sadık Joinville bu toplantıda unutulmamıştı; seneskal, Anılarında Louis'nin haçı üstlenmek üzere olduğunu önceden görmüştü ve bu önseziye sahip olmasının nedeni, bir rüyasında Fransa kralının haçı simgeleyen Rheims şayağından yapılmış parlak kırmızı renkte bir papaz cübbesi giydiğini görmesiydi. Başrahibi bu rüyayı ona açıklarken, Rheims şayağından yapılmış olan bu giysinin Haçlı Seferi'nin önemsiz ya da küçük bir başarı olacağına işaret ettiğini de eklemişti.

Mart ayının yirmi üçüncü günü, krallığın büyük meclisi Louvre'un bir salonunda toplanırken, kral elinde İsa'nın dikenli tacını taşıyarak içeri girdi. Bunu gören tüm meclis hükümdarın niyetinin farkına vardı. Louis, büyük bir canlılıkla yaptığı konuşmada, Kutsal Toprakların başına gelen felaketleri anlattı ve oraya gidip yardım etmeye kararlı olduğunu ilan etti; ardından kendisini dinleyen herkesi haçı üstlenmeye teşvik etti. Konuşması sona erdiğinde, baronların ve papazların şaşkınlık ve kederlerini, kutsal hükümdarın iradesine duydukları saygıyla birlikte ifade eden hüznünlü lakin derin bir sessizlik oldu.

Papa'nın elçisi Kardinal de St. Cecilia ondan sonra konuştu ve acıklı bir öğütle Fransız savaşçıları silahlanmaya çağırdı. Louis haçı kardinalin elinden aldı ve onun yolunu üç oğlu izledi. Bu prensler arasında, önceki Haçlı Seferi'nin felaketleri arasında Dimyat'ta doğan Nevers Kontu John'u görmek meclisi etkiledi. Aynı zamanda elçi, Bretonya Kontu John, Eu Kontu Alphonso de

Brienne, Flandre'in eski Kontesi Marguerite ve çok sayıda piskopos, soylu ve şövalyenin yeminini aldı.

Aziz Louis'nin üzücü bir önseziye sahip olan kararlılığı, krallığı boyunca derin bir üzüntü yaydı; halkı, sadece varlığı barışı koruyan ve her yerde düzeni ve adaleti sağlayan bir prensin ayrılışını üzüntüsüz izleyemezdi. Kralın sağlığı çok zayıflamıştı ve bir Haçlı Seferi'nin tehlikelerine ve yorgunluklarına dayanamayacağından korkmak için büyük nedenler vardı; oğullarını yanına aldı; bu durum halkın kederini büyük ölçüde artırdı. İlk Haçlı Seferi'nin felaketleri tebaasının hafızasında hâlâ tazeydi ve kraliyet ailesinin tamamının esir düştüğünü düşünürken, gelecekte daha büyük talihsizliklerin yaşanmasından korkuyorlardı. Joinville, "krala denizlerin ötesine bu yolculuğu yapmasını tavsiye edenlerin ölümcül bir günah işlediklerini" söylemekten çekinmez.

Genel üzüntüye rağmen, krala karşı ne şikâyet ne de homurdanma vardı; hükümdarın erdemlerinden biri olan teslimiyet ruhu, tüm tebaasının aklında yer edinmiş görünüyordu ve Papa'nın tebliğsindeki ifadeleri kullanırsak, "Fransız halkı kralarının bağlılığında, Hristiyanların davasına, Tanrı'nın biricik Oğlunu esirgemediği bu davaya asil ve acı verici bir fedakârlıktan başka bir şey görmedi."

Krala duyulan sevgi ne kadar büyükse, umumi elem de o kadar büyüktü; fakat onun tehlikelerine ortak olma hevesi bunlara ayak uydurmaktan çok daha fazlaydı[22]. Louis'nin tek düşüncesi İsa'nın mezarını ve Hristiyan müstemlekelerini kurtarmaktı; krallığın savaşçı soyluları ise zaten talihsiz olarak görülen bir seferde krallarının peşinden gitmekten başka bir şey düşünmüyorlardı.

Louvre'daki toplantıdan sonra haçı üstlenenler arasında tarih,

Navarre Kralı Thibault'nun; Champagne Kontu Henry'nin ve Mansûre'de öldürülen Robert'in oğlu olan kardeşi Kont d'Artois'nun; Flandre, de la Marche, St. Pol ve Soissons kontlarının; Montmorency, de Nemours, de Pienne senyörlerinin vb. adlarını sayar. Sieur de Joinville'e haçı kabul etmesi için çok baskı yapıldı; ama o, son sefer sırasında vasallarının büyük zarar gördüğünü ileri sürerek kendisine yapılabilecek tüm ikna çabalarına direndi. İyi kalpli seneskal da başrahibinin kehanetlerini unutmamıştı; içtenlikle sevdiği krala eşlik etmeyi çok istiyordu; ancak Mısır'da yaşadığı dehşetten henüz kurtulamamıştı ve hiçbir dünyevi neden onu Sarakenlerin ülkesine geri dönmeye ikna edemezdi.

Fransa kralının kararlılığı tüm Avrupa'da büyük bir heyecan yarattı ve insanların aklında Haçlı Seferleri için eski coşkudan geriye kalan çok az şeyi yeniden canlandırdı. Teşebbüsün başı o olduğu için, savaşçıların çoğu onun yakın sancakları altında savaşmak için hırslıydı; onun bilgeliğine ve erdemlerine duyulan güven, uzak seferlerden korkan akılları bir şekilde güçlendirdi ve Hristiyan uluslara unutmuş gibi göründükleri umutları yeniden kazandırdı. İlk seferde yaşanan talihsizliklerin hatırlanması bile geleceğe olan güveni artırdı ve birçok kişide Hristiyan ordularının zaferinin geçmişteki emeklerin ve felaketlerin ödülü ve yararlı bir deneyimin meyvesi olacağına dair bir inanç yarattı.

IV. Clement Armenia kralına mektup yazarak Memlûklerin istilasını nedeniyle uğradığı felaketlerden dolayı onu teselli etti ve Doğu'daki Hristiyanların güçlü yardımlar almak üzere olduğunu bildirdi. O sırada Küçük Asya Türklerine karşı bir savaş yürüten Tatarların Hanı Abaka, Roma sarayına ve Batı'daki bazı prenslere elçiler göndererek, Franklarla birlikte Memlûklere saldırmayı ve onları Suriye ve Mısır'dan sürmeyi teklif etti. Papa, Moğol elçilerini büyük bir ciddiyetle kabul etti; onlara güçlü bir hükümdar

tarafından yönetilen bir ordunun Doğu'ya doğru yola çıkmak üzere olduğunu, Müslümanlar için ölüm saatinin geldiğini ve Tanrı'nın ulusunu ve ulusunun tüm müttefiklerini kutsayacağını söyledi.

Sürekli seferle meşgul olan Louis, yola çıkış tarihini 1270 olarak belirledi; böylece egemen papanın vaat ettiği yardımın Doğu'ya ulaşması için üç uzun yılın geçmesi gerekecekti. Haçlıları taşımak için Ceneviz ve Venedik cumhuriyetlerinden gemiler talep edildi: Venedikliler önce reddettiler; ancak Cenevizlilere başvurulduğunu öğrenince, bir filo teklif etmek için elçiler gönderdiler. Venedik'in Haçlı Seferi için gösterdiği gayretten çok Cenevizlileri kıskandıran uzun müzakerelerden sonra, Doğu'daki ticari kuruluşlarını mahvetme gücüne sahip olan Kahire sultanından çok IX. Louis'nin öfkesinden korktuğu için Hristiyan ordusunun yola çıkmasına katılmayı yine reddetti. Sonunda Cenevizliler sefer için gemi sağlamayı kabul ettiler.

Ancak en büyük zorluk savaş hazırlıkları için gerekli parayı bulmaktı. Bu döneme kadar, din adamlarından alınan öşür vergileri Haçlı Seferlerinin masraflarını karşılamıştı[23]; Kutsal bir savaşın masraflarının Kilise'ye bağlı ve İsa Mesih'in sunaklarına adanmış kişiler tarafından karşılanması gerektiği görüşü genel olarak hakimdi. Clement'in selefi IX. Urbanus tüm Batı'da ruhban sınıfının gelirleri üzerinden yüzde bir vergi alınmasını emretmişti ve kutsal şeylerin ticareti için görülebilecek bir şey olarak, Roma sarayı hoşgörü dağıtılmasına izin verdi, bu yetki gerekli haracın ötesinde verilenle orantılı olarak verildi. Fransız din adamları bu konuda Papa'ya birçok dilekçe vermişlerdi; lakin bu dilekçeler her zaman dikkate alınmadı.

IX. Louis'nin son kararlılığı öğrenildiğinde, Kutsal Makam alışılmış yollara başvurdu ve temelsiz olmayan şikayetlere en ufak

bir dikkat göstermeden, üç yıl boyunca yeniden öşür vergisi alınması için emir çıkarıldı. Bunun üzerine din adamları muhalefetlerini iki katına çıkardılar ve Kutsal Toprakların savunulmasından çok kendi gelirlerinin savunulmasında daha ciddi davrandılar. Krala şikâyetle bulundular ve Fransa Kilisesi'nin üzerine yüklenen yükler nedeniyle içine düştüğü sefaletin derinliğini göstermek için Roma'ya temsilciler gönderdiler[24]; bu vekiller ege- men Papa'ya, son zamanların zorlamalarının her geçen gün daha da dayanılmaz hale geldiğini ve din adamlarının mallarının artık sunakları desteklemek ve İsa Mesih'in yoksullarını beslemek için yeterli olmadığını bildirdiler. Adaletsizlik ve şiddetin daha önce Yunan Kilisesi'ni Roma Kilisesi'nden ayırdığını eklediler; Papa Hazretleri'ne yeni sert tutumların yeni bölünmeler yaratmaktan geri kalmayacağını anlattılar. Ayrıca, Haçlı Seferlerinin çoğu, bil- hassa da IX. Louis'nin Mısır seferi talihsiz olduysa, bunun hiç şüphesiz kutsal alanların yağmalanmasından ve kiliselerin onlar uğruna harap edilmesinden kaynaklandığını söylediler; son bir neden olarak, kehanette bulunup çok daha büyük felaketler ola- cağını öngördüler.

Böyle bir hitap, hükümdarın öfkesini ister istemez alevlen- dirdi. Clement yanıtında, vekilleri ve onları gönderenleri, tüm Hristiyanların davasına karşı kayıtsızlıkları ve bu kadar çok pren- sin ve ünlü savaşçının hayatını kaybettiği bir savaşın sürdürül- mesi için gereksiz servetlerini inkâr etmelerine neden olan açgözlülükleri nedeniyle şiddetle kınadı. Başlarına inecek aforoza işaret etti ve onları çok daha fazla dehşete düşürmesi gereken bir şeyle, onları mallarından ve tımarlarından mahrum etmekle teh- dit etti. O zamanlar Roma'nın gücü öyleydi ki, onun rızası olma- dan hiçbir şeye sahip olunamazdı: din adamları boyun eğmek ve dört yıl boyunca onda birini ödemek zorunda kaldılar. Papa ay- rıca krala, Kutsal Topraklara yardım için vasiyet yoluyla bırakılan

tüm meblağları elden çıkarma yetkisi verdi; aynı şekilde, haçı üstlendikten sonra yeminlerini kurtarmak isteyenlerden alınabilecek parayı da ona bıraktı; din adamları herkese haç verdiğine ve hiç kimseye bağış yapmayı reddetmediğine göre, bu ikinci yol önemli bir miktar getirmiş olmalıdır.

IX. Louis Fransa kralı olarak konumunun kendisine sağladığı kaynakların hiçbirini ihmal etmedi; bu dönemde düzenli bir vergi bilinmiyordu ve tahtlarının ihtişamı sürdürmek için kralların topraklarının gelirlerinden başka güvenecekleri hiçbir şey yoktu[25]. Bu vesileyle yapmak zorunda kaldığı tüm masrafları karşılamak için kral, feodal geleneklere göre feodal beylerden olağanüstü durumlarda tebaalarının her birinden talep ettiği ve kelle vergisi vergisi olarak adlandırılan vergiye başvurdu. Gelenekler ona bu vergiyi Haçlı Seferi nedeniyle alma yetkisi vermişti, ama aynı zamanda o zamanlar çok önemli olan ve büyük oğlu Philip'in şövalye olarak kabul edileceği bir tören vesilesiyle de bu hakkı vardı. Böylece, vergi şövalyelik adına ve din adına talep edildi; Louis bu verginin toplanmasını dürüstlüğü ile tanınan adamlara emanet ettiği için, hiç ses çıkarılmadan ödendi.

Philip şövalyelik kılıcını aldığı anda, Fransızlar ve özellikle Parisliler, IX. Louis ve ailesine olan sevgilerini halka açık sevinç gösterileriyle ifade ettiler; tüm soylular bu vesileyle başkentte kutlanan şenliklerde ve gösterilerde hazır bulunmak için taşradan hızla geldiler. Turnuvalar, hipodromdaki alıştırma, yiğitlerin ve şövalyelerin yetenek ve cesaretlerinin sergilendiği sporlar arasında Haçlı Seferi de unutulmamıştı. Papa'nın elçisi Aziz Louis adasında Kutsal Toprakların talihsizliği üzerine bir konuşma yaptı; tüm halk piskoposun öğütlerinden derinden etkilenmiş görünüyordu; şövalyelerden ve her sınıftan savaşçılardan oluşan bir kalabalık haç çıkardı; böylece IX. Louis bu

durumda ordusunun desteği için para toplama ve kutsal savaş için asker sağlama fırsatı buldu.

Tüm Fransa denizlerin ötesine yapılacak sefere hazırlanmakla meşgulken, Avrupa'nın diğer ölkelerinde de Haçlı Seferi vaazları veriliyordu. İngiltere'de Northampton'da, Papa'nın elçisi Otto-bon'un Kudüs krallığından geriye kalan çok az şeyi kurtarmak için inananları silahlanmaya teşvik ettiği bir konsey toplandı ve Prens Edward, babası III. Henry'nin, IX. Louis'nin Mısır'daki esareti haberi Avrupa'ya ulaştığında ettiği yemini yerine getirmek için haç üstlendi. Edward'ın ardından kardeşi Prens Edmund, Pembroke ve Warwick kontları ve birçok şövalye ve baronla birlikte kâfirlere karşı silahlanmayı kabul etti. Kutsal yerlerin kurtarılması için aynı gayret İskoçya'da da gösterilmiş, John Baliol ve birkaç soylu haçlı sancaklarının altına girmiştir.

Katalonya ve Kastilya'dan çok sayıda Haçlı geldi: Portekiz kralı ve Arragon kralı James haç üstlendiler. Arragon prensinin kızlarından biri olan Dona Sancha, Kudüs'e hacca gitmiş ve yıllarını hacılara ve hastalara hizmet etmeye adadıktan sonra Aziz John hastanesinde ölmüştü. James birkaç kez Mağribileri maülup etmiş, fakat ne kâfirlere karşı kazandığı başarılar ne de Hristiyan hayırhahlığı uğruna şehit düşen kızının hatırası, dünyevi tutku-larının saldırılarına karşı dindarlığını koruyamadı ve Berengaria ile olan utanç verici ilişkisi Hristiyan âleminde olay yarattı.

Kutsal Topraklar'a gitme tasarısını iletteği Papa, İsa Mesih'in, *günahlarıyla kendisini her gün çarmıha geren* bir prensin hizmetlerini kabul edemeyeceği yanıtını verdi. Arragon Kralı, birbirine zıt duyguların garip bir bileşimiyle, ne Berengaria'dan vazgeçti ne de Doğu'daki kâfirlere karşı savaşmak için gitme tasarısından vazgeçti. Toledo'da, Tatar hanının ve Armenia kralının elçilerinin de hazır bulunduğu büyük bir mecliste yemini yeniledi. Haçlı

Seferleriyle ilgili bir İspanyol tezinde[26], doğuya kendisi gide-meyen Bilge Alphonso'nun Arragon kralına yüz adam ve yüz bin marvedi¹ altın verdiğini okuyoruz; Moors fatihine savaşla-rında sık sık eşlik eden Aziz James tarikatı ve diğer şövalyelik ta-rikatları da ona adam ve para sağladılar. Barselona şehri ona seksen bin Barselon solu, Mayorka ise elli bin gümüş sol ve iki donarumlı gemi teklif etti. Otuz büyük gemi ve çok sayıda küçük teknedен oluşan, içinde sekiz yüz silahlı adam ve iki bin piyade-nin bulunduğu filo 4 Eylül 1268'de Barselona'dan yola çıktı. Ma-yorka açıklarına vardıklarında, filo bir fırtına yüzünden dağıldı; gemilerin bir kısmı Asya kıyılarına ulaştı, bir kısmı Sardinya li-manlarına sığındı; Arragon Kralı'nın içinde bulunduğu gemi ise Languedoc kıyılarına vurdu.

James'in öz oğlu tarafından komuta edilen Arragonlu Haçlı-ların Ptolemaïos'a varması, Filistin'deki Frankların umutlarını ye-niden yeşertti. Doğu kroniklerine göre Arragon kralının bir elçisi Tatarların hanına giderek İspanyol hükümdarının yakında ordu-suyla birlikte geleceğini bildirdi. Ancak Berengaria'nın cazibesi mi onu alıkoydu, yoksa filosunu dağıtan fırtına mı onu Tanrı'nın hac yolculuğuna karşı olduğuna inandırdı bilinmez, James gel-medi. Kutsal Makam'ın öğütlerini hiçe saydığı anlaşılan gidişi şiddetle kınanmıştı; utanç verici tutkusuna atfedilen dönüşü de eşit derecede suçlamayla karşılaştı. Aynı şekilde, öşür vergisini toplayan fakat krallığını terk etmeyen Portekiz kralına karşı da homurdanmalar yükseldi.

Avrupa'da Haçlı Seferi'ne ilgi duyan herkesin gözü bu sırada, Anjoulu Charles'ın kardeşine Doğu'da eşlik etmek için büyük ha-zırlıklar yaptığı Napoli Krallığı'na çevrilmişti; ancak kısa süre önce fethedilen bu krallık, intikam ve hırsla alevlenen bir savaşın

¹ İspanya'da Mağripliler zamanında kullanılan altın paranın adı. [ç.n]

sahnesi olmaya mahkumdu. Sık sık efendi değiştiren Napoli ve Sicilya eyaletlerinde, bir devrimden sonra hemen hemen her zaman meydana gelen şey oldu: aldatılmış umutlar nefrete dñ-
üştü: bir fethin ayrılmaz aşırılıkları, zaferleriyle gurur duyan bir ordunun varlığı ve Charles'ın çok şiddetli hükümeti, halkı yeni krallarına karşı harekete geçirdi. IV. Clement zamanında ve yararlı bir uyarıda bulunmanın görevi olduğunu düşündü: "Kral-
lığınız," diye yazdı ona, "erkinizin temsilcileri tarafından önce bitirildi, şimdi düşmanlarınız tarafından parçalanıyor; böylece tırtıl çekirgeden kaçanı yok ediyor. Sicilya ve Napoli Krallığı'nı harap edecek adamlar eksik olmadı; şimdi onu savunacak olanlar nerede?" Papa'nın bu mektubu kopmaya hazır fırtınaların haber-
cisiydi. Charles'ı tahta davet edenlerin çoğu Svabya hanedanun-
dan pişmanlık duyuyor ve yeni umutlarını Frederick ve Conrad'ın varisi Conradin'e yöneltiyorlardı. Bu genç prens bir orduyla Almanya'yı terk etti ve İtalya'ya doğru ilerledi, yürüyü-
şünde Ghibellinolar partisiyle ve Charles'ın egemenliğinin kız-
dırdığı herkesle güçlendi. Tüm İtalya alevler içindeydi ve Viterbo'ya çekilmiş olan Charles'ın koruyucusu Papa'nın, Kili-
se'nin gürlemeleri dışında ona sağlayabileceği hiçbir savunma yoktu.

Ancak Anjoulu Charles birliklerini topladı ve rakibini karşı-
lamak üzere yola çıktı. İki ordu Aquila yakınlarındaki Aziz Va-
lentine ovasında karşılaştı; Conradin'in ordusu paramparça edildi ve genç prens fatihın gücüne yenik düştü. Gelecek kuşaklar Charles'ı, silahsızlandırılmış ve mağlup edilmiş düşmanını mah-
kûm edecek ve başını kesecek kadar zaferini kötüye kullandığı için affedemezler[27]. Bu infazdan sonra Sicilya ve Napoli ülkesi kıskanç ve şüpheli bir zorbalığın tüm öfkesine teslim oldu; çünkü şiddet şiddeti doğurur ve büyük siyasi suçlar asla tek başına gel-
mez. Charles böylece Haçlı Seferi'ne hazırlandı; fakat öte yandan,

Takdir-i İlahi onun için korkunç felaketler hazırlıyordu: Bir tarihçi, “Tanrı’nın yücelttiği kişileri cezalandırmak için krallıklar verdiği kadar, alçalttığı kişileri cezalandırmak için de krallıklar verdiği doğrudur,” der.

İtalya’da bu kanlı sahneler yaşanırken, IX. Louis aynı anda hem toplumsal barışı sağlamaya hem de en sevdiği amaç olan Haçlı Seferi’ne devam ediyordu. Kutsal hükümdar, yokluğunun yanı sıra savaşın kötülüklerini de yumuşatmanın en emin yolunun iyi yasalar yapmak olduğunu unutmadı; bu nedenle birkaç karamame yayınladı ve bu karamamelerin her biri adaletinin bir anıtı oldu. Bunların en ünlüsü, Bossuet’nin Gallikan özgürlüklerinin en sağlam desteği olarak adlandırdığı Hükümdarlık Kararname’si’dir. Ayrıca, hükümdarlığını gösteren ve sonraki çağlar için bir örnek haline gelen bu yasama anıtını yüceltmek için de çalıştı.

Kardeşine eşlik edecek olan Poitiers kontu bu arada eyaletlerini yatıştırmakla meşguldü ve kamu düzenini sağlamak için birçok düzenleme yaptı. Her şeyden önce köleliği ortadan kaldırmaya çalıştı; “İnsanlar özgür doğar ve her şeyi aslına döndürmek her zaman akılcıcadır” ilkesini düstur edindi. Bu iyi kalpli prens, halkının hayır dualarını aldı; tebaasının sevgisi de yaptığı yasaların kalıcı olmasını sağladı.

Henry’nin oğlu Prens Edward’ın kâfirlerle savaşmak için yemin ettiğini söylemiştik. Kısa bir süre önce, İngiltere’yi uzun süre perişan eden iç savaşta parlak bir kahramanlık sergilemişti; babasının kurtuluşu ve krallığın barışa kavuşması, başarılarının ödülü olmuştu. Doğu’ya doğru yola çıkmasına neden olan şey, bağlılık ruhundan çok, IX. Louis’ nin kişiliğine duyduğu saygıydı. Kendisi de onu haçı üstlenmeye teşvik eden Fransa kralı, yolculuk hazırlıkları için ona yetmiş bin livre tournois ödünç verdi. Ed-

ward, Louis'nin vasalı olarak onu takip edecek ve Guienne' dekilerle birleşen İngiliz Haçlılarını onun sancağı altında yönetecekti. Fransız hükümdarının yirmi beş bin livre peşin para verdiği Gaston de Béarn, Prens Edward'ı Kutsal Topraklara kadar takip etmeye hazırlandı.

Seferin yola çıkması için belirlenen zaman yaklaşıyordu. Elçinin emriyle, Haçlıları alenen haç takmaya zorlamak için her bölgedeki rahipler Haçlıların isimlerini almışlardı ve herkes 1270 yılının Mayıs ayında yola çıkmaya hazır olduklarını bildirmişti. Louis, yokluğunda krallığın yönetimini Aziz Denis başrahibi Matthew'a ve sieur de Nesle Simon'a emanet etti; kendisini Kutsal Topraklara kadar takip edecek olan tüm soylulara mektup yazarak şövalyelerini ve silah arkadaşlarını toplamalarını tavsiye etti. Dini coşku insanlara dünyevi çıkarlarını unutturacak kadar güçlü olmadığından, haçı üstleenen birçok soylu kutsal savaş yüzünden mahvolmaktan büyük korku duydu ve çoğu yola çıkmakta tereddüt etti. Louis yolculuklarının tüm masraflarını karşılamayı ve savaş boyunca onları kendi masraflarıyla geçindirmeyi üstlendi; bu, VII. Louis ya da Philip Augustus'un Haçlı Seferlerinde yapılmamış bir şeydi; Haçlıların coşkusu, kaderlerini düşünmelerine ya da çok fazla öngöründe bulunmalarına izin vermiyordu. Fransa kralının, denizlerin ötesindeki savaşın sürmesi gereken süre boyunca çok sayıda baron ve şövalyeye ne kadar ödeme yapacağını belirttiği bir beratta bu dönemin değerli bir anıtına hâlâ sahibiz.

Mart ayının başlarında Louis, Aziz Denis kilisesine giderek hac nişanelerini aldı ve krallığını Fransa'nın havarilerinin koruması altına soktu[28]. Bu ciddi törenin ertesi günü, Paris'teki Notre Dame kilisesinde Haçlı Seferi için bir ayin düzenlendi. Hükümdar, çocukları ve sarayının önde gelen soyluları eşliğinde

orada göründü; saraydan yalınayak çıktı, kutsal kitabını ve asasını taşıdı. Aynı gün Vincennes’de uyumaya gitti ve halkına adalet dağıtmaktan büyük mutluluk duyduğu yeri son kez gördü. Daha önce hiç ayrılmadığı Kraliçe Marguerite’ten de burada ayrılmıştı; bu ayrılık, geçmişteki olayların hüznü yansıması ve geleceğe dair kasvetli düşüncelerle çok daha acı verici hale gelmişti.

Hem halk hem de saray bu derin üzüntüden etkilenmişti ve halkın endişesini artıran şey, herkesin seferin hangi noktaya yönlendirileceğini bilmemesiydi: Afrika kıyıları sadece belli belirsiz tahmin ediliyordu. Sicilya Kralı, Asya’ya doğru yola çıkmaya en ufak bir istek duymadan haçı üstlenmişti ve konu konseyde tartışıldığında, ilk saldırının hedefinin Tunus olması gerektiği fikrini verdi. Tunus Krallığı, Filistin’e giden tüm yolları istila eden korsanlarla denizleri kaplıyordu; ayrıca Mısır’ın müttefikiydi ve zapt edilirse, bu ülkeye giden en kolay yol haline getirilebilirdi. Bunlar öne sürülen görünürdeki nedenlerdi; gerçek nedenler ise, Sicilya Kralı için Afrika kıyılarının Avrupalıların egemenliği altına girmesinin önemli olması ve İtalya’dan fazla uzaklaşmak istememesiydi. Louis’nin gerçek nedeni ve hiç kuşkusuz onu belirleyen şey, Tunus kralının dinini değiştirmenin ve böylece büyük bir krallığı Hristiyan sancakları altına almanın mümkün olduğuna inanmasıydı. Elçileri birkaç kez Fransa’da bulunan Müslüman prens, İsa Mesih’in dinini kabul etmekten başka bir şey istemediğini söyleyerek bu fikri kendisi ortaya atmıştı[29]: böylece, bir istilayı geri çevirmek için söylediği şey, tam da savaşın kendi topraklarına yönelmesinin nedeniydi. IX. Louis sık sık, eğer böyle bir fedakârlıkla Tunus kralının ve ulusunun din değiştirmesi sağlanabilirse, hayatının tamamını güneşi görmeden bir zindanda geçirmeye razı olacağını tekrarlardı; bu, çok acı bir şekilde suçlanan, ancak sadece Afrika’nın barbarlıktan kurtulduğunu ve Hristiyanlığın büyük nimetleri olan zekâ ve medeniyetin

ilerlemesinde Avrupa ile birlikte yürüdüğünü görmek için aşırı bir arzuyu gösteren ateşli bir din değiştirme ifadesiydi.

Louis, Haçlı ordusunun yola çıkacağı Aigues-Mortes'e gitmek üzere krallığından geçerken, her yerde halkın hayır dualarıyla karşılandı ve silahlarının başarısı için ateşli dualarını işiterek memnun oldu; kiliselerde toplanan din adamları ve inananlar, kral, çocukları ve onu takip edecek herkes için dua ettiler. Ayrıca haçı alıp Doğu'ya gitmeye söz veren yabancı prensler ve soylular için de dua ettiler; sanki bu yolla onları gidişlerini hızlandırmaya zorlayacaklardı.

Ancak çok az kişi bu dini çağrıya karşılık verdi. Haçı kabul eden Kastilya Kralı'nın imparatorluk tacı üzerinde iddiaları vardı ve Anjoulu Charles tarafından öldürülen kardeşi Frederick'in ölümünü de unutamamıştı. Alman prenslerini ve soylularını meşgul eden sadece imparatorluk meseleleri değildi; genç Conradin'in ölümü Almanya'daki insanların akıllarını öylesine sarsmış ve tiksindirmişti ki, bu ülkeden hiç kimse Sicilya kralıyla aynı sancak altında savaşmaya razı olmazdı. Kutsal bir savaş için yapılan hazırlıkların ortasında işlenen böylesine kara bir suç, büyük felaketlerin habercisi gibi görünüyordu. İnsanlar kederlerinin ya da öfkelerinin doruğunda, Tanrı'nın Hristiyanlara kızacağından ve lanetinin Haçlıların avuçlarına düşeceğinden korkabilirlerdi.

Louis Aigues-Mortes'e vardığında, ne Ceneviz donanmasını ne de kendisiyle birlikte yola çıkacak olan başlıca soyluları buldu; kendilerini bekletmeyen tek kişi Palaiologos'un elçileriydi; çünkü İstanbul'da Haçlı Seferi'ne karşı büyük bir korku vardı ve bu korku Haçlıların coşkusundan daha etkindi. Louis, Yunan imparatoruna asker gönderme sözü verdikten sonra neden sadece elçiler gönderdiğini sorabilirdi; ancak Yunanlıların mezhep değiştirmesine büyük önem veren Louis, elçilerin endişelerini gi-

dermekle yetindi ve IV. Clement o dönemde öldüğü için, onları iki kilisenin birleşmesini sonlandırmak üzere kardinaller meclisine gönderdi.

Sonunda isteksiz Haçlılar, tekrarlanan öğütlerle ve Louis'nin örneğiyle teşvik edilerek, tüm eyaletlerden yürüyüşe geçtiler ve güzergâhlarını Aigues-Mortes ve Marsilya limanlarına çevirdiler. Louis çok geçmeden Poitiers kontunun çok sayıda vasalıyla birlikte gelişini memnuniyetle karşıladı; başlıca soylular yanlarında şövalyelerinin en seçkinlerini, en cesur ve dayanıklı askerlerini getirdiler; birçok şehir de aynı şekilde savaşçı tedarikine katkıda bulundu. Her birliğin kendi sancağı vardı ve bir şehrin ya da eyaletin adını taşıyan ayrı bir birlik oluşturunuyordu; Beaucaire, Carcassonne, Châlons, Perigord vb. taburları Hristiyan ordusunda dikkat çekiyordu. Bu isimlerin büyük bir öykünme uyandırdığı doğrudur, ama aynı zamanda Louis'nin bilgeliği ve sertliğinin yatıştırmakta büyük güçlük çektiği kavgalara da yol açtılar. Katalonya, Kastilya ve İspanya'nın diğer bazı eyaletlerinden Haçlılar geldi; Friesland'dan beş yüz savaşçı da Louis gibi bir önderin sancağı altında tam bir güvenle sıralandılar ve uluslarının Fransa krallarına itaat etmekten her zaman gurur duyduğunu söylediler.

Kral yola çıkmadan önce krallık naiplerine bir kez daha mektup yazarak, kamu ahlakını dikkatle gözetmelerini, Fransa'yı yozlaşmış yargıçlardan kurtarmalarını ve herkese, özellikle de yoksullara hızlı ve kusursuz adalet sağlamalarını tavsiye etti; böylece insanların yargılarını yargılayan Tanrı'nın kendisini suçlayacak hiçbir şeyi kalmayacaktı.

Louis'nin Fransa'ya son vedaları böyle oldu. Donanma 1270 yılının Temmuz ayının dördünde yola çıktı ve birkaç gün içinde Cagliari yoluna vardı. Burada kontlar ve baronlardan oluşan kon-

sey, Haçlı Seferi tasarısını görüşmek üzere kralın gemisinde toplandı. Tunus'un fethini savunanlar, bu sayede Akdeniz'in geçitlerinin açılacağını ve Memlûklerin gücünün zayıflayacağını; bu fetihten sonra ordunun zaferle Mısır'a ya da Filistin'e gideceğini söylediler. Baronların çoğu bu görüşte değildi; Kutsal Toprakların acilen yardıma ihtiyacı varsa, bunu gecikmeden karşılamaları gerektiğini söylüyorlardı; Afrika kıyılarında, tanımadıkları bir ülkede meşgul olurken, Suriye'nin Hristiyan şehirlerinin hepsi Sarakenlerin eline geçebilirdi; Hristiyanların en azılı düşmanı Kahire'nin korkunç sultanı Baybars'tı; önce ona saldırmalıydılar; savaşı Mısır'dan iki yüz fersah uzaktaki bir yere değil, onun eyaletlerine, başkentinin bağrına taşınmalıydılar. Buna, Fransız ordusunun Nil kıyılarında uğradığı yenilgilerin hatıralarını da eklediler; bu yenilgilerin intikamı, bu kadar çok felaketin yaşandığı yerde alınmalıydı.

Çağdaş tarih Louis'nin bu son görüşlerin erdemşnden ne ölçüde etkilendiğini söylemiyor; ama Tunus seferi onun en büyük umutlarını okşadı. Haçlı Seferi'nin başarısı için katılımı gerekli olan Sicilya kralı tarafından önerilmişti. Bu nedenle Ceneviz donanmasının güzergâhını Afrika'ya çevirmesine karar verildi ve iki gün sonra, yirmi Temmuz'da, Tunus ve Kartaca'nın görüş alanına girdi.

Afrika'nın batı kıyısında, Sicilya'nın karşısında, Strabon tarafından tarif edilen ve çevresi üç yüz kırk stadium² ya da kırk iki mil olan bir yarımada vardır. Bu yarımada iki körfez arasında denize doğru ilerler; bunlardan biri batıda güzel bir liman sunar; diğeri ise güneydoğuda, bir kanal aracılığıyla karanın üç fersah içine uzanan ve çağdaş coğrafyacıların Gullet olarak adlandırdığı

² Latince Stadium ya da Yunanca Stadion (στάδιον), 600 insan ayağının uzunluğuna eşit bir uzunluk ölçüsüdür. [ç.n]

bir gölle iletişim kurar. Denizin iki kıyısı boyunca uzanan Roma'nın büyük rakibi işte bu noktada inşa edilmiştir. Ne Romalıların fetihleri ne de Vandalların tahribatı, bir zamanlar bayındır olan bu şehri tamamen yok edememişti; ancak yedinci yüzyılda Sarakenler tarafından istila edilip harap edildikten sonra, bir harabe yığınının başka bir şey olmadığı; limanda Marsa adında orta büyüklükte bir köy, burnun ucunda bir kule, Byrsa tepesinde oldukça güçlü bir kale - tüm bunlar, gücü Akdeniz'e ve Afrika ve Asya kıyılarına uzun süre hakim olan bu şehirden geriye kalanlardı.

Beş fersah uzaklıkta, güneydoğuya doğru, körfezin ve Gullet gölünün biraz ötesinde, eski zamanlarda Tynis ya da Tunus olarak adlandırılan bir şehir ortaya çıktı,[30] Scipio'nun Kartaca'ya saldırmadan önce kendisini efendisi yaptığı yerdin burası. Tunus, diğer şehirlerin yıkılmasıyla gelişmişti ve on üçüncü yüzyılda zenginlik ve nüfus bakımından Afrika'nın en gelişen şehirleriyle yarışuyordu. On bin evi ve üç geniş kenar mahallesi vardı; ulusların ganimetleri ve muazzam bir ticaretin ürünleri onu zenginleştirmişti ve tahkimat sanatının icat edebileceği her şey ona ulaşımı savunmak için kullanılmıştı.

Tunus'un üzerinde bulunduğı sahil, antik tarihin bize aktardığı pek çok devrime sahne olmuştur; ancak çağdaş tarih, Sarakenlerin devrimlerini aynı şekilde kutsamamıştır. Bu kadar çok yıkıntının üzerine İslam'ın sancağını diken barbarların yürüyüşünü takip etmekte zorlanıyoruz. Kesin olarak bildiğimiz tek şey, uzun bir süre Fas krallığına bağı olan Tunus'un, Aziz Louis zamanında üçüncü halefi hüküm süren savaşçı bir emirin yönetiminde ondan ayrıldığıdır.

Hristiyan donanmasını gören Afrika kıyılarında yaşayanlar dehşete kapıldılar ve Kartaca kıyısında bulunan herkes dağlara

ya da Tunus'a doğru kaçımağa başladı. Limanda bulunan bazı gemiler mürettebatları tarafından terk edildi; kral, amiral görevini yürüten Florent de Varennes'e bir tekneye binip sahili keşfe çıkmasını emretti. Varennes limanda ya da kıyıda kimseyi bulamadı; krala kaybedilecek zaman olmadığını, düşmanın şaşkınlığından hemen yararlanması gerektiğini bildirdi. Ama bir önceki seferde Mısır kıyılarına inişin çok aceleye getirildiği hatırlandı; bu sefer hiçbir şeyi riske atmamaya karar verildi. Önceki savaşı deneyimsiz gençler yönetmişti; şimdi ise yaşlılık ve olgun erkeklik yönetiyordu: yarına kadar beklemeye karar verildi.

Ertesi gün şafak vakti, aralarında atlı birçok adamın da bulunduğu Sarakenlerin sahili kapladığı görüldü. Haçlılar karaya çıkmak için hazırlıklarına başladılar. Hristiyanların yaklaşmasıyla kâfir kalabalığı ortadan kayboldu; bir görgü tanığının anlattığına göre, bu gökten gelen bir lütuftu, çünkü kargaşa o kadar büyüktü ki, yüz adam bütün ordunun karaya çıkmasını engellemeye yetmedi.

Hristiyan ordusu karaya çıktığında, kıyıya savaş düzeninde dizildi ve savaş yasalarına uygun olarak, kralın başyaveri Pierre de Condé, yüksek bir sesle, fatihlerin bölgeyi ele geçirdiği bir bildiri okudu. Louis'nin kendisinin hazırladığı bu bildiri şu sözlerle başlıyordu: "Rabbimiz İsa Mesih ve onun komutanı Fransa Kralı Louis adına ilan ediyorum ki," vs.[31]

Yük, erzak ve savaş mühürümatı karaya çıkarıldı; geniş bir alan işaretlendi ve Hristiyan askerler çadırlarını kurdular. Orduyu bir sürprizden korumak için hendekler kazıp siperleri yükseltirken, burnun ucunda inşa edilmiş olan kuleyi ele geçirdiler; ertesi gün beş yüz denizci Kartaca kalesine zambaklardan oluşan sancağı dikti. Kaleye yakın olan Marsa köyü de aynı şekilde Haçlıların eline geçti; ordu çadırlarının altında kalırken kadınlar ve hastalar buraya yerleştirildi.

Louis hâlâ Tunus kralının din değiştirmesini umuyordu, ama bu dindarca hayal çok çabuk yıkıldı. Müslüman prens krala haberciler göndererek, yüz bin kişinin başında gelip onu karşılayacağını ve savaş alanında vaftiz edilmesini isteyeceğini bildirdi; Mağribi kral, egemenliğindeki tüm Hristiyanların ele geçirilmesini sağladığını ve Hristiyan ordusu başkentine hakaret etmeye cüret ederse hepsinin katledileceğini de ekledi.

Tunus Prensi'nin tehditleri ve boş kabadayılıkları Haçlı Seferi'nin tasarılarında hiçbir değişiklik yaratmadı; ayrıca Mağribiler hiçbir korku uyandırmıyor ve Hristiyanları görmenin bile onlarda yarattığı dehşeti gizleyemiyorlardı. Düşmanlarıyla yüzleşmeye cesaret edemeyen dağınık gruplar bazen Hristiyan ordusunun etrafında dolanıyor, ordugâhtan ayrılanları şaşırtmaya çalışıyorlardı; bazen de birleşerek ileri mevzilere doğru akın ediyor, birkaç ok fırlatıyor, çıplak kılıçlarını gösteriyor, sonra da Hristiyanların takibinden kurtulmak için atlarının çevikliğine güveniyorlardı. Hiç de seyrek olmayan bir şekilde ihanete başvurdular:  yüz tanesi Haçlıların ordugâhına geldi ve Hristiyan inancını benimsemek istediklerini söyledi ve yüz tanesi de aynı niyeti açıklayarak onları takip etti[32]. Kollarını açarak karşılandıktan sonra, uygun bir fırsat beklediler ve ellerinde kılıçlarla Hristiyanların zerine atıldılar; ama sayıları çok fazla olduğu için çoğu öldürüldü ve geri kalanların kaçmasına izin verildi. nderlerden  dizlerinin üzerine kt ve önderlerin merhametine sığındı. Frankların bu tür düşmanlara duydukları horgörü onların affedilmesini sağladı ve ordugâhtan çıkarıldılar.

Sonunda, Hristiyanların hareketsizliğinden cesaret alan Müslüman ordusu ovada birkaç kez ortaya ıktı. Oraya saldırıp fethetmekten daha kolay bir şey olamazdı; ama Louis savunmada kalmaya ve savaşı başlatmak için Sicilya kralının gelişini bekle-

meye karar vermişti - bu her şeyi mahveden ölümcül bir karardı. Bu kötü niyetli seferi tavsiye eden Sicilya hükümdarı, tavsiyele-riyle başlattığı kötülüğü gecikmeleriyle tamamlayacaktı.

Müslümanlar, Hristiyanlara karşı İslam davasını savunmak için Afrika'nın her yerinden akın ettiler. Mısır'da Frankların istilasını karşılamak için hazırlıklar devam ediyordu ve Ağustos ayında Baybars haberciler aracılığıyla Tunus'un yardımına gitmek üzere olduğunu duyurdu. Kahire sultanının Barka eyaletinde tuttuğu birlikler ileri hareket etme emri aldılar. Böylece, Mağribi ordusu zorlu bir hale gelmek üzereydi; ama Haçlıların en çok korkması gereken şey bu Saraken ordusu değildi. Onları başka tehlikeler, başka talihsizlikler tehdit ediyordu: Hristiyan ordusu su istiyordu; tuzlanmış erzaktan başka erzakları yoktu; askerler Afrika'nın iklimine dayanamıyorlardı; sürekli olarak rüzgâr esiyordu ve bu rüzgârlar kurak bölgeden geldiği için Avrupalılara yiyip bitiren bir ateşin nefesi gibi görünüyordu. Komşu dağlardaki Sarakenler, bu iş için yapılmış bazı aletlerle kumu kaldırıyor ve toz, rüzgâr tarafından yakıcı bulutlar halinde Hristiyanların ordugâh kurduğu ovaya taşınıyordu. Sonunda, sıcak iklimlerin ölümcül hastalığı olan dizanteri, askerler arasında korkunç tahribatlar yapmaya başladı ve bu yakıcı, kurak kumun üzerinde kendiliğinden doğmuş gibi görünen veba, korkunç bulaşıcılığını Hristiyan ordusuna yaydı.

Gece gündüz silah altında olmak zorundaydılar; her zaman kendilerinden kaçan bir düşmana karşı kendilerini savunmak için değil, sürprizlere karşı korunmak için de bunu yapmalıydılar. Haçlıların büyük bir kısmı yorgunluk, açlık ve hastalık altında ezildi. Fransızlar çok geçmeden Bouchard'ın, Vendome kontunun, Marche kontunun, Gauthier de Nemours'un, Montmorency, Pienne, Bressac, Guy d'Aspremont ve Soissons kontunun

kardeşi Raoul lordlarının kaybına üzülmek zorunda kaldılar. Ölüleri gömmek imkânsız hale gelmişti; ordugâhın hendekleri yığınlar halinde atılmış leşlerle dolmuş, bu da havanın bozulmasına ve umumi mahfın görüntüsüne katkıda bulunmuştu.

Sonunda Sicilya'dan gelen Languedocialı bir beyefendi olan Olivier de Termes, Kral Charles'ın ordusuyla yola çıkmaya hazır olduğunu duyurdu. Bu haber sevinçle karşılandı ama Haçlıların o sırada maruz kaldıkları felaketleri hafifletmeye gücü yetmedi. Aşırı sıcaklar, susuzluk, kötü gıda, tahribatını sürdüren hastalıklar ve savaşacak güçten yoksun bir ordugâha kapatılmanın verdiği keder, önderlerin ve askerlerin düşüncelerini ele geçiren umutsuzluğu tamamladı. Louis hem sözleriyle hem de örnek davranışıyla onları neşelendirmeye çalıştı; ama kendisi de dizanteriye yakalandı. Prens Philip, Nevers dükü, Navarre kralı ve elçi de salgının etkilerini hissetti. Tristan lakaplı Nevers Dükü, kralın esareti sırasında Dimyat'ta doğmuştu ve özellikle babasının sevgisine mazhar olmuştu. Genç prens kraliyet çadırında kaldı; ancak hastalığın etkileri altında çöküyor gibi görüldüğünden, onu gemilerden birine götürmenin en iyisi olduğuna karar verildi. Hükümdar durmadan oğlundan haber almak istiyordu; ancak etrafındaki herkes kasvetli bir sessizlik içindeydi. Sonunda ona Nevers dükünün öldüğünü bildirmek zorunda kaldılar; babanın duyguları Hristiyan'ın teslimiyetine üstün geldi ve acı acı ağladı. Kısa bir süre sonra, Papa'nın elçisi öldü ve onu manevi babaları olarak gören din adamları ve haç askerleri tarafından derin bir üzüntüyle karşılandı.

IX. Louis acılarına ve kederlerine rağmen, sürekli olarak ordusunun durumunu hafifletmek için çabalıyordu. Gücü kaldığı sürece emirler veriyor, zamanını bir Hristiyan'ın ve bir hükümdarın görevleri arasında bölüştürüyordu. Ancak ateşi yükseldi;

artık ne orduyla ilgilenebilecek ne de dindarlık vecibelerini yapabilecek durumda değildi, önüne haç konulmasını emretti ve ellerini uzatarak sessizce tüm insanlar için acı çeken O'na yalvardı.

Bütün ordu matem içindeydi; askerler gözyaşları içinde dolaşıyor, böylesine iyi bir prensin korunmasını Tanrı'dan talep ediyorlardı. Umumi kederin ortasında Louis düşüncelerini ilahi yasaların ve Fransa'nın kaderinin gerçekleşmesine yöneltti. Tahtın varisi olan Philip çadırındaydı; yatağına yaklaşmasını istedi ve titrek bir sesle ona atalarının krallığını nasıl yönetmesi gerektiğine dair öğütler verdi. Ona verdiği talimatlar dinin ve sadakatin en asil düsturlarını içeriyordu ve onları gelecek nesillerin saygısına sonsuza dek layık kılacak olan şey, onun örneğinin yetkisine sahip olmaları ve yalnızca kendi yaşamının erdemlerini hatırlatmalarıdır. Philip'e dine ve din adamlarına saygı duymasını ve saygı duyulmasını sağlamasını, her zaman ve her şeyden önce Tanrı'yı gücendirmekten korkmasını tavsiye ettikten sonra[33]: "Sevgili oğlum," diye ekledi, "yoksullara ve acı çeken herkese karşı hayırsever ve merhametli ol. Eğer tahta geçersen, davranışlarınla Fransa krallarının kutsandığı kutsal takdisi almaya layık olduğunu göster. Kral olduğunda, her konuda adil olduğunu göster ve hiçbir şeyin seni doğruluk ve dürüstlük yolundan saptırmasına izin verme. Eğer dul ve yetim senin önünde güçlü biriyle çekişirse, gerçek senin tarafından bilinene kadar kendini güçsüzlerin yanında güçlülere karşı ilan et. Kendini ilgilendiren işlerde, önce ötekinin davasını destekle; çünkü böyle davranmazsan, danışmanların senin aleyhinde konuşmaktan çekinirler ki, bunu hiç istemezsin. Sevgili oğlum, her şeyden önce sana her Hristiyan ulusla savaşmaktan kaçınmanı öneririm; eğer zorunlu olarak savaşmak zorunda kalırsan, en azından haksız olmayan zavallı insanların her türlü zarardan korunmasına dikkat

et. Krallığında ortaya çıkabilecek bölünmeleri yatıştırmak için tüm çabanı göster, zira hiçbir şey Tanrı'yı uyum ve barış görüntüsü kadar hoşnut edemez. Eyaletlerinde iyi komutanlar (baillis) ve muhafızlar sağlamak için hiçbir şeyi ihmal etme. İktidarı, onu nasıl kullanacağını bilen adamlara özgürce ver ve onu kötüye kullanan herkesi cezalandır; çünkü başkasının kötülüğünden nefret etmek senin görevinse, senin yetkilerini elinde tutanların kötülüğünden nefret etmek için çok daha büyük bir nedenin var. Kamu vergilerini toplarken adil ol, bu vergileri harcarken akıllı ve ölçülü davran; haksız vergi alınmasına yol açan akılsızca harcamalardan sakın; krallığının yasalarındaki tüm aksaklıkları sağduyuyla düzelt. Senden öncekilerin bıraktığı hak ve imtiyazları sadakatle koru; çünkü tebaan ne kadar mutlu olursa, sen de o kadar büyük olursun; yönetimin ne kadar kusursuz olursa, düşmanların ona saldırmaktan o kadar korkar."

Tanrı'ya, halkına ve ailesine duyduğu sevgi üzerine birkaç öğüt daha verdi; sonra tüm yüreğini ortaya dökerek, şefkatle sevdiği oğlundan ayrılmak üzere olan bir babanın dilinden başka bir şey söylemedi. "Sana," dedi, "bir babanın sevgili oğluna bahsedebileceği tüm iyilikleri bahşediyorum. Ayinlerle ve dualarla bana yardım et ve yapacağın tüm iyi işlerde benim de payım olsun. Efendimiz İsa Mesih'e yalvarıyorum, büyük merhametiyle seni tüm kötülüklerden korusun ve iradesine aykırı bir şey yapmaktan alıkoysun; bu ölümlü yaşamdan sonra O'nu görebilelim, O'nu sevebilelim ve sonsuz bir yaşamda O'nu birlikte övebilelim."

Bu sözlerin Afrika kıyılarında, ölmek üzere olan bir Fransa kralı tarafından söylendiğini düşündüğümüzde, en soğuk ve en kayıtsız kalplerin bile zorlukla paylaşılabileceği bir şaşkınlık ve duygu karışımı yaşarız. O halde, bu sözlerin kimsesiz bir oğulun

duyguları üzerinde nasıl bir etki yaratmış olabileceğini siz düşünün! Philip bunları saygılı bir üzüntüyle dinledi ve yaşamının her günü gözlerinin önünde olması için bunların aslına sadık kalarak yazıya geçirilmesini buyurdu[34].

Louis daha sonra, yatağının ayakucunda gözyaşları içinde oturan kızı Navarre kraliçesine döndü: onun için hazırladığı bir öğütte, bir kraliçenin ve bir eşin tüm görevlerini önüne koydu. Her şeyden önce, o sırada hasta olan kocasına çok iyi bakmasını tavsiye etti; ve en küçük durumları bile asla unutmayan Navarre kralına, Champagne'a döndüğünde, Provins Cordeliers manastırını yeniden inşa etmeye başlamadan önce tüm borçlarını ödemesini tavsiye etti.

Bu talimatlar Louis'nin çocuklarına söylediği son sözlerdi; o andan itibaren onu bir daha hiç görmediler. Mikhael Palaiologos'un elçileri ordugâha vardığında, kral onları huzuruna almayı kabul etti. Louis'nin o sırada içinde bulunduğu durumda, Yunanlıların sahte vaatlerini ya da imparatorlarının endişe verici ve aldatıcı siyasetini anlaması imkânsızdı; artık dünyevî şeylerle ilgilenmiyordu. İki kilisenin birleşmesinin eninde sonunda gerçekleşmesi yönündeki samimi dileklerini ifade etmekle yetindi ve elçilere oğlu Philip'in bunu gerçekleştirmek için elinden gelen her şeyi yapacağına dair söz verdi. Bu elçiler imparatorluk şapelinin başdiyakozu Meliteniote ve İstanbul kilisesinin şansölyesi ünlü Vechus'tu. Her ikisi de Aziz Louis'nin sözlerinden ve erdemlerinden o kadar etkilendiler ki, daha sonra birleşmeyi teşvik etmek için en gayretli çabalarını gösterdiler ve her ikisi de Yunanlıların siyasetinin kurbanı oldular.

Bu görüşmeden sonra Louis Tanrı'sından başka bir şey düşünmedi ve günah çıkaran papazıyla yalnız kaldı. Görevlileri onun önünde Kilise'nin dualarını okudular ve o da bunlara kar-

şılık verdi. Daha sonra Viatique'î³ ve extrême onction'u⁴ aldı. Bir görgü tanığı, "Pazar günü nones⁵ saatinden," der, "Pazartesi günü tierce⁶ saatine kadar, gece ya da gündüz, Rabbimizi övmekten ve o yere getirdiği insanlar için dua etmekten hiç vazgeçmedi." Dindar kralın şu sözlerini söylediği duyuldu: "Tanrım, bu dünyanın refahını küçümsemeyi ve sıkıntılarına göğüs germeyi bilmeyi nasip et." Aynı şekilde, zayıf durumunun elverdiği ölçüde yüksek sesle başka bir mezmurun şu dizelerini tekrarlardı: "Ey Tanrım! Halkını kutsama ve onları gözetme lütfunda bulun." Bazen de savaşta dua etmeye alışkın olduğu Aziz Denis'e yakarıyor ve öndersiz bırakmak üzere olduğu bu orduya ilahi desteğini bahşetmesi için yalvarıyordu. Pazar'ı Pazartesi'ye bağlayan gece Kudüs kelimesini iki kez telaffuz ettiği duyuldu ve ardından ekledi: "Kudüs'e gideceğiz." Akli sürekli olarak kutsal savaş fikriyle meşguldü. Belki de, aynı şekilde, o sırada adil insanın son ülkesi olan kutsal Kudüs'ünden başka bir şey görmüyordu.

Yirmi beş Ağustos Pazartesi sabahı saat dokuzda konuşamaz hale geldi; ama hâlâ etrafındaki herkese şefkatle bakıyordu. Yüzü sakindi ve aklının aynı anda en saf dünyevi duygularla sonsuzluk düşünceleri arasında bölündüğü belliydi. Ölümün hızla yaklaştığını hissederek, görevlilere kendisini saç beziyle örtülü kül

³ Ölüm döşeginde olan kişiye verilen ekmek şarap (aşai rabbani) ayinidir. [ç.n]

⁴ Ölmekte olan bir kimsenin vücuduna rahip tarafından kutsal bir yağın sürüldüğü katolik kilisesi ayinidir. [ç.n]

⁵ None, Dokuzuncu Saat veya Öğleden Sonra Duası olarak da bilinen Nones, neredeyse tüm geleneksel Hristiyan ayinlerinde İlahi Ofis'in sabit bir dua zamanıdır. Çoğunlukla mezmurlardan oluşur ve öğleden sonra saat 3 civarında, şafaktan sonra yaklaşık dokuzuncu saatte söylenir. [ç.n]

⁶ Hristiyanlık mezheplerinin hemen tümünde ibadet için kullanılan, gün içinde sabah 9 sularına karşılık gelen zamandır. Latincesi Hora tertia'dır ve "gündoğumundan üç saat sonrası" anlamına gelmektedir. [ç.n]

yatağına yatırmaları için işaretler yaptı. İkinci ile öğlen saatleri arasında uyur gibi oldu ve her seferinde yarım saatten fazla bir süre gözleri kapalı yattı. Daha sonra canlanır gibi oldu, gözlerini açtı ve göğe doğru bakarak haykırdı: "Ey Tanrım! Senin evine gireceğim ve kutsal çadırında sana tapınacağım!" Öğleden sonra saat üçte öldü.

Louis hastalandığında Haçlılar arasında hüküm süren derin kederden bahsetmiştik. Kral için endişelenirken kendi hastalıklarını unutmayan ne bir önder ne de bir asker vardı. Günün ve gecenin her saatinde bu sadık savaşçılar hükümdarın çadırının etrafında toplandılar ve çadırdan çıkan herkesin üzgün ve endişeli havasını gördüklerinde, gözlerini yere dikerek ve ruhlarını en kasvetli düşüncelerle doldurarak geri döndüler. Ordugâhta askerler birbirlerine soru sormaya bile cesaret edemiyorlardı, çünkü kederli haberlerden başka bir şey duymuyorlardı. Sonunda, herkesin korktuğu olay orduya duyurulduğunda, Fransız savaşçılar kendilerini umutsuzluğa bıraktılar; Louis'nin ölümünde her türlü felaket için bir işaret gördüler ve endişeyle birbirlerine hangi önderin onları evlerine geri götüreceğini sordular. Genel inilti ve gözyaşlarına, bu ölümcül seferi tavsiye edenlere, özellikle de herkesin savaşın felaketlerinin nedeni olmakla suçladığı Sicilya kralına karşı birçok acı suçlama karıştı.

Kralın öldüğü gün Anjoulu Charles ve ordusu Kartaca yakınlarında karaya çıktı; trompetler ve diğer savaş müzikleri kıyı boyunca yankılandı, ancak Haçlıların ordugâhında derin ve kasvetli bir sessizlik vardı ve bir kişi bile büyük bir sabırsızlıkla bekledikleri Sicilyalıları karşılamak için dışarı çıkmadı. Charles'ın aklına hüznü önseziler geldi; dörtlü ileri atıldı ve kralın çadırına doğru hızla giderken, kral kardeşini ölü ve kül yatağına uzanmış buldu. Ölümü o kadar sakin olmuştu ki, Louis'nin yüz hatları ne-

redeyse hiç değişmemişti. Charles onun ayaklarına kapandı, göz-yaşlarıyla ayaklarını suladı ve ona bazen kardeşim, bazen de lordum diye hitap etti. Uzun bir süre bu durumda kaldı, etrafını saranlardan hiçbirini görmeden, Louis'ye hâlâ yaşıyormuş gibi hitap etmeye devam etti ve umutsuzluk vurgularıyla, kardeşlerin en sevimlisinin ve kralların en iyisinin son sözlerini duymadığı, almadığı için kendini suçladı.

Louis'nin naaşı iki cenaze urnasına⁷ konuldu. Kutsal hükümdarın iç organları Anjoulu Charles'a verildi, o da bunları Montréal manastırına gönderdi ve bu değerli emanetler uzun bir süre boyunca inananların bağlılığını ve saygısını çekti. Louis'nin kemikleri ve kalbi Philip'in elinde kaldı. Bu genç prens onları Fransa'ya göndermek istiyordu, ancak önderler ve askerler sevgili hükümdarlarından kendilerine kalan her şeyden ayrılmaya razı olmadılar. Bu kutsal emanetin Haçlılar arasında bulunması onlara yeni felaketlere karşı bir güvence ve Hristiyan ordusunun üzerine Tanrı'nın korumasını çekmenin en emin yolu olarak göründü.

Philip hâlâ hastaydı ve hastalığı büyük endişe yaratıyordu. Ordu onu Louis'nin halefi olarak görüyordu ve babasına duyulan sevgi oğluna da geçmişti; halkın üzüntüsü arasında önderlerin, baronların ve soyluların saygılarını ve yeminlerini kabul etti. İlk işi naipliği ve babasının ayrılmadan önce Fransa'da kurduğu her şeyi onaylamak oldu. Geoffrey de Beaulieu, William de Chartres ve John de Mons, kralın itirafları ve başrahipleri, Philip'in bu emirlerini Batı'ya taşımakla görevlendirildiler. Bu din adamlarının yanlarında Fransa'ya götürdükleri mektuplar arasında, din adamlarına ve krallıktaki *tüm değerli insanlara* hitaben yazılmış

⁷ Ölü yakıldıktan veya organları çıkarıldıktan sonra küllerinin veyahut beden parçalarının konduğu kap. [ç.n]

olan mektup tarih tarafından korunmuştur[35]. Genç prens, çalışmalarını, tehlikeleri ve IX. Louis'nin ölümünü anlattıktan sonra, Tanrı'ya, böylesine iyi bir babanın adımlarını takip edebilmesi, kutsal emirlerini yerine getirebilmesi ve tüm öğütlerini uygulayabilmesi için yalvardı. Philip, tüm kiliselerde yüksek sesle okunan mektubunu, din adamlarına ve inananlara, "din için gösterdiği gayret ve gözbebeği gibi sevdiği Fransa krallığı için duyduğu şefkatle çok iyi tanıdıkları bu prens için Kralların Kralı'na dualarını ve adaklarını sunmaları" için yalvararak bitirdi.

Louis'nin ölümü Sarakenlerin güvenini büyük ölçüde artırmıştı. Hristiyan ordusunda gözlemledikleri yas ve keder, onlar tarafından cesaretlerinin kırıldığı sanıldı ve düşmanlarına karşı bir zafer kazanacaklarını düşünerek gururlandılar; fakat bu umutlar kısa sürede yok oldu. Sicilya kralı, Philip'in hastalığı sırasında Hristiyan ordusunun komutasını ele aldı ve savaşa yeniden başladı. Yanında getirdiği birlikler savaşmak için sabırsızlanıyordu ve tüm Fransızlar savaş alanında kederlerini dağıtmak istiyor gibiydiler. Ordularını perişan eden hastalık, tahribatını durdurmuş gibi görünüyordu ve uzun süredir ordugâhlarında hapsedilmiş olan askerler, savaşın tehlikelerini görünce güçlerinin yeniden canlandığını hissettiler. Hristiyanların Tunus'a yaklaşımlarını kolaylaştırmak için ele geçirmek istedikleri Gullet Gölü çevresinde birkaç çatışma meydana geldi. Daha birkaç gün önce tüm Haçlıları yok etmekle ya da köle yapmakla tehdit eden Morolar, düşmanlarının darbelerine dayanamadılar; sayısız kalabalıklarını dağıtmak için çoğu zaman yalnızca haçlı okçuları yeterli oluyordu. Korkunç ulumalar, davul ve diğer çalgıların gürültüsü yaklaştıklarını haber veriyor; komşu tepelerden inen toz bulutları geri çekildiklerini duyuruyor ve kaçışlarını perdeliyordu. İki karşılaşmada geçildiler ve çok sayıda askerlerini ovada bıraktılar. Başka bir sefer ordugâhları ele geçirildi ve yağmalan-

maya bırakıldı. Tunus hükümdarı eyaletlerini savunmak için ordusuna güvenemedi ve kendisi de onlara cesaret örneği göstermedi, çünkü aynı anda hem güneşin yakıcı ışınlarından hem de savaşın tehlikelerinden kaçınmak için sürekli olarak yeraltındaki mağaralarına kapandı. Korkularının baskısı altında, sonunda barıştan başka bir güvenlik umudu göremedi ve tüm hazineleri paahasına bile olsa bunu satın almaya karar verdi. Elçileri defalarca Hristiyan ordusuna gelerek tekliflerde bulundular ve hepsinden önemlisi Sicilya kralını parlak vaatlerle baştan çıkarmaya çalıştılar[36].

Bu görüşmelerin haberi Haçlı ordugâhında yayıldığında, çok farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Tunus'un yağmalanmasının vaat edildiği askerler savaşa devam etmek istiyorlardı; başka umutlar verilen bazı önderler ise askerlerle aynı şevki göstermiyorlardı. Louis'nin ve papalık elçisinin ölümüyle, Haçlı Seferi hem temel güdüsünü hem de her şeyi canlandıran o manevi gücü kaybetmişti. Kimsenin yönetmediği, binlerce farklı tutkunun harekete geçirdiği Haçlıların ruhu belirsizlik içinde yüzüyordu ve bu belirsizlik sonunda orduyu hareketsiz bir durumda tutacak ve savaşın terk edilmesine neden olacaktı. Philip, krallığının işlerinin kendisini zorunlu olarak çağırdığı Fransa'ya dönmeyi arzuluyordu. Baronların ve Fransız soylularının çoğu ülkeleri için iç çekmeye başladı. Sonunda Tunus Kralı'nın barışçıl önerilerinin müzakere edilmesi kararlaştırıldı.

Konseyde, kendilerine hiçbir söz verilmeyen ve Afrika kıyılarını terk etmek için diğerleri kadar sabırsız olmayanlar, savaşı sürdürmeleri gerektiği görüşündeydiler. "Tunus'un fethi için IX. Louis Kartaca'da gemiye binmiş ve Hristiyan ordusu pek çok kötülüğe maruz kalmıştı. Louis'nin ve onun gibi gayretleri ve inançları uğruna şehit olan pek çok Fransız'ın anısına, işlerini sürdürüp

tamamlamaktan daha büyük bir onuru nasıl verebilirlerdi? Bütün Hristiyan âlemi Haçlıların Tunus'u tehdit ettiklerini, Mağriblilerin onları görünce kaçtıklarını ve şehrin kapılarını açmaya hazır olduğunu biliyordu. Hristiyan âlemi, Haçlıların mağlupların önünden kaçtıklarını ve kendi zaferlerini ellerinden aldıklarını öğrense ne derdi acaba?"

Barışın imzalanması gerektiğini düşünenler, sorunun sadece Tunus'a girmek değil, ülkeyi fethetmek olduğunu ve bunun da ancak halkı yok ederek yapılabileceğini söylediler. "Ayrıca, kuşatmanın uzaması Hristiyan ordusunu çok zayıflatacaktı. Kış yaklaşıyordu, bu mevsimde hiçbir erzak tedarik edemezlerdi ve sürekli yağmurlar belki de aşırı sıcakların neden olduğundan daha fazla hastalığa neden olacaktı. Tunus'un alınması Haçlı Seferi'nin asıl amacı değildi; üstün koşullar altında barış yapmak, savaşı daha sonra koşulların gerektirdiği yere taşımak için araçlar elde etmek gerekiyordu." Bu şekilde konuşan önderler, Tunus'a karşı seferi teşvik edenlerle aynıydı: başlarında Sicilya kralı vardı; artık Akdeniz'i hacıların yolunu istila eden korsanlardan temizlemenin gerekliliğini savunmuyorlardı; Mısır sultanını en güçlü müttefikinden mahrum etmekten artık bahsetmiyorlardı. Savaşın son vermek için öne sürdükleri nedenler, savaşı başlatmak için öne sürdükleriyle tamamen aynıydı. Ancak onların görüşleri galip geldi; başkaları duyduklarına ikna oldukları için değil ama en önemli müzakerelerde sıklıkla olduğu gibi çoğunluk, destekliyor göründükleri güdülerden ziyade, itiraf etmedikleri güdülere göre karar verir[37].

Otuz bir Ekim'de Tunus kralı ile Hristiyan ordusunun önderleri arasında on yıllık bir ateşkes imzalandı. Her iki tarafta da bütün esirler teslim edilecek ve daha önce esir edilmiş olan Hristiyanlar serbest bırakılacaktı. Tunus hükümdarı, krallığında ya-

bancı ticarete uygulanan vergilerin hiçbirini Frenklerden talep etmemeyi taahhüt etti. Antlaşma, tüm Hristiyanlara Tunus eyaletlerinde ikamet etme, orada kiliseler inşa etme ve hatta orada inançlarını vaaz etme özgürlüğü veriyordu. Müslüman prens, Sicilya kralına yıllık kırk bin kron haraç ve Hristiyan ordusunun önderine savaş masrafları için iki yüz on bin ons altın ödemekle yükümlüydü.

Şüphesiz, soruna karar veren son koşuldu: iki yüz on bin ons altın, IX. Louis'nin Mısır'da ordusunun fidyesi için ödediği meblağı aşıyordu; ancak ilk başta bunun yalnızca bir kısmı alındı. Hristiyan ordusu Afrika kıyılarını terk ettiğinde geri kalanının ödenmesini kim garanti edebilirdi? Fransız orduları için utanç verici olan bu antlaşmadan yalnızca Sicilya kralı bir yarar sağlayabilirdi; yalnızca bir Müslüman prense, Papalığın vasalı olarak Papa'ya borçlu olduğu kırk bin altın kronluk haracı ödetmenin yollarını bulmakla kalmamıştı; aynı zamanda yaptıkları barış, bir bakıma, Tunus'takinden çok daha büyük fetihler gerçekleştirebilecek bir orduyu onun emrine vermişti. Bu nedenle, Sicilya kralını, Hristiyan ordusunu kendi hırsına boyun eğdirmek için Haçlı Seferi'nin amacını kendi keyfine göre değiştirmekle suçlayan şikâyetler hemen ortaya çıktı.

Ateşkesin imzalanmasından birkaç gün sonra Prens Edward, İngiliz ve İskoç Haçlılarla birlikte Kartaca kıyılarına vardı. Aigues-Mortes'ten yelken açtıktan sonra güzergâhını Filistin'e çevirdi ve Fransa kralından emir almaya geldi. Fransızlar ve Sicilyalılar, İngilizler için samimi dostluk ifadelerinde cömert davrandılar. Edward büyük bir onurla karşılandı, ama barış yaptıklarını öğrenince çadırına çekildi ve Hristiyan ordusunun herhangi konseyinde bulunmayı reddetti.

Haçlılar, kendilerine talihsizlikten başka bir şey hatırlatmayan,

zaferin en ufak bir karışımı olmayan kurak ve ölümcül topraklardan ayrılmak için sabırsızlanmaya başladılar. Hristiyan ordusu Kasım ayının on sekizinde Sicilya'ya doğru yola çıktı ve sanki Tanrı bu seferin bir dizi talihsizlikten başka bir şey olmamasına karar vermiş gibi, filo tam Trapani limanına girmek üzereyken korkunç bir fırtına çıktı. On sekiz büyük gemiyle dört bin Haçlı battı ve dalgalar arasında yok oldu. Önderlerin ve askerlerin çoğu silahlarını, teçhizatlarını ve atlarını kaybetti. Bir tarihçiye inanılacak olursa, Tunus kralından alınan para da bu gemi kazasında kaybolmuştu.

Bu kadar büyük bir talihsizlikten sonra, Sicilya kralı Haçlılara yardım etmek için hiçbir yolu ihmal etmedi. Bu olay üzerine ifade ettiği cömert duygulara inanabiliriz; ancak duygularına, bu işler acısı durumdan tasarıları için olumlu bir şey çıkarma umudunun karıştığına dair çok az şüphe vardır. Tüm önderler geldiğinde, yapılması gerekenleri belirlemek için birkaç konsey toplandı. Herkes kendi kayıplarına üzüldürken, Charles bunları telafi etmek için Yunanistan'ın fethi gibi kesin bir yol önerdi. Hazırladığı tasarı şuydu: ilk aşamada tüm Haçlılar kışı Sicilya'da geçirecekti; baharda Poitiers kontu ordunun bir kısmıyla Filistin'e doğru yola çıkacak, geri kalanlar Charles'ı Epir'e kadar takip edecek ve oradan Bizans'a geçecekti. Bu tasarıda Fransız baronlarını ve soylularını baştan çıkaracak maceracı ve şövalyece bir şeyler vardı; ancak Fransa'dan genç krala mektuplar geldi ve naipler halkın kederini ve endişelerini güçlü şekilde ifade ettiler. Philip Sicilya'da kalamayacağını, derhal kendi topraklarına dönmesi gerektiğini bildirdi. Bu karar Charles'ın tüm umutlarını yok etti; Fransız lordları genç hükümdarlarını terk etmeyecek, prensler ve Hristiyan ordusunun tüm önderleri haçı bir kenara bırakacaktı. Bir İtalyan kroniği, Charles'ın, son gemi kazasından sonra Sicilya kıyılarına atılmış olan tüm gemilere ve tüm eşyalara kendi çıkarı

için el koyduğunu bildirir. Tunus'tan önce ordunun talihsizliğinden yararlanmıştı ve şimdi de silah arkadaşlarının ganimetleriyle kendini zenginleştiriyordu. Bu adaletsizlik ve şiddet eylemi, Haçlıların çoğunun ona karşı beslediği hoşnutsuzluğu tamamladı; bu durum özellikle Hristiyan ordusunun bindiği filonun ait olduğu Cenevizliler için geçerliydi.

Ancak, Haçlı Seferi'ne dört yıl sonra devam etmeleri kararlaştırıldı. İki kral, prensler ve en etkili önderler, dördüncü yılın Temmuz ayında birlikleriyle birlikte Suriye'ye gitmek üzere yemin ettiler; içlerinden hiçbirinin tutamayacağı boş bir szdi bu ve sadece bu savaştaki tutumlarının tutarsızlığını kendi gözlerinde mazur göstermek için vermişlerdi. Kışı Sicilya'da geçirme ve ilkbaharda Filistin'e doğru yola çıkma kararını açıklayan Edward, sözünü tutmayan tek kişiydi.

Fransız savaşçılar Haçlı Seferi'ne dair tüm düşüncelerini bir kenara bıraktılar; ancak ayaklarının altında açtığı sefalet uçurumunun kapandığını görmekten henüz çok uzaktaydılar. Navarre Kralı Trapani'ye indikten kısa bir süre sonra öldü ve karısı Isabella onun ölümünden o kadar derinden etkilendi ki hemen mezara kadar onu takip etti. Philip Ocak ayında Fransa'ya dönmek üzere yola çıktı ve ona eşlik eden genç kraliçe de Haçlı Seferi'nin bir başka kurbanı oldu. Calabria'yı geçerken, Cosenza yakınında bir nehirden geçerken atı düştü ve hamile olduğu için bu düşüş ölümüne neden oldu. Böylece Philip, yanında babasının, kardeşinin ve karısının cesetlerini taşıyarak yolculuğuna devam etti. Yürüyüşü sırasında Poitiers kontu ve kontesinin Languedoc'a dönerken Toskana'da Afrika kıyılarındaki bulaşıcı hastalığın etkisiyle öldüklerini öğrendi. Viterbo'dan geçerken Philip, silah arkadaşlarının en ünlülerinden birinin feci sonuna tanık oldu; Henry d'Allemagne, Leicester kontunun oğulları tarafından

saldırıya uğradı, bir kiliseye kadar takip edildi ve mihrabın dibinde katledildi. Böylece büyük suçlar büyük felaketlerle birleşerek bu Haçlı Seferi'nin ardında bırakacağı acımasız hatıralara eklendi.

Philip, Cenis Dağı'nı geçtikten sonra Burgundy ve Champagne üzerinden Paris'e döndü. Fransa için ne matem günleriydi! IX. Louis'nin Doğu'ya doğru yola çıkışıyla birlikte tüm ulus en kasvetli duygulara kapılmıştı ve ne yazık ki tüm bu duygular fazlasıyla gerçekleşmişti!

Fransız savaşçıların yürüyüşlerinde önlerinde zafer bayrağı değil, bir cenaze tabutu vardı. Cenaze külleri, son zamanlarda çok gelişen bir ordunun enkazı, ailesini silip süpüren ölümden ancak bir mucize sayesinde kurtulmuş olan genç ve hasta bir prens; Haçlı Seferi'nden geri dönenlerin hepsi bunlardı! Halk bu hüznünlü kafiyei karşılamak için dört bir yandan gelmişti; genç kralın etrafını sarmışlar, Aziz Louis'nin kalıntılarına yaklaşmaya çalışıyorlardı ve onları oraya götüren duyguların, kalabalığı genellikle dünyanın efendilerinin merdivenlerine yığacak türden olmadığı, dindarca edepleri ve dinsel hüznleriyle açıkça görölüyordu.

Philip başkente vardığında, Aziz Louis'nin kemikleri ve kalbi Notre Dame kilisesine taşındı ve burada din adamları bütün gece boyunca ölümler için ilahiler söylediler. Ertesi gün kraliyet şehidinin cenaze töreni Aziz Denis kilisesinde kutlandı. Genç hükümdar, gördüklerinden derinden etkilenen halkın her sınıfından oluşan büyük bir kalabalığın ortasında, babasının naaşını omuzlarında taşıyarak ilerledi. Yolda birkaç kez durdu ve her durağa yerleştirilen haçlar, geçen yüzyıla kadar, ataya saygınlığın bu güzel resmini hatırlattı.

IX. Louis, dedesi Philip Augustus ve babası VIII. Louis'nin ya-

nına gömülmüştür. Mezarının süslenmesini yasaklamış olmasına rağmen, daha sonra İngilizler tarafından götürülen gümüş levhâlarla kaplandı. Daha sonraki bir dönemde daha korkunç bir devrim mezarına girerek küllerini dağıttı; ancak bu devrim onun anısını yok edemedi.

Hayır, gelecek kuşaklar IX. Louis'nin tüm yaşamını dolduran adalet tutkusunu, en büyük krallar arasında bile ender rastlanan gerçeği arama tutkusunu, silahla kazandığı şanı bile uğruna feda ettiği barış sevgisini, herkesin iyiliğini düşünmesini, yoksulluğa şefkatle yaklaşmasını, talihsizlerin haklarına ve insanların yaşamlarına duyduğu derin saygıyı – orta çağları hayrete düşüren ve bizim zamarımızın bu kadar iyi bir prensin torunlarında hâlâ gördüğü erdemleri – övmekten asla vazgeçmeyecektir[38].

Erdeminin ve dindarlığının ona kazandırdığı üstünlüğü sadece halkını adaletsiz olan her şeye karşı savunmak için kullandı. Yaşadığı çağ boyunca koruduğu bu üstünlük, yasalarına, ne olursa olsun yasaların ancak zamanla elde edebilecekleri bir imparatorluk kazandırdı. Onun hükümdarlığından birkaç yıl sonra, eyaletler, *adaleti seven kralın bilge düzenlemelerinden* yararlanma umudu ve tek koşulu altında taca bağlanmayı talep ettiler. Aziz Louis'nin fetihleri böyleydi. İngilizlere karşı kazandığı zaferlerden sonra, bu cömertlik hareketinin krallığın çıkarlarına aykırı olduğunu düşünen baronlarının tavsiyelerine rağmen Guienne'î onlara geri verdiği iyi bilinmektedir. Belki de ılımlılık öğütlerinde ne kadar bilgelik olduğunu bilmek sadece onun gibi yüce akıllara aittir! Son çağın ünlü bir yazarı, IX. Louis'den bahsederken, büyük ılımlı adamların nadir olduğunu ve dünyanın onları bu yüzden anlamadığını söylemiştir.

O dönemde Fransa'nın içinde bulunduğu durumda, kaba bir deha ayrılıkları körükleyebilirdi; oysa Louis sadece onları yatış-

tırmaya çalıştı ve onu kralların ve ulusların arabulucusu haline getiren ve ona en akıllı siyasetin birleşimiyle elde edilebilecekten daha fazla güç ve kudret veren şey bu uzlaşma ruhuydu. Aziz Louis'nin çağdaşları arasında onun ılımlılığını suçlayanlar az değildi ve usta siyasetçiler olmakla övünen pek çok kişi şimdi bile onu suçluyor. Ahlakın ulusların mutluluğuna yabancı olduğuna dair bir inanç yaratma eğiliminde olan ve Tanrı'nın toplumun korunması için insanlara bahşettiği erdemlerin aynısını imparatorlukların önderlerine veremeyen garip bir beceri!

IX. Louis'nin saltanatına ne kadar hayranlık duyarsak, varlığıyla mutlu kıldığı bir halkı terk ederek, onun bereketini iki kez kesintiye uğratmasına duyduğumuz şaşkınlık da o kadar büyük olur. Ama şimdiki kuşağı çalkalayan tutkuları görürken, kim geçmiş çağları suçlamak amacıyla sesini yükseltmeye cesaret edebilir! Eğer bu tarihi yazdığım anda bütün Avrupa, Bizans'ın efendileri olan Müslümanlara karşı genel bir ayaklanma söyletisiyle çalkalanıyorsa; Modern felsefe okulunun en ateşli öğrencileri İncil'in Kuran'a karşı zaferi, Yunanlıların kurtuluşu, Atina ve Lakedaimon'nun yeniden dirilişi için yeminler ediyorsa, Orta çağda prenslerin ve Hristiyan ulusların Kudüs'ün ve Hristiyanlığa ilk ışığın geldiği tüm o kutsal bölgelerin korkunç kölelik durumundan etkilenmeyeceklerine nasıl inanabiliriz? IX. Louis hayatının tüm koşullarında sergilediği kişiliğiyle tutarlı şekilde, esas olarak Fransızların yaşadığı ve başka bir Fransa - doğunun Fransa'sı - olarak kabul edilen Hristiyan müstemlekelerinin felaketlerine nasıl kayıtsız kalabilirdi? Aynı şekilde, siyasetinin en büyük amacının doğu ve batı uluslarını Hristiyanlık bağlarıyla birleştirmek olduğunu ve bu amacında başarılı olsaydı, bunun insanlığın yararına olacağını unutmamalıyız. Hırsın kendisi bazen çok daha hayali tasarılar ve çok daha talihsiz savaşlar için affedilmiştir[39].

Ne olursa olsun, Aziz Louis'nin uzak bölgelerdeki tutsaklığı ve ölümünün, Avrupa'da onun adına ve erdemlerine duyulan saygıyı hiç azaltmadığını söyleyebiliriz. Belki de din ve o zamanlar saygı duyulan her şey adına yaşanan bu tür olağanüstü talih-sizlikler bile monarşinin ihtişamına bir şeyler kattı; zira gördüğümüz zamanlar, kralların talih-sizliklerinin yalnızca krallığın insanlar arasında saygı görmesini sağlayan şeyin soyulmasına hizmet ettiği zamanlar çok uzaktaydı. IX. Louis'nin ölümü Fransızlar için büyük bir üzüntü konusuydu; ancak onun kaybının yarattığı üzüntüyle, tüm halk için Louis'nin hazırladığı mutlu geleceğin düşünceleri ve dindar akıllar için cennette bir koruyucuya ve desteğe sahip olma umudu birbirine karışmıştı. Çok kısa bir süre sonra Fransa kralının ölümü din için yeni bir zafer, ülkesi için yeni bir zafer olarak kutlandı ve öldüğü günün yıldönümü bundan sonra Hristiyan Kilisesi'nin ve Fransız monarşisinin ciddi bayramlarından biri haline geldi.

İnananların ortak babasının, IX. Louis'nin çağdaşlarını hayatının erdemleri ve hükümdarlığının faydaları üzerine sorguladığı o kanonik soruşturma ne güzel bir gösteriydi! Her sınıftan Fransız, ölümüne ağıt yaktıkları hükümdarın cennetin tüm ödülleriyle layık olduğunu İncil üzerine tasdik etmek için öne çıktı. Aralarında, Mısır'da onun zincirlerini paylaşmış ve Tunus'un önünde kül yatağında ölürken onu görmüş olan eski silah arkadaşlarının çoğu da vardı. Tüm Avrupa bu dini tanıklığı onayladı ve Kilise'nin başının şu sözlerini tekrarladi: "*Fransa Yurdu, dünyaya böyle büyük bir prens verdiğiniz için sevinin; Fransa halkı, böyle iyi bir krala sahip olduğunuz için sevinin!*" [40]

Daha önce de söylediğimiz gibi, IX. Louis'nin ölümü, denizlerin ötesindeki tüm teşebbüsleri aniden durdurmuştu. Sadece Edward, yanında Bretonya kontu, kardeşi Edmund ve üç yüz şö-

valye olduğu halde, Friesland'dan gelen beş yüz kişilik küçük bir Haçlı ordusunun başında Suriye'ye gitmişti. Bütün bu Haçlılar birlikte sadece bin ya da on iki yüz savaşçıdan oluşan bir birlik oluşturuyorlardı ve Kutsal Toprakların kurtarılması için Batı'da toplanan sayısız ordudan Asya'ya ulaşabilenler bu kadardı. Bu kadar zayıf bir takviye, Haçlıların Tunus önlerinden çekildiklerini ve Avrupa'ya geri döndüklerini duyduklarında yaşadıkları şaşkınlığı henüz atlatamamış olan Filistinli Hristiyanlara güven vermek ya da güvenliklerini yeniden sağlamak için hesaplanmamıştı.

Suriye'deki prenslerin ve Hristiyan devletlerin çoğu, istila edilme korkusuyla Kahire sultanıyla antlaşmalar imzalamışlardı; birçoğu, Avrupa'dan gelen cılız yardımların kendilerine büyük faydalar sağlayamayacağı ve aynı şekilde Batı'ya dönmeye her zaman hevesli olan Haçlılar tarafından terk edilmekten korkmaları gereken bir savaşa girmekte tereddüt etmiş olmalıydı. Yine de, Sarakenlerle savaşmak için hiçbir fırsatı kaçırmayan Tapınakçılar ve Hospitalierler, ünü Doğu'ya kadar uzanan Prens Edward ile birleştiler. O sırada Ptolemaïos'un topraklarını yakıp yıkan Baybars, kuvvetlerini korkuyla doldurduğu bir şehirden çekti ve bir an için tasarılarını uygulamaktan vazgeçmiş gibi göründü.

Hristiyanların altı ila yedi bin kişiden oluşan küçük ordusu, Hristiyan şehirleri arasında kesilen iletişimi yeniden kurmak için güzergâhını Fenike'ye çevirerek Müslüman topraklarına doğru ilerledi. Bu seferde Haçlılar aşırı sıcaktan çok acı çektiler; birçoğu ülkenin bol miktarda ürettiği meyve ve bala düşkünlükten öldü. Daha sonra surlarına İsa'nın sancağını diktikleri Nasıra şehrine doğru yürüdüler. Haçın askerleri, Baybarsın bu şehrin Bakire Meryem'e adanmış kilisesini tamamen yok ettiklerini öfke duymadan hatırlayamıyorlardı. Nasıra yağmalandı ve şehirde bulu-

nan tüm Müslümanlar kılıçtan geçirildi, Suriye’de Hristiyanlar tarafından dikilen en güzel anıtlardan biri yakılarak yıkıldı.

Haçlıları ne kadar övsek az olan bu zaferden sonra, Hristiyan ordusu Nasıra’da yapılan taşkınlıkların intikamını almak için sabbırsızlanan Müslüman birliklerle savaşmak zorunda kaldı. Düşmanlarının üstünlüğüne saygı duymayı öğrendiğinden mi, yoksa Filistin’in savaşçılarından şikâyet etmek için bir nedeni olduğundan mı bilinmez, Edward Ptolemaïos’un surları içine döndü ve bir daha savaşmak istemedi. Sarakenlerin sık sık yaptıkları geziler onu silahlanmaya kıışkırtmadı; ama savaşın tehlikelerinden bu şekilde güvende kalırken, hizmetine aldığı bir Müslümanın eliyle ölmek üzereydi. Dönemin kroniklerinden bazıları bize suikastçıyı Yafa emirinin silahlandırıldığını söyler; diğerleri ise darbenin, hem Tatarlar hem de Memlûkler tarafından kendilerine karşı ilan edilen savaşa rağmen hâlâ varlıklarını sürdüren İsmailî mezhebi tarafından yönlendirildiğini söyler.

Bu şekilde hayatını kaybetme tehlikesi atlatan Edward, yaralarını iyileştirdikten sonra sadece Baybars ile bir ateşkes yapmayı düşündü ve halefi olduğu III. Henry’in dualarıyla İngiltere’ye geri çağrıldığında, savunmaya yemin ettiği dava için önemli bir şey yapmadan Doğu’dan ayrıldı. Böylece, Müslümanları çok telaşlandıran bu Haçlı Seferi’nin tüm sonuçları, bir tarafta Nasıra’nın silahsız halkının katledilmesine, diğer tarafta Kartaca harabelerinin boşuna fethine indirgenmiş oldu. Bu savaşın bir başka sonucu ve Avrupa için tek sonucu, Hristiyan savaşçıların cesaretini tamamen kırması ve Doğu’yu unutmalarını sağlamasıydı. Edward’dan sonra, Batı’dan hiçbir prens Asya’daki kâfirlerle savaşmak için denizleri aşmadı ve onun çok az görkemli bir rol aldığı Haçlı Seferi, Kutsal Toprakların kurtarılması ya da geri alınması amacını taşıyanların sonuncusuydu.

Bu Haçlı Seferi'nin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olan koşullar arasında, tarih, Haçlıları canlandıracak hiçbir sesin yükselmediği, özellikle Aziz Louis'nin ölümünden sonra teşebbüslerini yönlendirecek kadar güçlü bir erkinin bulunmadığı, papalık tahtının uzun süren boşluğunu unutmamalıdır. Ancak iki yıllık bir aradan sonra, konsil Aziz Petros'un halefini seçti ve neyse ki doğulu Hristiyanlar için oylar, Frizleri⁸ Asya'ya kadar takip etmiş olan ve yükselişinin haberi hâlâ Filistin'de bulunan Liege başdiyakozu Thibault'ya düştü. Suriye'deki Hristiyanlar, bu kadar uzun bir süre boyunca tehlikelerinin ve sefaletlerinin tanığı olan yeni papazın, onlara yardım etmek için tüm gücünü kullanmaktan geri kalmayacağını ummak için nedenlere sahipti. Thibault, Ptolemaïos'tan ayrılmadan önce onlara bunun güvencesini verdi ve toplanan halka hitaben yaptığı bir konuşmada, yüz otuz yedinci Mezmur'un şu dizesini metin olarak aldı: "Eğer seni unutursam, ey Kudüs, ben de insanlar arasında unutuluyum!"⁹

Kudüs Patriği, Tapınak ve Hospital'in büyük üstatları X. Gregory'ye Batı'ya kadar eşlik ettiler. Papa döndükten sonra kendisini hemen İtalya ve Almanya'da barışın yeniden tesis edilmesine adanmıştı. Prensleri, bilhassa da Fransa kralını, Kutsal Topraklara yardım etmek için çabalarını birleştirmeye çağırdı. Philip Doğu'ya birkaç birlik göndermekle ve Papa'ya otuz altı bin gümüş mark peşinat vermekle yetindi; bu meblağ karşılığında Tapınakçıların krallığındaki tüm mülklerini güvence olarak tuttu. Pisa, Ceneviz ve Marsilya birkaç kadirge sağladılar ve beş yüz savaşçı,

⁸ Frizler, Cermen kökenli halktır. Hollanda, Almanya ve Danimarka sınırları içinde, Kuzey Denizi kıyısında yaşamaktadırlar. [ç.n]

⁹ Mezmur 137:5-6'da geçer. Kutsal Kitap'ta şu şekilde geçmektedir: "Ey Yaruşalim, seni unutursam, sağ elim kurusun. Seni anmaz, Yaruşalim'i en büyük sevincimden üstün tutmazam, dilim damağıma yapışsın! [ç.n]"

masrafları hükümdar papa tarafından karşılanmak üzere Ptolemaïos'a doğru yola çıkarıldı.

Bu yardım Hristiyan müstemlekelerinin umutlarına ya da isteklerine cevap vermekten çok uzaktı. Gregory tüm Hristiyan âlemini tasarısına dahil etmeye karar verdi ve bu amaçla 1274 yılında Lyons'da bir konsil topladı. Bu konsil, IV. Innocent'in otuz yıl önce aynı şehirde topladığından çok daha kalabalık ve çok daha ciddi idi. Kudüs ve İstanbul patrikleri, binden fazla piskopos ve başpiskopos, Doğu ve Batı imparatorlarının, Fransa ve Kıbrıs krallarının, Avrupa'nın ve denizlerin ötesindeki tüm prenslerin elçileri bu konsilde hazır bulundu. Bu kalabalık toplantıda, Moğolların güçlü önderi tarafından Müslümanlara karşı Hristiyanlarla ittifak kurmak üzere gönderilen Tatar tiginleri ve elçileri kadar dikkat çeken kimse yoktu; bu Tatar tiginlerinden birkaçı Papa'nın elinden vaftiz oldu ve bu törene tanık olan Hristiyanlar bu törende İlahi vaatlerin kesin bir teminatını gördüler.

Herkes, tasarımlarının araçlarını uzak ve az bilinen bölgelerden seçen Tanrı'nın gücüne hayranlık duyuyordu; inananların kalabalığı, Tatar ordularının yüce önderine, Takdir-i İlahi'nin Babil'i yok etmek ve Kudüs'ü kurtarmakla görevlendirdiği başka bir Kyros¹⁰ olarak bakıyordu. Lyons Konsili son toplantısında yeni bir Haçlı Seferi'ne çıkılmasına ve on yıl boyunca tüm kilise mülklerinden öşür vergisi alınmasına karar verdi. Sonunda Latin kilisesine boyun eğen Palaiologos, İsa'nın mirasının kurtarılması için asker göndermeye söz verdi; Papa, bir ordunun başında Filistin'e gitmesi koşuluyla, Hapsbourglu Rodolph'u Batı'nın imparatoru olarak tanıdı.

¹⁰ II. Kiros, bilinen adıyla Büyük Kiros veya Yunanlar tarafından söylenen ismiyle Yaşlı, tarihteki ilk Pers devleti olan Ahameniş İmparatorluğu'nun kurucusu ve ilk hükümdarı olan Pers komutan ve kraldır. [ç.n]

Ancak böyle bir konseyin görkemli görüntüsüne rağmen, Papa'nın ve papazların kararları ve öğütleri, artık Kutsal Kitap'tan bir ifade ödünç almak gerekirse, "yanmış bir kumaşın dumanlı kalıntılarından başka bir şey olmayan" inananların coşkusunu uyandıramadı. X. Gregory, İtalyan cumhuriyetleri arasında barışı yeniden tesis etmeyi ve Almanya'nın imparatorluk verasetiyle ilgili tüm anlaşmazlıklarını sona erdirmeyi başarmıştı: Haçlı Seferi'ne hiçbir savaş engel olmamıştı; ancak hem prenslerin hem de ulusların akılları yeni bir yön almıştı. Bu döneme ait, Papa'nın teşvik etmese de onayını aldığına şüphe olmayan ve bize çağın ruhuna ışık tutmaya ve o zamanlar Doğu'ya yapılan seferlerle ilgili genel görüşün ne olduğunu göstermeye uygun görünen yazılı bir belge hâlâ elimizdedir. En azından biçim olarak tuhaf sayılabilecek bu belgede, yazar Humbert de Romanis, Hristiyanların kutsal savaş için gayretlerini canlandırmaya çalışır ve çağdaşlarının kayıtsızlığından üzüntü duyarken, vaazının etkilerinin önündeki sekiz engelle işaret eder: 1. *Günahkâr bir alışkanlık*; 2. *Yorgunluk korkusu*; 3. *Anavatanlarını terk etmekten nefret etme*; 4. *Aşırı aile sevgisi*; 5. *İnsanların kötü söylemleri*; 6. *Her şeyin imkansız olduğu inancını yaratan bir akıl zayıflığı*; 7. *Kötü örnekler*; 8. *İçtenliği olmayan bir inanç*. Tüm bu kayıtsızlık nedenlerine yazar, Avrupa'nın siyasetinden ve yeni çıkarlarından kaynaklanan başka nedenler de ekleyebilirdi; ancak bu kadar çok engelin kendisini durdurmasına izin vermeden, Haçlı Seferlerinin cesur savunucusu, her zaman sayma ve sınıflandırmayla ilerleyerek, ona göre kutsalın taraftarlarının zafer kazanmasına neden olması gereken yedi güçlü tutkuyu belirtmek için acele eder; bu nedenler şunlardır: 1. *Tanrı'nın yüceliği için gayret*; 2. *Hristiyan inancı için gayret*; 3. *Kardeşçe yardımseverlik*; 4. *Kutsal Topraklara duyulan bağlılık*; 5. *Müslümanlar tarafından başlatılan savaş*; 6. *İlk Haçlıları örnek alma*; 7. *Kilise'nin kutsamaları*. Bu sıralamalardan sonra Humbert de Ro-

manis, kendi zamanında Haçlı Seferlerine karşı yapılan itirazları tekrarlar. Bazıları, ne tür olursa olsun, savaşların sadece kan dökülmesine hizmet ettiğini ve kaçınılması mümkün olmayan ve insanların kendilerini savunmak için yapmak zorunda oldukları savaşların yeterince olduğunu söyledi; diğerleri, Tanrı'nın başka uluslara verdiği ve onun tarafından sürekli olarak sürgünün tüm sefaletine terk edildiğimiz bir ülkeye gitmek için, iradesinin doğmamıza neden olduğu ve iyiliğinin bize bereket yağdırdığı bir ülkeyi terk etmenin Tanrı'yı baştan çıkarmak olduğunu söyledi. Ayrıca, Sarakenlerin topraklarını istila etmenin caiz olmadığı, Müslümanları takip etmek için Yahudilerden daha fazla neden olmadığı, onlara karşı yapılan savaşların asla din değiştirmelerini sağlamayacağı ve kısacası, Haçlıları bu kadar çok talihsizliğe boğmasına izin verdiği için bu savaşın Tanrı'nın hoşuna gitmediği söylendi.

Humbert de Romanis, kitabında tüm bu ve daha birçok itiraza cevap verir; ancak bu itirazların kendisi, akıl yürütmeyele değiştirilemeyecek olan çağın ruhu üzerine kurulmuştur. Kutsal Toprakların aslında Hristiyanlara ait olduğunu ve onu yeniden ele geçirmek için çaba göstermeye hakları olduğunu; Tanrı'nın asmasının, onu kökünden sökmek isteyenlere karşı kılıçla savunulması gerektiğini; çorak bir topraktan dikenleri söküp atılarsa, kutsal bir topraktan kaba ve barbar bir ulusu sürmeye çok daha güçlü bir şekilde bağlı olduklarını boşuna tekrarladı. Haçlı Seferlerinde yaşanan talihsizliklerin, bu seferler Tanrı'nın hoşuna gitmediği için değil, Tanrı'nın Haçlıları cezalandırmak ve onların kararlılıklarını ve inançlarını denemek istemesi nedeniyle gerçekleştiğini söyleyerek daha önce sık sık söylenenleri boşuna tekrarladı. Tüm bu dini bilgelik ve tartışma gösterisi kimseyi ikna etmedi; insanlar birkaç yıl öncesine göre daha aydınlanmış oldukları için değil, başka düşüncelere sahip oldukları için: benzer

söylemler önceki yüzyılda baskın tutkulara hitap ettiğinde takdire şayan bir şekilde başarılı olabilirdi; ancak kayıtsızlığa hitap ettiklerinde hiçbir etki yaratmadılar.

Avrupa'nın bu kayıtsızlığı Doğu'daki Hristiyan müstemleke-leri için ölümcül oldu; onları savunmasız bir şekilde, her geçen gün daha da güçlenen ve zaferle bağınazlığı alevlenen bir düşmanın merhametine terk etti. Öte yandan, Suriye Frankları birliğinde yeni çürüme belirtileri ve yaklaşan yıkımın yeni işaretleri gözlemleniyordu. Suriye kıyıları boyunca dağılmış olan bütün o küçük prenslikler, bütün o şehirler aralarında paylaşılmıştı ve rekabet ruhunun doğurduğu bütün tutkular Sarakenlerin yardımcısı haline gelmişti. Sürekli bir korku içinde olan bu küçük devletlerin her biri, Baybars ile yapılan ve Hristiyanların ortak onur ve çıkarlarının neredeyse her zaman feda edildiği antlaşmalarla birkaç günlük barış ya da birkaç aylık varlık satın almaya hevesliydi. Kahire sultanı tek bir şehirle, hatta bir kasabayla bile ittifak antlaşması yapmaktan çekinmezdi ve hiçbir şey bu siyasi eylemlerde bir tarafta Mısır, Suriye, Mezopotamya ve diğer yirmi eyaletin hükümdarını, diğer tarafta tarlaları, meyve bahçeleri ve değirmenleriyle Sidon[41] ya da Tortosa gibi küçük bir şehri görmekten daha ilginç değildir: Hristiyanlara aşağılanmışlıklarının boyutlarını hissettiren ve korkmaları gereken her şeyi onlara kanıtlayan içler acısı bir tezat. Bütün bu antlaşmalarda, Franklar arasında bölünmeyi teşvik etmek ve onları bağımlı bir durumda tutmak Müslümanların siyasetiydi[42], onları asla müttefik olarak değil, vasallar, çiftçiler ya da haraçgözarlar olarak görüyorlardı.

Suriye'deki Hristiyan devletlerin sahip olduğu barış böyleydi ve üzülmeye gereken bir başka konu da, o zamanlar Kudüs kralığı için üç iddiacının olmasıydı: Kıbrıs kralı, Sicilya kralı ve Ama-

ury'nin karısı Isabella'nın dördüncü kızından gelen Antakyalı Meryem. Taraflar, yarısı yıkılmış bir krallık için çekişiyor, hatta savaşıyorlardı; daha doğrusu krallığı tamamen yıkmak ve anlaşmazlıklarla parçalayarak Sarakenlerin egemenliğine bırakmak gibi bir utanç için mücadele ediyorlardı.

Bu arada Baybars fetihlerini durmaksızın sürdürüyordu; her gün yeni bir zaferin haberi yayılıyordu; bir keresinde Kahire'ye yeni fethettiği Nubya kralını peşinde sürükleyerek gimişti; başka bir seferinde Armenia'dan dönerken otuz bin at ve her iki cinsten on bin çocuk getirmişti. Bu anlatılanlar Hristiyan şehirleri arasında dehşet saçıyordu; bu dehşet Mısır sultanıyla yaptıkları anlaşmalarla çok az hafifletilmişti; kimse Baybars'ın bir sonraki fethinin ne olacağını bilemezdi ve her şehir onun hırsının ya da öfkesinin bir sonraki nesnesi olmamak için titriyordu, bu vahşi fatihin ölümü Hristiyanlara birkaç anlık güvenlik ve sevinç sağladı.

Baybars'ın sonu çeşitli şekillerde anlatılır; biz tarihçi İbnü'l-Furât'ın anlatımını izleyeceğiz, hatta bazen onun ifadelerinden yararlanacağız. Baybars, Fırat civarındaki Tatarlarla savaşmak için Şam'a doğru yola çıkmak üzereydi; ancak yola çıkmadan önce olağanüstü bir vergi talep etti. İmam Muhyeddin b. Abdizâhir bu konuda ona uyarılarda bulundu; ancak sultan şu cevabı verdi "Ah! Efendim, düşmanlarımızı fethettiğimde bu vergiyi kaldıracam." Baybars Tatarlara karşı zafer kazandığında, Şam'daki divan başkanına aşağıdaki ifadeleri yazdı: "Şam'dan iki yüz bin dirhem, topraklarından üç yüz bin dirhem, şehirlerinden üç yüz bin dirhem ve güney vilayetlerinden bir milyon dirhem vergi alıncaya kadar atımızdan inmeyeceğiz." Böylece Baybars'ın zaferinin yarattığı sevinç yerini hüzne bıraktı ve halk sultanın ölmesi için dua etti. Şikâyetler dindar ve saygın bir adam

olan Muhyeddin'e iletildi[43] ve Baybars bu dünyadan göçtüğünde haraç toplanmaya henüz başlanmamıştı.

Arap tarihçiler Baybars'ı Baharî Memlûkler hanedanının büyük emirleri arasında gösterirler. Başlangıçta köle olarak satılmış ve sadece askerler arasında yaşamış olmasına rağmen, keskin zekâsı eğitimin yerini tutmuştur. Daha sonra savaşa aşina olduğunda ve ordunun hizipleri arasında yer aldığında, Memlûkler üzerinde hüküm sürmesini sağlamak için gerekli olan tüm bilgileri edinmişti. Tukuşu olan işinde ona en çok hizmet eden özelliği inanılmaz hareketliliği idi; saltanatının on yedi yılı boyunca kendisine bir gün bile dinlenme izni vermedi; neredeyse aynı anda Suriye'de, Mısır'da ve Fırat kıyılarında bulunuyordu: kronikler, saray mensupları Kahire sarayının kapılarında onun uyanacağı anı beklerken, onun sık sık Şam sokaklarında dolaştığını anlatır. Mısır'ın iki sultanı ellerinin altında can verdiğinden ve imparatorluğa şiddetli devrimler yoluyla ulaştığından, en çok korktuğu şey kendi örneğinin etkisiydi; hursından korktuğu ya da sadakâtinden şüphe ettiği herkes hemen kurban edildi. İnsanın insanla kurduğu en basit iletişim bile onun öfkeli ve kuşkucu mizacını harekete geçirmeye yeterdi; doğulu tarihçilere inanılacak olursa, Baybars'ın hükümdarlığı sırasında dostlar sokaklarda birbirlerinden uzak durur, hiç kimse bir başkasının evine girmeye cesaret edemezdi. Tasarladıklarını gizlemek, yaptıklarının üzerine bir perde çekmek ya da halkın gözünden kaçmak onun için önemli olduğunda, düşüncesini tahmin edecek, adını telaffuz edecek ya da yolda ona selam verecek kişinin vay haline. Askerlerine karşı sert, emirlerine karşı dalkavuk, kurnazlıktan hiç hoşlanmayan, şiddeti tercih eden, antlaşmalar ve yeminlerle eğlenen, kimsenin nüfuz edemeyeceği bir yapmacıklık uygulayan, haraç toplarken onu acımasız kılan bir açgözlülüğe sahipti; Bir düşman, bir engel ya da bir suç karşısında asla geri adım atmayan dehası ve kişiliği,

bir nevi kurduğu hükümet için yaratılmış gibiydi; ahlaksızlıklar ve aşırılıklarla ayakta duran, ılımlılık ve erdemle birlikte varlığını sürdürmesi mümkün olmayan korkunç bir yönetimdi.

Düşmanları ve tebaası onun önünde eşit derecede titriyordu; cenazesini Şam'dan Kahire'ye taşıyan tahtirevan etrafında hâlâ titriyorlardı. Ancak sadece kişisel hürsına hizmet eden bu kadar çok aşırılık, bu kadar çok şiddet, bu kadar çok zafer, tacı ailesinde sabitleyemedi; iki oğlu sadece tahttan tekrar inmek için tahta çıktı. Emirlerin en cesuru olan Kalavun kısa süre sonra hükümdarlık gücünü gasp etti; sürekli isyana maruz kalan bir orduda tahta tek tip bir veraset silsilesinin korunması hiç de olası değildi. Her Memlûk kendini imparatorluk için doğmuş sayıyordu ve bu köleler cumhuriyetinde herkesin zorba yönetim hayalleri kurmasına izin veriliyordu. Neredeyse inanılmaz bir şey, bu çalkantılı asker kesimini mahvetmek için en hesaplı görünen şey, tam olarak onu kurtaran şeydi; zayıflık veya yetersizlik tahtta asla uzun süre dayanamazdı ve hiziplerin kargaşası arasında, neredeyse her zaman en cesur ve en yetenekli onların hükümeti yönetmek ve savaşta önderlik etmek için seçildiği oldu.

Baybars Hristiyanların yıkımını başlatmıştı; Kalavun'un kaderinde ise bu yıkımı tamamlamak vardı. Gregory Batı'da Haçlı Seferi hazırlıklarını, daha doğrusu vaazlarını boşuna sürdürdü; Hapsburglu Rodolph'a birkaç kez ricalarını yineledi, ama Rodolph'un koruması gereken bir imparatorluğu vardı; papanın onu tacından mahrum etmekle tehdit etmesi beyhudeydi; yeni imparator, egemen papanın öfkesinde, kendisini eyaletlerinden bu kadar uzağa götürecek bir seferden çok daha az tehlike görüyordu. Sonunda Gregory, Doğu'daki Hristiyanlara verdiği sözleri yerine getiremeden öldü. Filistin zaman zaman Avrupa'dan bazı yardımlar alıyordu; ancak bu yardımlar nadiren mevsiminde ge-

liyor, güvenliğini tehlikeye atmaktan çok artıracak gibi görünüyordu. Kendisini Kudüs kralı ilan ettiren Sicilya kralı, Ptolemaïos'a birkaç asker ve bir vali gönderdi; Suriye'ye zorlu bir sefer yapmaya hazırlanıyordu[44] ve eğer bir devrim tasarılarına aniden son vermeseydi, hırsı belki de bu durumda Hristiyanların davasına hizmet edebilirdi.

Eyaletlerindeki, özellikle de Sicilya'daki halkın hoşnutsuzluğu sürekli artıyordu. Son Haçlı Seferi için halka ağır bir vergi yüklenmişti ve yeni bir seferin ilan edilmesi birçok homurdanmayla karşılandı; Charles'ın düşmanları haçın üstlenilmesinde şiddet ve haydutluk için bir işaretten başka bir şey görmediler; bu kutsal sancak altında masum kanı dökmeye alışkın olduğunu söylediler: Napoli'nin fethinin haç sancağı altında yapıldığını da hatırladılar. Sonunda isyan işareti verildi, sekiz bin Fransız Conradin'in ruhuna kurban edildi ve Sicilya akşam duaları Charles'ın tüm Doğu tasarılarının yok edilmesini tamamladı.

Kalavun o zamandan beri Hristiyanlara saldırma gücüne sahipti; ancak Memlûkler arasında erkini tesis etmekle ve Fırat'a doğru ilerleyen Tatarları püskürtmekle meşgulken, Ptolemaïos'un Franklarıyla bir ateşkes imzalamaya razı oldu. Arap yazarların muhafaza ettiği bu antlaşmadan, Kahire sultanlarının amaçlarının ne olduğu ve güçsüz düşmanları üzerinde ne kadar üstünlük kurdukları açıkça anlaşılabilir[45]. Hristiyanlar, Frankların herhangi bir prensinin Asya'ya sefer düzenlemesi durumunda, Batı'dan Hristiyan ordularının geleceği konusunda kâfirleri uyarmayı taahhüt ediyorlardı. Bu aynı zamanda onursuz bir şartın imzalanması ve bir Haçlı Seferi umudundan vazgeçilmesi anlamına geliyordu.

Ayrıca Batı'nın orduları Kutsal Topraklardan başka çıkarlar için savaşıyordu ve Asya'da uzun süre görülebileceklerine inan-

mak için hiçbir neden yoktu. O dönemde Avrupa'daki prenslerin çoğu Müslümanları ya da zaferlerini hiç düşünmemişti; Doğu'da koruyacak herhangi bir çıkarı olan prensler ya da devletler[46], Mısır sultanıyla hiç tereddüt etmeden ittifak kurmakla kalmadılar, antlaşmalarla söz verdiler ve İncil üzerine yemin ederek, Müslüman müttefiklerinin devletlerine saldıracak tüm Hristiyan güçlerin düşmanı olduklarını ilan ettiler.

Böylece, bazen hırs ve açgözlülük, bazen de korku tarafından dayatılan tüm bu antlaşmalar, Doğu'daki Hristiyanlar ile Batı'dakiler arasında her gün yeni bir engel oluşturunuyordu. Ayrıca, bu antlaşmalar Kahire sultanını dizginleyemiyordu; savaş barıştan daha üstün olduğunda, onları bozmak için her zaman bir bahane buluyordu. Trablus'a komşu Eleuctera nehri üzerinde bulunan Margat kalesinde de durum böyleydi. Bu kaleyi koruyan Hospitalierler, Müslümanların topraklarına saldırmakla suçlandılar ve belki de temelsiz olmayan bu suçlamayı kısa süre sonra buranın kuşatılması izledi. Kuleler ve surlar uzun süre savaş makinelerinin darbelerine direndi; garnizon her saldırıyı püskürttü; ama onlar surlarda ve surların dibinde savaşırken, madenciler altlarındaki toprağı kazıyorlardı. Sonunda kale, her taraftan baltalanarak, ilk işaretle parçalanmaya hazır hale geldi. Hospitalierler onurlu bir şekilde teslim oldular ve Margat kapılarını Müslüman ordusuna açtı.

Deniz kıyısında, Margat ile Tortosa arasında, bazı Arap tarihçilerinin sieur de Telima, bazılarının da sieur de Barthélemi olarak adlandırdığı bir Frank soylusunun inzivaya çekildiğı başka bir kale vardı. Bu Frank beyi çevresindeki toprakları yakıp yıkmaktan hiç vazgeçmiyor ve her gün Sarakenlerin ganimetleriyle yüklü olarak kalesine dönüyordu. Kalavun, sieur Barthélemi'nin kalesine saldırmak istiyordu, ama kalenin zaptedilemez oldu-

ğunu düşünerek Trablus Kontu'na şöyle yazdı: "Bu kaleyi inşa eden ya da inşa edilmesine izin veren sensin; derhal yıkılmazsa sana lanet olsun, başkentine lanet olsun, halkına lanet olsun." [47] Trablus kontu bu tehditler karşısında daha da telaşlandı, zira mektubu aldığı sırada Müslüman birlikleri topraklarındaydı: Senyör Barthélemi'ye kalesi karşılığında önemli topraklar teklif etti; ona en parlak vaatlerde ve tekliflerde bulundu, ama hepsi boşunaydı. Sonunda Barthélemi'nin oğlu pazarlığa müdahale etti ve Kahire sultanının merhametini dilemek için yola çıktı. Öfkeli yaşlı adam oğlunun peşinden hızla gitti, Ptolemaïos şehrinde onu yakaladı ve toplanan halkın önünde onu dövdü. Bu eşkıyalık tüm Hristiyanları tiksindirdi ve Barthélemi sonunda suçunu büyük bir dehşetle karşılayan kendi askerleri tarafından terk edildi. Korunmasız bırakılan kale kısa bir süre sonra yıkıldı. O andan itibaren kuşatmacı Barthélemi Hristiyanların en amansız düşmanı haline geldi; kâfirlerin arasına çekilerek sürekli onları kendi intikamıyla ilişkilendirmeye ve Hristiyan şehirlerinin yok edilmesini teşvik etmeye çalıştı.

Acımasız nefretinin tatmin edilmesi için çok fazla fırsat vardı. Kahire sultanı Hristiyanlara karşı savaşı sürdürdü ve her şey onun teşebbüslerini destekliyor gibi görünüyordu. Limanı İskenderiye'ninkine rakip olan Laodikya'yı ele geçirmeyi uzun zamandır tasarlıyordu; ama denizin suları ile çevrili olan bu şehrin kalesine ulaşamıyordu; kalenin kulelerini sarsan bir deprem burayı ele geçirmesini kolaylaştırdı. Kerek kalesi ve Fenike kıyısında inşa edilen diğer bazı kaleler Müslümanların eline geçti. Trablus'a giden tüm yolları böylece açtıktan sonra, sultan tüm dikkatini bu şehrin kuşatılmasına yöneltti. Ne antlaşmaların inancı ne de Bohemond'un son teslimiyetleri, gelişen bir şehrin düşüşünü bir an bile geciktiremedi: hiçbir Hristiyan şehri, hiçbir Filistin prensi Trablus'a en ufak bir yardım teklif etmedi. Gerçekten de Franklar

arasında her zaman hüküm süren bölünme ruhu öylesine güçlüydü ki, Tapınakçılar, senyör de Giblet ile birlikte, Bohemond'un şehrine birkaç Hristiyan asker sokmayı ve onu gafil avlamayı tasarlamışlardı. Tasarladıklarını gerçekleştiremedikleri doğrudur; ama bu iğrenç kıskançlıklar, bu alçak ihanetler, Hristiyan müstemlekelerinin zayıf kalıntılarına ne kötülükler getirmiş olmalı!

Trablus surlarının önünde korkunç bir ordu belirdi ve surlara çok sayıda makine dikildi: otuz beş günlük bir kuşatmadan sonra, Müslümanlar ellerinde ateş ve kılıçla şehre girdiler. Yedi bin Hristiyan fatihin kolları altına düştü; kadınlar ve çocuklar köleliğe mahkum edildi ve dehşete kapılmış kalabalık boş yere Aziz Nikolaos adasında kana susamış Memlüklerden sığınacak bir yer aradı. Ebu'l-Fida, Trablus'un alınmasından birkaç gün sonra bu adaya gitme fırsatı bulduğunda, adayı cesetlerle kaplı bulduğunu anlatır. Ada sakinlerinden bazıları gemilere binmeyi başarak ıssız ülkelerinden kaçmışlardı; ama deniz onları tekrar kıyıya sürüklemiş ve burada Müslümanlar tarafından katledilmişlerdi. Trablus'un nüfusu neredeyse yok edilmekle kalmadı, sultan şehrin yakılıp yıkılması için emir verdi. Trablus limanı Akdeniz ticaretinin büyük bir kısmını kendine çekiyordu; şehirde dört binden fazla ipek tezgâhı vardı; sarayları hayranlık uyandırıyor, kuleleri ve surları zapt edilemez görünüyordu. Bu kadar çok refah kaynağı, barışın beslenmesine neden olabilecek ya da savaşta savunmaya hizmet edebilecek her şey, alevin, baltanın ve çekicin altında yok oldu! Bu savaşta Müslüman siyasetinin temel gayesi, Hristiyanların yaptığı her şeyi yok etmektir; Suriye kıyılarında onların gücünden hiçbir iz bırakmamak; daha sonra Batı'nın prenslerini ve savaşçılarını oraya çekebilecek hiçbir şey bırakmamak; Doğu'da sancaklarını tekrar açmaya kalkıştırlarsa, onlara orada kendilerini koruma imkânı verebilecek hiçbir şey bırakmamak.

Bu acımasız savaşta tarafsız kalan Ptolemaïos, bir Hristiyan şehrinin düştüğünü ve yıkıldığını, Müslümanların kılıcından kaçarak surlarına sığınan bazı kaçaklardan öğrendi. Bu üzücü haberden yola çıkarak, kendisini bekleyen felaketleri kolayca tahmin edebilirdi. Ptolemaïos o zamanlar Hristiyan müstemlekelerinin başkenti ve Suriye'nin en önemli şehriydi. Filistin'in diğer şehirlerinden sürülen Frankların çoğu buraya sığınmış ve yanlarında taşınabilir tüm servetlerini getirmişlerdi. Batı'dan gelen bütün savaş filoları ve dünyanın birçok ülkesinden gelen en zengin ticaret gemileri bu şehrin limanında demirlemişti. Şehrin genişliği nüfusundan daha az değildi; kare şeklinde kesilmiş taşlardan inşa edilmişti; evlerin tüm duvarları eşit yükseklikte yükseliyordu ve binaların çoğunun üzerinde bir platform ya da teras vardı[48]. Başlıca evlerin içi resimlerle süslüydü ve o zamanlar olağanüstü bir lüks olan cam pencereler aracılığıyla ışık alıyorlardı. Halka açık yerlerde, ipek ya da şeffaf kumaşlardan yapılmış örtüler, sakinleri güneşin hararetinden koruyordu. Şehri doğudan sınırlayan iki surun arasında, üst sınıfın konutları olan kaleler ve saraylar inşa edilmişti; zanaatkârlar ve tüccarlar şehrin iç kısımlarını işgal etmişlerdi. Ptolemaïos'ta konakları olan prensler ve soylular arasında Kudüs kralı, kardeşleri ve ailesi, Celile ve Antakya prensleri, Fransa ve Sicilya komutanları, Kaisareia dükü, Trablus ve Yafa kontları, Barouth, Tyre, Tiberias, Ibelin, Arsaph, vb. lordları vardı. Eski bir kronikte, tüm bu zadedgânların, krallar gibi altından taşlar takarak ve çok sayıdaki maiyetlerinin giysileri altın ve değerli taşlarla parıldarken, halka açık yerlerde yürümeye alışkın olduklarını okuyoruz. Her gün şenliklerle, gösterilerle ya da turnuvalarla geçerci; liman ise Doğu'nun ve Batı'nın hazinelerinin değiş tokuş edildiği bir pazardı ve her zaman canlı bir ticaret ve sanayi tablosu sergilerdi.

Çağdaş tarih, Ptolemaïos'ta hüküm süren ahlaki yozlaşmadan

büyük bir üzüntüyle bahseder; yabancı kalabalıklar tüm ülkelerin ahlaksızlıklarını da beraberlerinde getirmişlerdir. Kadınsılık ve şatafat her sınıfa yayılmıştı, din adamlarının kendileri de bu umumi salgından kaçamıyorlardı: Ptolemaïos sakinleri Suriye'deki tüm ulusların en şehvet düşkününü ve ahlaksızları olarak görülüyordu. Ptolemaïos sadece Suriye'nin en zengin şehri olmakla kalmıyor, aynı zamanda en iyi tahkim edilmiş şehri olarak da kabul ediliyordu. Aziz Louis, Filistin'de kaldığı süre boyunca şehrin surlarını onarmayı ve genişletmeyi ihmal etmemişti. Kara tarafında, yüksek mazgallı kulelerle uzaktan kumanda edilen çifte bir sur şehri çevreliyordu; geniş ve derin bir hendek surlara girişi engelliyordu. Denize doğru şehir, limanın girişinde inşa edilmiş bir kale, güneyde tapınağın kalesi ve doğuda Kral Kulesi olarak adlandırılan kule tarafından savunuluyordu.

Ptolemaïos'un o zamanlar, üç yıl boyunca Avrupa'nın tüm güçlerine karşı koyduğu dönemden çok daha iyi savunma araçlarına sahip olduğu anlaşılıyor. Kendilerini ve servetlerini her an bir yerden başka bir yere taşımaya hazır yabancılar, hacılar ve tüccarlar tarafından değil de gerçek yurttaşlar tarafından iskân edilmiş olsaydı, hiçbir güç onu zapt edemezdi. Napoli kralını, Kıbrıs kralının komutanlarını, Fransızları, İngilizleri, Papa'nın elçisini, Kudüs patriğini, Antakya prensini, üç askeri tarikatı, Venediklileri, Cenevizlileri, Pisalıları, Ermenileri, Tatarları temsil eden kişilerin hepsinin ve her birinin ayrı mahalleleri, yargı yetkileri, mahkemeleri, yargıçları vardı; hepsi birbirinden bağımsızdı ve hepsi egemenlik hakkına sahipti. Bütün bu mahalleler, gelenekleri, dilleri, görgüleri ve hepsinden önemlisi rekabet ve kıskançlıklarıyla birbirlerine zıt olan birçok farklı şehir gibiydi. Bu kadar çok egemenin yasa yaptığı, tek tip bir yönetimin olmadığı ve bir yerde işlenen suçun başka bir yerde korunduğu bir şehirde düzeni korumak olanaksızdı. Böylece tüm tutkular

denetimden yoksundu ve sık sık kanlı ve utanç verici sahnelere yol açıyordu: Ülkede yükselen kavgalara ek olarak, Avrupa'da, özellikle de İtalya'da Ptolemaïos'ta hissedilmeyen bir kan davası yoktu. Guelfolar ve Ghibellinoların anlaşmazlıkları burada sıcak bir şekilde devam ediyordu ve Venedik ile Ceneviz'in rekabetleri kan sellerinin akmasına neden olmuştu. Her ulusun kendi yaşadığı mahallede diğerlerine karşı tahkimatı vardı; hatta kiliseler bile tahkim edilmişti. Her bölümün girişinde kapıları ve demir zincirleri olan bir kale vardı; tüm bu savunma araçlarının bir düşmanın ilerlemesini durdurmak için değil, komşulara ve rakiplere karşı bir bariyer olarak kullanıldığı açıkça anlaşıyordu.

Tüm mahallelerin önderleri ve şehrin önde gelen sakinleri bazen bir araya geliyorlardı; ama nadiren anlaşıyorlardı ve her zaman birbirlerine karşı güvensizdiler: bu toplantılar hiçbir zaman yerleşik bir davranış tasarısı ortaya koymadı, hiçbir zaman sağlıklı bir sabit kural oluşturmadı ve hepsinden önemlisi, hiçbir zaman en ufak bir öngörü göstermedi.

Şehir aynı zamanda Batı'dan yardım talep ediyor ve Sarakenlerle ateşkes yapılmasını istiyordu. Bir antlaşma yapıldığında, hiç kimsenin buna uyulmasını sağlamak için yeterli gücü yoktu; tam tersine, herkes bunu ihlal etme ve böylece bu ihlalin yol açacağı tüm kötülükleri şehre getirme gücüne sahipti.

Trablus'un alınmasından sonra, Kahire sultanı Ptolemaïos şehrinin tehdit etti; yine de, şehir sakinlerinin umutsuzluğundan mı korktu, yoksa uygun zamanın henüz gelmediğini mi düşündü bilinmez, onların isteklerine boyun eğdi ve onlarla iki yıl, iki ay, iki hafta, iki gün ve iki saat için bir ateşkes yeniledi. Bir kroniğe göre, Papa'nın elçisi anlaşmayı onaylamadı ve Ptolemaïos'a gelen bazı Müslüman tüccarların hakarete uğramasına neden oldu: Ta-pınakçılar ve diğer askeri tarikatlar Mısır sultanına tazminat öde-

mek istiyorlardı; ancak elçi onlara karşı çıktı ve kâfirlerle en ufak bir ilişkiye girecek herkesi aforoz etmekle tehdit etti[49].

Bir Arap yazar, Müslümanlara karşı işlenen şiddet eylemleri için başka bir neden daha gösterir. Anlattığına göre, Ptolemaïos'un zengin bir sakininin karısı, genç bir Müslüman'a derin bir aşk beslemekteydi ve onunla şehri çevreleyen bahçelerden birinde bir buluşma ayarlamıştı; evlilik sadakatine karşı yapılan bu hakareten haberdar olan koca, birkaç arkadaşını toplar, onlarla birlikte Ptolemaïos'ten ayrılır[50], karısını ve onu baştan çıkararı basar ve incinen onuru için ikisini de yakarak öldürür. Bazı Müslümanlar olay yerine gelir; Hristiyanlar daha da kalabalıklaşır; kavga öfkeli ve genel bir hal alır ve bütün Müslümanlar katledilir.

Şöhretin anlatırken abartmaktan geri kalmadığı bu vahşetler, Mısır sultanına savaşı yenilemek için bir bahane verebilirdi ve yeni tehlikelerini açıkça gören Hristiyanlar, hükümdar papadan yardım istediler. Papa, yirmi beş kadirge sağlaması için Venedik ile anlaştı ve bu filo, İtalya'da aceleyle toplanan bin altı yüz kişilik bir birliği Ptolemaïos'a taşıdı. Filistin sakinlerine kendilerini savunmaları için gönderilen bu takviye, onların mahvolmasına neden oldu; maceraperestler ve serseriler arasından toplanan Papalık askerleri kendilerini her türlü aşırılığa kaptırdılar. Düzenli bir maaşları olmadığından, Hristiyanları ve Müslümanları ayırım gözetmeksizin yağmaladılar; sonunda bu düzensiz birlik silahlanarak şehirden çıktı ve Sarakenlerin topraklarına bir akın yaptı. Geçtikleri yerlerde her şey harap oldu; kasabalar ve köyler yağmalandı, halk hakarete uğradı ve birçoğu katledildi. Kahire sultanı, barış zamanında yapılan bu zulümleri şikâyet etmek için Hristiyanlara elçiler gönderdi. Müslüman elçilerin gelişi üzerine Ptolemaïos'te birkaç konsey toplandı. İlk başta görüşler bölündü; bazıları ateşkesi bozanların tarafını tutmaya istekliydi; diğerleri

sultanı tatmin etmenin ve antlaşmanın devam etmesini istemenin daha adil ve ihtiyatlı olduğunu düşünüyordu. Sonunda, mazeret bildirmek ve hediyeler sunmak üzere Kahire'ye bir heyet gönderilmesine karar verildi. Kalavun'un huzuruna kabul edilen heyet, suçların Batı'dan gelen bazı askerler tarafından işlendiğini ve hiçbir şekilde Ptolemaïos sakinleri tarafından işlenmediğini iddia etti. Vekiller, şehirleri adına, karışıklık çıkaranları cezalandırmayı teklif ettiler; ancak teslimiyetleri ve duaları, antlaşmaların incinmesini alaya almakla ve barışı bozanlara ve ulusların yasalarına düşman olanlara sığınak vermekle onları sert bir şekilde suçlayan sultan üzerinde hiçbir etki yaratmadı. Tasarılarını gerçekleştirmek için uygun bir fırsat olduğunu düşündüğü için daha da katı davrandı; Avrupa'nın herhangi bir Haçlı Seferi hazırlığında olmadığını farkındaydı ve Batı'dan gelen tüm yardımın, ateşkesi henüz bozmuş olan bu maceracılar grubuna indirgendığını biliyordu. Kalavun elçileri geri göndererek Ptolemaïos şehrini o engin öfkesiyle tehdit etti: tüm eyaletlerinde savaş hazırlıkları için emirleri çoktan verilmişti.

Elçilerin dönüşünden hemen sonra[51], Kudüs patriği, Fransa kralı adına komutanlık yapan John de Gresli, İngiltere kralı adına Messire Oste de Granson, Tapınak ve Hospital'in büyük efendileri, şehrin önde gelen kişileri ve çok sayıda vatandaş ve hacının hazır bulunduğu büyük bir meclis toplandı. Vekiller görevlerini anlattıktan ve sultanın tehditlerini tekrarladıktan sonra, patrik meclise hitap etti; erdemleri, kır saçları, Hristiyanların davası için gösterdiği gayret, hepsi güven ve saygı uyandırdı. Bu saygıdeğer piskopos, kendisini dinleyen herkesi şehrin savunması için silahlanmaya, Hristiyan olduklarını ve Mesih uğruna ölmenin görevleri olduğunu hatırlamaya teşvik etti; aralarındaki anlaşmazlıkları unutmalarını, Müslümanlardan başka düşmanları olmadığını ve uğruna savaşmak üzere oldukları kutsal davaya layık olduklarını

göstermelerini istedi. Konuşması dinleyicilerinin cömert duygularını uyandırdı ve herkes patriğin öğütlerine uymaya yemin etti: Ptolemaïos şehri, sakinleri ve savunucuları savaşın tehlikeleri ve talihsizlikleri arasında aynı eğilimleri ve aynı coşkuyu korumuş olsalardı ne mutlu olurdu!

Her taraftan yardım istediler; Batı'dan birkaç hacı ve Akdeniz adalarından birkaç savaşçı geldi: Kıbrıs kralı beş yüz adamla karaya çıktı. Bu yeni yardımcıları ve şehirdeki silah taşıyabilen herkes dokuz yüz atlı ve on bin yaya askere ulaştı. Kuleleri ve surları savunmakla görevli dört birliğe ayrıldılar. Bu birliklerden ilki Oste de Granson ve John de Gresli'nin komutası altındaydı; biri İngilizler ve Picardlarla, diğeri Fransızlarla birlikteydi; ikinci birliğe Töton Tarikatı'nın büyük üstadıyla birlikte Kıbrıs kralı komuta ediyordu; üçüncüsüne Aziz John'un büyük üstadı ve Canterbury Şövalyeleri'nin büyük üstadı; dördüncüsüne Tapınak ve Aziz Lazarus'un büyük üstatları komuta ediyordu: kuşatma sırasında şehri sekiz önderden oluşan bir konsey yönetecekti.

Müslümanlar her tarafta savaşa hazırlanıyorlardı; Nil kıyılarında Fırat kıyılarına kadar her şey hareket halindeydi. Kahire'den ayrılırken hastalanan Sultan Kalavun, her birinin emrinde dört bin atlı ve yirmi bin yaya bulunan yedi önemli emiri önden gönderdi. Ptolemaïos'un topraklarına vardıklarında, bahçeler, kır evleri, tepeleri kaplayan üzüm bağları, her şey yerle bir olmuştu. Her tarafta yükselen yangının görüntüsü, malları, sürüleri ve aileleriyle evlerinden kaçan mahalle sakinlerinin şaşkın kalabalığı, Ptolemaïos'u tehditlerin ve Sarakenlerin şeytani tasarılarının uygulanacağı konusunda uyardı: ovada birkaç savaş yapıldı, ancak kayda değer veya belirleyici bir şey olmadı; Müslümanlar kuşatma işlerine başlamak için sultanın gelişini beklediler.

Bu arada Kalavun hastalığı nedeniyle Mısır'da kalmaya devam ediyordu ve sonunun yaklaştığını hisseden sultan, oğlunu ve başlıca emirlerini çağırttı; emirlerine, kendisine hizmet ettikleri gibi oğluna da hizmet etmelerini, oğluna ise Hristiyanlara karşı savaşa ara vermeden devam etmelerini tavsiye etti ve Ptolemaïos şehrini fethetmeden önce cenazesini defnetme şerefini bahşetmesini istedi. Halil babasının son arzularını yerine getireceğine yemin etti; Kalavun gözlerini kapadığında, ulemalar ve imamlar onun naaşının bulunduğu şapelde toplandılar ve bütün gece boyunca Kur-an'dan ayetler okuyarak peygamberlerini İsa'nın havarilerine karşı çağırmaktan hiç vazgeçemediler. Halil ordusuyla birlikte yürüyüşüne devam etmekte gecikmedi. Franklar, Kalavun'un ölümünün Memlûkler arasında bazı karışıklıklara yol açacağını umuyorlardı; ama Hristiyanlara duyulan nefret, Müslüman askerler için yeterli bir birlik bağıydı; Ptolemaïos'un kuşatılması bile, bir Hristiyan şehrini yok etme umudu, tüm anlaşmazlık sorunlarını bastırdı ve önceden Frankların fatihi ve *Müslüman dininin barışçısı* ilan ettikleri Halil'in gücünü pekiştirdi.

Sultan Ptolemaïos'tan önce geldi; ordusu denizden dağlara kadar birkaç fersahlık bir alanı kaplıyordu. Üç yüzden fazla savaş makinesi şehrin surlarını dövmek için hazırды. Bu kuşatmada hazır bulunan Ebu'l-Fida, yüz savaş arabasının güçlkle taşıyabildiği bu makinelerden birinden söz eder.

Bu müthiş hazırlık Ptolemaïos sakinleri arasında dehşete yol açtı. Tapınakçıların büyük üstadı, şehrin savunmasından ya da kurtuluşundan umudunu keserek, ateşkesi yenilemenin ve böylece kaçınılmaz yıkımdan kurtulmanın bir yolu olup olmadığını danışmak için önderleri topladı[52]. Sultanın çadırına giderek ondan barış talep etti ve onun zihninde bir etki yaratmak için Ptolemaïos'un gücünü abarttı; kuşatmanın zorluklarından korkan

ve kendisini şehrin efendisi yapmak için başka bir fırsat bulmayı uman sultan, her sakinin kendisine bir Venedik denyesi ödemesi şartıyla ateşkese razı oldu. Büyük üstat dönüşünde Kutsal Haç Kilisesi'nde halkı bir toplantıya çağırdı ve sultanın yeni bir ateşkes için öne sürdüğü koşulları önlerine koydu. Tavsiyesi, Ptolemaïos'u kurtarmanın başka bir yolu olmadığı takdirde bu koşullara uymaları yönündeydi. Daha görüşünü açıklamamıştı ki, kalabalık öfkeyle hücumla geçti ve yüksek sesle *ihamet* cıgıllıkları atmaya başladı! Büyük efendi, şehrin kurtuluşu için gösterdiği ileri görüşlülüğün ve gayretin cezasını neredeyse oracıkta çekiyordu. O andan itibaren bu cömert savaşçının tek düşüncesi, savaşla savaşla püskürtmekten aciz ve barışla kurtarılmaya tahammülü olmayan nankör ve anlamsız bir halk için silah elde ölmek oldu.

Sultanın varlığı Müslüman birliklerin şevkini bir kat daha artırmıştı. Onun geldiği günden itibaren kuşatma inanılmaz bir gayretle sürdürüldü. Kuşatmacıların ordusu altmış bin atlı ve yüz kırk bin piyadeden oluşuyordu; bunlar sürekli olarak birbirlerini destekliyor ve kuşatılanlara bir an bile rahat vermiyorlardı. Makineler taşlar ve devasa kütük parçaları fırlatıyor, bunların düşüşü şehrin saraylarını ve evlerini temellerine kadar sarsıyordu. Surların ve kulelerin üzerine gece gündüz ok, mızrak, ateş topları ve kurşun toplar yağıyordu. İlk saldırılarda Hristiyanlar surlara yaklaşan çok sayıda kâfiri ok ve taşlarla öldürdüler; birçok hücum yaptılar ve bunlardan birinde Sarakenlerin çadırlarına kadar girdiler. Sonunda geri püskürtüldüklerinde, bazıları Müslümanların eline geçti ve mağlupların kafalarını atlarının boyunlarına bağlayan Suriyeli atlılar, Kahire sultanının önünde pahalıya satın alınmış bir zaferin barbarca ganimetlerini sergilemeye gittiler.

Tehlike ilk başta bütün Ptolemaïos sakinlerini birleştirdi ve onları aynı duygularla canlandırdı. İlk çarpışmalarda hiçbir şey onların şevkine denk olamazdı; Batı'dan yardım alma beklentisi onları ayakta tutuyordu ve ayrıca Sarakenlere karşı kazanılan bazı üstünlüklerin kuşatmacıları geri çekilmeye zorlayacağını umuyorlardı; ama bu umutlar yok olduğu oranda, şevkleri de azaldı; çoğu uzun süren yorgunluğa dayanamadı; durmadan geri dönen bir tehlikeyi görmek cesaretlerini tüketti; surların savunucuları sayılarının her geöen gün azaldığını fark ettiler; liman şehirden ayrılan ve hazinelerini yanlarında taşıyan Hristiyanlarla doldu. Bu şekilde kaöanların örneği, kalanların cesaretini kırdı; yüz bin nüfuslu ve kuşatmanın başlangıcında yaklaşık yirmi bin savaşçıya sahip olan bir şehirde, sonunda sadece on iki bin kişi silah altına alınabildi.

Firara kısa süre içinde bir başka kötölük daha eklendi; bu da önderler arasındaki anlaşmazlıktı; içlerinden bazıları şehrin savunulması için alınan önlemleri onaylamadı ve fikirleri konseyde geöerli olmadığı için, hem şehri hem de kendilerini tehdit eden tehlikeleri ve kötölükleri unutarak hareketsiz kaldılar.

Mayıs ayının dördüncü günü, kuşatma yaklaşık bir ay sürdükten sonra, Kahire sultanı saldırı için işaret verdi. Gün ağarırken, üç yüz devenin üzerine yerleştirilen ordunun tüm davulları korkunö ve şaşırtıcı bir gürültü yaydı. Savaş makinelerinin en korkunöları, şehrin doğu tarafındaki Aziz Antonius kapısı ve kulesine doğu surları dövmek için kullanıldı. Bu mevzi Kıbrıs kralının askerleri tarafından korunuyordu; Müslümanlar surların dibine merdivenlerini yerleştirdiler; savunma da saldırıdan daha az coşkulu değildi; çatışma bütün gün sürdü ve yalnızca gece Sarakenleri geri çekilmeye zorladı. Bu şiddetli mücadeleden sonra, Kıbrıs kralı zaferden çok güvenlik kaygısı duymaya başladı ve

artık kurtarma umudu kalmayan bir şehri terk etmeye karar verdi. Akşamüzeri, gerekli bir istirahat bahanesiyle birliğiyle birlikte geri çekildi ve tehlike mevkiini Töton şövalyelerine emanet ederek şafak vaktiyle birlikte geri döneceğine söz verdi; ancak güneş doğduğunda Kıbrıs Kralı tüm şövalyeleri ve üç bin askeriyle birlikte yola çıkmıştı. Hristiyan savaşçılar bu alçakça firar haberi karşısında ne kadar şaşırdılar ve öfkeleniler! “Tanrıya şükürler olsun,” diyor önümüzde duran bir öykünün yazarı[53], “keşke bir kasırga çıksaydı da bu alçak kaçakları sulara gömseydi ve onlar da kurşun gibi denizin dibine gömülüp gitselerdi!”

Ertesi gün Müslümanlar yeni bir saldırıya geçtiler; uzun keplerleriyle örtünerek, çok sayıda merdiven taşıyarak makinelerine doğru düzenli bir şekilde ilerlediler. Hristiyanlar bir süre surlara yaklaşmayı savundular; ancak kuşatmacılar önceki gün Kıbrıslılar tarafından işgal edilen kulelerin terk edildiğini anlayınca cüretleri arttı ve hendeği doldurmak için taş, toprak ve ölü atlarının leşlerini içine atarak inanılmaz bir çaba gösterdiler. Çağdaş tarihçiler, kuşatmanın bu bölümüyle ilgili olarak, hak vermenin çok zor olduğu bir olayı anlatırlar: Şafii adı verilen bir mezhep birliği Memlûk ordusunu takip ediyordu; bu mezhep mensuplarının adanmışlığı, her türlü yokluğa katlanmak ve hatta İslam uğruna kendilerini feda etmekten ibaretti: sultan onlara hendeği doldurmalarını emretti; hendeği canlı bedenleriyle doldurdular ve Müslüman süvariler surların dibine ulaşmak için üzerlerine yürüdüler![54]

Kuşatmacılar öfkeyle savaştılar; bazıları merdivenlerini dikip kalabalıklar halinde surlara tırmandılar; diğerleri ise koçlarla surları dövmeye devam ettiler ve yıkmak için her türlü aracı devreye soktular. Sonunda büyük bir gedik açılarak şehre girildi ve bu gedik çok geçmeden kanlı ve inatçı bir mücadeleye sahne oldu.

Taşlar ve oklar bir yana bırakılmış, mızrak, kılıç ve gürzle göğüs göğüse savaşılmaya başlanmıştı. Sarakenlerin sayısı her an artarken, Hristiyanlardan yeni bir yardım gelmiyordu. Uzun ve cesur bir direnişten sonra, surun savunucuları yorgunluktan bitkin düşerek ve sayılarının çokluğundan bunalarak şehrin içine çekilmek zorunda kaldılar; Sarakenler onları kovalamak için ileri atıldılar ve inanılması güç ama şehir sakinlerinin çoğu, tehlike karşısında cesaretleri kırıldığı için değil, rekabet ve kıskançlık ruhları genel ve toplu bir felaketin yarattığı duygularla bile bastırılamadığı için, savaşa seyirci kaldılar. “Sarakenlerin şehre girdiği haberi [çağdaş bir tarihçinin ifadelerinden alıntı yapıyoruz] şehirde yayıldığı anda, vatandaşların çoğu birbirlerine karşı duydukları kin nedeniyle, ortak felakete olması gerektiği kadar acımadılar ve başlarına gelebilecekleri hiç hesaba katmadılar; içten içe, ateşkesin ihlaline razı olmadıkları için sultanın kendilerine zarar vermeyeceğini düşünüyorlardı.” Tutkuya kapıldıklarından, güvenliklerini Hristiyan savaşçıların cesaretinden çok, fatihın merhametine borçlu olmayı tercih ettiler[55]; komşularına yardım etmek şöyle dursun, herkes onların kayıplarına gizliden gizliye seviniyordu; her mahallenin ya da her ulusun önde gelen önderleri, Sarakenlerle mücadele etme olanaklarını korumak için değil, şehirde daha fazla güce sahip olmak ve gelecekteki bir günde halk arasındaki anlaşmazlıklarda en güçlü ve en çetin olmak için güçlerini korumak amacıyla askerlerini esirgiyorlardı.

Ancak gerçek cesaret, bu tür basit tutkular tarafından yanıltılmasına izin vermedi; Tapınak ve Hospital birlikleri, tehlikenin onları çağırdığı her yerdeydiler. Hospitallerin komutanı William de Clermont, şövalyeleriyle birlikte tehlikenin en yakın ve katliamanın en büyük olduğu noktaya doğru hızlıca gitti. Düşmanlarının önünde kaçışan bir Hristiyan kalabalığıyla karşılaştı; bu cesur savaşçı onların kaçışını durdurdu ve cesaretlerini yeniden canlan-

dırdı, Sarakenlerin arasına daldı ve önüne çıkan herkesi kesti; eski bir kroniğe göre, Müslümanlar “onun yaklaşmasıyla kurdun önündeki koyunlar gibi kaçıştılar.” Sonra düşmana sırtını dönenlerin çoğu savaşa geri döndü; şok korkunçtu, katliam dehşet vericiydi: akşama doğru Sarakenlerin boruları geri çekilme sesi çıkardı ve Hristiyanların kılıçlarından kaçan herkes açtıkları geldikten düzensiz bir şekilde geri çekildi. Bu beklenmedik üstünlük, kuşatılanların ruhları üzerinde harika bir etki yarattı. Çatışmaya katılmayıp sessizce evlerinde kalanlar, Hristiyan davasına ihanet etmekle suçlanacaklarından korkmaya başladılar. Sancaklarını açarak ilerlediler ve Aziz Antonius’un kapısına doğru yöneldiler. Hâlâ katliam izleriyle kaplı olan savaş alanını görmek, içlerinde bazı cömert duygular uyandırmış olmalıydı ve cesaretlerini sergilememiş olsalar bile, yerde yatan ve kendilerine yardım etmeleri ve yaralarını sarmaları için yalvaran savaşçı kardeşleri, en azından onlara insanlıklarını gösterme fırsatı sundu. Yaralılarla ilgilenildi, ölümler gömüldü ve ardından duvarları onarmaya ve makineleri yerleştirmeye koyuldular: gecenin tamamı bir sonraki gün için savunma araçlarını hazırlamakla geçti.

Ertesi sabah gün doğmadan önce Hospitallerin evinde bir genel kurul toplandı. Herkesin yüzünde hüznün vardı; önceki günkü savaşta iki bin Hristiyan savaşçıyı kaybetmişlerdi; şimdi şehirde sadece yedi bin savaşçı kalmıştı; bunlar kuleleri ve surları savunmaya yetmiyordu; artık düşmanlarını yenme umuduyla ayakta duramıyorlardı; gelecek, tehlikeler ve felaketlerle dolu korkunç bir beklentiden başka bir şey sunmuyordu. Herkes toplandığında, Kudüs patriği hüznünlü topluluğa hitap etti. Saygıdeğer piskopos, önceki günkü savaşa katılmayanlara karşı hiçbir suçlama yöneltmedi; geçmiş unutulmalıydı; kıskançlık uyandırmaktan korktuğu için cesaretlerini gösterenleri övmedi; konuşmasında ülkeden söz etmeye cesaret edemedi, çünkü Ptolemaïos

onu dinleyenlerin çoğunun ülkesi değildi. Şehri ve sakinlerinin her birini tehdit eden felaketlerin resmi en karanlık renklerle sunuldu; yenilmişler için hiçbir umut, hiçbir sığınak yoktu; tehditlerini her zaman gerçekleştiren ve vaatlerini asla yerine getirmeyen Sarakenlerin merhametinden hiçbir şey beklenemezdi. Avrupa'nın onlara yardım göndermeyeceği çok kesindi; deniz yoluyla kaçmayı düşünmelerini sağlayacak kadar gemileri yoktu: bu nedenle patrik, dinleyicilerinin endişelerini dağıtmak için onları umutsuzluğa sürüklemekten daha az çaba harcadı. Konuşmasını, Tanrı'ya ve kılıçlarına güvenmelerini, tövbe ederek savaşa hazırlanmalarını, birbirlerini sevmelerini, birbirlerine yardım etmelerini ve yaşamlarını ya da ölümlerini kendileri için şerefli ve Hristiyanlığa hizmet eder hale getirmek için çaba göstermelerini öğütleyerek bitirdi.

Patriğin konuşması topluluk üzerinde derin bir etki bıraktı; hıçkırık ve iç çekişlerden başka bir şey duyulmadı; orada bulunan herkes gözyaşları içindeydi; genellikle büyük bir tehlike karşısında uyanan dini duygular, hepsinin kalbini daha önce hiç yaşamadıkları bir şevk ve coşkuyla doldurdu; çoğu birbirini kucakladı ve her tehlikeye göğüs germek için karşılıklı öğütler verdi; karşılıklı olarak günahlarını itiraf ettiler ve hatta şehitlik tacını umduklarını dile getirdiler; bir gün önce şehri terk etmeyi düşünenler, şehri asla terk etmeyeceklerine, kardeşleri ve yoldaşlarıyla birlikte surların üzerinde öleceklerine yemin ettiler.

Önderler ve askerler daha sonra yiğitliklerine emanet edilen görev yerlerine gittiler. Surları ve kuleleri savunmakla görevli olmayanlar, şehre girmeleri halinde düşmanlarıyla çarpışmaya hazırlandılar; bütün sokaklara bariyerler dikildi ve Müslümanları ezmek ya da yürüyüşlerini engellemek için çatılarda ve evlerin kapılarında taş yığınları toplandı.

Bu hazırlıklar henüz bitmemişti ki, hava boru ve davul sesleriyle yankılandı; ovadan gelen korkunç bir gürültü Sarakenlerin yaklaştığını haber veriyordu. Çok sayıda ok attıktan sonra, bir gün önce aştıkları surlara doğru güvenle ilerlediler. Ama beklemedikleri bir direnişle karşılaştılar; surların dibinde pek çok kişi öldürüldü; ama sayıları anlık olarak arttıkça, sürekli yenilenen saldırıları başlangıçta az sayıda olan ve takviye alamayan Hristiyanların gücünü ister istemez tüketti. Günün sonuna doğru Hristiyanların bir cirit fırlatacak ya da bir mızrak tutacak güçleri bile kalmamıştı. Duvar, koçların darbeleri altında yeniden yıkılmaya başladı; o zaman, her zaman tehlike anında hazır bulunan patrik, yalvaran bir sesle haykırdı: “Ey Tanrım! Bizi insanların yıkamayacağı bir surla kuşat ve bizi gücünün kudretiyle ört!” Bunu duyan askerler toparlanıp son bir gayret gösterdiler; kendilerini düşmanın üzerine attılar ve yüksek sesle kutsal İsa’yı çağırdılar. Tarihçimiz, Sarakenler’in *Muhammet’in adını andıklarını* ve Hristiyan inancının savunucularına karşı en korkunç tehditleri savurdıklarını ekler.

Surlarda bu çatışma sürerken, şehir büyük bir korku içinde savaşın sonucunu bekledi; insanların akıllarının allak bullak olması, sırayla kabul edilen ve reddedilen binlerce söylenti doğurdu. En ücra köşelerde Hristiyanların galip geldiği ve Müslümanların kaçtığı söyleniyordu; aynı şekilde Batı’dan içinde bir ordu bulunan bir donanmanın geldiği de ekleniyordu. Bir anlık sevinç yaratan bu haberlerin ardından en ümit kırıcı haberler geldi ve bütün bu haberlerin içinde uğursuzluk bildirenlerin dışında doğru olan hiçbir şey yoktu.

Çok geçmeden Müslümanların şehre girdiği anlaşıldı. Aziz Antonius’un kapısını savunan Hristiyan savaşçılar, düşmanın darbesine karşı koyamadılar ve sokaklara kaçarak halkın yardı-

mını istediler. Bu sonuncular daha sonra patriğin öğütlerini hatırladılar; her taraftan takviye kuvvetler geldi; başlarında yiğit William'ın bulunduğu Hastane şövalyeleri yeniden ortaya çıktı. Evlerin tepelerinden bir taş fırtınası koptu; Müslüman süvarilerin geçişine karşı demir zincirler gerildi; savaşta bitkin düşenler güçlerini toparlayıp yeniden çatışmaya atıldılar; yardıma gelenler onların yolunu izledi, Müslüman taburlarını yarararak onları dağıttı ve surların ötesine kadar takip etti. Bu çarpışmaların her birinde, çaresizlikle birleştğinde cesaretin başarabileceği her şey sergileniyordu. Bir yanda büyük bir şehrin kaçınılmaz yıkımını, öte yanda az sayıdaki savunucunun her gün yıkım ve ölüm sahnelerine karşı koyma çabalarını düşününce, hem merhamet hem de şaşkınlık duymaktan kendimizi alamıyoruz. Saldırıları hiç durmadan ve hep aynı hiddetle yenileniyordu. Her günkü çatışmanın sonunda, Ptolemaïos'un talihsiz sakinleri düşmanlarına karşı zafer kazandıkları için kendilerini kutladılar; ama yarın, güneş ufukta görüldüğünde, surlarının tepesinden, denizden Karenba ve Karmel'in eteklerine kadar ovayı kaplayan Müslüman ordusunun hâlâ aynı olduğunu gördüklerinde ne düşüneceklerdi!

Sarakenler ise, tüm saldırılarının karşılaştığı direniş karşısında hayrete düştüler; sayısız kalabalıklarının kesin bir üstünlük elde edemediği bu kadar çok savaş, onların cesaretini kırmaya başladı. Kâfir ordusunda, Hristiyan askerlerin yenilmez cesaretini mucizevi nedenler öne sürmeden açıklamak imkânsızdı. Binlerce olağanüstü hikâyeye ağızdan ağıza dolaşüyor ve Müslümanlardan oluşan büyük kalabalığın hayal gücünü etkiliyordu. Savaştıkları kişilerin her birinde iki adam gördüklerine inanıyorlardı[56]; şaşkınlıklarından, darbeleriyle yere düşen her savaşçının yeniden doğduğuna ve savaş alanına her zamankinden daha güçlü ve korkunç bir şekilde döndüğüne kendilerini inandırdılar. Kahire sultanı şehri saldırı yoluyla ele geçirme umudunu yitirmiş görü-

nüyordu. Dinden dönenlerin, Hristiyan adının mahvolmasını arzuladıkları için, onun cesaretini yeniden canlandırmak için her yolu denedikleri söylenir; Frenklere karşı sonsuz bir nefret yemini etmiş olan sieur Barthélemi, Müslüman ordusunu takip etti[57]; bu amansız asker kaçağı önderleri cesaretlendirmek, onları savaş için yeniden canlandırmak ve yüreklerinde sürekli olarak kendisinininkini yiyip bitiren öfkeli tutkuları uyandırmak için hiçbir şeyi ihmal etmedi. Bunlara ek olarak, Memlûk ordugâhlarında çok sayıda bulunan imamlar ve şeyhler, askerlerin tutkusunu alevlendirmek için ordu saflarına yayıldılar: sultan, düşmanın önünden kaçan herkesi cezalandırmakla tehdit etti ve Peygamber'in sancağını Ptolemaïos'un surlarına değil, şehrin merkezine dikecek olanlara büyük ödüller teklif etti.

Hristiyanlar için ölümcül bir gün olan 4 Mayıs'ta yeni bir saldırı için işaret verildi. Şafakla birlikte Müslüman ordusu silah altına alındı, sultan da orada bulunmasıyla askerlere şevk verdi. Hem saldırı hem de savunma birkaç gün öncesine göre çok daha hareketli ve inatçıydı. Savaş alanında ölenler arasında bir Hristiyan'a karşılık yedi Müslüman vardı; ama Müslümanlar kayıplarını telafi edebilirlerdi; Hristiyanlarınsı ise onarılamazdı. Sarakenler hâlâ tüm çabalarını Aziz Antonius'un kulesine ve kapısına yöneltmişlerdi.

Tapınak şövalyeleri bir baskın düzenleyip Müslümanların ordugâhına saldırmak gibi ivedi bir karar aldıklarında, çoktan gediğe varmışlardı. Düşman ordusunun savaş düzeninde hazırlandığını gördüler; kanlı bir çatışmadan sonra Sarakenler Hristiyanları geri püskürttüler ve surların dibine kadar takip ettiler. Tapınağın büyük efendisi bir okla vuruldu ve şövalyelerinin ortasında düştü. Hospitallerin büyük ustası da aynı anda kendisini sakat bırakan bir yara aldı. Bozgun daha sonra genelleşti ve

şehri kurtarmak için tüm umutlar kayboldu. Aziz Antonius'un kapısını tüm Müslüman ordusuna karşı savunacak ancak bin Hristiyan savaşçı kalmıştı.

Hristiyanlar düşmanlarının çokluğu karşısında boyun eğmek zorunda kaldılar; güzergâhlarını deniz kıyısında bulunan Tapınakçılardan merkezine çevirdiler. O zaman bütün Ptolemaïos şehrinin üzerine bir ölüm bulutu çökmüş gibiydi: Sarakenler öfkeyle ilerliyorlardı; katliam sahnesi haline gelmeyen tek bir sokak yoktu; her kule, her saray ve her kamu binasının girişi için savaşılıyordu ve bütün bu çarpışmalarda o kadar çok adam öldürüldü ki, bir tarihçinin yazdıklarına göre, *ölülerin üzerinde bir köprüünün üzerinde yürür gibi yürüyorlardı.*

Sanki kızgın gök yıkım için işaret vermiş gibi, dolu ve yağmurun eşlik ettiği şiddetli bir fırtına şehrin üzerinde patladı; ufuk bir anda öylesine aşılmaz bir karanlıkla kaplandı ki, savaşçılar altında savaştıkları renkleri zar zor ayırt edebildiler ya da kulelerin üzerinde hangi sancağın dalgalandığını göremediler; Tüm belalar Ptolemaïos'un harabeye dönmesine katkıda bulundu; alevler, kimse onları söndürmek için çaba göstermeden çeşitli bölgelerde ortaya çıktı; fatihler sadece şehri yok etmeyi düşündü, mağlupların tek amacı kaçmaktı. Çok sayıda insan, sığınacak bir yer bulabileceklerini bilmeden tehlikeyi göze alarak kaçtı. Bütün aileler kiliselere sığındı, orada alevler tarafından boğuldular ya da surnakların dibinde parçalara ayrıldılar; rahibeler ve ürkek bakireler şehirde dolaşan kalabalığa karıştı ya da fatihlerin vahşetinden kaçmak için yüzlerini ve göğüslerini yaralarla bozdular[58]: Ptolemaïos'ta o zaman görülen manzarada en acıklı olan şey, umutsuzluğunun zirvesinde bir halkı terk eden öndelerin kaçmasıydı. Kuşatma sırasında surlarda pek görünmeyen John de Gresly ve Oste de Granson, savaşın hemen başında kaçıp gittiler. Bu genel

yıkım karşısında ölmeye yemin etmiş olan diğer pek çok kişi, sadece canlarını kurtarmayı düşünmüş ve kaçışlarını kolaylaştırmak için silahlarını atmışlardır. Ancak tarih, bu alçakça firarlarla bazı gerçek kahramanlık eylemlerini karşılaştırmaktadır. Okuyucularımız William de Clement'in göz alıcı faaliyetlerini unutmuş olamazlar. Ptolemaïos'un yıkıntıları arasında, umumi yıkımın ortasında, yine de düşmana meydan okudu; bazı Hristiyan savaşçıları bir araya getirmeye çalışarak, Tapınakçıların Aziz Antonius'un kapısına at sürdü; Tapınakçılar henüz terk etmişlerdi; tek başına olmasına rağmen, savaşı yenilemek istedi; Sarakenlerin saflarını birkaç kez deldi ve savaşımaya devam ederek geri döndü; şehrin ortasına geri döndüğünde, savaş atı (o zamanın bir ilişkisini aynen aktarıyoruz) kendisi gibi çok yorulmuştu; savaş atı artık mahmuza cevap vermiyordu ve daha fazlasını yapamayacak gibi sokakta durdu. Sarakenler Kardeş William'ı oklarla yere serdiler; ve böylece İsa Mesih'in bu sadık savaşçısı ruhunu yaratıcısına teslim etti[59].

Tüm kuşatma boyunca savaşçıların tüm tehlikelerini paylaşan Kudüs patriğine en büyük övgülerimizi sunmadan edemeyiz; Müslümanlar'ın takibinden kurtulmak için arkadaşları tarafından limana doğru sürüklendiğinde, cömert yaşlı adam tehlike anında cemaatinden ayrı kaldığı için acı acı yakındı. Sonunda gemiye binmeye ikna edildi, ancak gemisine gelen herkesi almakta ısrar edince gemi battı ve sadık papaz yardımseverliğinin kurbanı olarak öldü.

Deniz fırtınalıydı, gemiler karaya yaklaşamıyordu; kıyı yürek parçalayan bir manzara sunuyordu: burada bir anne oğluna sesleniyor, orada bir oğul babasının yardımını istiyordu; birçok kişi çaresizlik içinde kendini dalgalara bıraktı; halk yığınları yüzerek gemilere ulaşmaya çalışıyordu; bazıları bu girişim sırasında bo-

ğuldu, diğerleri küreklerle dövüldü. En soylu ailelerden birkaç kadın, yanlarında elmaslarını ve en değerli eşyalarını getirerek dehşet içinde limana kaçtı; denizcilere, onları bu korkunç sahnedan uzaklaştırırlarsa eşleri olacaklarına, kendilerini ve tüm servetlerini onlara vereceklerine söz verdiler; çoğu Kıbrıs Adası'na götürüldü: karşılığında verecek hazineleri olanlardan başkasına merhamet gösterilmedi; böylece, gözyaşlarının kalpler üzerinde hiçbir etkisi olmadığında, açgözlülük insanlığın yerini aldı ve birkaç kurbanı kurtardı. Sonunda Müslüman atlılar limana indiler ve Hristiyanları dalgaların içine kadar öfkeyle takip ettiler: o andan itibaren hiç kimse katliamdan kaçamadı.

Yine de yağmaya teslim edilmiş, alevlerin ve fatihlerin barbarlığının kurbanı olmuş şehrin ortasında birkaç kale ayakta kaldı ve bazı Hristiyan askerler tarafından savunuldu; bu talihsiz savaşçılar, amansız düşmanlarından başka şanlı sonlarının tanığı olmadan ellerinde kılıç öldüler.

Sarakenlerin çeliğinden kaçan tüm şövalyelerin sığındığı Tapınakçıların kalesi, kısa süre sonra şehre direnen tek yer oldu. Sultan onlara bir şartlı teslim verdi ve anlaşmayı uygulamak için üç yüz Müslüman gönderdi. Bunlar başlıca kulelerden birine, büyük efendinin kulesine girdikten sonra, oraya sığınmış olan kadınlara saldırmaya başladılar. Savaş haklarının bu şekilde çiğnenmesi Hristiyan savaşçıları öylesine öfkelendirdi ki, kuleye giren tüm Sarakenler onların haklı intikamları için anında katledildiler. Öfkeli sultan, son sığınaklarında bulunan Hristiyanlara karşı kuşatmanın sürdürülmesini ve hepsinin kılıçtan geçirilmesini emretti. Tapınak Şövalyeleri ve yoldaşları günlerce kendilerini savundular; sonunda büyük efendinin kulesinin altı oyuldu ve tam da Müslümanlar saldırıya geçtikleri sırada yıkıldı: kuleye saldıranlar da onu savunanlar da kulenin yıkılışıyla aynı dere-

cede ezildiler; kadınlar, çocuklar, Hristiyan savaşçılar, Tapınakçıların evine sığınmaya gelmiş olan herkes yıkıntıların altında kalarak can verdi. Ptolemaïos'un bütün kiliseleri yağmalandı, kirletildi ve sonra da alevlere teslim edildi. Sultan tüm ana yapıların, kuleleri ve surlarıyla birlikte yıkılmasını emretti.

Müslüman askerler sevinçlerini vahşi haykırışlarla ifade ediyorlardı; bu sevinç mağlupların harap olmasıyla korkunç bir tezat oluşturuyordu. Barbarların ordugâhlarında şiddet uyguladıkları kadınların çığlıkları ve köleliğe sürüklenen küçük çocukların fer-yatları zaferin çalkantılı sahnelerine karışıyordu. Yıkımdan yıkıma sürüklenen ve sığınacak bir yer bulamayan kaçaklar, merhametini dilemek için güzergâhlarını sultanın çadırına çevirdiler; Halil bu Hristiyan yalvarıcıları emirleri arasında dağıttı ve onlar da hepsini katlettirdi. Makrîzî bu mutsuz kurbanların sayısını on bin olarak verir.

Ptolemaïos'un alınması ve yıkılmasından sonra, sultan emirlerinden birini bir grup askerle Sur şehrini ele geçirmek üzere gönderdi; dehşete kapılan bu şehir direnmeden kapılarını açtı. Fatihler aynı şekilde Beyrut, Sidon ve kıyı boyunca uzanan tüm Hristiyan şehirlerini de ele geçirdiler. Son büyük mücadelede Ptolemaïos'a en ufak bir yardımda bulunmayan ve ateşkesle kordunduklarına inanan bu şehirler, halklarının katledildiğini, dağıtıldığını ve köleleştirildiğini gördü; Müslümanların öfkesi taşlara kadar uzanıyordu, Hristiyanların bastığı toprağı yok etmek istiyor gibiydiler; evleri, tapınakları, dindarlıklarının, yiğitliklerinin ve sanayilerinin anıtları, her şey onlarla birlikte kılıçla ya da ateşle yok olmaya mahkum edilmişti.

Çağdaş kroniklerin çoğu bu tür büyük felaketleri Filistin sakinlerinin günahlarına bağlar ve yıkım sahnelerinde yalnızca Ninova ve Babil'e düşen ilahi öfkenin etkisini görür. Tarih bu kolay

açıklamaları reddetmemelidir; ama kuşkusuz, insan ilişkilerinin daha derinlerine inmesine izin verilir ve ulusların siyasi kaderlerine Tanrı'nın müdahalesini kabul ederken, en azından Tanrı'nın imparatorlukları yükseltmek, bir süre sürdürmek ve sonunda yok etmek için kullandığı araçları keşfetmeye çalışmak zorundadır.

Anlatımızın sırasında, önderlerin hırsının, askerler arasındaki düzensizliğin, kalabalığın çalkantılı tutkularının, ahlakın yozlaşmasının, bencillik ve bencillikle birlikte anlaşmazlık ve çekişme ruhunun, Kudüs krallığını düşüşe ve yıkıma doğru ittiğini gösterdik. Burada konumuzla ilgili olan ve Haçlı Seferleri tarihinde atlanmaması gereken genel bir gözlem sunacağız. v

Frankların bu gücü bir fırtına gibi Asya'ya savrulmuştu ve orada kendi gücüyle ayakta duramazdı. Kudüs Krallığı'nın gerçek desteği Batı'da kalmıştı ve onun korunmasının ilkesi, gücünün kaynağı kendisine yabancıydı; güvenliği, önderlerinin öngöremeyeceği bir koşullar kalabalığına, kendisinden uzakta geçen bir olaylar kalabalığına bağlıydı; her şeyden önce uzak uluslar arasında hüküm süren duygulara ve düşüncelere bağlıydı. Hristiyan müstemlekelerini kuran coşku Avrupa'da devam ettiği sürece, bu müstemlekeler varlıklarını sürdürmeyi umabilirlerdi; başlarına gelen felaketlerin en büyüğü[60] denizlerin ötesinde yaşayan ulusların kayıtsızlığıydı; Kudüs krallığı Haçlı Seferleriyle başladı, onlarla sona erecekti.

Müslüman bir kronikçi, Suriye kıyılarının harabeye döndüğünü ve halkın sürüldüğünü anlattıktan sonra, anlatımını şu tuhaf düşünceyle bitirir: "Eğer Tanrı'nın hoşuna giderse, her şey son yargıya kadar böyle kalacaktır." Arap tarihçinin dilekleri şimdiye kadar çok eksiksiz bir şekilde yerine getirildi; Müslümanlar, beş yüzyıldan fazla bir süredir Hristiyanlar tarafından işgal edi-

len ülkelerde hüküm sürdüler ve onlarla birlikte, anlattığımız savaşlara önderlik eden yıkım dehası hüküm sürdü. Bu ıssız bölgeleri, ekilmemiş ve terk edilmiş bu tarlaları, harabeye dönmüş bu kasabaları, sanaysiz, kanunsuz ve neredeyse insansız bu şehirleri düşünen ve bunları Haçlı Seferleri zamanındaki halleriyle karşılaştıran bir filozof, üzüntü ve merhamet duygularıyla derinden etkilenmekten kendini alamaz. Haçlıların eylemlerini yöneten güdüler üzerinde durmadan, çoğu zaman kör bir coşkunun ilham ettiği her şeyi onaylamadan, en azından bu uzak seferlerin bazı iyilikler yaptığını ve bazen Suriye kıyılarına yakın götürseler de, oraya refah ve medeniyetin tohumlarını da götürdüklerini kabul etmelidir.

XVI. KİTAP

HAÇLI SEFERLERİ TEŞEBBÜSLERİ

TÜRKLERE KARŞI HAÇLI SEFERLERİ

MS. 1291-1396.

Haçlı Seferlerinin parlak döneminin sonuna gelmiş bulunuyoruz, ancak görevimiz henüz tamamlanmadı; zira okuyucuların merakı, olayların nedenlerini bilmeye ne kadar değer veriyorsa, bu olayların ulusların yasaları, davranışları ve kaderleri üzerindeki etkisini bilmeye de aynı derecede istek duymalıdır. İki yüzyıl boyunca Avrupa ve Asya'yı alevlendiren bu kadar çok tutkunun tutuşmasına tanık olduktan sonra, bu tutkuların ne şekilde yavaş yavaş söndüğünü; bu evrensel coşkuyu zayıflatan siyasi birleşmelerin neler olduğunu; kutsal savaşların ruhunun yerini alan çıkarların, görüşlerin ve kurumların neler olduğunu görmeyi kim merak etmez ki? Burada tarih felsefesi, meşalesiyle bizi aydınlatmak ve insani şeylerin ebedi seyrini bize açıklığa kavuşturmak için arzumuz üzerine gelir. Büyük bir devrimin sonu, bir bakıma insan hayatının düşüşüne benzetilebilir, işte o zaman uzun deneyimin meyveleri toplanabilir, işte o zaman geçmiş, hatıraları ve dersleriyle sadık bir aynada olduğu gibi yansır.

O halde, başladığımız işi güvenle sürdüreceğiz; daha geçmemiz gereken işte, sıradan akılların merakını uyandıracak çok az şey söyleyebilirsek de, aydın akıllar, dünyayı derinden sarsan ve sonuçları en uzak gelecek kuşaklar tarafından hissedilecek olan bir devrimin tüm bu uzun yankılarını bizimle birlikte takip etmekte şüphesiz biraz ilgi bulacaklardır.

Ptolemaïos'un alındığı haberi Batı'ya ulaştığında, Papa IV. Nicholas tüm dikkatini bir Haçlı Seferi vaazına verdi. Tüm inanlanlara hitaben yazılan bir bildiri, Hristiyanların son zamanlarda yaşadığı felaketlerden acıklı bir şekilde yakındı ve bu talihsizlikler ne kadar büyükse, papa yeni Haçlılara ilahi merhamet hazinelerini ve papalık endüljanslarını o kadar eksiksiz bir şekilde sundu. Haçlı Seferi vaizlerinin vaazlarına katılacak ya da Tanrı'nın şehrinin iniltilerini dinlemek için kiliselere gelecek olanlara yüz günlük bir endüljans tanındı. Kutsal hatipler yasaklanmış yerlerde Doğu'nun savaşını vaaz etme iznine sahipti ve büyük günahkârlar haçın askerleri olmaya ikna edilebilsin diye, vaizler o zamana kadar Kutsal Makam'ın yüce erkine ayrılmış olan bazı afları verme yetkisini aldılar.

Birçok eyalette din adamları, Papa'nın talimatları doğrultusunda, Filistin'i kurtarmanın yollarını müzakere etmek üzere toplandılar. Din adamları bu dindar görevde büyük bir gayretle çalıştılar ve teşebbüsün başarısını güvence altına almak için, Hristiyan prensler arasında barışın yeniden tesis edilmesi için aralıksız olarak çalışması için egemen papaya çağrıda bulunma konusunda birleştiler.

Birçok hükümdar çoktan haç üstlenmiş ve Nicholas unutmuş göründükleri yeminlerini yerine getirmeleri için onlara baskı yapmak üzere elçiler gönderdi. İngiltere Kralı Edward, Haçlı Seferi'nin masrafları için din adamlarından öşür vergisi almasına rağmen, Asya'ya dönmek amacıyla devletlerini terk etme konusunda çok az eğilim gösterdi. Lozan Konferansı'nda Papa'ya denizlerin ötesine yolculuk yapma sözü vermiş olan imparator Rodolph, bu dönemde, Doğu'daki Hristiyanların işlerinden çok Almanya'nın işleriyle meşgul olarak öldü. Nicholas, Philip'e tüm Batı'nın gözlerinin onun üzerinde olduğunu ve onun örneğinin

tüm Hristiyan âlemini etkileyebileceğini anlamasını sağladı; ege-
men papa aynı zamanda Fransa Kilisesi'nin papazlarını, kralı,
soyluları ve halkı kâfirlere karşı silahlanmaya ikna etmek için
kendisiyle birlikte hareket etmeye teşvik etti.

Hristiyan dünyasının babası çabalarını Batı'nın prenslerinin
ve uluslarının gayretini uyandırmakla sınırlamadı; Yunan impa-
ratoruna, Trabzon imparatoru Andronikos Palaiologos'a, Arme-
nia, Gürcistan ve Kıbrıs krallarına kutsal yerlerin kurtuluşunun
yaklaştığını bildiren havarisel mesajlar gönderdi. Sıkıntı içindeki
Hristiyanlar bazen bakışlarını Tatarlara çevirdiğinden, Moğol im-
paratoruna egemen papanın hayır dualarını sunmaları ve Müs-
lümanlara karşı güçlü yardımını istemeleri talimatıyla Argun'a
iki misyoner gönderildi.

Papanın çabaları ve öğütleri Avrupa'yı Sarakenlere karşı si-
lahlandırmayı başaramadı; çağdaş kronikler Nicholas'ın Hristi-
yanların bu ilgisizliğine dayanmadığını ve umutsuzluk içinde
öldüğünü söyler. Ölümünden sonra konsil, Kilise'nin başına ge-
cecek kişinin belirlenmesinde anlaşılamadı ve Kutsal Makam yirmi
yedi ay boyunca boş kaldı. Bu uzun aralıkta, Doğu'nun inanan-
larının şikâyetleriyle cınlayan minberler sessiz kaldı ve Avrupa
Kutsal Toprakların son felaketlerini unuttu.

Doğu'da Hristiyanların işleri daha olumlu bir hal almadı.
Hayton ailesinin prensleri arasında çıkan anlaşmazlık Armenia'ı
ıssızlaştırdı ve barbarların istilasına bıraktı. Frankların Asya'da
kurdukları son sığınak olan Kıbrıs Krallığı, Mısır Memlûklerinin
kanlı bölünmelerine sadece geçici bir güvenlik borçluydu ve
kendi tehlikeleriyle tamamen meşgul görünüyordu.

Ama Hristiyan âlemi Kudüs'ün kurtarılması düşüncesinden
vazgeçmişken, Papa'nın misyonerler gönderdiği İran Tatarları,
Suriye ve Filistin'i Müslümanların elinden almak için bir tasarı

oluşturarak Hristiyanların umutlarını yeniden canlandırdılar; bu teşebbüsün bir Haçlı Seferi olması ve Kilise'nin başı tarafından ilan edilmesi yeterliydi.

Tatarlar uzun bir süre boyunca, Hristiyanların en acımasız düşmanları olarak gördükleri Müslüman güçleri tehdit ettiler. Argun öldüğünde, zorlu bir savaşın hazırlıklarıyla meşguldü. Bu hazırlıklar düşmanları arasında öylesine ciddi bir telaşa yol açmıştı ki, Muhammet'in müritleri onun ölümünü İslamiyet lehine gerçekleştirilen bir dizi mucizeden biri olarak değerlendirdiler.

Müslümanların hem düşmanı hem de dostu olan Argun'un halefleri arasında, savaşçı ve fetih arzusuyla diğerlerinden daha çok yarıp tutuşan yetenekli bir önder vardı. Yunan tarihçi Pakhymeres ve Ermeni Hayton, Gazan Han'ın cesaretine, erdemine ve hatta dindarlığına en yüksek övgüleri yağıdırılar. Bu Moğol prensi Hristiyanları en sadık müttetikleri olarak görüyordu ve Gürcülerin hizmet ettiği ordularında haç sancağı imparatorluk sancağının yanında dalgalanıyordu. Nil ve Ürdün kıyılarının fethi tüm düşüncelerini meşgul ediyordu. Eyaletlerinde yeni şehirler inşa edildiğinde, onlara Halep, Şam, İskenderiye ve Mısır ve Suriye'deki diğer bazı yerlerin isimlerini vermekten zevk alırdı.

Gazan Han bir ordunun başında İran'dan ayrıldı; Kıbrıs Kralı, Aziz Yuhanna'nın ve Tapınak'ın emirleriyle, onun tasarılardan haberdar olarak sancaklarına katıldı. Humus yakınlarında, ordusunun büyük bir kısmını kaybeden ve Ermeni süvarileri tarafından çölün eşiğine kadar takip edilen Mısır sultanının aleyhine sonuçlanan büyük bir savaş yapıldı. Halep ve Şam kapılarını fatihlere açtı ve tarihçi Hayton'a inanacak olursak, Hristiyanlar bir kez daha Kudüs'e girdiler ve Tatarların imparatoru onların eşliğinde İsa'nın mezarını ziyaret etti.

Gazan Han, Papa'ya ve Avrupa hükümdarlarına, ittifaklarını istemek ve onlara Kutsal Topraklara sahip olmayı teklif etmek için elçiler gönderdi. Bu dönemin tuhaflıkları arasında okuyucularımız, bir Moğol imparatorunun Hristiyan âleminin prensleri arasında Haçlı Seferleri ruhunu canlandırmaya çalıştığını ve İrtiş ve Seyhun kıyılarından gelen barbarların Calvary ve Sion Dağı'nda İsa'nın düşmanlarıyla savaşmak için Fransa, Almanya ve İtalya savaşçılarını beklediğini görünce şüphesiz şaşıracaklardır. Egemen Papa, Gazan'ın elçilerini büyük bir nezaketle kabul etti; ama onların talep ve önerilerine ancak yerine getirilmemeye mahkûm vaatlerle yanıt verebildi. Nicholas'ın halefi VIII. Boniface'ın Hristiyan prenslerle konuşurken takındığı kibir ve yalvarıştan çok emirleri andıran öğütleri, başta Fransa kralı olmak üzere hükümdarları tiksindirdi. O sırada bir enterdi¹¹ altında bulunan Ceneviz, Avrupa'da bir Haçlı Seferi'nden ciddi olarak söz edilen tek şehirdi ve tuhaf bir şekilde, işareti veren ve örneği oluşturan kadınlardı.

Papa'nın, haçı üstlenen kadınları, bir putperest olmasına rağmen *Kutsal Toprakları kurtarmak gibi cömert bir karar almış olan* Tatarların imparatoru Gazan Han'ın adımlarını izledikleri için kutladığı bir özeti hâlâ elimizdedir. Tarih, Papa'nın biri Ceneviz başpiskoposu Porchetto'ya, diğeri de seferi yönetmeyi üstlenen dört Cenevizli soyluya yazdığı iki mektubu daha saklamıştır. "Ah, mucize!" diyor Porchetto'ya; "zayıf ve ürkek bir cins, bu büyük teşebbüste, Mesih'in düşmanlarına karşı bu savaşta, kötülük işçilerine karşı bu mücadelede savaşçıların önüne geçiyor. Yeryüzünün kralları ve prensleri, kendilerine yapılan tüm çağrılara rağmen, Kutsal Topraklardan sürgün edilen Hristiyanlara yardım göndermeyi reddediyorlar ve işte kadınlar çağrılmadan

¹¹ Enterdi, Papa'nın Hristiyan bireyleri, grupları, Tanrı'dan aldığı hak ile dinden çıkarmasıdır. [ç.n]

öne çıkıyorlar! Bu yüce kararlılık, tüm gücün ve erdemin kaynağı olan Tanrı'dan gelmiyorsa nereden geliyor!!!” Papa mektubunu, başpiskoposun din adamlarını ve halkı bir araya çağırmasını ve Cenevizli asil hanımların adanmışlıklarını ilan etmesini, böylece onların örneğinin insanların kalplerine iyi işlerin tohumlarını ekebileceğini söyleyerek sonlandırdı.

Buna rağmen, bu Haçlı Seferi hiçbir zaman gerçekleşmedi; şüphesiz sadece şövalyelerin öykünmesini uyandırmak için vaaz edildi ve papa sadece Hristiyan âleminin prenslerine bir ders vermek için dikkatini bu konuya yöneltti, ancak bundan hiçbir fayda görmediler. VIII. Boniface tarafından bu vesileyle yazılan mektuplar uzun süre Ceneviz Cumhuriyeti'nin arşivlerinde muhafaza edildi. Geçen yüzyılda bile, bu seferde Cenevizli hanımlar tarafından giyilmesi gereken miğferler ve zırhlar bu şehrin cephaneliğinde sergileniyordu.

Tatarlar, kazandıkları zaferlere rağmen, kendileri gibi İskit çöllerinden gelen Memlûklerin kararlılığı ve katı düzenleri karşısında zafer kazanamadılar. Haçlı Seferleri sırasında Frankların başına sık sık gelen şey şimdi de Moğolların başına geldi; başlangıçta büyük üstünlükler elde ettiler, ama Kutsal Savaş'a yabancı olaylar onları kendi ülkelerine geri çağırdı ve fetihlerini terk etmeye zorladı. Gazan Han Suriye'yi terk etmek ve İran'a dönmek zorunda kaldı; ikinci bir sefere kalkıştı ama yine vazgeçti ve üçüncü seferinde, zaferlerinin ortasında, Hristiyanların son umutlarını da beraberinde mezara götürerek öldü.

Ermeni ve Kıbrıslı savaşçılar, surlarını yeniden dikmeye başladıkları ve duvarlarında Haçlı sancağının açıldığını bir daha asla görememeye mahkûm olan kutsal şehri terk ettiler. Doğu Hristiyanlarının bu son geri dönüşü, Kudüs'ün adının hâlâ inançlıların cemaatlerinde telaffuz edildiği, ancak artık şövalyelerin ve savaşçıların coşkusunu uyandırma gücüne sahip olmadığı Avrupa'da

pek bilinmiyordu. Viyana Konsili'nde Papa V. Clement bir Haçlı Seferi ilan etti; lakin Tapınakçıların ortadan kaldırılmasının kararlaştırıldığı bu toplantıda, Hristiyanlar kafirlere karşı silahlanmaları için çok zayıf bir şekilde teşvik edildiler.

Egemen papa o sıralar kutsal savaş hazırlıklarından çok öşürü toplamakla meşguldü. Clement'in bu vesileyle ondalık toplayanlara itidal tavsiye etmek zorunda kalması ve *kiliselerin kadehlerine, kitaplarına ya da süs eşyalarına el koymalarını yasaklaması* dikkate değer bir husustur. Papa'nın bu yasağı bize, kutsal savaşların masrafları için ayrılan haraçların toplanmasında sık sık şiddet uygulandığını kanıtlar; bu şiddet, ulusların uzak teşebbüsler için gayret ve şevklerini gevşetmeye yardımcı olmuş olmalı, bunun sonucu olarak Hristiyan şehirleri harap edildi ve İsa'nın sunakları yağmalandı.

O dönemde Avrupa, Kudüslü Aziz John'un şövalyeleri tarafından girilen bir seferin sonucunu büyük bir sabırsızlıkla bekliyordu. Şövalyelik maceralarının anlatılmasıyla ve askeri zafer tutkusuyla heyecanlanan çok sayıda savaşçı, teşebbüslerinde Hospitalleri takip etti; kadınlar bile bu seferde yer almayı arzuluyor ve savaş masraflarını karşılamak için elmaslarını ve mücevherlerini satıyorlardı.

Bu yeni Haçlı ordusu Brendisi limanında gemiye bindi ve kısa süre içinde Batı'da Hospital şövalyelerinin Rodos adasını ele geçirdiği duyuldu.

Hospitallerin ve silah arkadaşlarının kahramanlıkları her yerde duyuldu. Bu kahramanlıklar ve Hristiyan âleminde uyardıkları hayranlık, doğal olarak inançlıların dikkatini ve hatıralarını, hem Kutsal Toprakları hem de İsa'nın mezarını unuttukları utanç verici istirahatle suçlanan Tapınakçılar'a yöneltti.

Tapınak Şövalyeleri Kıbrıs Adası'nda kabul edildikten sonra Sicilya'ya dönmüşler ve burada kral tarafından Yunanistan'a karşı bir seferde görevlendirilmişlerdi. Katalanlar ve İtalya'dan gelen bazı savaşçılarla birleşen bu savaşçı topluluk Selanik'i ele geçirdi, Atina'nın efendisi oldu, Çanakkale Boğazı'na doğru ilerledi ve Trakya'nın bir bölümünü yakıp yıktı. Bu seferden sonra Tapınakçılar güçlerine düşen şehirleri ele geçirmekten kaçındılar ve fethettikleri eyaletleri silah arkadaşlarına bırakarak, boyun eğdirdikleri halkın zenginliklerini kendilerine sakladılar. Daha sonra Yunanistan'ın ganimetleriyle yüklü olarak Batı'ya, özellikle de zenginliklerinin, şatafatarının ve ataletlerinin inananların dindarlığını utandırdığı, kıskançlık uyandırdığı ve hem halkın hem de soyluların nefretini kışkırttığı Fransa'ya yerleşmeye geldiler.

Tapınakçılara karşı başlatılan süreci irdelemek bu çalışmanın tasarısına dahil değildir; ama bu soylu şövalyeleri Müslümanlara karşı yürüttükleri tüm savaşlarda izlediysek, onların kahramanlıklarına bu kadar uzun süre tanıklık ettiysek ve deyim yerindeyse, emeklerinin yoldaşı olduysak, onlara yöneltilen suçlamalar hakkında görüş bildirme hakkını belki de elde etmiş oluruz. Hemen belirtmeliyiz ki, ne Doğu'nun ne de Batı'nın kroniklerinde, onlara isnat edilen suçlar hakkında bir fikir, hatta bir şüphe doğurabilecek ya da oluşturabilecek hiçbir şey bulamadık. Yirmi yıl önce üç yüz şövalyesinin Müslüman inancını benimsemek yerine Safed'in yıkıntıları üzerinde kendilerini feda etmesine tanık olan savaşçı ve dini bir tarikatın, neredeyse tamamen Ptolemaios'un yıkıntıları altına gömülmüş olan bu tarikatın kafirlerle ittifak kurmuş, Hristiyan dinine korkunç küfürlerle hakaret etmiş ve askeri ihtişamıyla dolu Kutsal Toprakları Sarakenlere teslim etmiş olabileceğine nasıl inanılabilir?

Hristiyan âleminin Kudüs'ü unutmuş görüldüğü ve Mesih'in

adının bir Hristiyan savaşçının cesaretini uyandırmaya yetmediği bir dönemde, Tapınakçılara yöneltilen bütün bu iğrenç suçlamalar hangi dönemde yapılmıştı? Tapınakçılar tarikatının ilk zamanlardaki sadelikten uzaklaştığına ve artık Aziz Bernard'ın çok övündüğü o alçakgönüllülük ve din ruhuyla canlandırılmadığına şüphe yoktu. Bernard'ın çok övündüğü o alçakgönüllülük ve din ruhuyla artık canlanmadığına kuşku yok; kuşku yok ki, şövalyelerden bazıları, o zamanlar Doğu'nun tüm Hristiyanlarının suçu olan ve Avrupa'nın onlara sayısız örnek sunabileceği yozlaşmayı da beraberlerinde getirmişlerdi; kısacası, aralarından bazıları davranışlarıyla ahlaki yaralamış ve usulsüzlükleriyle Mesih'in dinini incitmiş olabilirler; ama onları yargılamanın insanların alanı olmadığını ve bu vesileyle Hristiyanların merhametli Tanrısının intikamını insan yasalarına devretmediğini söylemekte tereddüt etmiyoruz.

Tapınakçıların asıl hatası, Doğu'yu terk etmeleri ve hacıları kabul etmek ve korumak ve Hristiyan inancının düşmanlarıyla savaşmak olan kurumlarının ruhundan vazgeçmeleri idi. En güçlü hükümdarlardan daha zengin olan ve şövalyeleri düzenli bir ordu gibi her zaman savaşa hazır olan bu tarikat, doğal olarak, onlara sığınma hakkı veren prensler tarafından korkulmaya başlandı. Tapınakçılar Kıbrıs'ta bulundukları süre boyunca her türlü kınamadan uzak kalmamışlardı; Filistin'de hüküm sürmeye alışkın olduklarından, itaat alışkanlığını güçlülükle edinmiş olmalıydılar. Doğu'dan ayrıldıktan sonra Avrupa'nın kuzeyinde komşu devletlerin korktuğu bir güç kuran Töton şövalyelerinin örneği, Tapınak şövalyelerinin savaşçı ruhuna, faal ve girişimci dehasına güvenmeyen prensleri rahatlatacak gibi görünmüyordu.

Muhtemelen, hükümdarların adaletinden çok siyasetini onlara karşı harekete geçiren nedenler bunlardı; peşlerine düşülme-

sindeki kin ve onları iğrenç kılmak için gösterilen özen kadar hiçbir şey uyandırdıkları korkuyu açıkça kanıtlayamaz. Zulüm başlar başlamaz, sadece suçlu muamelesi yapılması gereken düşmanlar olarak görüldüler. Kaldırılmalarından önce emsalsiz sertlikler uygulandığı için, bu önlemi yeni sertliklerle haklı çıkarmak gerekiyordu. İntikam ve nefret, prenslerin siyasetinin başlattığı işi bitirdi; belki kuşkulu olmak için nedenleri olan, ama barbarlığını kanıtlamak için hiçbir nedeni olmayan bir siyaet. Adaletin tüm biçimlerinin öylesine çiğnendiği bu sürecin feci sonucunu böyle açıklamalıyız ki, suçlamalar kanıtlanmış sayılsa bile, Tapınakçıları kurban, yargıçlarını da cellat olarak görmeliyiz[61].

Philip-le-Bel, Viyana Konsili'ne kâfirlerle savaşmak için Doğu'ya gitme sözü vermişti, şüphesiz Tapınak Şövalyeleri'nin peşine bu kadar çok düşmesinin affedilmesini sağlamak için. Edward'ın Paris'e gelişini karşılayan şenliklerin ortasında, Fransız hükümdarı ve ailesinin prensleri haç çıkardılar. Sarayındaki soy-luların çoğu onu örnek aldı ve hanımlar kutsal savaşta şövalyelere eşlik edeceklerine söz verdiler; ancak kimse yola çıkmak için herhangi bir önlem almadı. Daha sonra, evlerini terk etmek gibi ciddi bir niyeti olmayan kişiler tarafından denizleri aşmak için sözler verildi. Sarakenlerle savaşma yemini, yemin edeni hiçbir şeye bağlamayan boş bir tören gibi görünüyordu. Büyük bir kayıtsızlıkla kabul ediliyor ve aynı şekilde ihlal ediliyordu; *şövalyelerin kadınlara ettikleri yeminlerden daha kutsal sayılmıyordu.*

Philip-le-Bel yemirini yerine getirmeyi hiç düşünmeden öldü. Yerine geçen Philip-le-Long bir an için Doğu'ya gitmeyi düşündü. Daha önce birkaç kez Sarakenlerle savaşmaya yemin etmiş olan Edward, aynı zamanda sözünü yeniledi. Ama egemen Papa, onların samimiyetinden kuşku duyduğundan mı, yoksa Avrupa'da sükûneti yeniden tesis etmek ve Kilise'nin şimşekle-

riyle silahlandırdığı Alman İmparatoru'na karşı koymak için bu iki hükümdarın işbirliğine ihtiyaç duyduğundan mı, ezcümle uygunsuz bir an olduğunu düşündüğünden mi, Suriye'ye sefer düzenlemelerini onaylamadı. "Denizlerin ötesine yolculuk yapmayı düşünmeden önce," diye yazdı İngiltere kralına, "önce kendi vicdanınızda, sonra da krallığınızda barışı sağlamanızı dileriz." İnananların babası Fransa kralına, bir Haçlı Seferi'ne çıkılmadan önce sağlam olması gereken barışın Hristiyan âleminden neredeyse sürgün edildiğini bildirdi. İngiltere ve İskoçya savaş halindeydi; Almanya devletleri birbirlerine karşı bölünmüşlerdi; Sicilya kralı ve Napoli kralı sadece kısa süreli bir ateşkesle bağlıydılar; karşılıklı güvensizlik Kıbrıs ve Armenia krallarının ortak düşmana karşı güçlerini birleştirmelerini engelliyordu; İspanya kralları devletlerini Mağribilere karşı savunmakla yeterince meşguldüler; Lombardiya cumhuriyetlerinin hepsi birbirine karşı silahlanmıştı; İtalya'nın tüm şehirleri hizipler tarafından parçalanmıştı, eyaletler zorbalara av olmuştu, denizden geçmek imkânsızdı, karadan giden yol ise tehlikelerle doluydu. Papa, Hristiyan âleminin içler acısı durumuyla ilgili bu tabloyu çizdikten sonra, Philip'e, halkını mahvetmeden ya da daha önce yapıldığı gibi, imkânsız olanı yapmaya kalkışmadan, savaşın masraflarını nasıl karşılayabileceğini ciddi bir şekilde sormasını istedi.

Egemen Papa'nun babacan tavsiyesi ve krallığının bağrında ortaya çıkan bazı sorunlar, Philip'i tasarısının uygulanmasını ertelemeye karar verdi. Çobanlar, maceraperestler ve serserilerden oluşan bir kalabalık, Aziz Louis'nin tutsaklığı sırasında olduğu gibi, hacıların hacını dikerek birçok yerde toplandılar, Yahudilere zulmettiler ve çok kötü taşkınlıklar yaptılar. Haçlı Seferi'nin sadece bir bahane olduğu bu karışıklıkları bastırmak için silah gücüne ve yasaların tüm şiddetine başvurmak zorunda kalındı. Aynı zamanda Fransa'nın bazı eyaletleri salgın bir hastalıktan

büyük zarar gördü; Yahudiler kutsal savaş hazırlıklarını askıya almak amacıyla kuyuları zehirlemekle suçlandılar. Hristiyanlara karşı her türlü tuzakla suçlanıyorlardı ve şüphelerin belirsiz olması ve iddia edilen suçları kanıtlamanın ya da yalanlamanın imkânsızlığı nedeniyle genel huzursuzluk daha da büyüktü. Siyaset, sıkıntıları dağıtmak için kalabalığın tutkularına kapılmaktan ve tüm Yahudileri krallıktan kovmaktan başka bir yol bulamadı. Bu mutsuz koşulların ortasında Filip hastalandı ve Sarakenlere karşı savaşmak için ettiği yemini yerine getiremediği için pişmanlık duyarak öldü.

Haçlı Seferlerinin içine düştüğü terk edilmişlik durumunda, Fransızların akıllarının hâlâ ara sıra kutsal yerlerin teslimine yöneldiğini görmek bizi şaşırtıyor. Atalarımızın genel kayıtsızlığın ortasında alevlendirmeye devam ettikleri bu son coşku, dini duygularla sınırlı kalmamış, vatanseverlik ve ulusal zafer duygularına kadar uzanmıştır. Birkaç kez gözlemlediğimiz gibi, kutsal savaşlara ilk itici gücü veren Fransa'ydı. Filistin'in adı, Aziz Jean d'Acre ya da Ptolemaïos'un adları ve Kudüs'ün adı, vatanseverliğe dindarlıktan daha az hitap etmiyordu. Louis'nin iki seferi başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da, kutsal hükümdarın örneği ailesinin prensleri için büyük bir yetkinlikti ve düşüncelerini sık sık onun şehitlik şerefine nail olduğu yerlere taşıyordu. Başarılarının ve hatta talihsizliklerinin anısı, Nil ve Ürdün kıyılarında ölen kahramanların anısı, krallığın tüm ailelerini ilgilendiriyordu; Godfrey ve Bouillonlu Baudouin'in küllerinin bulunduğu şehir, pek çok görkemli savaşın yapıldığı o uzak bölgeler, Fransız savaşçılar tarafından unutulamazdı.

Philip-le-Long'un ölümünden sonra, Armenia kralından Avrupa'ya elçiler geldi; Tatarlar tarafından terk edilen ve Mısır Memlükleri tarafından tehdit edilen bu prens, Batı'nın yardımını

istedi. Papa, Philip-le-Long'un halefi Charles-le-Bel'e mektup yazdı ve onu kâfirlere karşı silahlanmaya çağırdı. Charles, ege-
men Papa'nın öğütlerini ve nasihatlerini saygıyla karşıladı ve
Flandre Kontluğu'nun veraseti Aşağı Ülkelerde [Felemenk] bir
savaşın patlak vermesine neden olduğunda bir Haçlı Seferi için
hazırlıklara girişti. O andan itibaren Fransa yalnızca gözlerinin
önünde cereyan eden ve kendi bağımsızlığı ile güvenliğini de-
rinden ilgilendiren olaylarla ilgilenmeye başladı. Ölüm yaklaştı-
ğında ve krallığın artık korkacak bir şeyi kalmadığı bir zamanda,
Charles-le-Bel yeminini hatırladı ve son düşünceleri Kudüs'ün
kurtuluşuna yöneldi. Vasiyetinde şöyle der: "Kutsal Topraklara,
genel geçiş yapıldığında ödenmek ve teslim edilmek üzere elli
bin livre miras bırakıyorum ve niyetim, eğer geçiş ben yaşarken
yapılırsa, oraya bizzat gitmektir." [62] Böylece bu dönemde Haçlı
Seferlerinin ruhu hâlâ zaman zaman kendini gösteriyordu; o za-
manlar prensler ve *zenginler* (bu kelimeler soyluları ifade edi-
yordu) tarafından yapılan vasiyetnamelerin çoğu [63] Kutsal
Topraklar lehine bazı tasarruflar içeriyordu; ancak şunu da ekle-
meliyiz ki, para karşılığında hac faziletini satın alma kolaylığı,
hacıların ve Haçlıların sayısını zorunlu olarak büyük ölçüde
azaltmış olmalıdır.

Ölmekte olan insanlar kutsal savaş için hazinelerini bu şekilde
savururken, kimse silaha sarılmadı. Ancak yine de, sönmek üzere
olan bir coşkuyu yeniden alevlendirmek için inanılmaz çabalar
sarf eden, canlı bir hayal gücü ve ateşli bir mizaçla donatılmış
bazı adamlar kaldı. Ulusların kayıtsızlığı ne kadar büyük olursa,
bu adamların vaazlarında gösterdikleri şevk ve gayret de o kadar
büyük oluyordu. Haçlı Seferlerinin bu son havarileri arasında
tarih, Orta çağ okullarının aydınlarından biri olan Raymond
Lulli'nin adını anar [64].

Lulli hayatı boyunca tek bir düşünceye sahipti, o da kâfirlerle savaşmak ve onları dinlerinden döndürmektir[65] Bu gayretli misyonerin önerisi üzerine Viyana Konsili, Roma, Bologna, Paris ve Salamanca üniversitelerinde Doğu dillerinin öğretilmesi için kürsüler kurulmasına karar verdi. Papa'ya, Muhammet'e tapınmayı ve müritlerinin egemenliğini ortadan kaldırmanın yolları üzerine çeşitli bildiriler sundu. Tasarısıyla sürekli meşgul olan Lulli, Filistin'e bir hac yolculuğu yaptı, Suriye, Armenia ve Mısır'ı dolaştı ve denizlerin ötesindeki Hristiyanların talihsizliklerini, esaretlerini ve utançlarını anlatmak için Avrupa'ya geri döndü. Dönüşünde, Batı'nın tüm saraylarını ziyaret ederek, hükümdarlara heyecan duyduğu duyguları iletmeye çalıştı. Çabalarının boşa gittiğini görünce, gayreti onu Afrika kıyılarına taşıdı ve orada Hristiyan savaşçıların silahlarını çağırdığı aynı Sarakenleri belagatiyle dinden döndürmeye çalıştı. Avrupa'ya döndü, İtalya, Fransa ve İspanya'dan geçti ve her yerde yeni bir Haçlı Seferi'nin gerekliliğini vaaz etti. Tekrar Kudüs'e doğru yola çıktı ve hac yolculuğunun meyvesi olarak, kâfirlerin ülkelerine saldırmanın en iyi yolu üzerine bazı yararlı fikirler getirdi. Tüm çabaları, tüm araştırmaları, tüm duaları kralların ve ulusların kayıtsızlığı üzerinde hiçbir etki yaratmadı. Lulli, sonunda tasarılarının gerçekleştiğini görmekten umudunu keserek ve çağdaşlarının körlüğüne üzülerek, doğduğu yer olan Mayorka adasına çekildi. İnzi-vaya çekildiği yerden Doğu'ya bir sefer düzenlenmesi için bildiriler yayınlamaya devam etti; ancak yalnızlık kısa sürede ateşli ve huzursuz ruhunu yıprattı ve Mayorka'dan ayrıldı, artık kendisini dinlemeyen Avrupa prenslerine sözlerini boşa harcamayacaktı, ancak hâlâ belagatiyle İncil'e yönlendirmeyi umduğu Müslümanlara geri dönecekti. İkinci kez Afrika'ya gitti ve sonunda vaazlarının ödülü olarak işkencelere ve şehitlerin ölümüne maruz kaldı.

Lulli inananların çabalarını kutsal yerlerin kurtarılmasına yönlendirmeye çalışırken, soylu bir Venedikli de hayatını ve yeteneklerini Haçlı Seferleri ruhunun yeniden canlandırılmasına adadı. Sanuti, hükümdarın huzuruna ilk çıkışını şöyle anlatır: “Buraya” dedi, “herhangi bir kral, prens ya da cumhuriyet tarafından gönderilmedim; kendimi kutsallığınızın ayaklarına atmaya ve size gerçek inancın düşmanlarını ezmek, Muahmmet mezhebini ortadan kaldırmak ve Kutsal Toprakları kurtarmak için kolay bir yol önermeye kendi zihnimin dürtüsüyle geldim[66]. Kıbrıs, Armenia ve Mısır’a yaptığım yolculuklar ve Romanya’da geçirdiğim uzun süre bana Hristiyanlığın yararına olabilecek bilgi ve malumat sağladı.” Sanuti bu sözleri bitirdikten sonra Papa’ya biri kırmızı, diğeri sarı kaplı iki kitap ve ilki Akdeniz’in, ikincisi yeryüzünün ve denizin, üçüncüsü Kutsal Toprakların, dördüncüsü Mısır’ın dört coğrafi haritasını sundu. Soylu Venedikli’nin iki kitabı, Doğu’daki Hristiyan kuruluşlarının tarihini ve yeni bir Haçlı Seferi’ne çıkılmasıyla ilgili bilgece öğütleri içeriyordu. Deneyimleriyle aydınlanmış olan gayreti, izlenecek yol, saldırılacak nokta, asker sayısı ve gemilerin donatılması ve ikmali konusunda en ufak bir ayrıntıyı ihmal etmesine izin vermedi. Harekatlara Mısır’a çıkarma yaparak ve Kahire sultanlarının gücünü zayıflatarak başlanmasını tavsiye etti. Bu ikinci amacı gerçekleştirmenin en kesin yolu, Avrupa ticaretinin İskenderiye ve Dimyat şehirleri aracılığıyla elde etmeye alışkın olduğu Hint mallarını doğrudan Bağdat’tan elde etmektir. Sanuti aynı zamanda hükümdar piskoposa, Mısır’a silah, metal, inşaat için kereste ya da filoların donatılmasına veya Memlûk askerlerinin silahlandırılmasına yardımcı olabilecek herhangi bir şeyi taşıyanlara karşı kınamalarının şiddetini iki katına çıkarmasını tavsiye etti.

Papa Sanuti’ye büyük övgüler yağdırdı ve onu Avrupa’nın

birçok hükümdarıyla tanıştırdı. Hristiyan prensler, bilhassa da Fransa kralı onu nezaketle karşıladı, dindarlığını övdü ve yeteneklerine hayran kaldı ama tavsiyelerine uymamaya özen gösterdi. Sanuti aynı şekilde İstanbul imparatoruna da kâfirlere karşı bir sefer düzenlemesi için başvurdu; her yerde ve her yolla Müslümanlara karşı düşman toplamaya çalıştı ve Raymond Lulli'nin elde ettiğinden daha fazla başarı elde edemeden hayatını bir Haçlı Seferi vaaz etmekle geçirdi.

Az önce sözünü ettiğimiz iki adamın gayreti ancak Keşiş Pierre'inkiyle karşılaştırılabilir; her ikisi de koinobit Pierre'den çok daha aydınlanmıştı, ama kimsenin onları dinlemesini sağlayamadılar ve çabalarının sonuçsuz kalması zamanın ne kadar değiştiğini kanıtlıyor. Pierre şehirlerde ve halka açık yerlerde vaaz verdi ve onun söylemleriyle alevlenen kalabalık, üst sınıfın duygularını harekete geçirdi ve uyandırdı. Lulli ve Sanuti zamanında sadece hükümdarlara hitap edilebiliyordu ve kendi işleriyle meşgul olan hükümdarlar, sadece Hristiyan âleminin genelini ilgilendiren tasarımlara çok az ilgi gösteriyorlardı. Haçlı Seferlerinin ilk zamanlarında, kutsal yerlerin kurtarılması önemli bir meseleydi; sadece Kudüs'ün adını telaffuz etmek prensler arasındaki anlaşmazlıkları yatıştırmak için yeterliydi; daha sonra, en ufak bir kıskançlık, hırs veya kişisel sevgi, kutsal bir teşebbüsün ilerlemesini durdurma veya tamamen sona erdirme gücüne sahipti. On ikinci yüzyılda papalar ve basit vaizler, Mesih'in erkiyle silahlanarak prenslere haçı üstlenip Doğu'ya doğru yola çıkmalarını sık sık emrettiler; on üçüncü yüzyılda, ama bilhassa on dördüncü yüzyılda, dua etmek ve yalvarmak gerekiyordu ve genellikle en mütevazı dualar hiçbir etki yaratmıyordu[67].

Böylece, Sion'un iniltileri artık kalplere dokunmuyor ve Hristiyan belagati kâfirlere karşı güçsüz geliyordu. Dikkatleri uyan-

dırmak için, dinin acıklı öğütlerine dünyevi bir ihtişam karıştırmak gerekiyordu; böylece, haçın misyonerlerini neredeyse hiç dinlemeyen Avrupa, Kıbrıs kralının gelişiyle, Hristiyan prenslerin yardımını bizzat talep etmesiyle bir anda uyandı. O sırada Avignon'da bulunan Papa, Doğulu bir kralın sarayına geldiğini hevesle inananlara duyurdu ve Batı'nın savaşçılarını Sarakenlere karşı silahlanmaya çağırdı. Kıbrıs ve Kudüs kralı, Memlüklerin istilalarını, Türklerin ilerleyişini, krallığını, Armenia'ı ve Rodos adasını çevreleyen tehlikeleri anlattı ve Suriye ve Mısır'da kalan Hristiyanların maruz kaldığı sayısız zulmün hiçbir örneğini atlamadı. Bir kralın ağzından çıkan bu üzücü anlatımlar, insanların aklında bazı cömert duygular uyandırdı; hükümdar papa, Fransa kralı ve Venedik cumhuriyeti arasında bir birlik oluşturuldu ve papa, piskoposlara bir Haçlı Seferi vaaz etmelerini emrettiği bir bildiri yayınladı.

Valoishı Philip, Paris'te, Kutsal Şapel'de, Bohemya Kralı John, Navarre kralı, Burgonya, Bretanya, Lorraine, Brabant ve Bourbon dükleri ile krallığın birçok piskopos ve baronunun hazır bulunduğu bir toplantı düzenledi. Kudüs patriği olarak atanan ve kısa bir süre önce Mısır ve Filistin'den geçen Pierre de la Palue, kafirlere saldırmanın ve Doğu'daki egemenliklerinin ilerlemesini durdurmanın gerekliliği konusunda dinleyicilere vaaz verdi. Çarmıha gerilmiş olan Philip ettiği yemini yeniledi ve krallığını terk etmeye hazırlanırken, baronlar ellerini İsa'nın dikenli tacına doğru kaldırarak oğlu Prens John'a itaat yemini ettiler. Bohemyalı John, Navarre kralı ve çok sayıda prens ve soylu, Rouen başpiskoposunun elinden haçı aldılar. Haçlı Seferi tüm krallıkta duyuruldu ve "tüm soylu lordlara," diyor Froissart, "özellikle de zamanlarını silahla geçirmek isteyen ve o zamanlar bunu başka türlü daha makul bir şekilde kullanmanın hiçbir yolunu bilmeyenlere büyük bir zevk Verdi." [68]

Fransa kralı Papa'ya, daha sonra IV. Clement adıyla Aziz Petrus'un koltuğuna oturacak olan Rouen başpiskoposunu gönderdi. Başpiskopos, tam bir konsül halinde, Haçlı Seferi üzerine bir konuşma yaptı ve kutsal majestelerinin huzurunda, kutsal babaya, Roma kilisesine ve tüm Hristiyan âlemine, Valoislı Philip'in 1336 yılının Ağustos ayında Doğu'ya doğru yola çıkacağını ilan etti. Papa, Fransız hükümdarını bu kararından dolayı kutladı ve ona altı yıl boyunca onda bir pay verdi. Bu olaylar o sırada Avignon'da bulunan Philip Villani tarafından anlatılır ve Villani, tarihinde Fransa kralına verilen sözden bahsettikten sonra şöyle haykırır: "Ve tarihçi olan ben, az önce anlattığım yeminin telaffuz edildiğini duydum."

Philip, Marsilya limanında toplanmış olan bir filonun kırk bin Haçlıyı karşılamaya hazır hale getirilmesi emrini verdi. Haçlı Seferi'nin kolay bir vergi toplama aracı sunduğu III. Edward denizlerin ötesine yapılacak hac yolculuğunda Fransa kralına bir orduyla eşlik edeceğine söz verdi. Arragon, Mayorka ve Macaristan krallarıyla birlikte İtalya cumhuriyetlerinin çoğu sefer için para, asker ve gemi sağlamayı taahhüt etti. Haçlılar hazırlıklarının ortasında, teşebbüsünü yöneten ve ruhu olan kişiyi kaybetti. Papa XXI. John'un ölümüyle her şey kesintiye uğradı ve burada, on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda savaşı Doğu'ya taşımak için yapılan pek çok teşebbüsü başarısız kılan nedenlerden birine işaret etmek gerekli hale geldi. Aziz Petros'un halefleri ileri bir yaşa gelmeden önce papalık koltuğuna neredeyse hiç oturmadıklarından, Hristiyan dünyasını heyecanlandırmak, uzak savaşları yönetmek ve eskiden dizginlenmesi çok zor olan, şimdi ise yeniden canlandırılması çok zor olan bir coşkuyu ateşlemek için gerekli olan güç ve etkinlikten yoksundular. Her Haçlı Seferi uzun hazırlıklar gerektiriyor, böylesine büyük teşebbüslerin tamamlanması için tek bir egemen papanın ömrü ancak yeti-

yordu. Kutsal savaşı vaaz eden kişinin, Haçlıların yola çıkışını göremediği ve Hristiyan ordularının yola çıktığını gören kişinin, onları seferleri boyunca izleyecek, zaferlerinde onlara eşlik edecek ya da yenilgilerinde onlara yardım edecek kadar uzun yaşamadığı çok sık görülen bir durumdu. Bu nedenle, koşulların oluşturduğu tasarılar, uygulama ve başarıyı güvence altına almak için gerekli olan sıra ve bütünlük ruhunu asla bulamayız. Buna ek olarak, papalar Avignon'da kurulduklarından ve papalık merkezleri artık Hristiyan âleminin merkezinde olmadığından, uzak eyaletler üzerinde aynı üstünlüğü kullanamadılar ve yetkileri, yüzyıllar boyunca dünyanın başkenti olarak kabul edilen Roma'nın sadece ismine bağlı olan etkiden her geçen gün bir şeyler kaybetti.

Yeni bir Haçlı Seferi'nin haberi Doğu'ya ulaştığında, hacılar ve Avrupalı tüccarlarla birlikte Suriye ve Mısır'da yaşayan Hristiyanlar her türlü zulme maruz kaldılar. Kahire sultanı ve bazı Müslüman prensler, Haçlılara direnmek ya da Batı'daki Hristiyanlara saldırmak amacıyla ordular topladılar. Mısır'da ikamet eden ve halife unvanını alan Abbasilerin soyundan gelen biri, tüm gerçek müminleri silahlanmaya teşvik etmek için dört bir yana mektuplar ve mesajlar gönderdi; Müslüman inancının şehitlerine lezzetli ziyafetlerde hazır bulunacaklarını ve her birinin eşleri olarak yedi bakireye sahip olacaklarını vaat etti.

Mekke peygamberi adına vaaz edilen bu Haçlı Seferi'nin amacı Cebelitarık üzerinden Avrupa'ya girmekti; Müslüman savaşçılar Hristiyanlığı yok etmeye ve tüm Hristiyan tapınaklarını ahıra çevirmeye yemin ettiler. Sarakenler kutsal savaş olarak da adlandırdıkları bir sefer için bu şekilde alevlendikçe, Avrupa, Mesih'in düşmanlarıyla savaşmaya yemin etmiş olan prenslerin ve savaşçıların gayretinin gittikçe azaldığını ve sonunda yok oldu-

ğunu gördü. XI. Benedict XXI. John'un yerine geçtiğinde, Benedict herkesin fikrinin değiştiğini gördü; geçici ve samimiyetsiz bir coşkunun yerini nefretler, güvensizlikler ve kıskançlıklar almıştı; Doğu'dan gelen Hristiyanların uğradıkları zulümleri ve kâfirlerin Batı uluslarına karşı hazırlıklarını anlatmaları boşunaydı; Papa'nın öğütlerine ve dualarına devam etmesi boşunaydı; bir Haçlı Seferi'ne girişmek için ne kadar büyük bir neden varsa, insanlar o kadar kayıtsızlaşıyor ve her kesim Sarakenlerle mücadele etme fikrinden o kadar uzak duruyordu. Bu dönemde Antakyalı Rahip Andrew, Papa'nın ve Hristiyan âleminin prenslerinin yardımını istemek amacıyla Avignon'a geldi. Valoislı Philip, Doğu'ya yapacağı yolculuğu ertelemesi gerektiğini bildirmek için hükümdar papa'nın sarayına gelmiş ve Paris'e dönmek üzere atına binmişti ki, Kardeş Andrew onun huzuruna çıktı ve şöyle dedi: "Sen Tanrı'ya ve Kilisesine Kutsal Toprakları teslim edeceğine söz veren Fransa Kralı Philip misin?" Kral, "Evet" diye cevap verdi. Sonra keşiş devam etti: "Eğer niyetin söz verdiğin şeyi yerine getirmekse, İsa Mesih'e adımlarını yönlendirmesi ve sana zafer bahşetmesi için yalvarıyorum; ama başlattığın teşebbüs yalnızca Hristiyanların utancına ve talihsizliğine yol açacaksa, Tanrı'nın yardımıyla bu işi bitirmeye kararlı değilsen, kutsal Katolik Kilisesi'ni kandırdıysan, ilahi adaletailenin ve krallığının üzerine ağır bir şekilde çökecek ve seferinin haberlerinin akmasına neden olduğu kan sana karşı yükselecektir." Kral bu tuhaf çağrı karşısında şaşırarak cevap verdi: "Kardeş Andrew kardeş, bizimle gel." Kardeş Andrew hiç etkilenmeden ve ilham dolu bir ses tonuyla cevap verdi: "Eğer Doğu'ya gidiyor olsaydın, senden önce giderdim, ama Batı'ya gittiğine göre, sen devam et; terk ettiğin topraklarda günahlarımın kefaretinin ödemek için geri döneceğim."

O zamanlar bile Kudüs adına konuşan hatiplerin yetkisi öy-

lesine güçlüydü ki, Rahip Andrew'in son sözleri güçlü bir hükümdarın aklında sıkıntı ve huzursuzluk bıraktı; ancak yakın zamanda yeni siyasi fırtınalar kopmuştu. Edward, Capetlerin tahtında hak iddia etmişti ve bu hırsı, bir yüzyıldan fazla süren ve Fransa'ya en büyük felaketleri getiren bir savaşın işaretiydi. Zorlu bir düşman tarafından saldırıya uğrayan Philip, denizlerin ötesine sefer düzenlemekten vazgeçmek ve İsa'nın mirasını kurtarmak için topladığı birlikleri ve filoları kendi krallığının savunması için kullanmak zorunda kaldı.

Ancak Papa kutsal savaş tasarısından vazgeçmedi. O sırada Avignon'da bulunan şair Petrarch, Haçlı Seferi'nin en ateşli havarilerinden biri olduğunu kanıtladı. Bugün sadece güzel Laura'ya övgüler düzen usta bir ozan olarak görmeye alıştığımız ve o zamanlar eskilerin bilgeliğinin en değerli yorumcusu ve çağının en büyük insanlarından biri olarak kabul edilen bu ünlü şair, Venedik doğuna, onu Müslümanlara karşı bir savaşa girmeye teşvik etmek için etkili bir mektup gönderdi. İtalya'daki bazı devletler güçlerini birleştirerek Doğu'ya bir sefer düzenlediler. Ason kontlarının bir kroniği, beyaz giysili ve kırmızı haçlı çok sayıda Haçlının Milano'dan yola çıktığını ve hükümdar papa tarafından donatılan bir filonun Takımadalardan geçerek İzmir şehrine saldırdığını ve Haçlıların kısa sürede Türkler tarafından kuşatıldığını anlatır. Papa'nın elçisi ve birkaç şövalye bu saldırıda hayatını kaybetti ve bu durum egemen Papa'yı Haçlı Seferi için yeni bir gayret göstermeye sevk etti. Bu dönemde Viennois veliahtı II. Humbert haçı üstlenmeye karar verdi ve Avignon'a gelerek Papa'dan Türklere ve Roma kilisesinin inançsız vasallarına karşı kutsal seferin önderi olmasına izin vermesi için yalvardı. Humbert istediği her şeyi kolayca elde etti ve seferi için hazırlık yapmak üzere eyaletlerine döndü. Topraklarını yabancılaştırdı, soylulara ayrıcalıklar ve şehirlere dokunulmazlıklar sattı; Yahu-

dilerden ve Viennois' da yerleşik İtalyan tüccarlardan önemli miktarda vergi aldı; Haçlı Seferinde kendisine eşlik etmeyen tüm tebaasından haraç aldı ve yüz silahlı adamla birlikte gemiye binerek Asya'da ya bir fatihin talihini ya da bir şehidin şarurunu aramaya gitti. Ne birini ne de diğerini buldu ve Avrupa'ya şöhretten yoksun ve borç yükü altında döndü. Tarih Humbert'i zayıf, tutarsız ve kararsız bir prens olarak tasvir eder. İlk aşamada savurganlığıyla, ardından Haçlı Seferi'nin masraflarıyla kendini mahvetti; dünyadan ve dünya işlerinden bıkarak, Valoislı Philip'e rehin verdiği prensliğini Fransa tacına bıraktı ve Dominiken Rahipler manastırına çekildi. Papa, Mısır'ı ya da başka bir ülkeyi fethedemediği için onu teselli etmek amacıyla ona İskenderiye patriği unvanını verdi; Fransa kralı da Dauphiny'yi unutturmak için onu Rheims başpiskoposu yaptı.

Kıbrıs kralı Hugues de Lusignan'ın gelişiyile Avrupa'da meydana gelen olaylar ve Haçlı Seferi'nin sonuçları böyleydi. Aradan birkaç yıl geçtikten sonra, bu prens egemen papadan yardım istemek için tekrar geldi; bu dönemde hükümdarların çoğu savaş halindeydi ve Kıbrıs kralı için hiçbir şey yapamayan papa, onu Roma tribünü olarak atamak gibi tuhaf bir fikir geliştirdi. Hugues de Lusignan bu görevi kabul etti ve Doğu'ya herhangi bir yardım göndermeden İtalya'da öldü.

O zamanlar dünyayı kasıp kavuran tek bela savaş değildi; silahların yıkımına vebanın dehşeti de eklendi; kara veba olarak adlandırılan ve Tataristan'ın büyük düzlüklerinde ortaya çıkan bu salgın, yıkımlarını Doğu ve Batı'nın tüm ülkelerine yaydı ve birkaç yıl içinde on üç milyondan fazla insanı yok etti. Tarihçiler bu belanın cenaze yürüyüşünde Hindistan'ın ürünlerini Avrupa'ya getiren tüccarların ve Filistin'den dönen hacıların ayak izlerini takip ettiğini belirtmişlerdir.

Salgın hastalık tahribatını durdurur durdurmaz, savaş tüm şiddetiyle yeniden başladı. O dönemde Avrupa'yı ve bilhassa da Fransa'yı içine sürüklediği içler acısı durum, bir Haçlı Seferi'nin vaazının tüm tutkuları sükut içinde kaldı ve tüm düşmanlıkları askıya aldığı dönemler için insanları pişman etmiş olmalıdır. Papa birkaç kez barışı yeniden tesis etmek için teşebbüste bulundu: önce İngiliz hükümdarına yalvardı; daha sonra onu Kilise'nin gürlemeleriyle tehdit etti, ancak inananların babasının sesi silahların gürültüsü arasında kayboldu.

Valoislı Philip, İngiltere'ye karşı sürdürmek zorunda kaldığı korkunç mücadelenin ortasında öldü. Poitiers savaşının kaybedilmesi ve Kral John'un esir düşmesi, Orta çağda Fransa krallığının başına gelen en büyük belaların işareti oldu. Navarre kralının oyunları, üst sınıfın oyunları, halkın düzensizliği, hiziplerin öfkesi, Jacquerie'nin¹² kanlı sahneleri, başkentte ve eyaletlerde dehşet ve vahşet yaydı. Fransa, Kral John'un fidyesini ödeyerek hazinelerinin tükenmesini tamamladığında, hükümdarının varlığı, talihsizliklerini onarmak için ihtiyaç duyduğu huzuru ona geri getiremedi. Her iki ulusun da parasız terhis edilen ve sığınacak bir yer bulamayan askerleri, silahlı çeteler oluşturdular[113] ve beyaz bölükler adı altında, kralın emirlerine ve papanın aforozlarına göğüs gererek ve gittikleri her yere ruhsat, cinayet ve yıkım taşıyarak krallığı sardılar. İngilizlerin kılıcından ve vergi tahsildarlarının açgözlülüğünden kaçan her şey, cezasızlıkları ve aşırılıklarıyla orantılı olarak sayıları artan bu haydutların avı haline geldi. Tarlalar ekilmeden kaldı; tüm ticari

¹² Jacquerie, Fransa'nın kuzeydoğusunda, köylülerin soylulara karşı 1358'de giriştiği ayaklanma. Adını soyluların köylülerden küçümsemeyle Jacques ya da Jacques Bonhomme biçiminde söz etme alışkanlığından alır. Orta çağın geç döneminde, feodal egemenliğin zayıflaması temelinde patlak veren halk ayaklanmalarının en önemlileri arasında yer alır. [ç.n]

faaliyetler kesintiye uğradı ve şehirlerde terör ve sefalet hüküm sürdü. Böylece düşmanlıkların askıya alınması ulusların kötülüklerine hiçbir rahatlama getirmedi ve barış sırasında ortaya çıkan karışıklıklar savaş sırasında katlanılanlardan daha dayanılmaz oldu.

İşte bu talihsiz koşullarda, Hugues de Lusignan'ın oğlu Pierre, babasını örnek alarak, kâfirlere karşı Hristiyan prenslerin yardımını istemeye geldi ve V. Urbanus'un yeni bir Haçlı Seferi tasarısını benimsemesine neden oldu. Belki de Fransa'nın içine düştüğü karışıklık durumunun kendisine asker toplamak için bir araç sunduğunu ve krallığı harap eden savaşın tüm öfkesini Doğu'daki düşmanlarına karşı çevirebileceğini umuyordu.

Pierre de Lusignan, egemenlikleri Kudüs'e kadar uzanan Kahire sultanlarının kuvvetlerine saldırmayı önerdi. Hristiyanlığın o dönemde Müslüman uluslar arasında Mısır Memlûklerinden daha azılı düşmanları vardı. Küçük Asya'nın efendileri haline gelen Türkler, kısa bir süre önce Çanakkale Boğazı'nı geçmiş, fetihlerini Balkan Dağlarına kadar ilerletmiş ve imparatorluklarının merkezini Edirne'ye yerleştirmişlerdi. Kuşkusuz saldırılması gereken düşman buydu, lakin Türkler istila ettikleri ya da tehdit ettikleri ülkeler dışında henüz ciddi bir endişe uyandırmıyordu. Kıbrıs kralı, Fransa kralı ve Danimarka kralının toplandığı Avignon Sarayı'nda, Roma'nın işgalinden ya da İstanbul'un tehlikelerinden değil, Suriye'deki Hristiyan müstemlekelerinin kaybindan ve İsa'nın şehrinin hâlâ tutsak olmasından söz edildi.

Pierre de Lusignan, kâfirlere karşı verilen savaştan ve kutsal yerlerin kurtarılmasından coşkuyla söz etti; Kral John onu duyulanmadan dinlemedi, kendi talihsizliklerini unutup denizlerin ötesindeki Hristiyanlarınkiyle ilgilenerek sözlerini bitirdi. Danimarka Kralı III. Waldemar da Kıbrıs kralının konuşmalarından

ve anlattıklarından aynı derecede etkilenmişti. Papa üç hükümdarın önünde Haçlı Seferi'ni vaaz etti: kutsal haftaydı; Mesih'in çektiği acıların hatırlanması Papa'nın sözlerine yetki katıyor gibiydi ve Kudüs'ün talihsizliğine üzüldüğünde, onu dinleyen prensler gözyaşı dökmekten kendilerini alamadılar ve gidip Sarakenlerle savaşmaya yemin ettiler.

Kuşkusuz, Fransa kralının dindarlık duygusu ve Papa'nın hitabetiyle haç üstlenmeye yönlendirildiğine inanabiliriz; ancak aynı şekilde siyasetin öğütlerinin de bu kararlılığa tamamen yabancı olmadığını varsaymalıyız. Kutsal savaşın ruhu bir kez gerçekten uyanırsa, devrim ve iç savaşın alevlendirdiği anlaşmazlıkları ve tutkuları söndürmese bile yatıştırmak için çok ileri gidecektir. Kral John, Haçlı Seferi'nin sancağı altında birleşmeyi ve üzerinde hiçbir güç uygulayamayacağı *beyaz birlikleri* denizlerin ötesinde kendisini izlemeye ikna etmeyi umabilirdi; egemen papa da, ruhani gücüne meydan okuyan ve kendisini Avignon'da tutsak etmekle tehdit eden bu haydut çetelerinden kurtulmak için daha az endişeli değildi.

Artoisli John, Eu kontu, Dammartin kontu, Tancarville kontu ve Mareşal Boucicault gibi birçok büyük soylu, Kral John'un yolunu izledi. Kardinal Talleyrand de Périgord, Haçlı Seferinde Papa'nın elçisi olarak görevlendirildi. Danimarka kralı güçlerini Fransızlarla birleştireceğine söz verdi. Egemen Papa, onun gayretini teşvik etmek için, ona gerçek haçın bir parçasını ona savunmaya yemin ettiği kutsal davayı sürekli hatırlatacak birkaç başka kutsal emanet verdi. III. Waldemar krallığını Kutsal Makam'ın koruması altına sokmak için Avignon sarayına gelmişti; kendisinden istenen tüm yeminleri etti; ancak Urbanus'tan teslimiyetinin bedeli olarak aldığı bildiriler, egemenliklerine barışı geri getirmedi etkili olmadı ve dönüşünü takip eden sıkıntılar kısa sürede ona kutsal savaşla ilgili sözlerini unutturdu.

Kıbrıs Kralı, Papa'nın ısrarlı tavsiyeleriyle Avrupa'nın tüm saraylarını ziyaret etti; haç kahramanının gayreti ve şövalyece belagati genel olarak takdir edildi; ancak teşebbüsünden belirsiz vaatlerden başka bir şey elde edemedi ve taklitçisi bulunmayan bir adanmışlık için beyhude övgülerden başka bir şey almadı.

Fransa kralı, tüm Hristiyan prensler arasında Haçlı Seferi'ne ciddiyetle katılmış görünen tek kişiydi. Ancak V. Urbanus onun kararlılığına pek güvenmediğini gösterdi, çünkü onu bu kutsal teşebbüsten vazgeçirmeye çalışan herkesi aforoz etmekle tehdit etme gereği duydu. Ancak papanın tüm bu önlemleri, kralın örneği ve Haçlı Seferi'nin hoşgörüsüyle birlikte, halkı silahlanmaya teşvik etmekte ya da eşkıyalıklarıyla viraneye çevirdikleri krallığa verdikleri adla, *beyaz birlikleri makamı terk etmeye* ikna etmekte güçsüz kaldı. Sefer için belirlenen zaman çok yakındı ve hiçbir şey hazır değildi; ne bir ordu ne de bir filo vardı. Bu dönemde Kral John, hapisten kaçan Anjou düküne rehine olarak kendini sunmak ve belki de başarıyla yürütme ya da yönetme imkânı olmadığı bir teşebbüsün kaygılarından kurtulmak için döndüğü Londra'da öldü.

Papa Avignon'da titredi ve önderleri kendilerini Tanrı'nın dostları ve tüm dünyanın düşmanları olarak tanımlayan bu korkunç çetelerden kurtulmak için elinden geleni yapmak zorunda kaldı. Tarih, Haçlı Seferi için toplanan az miktardaki parayı onlarla mücadelesinde kullandığını ve bunun şiddetli homurdanmalara yol açtığını söyler. Bu durumda, Alman İmparatoru IV. Charles Macaristan kralı ile birlikte, bölükleri kendi maaşlarını almayı ve onları Türklere karşı göndermeyi önerdi. Bu tasarı gerçekleşmiş olsaydı, Bertrand Duguesclin'in adını bu tarihin sayfalarını süsleyen şanlı isimlere ekleyebilecektik; Breton kahraman, Tuna kıyılarında Müslümanlarla mücadele edecek birliklerin ön-

deri olacaktı. Bizzat egemen Papa, bu Haçlı Seferi'ne katılması için ona birkaç mektup yazdı; ancak sonunda IV. Charles'ın tasarısından vazgeçildi ve Duguesclin beyaz birliklerini İspanya'ya götürdü.

Ancak Kıbrıs Kralı, tehlikeler içinde yaşamaya alışkın olan ve doğunun en zengin ülkelerini yağmalama umudunun cazibesine kapılan, her türden ve her koşuldan çok sayıda maceraperesti sancakları altına almayı başarmıştı. Venedik Cumhuriyeti, ticaretinin büyük üstünlükler sağlayacağı bir seferde yer almaktan kaçınmadı. Pierre de Lusignan da Rodos'un cesur şövalyelerinden yardım aldı ve Kıbrıs adasına döndüğünde, kâfirler üzerindeki fetih tasarılarını gerçekleştirmek için on bin adamın başında yola çıktı. Papa'nın bir elçi gönderdiği Haçlılar, neredeyse savunmasız buldukları İskenderiye'ye saldırmaya gittiler. Burası onların eline geçince, Kıbrıs kralı burada kendilerini tahkim etmelerini ve Kahire ordularını orada beklemelerini istedi; ama askerleri ve müttefikleri, gelişen bir şehri yağmalama isteklerine karşı koyamadılar ve Memlûkler tarafından saldırıya uğramaktan korkarak İskenderiye'yi ateşe verdiler ve fethin dördüncü gününde terk ettiler. Müslümanlara boyun eğdiremeseler de onları kızdırdılar. Haçlıların apar topar çekilmesinden sonra, nefret ve intikamdan başka bir şey dinlemeyen Mısır halkı, Mısır'da yaşayan talihsiz Hristiyanlara karşı her türlü şiddete başvurdu. Kahire sultanının emriyle Venediklilere ait olan her şeye el konuldu; Memlûkler de bir donanma hazırlayarak Rodos ve Kıbrıs adalarına inmekle tehdit ettiler. Yine Batı uluslarına başvuruldu; Papa tüm Hristiyan prensleri kâfirlere karşı silahlanmaya çağırdı; ancak hiçbir haçı üstlenmedi ve Kıbrıs kralı kıskırttığı savaşta tek başına kaldı.

Avrupalı savaşçıların akıllarındaki Haçlı Seferleri tutkusuna, şövalyece girişimler ve maceracı seferlerle kendilerini ayırt etme

ve zenginleştirme tutkusu da eklenmişti; ancak bu seferlere her zaman kutsal savaşların bazı anıları karışıyordu. Cenevizliler, korsan sakinleri Akdeniz'i istila eden Berberi kıyılarına savaş açma tasarısını oluşturduktan sonra, Fransa kralından bir önder ve birlikler talep ettiler. Böyle bir teşebbüsün haber alınması üzerine, cesaretlerini göstermeye hevesli bir savaşçı kalabalığı tüm eyaletlerden yola çıktı; Auvergne kontu, sieur de Coucy, Guy de la Trimouille ve Fransa amirali Messire Jean de Vienne, Afrika'daki kâfirlerle savaşma onurunu talep ettiler; Bourbon dükünün emri altındaki bin dört yüz şövalye ve soylu Ceneviz'e giderek bu cumhuriyetin gemilerine bindiler; Fransızlar ve Cenevizliler, birincisi ganimet arzusu ve zafer aşkıyla, ikincisi ticaretlerinin daha olumlu çıkarlarıyla, denizin ötesindeki bu savaşa bir ziyafete gider gibi gittiler. "Güzel ve hoştu," der Froissart, "gidişlerinin düzenini ve soylu şövalyelerin kollarıyla adil ve zengin bir şekilde işlenmiş sancakların, flamaların ve flamaların rüzgârda nasıl süzüldüğünü ve güneşte nasıl parladığını görmek; trompetlerin ve boruların sesini ve yankılanışını ve diğer müzisyenlerin boruları, flütleri ve makaralarıyla işlerini icra etmeleri ve onlardan çıkan sesin tüm denizde yankılandığını duymak." Birkaç günlük bir yolculuktan sonra Hristiyan ordusu Berberi kıyılarına vardı ve Afrika şehrini kuşattı. Şehir sakinleri biraz direniş gösterdiler ve tanımadıkları ve adını hiç duymadıkları bir düşman tarafından neden bu şekilde saldırıya uğradıklarını anlayamadıkları için, Hristiyanların ordugâhına, onları surlarının altına getiren nedenin ne olduğunu sormak üzere vekiller gönderdiler. Cenevizliler kuşkusuz vekillere Akdeniz'de ve İtalya kıyılarında sürdürülen korsanlıkları hatırlattılar; ancak şövalyeler herhangi bir şikâyetle bulunamadılar ve kuşatılanların sorularına nasıl cevap verecekleri konusunda oldukça zorlanmış olmalılar. Bu seferi anlatan Froissart, Bourbon dükünün önde gelen önderlerden

oluşan bir konsey topladığını ve Sarakenler tarafından önerilen soruyu müzakere ettikten sonra onlara şu cevabı verdiğini bildirir; bu cevabı elimizden geldiğince eski dilde aktaracağız: “Kendilerine karşı neden savaş açıldığını soranlar, soylarının ve ırklarının Tanrı’nın oğlu İsa Mesih’i öldürüp çarmıha gerdiğini ve bizim onlardan bu gerçeğin ve kötü eylemin öcünü almak istediğimizi bilmelidirler. Ayrıca, kutsal vaftize ve İsa Mesih’in annesi Meryem Ana’ya inanmazlar; bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Sarakenleri ve tüm mezheplerini düşman olarak görmemizin nedeni budur.” Kuşatılanlar bu açıklamayla ikna olacak gibi görünmüyorlardı, “bu yüzden,” diye ekler Froissart, “sadece güldüler ve bunun ne mantıklı ne de kanıtlanmış olduğunu söylediler, çünkü İsa’yı öldüren Yahudilerdi, onlar değil.”

Fransız şövalyeleri bilgiden çok cesarete sahipti ve savaşmakta akıl yürütmekten çok daha ustaydılar. Kuşatmayı sürdürdüler ve birkaç saldırı yaptılar, ancak tüm saldırılarında kararlı bir direnişle karşılaştılar. Bununla birlikte, Tanrı’nın kendi lehlerine karar verdiğine ve zaferi garantilemek için mucizeler gerçekleştirdiğine ikna olmuşlardı. Ordugâhta, savaşçıların arasında beyazlar içinde bir tabur kadının belirdiği ve Sarakenler arasında büyük bir dehşet yarattığı söylendi. Aynı şekilde, Tanrı’nın Hristiyan askerlere uyanık bir gözcü olarak gönderdiği ve birkaç kez Müslümanlar tarafından saldırıya uğramalarını önleyen mucizevi bir köpekten de bahsettiler. İlk Haçlıların azizleri ve melekleri görebilecekleri koşullar altında kadınlardan başka bir şey görmeyen şövalyelerin ruhunu sergilemek için bu olağanüstü öyküleri tekrarlıyoruz. Mucizevi köpeğin öyküsü, Fransız savaşçıların ordugâhlarının çevresinde kötü bir nöbet tuttuklarını ve kuşatmayı sağduyudan çok cesaretle sürdürdüklerini kanıtlamaya yarar. En acelecilerin hayatlarını kaybettiği birkaç savaş yapıldı. İklimin ve

mevsimin sıcaklığı bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkmasına neden oldu. Etraflarındaki engeller çoğaldıkça, kuşatmacıların şevki her geçen gün azalmaya başladı. Aynı şekilde Hristiyan ordusunda da anlaşmazlıklar baş gösterdi; Fransızlar ve Cenevizliler karşılıklı olarak birbirlerini yaşadıkları sefaletten dolayı suçluyorlardı; kış yaklaşıyordu ve burayı düşürmekten ümitlerini kesmişlerdi; Bourbon dükü kuşatmayı kaldırmaya ve şövalyeleri ve askerleriyle birlikte Avrupa'ya dönmeye karar verdi.

Birkaç ay boyunca bu seferle ilgili hiçbir haber Fransa'ya ulaşmadı; Haçlıların sağ salim geri dönmesi için tüm eyaletlerde alaylar düzenlendi ve halka açık dualar edildi. Eski kronikler bize, "Coucy leydisinin, Sully leydisinin, Auvergne veliahtının ve beyleri ve kocaları bu yolculuğa katılan Fransa'nın tüm hanımlarının, yolculuk sürdüğü sürece onlar için büyük bir endişe duyduklarını ve denizi çoktan geçtikleri haberi geldiğinde hepsinin çok sevindiğini" bildirir.

Cenevizlilerin ticaretlerini korsanların haydutluklarına karşı korumak amacıyla teşvik ettikleri bu sefer, sadece düzeltmek istedikleri kötülüğün artmasına hizmet etti; intikam, öfke ve korku, kâfirleri her yönden Hristiyanlara karşı silahlandırdı. Afrika'nın tüm kıyılarından çıkan gemiler Akdeniz'i kapladı ve Avrupa ile olan iletişimi kesti; Şam, Kahire ve İskenderiye'den akmaya alışkın olan ticari mallar artık görünmüyordu; ve zamanın tarihçileri, ne Fransa'da ne de Almanya'da baharat tedarik etmenin imkansızlığını bir felaket olarak üzülerek anlatırlar.

Mısır ile Kıbrıs Krallığı arasında başlayan savaş her iki tarafta da eşit bir düşmanlıkla sürdürüldü. Kahire sultanı Doğu'daki Hristiyan müstemlekelerinin zavallı bakiyelerini tehdit ederken, Kıbrıs kralı ve Rodos şövalyeleri Suriye'nin tüm kıyılarına dehşet saçtılar; bir akında Trablus'u ele geçirdiler ve şehri alevlere teslim

ettiler. Tortosa, Laodikya ve Belinas da aynı kaderi paylaştı: kurtarmak için fethetmek istediklerini iddia ettikleri bir ülkede bu şekilde savaşmak, orada yaşayan Hristiyanların umutlarını ya da cesaretlerini artırmadan, her yerde Müslümanların öfkesini uyandırdı. Kutsal Topraklara hacca gitmek olanaksız hale geldi ve birkaç yıl boyunca hiçbir Avrupalı Hristiyan Kudüs'ü ziyaret edemedi.

Ancak Mısır sultanı, İskenderiye'ye karşı düzenlenen seferin intikamını almak için gösterdiği sonuçsuz çabalardan sonra, Kıbrıs kralı ve Rodos şövalyeleriyle barış yaptı. Her iki tarafta da tutsakların serbest bırakılması ve Kıbrıs kralının Sur, Beyrut, Sayda, İskenderiye, Kudüs ve Şam'a giren ticari mallardan alınan vergilerin yarısını alması kararlaştırıldı. Antlaşma, hacıların Kutsal Topraklarda bağılılıklarının onları çağırdığı yerlerde ödemeleri gereken haracı düzenliyordu. Mısır sultanı, Aziz Yuhanna'nın şövalyelerine Kudüs'te daha önce sahip oldukları evi geri verdi ve şövalyeler Beytlehem, Nasıra ve diğer kutsal mezarların kiliselerinin onarılması için izin aldılar.

Bu dönemde Avrupa, gözlerini uzun zamandır saygı ve coşku duyduğu ülkelerden Türklerin istila ettiği ya da tehdit ettiği bölgelere çevirdi. On birinci yüzyılın sonlarına doğru, bu ulustan orduların fatihler olarak tüm Asya'ya yayıldıklarını gördük. Hristiyan âlemini harekete geçiren ve ilk Haçlı Seferi'ni kışkırtan şeyin Filistin'i işgal etmeleri ve kutsal şehir üzerindeki şiddetli hâkimiyetleri olduğu hatırlanabilir. O zamanlar İznik'e kadar uzanan ve o dönemde bile Yunanlıları endişelendiren güçleri, Batı'nın muzaffer orduları tarafından denetim altına alındı. Şu anda sözünü ettiğimiz ve on dördüncü yüzyılın sonlarına doğru Hristiyan âleminin kendilerinden çok korkmaya başladığı Türkler, kendilerinden öncekiler gibi, kökenlerini Tatarlardan almışlardır.

Eskiden Harezm'e yerleşmiş olan savaşçı kabileleri, Cengizhan'ın halefleri tarafından oradan sürülmüştü ve bu fetihçi ulusun bakiyeleri, Suriye ve Mezopotamya'yı yakıp yıktıktan sonra, Aziz Louis'nin ilk Haçlı Seferi'nden birkaç yıl önce, Küçük Asya'ya sığınmak için geldiler.

Yunanlıların zayıflığı ve Müslüman meliklerin bölünmüşlüğü, birçok eyaleti fethetmelerini ve birkaç imparatorluğun yıkıntıları arasında yeni bir devlet kurmalarını sağladı. Vahşi ve acımasız cesaretlerinin yarattığı dehşet, ilerlemelerini kolaylaştırdı ve onlara Yunanistan yolunu açtı. Uygarlığın, sanatın ve bilginin beşiği olan ülkeler, kısa sürede Osmanlı zorbalığının yasaları altında yenik düştüler.

O zamanlar Asya'da bilinen ve günümüzde de görüldüğü gibi zorbalığın, insan kurumlarının en kırılganı olduğuna şüphe yoktur. Kendini korumak için aldığı şiddetli önlemler, kendi kırılganlığının bilincinde olduğunu açıkça göstermiştir. Doğanın tüm yasalarını kendi yasalarına teslim ettiğini, kılıcını kendisine yaklaşan herkesin üzerinde sürekli olarak asılı tuttuğunu ve ilham verdiğinden daha fazla korku yaşadığını gördüğümüzde, gerçek bir desteğe sahip olmadığına inanmak isteriz. Orta çağın doğu tarihini okurken, zorbalık dehasının Asya'da yükselttiği tüm o imparatorlukların neredeyse hiç direniş göstermeden yıkıldığını ve dünya sahnesinden silindiğini görerek hayrete düşeriz. Ama kabul etmeliyiz ki, bu canavarca yönetim kendini dinî fikirlere ve büyük bir ulusun önyargılarına ve tutkularına dayandırdığında, aynı zamanda halkın üstünlüğüne de sahip olur; aynı zamanda, günümüzde çok yaygın olan bir konuşma tarzını kullanmak gerekirse, tüm iradelerinin ifadesidir ve hiçbir şey onun eylemine karşı koyamaz ya da gücünün gelişmesini durduramaz.

Böylece, hareket kaynağı Hristiyanlara duyulan nefret ve Yunan İmparatorluğu'nun fethi olan ve kendisini din ve zaferin çifte taassubu ile ayakta tutan Osmanlı İmparatorluğu ortaya çıktı. Türklerin iki düşüncesi, daha doğrusu vatanseverliğin yerini tutan iki tutkusu vardı: egemenlik alanlarını genişletmek ve Müslüman inancını yaymak. Hükümdarı Hristiyan eyaletlerini fethetmeye yönelten hırsın, savaşın tüm şiddetiyle zenginleşmeye alışmış ve kâfir ırkını yok ederek Kur-an'ın en kutsal buyruğuna itaat ettiklerine inanan tüm ulusun hırsı olduğu anlaşıldı. Eğer önder durmaksızın tebaasının dini coşkusunu ve savaşçı şevkini canlandırmak zorundaysa, tebaa da aynı şekilde önderi sürekli faaliyet halinde tutuyordu. Osmanlıların mutlak önderi cezasızlıkla her türlü suçu işleyebilirdi; fakat erkini ve hayatını tehlikeye atmadan komşularıyla barış içinde uzun süre yaşayamazdı. Türkler ne barışçı bir öndere ne de savaşta talihsiz bir öndere tahammül edebilirlerdi; öyle ki, daima savaşmaları ve her zaman fethetmeleri gerektiğine inanmışlardı. Fetih dışında hiçbir şeyin iyi ya da doğru olmadığı Osmanlı halkı, bir fatih dışında kimseye itaat etmezdi; köle olmaya ve bir efendinin çatık kaşları altında titremeye razı olsalar bile, bu her şeye gücü yeten efendinin silahlarının dehşetini dışarıya taşıması ve diğer uluslara zincirler vurması şartıyla olurdu.

Türk ulusuyla başlayan ve ona adını veren Osmanlı Hanedanı, her zaman hürmetin nesnesi olan ve isyanın kendisiyle saygı duyulan bu hanedan, istikrarı ile Doğu'da yeni bir manzara sundu. Tarihte hemen hemen aynı çehreye sahip olan ve gururları, hırsları ve askeri dehâllarıyla birbirlerine benzeyen büyük önderler silsilesini dünyaya sergiledi: bu da tüm bu barbar kahramanların ulusal tavırlarıyla şekillendiğini ve Türkler arasında büyüklüğe giden tek bir yol olduğunu kanıtlar. Tebaa ve hükümdar arasındaki bu uyumun, Hristiyanlara ve hatta diğer

Müslüman halklara karşı savaşlarında Osmanlı ulusuna ne gibi üstünlükler sağladığına karar verebiliriz.

Avrupa'nın tek savunması, belirli dönemlerde toplanan ve sancakları altında uzun süre bir arada tutulamayan feodal birliklerden oluşurken, Osmanlılar her zaman silah altında olan düzenli bir orduya sahip tek halktı. Her zaman aynı ruhla hareket eden savaşçıları, sürekli anlaşmazlıklarla çalkalanan ve binlerce farklı tutku tarafından harekete geçirilen Frankların asi şövalyelerine karşı katı düzenli bir üstünlüğe sahipti.

Türklerin nüfusu orduları için her zaman yeterli olmadığından, fethettikleri ülkelerdeki her aileyi erkek çocuklarının beşte birini askerlik hizmeti için vermeye zorladılar. Böylece Hristiyanların nüfusundan haraç aldılar ve kadınsı Yunanlıların oğulları, bir gün Bizans'ı kuşatacak ve Kaiser [Kayzer] imparatorluğunun kalıntılarını bile yok edecek olan yenilmez yeniçeriler oldular. Kendilerini Doğu ile Batı arasında konumlandırarak ve o zamana kadar kutsal yerlerin kurtarılmasıyla meşgul olan Hristiyan Avrupa'nın tüm dikkatini çekecek olan yeni insanlar bunlardı.

Osmanlıların gücü ve yapısı hakkında bilgi sahibi olduğumuzda, Yunan İmparatorluğu'ndan geriye kalanların uzun süre onların çevresinde varlığını sürdürdüğünü görmek bizi hayrete düşürür. Burada, Konstantinos'un zayıf haleflerinin, bazen onları yağmalamaya hazır Türklerle ittifaklar kurarak, bazen de nefret ettikleri Latinlerin yardımını isteyerek ve sonuçlarından korktukları Haçlı Seferlerinin ruhunu uyandırmaya çalışarak geçmiş bir dönemden devam etmeliyiz.

Yunanistan'ın Türkler tarafından ilk kez istila edildiği dönemde, İmparator Andronikos Papa'ya bir elçilik heyeti göndererek, Roma Kilisesi'ne itaat edeceğine dair söz vermesini ve kâfirleri kovup Kutsal Mezar'a giden yolu açabilecek bir orduyla

birlikte papalık elçileri talep etmesini istedi. Andronikos'un yolunu izleyen Kantakouzenos, egemen papanın elçilerine şöyle dedi "Hristiyanlığa hizmet etmeyi şeref sayacağım; eyaletlerim Haçlılara özgür ve güvenli bir geçiş sağlayacak; askerlerim, gemilerim, hazinelerim ortak savunmaya adanacak ve şehitlik tacını elde edersem kaderim kiskanılmaya değer olacak." Kantakouzenos'un kendisine hitap ettiği VI. Clement, Hristiyan savaşçıların İstanbul'un kaderiyle ilgilenmelerini sağlayamadan öldü. Kısa bir süre sonra imparator kendini bir manastıra kapadı ve Athos Dağı keşişleri arasında kafası karışmış olan kardeş *Ioasaph Khristoduolos*, Latinler arasında bir Haçlı Seferi düzenlemekten artık rahatsızlık duymuyordu.

İoannes Palaiologos döneminde Türklerin ilerleyişi daha da endişe verici bir hal aldı. İmparator bizzat Papa'nın yardımını istemeye gitti. Halka açık bir törenle Papa'nın ellerini ve ayaklarını öptükten sonra, Kutsal Ruh'un çifte *alayını*[69] ve Roma Kilisesi'nin üstünlüğünü kabul etti. Bu mütevazı teslimiyetten etkilenen Papa, Yunanlıların yardımına koşacağını söyledi; ancak Avrupa'nın hükümdarlarına başvurduğunda, onlardan boş vaatlerden başka bir şey elde edemedi. Palaiologos Doğu'ya dönmek üzere yola çıkmak üzereyken, alacaklıları tarafından tutuklandı ve birkaç ay boyunca, ne Papa ne de rica etmek için geldiği ve imparatorluğunu kurtarmak için ona yardım etme sözü veren prensler, kendisini kurtarmak için en ufak bir teşebbüste bulunmadan öylece kaldı. Palaiologos İstanbul'a, bölünmüş ailesinin yanına döndü ve onu hor gören tebaası, Papa'nın ve Avrupalı hükümdarların vaatlerinin yerine getirilmesini boşuna bekledi. Çaresizlik içinde, sonunda Sultan Murat'ın merhametine sığınmaya ve haraç yoluyla imparatorluğunun enkazı üzerinde hüküm sürmeye devam etme iznini satın alma kararını verdi. Bu zor zorunluluğu Roma papasına şikâyet etti, o da yeni

bir Haçlı Seferi ilan edilmesini sağladı; ancak Hristiyan hükümdar, Katolik Kilisesi'nin bağına dönen bir prensin kendisini kâfirlerin tebaası ilan etmeye mahkûm edilmesini kayıtsızlıkla izledi. Bizans İmparatoru ve Kilise'nin başı, biri Yunanistan'ın davası için Batı'yı silahlandırmaya, diğeri de Yunanlıları Roma Kilisesi'ne tabi kılmaya söz vererek, yerine getirmeleri her geçen gün daha da zorlaşan taahhütler altına girmişlerdi. Karşılıklı olarak birbirlerini sözlerini tutmamakla suçlarken, tehditlerini Papa'dan ve Hristiyan prenslerden daha iyi yerine getiren Murat, Palaiologos'un kaderine yeni zorluklar kattı ve başkentinin surlarının onarılmasını bile yasakladı. Hükümdara yapılan yakarışlar tekrarlandı ve bu yakarışlar Hristiyan âleminin hükümdarlarına iletildi; ancak onlar hiçbir yanıt vermediler ya da en fazla imparatora ve Bizans halkına acıdıklarını ifade etmekle yetindiler.

Yunan imparatorlarının Latinlerin yardımına büyük ihtiyaç duyduklarına kuşku yoktu, ama durmadan başka ulusların yardımına başvuran bu kararsız siyaset, yalnızca imparatorluğun zayıflığını ilan ediyor ve Yunanlıları tehlike anında kendi güçlerine olan tüm güvenden yoksun bırakıyordu. Diğer taraftan, Avrupa'da sürekli yankılanan bu korku çılgınlıkları, kuşkulu akıllar ve kayıtsız kalplerden başka bir şeyle karşılaşmadı. Batı'nın savaşçılarının İstanbul'un Hristiyan âleminin hududu olduğunu sürekli tekrarlamaları boşunaydı; kendi savunmasını sağlayamayan ve her zaman yardıma muhtaç olan bir şehri, güçlü bir düşmanın gidişatını durdurabilecek bir hudut olarak göremezlerdi. XI. Gregory Alman imparatorundan İstanbul'a yardım etmesini istediğinde, bu prens sert bir şekilde Yunanlıların Avrupa'nın kapılarını Türklere açtığını ve *kurdu koyun ağılına soktuğunu* söyledi.

Bu dönemde Kaiser imparatorluğunun sefil kalıntıları yirmi fersahtan daha az bir alanı kapsıyordu ve bu dar alanda bir Bi-

zans imparatorluğu ve bir Takirdağ [Raidesos] ya da Selivri [Selymbria] imparatorluğu vardı; kan bağlarının birleştirmesi gereken prensler, imparatorluk morunun paçavraları için müzmin bir öfkeyle kavga ediyorlardı. Kardeş kardeşe karşı silahlanmış, baba oğul açıktan savaş ilan etmişti; eskiden Roma dünyasının esasını ele geçirme hırsıyla işlenen tüm suçlar, birkaç sefil şehirde hüküm sürmenin çıkarı uğruna işlenmeye devam ediyordu. Osmanlı egemenliklerinin her yandan tecavüz etmeye devam ettiği Doğu'nun imparatorluğu böyleydi.

Sözünü ettiğimiz dönemde, Bayezid'in sarayına gitmeleri emredilen Palaiologos ailesinin tüm prensleri, onun yüce emrine titreyerek itaat ettiler ve onlar için aslan yuvası olan sultanın sarayından sağ salım çıkabildilerse, bunun nedeni acıma duygusunun celladı silahsızlandırması ve Müslümanlar arasında uyardırdıkları horgörünün kendilerini korumasıydı. Osmanlı imparatoru, İoannes Palaiologos'un oğlu ve halefi Manuel'e İstanbul'u kendisine teslim etmemesini, tacını ve hayatını kaybetme cezası altında bir hapishanede olduğu gibi burada kapalı kalmasını emretmekle yetindi.

Yunanlılar Türklerin huzurunda böyle titrerken, yeniçeriler Thermopylai boğazından hiçbir engelle karşılaşmadan geçtiler ve Mora Yarımadası'na doğru ilerlediler. Diğer taraftan, fetihlerinin hızlılığından dolayı kendisine *Yıldırım* soyadı verilen Bayezid, önce Slavların, sonra da Bulgarların ülkesini işgal etti ve savaşı Macaristan'a taşımaya hazırlanıyordu.

İçler acısı bir bölünme Hristiyan âlemini ikiye böldü. Kilise'nin imparatorluğunu iki papa paylaşıyordu ve Avrupa cumhuriyetinin artık onu tehlikelere karşı uyaraabilecek bir başı, isteklerini ve korkularını dile getirebilecek bir organı ya da güçlerini birbirine bağlayabilecek bir bağı yoktu; dini görüşler artık bir Haçlı

Seferi başlatmak için yeterli etkiye sahip değildi ve Hristiyan âleminin onu savunmak için şövalyelik ruhundan ve Avrupa'daki bazı ulusların savaşçı yapısından başka bir şeyi kalmamıştı.

Manuel'in Batı'ya gönderdiği elçiler, Türklerin barbarlıkları karşısında Yunanlıların bitmek tükenmek bilmeyen ağıtlarını tekrarlayarak, inananların dindarlığına boşuna yalvardılar. Macaristan Kralı Sigismund'un elçileri, Fransa'nın şövalyelerinin ve baronlarının cesaretine başvurma konusunda daha şanslıydılar. Charles, dönemin tarihçilerine inanılacak olursa, gerçek inancın düşmanlarına karşı büyük bir teşebbüste bulunma fikrinden vazgeçmemişti: Froissart'a göre, "selefleri olan Kral Philip'in ve büyükbabası Kral John'un ruhlarını kurtarmak için". Macar elçiler konuşmalarında Türklerin sultanının Hristiyan şövalyeliğini hor gördüğünü ima etmeye özen gösterdiler; Fransız savaşçıların şevkini alevlendirmek için başka bir şey gerekmiyordu ve hükümdarları kâfirlere karşı birliğe girme niyetini ilan ettiğinde, krallıktaki tüm cesur şövalyeler silaha sarıldı. Bu cesur gruba Burgonya dükünün oğlu Nevers dükü komuta ediyordu; genç prensin gözü pek cesareti daha sonra ona Jean-sans-Peur (Korkusuz Jean) lakabını kazandırdı. Diğer önderler arasında Marche kontu, Fransa kralının akrabaları Henry ve Philip de Bar, krallığın konstablı Artoisli Philip, amiral Vienneli John, sieur de Coucy, Guy de la Tremouille ve adı dönemindeki her savaşın tarihine karışmış olan mareşal de Boucicault vardı.

Tüm zafer fikirleri, tüm din ve şövalyelik duyguları bu sefere bağlanmıştı. Önderler yolculuk için hazırlık yapmak ve ihtişamlarıyla Doğu'yu şaşırtmak için kendilerini harap ettiler; halk, silahlarının muzaffer olması için Tanrı'nın gözetimi için yalvardı. Yeni Haçlıların teşebbüsleri daha şimdiden Godefroy de Bouillon ile karşılaştırılıyor ve dönemin şairleri Kutsal Toprakların kurtuluşunun yakın olduğunu kutluyorlardı.

İçinde bin dört yüz şövalye ve bir o kadar da süvari bulunan Fransız ordusu Almanya'dan geçti ve yolda Avusturya ve Bav-
yera'dan gelen savaşçılarla sayıları arttı. Tuna kıyılarına vardık-
larında, Macaristan ve Bohemya'nın tüm soylularını silah altında
buldular. Sigismund, Türklere karşı koymak için toplanan sayısız
askeri gözden geçirirken sevinçle haykırdı: "Gök düşecek olsa,
Hristiyan ordusunun mızrakları onu inişini de durdurur."

Hiçbir savaş bu kadar mutlu bir ortamda başlamamıştı; yal-
nızca şövalyelik ruhu çok sayıda savaşçıyı haçlı sancaklarının al-
tında bir araya getirmekle kalmamış, İtalya'nın denizci ulusları
da doğu ticaretlerini savunmak için silahlanmışlardı. Soylu Mo-
cenigo'nun komuta ettiği bir Venedik filosu, Hristiyan ordusu İs-
tanbul'a doğru ilerlerken Frankların sancağının Çanakkale
Boğazı'nda zafer kazanmasını sağlamak için Tuna Nehri'nin ağzı
yakınlarında Yunan imparatorunun ve Rodos şövalyelerinin ge-
milerine katıldı.

Savaş işareti verilir verilmez, Haçlıların aceleci cesaretine hiç-
bir şey karşı koyamadı; Türkleri her yerde yendiler; Bulgaristan
ve Sırbistan'ın birkaç şehrini aldılar ve Niğbolu'yu kuşattılar: bu
ilk üstünlükler onlara zafere kör bir güven vermeseydi ne mutlu
olurdu!

Her zaman Hristiyan ordusunun başında bulunan Fransız şö-
valyeleri, Bayezid'in kendilerine saldırmaya cüret edeceğine ina-
namadılar ve sultanın ordusuyla birlikte yaklaşmakta olduğu
kendilerine duyurulduğunda, bunu ilk haber veren cesur göz-
cüyü azarladılar. Ancak Müslüman ordusu Balkan Dağlarını
aşmış ve Niğbolu'ya doğru ilerliyordu. İki ordu karşı karşıya gel-
diğinde Sigismund müttefiklerine savaşçı coşkularını yatıştırma-
larını ve hiç tanımadıkları bir düşmana saldırmak için uygun
fırsatı beklemelerini söyledi. Nevers dükü ve ona eşlik eden genç

soylular, Macarların tavsiyelerini sabırsızlıkla dinlediler ve savaşa başlama onurunu onlarla münakşa etmek istediklerine inandılar. Hilalin sancağı[70] henüz gözlerine ilişmemişti ki, ordugâhtan fırlayıp düşmanın üzerine atıldılar; Türkler geri çekildi ve kaçır gibi oldular; Fransızlar düzensiz bir şekilde onları takip etti ve kısa süre sonra Macar ordusundan ayrıldılar. Bir anda, sipahilerden ve yeniçerilerden oluşan bölükler, pusuya yatmış oldukları komşu ormanlardan aşağıya doğru akmaya başladı. Süvarilerin yürüyüşünü engellemek için bölgenin dört bir yanına mızraklar yerleştirilmişti. Ne ilerleyebilen ne de geri çekilebilen ve sayısız bir ordu tarafından kuşatılmış olan Fransız savaşçılar artık fet- hetmek için değil, şerefle ölmek ve canlarını pahalıya satmak için savaşıyorlardı. Birkaç saat boyunca düşman saflarında katliam yaptıktan sonra, çatışmaya katılan tüm Fransızlar ya Müslüman- ların kılıçlarıyla can verdi ya da esir düştü.

Bayezid, bu ilk zaferden sonra bütün kuvvetlerini, dehşetin ele geçirdiği ve ilk darbede dağılan Macar ordusuna yöneltti. O günün sabahında, sancaklarının altında yüz bin adamı olan Si- gismund, kendini bir balıkçı teknesine attı ve Karadeniz kıyıla- rında gezinerek, yalnızca varlığının bile yenilgisini ilan ettiği ve dehşet saçtığı İstanbul'a sığındı.

Fransız savaşçıların küstahlıklarının ve disiplinsizliklerinin meyveleri işte bunlardı. Tarih, onların davranışlarını suçlamaktan çok, tersliklerine ağıt yaktı; Türkleri fethetmek için Macarların Fransızların cesaretini göstermesi ya da Fransızların Macarların sağduyusunu taklit etmesi gerektiğini söylemekle yetindi.

Savaşta yaralanan Bayezid, zaferden sonra barbarlığını kanıt- ladı. Bazı tarihçiler, sultanın Hristiyan ordusu tarafından katle- dilen çok sayıda Müslüman esirin intikamını almak zorunda kaldığını söyler. Birçoğu yaralı ve elbiseleri yağmalanmış olan

tüm esirlerin huzuruna getirilmesini emretti ve ardından yenice-
rilerine onları gözlerinin önünde katletmeleri emrini verdi. Üç
bin Fransız savaşçı onun intikamına kurban gitti; ancak Nevers
dükünü, Marche kontunu, sieur de Coucy'yi, Artoisli Philip'i, Bar
kontunu, Mareşal Boucicault'yu ve diğer bazı önderleri, onlar için
elde etmeyi umduğu fidye nedeniyle bağışladı.

Şöhret bu kadar büyük bir felaketin haberini Fransa'ya taşıdı-
ğında, bundan ilk bahsedenler Seine Nehri'ne atılmakla tehdit
edildi: birçoğu kralın emriyle Paris şatosuna hapsedildi. Sonunda
en kötü haberler, Bayezid'in Hristiyanların yenilgisini ve önder-
lerinin tutsaklığını duyurmak üzere Fransa'ya gönderdiği Mes-
sire de Hély'nin anlattıklarıyla doğrulandı. Bu haber hem VI.
Charles'ın sarayına hem de Fransa krallığına umutsuzluk yaydı.
Froissart, doğal üslubuyla, "Fransa'nın soylu kadınlarının çok öf-
kelendiğini ve bunun kalplerini çok yakından etkilediği için haklı
sebepleri olduğunu" ekler.

VI. Charles, Türk imparatorunun öfkesini hafifletmek için ona
muhteşem hediyeler gönderdi. Macaristan'dan ve İstanbul top-
raklarından geçen Ulaklar sultana Norveç'ten beyaz şahinler, ince
kırmızı kumaşlar, Rheims'dan beyaz ve kırmızı ketenler, Pi-
cardy'deki Arras'ta işlenen ve İskender'in tarihini temsil eden
draps de hautes-lices ya da duvar halıları göturdüler, "bu şey" diye
ekliyor çağdaş kronikler, "değerli ve onurlu herkesin bakması
çok için hoştu." Fransa sarayında, Bayezid'in hapishanelerinde
tutulan prenslerin ve soyluların serbest bırakılması için gereken
paranın Türkiye'ye gönderilmesi için bir yol bulunamamıştı. Pa-
risli bir banker, o zamanlar Avrupa'da hiçbir hükümdarın yap-
mayacağı bir şeyi yaptı; Ceneviz'deki bazı tüccarlarla birlikte
esirlerin fidyesi için pazarlık yaptı ve bu fidye için kararlaştırılan
iki yüz bin düka altını ödemeyi taahhüt etti.

Sultanın Bursa'ya kadar peşinden sürüklediği soylu tutsakların sonunda Avrupa'ya dönmelerine izin verildi. İki kişi dışında hepsi ülkelerine geri döndü: Guy de Trémoille Rodos adasında öldü. Teselli bulamayan Lady de Coucy, kocasının akıbetini öğrenmek için Türklerin arasına sadık bir şövalye gönderdi ve şövalye, sieur de Coucy'nin hapishanesinde öldüğüne dair ölümcül bir haberle geri döndü.

Nevers dükü, talihsiz yoldaşlarıyla birlikte Bayezid'in ordugâhından ayrıldığında, Froissart'ın aktardığına göre, sultan ona şu sözleri söyledi: "Nevers kontu, kendi ülkenizde büyük bir lord ve büyük bir lordun oğlu olduğunuzu iyi biliyorum ve bu konuda bilgilendirildim. Gençsiniz; belki de ilk şövalyeliğinizde başınıza gelenleri öğ alınması gereken bir zarar olarak görüyorsunuz ve onurunuzu kurtarmak için gelip benimle savaşmak üzere güç toplamak istiyorsunuz; bundan kuşkulansaydım ve isteğim bu olsaydı, ne bana ne de yanınızdakilere karşı silahlanmayacağınıza dair inancınız ve yasalar üzerine yemin ettirirdim; ama hayır, ne senden ne de onlardan bu yemini etmelerini isteyeceğim; ama sana şunu söylemek isterim ki, geri döndüğünde, bana karşı gelmek için bir güç toplamak hoşuna giderse, beni hem sana hem de halkına karşı her zaman hazır ve nazır bulacaksın."

Tüm Osmanlı gururunu sergileyen bu konuşma, şüphesiz, çilinginca küstahlıkları savaşın tüm kötülüklerine neden olan genç savaşçılar için bir ders olmalıydı. Yenilgiden önce Bayezid'i küçümseyenler; zaferden sonra ise onun mağrur küçümsemesi gözlerine boş bir gösteriş olarak görünemezdi. "Bu yüzden," der Froissart, "yaşadıkları sürece bunu iyi hatırladılar."

Soylu şövalyeler Fransa'ya döndüklerinde, bedbaht cesaretlerin ilham verdiği bir ilgiyle karşılandılar. Charles'ın ve Burgon-

ya'nın sarayı, onların kahramanlıklarını, feci maceralarını ve esaretlerinin sefaletini anlatmalarını dinlemekten asla bıkmadılar; Bayezid'in ihtişamıyla ilgili harikalar anlattılar ve *tüm dünyanın efendisi olacağını* söylemeye alışkın olan sultanın konuşmalarını tekrarladıklarında, *Roma'ya geleceğini ve atına yulaflarını Aziz Petros'un mihrabında yulaf yedireceğini söylemeye* alışkın olan sultanın konuşmaları; imparatorun tehditlerini gerçekleştirmek için her gün topladığı ordulardan bahsettiklerinde, şüphesiz dinleyicilerinin aklında merak ve şaşkınlık duygularıyla karışık bir korku oluşmuş olmalıydı.

Ancak Nevers dükü ve yoldaşlarının anlattıkları, savaşçılarda öykünme duygusu uyandırdı ve Asya'daki talihsizlikleri, yenilgilerinin intikamını alma arzusundan çok merhamet uyandırdı. Çok geçmeden Fransa'da Türklere karşı yeni bir sefer ilan edildi ve genç soylular ve şövalyelerden oluşan bir kalabalık hevesle silahlandı. Kralın kardeşi Orleans dükü, onların başına geçip kâfirlerle savaşmak üzere onlarla birlikte gitmek için izin alamadığı için teselli bulamıyordu. Bu yeni Haçlıları Doğu'ya götüren, esaretten yeni dönmüş olan Mareşal Boucicault oldu. Boğaz kıyılarına vardıklarında, o sırada Bayezid tarafından kuşatılmış olan Bizans'ı kurtardılar. Onların kahramanlıkları Rumların cesaretini artırdı ve Türkler arasında Batı'nın askerlerinin onurunu kurtardı. Bir yıllık çalışma ve görkemli savaşlardan sonra kendi ülkelerine döndüklerinde, Yunan İmparatoru Manuel kendisini ezmeye hazır yeni kötülükler gördüğüne inandı ve Mareşal Boucicault'yu takip etmeye ve VI. Charles'tan daha fazla yardım istemeye karar verdi; böylece imparatorluğunun tüm umutlarını Fransız savaşçılara bağladı. İtalya'dan geçerken büyük onurlarla karşılandı; Alpleri geçtiğinde, tüm büyük şehirlerde onu görkemli şenlikler bekliyordu. Paris'ten iki fersah uzakta, tüm soylularıyla birlikte kendisini karşılamaya gelmiş olan VI. Char-

les'ı buldu. Beyaz ipekten bir kaftan giymiş ve Franklar arasında en yüksek rütbenin nişanesi olan beyaz bir ata binmiş olarak başkente halka açık bir giriş yaptı. Kaiserlerin halefinin şövalyeliğın silahlarına sarıldığını görmek sevindiriciydi ve Fransızların cesaretine duyduğu güven ulusun gururunu okşuyordu; ancak Fransa'nın o dönemdeki durumunda Manuel'e turnuvaların gösterisini ve sarayların şaşalı törenlerini sunmak, ona ihtiyaç duyduğu hazineleri ve orduları sağlamaktan çok daha kolaydı. Charles, meydanı hiziplere açık bırakan ve krallığı en büyük talih-sizliklere sürükleyen o ölümcül hastalığın yaklaştığını hissetmeye başladı. İstanbul imparatorunun da aynı şekilde yardımını istediğı İngiltere, Lancasterli Henry'nin gaspından rahatsızdı ve İngiliz hükümdarı daha sonra haçı üstlendiyse, bunun nedeni Yunanlılara yardım etmekten çok, dikkatleri kendi adaletsizliğinden başka yöne çekmek ve halkından vergi almak için bir bahane bulmaktı. Aynı zamanda, Wincelaulus'un tahttan indirilmesi tüm Alman İmparatorluğu'nu harekete geçirdi ve John Hus'un yeni ortaya çıkan sapkınlığı, on beşinci yüzyıl boyunca Bohemya'nın başına bela olacak karışıklıkların işaretini çoktan vermişti. Hristiyan âlemindeki tüm bu çalkantıların ortasında, uyumu yeniden tesis edebilecek tek gücün kendisi bölünmüştü ve hâlâ iki papanın rakip iddialarının kurbanı olan Katolik Kilisesi, ne Hristiyanlar arasında barışı teşvik etmeye ne de Türklere karşı savaşımaya dikkatini verebiliyordu.

Fransa ve Avrupa'nın bu durumu Yunan imparatorunun tüm umutlarını büsbütün yok etti. Paris'te hiçbir şey elde edemedi iki yıl geçirdikten sonra, Batı'yı terk etmeye karar verdi ve Venedik'ten gemiye binerek Mora Yarımadası'nda durdu ve burada talihin, imparatorluğunun tümüyle yıkılması ya da kurtarılması konusunda bizzat sorumluluk almasını sabırla bekledi.

Hristiyan güçlerden artık beklenemeyecek olan bu kurtuluş, fetihleri tüm Doğu'yu titreten Türklerden daha barbar bir halk aracılığıyla bir anda geldi. Timurlenk ya da Timur, iç savaşların bağrından Moğolların tahtına yükselmiş ve Asya'nın kuzeyinde Cengizhan'ın muazzam imparatorluğunu yeniden canlandırmıştı. Tarih bu yeni fatihin devasa seferlerini takip etmekte zorlanıyordu. Timur'un kendi deyimiyle, "Haraplığın yok edici rüzgârını" Zagathai'den İndus'a ve İndus'tan Sibiryâ'nın buzlu çöllerine taşımasındaki huz karşısında hayal gücü dehşete düşer. Bayezid'in tehditkâr gururunu yok etmek için Tanrı'nın gönderdiği bela buydu. Zamanın tarihçileri, Moğolların önderini Osmanlı imparatoruna karşı silahlandıran nedenler konusunda hemfikir değildir; bazıları Timurlenk'in kararlılığını, Türklerin sultanının devletlerinden sürdüğü Küçük Asya'nın Müslüman prenslerinin şikayetlerine bağlar; diğerleri, çağlarının ruhuna sadık kalarak ve büyük olayların nedenlerini göksel olaylarda arayarak, Tatarların istilasını, iki ay boyunca dehşete düşmüş Asya'ya görünen bir kuyruklu yıldızın ortaya çıkmasıyla açıklar. Hayret verici açıklamalardan kaçınarak, aynı hırsla hareket eden ve aynı zamanda dünyayı fethetme düşüncesine sahip oldukları için birbirlerini affetmeleri mümkün olmayan iki adam arasında barışın süremeyeceğini söylemekle yetineceğiz. Siyasetleri kadar seciyeleri de, düşmanlıklardan önce karşılıklı olarak birbirlerine yönelttikleri ve en kanlı felaketlerin işareti haline gelen şiddetli tehditlerde yeterince açık bir şekilde belirtilmiştir.

Timurlenk, Semerkant'tan yola çıktıktan sonra önce Sebor-to'yu düşürdü ve sanki Bayezid'e, ona saldırmadan önce, her yerde silahlarına eşlik eden yıkımların görüntüsünü vermek istermiş gibi, Tatar ordularının güzergâhını bir anda Suriye'ye ve Mısır Memlûkleri tarafından yönetilen eyaletlere çevirdi. Askerlerinin yiğitliği, düşmanlarının anlaşmazlıkları, gücünün yardı-

mına çağırmaktan asla çekinmediği hainlik ve kalleşlik, ona Halep, Şam ve Trablus kapılarını açtı. Kan selleri ve piramitler dolusu insan kafası Moğol fatihinin geçişinin bir işaretini gösteriyordu. Yaklaşması, Müslümanlar arasında olduğu kadar Hristiyanlar arasında da her yere dehşet saçtı ve söylemlerinde ezilenlerin intikamını almakla övünmesine rağmen, Kudüs bu vesileyle onu teslim etmeyi düşünmediği için minnettar olabildi.

Sonunda Tatarlar Küçük Asya'ya doğru ilerlediler. Timur sekiz yüz bin kişilik bir orduyla Anadolu'yu geçti. İstanbul'un kuşatmasını kaldıran Bayezid, zorlu düşmanını karşılamak için geldiğinde, onunla Ankara ovalarında karşılaştı. Üç gün süren savaşın sonunda Osmanlı imparatoru hem imparatorluğunu hem de özgürlüğünü kaybetti. Şöhretin kısa sürede bu zaferin haberini getirdiği Yunanlılar, azılı kurtarıcılarına titreyerek teşekkürlerini sundular; ancak elçiliklerini kabul ederken gösterdiği kayıtsızlık, onların minnettarlığını hak etmeye hiç niyeti olmadığını kanıtladı. Boğaz kıyılarına varan Bayezid'i mağlup eden fatih, bakışlarını ve tasarılarını Batı'ya yöneltti; ancak Asya'nın uçsuz bucaksız krallıklarının efendisinin, kendisini kanalın diğer tarafına taşıyacak tek bir kayığı bile yoktu. Böylece İstanbul, Osmanlıların boyunduruğundan kurtulduktan sonra, Tatarların varlığından da kaçma şansına sahip oldu ve Avrupa bu şiddetli fırtınanın kendisinden uzakta dağıldığını gördü.

Fatih öfkesini Rodos Şövalyelerince savunulan İzmir şehrin-den çıkardı. Bu şehir saldırıya uğradı, yağmalandı ve küle döndü; Moğol İmparatoru, Sultan Bayezid'i de peşinden sürükleyerek zaferle Semerkant'a döndü ve sırayla Afrika'nın fethini, Batı'nın istilasını ve Çin'e karşı bir savaş tasarladı.

Ankara savaşından sonra, Bayezid ailesinin birkaç şehzadesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun harap olmuş eyaletleri için ihtilafa düştüler. Franklar o sırada Gelibolu Boğazı'nda ve Trakya'da ortaya çıkmış olsalardı, Türklerin yenilgisinden ve anlaşmazlıklarından yararlanarak onları Torosların ötesine sürebilirlerdi; ancak Hristiyan devletlerin kayıtsızlığı, Avrupa'nın bazı denizci uluslarının hainliği ve küstahlığı, Osmanlı Hanedanı'na çökmüş gücünü onarmak için zaman ve olanak tanıdı.

Yunanlılar Timurlenk'in zaferinden Latinlerden daha fazla yarar sağlamadılar. Ankara savaşından yirmi yıl sonra, Osmanlılar tüm eyaletlerini geri almışlardı; orduları yeniden İstanbul'u kuşatmıştı ve işte bu noktada Türklerin gücüne, bir filin geçerken ezdiği, dağılan halkalarını yeniden birleştiren, başını yavaş yavaş kaldıran, terk ettiği avını yeniden yakalayan ve onu korkunç kıvrımlarının arasına sıkıştıran çöl yılanının doğuya özgü benzetmesini uygulayabiliriz.

Yunan imparatorları başkentlerinin güvenliğinden endişe etmedikleri sürece, Avrupa'nın Hristiyan prensleriyle çok az ilişki kurdular; ancak tehlike ortaya çıktığında, Bizans sarayı yalvarışlarını ve Roma Kilisesi'ne itaat sözlerini yeniledi. Manuel'in Phrantzes tarafından aktarılan bir konuşması, Yunanlıların durumuna ve Konstantinos'un ürkek haleflerinin siyasetine ışık tutar. "Türklerle karşı elimizde kalan tek kaynak," der bu prens oğluna, "Latinlerle birleşmemizden duydukları korku ve Batı'nın savaşçı uluslarının onlara saldığı dehşettir. Kâfirler tarafından sıkıştırıldığı zaman Roma sarayına git ve hiçbir zaman kesin bir rol üstlenmeden görüşmeleri uzat." Manuel, Latinlerin kibrinin ve Yunanlıların inatçılığının her zaman gerçek ya da kalıcı bir uyumu engelleyeceğini ve Papa ile herhangi bir şekilde birleşmenin, her iki tarafın da tutkularını uyandırarak, Bizans'ı barbarların merhametine bırakmaktan başka bir işe yaramayacağını ekledi.

Yunanlıların siyasetinde çok az açık sözlülük bildiren bu tür öğütler uzun süre başarıyla sürdürülemezdi. Tehlikeler daha acil, koşullar daha zorunlu hale geldi; Hristiyan âlemi boş müzakarelere sadece beyhude vaatlerle karşılık verdiğinden, Manuel'in halefi kendini inancının ve samimiyetinin teminatlarını vermek zorunda buldu. Sonunda iki kilisenin anlaşmaya varacağı ve yakınlaşacağı bir konsil fikri benimsendi. İmparator İoannes Palaiologos ve Yunan Kilisesi'nin âlimleri Ferrara'ya ve daha sonra Floransa'ya gittiler. Uzun tartışmalardan sonra, her iki taraf da yemin etti ve birlik ciddiyetle ilan edildi. Batı'da bu olay bir zafer olarak kutlandı; İstanbul'da ise küfür, dinden dönme ve dinsizlik çılgınlıkları yükseldi. Manuel'in öngörüsü böylece gerçekleşmiş oldu; fikirleri birleştirmek için harcanan tüm çabalar sadece Yunanlılar ve Latinler arasında yeni bir engel oluşturmaya yaradı.

Ferrara ve Floransa konsillerinde, Ermenilerin, Marunilerin, Suriye ve Mısır'daki Yakubilerin, Nasturilerin ve Etiyopyalıların vekilleri de Yunanlılar gibi papalık erkine boyun eğdiler ve şüphesiz Latinler tarafından yardım edilme ve Müslümanların zulmünden kurtulma umuduyla yer aldılar. Bu ciddi hareket, Kutsal Makam'a boyun eğmekten çok, Asya ve Afrika'daki tüm Hristiyanların kurtarıcı olarak gördükleri Frankların cesaretine gösterilen bir saygı idi.

Ancak Papa Eugenius, Yunanlıların teslimiyetini kabul ettikten sonra, İstanbul'a ve Doğu'daki Hristiyanlara yardım gönderdiğine söz vermişti. Papa, iki kilisenin birleşmesinin ve bir Haçlı Seferi'nin vaaz edilmesinin Hristiyan dünyasının gözlerini üzerine dikeceğini ve Batı'daki bölünmelerin ve Bâle Konsili'nin kıskırtıcı kararlarının yoksun bıraktığı güven ve gücü papalık makamına geri kazandıracağını umuyordu. Hristiyan dünyasının tüm prenslerine mektup yazarak, onları Müslümanların isti-

lalarını durdurmak için birleşmeye teşvik etti. Eugenius mektubunda, barbarların egemenliği altındaki ülkelerde inananların çektiği tüm kötülükleri anlattı. “Türkler erkek ve kadınlardan oluşan birlikleri birbirine bağladılar ve onları peşlerinden sürüklediler. Köleliğe mahkûm ettikleri tüm Hristiyanları en iğrenç garnimetlerle karıştırdılar ve yük hayvanları gibi sattılar. Barbarlıklarında, oğlu babadan, erkek kardeşi kız kardeşten ve kocayı kadından ayırdılar. Yaşlılığın ya da sakatlığın yürümelerine engel olduğu kişileri anayollarda ya da şehirlerin ortasında öldürüyorlardı. Bebek bile onların merhamet duygularını etkilemezdi; henüz dünyaya gözünü açmış masum kurbanları öldürdüler ve korkudan bihaber oldukları için ölümcül darbeyi alırken cellatlarına gülümsediler. Her Hristiyan aile, tıpkı daha önce Atina halkının Girit canavarına¹³ haraç olarak gençliğinin çiçeklerini göndermeye zorlandığı gibi, kendi oğullarını Osmanlı İmparatorluğu’na vermek zorunda kaldı. Türklerin girdiği her yerde, tarlalar çoraklıkla lanetlenmiş, şehirler kanunsuz ve sanaysiz kalmıştı; Hristiyan dininin artık ne rahipleri ne de sunakları vardı; insanlık artık ne destek ne de sığınak bulabiliyordu.” Aslında, inananların babası Mesih’in düşmanları tarafından yapılan zulümlerin hiçbirini unutmadı; bu kadar çok acı verici görüntünün kendisinde yarattığı üzüntüyü engelleyemedi ve prensleri ve ulusları Kıbrıs krallığına, Rodos adasına ve özellikle İstanbul’a yardım göndermeye çağırdı, çünkü bunlar Batı’nın son siperleri idi.

¹³ Burada bahsedilen canavar Yunan mitolojisindeki Minotauros (Μινώταυρος)’dur. Mitolojiye göre yarı insan yarı boğa olan bir yaratıktır. Atinalılar Girit Kralı Minos’a yenildikleri için haraç olarak yedi yolda bir en yakışıklı genç yedi erkek ve en güzel genç yedi kızı Minotauros’a kurban olarak göndermek zorundadırlar. [ç.n]

Egemen Papa'nın öğütleri İngiltere, Fransa ve İspanya uluslarındaki kayıtsız yüreklerden başkasına hitap etmiyordu. Ne insanlık ne de vatanseverlik duyguları, geçmişte din ve şövalyelik ruhunun doğurduğu coşkuyu yeniden canlandıracak güce sahipti. Uzak Haçlı Seferleri, amaçları ne olursa olsun, güçlerine ve zenginliklerine göz dikilen prensleri ve soyluları kovmak için harekete geçirilen kiskanç bir siyasetin eseri olarak görülmeye başlandı. O zamanlar Avrupa'nın içinde bulunduğu durumda, savaşı sevenlerin, evlerini terk etmeden cesaretlerini göstermeleri için çok fazla fırsatları vardı. Bohemya'daki kâfirlerle savaşmak için kırk bin adamını yola çıkaran Almanlar, Türklerin İslam sancağını Batı'nın en uç noktalarına kadar taşımaya hazır oldukları kendilerine gösterildiğinde hareketsiz kaldılar.

Ancak Papa, inananları silahlanmaya teşvik etmekle yetinmedi, onlara örnek olmak istedi; Papa, Türklere karşı savaşmak için asker topladı ve gemiler donattı. Doğu'da büyük çıkarları olan Flandre deniz şehirleri, Ceneviz ve Venedik cumhuriyetleri de bazı hazırlıklar yaptılar; donanmaları Aziz Petros'un sancağı altında birleşti ve güzergâhlarını Çanakkale Boğazı'na çevirdiler. Yaklaşan istila korkusu, Dinyester ve Tuna kıyılarında yaşayan ulusların şevkini artırdı. Haçlı Seferi Polonya ve Macaristan'da vaaz edildi. Barbarlar tarafından tehdit edilen sınırlarda halk, din adamları ve soylular dinin ve vatanseverliğin sesine itaat ettiler.

Egemen Papa, Haçlıların elçisi olarak, ateşli bir dehanın gözü pek kişiliğine sahip, savaş ve konuşma kılıcını sırayla kuşanan, okulların ilmi yarışmalarında olduğu kadar savaş alanında da şüphe götürmeyen bir başrahip olan Kardinal Julian'ı atadı. Kardinal Julian, Bâle Konsili'nin güvenini kazandıktan sonra, Floransa Konsili'nde Latin Kilisesi'nin dogmalarını savunarak kendini gösterdi. Belagati tüm Almanya'yı Hussitlere karşı ayak-

landırmıştı; şimdi de tüm Hristiyan âlemini Türklere karşı ayaklandırmak için yanıp tutuşuyordu. Haçın sancakları altında toplanan ordunun önderleri Hunyadi ve Ladislaus'tu; Transilvanya'nın yol keseni olan Hunyadi Hristiyan savaşçılar arasında ünlüydü ve Türklerin onun adına taktığı *haydut* lakabı, kâfirler arasında uyandırdığı nefret ve dehşeti ifade ediyordu. Ladislaus'un başında Polonya ve Macaristan'ın iki tacı birleşmişti ve gençliğinin parlak nitelikleriyle hem Polonyalıların hem de Macarların sevgisini kazanmıştı. Haçlılar Tuna'da toplandılar ve hemen savaş işaretini aldılar. Hükümdar Papa'nın, Venedik'in ve Ceneviz'nin donanmaları Çanakkale Boğazı'nda seyrediyordu. Boğdan, Serfiçe ve Yunanistan sakinleri Hristiyan ordu-suna katılmaya söz verdiler; Osmanlıların amansız düşmanı Karaman beyi onlara Asya'da saldıracaktı. Yunan imparatoru İoannes Palailogos büyük hazırlıklar yapıldığını duyurdu ve kurtarıcılarını karşılamak üzere bir ordunun başında yola çıkmaya hazırlandı.

Hunyadi ve Ladislaus, Bulgarların başkenti Sofya'ya kadar ilerlediler. İki savaş onlara Hemus Dağı'nın geçitlerini ve Bizans'a giden yolu açtı. Yalnızca kışın sertliği Hristiyan savaşçıların mu-zaffer yürüyüşünü durdurdu ve Haçlı ordusu savaşı yenilemek için uygun mevsimi beklemek üzere Macaristan'a geri döndü. Büyük bir kalabalığın alkışları arasında zafer kazanmış olarak Buda'ya döndüler. Din adamları ilahiler ve şükran dualarıyla Hristiyanların ilk zaferlerini kutladılar ve Ladislaus yalınayak Notre Dame kilisesine giderek kâfirlerden alınan sancakları oraya astı.

Savaş başlamadan önce Müslümanlar, Hristiyanların yok edilmesinin kader kitabında yazılı olduğuna ikna olmuşlardı. "Peygamberin bütün düşmanları yok edildiğinde," diyorlardı kendi aralarında, "her birimizin sabarını yönlendirmekten ve ahırın-

daki savaş atına bakmaktan başka yapacak bir şeyi kalmayacak.” Gurur ve zaferin ürünü olan bu düşünce, Osmanlı savaşçılarının şevkini kırmaya yetmişti; Hristiyanlar Edirne’ye doğru ilerlerken, çoğu evlerinde kaldı.

Tuna’da Frankların kazandığı zaferleri duyduklarında, bu kör güven yerini bir anda korkuya bıraktı. Sultan Murat hemen barış istemek için elçiler gönderdi. Tarih, Osmanlı elçilerinin muzaffer Haçlıları kazanmak için kullandıkları baştan çıkarma yöntemleri konusunda sessizdir; ancak teklifleri için olumlu bir duruşma elde etmeyi başardıkları iyi bilinmektedir. Hristiyan ordusunun önderlerinin katıldığı konseyde barışa karar verildi. Taraflar, biri Kur-an, diğeri de İncil üzerine on yıllık bir ateşkes için yemin ettiler. Bu beklenmedik karar, görevi Hristiyanları savaşa teşvik etmek olan Kardinal Julian’ın gururunu ve gayretini kızdırdı. Haçlı Seferi’nin önderlerinin barış arzusunda birleştiklerini gördüğünde, mağrur bir sessizliği korudu ve onaylamadığı bir anlaşmayı imzalamayı reddetti. İnatçı elçi, hoşnutsuzluğunu açığa vurabileceği ve Haçlıları silahlarına yeniden sarılmaya zorlayabileceği bir fırsat bekledi. Bu fırsatın ortaya çıkması uzun sürmedi.

Murat, eyaletlerine barışı geri getirmiş olmaktan memnun ve dünyevi ihtişamdan yorulmuş olarak, imparatorluk kaygılarından vazgeçti ve Aydın’da inzivaya çekildi. Karaman beyi Hristiyanlara, en azılı düşmanlarının *aklını yitirdiğini* ve imparatorluk tacını bir koinobit şapkasıyla değiştirdiğini bildirdi. Murat’ın yüce erki bir çocuğun ellerine bıraktığını ekledi ve mesajında bu çocuğu *en ufak bir rüzgârın köklerinden koparabileceği genç bir bitkiye* benzetti.

Aynı sultan, Osmanlı İmparatorluğu’nun gerilemekte olduğuna o kadar inanmıştı ki, bir ordunun başında Anadolu’ya girdi.

Aynı sıralarda İstanbul İmparatoru'nun Trakya'ya doğru ilerlediği, Mora Yunanlılarının silahlandığı ve müttefik filoların hâlâ Çanakkale Boğazı'nda yeni bir savaş işareti beklediği haberleri yayılıyordu. Daha az önemli olmayan bir başka durum, Haçlıların savaşçı ruhunu uyandırmak için hesaplanmış görünüyordu; Sofya yakınlarında kazanılan zafer onlara Yunanistan'da güçlü bir müttefik vermişti. Bu savaşta, Osmanlı ordusunun öncü birliğini komuta eden John Castuct'un oğlu, Arnavutluk'taki atalarının ibadetini ve mirasını savunmak için aniden Türklerin sancaklarını ve dinini terk etti. İskender'in habercileri Hristiyan ordusunun önderlerine, haç sancağı altında toplanan yirmi bin Arnavut'un başında onlara katılmaya hazır olduğunu duyurdu.

Bir anda gelen tüm bu haberler, insanların fikirlerini ve olayların çehresini değiştirmede hemen etkili oldu. Yeni bir konsey toplandı; Kardinal Julian önderler arasında ayağa kalktı ve onları hem servetlerine hem de şanlarına ihanet etmekle suçladı; onları ağır ifadelerle, kutsallığa aykırı, Avrupa için ölümcül ve Kilise için ölümcül olan utanç verici bir barış imzalamakla suçladı. "Hristiyan âleminin ebedi düşmanlarıyla savaşmaya yemin etmişsiniz, şimdi de silahlarınızı bırakmak için İncil üzerine yemin ettiniz. Bu iki yeminden hangisine sadık kalacaksınız? Az önce Müslümanlarla bir antlaşma yapmayı uygun gördünüz; ama müttefiklerinizle de antlaşmalarınız yok mu? Bu cömert müttefikleriniz her taraftan yardımınıza koşarken ve Tanrı'nın ilk çabalarınızı gözle görülür bir şekilde koruduğu bir savaşın tehlikelerini paylaşmaya gelirken onları terk edecek misiniz?

Ama ne diyebilirim ki? Yalnızca müttefiklerinizi terk etmekle kalmıyorsunuz, dayanılmaz bir boyunduruktan kurtarmaya söz verdiğiniz ve şimdi zaferlerinizin kızdırdığı Müslümanların tüm hakaretlerinin kurbanı olarak kalmak zorunda olan Hristiyan ka-

labalığı desteksiz ve umutsuz bırakıyorsunuz. Bu kadar çok kurbanın iniltileri sizi geri çekilirken de takip edecek ve sizi Tanrı'nın ve insanların önünde suçlayacaktır.

Asya'nın kapılarını Hristiyan birliklerine sonsuza dek kapatınız ve Müslümanlara Hristiyan ülkelerini istila etme konusunda kaybettikleri umutlarını geri verdiniz. Cevap verin bana, kendi şarınızı ve Hristiyan dünyasının güvenliğini hangi çıkarlar uğruna feda ettiniz? Savaş size Sultan Murat'ın vaat ettiği her şeyi zaten vermemiş miydi? Size daha da fazlasını veremez miydi ve zaferle elde edilen vaatler, kâfirlerin vaatlerinden daha fazla güven telkin etmez mi?

Beni size Müslümanlarla anlaşmak için değil, onları denizlerin ötesine sürmek için gönderen egemen Papa'ya ne diyeyim? Hristiyan Kiliselerinin tüm papazlarına ve şu anda silahlarınızın başarısı için Tanrı'ya dualar sunan Batı'nın tüm inananlarına ne diyeyim?

Hiç kuşku yok ki, iki kez mağlup ettiğimiz barbarlar, savaşı sürdürme olanaklarına sahip olsalardı, barışa asla razı olmazlardı. Talih onlardan yana döndüğünde ateşkese uyacaklarına inanıyor musunuz? Hayır; Hristiyan savaşçılar, Kilise'yi ve Avrupa'yı Muhammet'in müritlerine teslim eden dinsiz bir anlaşmaya bağlı kalamazlar. Tanrı ile düşmanları arasında, hak ile batıl arasında, Cennet ile Cehennem arasında barış olmadığını öğrenin. Dine ve ahlaka, insanlar arasında söz vermenin kutsallığını ve inancını oluşturan her şeye açıkça aykırı olan bir yeminden sizi affetmeme gerek yok. O halde, Tanrı adına, İncil adına, silahlarınıza yeniden sarılmanızı ve kurtuluş ve zafer yolunda beni takip etmenizi öğütlüyorum.”

Hristiyan âleminin güvenliği şüphesiz bu söylemin şiddetini hafifletmek için öne sürülebilir; ancak tarafsız tarih, öne sürülen

nedenler ne olursa olsun, yemin inancının bu açık ihlalini onaylayamaz. Haçlı Seferi'nin önderleri, onları kendi içinde utanç verici ve Hristiyan Avrupa için tehlikeli bir barış yapmakla suçlayan papalık elçisinin suçlamalarını hak edebilirler; ancak yakın zamanda yaptıkları anlaşmaları ihlal ettikleri için gelecek nesillerin hor görmesini de kesinlikle hak ediyorlar. Kardinal Julian konuşmaya başladığında, dinleyicilerinin akılları zaten tereddüt içindeydi; konuşmasını bitirdiğinde, onu canlandıran savaşçı şevk tüm meclisi ele geçirdi ve genel bir onaylamanın yüksek sesle alkışlanmasıyla kendini gösterdi. Hep bir ağızdan, az önce barışı korumaya yemin ettikleri aynı noktada savaşı yeniden başlatmaya yemin ettiler.

Önderlerin çoğunun coşkusu doruk noktasındaydı ve ordularının yarısını kaybettiklerini fark etmelerine neredeyse hiç izin vermiyordu. Haçlıların büyük bir kısmı sancaklarını terk etmişti, bazıları evlerine dönmek için sabırsızlanıyordu, ama büyük bir kısmı cesaretlerini ve kahramanlıklarını işe yaramaz hale getiren bir anlaşmadan memnun değildi. Türklerin yakın komşusu olan ve onların intikamından korkan Serfiçe Prensi yeni bir savaş riskine girmeye cesaret edemedi ve Hunyadi ile Ladislaus'un ordusuna asker göndermedi. Arnavutluk'u savunmak zorunda kalan Skanderberg'in söz verdiği takviyeleri boşuna beklediler. Haçlı sancakları altında yirmi binden fazla adam kalmamıştı. Eflaklıların bir önderi, süvarileriyle Haçlılara katıldığında, Macaristan kralına sayılarının azlığından duyduğu şaşkınlığı ifade etmekten kendini alamadı ve ona, mücadele edecekleri sultanın, Hristiyan savaşçıların sayısından daha fazla köle tarafından sık sık takip edildiğini söyledi.

Başlıca önderlere savaşın başlamasını yeni Haçlıların gelişine ya da onları terk edenlerin dönüşüne kadar ertelemeleri tavsiye

edildi; ancak Ladislaus, Hunyadi ve özellikle Julian, Tanrı'nın haçın savunucularını koruduğuna ve onlara hiçbir şeyin karşı koyamayacağına ikna oldular. Yürüyüşlerine devam ettiler ve Bulgaristan'ın kurak topraklarını geçerek Karadeniz kıyısındaki Varna'da ordugâh kurdular.

Haçlılar orada kendilerini destekleyecek donanmayı bulmak yerine, Murat'ın Aydın'daki inzivasını terk ettiğini ve altmış bin savaşçının başında onları karşılamak için hızla yola koyulduğunu öğrendiler. Bu haber üzerine Kardinal Julian'ın aşıladığı tüm abartılı güven kayboldu ve umutsuzluk içinde Yunanlıları kendilerine ihanet etmekle ya da terk etmekle; Cenevizlileri de Hristiyan donanmasına komuta eden Papa'nın yeğeniyle birlikte Gelibolu geçidini Türklere teslim etmekle suçladılar. Bu suçlama Batı'nın bütün kroniklerinde tekrarlanır; ama Türk tarihçiler bundan hiç söz etmezler; tersine, Murat'ın Çanakkale Boğazı'nı Hristiyan filosunun işgal ettiği yerlerden oldukça uzakta geçtiğini ve Avrupa kıyısında bulunan sadrazamın Osmanlı ordusunun geçişini bir top bataryasıyla koruduğunu söylerler. Türk tarihçi Şükru'llah Efendi, "Murat'ın birlikleri kıyıya ulaşır ulaşmaz, Muhammet'in Tanrısına dualar ve şükranlar sundular *ve zaferin nefesi Müslüman sancaklarının üzerine üflendi*" diye ekler. Sultan, antlaşmaları ihlal eden düşmanlarını cezalandırmak için İslam peygamberleri üzerine yemin ederek yürüyüşünü sürdürdü. Bazı yazarlara inanılacak olursa, Türklerin imparatoru, yalancı savaşçılar tarafından adına yapılan hakaretin intikamını alması için İsa Mesih'in kendisine yalvardı. Osmanlıların yaklaşması üzerine Hunyadi ve elçi geri çekilmeyi önerdiler; ancak geri çekilmek imkânsız hale geldi ve Ladislaus fethetmeye ya da ölmeye karar verdi. Savaş başladı ve Osmanlı tarihçisi, "sonsuz sayıda yiğit adam kan selleri tarafından gölgeler vadisine taşındı" der. Savaşın başlangıcında Müslüman ordusunun hem sağ hem de

sol kanadı kırılmıştı. Bazı yazarlar Murat'ın kaçmayı düşündüğünü ve onu atının dizgininden tutan bir yeniçeri tarafından durdurulduğunu söyler; diğerleri ise sultanın sağlam cesaretini över ve onu fırtınanın tüm esintilerine direnen bir kayaya benzetir. Daha önce alıntıladığımız Şükrullah Efendi, Osmanlı imparatorunun savaş meydanında Muhammet'in Tanrısına dua ettiğini ve gözyaşlarıyla Müslümanlardan bu acı hor görme ve acı çekme kadehini kaldırmasını dilediğini ekler.

Şans Haçlıların yanında görüldü. Osmanlı ordusunun büyük bir kısmı yirmi dört bin Hristiyan askerinin önünden kaçtı ve Macaristan Kralı'nın atılgan cesaretine hiçbir şey karşı koyamadı. Zırhlar ve kılıçlarla donanmış bir papaz ve piskopos kalabalığı Ladislaus'a eşlik etti ve saldırılarını Murat'ın hâlâ savaştığı ve yeniçerilerinin en cesurları tarafından savunulan noktaya yöneltmesi için ona yalvardı. Ladislaus onların bu düşüncesiz tavsiyelerini çok istekli bir şekilde dinledi ve düşman taburlarının arasına daldığında, anında binlerce mızrak tarafından delik deşik edildi ve onu takip edebilen herkesle birlikte öldü. Bir mızrağın ucuna takılan ve Macarlara gösterilen başı, saflarına dehşet saçtı. Hunyadi ve piskoposların, dünyevi bir kral için değil, İsa Mesih için savaştıklarını söyleyerek Haçlıların cesaretini canlandırmaya çalışmaları boşunaydı; tüm Hristiyan ordusu dağıldı ve büyük bir kargaşa içinde kaçtı. Hunyadi'nin kendisi de diğerleriyle birlikte götürüldü: on bin haçlı askeri hayatını kaybetti ve Türkler çok sayıda esir aldı. Kardinal Julian ya savaşta ya da kaçarken öldü.

Zaferinden sonra Murat savaş alanını dolaştı; Hristiyan birlikleri arasında kır sakallı birini görmediğini gözlemlediğinde veziri, akıl çağına gelmiş insanların böyle aceleci bir teşebbüse asla kalkışmayacakları yanıtını verdi. Bu sözler sultana yönelik bir

dalkavukluktan başka bir şey değildi; ancak yine de Hristiyan ordularının önderlerinin, deneyimin ve olgun yaşın soğukkanlı emirlerinden ziyade gençliğin tedbirsiz tutkularının dürtülerine itaat ettiği bir savaş betimlemeye hizmet edebilir.

Hristiyanların Türklere karşı düzenledikleri seferlerin hemen hepsi bu şekilde parlak başarılarla başlamış ve büyük felaketlerle sona ermiştir. Çoğu zaman bir Haçlı Seferi ilk ya da ikinci savaşta sona ererdi, çünkü Haçlılar sadece cesarete sahiptiler ve bir zaferi geliştirebilecek ya da geri dönüşleri onarabilecek niteliklerden tamamen yoksundular. Mağlup ettiklerine, savaşın zaferi ya da düşmanın ganimetleri için kavga ettiler; mağlup olduklarında, hemen karamsarlık içine düştüler ve cesaretleri kırıldı ve birbirlerini karşılıklı olarak yenilgileriyle suçlayarak evlerine döndüler.

Varna Savaşı, Türklere işgal ettikleri Avrupa eyaletlerini güvence altına aldı ve yeni fetihler yapmalarına izin verdi. Murat, düşmanlarına karşı zafer kazandıktan sonra imparatorluk tacından tekrar feragat etti ve Aydın'daki yalnızlığı, Macarların fatihini bir kez daha bir keşişin mütevazı bir münzevi örtüsüne bürünmüş olarak gördü; ancak sık sık zafere götürdüğü yenice-riler, dünyadan vazgeçmesine ya da çok arzuladığı huzurun tadını çıkarmasına izin vermediler. Orduların komutasını ve imparatorluğun dizginlerini yeniden ele almaya zorlanarak, gözlerini Arnavutluk'a yöneltti ve daha sonra Tuna kıyılarında Hunyadi ile savaşmak için geri döndü. Kalan günlerini Hristiyanlara karşı savaşarak geçirdi ve son nefesinde halefine silahlarını İstanbul'a karşı yönlendirmesini tavsiye etti.

Murat'ın Bizans'ın fethini miras bıraktığı II. Mehmet, Varna savaşından altı yıl sonrasına kadar babasının yerine geçmedi. İşte o zaman Yunanlılar için yas ve felaket günleri başladı ve işte bu dönemde tarih bize son ve korkunç bir çatışma manzarası sunar;

bir tarafta görkemi cihanı sarmış ve başkentinin surlarından başka savunması ya da sınırı kalmamış eski bir imparatorluk; diğer tarafta adı bile bilinmeyen ve şimdiden tüm dünyayı istila tehdidiyle karşı karşıya bırakan yeni bir imparatorluk.

Konstantinos ve Mehmet, neredeyse aynı zamanda tahta çıktılar - biri Osman'ın tahtına, diğeri Kaisarların tahtına, seciyelelerinde kaderlerinden daha az farklılık göstermediler. Konstantinos'un ılımlılığı ve dindarlığı hayranlık uyandırdı ve tarihçiler onun savaş alanındaki sakin ve ihtiyatlı cesaretini, yenilgilerdeki kahramanca sabrıyla birlikte kutladılar. Mehmet tahta faal ve girişimci bir ruh, ateşli ve tutkulu bir siyaset ve yılmaz bir gurur getirdi. Edebiyatı ve sanatı sevdiği söylenir; ancak bu barışçıl uğraşlar onun vahşi gaddarlığını yumuşatamadı. Savaşta ne düşmanlarının ne de askerlerinin canını bağışladı ve seciyesindeki vahşet çoğu zaman barışı bile kana buladı. Konstantinos'ta Hristiyanlık okulunda yetişmiş bir hükümdar tanınabilirken, Mehmet'te Kur-an'ın savaşçı ve hoşgörüsüz düsturlarıyla şekillenmiş bir önder kolayca tanınıyordu. Kaisarların sonuncusu, büyük bir talihsizliğe dayanmayı öğreten ve onurlandıran tüm erdemlere sahipti. Murat'ın oğlu, bir fatihin karanlık niteliklerini, zafer gününde yenilene umutsuzluktan başka bir şey bırakmaması gereken tüm tutkularla birlikte sergiledi.

Mehmet imparatorluğun başına geçtiğinde, ilk düşüncesi Bizans'ı fethetmek oldu. Barışın bozulmasından önceki görüşmelerde Konstantinos, Yunan İmparatorluğu'nun zayıflığını gizlemedi ve bir Hristiyan'ın tüm teslimiyetini sergiledi. Osmanlı şehzadesine, "Benim güvenim Tanrı'ya," dedi, "eğer kalbinizi yumuşatırsa, bu mutlu değişimden sevinç duyacağım; eğer İstanbul'u size teslim etmek isterse, mırıldanmadan onun iradesine boyun eğeceğim."

Bizans kuşatmasının 1453 yılının ilkbaharında başlaması kararlaştırılmıştı; Yunanlılar ve Türkler kışı savunmaya ve saldırıya hazırlanarak geçirdiler. Mehmet, uzun bir süre boyunca Türk ulusunun tüm isteklerinin ve tüm Osmanlı siyasetinin yönlendirildiği bir teşebbüse şevkle girdi. Bir gece yarısı, vezirini çağırarak: “Görüyorsun,” dedi Mehmet, “tahtımın düzensizliğini. Beni tedirgin eden ve yiyip bitiren sıkıntıyı ona taşıdım; bundan böyle benim için Yunanlıların başkentinden başka bir yerde ne dinlenme ne de uyku olacak.”

Mehmet savaşı başlatmak için tüm güçlerini bir araya getirirken, Konstantinos Palaiologos Avrupa uluslarından yardım istedi. İstanbul’dan o kadar sık korku çığlıkları duyuluyordu ki, bazıları Yunan İmparatorluğu’nun tehlikelerini hayali, diğerleri ise yıkımını kaçınılmaz olarak görüyordu. Konstantinos, tüm seleflerinin yaptığı gibi, Yunan Kilisesi’ni Roma Kilisesi’yle birleştireceğine dair boşuna söz vermişti; tehlike anında verilen ve güvenlik zamanında unutilan pek çok sözün hatırlanması, Latinlerin Yunanistan halkına olan nefretini daha da artırdı. Papa, Batı’nın savaşçıları silahlanmaya teşvik etti ve Yunan imparatoruna bir elçi ile tartışma sanatında ve teoloji çalışmalarında bilgili bazı din adamlarını göndermekle yetindi. Kardinal Isidore beraberinde hatırı sayılır bir hazine ve bazı İtalyan askerler getirmiş olsa da, İstanbul’a gelişi, başka yardımlar bekleyen ve Roma Kilisesi’ne boyun eğmeye çok değer verdikleri anlaşılan Yunanlılar arasında cesaret kırıcı bir etki yaratmış olmalıdır.

Mora ve Takımadalar prensleri, Macaristan ve Bulgaristan prensleriyle birlikte, bazıları kendilerine saldırılmasından korkarak, diğerleri ise kayıtsızlık ya da kıskançlık ruhuyla, zaferin kendi kaderlerini belirleyeceği bir savaşta yer almayı reddettiler. Ceneviz ve Venedik’in İstanbul’da muhasebe şubeleri ve ticari

kuruluşları olduğu için, iki bin Cenevizli asker ve beş ya da altı yüz Venedikli şehrin savunmasına yardım etmek üzere geldiler. Savaş ve tehlike sevgisinin imparatorluk şehrine getirdiği, Yunanistan'ın hem belası hem de umudu olan cesur askerlerden oluşan bir Katalan birliği de geldi. İşte Bizans kuşatmasında savaşçı Avrupa'yı temsil edecek olanların hepsi buydu.

Bu dönemde birçok Hristiyan güç birbiriyle savaş halindeydi: Baronius'un devam ettiricisi bu konuda, o zamanlar Hristiyan âleminin bağrında yapılan savaşlarda ölen askerlerin, Türkleri dağıtmak ve Asya'nın dış sınırlarına kadar geri sürmek için yeterli olacağını söyler. Ama eğer tarih bu olayda Batı uluslarını kayıtsızlıkla suçluyorsa, Yunanlıların kendi savunmaları için yaptıklarına ne demelidir? Konstantinos'un iki Kilise'yi birleştirme çabaları, Ortodoks olmakla övünen tebaasının güvenini ve gayretini zayıflatmıştı. Yunanlılar arasında bazıları, Latinlere hiçbir şey borçlu olmamak için, Tanrı'nın halkını kurtarmayı kendisinin üstlendiğini ilan ettiler ve yaptıkları bazı kehanetlere inanarak, eylemsiz bir şekilde mucizevi bir kurtuluş beklediler. Skolastik hayalleri daha karanlık olan diğerleri, İstanbul'un kurtarılmasını istemiyorlardı, çünkü imparatorluğun birleşme suçunu telafi etmek için yok olması gerektiğini öngörmüşlerdi. Her zafer umudu onların gözünde dinsiz ve Tanrı'nın iradesine aykırı bir şeydi. İmparator hâlâ kalan güvenlik yollarından ve silahlanmanın gerekliliğinden söz ettiğinde, bu korkak âlimler bir tür dehşetle geri çekildiler ve kandırdıkları kalabalık, hücresinin derinliklerinden halka sürekli olarak yapılacak bir şey olmadığını ve her şeyin kaybedildiğini haykıran keşiş Genadius'un peşinden koştu.

İnsan aklının tuhaflıklarını incelediğimizde, aydın bir gözlemciyi en çok etkileyen şey, tutkusu kelimeler olan, boş kurnazlık-

lara kendini kaptıran ve dünyanın mahvolmasını, karşı çıktıkları bir fikrin zaferinden daha az acı verici bir manzara olarak gören insanlar olduğunu görmektir. En büyük tehlikelerin arifesinde İstanbul, Latinlere duyulan nefretin Türklerin yaklaşmasını ve tehditlerini bile unutturduğu insanlarla doluydu. Büyük dük Notaras¹⁴, Bizans'ta Roma papasının tacını görmektense Mehmet'in sarığını görmeyi daha çok istediğini söyleyecek kadar ileri gitti.

Burada okuyucularımıza, tüm bu tartışmalarda Hristiyanlığın gerçeklerini etkileyen hiçbir sorunun olmadığını, sadece kilise disipliniyle ilgili bazı noktaların söz konusu olduğunu hatırlatmak gereksiz değildir: Latin dilinde ayin yapmak, mayasız ekmek kutlamak, kadehe biraz soğuk su karıştırmak, Mayasızlarla iletişim kurmak – bunlar nefret edilmesi gereken, İslamcılıktan çok daha fazla korkulması gereken şeylerdi. Yunanlıların, doğal müttefikleri olan Frankları geri püskürtmelerinin, onlara aforozlar yağdırmalarının ve kendi şehirlerine Tanrı'nın lanetlerini yağdırmalarının nedeni buydu.

Bu içler acısı tartışmaların ortasında vatanseverliğin sesine asla kulak verilmedi ve kayıtsızlık, bencillik ve korkaklık kendilerini din ve ortodoksluğun saygın görünümünü altında gizleyebildi. İstanbul nüfusunun büyük bir kısmı şehri terk etmişti; kalanlar arasında en zenginler, genel savunmada kullanabilecekleri ve kısa süre sonra özgürlükleri ve hayatlarıyla birlikte kaybettikleri hazinelelerini gömmüşlerdi. İmparatorluk şehrinin bağrında yalnızca dört bin dokuz yüz yetmiş savunmacı vardı ve imparator onları desteklemek için kiliseleri yağmalamak zorunda kaldı. Böylece, sekiz ila dokuz bin savaşçı Bizans'ın tüm garnizonunu ve Doğu İmparatorluğu'nun son umudunu oluşturuyordu.

¹⁴ Loukas Notaras (Λουκάς Νοταράς), Bizans İmparatorluğu'nun son megaladükü'dür. [ç.n]

Mehmet muazzam hazırlıklarını tamamlamıştı. Bizans'ın fethi ve İstanbul'un yağmalanması Osmanlıların cesaretine verilebilecek en zengin ödül olduğundan, tüm askerler bir şekilde önderlerinin hırsıyla ilişkilendirilmişti. Ömer'in yoldaşlarını ve İslam'ın ilk müdafilerini ayırt eden savaşçı şevk ve bağnazlık şimdi yenden canlanmıştı. Toros zincirinden Ebro ve Tuna kıyılarına kadar uzanan tüm bölgelerden, ganimet umuduyla ya da dini ve ulusal bir savaşta kendilerini gösterme arzusuyla orduya çekilen savaşçı kalabalıkları geliyordu. Yunanlıların çürümüşlüğü ve zayıflığı ile Osmanlıların gücü ve kudreti hakkında kesin bir fikir vermek için, İstanbul'un ve imparatorluk topraklarından geriye kalan her şeyin, Mehmet'in sancakları altında topladığı askerlerden daha az sayıda her türden insanı barındırdığını söylemek yeterli olacaktır.

Osmanlı ordusu Mart ayının başında Edirne'den yola çıktı ve Nisan ayının altısında Mehmet çadırını Aziz Romanos'un kapısının önüne kurdu. Her iki taraf için de savaş işareti hızla verildi. Kuşatmanın ilk günlerinde Yunanlılar ve Türkler, savaş sanatının eskiler ve çağdaşlar arasında icat ettiği ya da mükemmelleştirdiği her şeyi sergilediler. Mehmet, müthiş hazırlıkları arasında, kullanımı o zamanlar Batı'da yaygın olan topçuluğu da ihmal etmemişti. Edirne'de kendi gözleri önünde kurduğu toplardan biri öylesine devasa boyutlardaydı ki, üç yüz öküz onu güçlkle sürükledi ve yedi yüz kental¹⁵ ağırlığındaki bir topu altı yüz toise¹⁶ mesafeye fırlattı. Dönemin hemen hemen tüm tarihçileri bu korkunç savaş aletinden bahsederler, ancak savaş alanında yarattığı etki hakkında çok az şey söylerler. Çağdaşların anlattıklarını ve bilhassa da hareket ettirmekte çok zorlandıkları bu muazzam tunç makineleri bize bıraktıkları tasvirleri **dikkatle** incelediği-

¹⁵ 100 kilogramlık ağırlık birimidir. [ç.n]

¹⁶ Kabaca 2 metreye eşit bir Fransız uzunluk birimidir. [ç.n]

mizde, Bizans kuşatmasında Osmanlı topçusunun icrasından çok korku ve şaşkınlık uyandırdığına ikna oluyoruz. Türkler, Mehmet'in hizmetine aldığı Frank mühendisleri ve topçuları destekleme konusunda çok az beceri ya da gayret gösterdiler ve bu kadar güçlü bir keşfin, savaşta zaten sahip oldukları üstünlüklere bu yeni gücü de ekleselerdi Avrupa'nın karşı koyamayacağı barbarların elinde bir anda mükemmelleşmemesi Hristiyan âlemi için büyük bir nimetti.

Türkler başka silahları ve başka saldırı araçlarını çok daha başarılı bir şekilde kullandılar; surların altına kazılan mayınlar, surlara yaklaştırılan yuvarlanan kuleler, surları döven koçbaşları, kirişler ve taşlar fırlatan mancınıklar, oklar, mızraklar ve hatta her ne kadar kısa süre sonra ihmal edilip unutulacak olsa da, hâlâ baruta rakip olan Yunan ateşi gibi. Tüm bu yıkım araçları aynı anda kullanıldı ve saldırılar durmaksızın yenilendi. Kuşatılanlar, onları kullanacak elleri olmadığı için tüm makinelerinden yararlanamadılar ve İstanbul'u savunanların sayısının azlığını düşündüğümüzde, Osmanlıların sayısız ordusuna elli günden fazla direnebilmelerine hayret ediyoruz. Bu cömert askerler, gece gündüz düşmanın saldırılarını püskürterek, surlardaki gedikleri onararak ve hücumlar yaparak bir fersahtan daha uzun bir hattı işgal ettiler; aynı anda her yerde oldukları ve önderlerinin varlığıyla ve özellikle Konstantinos'un örneğiyle canlandırılan her şeye eşit oldukları görülüyordu. Talih birkaç kez bu kahraman birliğin çabalarını destekledi ve İstanbul'da hüküm süren üzüntü ve dehşet duygusuyla birkaç umut ışıltısı uyandırdı. Kuşatılanların tek bir üstünlüğü vardı, şehir Marmara'ya doğru ve liman tarafından erişilemezdi. Mehmet Karadeniz'deki kanalda çok sayıda donanma toplamıştı; fakat bu donanma yalnızca erzak ve savaş malzemesi taşımaya yarıyordu. Osmanlı donanması Yunanlıların, bilhassa da Frankların donanmasıyla boy ölçüşemezdi; Türk-

ler de denizlerdeki imparatorluğu Hristiyan uluslara bırakmak zorunda olduklarını kabul ediyorlardı.

Kuşatmanın ortalarına doğru, İtalya ve Yunanistan kıyılarından beş gemi kanala geldi. Tüm Osmanlı donanması hemen harekete geçti ve onları karşılamak için ilerledi; sayılarının çokluğundan dolayı etraflarını sardılar ve onları ele geçirmek ya da güzergâhlarından döndürmek amacıyla birkaç kez saldırdılar. Mehmet kıyından ses ve hareketleriyle savaşçıları cesaretlendirdi. Osmanlılar teşebbüslerinde başarısızlığa uğruyor gibi göründüklerinde, öfkesini dizginleyemedi; atını denize doğru sürerek, tabiat unsurlarını tehdit ediyor ve antik çağın barbar bir kralı gibi, dalgaları fetihlerine engel olmakla suçluyor gibiydi. Diğer tarafta, şehrin surlarında toplanmış olan Yunanlılar büyük bir endişe içinde savaşın sonucunu bekliyorlardı. Sonunda, inatçı ve kanlı bir çatışmadan sonra, tüm Türk gemileri dağıldı ya da kıyıya vurdu; erzak ve asker yüklü Hristiyan donanması zaferle İstanbul limanına doğru yelken açtı.

Sultan, silahlarının uğradığı bu utancın intikamını almak için yanıp tutuşuyordu ve İstanbul limanının efendisi olmak için son bir çaba göstermeye karar verdi. Girişi birkaç büyük gemi tarafından korunduğu ve ne kırılabilen ne de geçilebilen demir bir zincirle kapatıldığı için, Osmanlı hükümdarı, kuşatılanların öngöremediği ve başarısı iradesinin gücünü ve gücünün kapsamını gösteren olağanüstü bir yönetime başvurdu. Tek bir gecede, Karadeniz kanalında demirlemiş olan yetmiş ila seksen gemi karadan Haliç körfezine taşındı. Yol, çok sayıda asker ve işçinin gemileri kaydırıldığı, yağla sıvanmış kalaslarla kaplıydı. Kılavuz kaptanlar tarafından komuta edilen Türk filosu, sanki bir deniz seferindeymiş gibi yelkenlerini açarak, tepelik bir arazide ilerledi ve Galata'da yaşayan Cenevizliler geçişe karşı çıkmaya cesaret

edemeden, meşaleler ve fenerler ışığında, boru ve trompet sesleri eşliğinde iki millik bir mesafeyi kat etti. Surlarını korumakla meşgul olan Yunanlılar düşmanın tasarılarından hiç kuşku duymuyorlardı. Bütün gece boyunca deniz kıyısından duyulan kargaşanın nedenini ya da amacını anlayamadılar, ta ki gün ağarırken limanlarında yüzen Müslüman sancaklarını görene kadar.

Burada doğal olarak, demir zinciri koruyan ve Osmanlı donanmasını dağıttıktan sonra limana giren gemilerin nasıl bir direniş gösterdiğini soruyoruz. Hristiyan gemilerinde savaşmış olan her savaşçının o sırada şehrin surlarını savunmakla görevli olduğunu varsayabiliriz; ya da büyük olasılıkla, Türk gemilerinin indiği körfezin bir bölümü büyük gemilerin girebileceği kadar derin değildi. Bu durum ne olursa olsun, Müslümanlar başarılarından yararlanmak için hiç vakit kaybetmediler. Türk tekneleri daha denize indirilmeden, çok sayıda işçi, Venediklilerin Beşinci Haçlı Seferi'nde son saldırılarını gerçekleştirdikleri aynı noktada yüzen bataryalar inşa etmekle meşguldü.

Böylesine cüretkâr ve başarılı bir şekilde gerçekleştirilen bu cesur teşebbüsün, kuşatılanlar arasında sıkıntı ve şaşkınlık yarattı. Donanmayı yakmak ve düşmanın başlattığı çalışmalarını yok etmek için birkaç girişimde bulundular; fakat İstanbul'u barbarların saldırılarından sık sık kurtarmış olan Yunan ateşine boşuna başvurdular. En cesur savaşçılarından kırk tanesi, tedbirsiz cesaretlerinin ve belki de Cenevizlilerin ihanetine uğrayarak Türklerin eline düştü ve işkenceler arasında ölmeleri, cömertçe adanmışlıklarının ödülü oldu.

Konstantinos misillemelere başvurdu ve esir aldığı yetmiş kişinin kellesini surların üzerine astırdı. Bu savaş tarzı, savaşanların artık umutsuzluk ilhamlarından ya da intikam öfkelerinden başka bir şey dinlemediklerini ilan ediyordu. Her gün her türden

erzak alan Müslümanlar kuşatmayı aralıksız sürdürdüler. Zafe-
rin kesinliği şevklerini bir kat daha artırdı; İstanbul'a aynı anda
birkaç taraftan saldırıldı ve uzun bir kuşatmanın çatışmaları ve
zahmetleriyle zaten zayıflamış olan askeri karargâh, saldırıya uğ-
rayan tüm noktaları savunmak için güçlerini bölmek zorunda
kaldı.

Liman tarafındaki surların onarımı ihmal edilmişti. Batıya
doğru, başta Aziz Romanos'un ki olmak üzere bazı kuleler hara-
beye dönmüştü. Bu neredeyse umutsuz durumda, mümkünse
daha da içler acısı olan şey, Bizans karargâhının anlaşmazlık ruhu
tarafından ele geçirilmesiydi. Büyük Dük Notaras ile Ceneviz bir-
liklerine komuta eden Justinian arasında şiddetli tartışmalar çıktı.
Venedikliler ve Cenevizliler birkaç kez yumruk yumruğa gelme
noktasına geldiler; ancak tarih bu talihsiz kavgaların konularını
neredeyse hiç gösteremez. Kıskançlık ruhunun ya da daha doğ-
rusu umutsuzluğun yarattığı körlük öylesine fazlaydı ki, benim-
sedikleri soylu dava uğruna her gün canlarını feda eden bu
seçilmiş savaşçılar grubunda, karşılıklı korkaklık ve ihanet suç-
lamalarını duymak hiç de nadir değildi.

Konstantinos onları yatıştırmak için çabaladı ve anlaşmazlığın
ortasında her zaman sakin olan kendisi, ülke sevgisi ve zafere su-
samışlıktan başka bir duyguyla hareket etmiyor gibi görünü-
yordu. Etrafı tehlikelerle çevriliyken sergilediği kişilik ona halkın
güvenini ve sevgisini kazandırılmalıydı; ancak Yunanlıların çal-
kantılı ve kıskırtıcı ruhu ve tartışmalarının kibri, gerçek büyük-
lüğü takdir etmelerine izin vermezdi. Palaiologos'u kendi eseri
olmayan ve yalnızca erdeminin onarabileceği talihsizliklerle suç-
ladılar. Onu, tüm dünyanın terk ettiği ve yalnızca kendisinin sa-
vunmaya istekli olduğu bir imparatorluğun yıkımını tamamlam-
lamakla suçladılar. Artık sadece prensin otoritesine ya da niyet-

lerine saygı duymuyorlardı; aynı zamanda rütbe ya da kişilik olarak yüceltilen herkes kınama ya da güvensizlik nesnesi haline geldi. Toplumsal karışıklıklarda kalabalığı belirsiz destekler aramaya iten o huzursuz ruhun bir sonucu olarak, halk tarafından tamamen inanılan bazı kehanetler, Kaisarların şehrinin ancak Tanrı'nın gazabının kılıcını eline vereceği sefil bir dilenci tarafından kurtarılabileceğini duyurdu.

Büyük felaketlerin yaşanacağı gün yaklaştıkça kiliselerdeki cemaat de aynı oranda artıyordu. İstanbul'un koruyucusu olan Kutsal Bakire'nin resmi ciddiyetle sergilendi ve sokaklarda alay halinde taşındı. Bu dindar törenler kuşkusuz eğitici bir şeyler sunuyordu, ama büyük tehlike altındaki bir ülkenin ve bir dinin savunulması için gerekli cesareti aşılamıyordu ve savaşın tehlikeleri arasında Tanrı, silahsız ve titreyen bir halkın dualarına kulak vermiyordu.

Kuşatma sırasında birkaç kez şartlı teslimden söz edilmişti. Mehmet, zaten tüm eyaletlerine sahip olduğu bir imparatorluğun başkentinin kendisine teslim edilmesini ve Yunanlıların hazineleriyle birlikte geri çekilmelerine izin verilmesini istedi. Palaiologos haraç ödemeye razı oldu, ama İstanbul'dan vazgeçmedi. Sonunda, sultan son bir mesajla, şehri savunmakta ısrar ederse Yunan imparatorunu ailesiyle birlikte öldürmekle ve esir halkını yeryüzüne dağıtmakla tehdit etti. Mehmet düşmanına Mora'da bir prenslik teklif etti; Konstantinos bu teklifi reddetti ve şanlı bir ölümü tercih etti. O andan itibaren artık barıştan söz edilmedi ve Bizans amansız bir savaş ihtimaline terk edildi.

Sultan orduya yaklaşan genel saldırıyı duyurdu: İstanbul'un zenginliği, esirler, Yunan kadınları askerlerin cesaretinin ödülü olacaktı; kendisi için sadece şehri ve yapıları ayırmıştı. Savaşın coşkusuna dinsel coşku katmak için, dervişler Osmanlı ordusu-

nun saflarını dolaşıyor, askerlere abdest alarak bedenlerini, dua ederek ruhlarını arındırmalarını öğütüyor ve Müslüman inancının savunucularına cennetin zevklerini vaat ediyorlardı. Günün sonunda, sultanın emriyle yakılan büyük ateşler, Galata'dan Altın Kapı'ya kadar denizin tüm kıyılarına ısıltılı bir ihtişam yaydı. Daha sonra Osmanlı İmparatoru ordusunun ortasında belirdi ve askerlerine Bizans'ın yağmalanmasını yeniden vaat etti ve sözünü daha ciddi hale getirmek için, *Murat'ın ruhu, dört bin peygamber, çocukları ve son olarak da silahı adına yemin etti*. Bütün ordu sevinç çılgınlıkları attı ve birkaç kez tekrarladı: Tanrı'dan başka ilah yoktur ve Muhammet Tanrı'nın elçisidir. Bu savaşçı tören sona erdiğinde, sultan ölüm pahasına ordugâhın her yerinde derin bir sessizlik olmasını emretti ve o andan itibaren İstanbul'un çevresinde, her şeyin hareket halinde olduğu, korkunç ve kesin bir savaşa hazırlanan bir ordunun karışık kargaşasından başka bir şey duyulmadı.

Şehirdeki askeri birlik surların üzerinde nöbet tutuyor ve Osmanlı ordusunun hareketlerini endişeyle izliyordu. Türklerin gürültülü haykırışlarını dehşetle duymuşlardı; ama onları izleyen ani sessizlik telaşlarını ikiye katladı. Düşman ateşlerinin ışığı kulelerin tepelerinden ve kiliselerin kubbelerinden yansıyor ve şehri kaplayan karanlığı daha da korkunç hale getiriyordu. Endüstri faaliyetlerinin ve yaşamın tüm olağan kaygılarının askıya alındığı İstanbul, kimseye ne uyku ne de huzur veren derin bir sükûnete gömülmüştü; bu, büyük bir belanın harap ettiği bir şehrin kasvetli görüntüsüydü. Sadece tapınakların çevresinde, Tanrı'nın merhametine dua sesiyle yalvaran birkaç ağlamaklı ses duyuluyordu. İranlı şairin, fatihin zaferinin gururuyla yarın tekrarlayacağı sözleri bu talihsiz şehre uygulanabilirdi: *Örümcek sessizce ağını sarayların çatıları altında örüyor ve karanlığın kuşu Afrasyab'ın kuleleri üzerinde kederli çılgınlığını atıyor*.

Konstantinos, imparatorluğu tehdit eden tehlikeleri görüşmek üzere karargâhın önde gelen önderlerini bir araya topladı. Acıklı bir konuşmayla, silah arkadaşlarının cesaretini ve umutlarını canlandırmaya çalıştı; Yunanlılara vatanseverlik, Latinlere de din ve insanlık adına seslenerek, hepsine sabırlı olmalarını, ama her şeyden önce uyumu korumalarını öğütledi. Bu son konseyde hazır bulunan savaşçılar imparatoru kasvetli bir sessizlik içinde dinlediler; işe yaramayacağını bildikleri savunma araçları konusunda birbirlerini sorgulamaya cesaret edemediler. Gözyaşlarıyla birbirlerine sarıldılar ve en uğursuz önsezilerle dolu olarak surlara geri döndüler.

İmparator Ayasofya kilisesine girdi ve burada şarap ekmek ayinini kabul etti; yüzünde gözlemlenebilen hüznün, yaralarının unutulmasını ve hatalarının affedilmesini istediği dindar tevazu, halka hitaben söylediği ve ebedi vedayı andıran dokunaklı sözler genel şaşkınlığı bir kat daha arttırdı. Roma İmparatorluğu'nun son gününün güneşi 29 Mayıs'ta doğdu; şafaktan önce Türk ordusuna saldırı işareti verildi: çok sayıda Müslüman asker şehrin surlarına doğru koştu. Saldırı aynı anda liman tarafında ve Aziz Romanos kapısı yakınında yapıldı. İlk hücumda saldırganlar her yerde sağlam bir direnişle karşılaştılar; Katalanlar ve Cenevizliler, Frankların cesaretinin yapabileceği her şeyi yaptılar. Palaiologos Yunanlıların başında savaştı ve sadece imparatorluk sancağının görüntüsü bile Osmanlı askerlerini dehşete düşürdü. Girit adasından gelen üç yüz okçu, Giritlilerin yay kullanmadaki becerileriyle eski ünlerini görkemli bir şekilde sürdürdüler. Bu cesur grubun arasında, korumakla görevlendirildiği surları masrafları kendisine ait olmak üzere tamir ettiren ve İtalya'dan getirdiği askerlerin başında kuşatmanın sonuna kadar savaşan Kardinal İsidorus'u da anmak gerekir. Tarih aynı şekilde, hiç şüphesiz birlik tarafını benimsemiş olan ve cesaretleri ve şanlı ölümleriyle Bizans

ruhban sınıfının kör ve ölümcül inatçılığının cezasını çeken Aziz Basileios keşişlerine de büyük övgüler borçludur.

Tarihçi Phrantzes, Müslümanların yakın saflarını, şehrin etrafına yerleştirilmiş olabilecek, uzatılmış gergin bir kordona benzetir. Aziz Romanos kapısını koruyan kuleler, koçbaşı darbeleri ve Osmanlı topçularının atışları altında yıkıldı. Dış duvarlar taşındı; ölümler ve yıkıntılarla karışık olarak kurulan hendekleri doldurdu. Yine de bu korkunç savaş alanında Bizans'ın savunucuları hâlâ savaşıyordu; hiçbir şey onların kararlılığını yoramaz, cesaretlerini sarsamazdı.

İki saat süren korkunç bir çatışmadan sonra, Mehmet seçtiği birlikler ve on bin yeniçeri ile ilerledi. Elinde gürzüyle, bir yıkım meleği gibi onların ortasında belirdi; tehditkâr bakışları askerlerinin şevkini artırdı ve el kol hareketleriyle onlara saldırılacak noktaları işaret etti. Önderlik ettiği taburların arkasında, zorbalığın intikamını uygulamakla görevlendirdiği adamlardan oluşan bir birlik, kaçmak isteyen herkesi cezalandırıyor ya da zorluyor ve onları katliama doğru ilerlemeye zorluyordu. Savaşçıların adımlarından yükselen toz, topların dumanıyla birlikte hem orduyu hem de şehri kapladı. Boruların çınlaması, yıkıntıların çökmesi, topların patlaması ve silahların şoku önderlerin seslerini tamamen bastırdı. Yeniçeriler düzensiz bir şekilde savaşıyorlardı ve bunu fark eden Konstantinos askerlerine son bir gayret göstermelerini öğütüyordu ki, savaşın çehresi bir anda değişti. Justinian bir okla vurulmuştu ve yaranın acısı onu savaş alanını terk etmeye zorlayacak kadar şiddetliydi. Cenevizliler ve Latin yardımcıların çoğu da onu takip etti. Yalnız kalan Yunanlılar kısa sürede sayıca üstünlük sağladılar; Türkler surları geçtiler, kuleleri ele geçirdiler ve kapıları kırarak açtılar. Konstantinos savaşmaya devam etti; ama çok geçmeden yaralarla kaplı olarak ölümler yığınının arasına düştü ve İstanbul başsız ve savunmasız kaldı.

Varlığının sadece bir anı kalan ve savaşın öfkesi ve barbarların kılıcı altında sona ermek üzere olan bir imparatorluğun görüntüsü ne güzeldir! Bir anda toplumun tüm bağları kopar; dinin, vatanseverliğin, doğanın artık başvurulabilecek yasaları yoktur; bilgelik ve deneyim bile yararsız öğütlerden başka bir şey veremez. Erdemin, deharın, hatta yiğitliğin tüm yüceliği ve görkemi artık yurttaşları ayırt etme ya da koruma gücüne sahip değildir. Prenslerin gurur kaynağı olan o görkemli saraylara artık kimse sahip değildir. Büyük bir başkenttin sayısız yapıları arasında hiç kimse bir sığınak ya da barınak bulamaz. Şehirde artık savaşçılar ya da yargıçlar, soylular ya da avamlar, yoksullar ya da zenginler yoktur; tüm nüfus, öfkeli bir efendinin huzuruna çıkmayı dehşetle bekleyen bir köle sürüsünden başka bir şey değildir. Fatihler şehre girmeye hazırlanırken İstanbul böyleydi.

Surları savunanlardan bazıları Türklerin geldiğini haber vererek şehre geri çekildiklerinde inanamadılar; Türk taburları akın akın içeri girdiğinde, Yunan tarihçi Doukas'a göre halk "korkudan yarı ölü gibiydi ve zorlukla nefes alabiliyordu." Kalabalık, nereye gideceğini bilmeden ve acı çığlıklar atarak sokaklarda koşuşturuyordu. Kadınlar, çocuklar ve yaşlılar kiliselere akın etti, sanki İsa'nın sunakları Mehmet'in vahşi müritlerine karşı bir sığınak olabiliymiş gibi!

İstanbul'un alınmasının ardından yaşanan felaketleri anlatmak bizim görevimiz değil. Silahsız halkın katledilmesi, şehrin yağmalanması, kutsal mekânların kirletilmesi, bakirelerin ve matruşkaların hakarete uğraması, bütün bir halkın zincire vurulması; Türklerin, Yunanlıların ve Latinlerin yıllıklarında bulunan korkunç tablolar bunlardır. Sık sık ihtilallerin yıkıntılarıyla kapladığı ve sonunda uzun süredir hor gördüğü bir ulusun alay konusu ve avı haline gelen bu şehrin kaderi böyleydi. Bu kadar üzücü

sahnenin arasında teselli edici bir şey varsa, o da ülkesinden sağ çıkamayan ve ölümü Doğu imparatorluğunun son zaferi olan[71] Konstantin'in erdemidir[72].

Yunan İmparatorluğu'nun zayıflığını ve düşmanlarının gücünü düşündüğümüzde, bu kadar uzun süre direnebilmesine hayret ederiz. Osmanlılar fetihleri destekleyen tüm tutkular tarafından yönetiliyordu; Yunanlılar savunmada yararlı olan niteliklerin hiçbirine sahip değildi: buna ikna olmak için iki ulusun nasıl hareket ettiğini görmemiz yeterlidir. Mehmet savaşı ilan ettiğinde, Osmanlılar imparatorluğunun her yerinden ordusuna akın ettiler; kuşatmanın ilk haberinde ise İstanbul nüfusunun büyük bir kısmı şehri terk etti. Dervişlerin Müslüman askerleri cesaretlendirdiğini ve onlara Yunanlılara karşı savaşı kutsal bir savaş olarak gösterdiklerini gördük. Yunan rahipler ise tam tersine Bizans savunucularının cesaretini kırdılar ve Konstantinos'un direnişini kutsal şeylere saygısızlık olarak görmekten uzak değillerdi. İmparatorluk şehrine yapılan saldırılar sırasında, Türk askerleri hendekleri doldurmak için çadırlarını ve yüklerini hendeklere attılar ve zaferi sahip oldukları her şeye tercih ettiler. Aynı zamanda en zengin Yunanlıların, hazinelerini vatanseverliğe tercih ederek servetlerini gömmekle meşgul oldukları da iyi bilinmektedir. Başka dikkat çekici özellikler de ekleyebiliriz, ancak bunlar gücün hangi tarafta olduğunu yeterince göstermektedir. Bizans'ın yıkılışını en güçlü şekilde haber veren şey, Yunanlıların imparatorluklarının sürekliliğine duydukları küçük güvendi. Eski Romalılar, vatanseverliklerinin gücünü ve üstünlüğünü hiçbir zaman Roma'yı *ebedi şehir* olarak adlandırdıkları zamankinden daha açık bir şekilde göstermemişlerdir. İstanbul, yaklaşan yıkımına dair uğursuz tahminlerin halk arasında itibar görmesiyle orantılı olarak, savunucularının sayısının azaldığını ve cesaretlerinin zayıfladığını gördü.

On üçüncü yüzyılın başında Bizans Latinlerin eline geçtiğinde, imparatorluk hâlâ büyük savunma araçlarına sahipti ve yine de yirmi bin Haçlı onu zapt etmeyi başardı; bu da Frankların cesaretini Türklerinkinden çok daha üstün kılmaktadır. Haçlı Seferlerinin Doğu imparatorluğunun kaderi üzerindeki etkisinin ne olduğunu incelemek için belki de en iyi yer burasıdır. Latinlerin ilk seferinde, Küçük Asya, zaten İznik'in efendisi olan ve İstanbul'u tehdit eden Türklerden kurtarıldı; ancak Haçlılar verdikleri hizmetleri çok yüksek bir fiyata sattılar: bir tarafta şiddet, diğer tarafta hainlik, Yunanlılar ve Latinler arasında var olması gereken uyumu bozdu. Sonunda İstanbul'un Franklar tarafından alınması Bizans İmparatorluğu için ölümcül bir darbe oldu. Savaşın ortasında, ayrılık nefretle büyüdü; ayrılık da karşılıklı nefreti ikiye katladı. Bu bölünme Türklerin ilerlemesini destekledi ve İstanbul'un kapılarını onlara açtı.

Osmanlıların fethinde en talihsiz olan şey, Bizans'ın adını bile korumamış olmalarıdır. Batı'nın imparatorluğunu yıkan barbarlar, fethettikleri ulusların dinlerini ve davranışlarını benimsediler; bu da yavaş yavaş istila ve fetih izlerinin kaybolmasına neden oldu. Türkler ise tam tersine, silahlarını taşıdıkları her yerde Kur'an'ı muzaffer kılmaya kararlıydılar. İstanbul'un efendileri olur olmaz, İsa'nın sunakları devrildi ve dinle birlikte her şey değişti. Konstantinos'un şehri Hristiyan âleminden her zamankinden daha geniş bir şekilde ayrıldı ve kâfirler için Batı'nın kapısı olduğu için, neredeyse üç yüzyıl boyunca filolarını ve ordularını Asya'ya gönderen Hristiyan Avrupa'nın sonunda kendisi için titremesi için bir nedeni vardı. O dönemden itibaren Haçlı Seferleri yeni bir yapı kazandı ve savunma savaşlarından başka bir şey olmadı.

XVII. KİTAP

TÜRKLERE KARŞI HAÇLI SEFERLERİ.

MS 1453-1481.

Batı, Yunan İmparatorluğu'nu tehdit eden tehlikeleri kayıtsızlıkla dinlemişti; ama Mehmet'in silahlarının son zaferini öğrenen tüm Hristiyan uluslar dehşete kapıldılar ve yeniçerilerin Almanya'nın en zengin eyaletlerinde İncil'in sunaklarını çoktan devirdiğine inanılıyordu. İnsanlar, bir gün Roma'nın camiye dönüşürülen kiliselerinde Kur-an'ın vaaz edildiğini duyma fikrinden titriyordu. Tüm Hristiyan âleminin üzüldüğü bu felaketi önlemek için bir Haçlı Seferi vaaz etmediği için suçlanan Papa V. Nicholas'a karşı her taraftan homurdanmalar yükseldi. Kuşatmadan önce gönderilen yardım aslında İstanbul'u kurtarabilirdi; ancak şehir bir kez barbarların eline geçince, kötülük onarılamaz hale geldi. Tüm Hristiyan güçlerin birleşmesi, fetihlerini Türklerin elinden tek başına alabilirdi ve bu birleşmeye karşı her gün yeni engeller ortaya çıkıyordu.

Boşuna, Batı'yı bir kez daha heyecanlandırmak için, Hristiyan hatiplerin belagati bazen keder, bazen de inananların dindarlığına hitap etti; boşuna, sırayla, dini fikirlerin ve şövalyeliğin üstünlüğü kullanıldı: herkes Türklerin ilerlemesinden üzüntü duyuyordu, ama kısa süre sonra genel şaşkınlığın yerini kör bir teslimiyet ya da daha doğrusu acımasız bir kayıtsızlık aldı.

İstanbul'un alınmasından kısa bir süre sonra, Burgonya dükü Yakışıklı Philip, eyaletlerinin tüm soylularını Flandre'daki Lille'de topladı ve tarihin sadık bir şekilde anlattığı bir şenlikte, o

dönemde şövalyelerin hayal gücünü etkileyebilecek her şeyi göstererek şövalyelerin şevkini ve cesaretini canlandırmaya çalıştı. İlk olarak, aralarında Herakles'in¹⁷ [Herkül] çabaları, İason¹⁸ [Jason] ve Medeia'nın¹⁹ maceraları ve Melusina'nın²⁰ büyülerinin de bulunduğu çok sayıda resim ve ilginç sahne izleyicilere gösterildi[73]. Bunlardan sonra bir fil, Saraken bir dev tarafından ziyafet salonuna götürüldü; filin sırtında bir kule vardı ve içinden Hristiyan Kilisesi'ni temsil eden yas giysili bir kadın çıktı. Fil, Burgonya Dükü'nün masasının önüne geldiğinde, harumefendi maruz kaldığı kötülükler üzerine şiirsel bir dille uzun bir şikâyet okudu; prenslere, düklerle ve şövalyelere hitaben, geç kalmalarından ve kendisine yardım etme konusundaki ilgisizliklerinden yakındı. O sırada elinde, şövalyeliğin cesaretin simgesi ve ödülü olarak benimsediği bir kuş olan sülün taşıyan bir müjdeci ortaya çıktı. İki soylu genç kız ve Altın Post Tarikatı'ndan birkaç şövalye düke yaklaştı ve cesurların kuşunu ona sunarak *kendilerini unutmaması için* dua ettiler. Oliver de la Marche'in söylediğine göre, bu ziyafeti hangi niyetle verdiğini bilen Yakışıklı Philip, Kutsal Kilise Leydisi'ne merhamet dolu bir bakış attı[74] ve koynundan,

¹⁷ Yunan mitolojisi 'nde ilahi bir kahramandı, Zeus ve Miken kralının kızı Alkmene'nin oğlu ve Amfitrion'un üvey oğluydu. [ç.n]

¹⁸ İason (Ιάσων), Yunan mitolojisinde Altın Post'u ele geçirmek için Argo isimli, elli kürekli bir gemiyle Yunan anakarasından denize açılarak Karadeniz'in doğu ucundaki Kolkhis ülkesine doğru zorlu bir yolculuğa çıkan elli kahramanın (Argonaut'lar) önderidir [ç.n]

¹⁹ Medeia (Μήδεια) Yunan mitolojisinde Kolhis Kralı Aietes'in kızı, Kirke'nin yeğeni ve Güneş tanrısı Helios'un torunu olan Kolhis prensesidir. Medea, Antik dünyanın en büyük büyücülerinden biri, ilaç ve zehir yapım ustasıdır. Yer ve Ay Tanrıçası olarak da tapınım görmüştür. En bilinen fiziksel özelliği, gözlerinin açık renkli ve parlak olmasıdır. Karakteristik özelliği ise öfkelenildiğinde korkutucu bir kişiliğe bürünmesidir. [ç.n]

²⁰ Melusina (ya da Mélusine) Avrupa efsanelerinde bir figürdür. Kutsal kaynaklı nehirlerin sularının dışı ruhlarıdır. [ç.n]

silah arkadaşının yüksek sesle okuduğu bir yazı çıkardı. Dük bu yazıda önce *Yaratıcısı Tanrı'nın, Kutsal Bakire'nin, sonra da hanımların ve sülünün adına* yemin ediyordu: "Eğer Fransa Kralı, Büyük Türk'ün lanet olası teşebbüsünü karşı koymak için Hristiyan inancını savunmak üzere bedenini ortaya koymaktan hoşnut olursa, söz konusu yolculukta ona, Tanrı'nın lütfedeceği en iyi şekilde, şahsı ve gücüyle hizmet edeceğine; eğer adı geçen kral bu seferi kendi kanından bir prense ya da başka bir büyük lorda bırakırsa, ona itaat edeceğine yemin etti ve eğer büyük işleri nedeniyle gitmeye ya da göndermeye elverişli değilse ve başka güçlü prensler haçı üstelenirse, mümkün olan en kısa zamanda onlara eşlik etmeyi teklif etti. Kutsal yolculuk sırasında, adı geçen Büyük Türk'ün kendisiyle göğüs göğüse çarpışmaya istekli olduğunu herhangi bir şekilde öğrenebilir ya da bilebilirse, Philip, mezkur Hristiyan inancı uğruna, her şeye kadir Tanrı'nın ve her zaman yardımına çağırdığı çok tatlı Bakire Annesi'nin yardımıyla onunla seve seve savaşacaktı."

Kutsal Kilise, düke kendisini savunmak için gösterdiği gayretten dolayı şükranlarını sundu. Orada bulunan tüm lordlar ve şövalyeler sırayla Tanrı'nın ve Meryem Ana'nın adlarını anarak, kadınları ve sülünleri unutmadan, mallarını ve canlarını İsa Mesih'in ve çok zorlu efendileri Burgonya dükünün hizmetine adadıklarına yemin ettiler. Hepsi de en ateşli coşkuyu ifade ediyordu. Bazıları verdikleri sözlerin tuhaflığı ve benzersizliğiyle dikkat çekiyordu. Yakışıklı Philip'in yeğeni Etampes kontu, *Büyük Türk'ün maiyetindeki büyük emir ve beylerden herhangi birine meydan okumaya söz verdi ve onlarla ikiye iki, üçe üç, dörde dört, beşe beş dövüşeceğine dair söz verdi*. Burgonya veled-i zinası, bir Türkle istediği şekilde savaşacağına yemin etti ve meydan okumasını *Türk'ün yurduna göndermeyi taahhüt etti*. Pons lordu, aşkına *bir cumartesi günü yaktakta asla uyumayacağı* Leydimizin yardımıyla göğüs göğüse sa-

vaşabileceği bir Saraken ile karşılaşmadan, yeminini tamamen yerine getirmeden hiçbir şehirde kalmayacağına yemin etti.

Başka bir şövalye, yola çıktığı günden itibaren, bir ya da daha fazla din düşmanıya çarpışana kadar, Cuma günü öldürülmüş hiçbir şey yememeye söz verdi; eğer efendisinin sancağı ile Sarakenlerin sancağı savaş işareti olarak açılırsa, doğruca Büyük Türk'ün sancağına gidip *onu yere sereceğine ya da bunu yapmaya çalışırken öleceğine* yemin etti[75]. Senyör de Toulangeon, kâfirlerin ülkesine vardığında, Büyük Türk'ün silah arkadaşlarından birine meydan okumaya ve efendisi Burgonya dükünün huzurunda onunla savaşmaya yemin etti; ya da Saraken gelmeye istekli değilse, *güvenliğinden emin olmak şartıyla* gidip Büyük Türk'ün huzurunda onunla savaşmayı teklif etti.

Hiçbir zaman gerçekleşmeyen tüm bu vaatler, en azından bize şövalyeliğin ruhunu ve davranış biçimlerini göstermeye yarar. Şövalyelerin silahlarına duydukları basit güven, bu şekilde savaş ilan ettikleri düşmanları ne kadar az tanıdıklarını kanıtlar[76].

Her biri yeminini ettikten sonra, sırtında altın harflerle yazılmış şu yazıyı taşıyan beyaz giysili bir hanımefendi – *Grace-Dieu* – gelip meclisi selamladı ve on iki hanımefendiyle on iki şövalyeyi takdim etti. Bu hanımlar, her birinin omzunda taşıdığı on iki erdemi ya da niteliği temsil ediyordu: İnanç, Hayırseverlik, Adalet, Akıl, Sağduyu, Ölçülülük, Güç, Doğruluk, Cömertlik (eli açıklık), Çalışkanlık, Umut, Yiğitlik... Haçlı Seferi'ne önderlik edecek olan şövalyelik erdemleri bunlardı.

Aktardığımız tarihçi, bu törenden sonra kadınların *mumyalar gibi dans etmeye başladıklarını ve şenliği daha neşeli bir şekilde sürdürmek için kendilerini eğlenceye verdiklerini* söylüyor.

Bu şövalyelik şöleninin ayrıntıları, Avrupa'nın ruhunda ve davranışlarında büyük bir değişim olduğunu algılamamızı sağ-

lar. Clermont Konsili'ni, Keşiş Pierre'in ve Aziz Bernard'ın vaazlarını, ilk Haçlıların yemin törenindeki ciddi coşkuyu ve sade bağlılığı aklınıza getirdiğimizde ve daha sonra şövalyeliğin parlak törenlerini, şövalyelerin yarı-dinsiz yarı-dini vaatlerini, kısacası kutsal bir savaşın ilan edildiği tüm dünyevi gösterileri gördüğümüzde, kendimizi sadece başka bir çağa değil, yeni ulusların arasına da taşınmış olarak hayal edebiliriz. Batı'yı Asya'nın üzerine çökertmiş olan dinin artık bir imparatorluğu yoktu, tabii kadınlar onun tercümanları değilse. Şövalyeleri haçın sancağı altına getiren şey, dindarlık ya da kutsal taşlar elde etme arzusun-
dan çok, turnuvalarda canlandırdıkları yiğitlik duygusuydu.

Aynı şekilde, bu tür vaazların savaşçıların düşünceleri üzerinde sadece geçici bir etki yarattığını ve kalabalık üzerinde herhangi bir etkisi olmadığını da biliyoruz. Bu gözlem bizi bir gerçeğe ikna etmelidir, o da insanlar arasındaki en etkin ve güçlü güdünün her zaman din ruhu olacağı ve insan tutkularından kaynaklanan başka hiçbir güdünün dünyayı Haçlı Seferlerini yaratan ve sürdüren gibi heyecanlandıramayacağıdır.

Ancak bazı dindar kişiler kutsal savaşların ilk zamanlarındaki ruhu canlandırmak için inanılmaz çabalar gösterdiler. Aziz Francis'in keşişi John Capistran ve Sienna piskoposu Æneas Sylvius, halkın düşüncelerini alevlendireceğini ve dini coşkuyu yeniden canlandıracağını düşündükleri hiçbir aracı ihmal etmediler. Bir aziz olarak kabul edilen ilki, Almanya ve Macaristan şehirlerini dolaşarak halk meclislerine inancın tehlikelerini ve kötülerin tehditlerini anlattı. Çağının en aydın piskoposlarından biri olan, Yunan ve Latin edebiyatında bilgili, hatip ve şair olan ikincisi, prensleri kendi devletlerinden gelen istilayı önlemek ve Hristiyan cumhuriyetini yaklaşan yıkımdan kurtarmak için silahlanmaya teşvik etti.

Æneas Sylvius, hükümdar papaya mektup yazarak, Türklerin gücünü yok etmek için her türlü çabayı göstermezse İstanbul'un kaybının itibarını zayıflatacağını ve adını lekeleyeceğini söyleyerek gayretini artırmaya çalıştı. Dindar hatip Roma'ya gitti ve bir konsilde Haçlı Seferi'ni vaaz etti; kutsal bir savaşın gerekliliğini göstermek için Papa ve kardinallerin önünde Yunan filozoflarının ve Kilise babalarının geçmiş deneyimlerinden sırayla alıntı yaptı. Hristiyanlığın beşiği olan Kudüs'ün tutsaklığından ve bilimlerin ve sanatların anası olan Yunanistan'ın köleliğinden üzüntü duydu. Æneas, Almanların kahramanca cesaretini, Fransızların soylu bağlılığını, İspanyolların cömert gururunu ve İtalya uluslarını canlandıran zafer aşkını kutladı. Krallığı Mehmet tarafından tehdit edilen Macaristan Kralı da bu toplantıda hazır bulunmuştu. Haçlı Seferi'nin hatibi, bu hükümdarı egemen papaya ve papazlara göstererek, gözyaşlarına acımaları için yalvardı.

Alman İmparatoru III. Frederick aynı zamanda Papa V. Nicholas'a mektup yazarak Hristiyan dünyasını kurtarması için yalvardı. "İnsanoğlunun ağzından çıkan kelimeler Katolik Kilisesi'nin yaşadığı felaket hakkında bir fikir veremez ya da şu anda Yunanistan'ı harap eden ve Batı'yı tehdit eden insanların vahşetini anlatamaz." İmparator, Papa'ya tüm Hristiyan güçleri bu korkunç düşmana karşı birleştirmesi için baskı yaptı; kendisinin de Almanya'nın prenslerini ve devletlerini çağırarak üzere olduğunu duyurdu. Papa, imparatorun niyetini alkışladı ve Ratisbon ve Frankfurt meclislerine elçiler gönderildi. Æneas Sylvius bu iki mecliste Türklere karşı Haçlı Seferi'ni tekrar vaaz etti. Her ikisinde de hazır bulunan Burgonya dükü, Alman İmparatorluğu'nun prensleri ve devletlerinin huzurunda, *Tanrı'ya, Kutsal Bakire'ye, kadınlara ve sülüne* ettiği yemini yeniledi. Macar temsilciler, eğer Hristiyanlar onları püskürtmek için silahlanmaya başlamaz-

larsa, Tuna kıyılarının ve Almanya sınırlarının Türkler tarafından istila edilmek üzere olduğunu bildirmek için geldiler.

Meclis, Türklere karşı on bin atlı ve otuz bin piyadenin gönderilmesine karar verdi; ancak bu ordunun nasıl toplanacağı ya da nasıl muhafaza edileceği konusunda hiçbir karar alınmadığından, Haçlı Seferi'ne olan heves kısa sürede azaldı ve kimse Osmanlıların ilerleyişine karşı koymak için öne çıkmadı. Æneas Sylvius mektuplarından birinde bize Hristiyan âleminin bu kayıtsızlığının ve eylemsizliğinin nedenlerini açıklar. "Hristiyan cumhuriyeti başsız bir vücuttan başka bir şey değildi; önder olması gerekenlerin adlarından başka büyük bir şeyleri yoktu; Avrupa düşman ya da rakip devletler kalabalığına bölünmüştü; yatıştırılamayan anlaşmazlıklar, çıkarların, dillerin ve geleneklerin çeşitliliği, ortak bir ordu kurma ya da Türklere karşı etkin ve düzenli bir savaş sürdürme umudu bırakmadı."

Æneas Sylvius böylece bir Haçlı Seferi'nin imkânsızlığını göstermiş oldu, ama yine de gayretine kapılarak bütün hayatını bir Haçlı Seferi vaaz etmekle geçirdi. O boş yere Almanya prenslerine nutuk çekerken, papa İtalya devletleri arasında uzlaşma sağlamaya çalışıyordu. Papalık erkinin üstünlüğü öfkeli kişileri yatıştırmaya yetmiyordu ve barış, sözleri inananların kalpleri üzerinde yüce bir yetkiye sahip olan zavallı bir münzevinin işiydi. Kardeş Simon inzivasından çıkıp şehirleri dolaştı ve hem prenslere hem de halka hitap ederek onları İsa Mesih'in düşmanlarına karşı birleşmeye teşvik etti: kutsal hatibin sesiyle Venedik, Floransa ve Milano dükü silahlarını bıraktı ve İtalya'daki cumhuriyetlerin ve prensliklerin çoğunun katıldığı bir birlik kuruldu.

Türklere karşı savaş ilan etmek için bu birlikten yararlanılabildi. Ancak birliği yönetebilecek bir önder yoktu. Hem Almanya'yı hem de İtalya'yı harekete geçirebilecek iki kişi vardı: İmparator Frederick ve Papa Nicholas. Sadece onlar, kendilerinin

vaaz ettiği bir Haçlı Seferi'nin başarıya ulaşmasını sağlayabilirdi; fakat biri seciyesinin açgözlülüğu ve ataleti tarafından dizginlendi; diğeri, her zaman bilginlerle çevrili, antik çağın öğrenilmesine tutkulu, Konstantinos'un şehrinin kurtarılması için teşebbüsleri teşvik etmekten çok, Yunanistan ve Roma'nın edebi hazinelerini toplamak için kendini çok daha ciddi bir şekilde kullandı. Türkler Bizans'ı aldıklarında, en ünlü Yunan yazarlarının büyük masraflarla tercüme edilmesini sağlıyordu. Haçlı Seferi için toplanan öşür vergisinin bazen Platon, Herodotos ya da Thukydides'in başyapıtlarının satın alınmasında kullanıldığına inanmak zor olmaz.

Nicholas, inananlara hitaben birkaç öğüt vermekle yetindi ve kutsal bir savaşın başlatılmasına karşı çıkan güçlüklerin hiçbirini ortadan kaldıramadan öldü. Onun yerine geçen III. Calixtus daha gayretli davrandı ve papalığının başlangıcında, bir Haçlı Seferi ilan etmek ve öşür toplamak için Avrupa'nın her yerine elçiler ve vaizler gönderdi. Papalıktan bir elçilik heyeti, Akkoyunlu şahı ve Armenia kralı ile Tatarların kağanına, Türklere karşı savaşmak üzere Batı'daki Hristiyanlarla birleşmeleri için ricada bulunmaya gitti. Öşürün geliriyle inşa edilen on altı kadirga, Aquileia patriğinin komutasında denize açıldı ve Aziz Petros'un sancağını Takımadalarda ve Küçük Asya kıyılarında sergiledi; Æneas Sylvius, Alman İmparatoru adına papaya seslendi ve ona, kutsallığı Kili-se'nin hazinelerini açarsa ve müjdecî öğütleriyle *tüm işçileri hasada çağırırsa*, Hristiyan âleminin tüm güçlerinin katılacağına söz verdi. III. Calixtus imparatorluk başkanına tavsiyesi için teşekkür etti ve örnek olması için baskı yaptı. Ancak tembel Frederick vaatlerini yenilemekle yetindi; imparator Papa'yı Haçlı Seferi'ni sürdürmeye teşvik ederken ve Papa da kendi tarafında imparatoru silahlanmaya teşvik ederken, Osmanlılar Macaristan'a girdiler ve Belgrad'a doğru ilerlediler.

Batı'nın siperlerinden biri olan bu şehir Hristiyan âleminde hiçbir yardım alamadı. Hunyadi'nin yiğitliği ve Capistranlı John'un dinsel gayretinden başka bir umut kalmamıştı. Biri Macarların birliklerine komuta ediyor ve onları kendi örneğiyle heyecanlandırıyordu; diğeri ise vaazlarıyla çok sayıda Alman Haçlıyı bir araya getirmiş, Hristiyan askerleri canlandırmış ve onlara yenilmez bir şevk aşılamıştı.

Çağdaş kronikler bize, bu dönemde doğuda parlayan tüylü bir kuyruklu yıldızın görüldüğünü bildirir. Hristiyan uluslar bu tabiat olayında en büyük kötülüklerin kehanet işaretini gördüklerine inanıyorlardı ve o zamanlar en çok korkulan kötülük Türklerin istilası olduğundan, Calixtus halkın bu duygusundan yararlanarak bir Haçlı Seferi fikrini yeniden canlandırmak istiyordu. Hristiyanları tövbe etmeye teşvik etti ve kutsal savaşı günahlarını telafi edebilecekleri ve Tanrı'nın gazabını yatıştırabilecekleri bir araç olarak gösterdi.

Buna rağmen, Türklerin hemen tehdit ettiği ülkeler dışında hiçbir ülkede halk silahlanmadı. Bu sırada Papa, her gün öğle vakti tüm kiliselerde çanların çalınmasını ve inananların Macarlar ve Türklerle savaşanlar için dua etmeye çağrılmasını emretti. Calixtus, bu işaretle birlikte Dominik²¹ duasını ve melek selamını üç kez tekrarlayacak olan tüm Hristiyanlara bağışta bulundu. Kilise geleneklerinin kutsadığı ve çağdaş zamanlara kadar devam eden *Angelus*'un²² kökeni buydu.

Hristiyan Avrupa'nın her yerinden aynı anda ve birlikte yükselen bu hararetli dualar kuşkusuz Tanrı'ya ulaştı. 6 Ağustos 1456'da Türkler, kırk gün boyunca kuşattıkları ve Yunan başkan-

²¹ Dominik ya da Dominical, Hristiyanların Pazar günü ibadetidir. [ç.n]

²² Hristiyanlıkta Cebraîl'in Meryem'e İsa'nın tekrar dirileceğini haber vermesini anlatan duanın saatini haber veren kilise çanı. [ç.n]

tine davrandıkları gibi davranmakla tehdit ettikleri Belgrad surlarının altında yenildiler. Hunyadi'nin varlığı ve John Capistran'ın ateşli gayreti Macarların cesaretini öylesine kamçılamıştı ki, Tuna ve Save'yi kaplayan Osmanlı donanmasını ve bizzat Mehmet'in komuta ettiği orduyu yok ettiler. Savaşta yirmi binden fazla Müslüman hayatını kaybetti; sultan yeniçerilerinin arasında yaralandı ve galiplerin takibinden güçlkle kurtuldu. Tüm Avrupa, elde edilmesine sadece dualarıyla eşlik ettiği ve bir mucize olarak görmesi gereken bu zafer için Tanrı'ya şükranlarını sundu. Mehmet'in çadırı ve silahları, kutsal savaşın bir ödülü ve inananların babasına gösterilen bir saygı olarak Papa'ya gönderildi. Din, en acımasız düşmanlarının yenilgiye uğratıldığı bir günü törenlerle kutladı. Papa'nın bir fermanıyla başlatılan ve 6 Ağustos'ta gerçekleşmesi kararlaştırılan İsa'nın Tecellisi Yortusu, evrensel Kili-se'ye her yıl Türklerin Belgrad önlerindeki yenilgisini hatırlıyordu.

Hunyadi ve Capistran zaferlerinden uzun süre sağ çıkamadılar; ama her ikisi de Hristiyan âlemi adlarını hâlâ şükran ilahileriyle anarken öldüler. Kıskançlık tutkusu son anlarını zehirlemişti ve her birinin Belgrad'ı kurtarmış olma onuruna sahip çıkarken sergilediği pek de incile dayanmayan sıcaklık, ünlerine bir leke bıraktı. Æneas Sylvius, onların anısını gelecek kuşakların saygısına sunarken, Capistran'ın erdemlerini över ve bu dünyanın tüm zenginliklerini ayakları altında çiğneyen mütevazı bir koinobitin, ihtişamın cazibesine karşı koyacak yeterli güce sahip olmamasından duyduğu şaşkınlığı ifade eder.

Macarlar Belgrad önlerinde Türkleri yenerken, Papa'nın donanması da Takımadalarda bazı üstünlükler elde etti. Calixtus, Aquileia patriğinin başarılarını ve zaferlerini inananlara hatırlatmayı ihmal etmemeye özen gösterdi; Müslümanlara karşı kaza-

nılan zaferlerin haberinin, Hristiyanların yenilgilerinin cesaretini kırdığı ve korkuttuğu herkese umut ve cesaret vereceğine inanıyordu. Fransa'da, İngiltere'de, Almanya'da ve hatta Kastilya, Aragon ve Portekiz krallıklarında yeni bir Haçlı Seferi vaaz edildi. Halk her yerde Haçlı Seferi vaizlerini dindar bir ciddiyetle dinledi; ama genellikle öşürün toplanmasına karşı homurdanmalar yükseldi. Rouen ruhban sınıfı, Paris üniversitesi ve parlamento-suyla birlikte bu vergiye açıkça karşı çıktılar. Almanya'da şikâyetler diğer yerlerden daha şiddetliydi. Kutsal savaşların ruhu soğudukça, papaların bu uzak seferleri yenilemek için kullandıkları araçlar daha büyük bir ciddiyetle değerlendirildi. Aynı şekilde, öşürlerin toplanmasında ve kullanılmasında büyük suistimaller olduğunu da kabul etmek gerekir. Haçlı Seferleri için Roma sarayının hoşgörülerinin açık bir ticareti yapıyordu ve tövbe mahkemesi, bazı durumlarda, inananlardan vergi almakta başka bir şey değilmiş gibi görünüyordu. Kilise'nin lütufları ve Tanrı'nın merhametleri sadece parayla elde edilebilirdi; Hristiyanların günahlarının bir çeşit tarifesi olduğu söylenebilirdi ve Arragon'un tarihinde, papanın emirlerine itaatsizliğin bile yeni bir haraç kaynağı haline geldiğini görüyoruz. Egemen papaların Hristiyanların kâfirlere cephane ya da silah taşımalarını sık sık yasakladıkları hatırlanabilir. Deniz şehirlerinin ticareti sık sık Papalığın tehditlerine göğüs geriyordu ve açgözlülük tüccarları bu konudaki en ağır emirleri çiğnemeye yöneltiyordu. Bunun üzerine, bu suçla itham edilen herkesten Papa adına bir miktar para talep edildi. Yasadışı ticaretlerinden elde ettikleri kârın dörtte birini ya da beşte birini ödemeye mahkûm edildiler. Bu vergiyi toplamak için yetkili kişiler atandı ve diğer tüm kamu gelirlerinde olduğu gibi bu verginin toplanması da kararnamelerle düzenlendi.

Ancak bu çağın ve özellikle de Roma sarayının ruhunu en iyi

ortaya koyan şey, Haçlı Seferlerinin vaazlarında inananların silahlanmaya para olarak haraç ödemekten çok daha az teşvik edilmesidir. Papalık adına toplanan vergiler Macarlar için yardım olarak adlandırılıyordu ve Macarlar her zaman yardıma muhtaç oldukları için, öşürlerin toplanması, halkın ve din adamlarının her geçen gün daha az sabır ve boyun eğmeyle katlandıkları kalıcı bir durum haline geldi.

Şunu da eklemeliyiz ki, Kutsal Makam Hristiyanlardan aldığı haracın miktarını her zaman alamadı. Prensler, Türklere karşı savaşma bahanesiyle bazen haraca el koyuyorlardı; kutsal savaş için ayrılan onda birlik kısım da çoğu zaman hırs kavgalarının yürütülmesinde kullanılıyordu.

Sonunda Almanların Roma sarayının yetkililerine ve vekillerine karşı şikâyetleri o kadar ciddi ve o kadar çok oldu ki, Papa bunlara cevap vermek zorunda kaldı. Æneas Sylvius tarafından hazırlanan özründe, İskender ve Macaristan kralının sayısız yardım aldığını; kâfirlere karşı filoların silahlandırıldığını, Rodos'a, Kıbrıs'a ve Midilli'ye gemiler ve savaş mühimmatı gönderildiğini; tek kelimeyle, imanın ve Hristiyanlığın savunulması için inananlardan toplanan paranın başka türlü kullanılmadığını beyan etti. Papa'nın özür dileyicisi, onu bu şekilde haklı çıkardıktan sonra, Avrupa'yı kurtardığı için onu kutladı.

Hiçbir şeyi açıklamayan ve bir övgüyle biten bu özür, kamu parasını zimmetine geçirmekle suçlandığında, tek yanıt olarak Capitol'e gitmelerini ve cumhuriyetin düşmanlarına karşı kazandığı zaferler için tanrılara şükretmelerini öneren eski Romalılarınkine çok benziyor. Bununla birlikte, Æneas Sylvius'un söylediklerinin tamamen gerçeklerden yoksun olmadığını kabul etmek gerekir ve tarih, egemen papanın, Mehmet'in ilerlemesini durdurmak ve Osmanlıların zulmünden kalabalık bir kurban kit-

lesini kurtarmak için gösterdiği gayreti alkışlamaktan başka bir şey yapamaz.

Calixtus, Hristiyan prensleri kendisiyle birleşmeye çağırktan hiç vazgeçmedi ve özellikle Fransızların Türklere karşı savaşı coşkusunu körüklemek istiyordu. "Fransızlar tarafından desteklenseydim," dedi, "kafirlerin ırkını yok ederdik." VII. Charles'ı Macaristan'a yardım etmeye ve Avrupa'nın hudutlarını savunmaya ikna etmek için ne dualarını ne de vaatlerini esirgedi. Papaların Büyük Perhiz'in dördüncü pazarında kutsamaya alışkın oldukları ve Hristiyan prenslere saygı ve sevgilerinin özel bir işareti olarak hediye ettikleri altın gülü ona gönderdi. Papa'nın bu okşamaları ve nezaketleri, Kilise başkanlarının hükümdarlarla yalnızca hiddetli Tanrı adına konuştukları ve onları günahlarıyla suçlayıp kutsal savaşla telafi etmelerini önerirken yalnızca haçı üstlenmelerini öğütledikleri zamanlardan büyük bir değişiklikti. Haçlı Seferlerini vaaz eden papalar artık egemen görüşlerin tercümanları değildi; onların istekleri artık yasa değildi ve prensler itaat etmemek için sahip oldukları gücü bolca kullandılar. İngilizlerin teşebbüslerinden sürekli korku duyan VII. Charles, Calixtus'un yinelenen ricalarına direndi. Daha sonra XI. Louis unvanıyla hüküm sürecektir olan ve o sırada Burgonya sarayında yaşayan veliahtın, Haçlı Seferi'nden yana olduğunu açıkça ilan etmesi ve haçı üstlenerek krallıkta kendisi için bir taraf oluşturmak istemesi boşunaydı; Fransa, kâfirlere karşı vaaz edilen savaşa ilgisiz kaldı ve Charles, eyaletleri için öşürlerin toplanmasına, bunların kullanımını denetlemesi şartıyla izin vermekle yetindi.

Papa Macarlar için Hristiyan âleminin yardımını isterken, Macaristan, Varna savaşında öldürülen Ladislaus'un yerine geçen kişinin yarattığı sorunlarla boğuşuyordu. Hunyadi ailesi sürgün

edilmiş ve prenslerin hırsları Türklerin tehdidi altındaki vilayetlere sahip olma konusunda çekişiyordu. Calixtus, anlaşmazlığın öfkesini yatıştırmak ve Alman imparatorunun iddialarını adaletin ve ulusların haklarıyla uzlaştırmak için Kutsal Makam'ın babacan erkini kullandı ve bu cömert çabalar sonunda barışı yeniden tesis etmeyi başardı. Napoli Kralı Alphonso'nun tahta geçmesi İtalya'ya yeni savaşlar getirdiğinde, davranışları daha az övgüye değer ve özellikle daha az ilgisiz göründü. Tarih, egemen Papa'nın bu vesileyle Hristiyanlığın tehlikelerini unuttuğunu ve kutsal savaş için toplanan hazineleri kesinlikle din olmayan bir davayı savunmak için kullandığını anlatır.

Ama Haçlı Seferlerinin yorulmaz hatibi Æneas Sylvius, Aziz Petros'un makamına III. Calixtus'un yerine oturdu. Taç, Türklere karşı savaştaki gayretinin ödülü gibi görünüyordu ve her şey, hazırladığı tasarıları bizzat uygulamak için hiçbir şeyi ihmal etmeyeceği ve Hristiyan âleminin ulusları arasında, söylemlerinde nefes alan o savaşçı coşkuyu, o dini vatanseverliği uyandıracığı umudunu doğuruyordu.

II. Mehmet zaferlerinin seyrini takip etmeye devam etti ve gücü her geçen gün daha da sarsılmaz hale geldi. Daha sonra, ilk istilalarından kaçan ve zayıflıkları Trabzon imparatoru, İberya kralı ve Mora despotu gibi görkemli unvanlar altında gizlenen tüm Yunan prenslerini yağmalamakla meşguldü. Birkaç gün daha saltanat sürmelerini sağladıkları sürece boyun eğmenin hiçbir şey ifade etmediği bütün bu prensler, İstanbul'un alınmasından kısa bir süre sonra, muzaffer sultana elçiler göndererek zaferlerini kutlamak için can atıyorlardı ve acımasız fatih onlarda, kolaylıkla yiyebileceği bir avdan, rahatça bastırabileceği düşmanlardan başka bir şey görmüyordu. Çoğu, saltanatlarının ya da varlıklarının son anlarını, hırs, kıskançlık ve fitne ruhunun haince,

zalimce ya da kallesçe esinleyebileceği her şeyle lekelediler. Müslümanlar, iç savaşın tüm suçlarıyla lekelenmiş Yunan eyaletlerine girdiklerinde, ilahi öfkenin tehditlerini yerine getirmek için gönderildiklerine inanılabilirdi.

Mehmet, Yunanistan'ın ödlele zorbalarına karşı bütün gücünü ortaya koymaya tenezzül etmedi. Silahlarını kullanmaya layık başka düşmanlar vardı; Sinop prensinin ya da Trabzon imparatorunun tahtını elinden almak için tek bir söz söylemesi yeterliydi ve Komnenos ailesinden geriye kalanların hepsi onun emriyle katledildiyse, bu durumda doğal vahşiliğinden çok karanlık bir siyasetin korkularına itaat etti. Bizans'ın alınmasından yedi yıl sonra, yeniçerilerini Mora'ya götürdü: yaklaştığında, Ahaya'nın tüm prensleri ya kaçtı ya da onun kölesi oldu. Neredeyse hiç direnişle karşılaşmadan, kolay bir fethin meyvelerini küçümseyerek topladı. Bu tür fetihlerden daha büyük tasarılar düşündü; Sparta ve Atina'nın yıkıntıları arasında Haçlı bayrağını açtığında, gözlerini ciddiyetle Sicilya Denizi'ne dikti ve kendisini İtalya kıyılarına götürecele bir yol bulmayı diledi.

II. Pius'un ilk işi Avrupa'nın karşı karşıya olduğı yeni tehlikeleri duyurmak oldu. Hristiyan âleminin tüm güçlerine mektup yazdı ve Osmanlıların ilerleyişini durdurmanın yollarını görüşmek üzere Mantua'da bir genel kurul topladı. Papa'nın bildirisi inananlara, Mesih'in Kilisesi'nin sık sık fırtınaya yenik düştüğünü, ancak rüzgârlara hükmedenin her zaman onun güvenliğini gözettiğini hatırlatıyordu. "Seleflerim," diye ekledi, "Türklerle karşı hem karadan hem de denizden savaş ilan ettiler; şimdi bunu sürdürmek bize düşüyor; bu kadar yararlı, bu kadar adil ve bu kadar kutsal bir savaş için ne emek ne de masraftan kaçınacağız."

Hristiyan dünyasının tüm devletleri Mantua'ya elçi gönderme

sözü verdi. II. Pius oraya bizzat gitti ve açılış konuşmasında prenslerin ve hükümdarların kayıtsızlığına karşı güçlü bir açıklama yaptı. O sırada Bosna ve Yunanistan'ı yakıp yıkan ve yıkımlarını hızlı bir yangın gibi İtalya, Almanya ve tüm Avrupa ülkelerine yaymaya hazır olan Türklere işaret etti. Papa, Hristiyan prensler ve devletler kendisine Hristiyan âleminin davasına bağlılıklarını bildirmeden Mantua'yı terk etmeyeceğini ilan etti ve sonunda, Hristiyan güçler tarafından terk edilirse, bu şanlı mücadeleyi tek başına sürdüreceğini ve Avrupa'nın ve Kilise'nin bağımsızlığını savunurken öleceğini söyledi.

II. Pius'un dili din doluydu ve dini de vatanseverlik doluydu. Demosthenes ve Yunan hatipler, yurttaşlarını Philip'in teşebbüslerine ya da büyük kralın istilalarına karşı Yunanistan'ın özgürlüklerini savunmaya çağırmak için kürsüye çıktıklarında, kuşkusuz daha etkili konuştular; ama hiçbir zaman daha büyük çıkarlardan ya da daha soylu güdülerden esinlenmediler.

Yunanistan'ın doğurduğu ve Roma Kilisesi'nin evlat edindiği Kardinal Bissarion, II. Pius'tan sonra konuştu ve tüm kardinaller meclisinin inançlıların babasıyla aynı şevkle hareket ettiğini ilan etti. Rodos, Kıbrıs, Epir; İllirya, Peloponnesos ve Türklerin istila ettiği birçok ülkenin vekilleri, konsilin önünde, Hristiyanların Müslümanların egemenliği altında çektikleri tüm kötülükleri acıklı bir şekilde anlattılar; ancak Avrupa'nın büyük güçlerinin elçileri henüz gelmemişti ve bu gecikme Hristiyan hükümdarların Haçlı Seferlerine olan ilgisizliğini çok açık bir şekilde ortaya koydu. Daha sonra Anjou ve Arragon ailelerinin Napoli krallığı üzerindeki iddialarıyla ilgili olarak ortaya çıkan tartışmalar ve ardından konsili birkaç gün boyunca meşgul eden görgü kuralları ve öncelik tartışmaları, meclisin düşüncesinin Hristiyan Avrupa'nın tehlikelerinden yeterince etkilenmediğini ve bunları önlemek için cömert bir karar alınmayacağını tamamen kanıtladı.

Papa, Haçlı Seferi için din adamlarının gelirlerinden onda bir, Yahudilerden yirmide bir, prenslerden ve halktan ise otuzda bir oranında vergi alınmasını önerdi. Aynı zamanda, Avrupa'nın farklı eyaletlerinde yüz bin kişilik bir ordu kurmayı ve bu ordunun komutasını Alman imparatoruna vermeyi önerdi. Bu önerilerin uygulanabilmesi için hükümdarların onayı gerekiyordu ve elçilerin çoğu sadece belirsiz vaatlerde bulundular. Çok sayıda toplantı yapıldı; konsey aylarca sürdü ve Papa, tasarladığı girişim için belirleyici hiçbir şey yapmadan Mantua'dan ayrıldı. Roma'ya döndü ve oradan Hristiyan prenslere tekrar mektup yazarak, Türklere karşı savaşı yeniden görüşmek üzere elçiler göndermelerini istedi.

Sürekli olarak Hristiyan dünyasını kurtarmak düşüncesiyle yanıp tutuşan ve Batı'yı etkileyebileceğine dair umudunu her geçen gün yitiren Papa, Mehmet'in kendisine hitap etme ve Müslüman prensi Hristiyanlığa döndürmek için tüm muhakeme ve belagat gücünü kullanma gibi tuhaf bir fikir geliştirdi. Halen elimizde bulunan mektubu, dönemin felsefesi ve ilahiyatı hakkında eksiksiz bir inceleme sunar. Papa, İslamiyet'in havarilerine, peygamberlerin ve Kilise babalarının erkine ve Lykourgos ve Solon'un dindışı erkine karşı çıkar. Özellikle Osmanlı imparatorunun hürsına ilgi çekmeyi amaçlayarak, ona, vaftiz olarak cihan imparatorluğunu elde eden ve fethetmek için kendisine verilen bu işaretle kendisini görevlendiren büyük Konstantinos örneğini önerir. Sultan, Habeşlilerin, Arapların, Memlüklerin, Perslerin ve Asya'nın tüm uluslarının kendi egemenliğine boyun eğmesi için, tüm yetkinin kendisinden geldiği Tanrı'yı kabul etmek zorundaydı ve eğer Doğu'da hüküm sürmesi için Roma sarayının şefaati gerekliyse, Kilise'nin başı ona dualarının yardımını ve papalık egemenliğinin desteğini vaat etti.

Mehmet ile yaptığı bu tuhaf pazarlıkta Papa, Hristiyan prenslerden daha şanslı değildi. Onları kendi devletlerini savunmaya çağırdığında, ikinciler boş itirazlarla cevap verdiler. Cihanın fetihini teklif ettiği Mehmet, “İsa Mesih’in ölümünden masum olduğunu ve onu çarmıha gerenleri dehşetle düşündüğünü” söylemekle yetindi.

Osmanlı imparatoru Bosna’yı henüz ele geçirmiş ve silahlarına boyun eğen bu talihsiz ülkenin kralının işkenceler arasında can vermesine neden olmuştu. Osmanlı birlikleri İllirya sınırlarını yakıp yıkıyor ve Ragusa şehrini tehdit ediyordu. İtalya’daki tehlikeler her geçen gün daha da artıyordu. Papa konsili topladı ve üyeler, Türklerin ilerleyişini durdurmanın ve vaaz ettiği kutsal savaşı başlatmanın zamanının geldiğini bildirdi. “Burgonya dükü ve Venedik cumhuriyeti onun teşebbüsünü desteklemeye hazırdı. Macarlar ve Polonyalılar Dinyester ve Tuna’da Osmanlılarla savaşmaya hazırlanırken, Epeirotlar ve Arnavutlar Yunanlılar arasında özgürlük bayrağını yükseltmek üzereydi: Asya’da Karaman beyi ve İran sultanı Türklere saldıracak ve Hristiyanların birleşik çabalarını destekleyecekti. Papa, kâfirlere karşı bizzat yürümeye kararlı olduğunu ilan etti. Hristiyan prensler, İsa Mesih’in vekilinin kutsal savaş için yola çıktığını gördüklerinde, hareketsiz kalmaktan utanmayacaklar mıydı? Yılların ve hastalıkların yükü altında, sadece birkaç dakikalık ömrü kalmıştı; neredeyse kesin bir ölüme doğru hızla ilerliyordu; fakat Mesih’in davası ve Hristiyan âleminin güvenliği için öldüğü sürece, ölüm saatinin ya da yerinin ne önemi vardı ki?”

Kardinaller II. Pius’un kararını oybirliğiyle onayladılar. O andan itibaren Papa yola çıkma hazırlıklarıyla meşgul oldu ve inançlılara bir öğüt göndererek onları bu kararına destek vermeye çağırdı. Bu dini öğütte, canlı bir belagatle Hristiyan Kili-

sesi'nin talihsizliklerini ve tehlikelerini anlattıktan sonra, Papa kendini şöyle ifade etti:

“Atalarımız Kudüs'ü ve tüm Asya'yı kaybetti; biz Yunanistan'ı ve Avrupa'nın büyük bir bölümünü kaybettik. Hristiyan âlemi artık dünyanın bir köşesinden başka bir şey değil. Bu büyük tehlikede, inananların ortak babası düşmanla karşılaşmaya gidiyor. Kuşkusuz, savaş yaşlılığın zayıflığına ya da papazın seciyesine uygun değildir; fakat din yenilmeye hazır olduğunda, bizi kim engelleyebilir? Savaş sırasında ya bir geminin güvertesinde ya da yüce bir tepede yerimizi alacağız, Mesih'in askerlerine hayır dualarımızı sunacağız ve onlar için orduların Tanrısı'na yakaracağız. Böylece başpapaz Musa dağda dua etti ve İsrail Tanrı'nın azarladığı uluslarla savaşırken ellerini göğe doğru kaldırdı. Kardinallerimiz ve çok sayıda piskopos tarafından takip edileceğiz; haçın sancağıyla, azizlerin emanetleriyle, İsa Mesih'in kendisi Efkaristiya'sıyla yürüyeceğiz. Hangi Hristiyan, kutsal meclisiyle ve Kilise'nin tüm saygıdeğer üyeleriyle birlikte dini ve insanlığı savunmaya giden Tanrı'nın vekilini takip etmeyi reddedebilir?

Hangi savaş daha adil ya da daha gerekli olmuştur ki? Türkler en değer verdiğimiz, Hristiyan toplumunun en kutsal saydığı her şeye saldırıyor. Eğer insansanız, hemcinsleriniz için merhametten yoksun olabilir misiniz? Eğer Hristiyansanız, din size kardeşlerinize yardım götürmenizi emreder. Başkalarının talihsizliği size dokunmuyorsa, kendi güvenliğinizi düşünün, kendinize acıyın. Kendinizi güvende sanıyorsanız, çünkü henüz tehlikeden uzaktasınız: yarın kılıç başınızın üzerinde sallanacaktır. Eğer önünüzdekilere yardım ulaştırmazsanız, arkanızdakiler de aynı şekilde tehlike anında sizi terk edeceklerdir.

Kendinizi barbarca bir egemenliğin aşağılamasını ve hakare-

tini kaldıracak kadar güçlü mü hissediyorsunuz? Evlerinizde kalın, düşmanlarınızı orada bekleyin; insan bile olmayan ama Avrupa'nın bütün uluslarını yönetme küstahlığında bulunan o aşağılık Asyalıları orada bekleyin. Ama soylu bir yüreğiniz, yüce bir aklınız, cömert bir kişiliğiniz, Hristiyan bir ruhunuz varsa, Kilise'nin sancaklarını izlersiniz; bize yardım gönderirsiniz; Tanrı'nın ordusuna yardım edersiniz.

Bize yardım edecek olanları Tanrı kutsayacaktır; ama kayıtsız kalanların ilahi merhamet hazinelerinde hiçbir payı olmayacaktır. Halkın huzurunu bozan kötüler ve dinsizler Tanrı'nın lanetine uğrasınlar! Tanrı, gazabının kırbaçlarını onların üzerine yağdırsın! Sürekli korku içinde yaşasınlar ve yaşamları sanki bir ipliğe bağlıymış gibi olsun! Ne güç ne de zenginlik onları koruyamaz; pişmanlık okları her yere ulaşacak; uçurumun alevleri kalplerini tüketecek."

Papa bu öğüdü prenslere, soylulara ve tüm ulusların insanlarına yöneltti. Haçlılar için buluşma yeri olarak Ancona şehrini ve limanını belirledi. Altı ay boyunca masrafları kendilerine ait olmak üzere hizmet edecek ya da aynı süre boyunca bir ya da iki haçlı askerinin bakımını üstlenecek olan herkese günahlarının bağışlanacağını vaat etti. Haçlı Seferi'ne katılacak olan imanlılara bu dünyada bahşedecek hiçbir şeyi yoktu; ama Tanrı'dan onların tüm adımlarını yönlendirmesini, günlerini çoğaltmasını, krallıklarını, prensliklerini ve mülklerini korumasını ve artırmasını diledi. Dinsel konuşmasını bitirirken, Her Şeye Kadir Tanrı'ya hitap etti: "Ey dizginleri ve yürekleri araştıran, senin yüceliğin ve bize emanet ettiğin sürünün güvenliği için savaşmaktan başka bir düşüncemiz olup olmadığını bilirsin. Türklerin kılıcı altında akan ve her yandan sana doğru yükselen Hristiyan karurun öcünü al. Halkına iyilikle bak; inancının zaferi için kalkıştığımız savaşta

bize yol göster. Öyle yap ki, Yunanistan sana tapmaya geri dönsün ve tüm Avrupa senin adını kutsasın!”

Papa'nın bu bildirisi tüm Batı'ya gönderildi ve kiliselerde halka açık olarak okundu. Toplanan inananlar Hristiyan âleminin talihsizliğini anlatırken gözyaşı döktüler. Haç ve silahlar, Avrupa'nın en uzak kuzeyinde bile, Türklerin istilasından en çok korunan ülkelerde ele geçirildi. Bazıları Ancona'ya gitti; diğerleri ise Türklere karşı sefere çıkmaya hazır olan Matthias Korvinus'un (Corvinus) ordusuna katılmak üzere Macaristan'a doğru yola çıktılar.

Papa, Venedik doçuna bir mektup yazarak, kâfirlere karşı yapılacak savaşa bizzat katılması için ricada bulundu. Ona, ordularda prenslerin bulunmasının askerlere güven, düşmanlarına ise dehşet verdiğini söyledi. Doçun yaşı ilerlemiş olduğundan, Paul ona kendi saçlarının zamanla beyazladığını[77] ve Haçlılara Doğu'ya kadar eşlik edeceğine söz veren Burgonya dükünün yaşlılık günlerine eriştiğini hatırlattı. Kutsal Peder, “Hristiyanlardan oluşan bir ordunun başında üç yaşlı adam olacağız,” diye ekledi. “Tanrı üç sayısından zevk alır ve Tanrı'daki Üçlü Birlik, bu üçlüyü yeryüzünde korumaktan geri kalmayacaktır.”

Papa'nın bu tuhaf ifadeleri çağın kötü zevkine aitti. Ancak yaşlılığı Haçlı Seferi'nin tek hareket ettiricisi ve son umudu olarak sunarak, kutsal savaşlarla ilgili zamanın ruhunu yeterince açık bir şekilde resmettiler ve başarılı olmak için yalnızca gençlerde bulunan şevk ve faaliyete ihtiyaç duyan bir teşebbüsün küçük başarısının habercisi olduklarına inanılabilirdi. Venedik doçu bu işe girişmekte tereddüt etti; fakat cumhuriyet II. Mehmet ile savaş halinde olduğundan ve kendi çıkarlarını Haçlı Seferi'nin çıkarlarıyla karıştırmak önemli olduğundan, doçu Roma papasının peşinden gitmeye zorlamak için güç kullanmakla tehdit etti. Tüm

Hristiyan prensler arasında gidip kâfirlerle savaşımaya yemin eden ilk kişi olan Burgonya dükü, Haçlılara katılma konusunda hiçbir eğilim göstermedi. Papa, mektuplarında ona verdiği ciddi sözleri hatırlattı ve insanları kandırdığı, hatta Tanrı'yı bile kandırdığı için onu suçladı. İnancını çiğnemesinin tüm Hristiyan âlemini yasa boğacağını ve teşebbüsün tümüyle başarısızlığa uğramasına yol açabileceğini de ekledi. Philip, II. Pius'un şiddetli uyarılarına rağmen, eyaletlerini terk etmeye karar veremedi, ancak Hristiyan ordusuna iki bin silahlı adam göndermekle yetindi. O sırada, veliahtken Türklerle savaşımaya hevesli olan, ancak Fransa tahtına çıktıktan sonra komşularından başka düşmanı kalmayan XI. Louis'nin çarpık siyasetinden korkuyordu.

II. Pius, Kutsal Havariler Bazilikası'nda Tanrı'nın koruması için yalvardıktan sonra, 1464 yılının Haziran ayında Roma'dan ayrıldı. Ağır bir ateşe yakalanmış ve hastalıklarının görülmesinin hacın askerlerinin cesaretini kırmasından korktuğu için acılarını gizlemiş ve doktorundan hastalığı konusunda sessiz kalmasını istemiştir. Yol boyunca halk bu teşebbüsün başarılı olması için dualar etti. Ancona şehri onu zaferle karşıladı ve Hristiyan dünyasının kurtarıcısı olarak selamladı.

Bu şehre çok sayıda Haçlı gelmişti; ama çoğu silahsız ve erzaksızdı ve neredeyse çıplaktı. Papa'nın ciddi öğütleri Hristiyan âleminin şövalyeleri ve baronları üzerinde hiçbir etki yapmamıştı. Yoksullar ve halkın en alt sınıfından insanlar, Avrupa'nın tehlikelerinden zenginlerden ve dünyanın büyüklerinden daha fazla etkilenmiş görünüyorlardı[78]. Ancona'da toplanan Haçlı kalabalığı bir ordudan çok bir serseri ve dilenci birliğini andırıyordu. Her gün yoksulluk ve hastalık onları şehit ediyordu. II. Pius onların sefaletinden etkilendi; ama geçimlerini sağlayamayacağı için, masraflarını kendileri karşılayarak savaşa gidecek du-

rumda olanları alıkoydu ve diğerlerini Haçlı Seferi'nin hoşgörüsüyle kovdu.

Hristiyan ordusu güzergâhını Yunanistan kıyılarına çevirecek ve kısa süre önce Ocrida ovalarında Osmanlıları yenen İskender'e katılacaktı. Macarlara, Kıbrıs kralına ve Akkoyunlu şahına da unutmadan Asya'daki tüm Türk düşmanlarına, Mehmet'in takipçilerine karşı savaşa başlamaya hazır olmaları için uyarıda bulunmak üzere temsilciler gönderildi.

Küçük Ancona şehri tüm Avrupa'nun dikkatini çekmişti. Aslında hangi manzara, inananların babasının savaşın ve denizlerin tehlikelerine göğüs gererek insanlığın intikamını almak, Hristiyan tutsakların zincirlerini kırmak ve acı çeken çocuklarını ziyaret etmek amacıyla uzak ülkelere gitmesinden daha ilginç olabilirdi? Ne yazık ki, II. Pius'un fiziksel gücü gayretine eşit değildi ve fedakârlığını mükemmelleştirmesine izin vermeyecekti. Filo yola çıkmaya hazırdı ki, Roma'dan ayrılırken geçirdiği ateş, yolculuğun yorgunluğu ve ardından gelen endişeyle daha da ağırlaşarak ölümcül bir hastalığa dönüştü. Sonunun yaklaştığını hissederek kardinalleri etrafına topladı ve onlara kâfirlere karşı savaşı sürdüreceklere dair yemin ettirdi. Doğu'daki Hristiyanları onların himayesine emanet ederken öldü ve dünyaya son bakışları, o zamanlar İsa'nın düşmanlarının baskısı altında inleyen Yunanistan'a yönelikti.

Papa seçilen II. Paul, konklavın²³ ortasında selefinin yolunu izleyeceğine söz verdi. Ancak II. Pius tarafından toplanan Haçlılar çoktan evlerine dönmüşlerdi. Yalnız kalan Venedikliler, Türk-

²³ Roma Katolik Kilisesi'nde konklav (Latince cum et clave, kelimenin tam anlamıyla “anahtarla” ve Klasik Latince’de “kilitli oda” anlamına gelen bir kelimeden türetilmiştir), Sede vacante olarak bilinen dönemde papayı seçmek üzere toplanan kardinallerin kapatıldığı yeri ifade eder. Buna ek olarak, meclisin kendisine ve çalışmalarına da atıfta bulunur. [ç.n]

lere karşı büyük bir üstünlük elde edemeden savaşı Mora'ya taşıdılar. Kurtarmaya gittikleri ülkeyi harap ettiler; ganimetlerinin en dikkat çekenini Atina'nın yağmalanmasıydı. Lakedaimon eyaletindeki ve diğer bazı şehirlerdeki Yunanlar, yardım alma umuduyla özgürlük sancağını yükselttiler, yeniçerilere karşı duramadılar ve din ve vatanseverlik davasına olan bağlılıklarının kurbanı oldular. Türklerin başkentini kuşattığı İskender, Papa'dan yardım istemek için bizzat geldi. II. Paul tarafından kardinallerin huzurunda kabul edildikten sonra, kardinaller kolejinin önünde, artık Doğu'da Epir'den başka bir yer olmadığını ve Epir'de sadece Hristiyanların davası için savaşıyor küçük ordusunun bulunduğunu beyan etti. Eğer yenilirse, İtalya'ya giden yolları savunacak kimsenin kalmayacağını da sözlerine ekledi. Papa İskender'e büyük övgüler yağdırdı ve ona kutsadığı bir kılıç hediye etti. Aynı zamanda Hristiyan âleminin prenslerine mektup yazarak Arnavutluk'a yardım etmeleri için onları ikna etmeye çalıştı. Paul, Burgonya düküne gönderdiği bir mektupta, barbarlar tarafından ülkelerinden sürülen Yunanistan halklarının kaderine ağıt yaktı; İtalya'ya sığınmak için gelen, açlıktan ve çıplaklıktan ölen, deniz kıyısında bir araya toplanmış, ellerini göğe kaldırmış ve Hristiyan kardeşlerine kendilerine yardım etmeleri ya da intikamlarını almaları için yalvaran Yunan ailelerinin sürgününe ve sefaletine üzüldü. Kilisenin başı onlara seleflerinin ve kendisinin böylesine büyük felaketleri önlemek için yaptıklarını hatırlattı. Hem hükümdarların hem de ulusların kayıtsızlığını suçladı ve Türklere karşı hızla silahlanmadıkları takdirde Avrupa'yı aynı felaketlerle tehdit etti. Papa'nın telkinleri sonuçsuz kaldı; İskender, Papalık'tan aldığı bir miktar paradan başka hiçbir şey almadan, Osmanlılar tarafından yakılıp yıkılan krallığına döndü ve kısa bir süre sonra Lissa'da, zaferle kaplı ama hayatı boyunca uğruna savaştığı asil davadan umudunu kesmiş bir halde öldü.

Büyük bir adamın yükselişyle, uzun süredir yozlaşmış olan Yunanlılar onun sancakları altında ülkelerinin askeri zaferinin en parlak günlerini hatırladılar; küçük Arnavutluk eyaleti yirmi yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm gücüne direndi. İskender'in ölümü silah arkadaşlarını umutsuzluğa sürükledi. "Acele edin, cesur Arnavutlar," diye haykırdılar halka açık yerlerde, "cesaretinizi iki katına çıkarın; çünkü imparatorluğun ve Makedonya'nın surları artık toza dönuştü." Bu sözler aynı anda hem bir kahramanın hem de halkının cenaze konuşmasıydı. Epir şehirlerinin çoğunun Türklerin eline geçmesinin üzerinden iki yıl bile geçmemiştir ve İskender'in Roma papazına önceden haber verdiği gibi, Adriyatik Denizi'nin doğusunda İsa'nın tek bir askeri bile kalmamıştır.

Kafirlerle karşı tüm girişimler o zamandan beri Venediklilerin ve Rodos Şövalyelerinin birkaç deniz seferiyle sınırlıydı. Bu seferler Osmanlıların ilerleyişini durdurmaya yetmedi. II. Mehmet Almanya ve İtalya'yı istila etmeyi düşünmekten asla vazgeçmedi. Düşmanlarına son bir darbe indirmeye karar vererek, Roma papazlarını örnek alarak, Müslümanların cesaretini ve coşkusunu harekete geçirmek için dinin üstünlüğünü kullanmaya karar verdi. Ciddi bir törenin ortasında, divanın ve müftünün huzurunda, "tüm zevklerden vazgeçeceğine ve ulusların tanrılarını - İsa'nın havarilerinin elleriyle yaptıkları tahta, pirinç, gümüş, altın ve resim tanrılarını - devirip atlarının ayakları altında çiğnemenin yüzünü Batı'dan Doğu'ya asla çevirmeyeceğine" yemin etti. "Hristiyanların kötülüklerini yeryüzünden sileceğine ve doğuştan batışa kadar Sabaoth'un²⁴ ve Mehmet'in Tanrısının yüceliğini ilan edeceğine" yemin etti. Bu tehditkâr bildiriden sonra Türk im-

²⁴ Sabaoth adı Eski Ahit'te bir orduya atfen geçer. Samuel'in Birinci Kitabı'nda bu isim Tanrı'nın bir ismi olarak kullanılır. Gnostik metinlerde, bu isim açıkça "tüm güçlerin (kaosun) üzerinde" olarak çevrilmelidir. [ç.n]

paratoru, Tanrı'nın ve peygamberinin emrine itaat etmek için kendi yasalarına uyan tüm sünnetli ulusları kendisine katılmaya zorladı.

II. Mehmet'in yemini, imparatorluğun tüm camilerinde namaz saatinde okundu. Osmanlı savaşçıları her taraftan İstanbul'a akın ediyordu. Sultanın bir ordusu Hırvatistan ve Karniyola'yı yakıp yıkmaya başlamıştı bile; çok geçmeden kanaldan çıkan müthiş bir donanma, Türk tarihçilerin filozofların şehri ya da ülkesi olarak adlandırdıkları Atina şehrinden Eğriboz Boğazı ile ayrılan Eğriboz ya da Negroponte adasına saldırdı. Tehlikenin ilk haberini alan Papa, Roma şehrinde halka açık dualar yapılmasını emretti. Kendisi de Bakire'nin resmi önünde yalınayak yürüdü; ancak Kilise tarihçilerinden birinin söylediğine göre, Tanrı, Hristiyanların dualarını dinlemeye tenezzül etmedi; Negroponte Türklerin eline geçti ve adanın tüm nüfusu ya yok edildi ya da köleliğe mahkum edildi. Ülkelerini cesaretle savunanların büyük bir kısmı işkencelerde can verdi. Şöhret kısa sürede Osmanlı barbarlığının aşırılıklarını Avrupa'ya taşıdı ve tüm Hristiyan uluslar dehşet ve korkuyla doldu.

Türklerin son zaferlerinden sonra, Almanya'nın hızlı bir istiladan korkmak için nedenleri vardı ve aynı zamanda İtalya kıyıları da tehdit altındaydı. Kardinal Bessarion İtalyanlara etkili bir öğütte bulundu ve onları ortak düşmana karşı birleşmeye çağırdı. Papa anlaşmazlıkları yatıştırmak için elinden gelen her şeyi yaptı ve sonunda İtalyan devletleri arasında İstanbul'un alınmasından sonra kurulana benzer bir birlik oluşturmayı başardı. Elçileri Fransa ve İngiltere krallarının yardımını talep ettiler. Bu ısrarlı talep üzerine Frederick, Ratisbon'da ve daha sonra da Nürnberg'de, Venedik, Sienna, Napoli, Macaristan ve Karniyola vekillerinin katıldığı, Türklerin tahribatını anlatan ve Avrupa'yı tehdit

eden felaketleri en çarpıcı renklerle resmeden bir meclis topladı. Bu iki mecliste, Müslümanlara karşı savaş için çeşitli kararlar alındı; ancak bunlardan hiçbiri uygulanmadı. Genel körlük öylesine büyüktü ki, ne papanın öğütleri ne de Türklerin korkunç ilerleyişi prenslerin ya da halkın gayretini uyandırabilirdi. Dönemin kronikleri, Tanrı'nın bu talihsiz günlerde gücünü gösterdiği birçok mucizeden bahseder; ancak hiç şüphe yok ki, Takdir-i İlahi'nin en büyük mucizesi, İtalya ve Almanya'nın, onları savunmak için tek bir insan eli bile kalkmamışken, Osmanlıların eline geçmemiş olmasıdır.

Çalışmalarını tamamlamaya vakti olmayan ve vaazlarının etkisine tanık olamayan II. Paul'un ölümünden sonra, halefi IV. Sextus, Hristiyan âleminin savunması için hiçbir şeyi ihmal etmedi. Papalık tahtına daha yeni oturmuşken, Hristiyanlar arasında barışı ve Türklere karşı savaş vaaz etmek üzere Avrupa'nın çeşitli eyaletlerine kardinaller atadı. Elçiler, Haçlı Seferi için onda birliklerin toplanması konusunda baskı yapmakla özel olarak görevlendirilmişlerdi. Bu vergiye karşı çıkanlara ya da bu verginin gelirlerini yanlış kullananlara karşı aforoz şimşekleri fırlatma yetkisine sahiptiler. İngiltere'de ve daha çok Almanya'da sorunlara yol açan bu sertlik, diğer ülkelerde de başarılı oldu ve egemen papanın savaşa hazırlanması için gerekli araçları sağladı. Ancak Batı'nın prenslerinden hiçbiri silaha sarılmadı ve talih Asya'nın derinliklerinden beklemek için hiçbir nedeni olmayan bir yardım gönderdiğinde, Hristiyanlık hâlâ en büyük tehlikelere maruz kalıyordu.

Osmanlılarla savaşmaya söz veren tüm güçler arasında başarısızlığa uğramayan tek güç, III. Calixtus'un bir misyoner gönderdiği ve kendisini Hristiyanların sadık müttefiki ilan eden Akkoyunlu şahıydı. Akkoyunlu şah cevabında Papa'ya en büyük

övgüleri yağdırdı, onu Mehmet'e saldırma kararında cesaretlendirdi ve ona kendisinin de düşmanlıklara başlayacağını duyurdu. Mektup Roma'ya ulaştığında, birlikleri Armenia'yı çoktan geçmiş ve birçok Osmanlı şehri Akkoyunluların eline geçmişti. Mehmet, imparatorluğunun kuvvetlerinin büyük bir kısmıyla bu yeni düşmanlara karşı yürümek için Avrupa tarafındaki fetih tasarılarını terk etmek ya da askıya almak zorunda kaldı.

Akkoyunluların bu güçlü oyalamasından büyük bir üstünlük elde edilebilirdi. Ancak Venedikliler, Napoli Kralı ve Papa, Osmanlılara karşı savaşmak için tek başlarına öne çıktılar. Egemen Papa, Haçlı Seferi için toplanan öşür vergilerinin geliriyle yirmi dört kadirga inşa ettirmişti. Kardinal Caraffa'nın komuta ettiği ve Tiber'de toplanan bu donanma, IV. Sextus tarafından kutsandıktan sonra, Venedik ve Napoli donanmalarına katılmak üzere yola çıktı ve tüm denizci Osmanlı şehirlerini dehşete düşürerek İyonya ve Pamfilya kıyıları boyunca seyretti. Venedikliler, Hristiyan donanmasının hareketlerini, zenginlikleri ve ticaretleri nedeniyle kıskançlık duydukları şehirlere karşı yönlendirmekten geri kalmadılar. Satalia ve İzmir savaşın dehşetine teslim oldular; bunlardan ilki, Pamfilya kıyısında yer alıyordu ve Hindistan ile Arabistan'ın ürünlerinin ve mallarının *deposuydu*. İyonya Denizi'nde bulunan ikincisi ise zengin bir imalata ve gelişen bir ticarete sahipti. Hristiyan askerler bu iki şehirde, o zamanlar Türklerin kınandığı her türlü taşkınlığı yaptılar. Bu korsan seferinden sonra donanma İtalya limanlarını geri aldı ve Kardinal Caraffa, muhteşem atlara binmiş yirmi beş esir ve düşmanın ganimetleriyle yüklü on iki deve eşliğinde Roma'ya zaferle döndü. Müslümanlar'dan alınan sancaklar ve Satalia limanının zinciri, Vatikan'ın kapısı ve tonozlu çatısı üzerine vakur bir şekilde asıldı.

Roma'da Müslümanlar üzerindeki bu zayıf başarılar kutlanırken, Mehmet düşmanlarına korkunç darbeler indiriyordu ve İs-

tanbul'a döndüğünde, Akkoyunlu şahunun ordularını yok etmişti. Türk imparatoruna, kendisine karşı silahlanan güçlere karşı büyük bir üstünlük sağlayan şey, ne savunma ne de saldırı için asla birlikte hareket etmemeleriydi. Hristiyan prensler ve bilhassa da İtalya'daki devletler arasında anlaşmazlıklar yeniden canlanmakta gecikmedi. Papa, vaaz ettiği barış ve birlik ruhunu unuttu; kutsal savaşı unuttu ve Osmanlılara karşı mücadelede yalnız kalan Venedik, barış için Mehmet'e başvurmak zorunda kaldı.

Osmanlılar güçlerini artırmak için savaştan olduğu kadar barıştan da yararlandılar. Artık Yunan İmparatorluğu'nun hazin enkazından geriye hiçbir şey kalmamıştı. Venedik, Takımadalar-daki ve Yunanistan'daki tüm mülklerini kaybetmişti; Ceneviz ise Kırım'daki zengin Kefe müstemlekesini sonunda kaybetti. Haçlıların tüm fetihleri arasında Hristiyanlar sadece Kıbrıs Krallığı'nı ve Rodos Adası'nı koruyabilmişlerdi.

Kıbrıs kralları bir yüzyıldan fazla bir süre boyunca Batı'nın yardımını istemiş ve başta Mısır Memlûkleri olmak üzere Sarakenlere karşı bazı başarılar elde etmişlerdi. İtalya'nın deniz şehirleri, ticaretin ve denizciliğin büyük faydalar sağladığı bir krallığı koruyordu. Avrupa'dan gelen yeni savaşçılar her gün bu krallığı silahlarıyla destekliyordu. İstanbul'un alınmasından birkaç yıl sonra, tarih, servetinin iadesini elde eden Jacques Cœur'ün Kıbrıs adasına yerleştiğini ve servetini ve hayatını Doğu'daki Hristiyanların savunmasına adanmış olduğunu yazar. Ölümünden sonra, Bourges'da kurduğu bir kilisede şu yazı görülür: "Senyör Jacques Cœur, Kâfirlere karşı Kilisenin Başkomutanı." [79]

Kıbrıs Krallığı, Müslümanlara uzun süre direndikten sonra, sonunda devrimlerin sahnesi ve avı haline geldi. Hristiyan güçler tarafından bir şekilde terk edilen ve kendisini Türklere karşı savunmak zorunda kalan Kıbrıs, Mısır Memlûklerinin koruması

altına girdi. Sorun çıktığında, durumdan hoşnut olmayanlar Kahire'ye çekildiler ve anlaşmazlığı sürdürmekte büyük çıkarı olan bir gücün korumasını sağladılar. Lusignan ailesinin soyu neredeyse tükenmek üzereyken, birçok kralın tek varisi olan bir kız, önce bir Portekiz prensiyle, daha sonra da Savoy kontu Louis ile evlendi. Ancak Kahire sultanı ve II. Mehmet, Latin bir prensin Kıbrıs tacını giymesine izin vermez ve son kralın öz oğlunun seçilmesine neden olur. Gayrimeşru doğumu tahttan uzak kalmasına neden olan ve hırslı iddialarıyla krallığı rahatsız eden James, Memlûklerin himayesinde ve huzurunda Kahire şehrinde Kıbrıs kralı olarak taç giydi. Bu taç giyme töreninin rezaletine büyük ölçüde katkıda bulunmuş olması gereken şey, yeni kralın Mısır sultanına sadık kalacağına ve Mekke ve Kudüs'teki büyük camileri desteklemek için beş bin altın kron ödeyeceğine söz vermesiydi. Bu sözü tutacağına ve Memlûklerin istediği hiçbir şeyi ihmal etmeyeceğine İncil üzerine yemin etti. "Eğer sözümünden dönersem," diye ekledi, "mürted ve sahtekâr olurum; İsa Mesih'in varlığını ve annesinin bekâretini inkâr ederim; vaftiz kurnası üzerinde bir deve öldürürüm ve rahipliği lanetlerim." İsa Mesih'in askerleri tarafından kurulan bir krallığı yönetmek üzere olan bir prensin ağzına hükümdarlık arzusunun yerleştirdiği sözler bunlardı. En yüce yetkiyi ele geçirdikten kısa bir süre sonra öldü. Halkı, yaşamının ve saltanatının ilahi adalet tarafından kısaltıldığını düşündü.

James'in dul eşi Catherine Cornaro'yu evlat edinen Venedik Cumhuriyeti daha sonra Kıbrıs'ı ele geçirdi ve burayı Memlûklere ve Türklere karşı savunarak bir sonraki yüzyılın ortalarına kadar elinde tuttu.

Tüm Hristiyan dünyasının gözleri Rodos adasına dikilmişti. Aziz John Şövalyeleri tarafından savunulan bu ada, inananlara

Kutsal Toprakların hatırasını hatırlattı ve bir gün İsa'nın sancağının Kudüs surları üzerinde yeniden dalgalandığını görme umudunun yok olmasını engelledi. Batı'nın tüm ülkelerinin savaşçı gençleri durmaksızın oraya akın etti ve bir nevi ilk Haçlı Seferlerinin şevkini, gayretini ve kahramanlıklarını yeniden canlandırdı. Hospitaller tarikatı, ilk kuruluşuna sadık kalarak, Filistin'e giden hacıları her zaman korudu ve Hristiyan gemilerini Türklerin, Memlûklerin ve korsanların saldırılarına karşı savundu. II. Mehmet hükümdarlığının başlangıcında büyük üstadı hükümdarına haraç ödemeye çağırdı. Büyük usta şu cevabı vermekle yetindi: "Rodos'un egemenliğini sadece Tanrı'ya ve kılıçlarımıza borçluyuz. Bizim görevimiz Osmanlıların haraçgüzarı değil, düşmanı olmaktır!" Bu cevap sultanın gururunu incitti; ancak zaferin yakında reddedileni vereceğine ve aynı zamanda Aziz John Şövalyeleri'nin asil küçümsemesinin intikamını alacağına inanarak öfkesini yatıştırdı.

Osmanlı imparatoru, Akkoyunlulara karşı zafer kazandıktan sonra, Avrupa'da yeni fetih tasarıları ve Hristiyanlara karşı artan bir düşmanlıkla İstanbul'a döndü ve imparatorluğunun tamamı onun hırsına ve öfkesine hizmet etmeye hazırды. Türkler o döneme kadar istilalarını Batı'ya taşımamışlarsa, bunun nedeni din ve görgü farklılıklarının onları Hristiyan uluslarla her türlü iletişimden uzak tutması ve Hristiyan âleminin durumu ve eğilimleri, kendilerine karşı çıkabilecek güçler ve hatta izleyebilecekleri en iyi yollar hakkında tamamen bilgisiz olmalarıydı. Yavaş yavaş Avrupa'nın sınırlarını ve deniz kıyılarını tanımaya başladılar ve avını aramak için sürekli dolaşan Kutsal Yazıların asları gibi, her zaman uygun fırsatları kolluyorlardı. İleri mevzileri güvence altına aldılar ve fethetmek istedikleri ülkeye doğru, bir ordunun kuşatmak üzere olduğu bir yerin etrafından dolaşması gibi ihtiyatla yürüdüler. Sık sık tekrarlanan akınlarla, saldırıyı düşün-

dükleri uluslar arasında dehşet saçtılar ve uyguladıkları yıkımlarla düşmanlarının direniş araçlarını zayıflatdılar. Mehmet, Adriyatik ve Napoli Denizi kıyılarına bir bakıma egemen olmak için önce kendisini İşkodra ve Negroponte'nin efendisi yaptı; öte yandan, ordularının birçoğu Almanya'ya giden yolları açmak için güzergâhlarını Tuna'ya çevirdi ve Osmanlı birlikleri, Venedik cumhuriyetini korkutmak ve İtalya'ya giden yolları keşfetmek için ateş ve kılıçla Friuli'ye kadar girdiler.

Korkunç tasarılarını gerçekleştirmek için her şey hazır olduğunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun önderi Hristiyan âlemine aynı anda birkaç noktadan saldırmaya karar verdi. Çok sayıda ordu Macaristan'ı ve Tuna nehri civarındaki tüm ülkeleri istila etmek üzere yola çıktı. Gemilerinde çok sayıda asker bulunan iki büyük filo, biri Mehmet'in cesaretlerinden korktuğu Rodos Şövalyeleri'ne, diğeri de fethi Roma'ya ve Güney İtalya'ya giden yolu açacak olan Napoli kıyılarına gönderildi. Böylesine acil bir tehlike karşısında Almanların ve hatta İtalyan devletlerinin bir kısmının umutları tamamen Macarlara bağılıydı. Macaristan kralı o zamanlar Avrupa'nın sınırlarının koruyucusu olarak görülüyordu ve Türkleri her zaman karşılayabilecek durumda olmak için her yıl Venedik cumhuriyetinden ve Alman imparatorundan para yardımı alıyordu. Papa bu yardımlara Haçlı Seferi için toplanan öşür vergisinin bir kısmını da ekliyordu ve elçileri ve misyonerleri Macar askerlerinin cesaretini artırmak için her zaman hazır bulunuyorlardı.

Osmanlı ordusunun yaklaşması üzerine, Hunyadi'nin oğlu Matthias Korvinus tarafından yönetilen tüm Macaristan silaha sarıldı. Macar ordusu Türkleri Transilvanya ovalarında karşıladı ve onlarla savaştı. Zafer, tek bir savaşta düşman ordusunu yok eden Hristiyanlar tarafından kazanıldı. Çağdaş vakayinameler

bu korkunç çatışmayı anlatmak için, zaferden sonra fatihlerin sevincini sergilemekten daha az acı çekerler. Muzafer ordunun tamamı, hâlâ ölümlerle kaplı ve katliam dumanları tüten savaş alanında hazırlanan ziyafete katılmıştır. Önderler ve askerler sevinç şarkılarını yaralıların ve ölenlerin çığlıklarına karıştırdılar ve zafer ve şenlik sarhoşluğu içinde düşmanlarının kanlı leşleri üzerinde barbarca danslar ettiler.

Hristiyanlarla Türkler arasındaki savaş her geçen gün daha da acımasızlaşıyor, barbarlık ve yıkım sahnelerinden başka bir şey sunmuyordu. Mehmet'in tehditleri; Türklerin savaşta olduğu kadar barışta da ulusların haklarını ve yemin inancını sürekli ihlal etmeleri; ülkelerini ve dinlerini savundukları için işkencelerde ölüme mahkûm edilen binlerce Hristiyan, yirmi yıl süren savaşlar ve talihsizlikler, hacın askerlerinin nefretini tamamen harekete geçirdi; intikam susuzluğu onları bazen düşmanları kadar vahşi hale getirdi ve zaferlerinde İncil uğruna savaştıklarını çok sık unuttular.

Türk ordusu Tuna'da kanlı bir yenilgiye uğrarken, Rodos adasına yönelen Mehmet'in donanması, Aziz John Şövalyeleri'nde Macarlar'dan daha az cesur ya da daha az korkulacak düşmanlar bulacaktı. Bu sefere komuta eden paşa, mütevazı dualarıyla Hristiyan Avrupa'nın yardımını sık sık talep eden Palaiologos'un imparatorluk ailesine mensuptu. İstanbul'un alınmasından sonra Müslüman dinini benimsedi ve o zamandan beri sadece Doğu'daki Hristiyan ırkını yok etme tasarısında Mehmet'i desteklemeye çalıştı.

Birçok tarihçi Rodos kuşatmasında yaşananları uzun uzun anlatmıştır ve bu belki de bizden önceki yazarlardan birine yapılan büyük bir haksızlığı onarmak için uygun bir fırsattır. Abbé de Vertot'nun ağzından kaçan ve eleştirmenlerin silahlandığı bir

ifade, onu bir tarihçinin emeklerinin en yüce ödülü olan doğruluk ününden yoksun bırakmaya yetmiştir[80]. *Malta Şövalyeleri Tarihi*'nin yazarının Rodos kuşatmasını anlattığı ve elimizde bulunan tarihi eserleri büyük bir dikkatle inceledikten sonra, anlatıklarının doğruluğuna saygı göstermekten büyük bir zevk duyuyoruz ve okuyucularımızı bu esere yönlendirmekten çekinmiyoruz. Bu zarif tarihçi, Aziz John tarikatının büyük üstadı Aubusson'un kahramanca kararlılığını ve kuşatma sanatının ve savaş dehasının icat ettiği her şeyle donanmış yüz bin Müslümana karşı, yıkıntıların ortasında kendilerini savunan şövalyelerinin yorulmak bilmez cesaretini bulacaktır. Türklerin yaklaşması üzerine, Rodos'un büyük efendisi Hristiyan prenslerden silah ve yardım istedi; ancak onlara gönderilen tüm yardımlar, kuşatma kaldırılana kadar gelmeyen iki Napolili gemi ve XI. Louis'nin isteği üzerine Papa tarafından emredilen bir genel affın ürünü olan bir miktar paradan ibaretti.

Mehmet'in üçüncü ve fetih tasarıları açısından en önemli seferi Napoli Krallığı'na karşı yapılacak olan seferdi. Osmanlı donanması Otranto önünde durdu. Birkaç günlük bir kuşatmadan sonra bu şehir saldırı yoluyla ele geçirildi, yağmalandı ve halkı katledildi ya da köleliğe sürüklendi. Türklerin hiç beklenmedik bu istilası tüm İtalya'ya dehşet saçtı. Boufinius, Papa'nın bir an için Havarilerin şehrini terk etmeyi ve Fransa krallığına sığınmak için Alplerin ötesine gitmeyi düşündüğünü bildirir.

II. Mehmet tüm güçlerini Napoli Krallığı'nı istila etmek üzere birleştirmiş olsaydı, fetihlerini Roma'ya kadar ilerletebilirdi. Ancak ordusunun Macaristan'da uğradığı kayıp ve en iyi birliklerinin Rodos şehri önünde uğradığı dizginlenme, tasarılarının uygulanmasını askıya almış ya da durdurmuş olmalıdır. IV. Sextus ilk dehşetinden kurtulduğunda, Hristiyan âleminin yardımını

istedi. Egemen papa, tüm dini ve dünyevi güçlere ve her koşul-
daki Hristiyanlara seslendi; onları Mesih'in merhametine ve acı-
larına; herkesin işlerine göre yerleştirileceği son yargıya; vaftiz
vaatlerine; Kilise'ye itaat etmeye çağırdı - en azından üç yıl bo-
yunca kendi aralarında hayırseverliği, barışı ve uyumu koruma-
ları için yalvardı. Hristiyan dünyasını bölen sıkıntıları ve savaşları
yatıştırmakla görevli elçileri her yöne gönderdi. Bu elçilere ılımlı
ve sağduyulu davranmaları, ulusları ve kralları ikna yoluyla
İncil'in gerçek ruhuna yönlendirmeleri ve dindarca yollarında,
barışçıl zeytin dalı taşıyarak gemiye geri dönen güvercine ben-
zemeleri talimatı verildi. Prensleri kendi örneğiyle cesaretlendir-
mek için, Papa Rodos'a yardım etmek üzere görevlendirdiği
kadırgaların Napoli kıyılarına doğru yelken açmalarını emretti.
Aynı zamanda halka açık dualar edilmesini emretti ve Hristiyan-
ların kollarına Tanrı'nın kutsamalarını indirmek ve inananların
dindarlığını heyecanlandırmak için, evrensel Kilise'de 1480 yılın-
dan başlamak üzere Tüm Azizler Günü'nün kutlanmasını em-
retti ve bunu bildirisinde "Çağın Azizler Günü" olarak adlan-
dırdı.

Otranto'nun alınmasından önce İtalya her zamankinden daha
fazla bölünmüş durumdaydı. Hiziplerin kızıışması ve kıskançlı-
ğın yarattığı düşmanlıklar insanların akıllarını öylesine saptır-
mıştı ki, bazı devletler ve birçok vatandaş Türklerin istilasında
sadece komşu bir devletin ya da rakip bir hizbin mahvolmasını
düşünüyordu. Venedik, Osmanlı birliklerini Napoli Krallığı'na
çekmekle suçlanıyordu. Bununla birlikte, adil olmak gerekirse,
tehlikenin varlığının ve özellikle de Otranto'nun vahşi fatihleri
tarafından uygulanan zalimliklerin anlatılmasının, tüm kalplerde
cömert duygular uyandırdığını söylemeliyiz. Egemen papa da,
İtalyanlara hitap ederek, topraklarını, ailelerini, inançlarını ve öz-
gürlüklerini savunmak istiyorlarsa, silahlanma zamanının geldi-

ğini söylediğinde, tüm İtalya onun öğütlerini dinledi ve ortak düşmana karşı tek bir adam olarak birleşti.

Kilise başkanının söylemleri ve duaları İngiltere, Almanya ya da Fransa'da aynı etkiyi yaratmadı. Elçiler her yerde saygıyla karşılandılar, ama İngiltere ile İskoçya arasındaki savaşa son veremediler ya da XI. Louis ile imparator Maximilian arasında her zaman patlak vermeye hazır bir kavganın tohumlarını bastırmadılar. Her zamanki gibi toplanan bir Cermen meclisinde, Hristiyan Avrupa'yı tehdit eden felaketler üzerine acıklı konuşmalar yapıldı; ama kimse silaha sarılmadı.

Otranto'da kapalı kalan Osmanlıların İtalya'ya ilerleyecek kadar güçleri olmadığı doğrudur; ama her gün takviye bekleyebilirlerdi. Türk imparatoru üç ordu topladıktan sonra, duruma göre Mısır Memlûklerine ya da Batı'daki Hristiyanlara karşı kullanılmak üzere Bitinya'da dördüncü bir ordu topladı. Ama bu hazırlıklar ya da korkmak için nedenleri olan yeni istilalar bile genel kayıtsızlığı ortadan kaldıramadı. Kendilerini yakın bir tehlikeyle tehdit altında görmeyen uluslar ve prensler, bölünmelerine ve kavgalarına geri döndüler. Mehmet'in öldüğünü öğrendiklerinde Hristiyan âleminin güvenliğini Takdir-i İlahi'ye bırakmışlardı; bu haber bir anda her yere yayıldı ve özellikle Osmanlı istilalarından korkan ülkelerde büyük bir zaferin ilanı gibi karşılandı. Dehşetin en canlı olduğu Roma'da Papa, üç gün süren dualar, festivaller ve geçit törenleri yapılmasını emretti ve bu üç gün boyunca Aziz Angelo kalesinin barışçıl topları İtalya'nın kurtuluş haberini haykırmaktan hiç vazgeçmedi.

Hristiyanların bu sevinci, İslam'ın bu barbar kahramanının hırsını, dehasını, talihini ve siyasetini tarihin uzun anlatılarından daha iyi resmetmektedir. Bu saltanat süresince[81], Aziz Petros'un koltuğuna beş papa oturdu; hepsi de ruhani ve geçici güç-

lerinin üstünlüğünü onun silahlarının ilerleyişini durdurmak için kullandılar ve hepsi de tüm Doğu'nun önünde titrediği ve Batı'nın sürekli istilalarından korktuğu bu imparatorluğun büyümesini ve genişlemesini görmenin acısıyla öldüler.

MS 1481-1571.

Türkler Otranto'yu terk ettiler ve Mehmet'in ailesinde ortaya çıkan bölünmeler Osmanlı siyasetinin tasarılarını bir süreliğine askıya aldı. Latin kroniklerinin Zizimus olarak adlandırdığı Cem, imparatorluk erki için Bayezid ile mücadeleye girdi ve mağlup olduktan sonra, savaşı yeniden başlatmak için uygun bir fırsat beklemek üzere Batı'ya geldi. Rodos Şövalyeleri onu büyük bir onurla karşıladılar. Daha sonra Fransa'ya gönderildi ve talihin garip oyunlarından biriyle, Auvergne eyaletindeki silik bir komutanlık bir an için Hilal'in geniş imparatorluğunu iddia eden bir şehzadenin sığınağı oldu. Onun Hristiyan güçler arasındaki varlığı Bayezid'i ciddi şekilde tedirgin etti. Macaristan Kralı ve Napoli Kralı kaçak şehzadeye ordularının desteğini vermeyi vaat etmişlerdi bile. Osmanlı İmparatoru VIII. Charles'a elçiler gönderdi; Fransız hükümdarına Mısır'ı fethetmek istediğini ve eğer Cem'i kendi eline verirse Kudüs'ü gönüllü olarak ona bırakacağını bildirdi. Aynı zamanda Kahire sultanı, Kutsal Kabir'in Latin papazlarından birini Papa'ya gönderdi ve ayrıca Türklere karşı bir savaşta ordusunun başında göstermek istediği için Bayezid'in kardeşinin kendisine teslim edilmesini istedi. Böylesine büyük bir hizmet karşılığında hükümdar Papa'ya yüz bin altın dukayı, kutsal şehrin mülkiyetini ve hatta Türkleri buradan sürmeyi başarılırsa İstanbul şehrini bile teklif etti. VIII. Charles hükümdarlık yaşına gelmemişti ve krallıkta barışı yeniden tesis etmekle meşgul olan kraliçe naibi, Bayezid'in teklifini dinlemedi. Papa,

Mısır sultanının görkemli tekliflerini de kabul etmedi; ancak Cem'in şahsına atfedilen önem ona, kendisinin de ondan bazı faydalar elde edebileceği fikrini verdi. Bayezid'in kardeşinin kendisine teslim edilmesini talep etti ve elde etti, ardından Hristiyan prensleri kendisiyle birleşmeye teşvik etti ve Yunanistan ve Suriye'nin fethine bizzat gideceğine söz verdi. VIII. Innocent'in girişimi bize II. Pius'unkini hatırlatır ve aynı derecede talihsiz olmaya mahkûmdur. Papa öldüğünde, tasarısında başarıdan çok gayretle çalışıyordu. Yerine geçen VI. Alexander kendisine inananların güvenini sarsan bir isim yaratmıştı ve kutsal savaş hazırlıklarının onu şahsi hırslarının kaygılarından uzaklaştırabileceğine ya da dünyevi sevgilerinden koparabileceğine dair hiçbir umut bırakmamıştı.

Ne var ki, haçlı bayrakları altında başlatılan ve sürdürülen pek çok savaşa neden olan Napoli Krallığı, bu koşullar altında, bir Haçlı Seferi'ne benzeyen bir girişim fikrini doğurdu. Milano dükü ve sürekli olarak İtalya'yı karıştırmakla ve kendi güçlerini artırmak ya da korumak amacıyla yabancı silahları oraya çağırarak meşgul olan diğer birkaç küçük devlet, o sırada tahtta oturan VIII. Charles'ı Anjou hanedanının haklarını tesis etmeye ikna ettiler. Onların ricaları ve parlak vaatleri, Napoli Krallığı'nı fethetmeye karar veren ve görüşlerini kâfirlerin topraklarına yayma tasarısını ilan eden genç kralın hırsını uyandırdı.

Silah tutkusu, şövalyelik ruhu ve insanların kalplerinde Haçlı Seferleri ve uzak seferler için eski coşkudan geriye kalan çok az şey, Fransız hükümdarının teşebbüsünü destekledi. Türklere karşı yapılacak bir seferin başarılı olması için halka dualar edildi ve krallığın dört bir yanında alaylar oluşturuldu. Vaazlar, daha doğrusu dönemin bazı yazarlarının şiirsel ilhamları, tüm Avrupa'ya Doğu'nun kurtuluşunu duyurdu.

Charles ordusuyla Alpleri geçtiğinde, İtalya'nın tüm ulusları onu en coşkulu sevinç gösterileriyle karşıladı; özgürlük sevgisi, bağlılık ruhu, yiğitlik duygusu, o sırada hüküm süren tüm tutkular, bu seferin sonucuna biraz umut bağlıyor gibi görünüyordu. Uluslar bağımsızlıkları için Fransa kralına ve şövalyelerine güveniyorlardı. Şövalyeliğin parlak şenliklerinin ortasında, Fransız savaşçılar *kadınların onurunun galipleri* olarak karşılandılar. Charles'a *Tanrı'nın elçisi, Roma Kilisesi'nin kurtarıcısı ve inancın savunucusu* unvanlarını verdiler. Kralın tüm davranışları, seferinin amacının Hristiyan âleminin yüceliği ve güvenliği olduğuna inanmak için bir neden oluşturuyordu. Fransa piskoposlarına mektup yazarak onlardan bir Haçlı Seferi'nin öşürünü talep etti. "Niyetimiz," diyordu mektuplarında onlara, "sadece Napoli krallığımızı geri almak değil, İtalya'nın refahını sağlamak ve Kutsal Toprakların kurtuluşunu gerçekleştirmektir."

Alplerin iki yakasındaki uluslar kendilerini umut ve sevince kaptırmışken, Napoli Krallığı'nda dehşet hüküm sürüyordu. Alphonso tüm müttefiklerine seslendi; bilhassa da Papalığın yardımını diledi ve en büyük umutlarını Roma sarayına bağlarken, tuhaf bir tezatla, VIII. Charles'ın Yunanistan ile ilgili tasarıları konusunda Bayezid'i uyarmak ve Fransızların istilasına karşı krallığını savunması için Müslüman imparatoru yardıma çağırarak üzere İstanbul'a elçiler gönderdi. Arragon prenslerinin davasını benimsemiş olan VI. Alexander hiçbir engelle karşılaşmadan Roma'ya doğru ilerleyen Fransa kralının muzaffer yürüyüşünü büyük bir tedirginlikle izliyordu. Hem İtalya devletlerini hem de Yunanistan'ın Müslüman efendilerini boşuna yardıma çağırıyor; ruhani gücünün üstünlüğünü boşuna kullandı; çok geçmeden boyun eğmek ve başkentinin kapılarını düşmanı olarak gördüğü ve sırayla Tanrı'nın ve Bayezid'in öfkesiyle tehdit ettiği bir prence açmak zorunda kaldı.

Böylece Fransa kralının kâfirlere karşı açmaya yemin ettiği savaş, papaya karşı kazanılan bir zaferle başlamış oldu. Egemen papaya dayatılan koşullardan birine göre, Bayezid'in kardeşi VIII.Charles'ın eline verildi. Yakında kurbanı olacağı siyasetten bihaber olan talihsiz Cem, kendisini özgürlüğüne kavuşturduğu için Papa'ya teşekkür etti. *Batı'nın büyük kralı tarafından korunduğu* için kendisini kutladı ve Hristiyanların muzaffer silahlarının Osmanlı tahtında onun yerini alacağından hiç şüphe duymadı. Ancak VIII. Charles, kendisi için yeni satın aldığı İstanbul İmparatorluğu'nu ona geri vermeye pek niyetli görünmüyordu. Geçen yüzyılın sonlarına doğru, Roma'da, Ahaya despotu ve Konstantinos'un yeğeni Andreas Palaiologos'un, Doğu İmparatorluğu üzerindeki tüm haklarını Fransa kralına dört bin üç yüz altın duka karşılığında sattığına dair bir senet bulundu! Bir imparatorluğun noter huzurunda satıldığı ve ancak zaferle onaylanabilecek olan bu anlaşma bize çok ilginç bir tarihi anıt gibi görünür ve bu uzak zamanların ruhu ve siyaseti hakkında bizi aydınlatmaya hizmet eder. Bununla birlikte, Fransız hükümdarının o zamanlar bile bu tür bir antlaşmaya çok az değer verdiğini ve hiçbir koşulunu yerine getirmediğini kabul etmeliyiz. Dikkatini esas olarak, tek bir savaşa girmesine gerek kalmadan talihin eline vermek üzere olduğu Napoli Krallığı'na yöneltmişti.

Charles Roma'daki ikametini uzatırken, II. Alphonso kendi olanaklarına terk edilmiş, dehşet ve pişmanlığın kurbanı olmuş ve Napolililerin şikâyetlerinin peşine düşmüş olarak tahtından indi ve Sicilya'da bir manastıra gömüldü. Yerine geçen oğlu Ferdinand, Türkleri Otranto şehrinden çıkarmış ve İtalya'nın kurtarıcısı ilan edilmiş olmasına rağmen, ne ordusunun cesaretini ne de tebaasının sadakatini canlandırabilirdi. Fransızların gelişi duyurulduğu andan itibaren, Arragon Hanedanı'nın boyunduruğu her geçen gün daha da dayanılmaz hale geldi. Charles Roma eya-

letlerinden ayrıldığında, bir düşman ordusuyla karşılaşmak yerine, yolda kendisine Napoli tacını teklif etmeye gelen vekillerle karşılaştı. Başkent kısa süre içinde onu zaferle karşıladı ve tüm krallık ona tabi oldu.

Şöhret, VIII. Charles'ın muhteşem fetihlerinin haberini Yunanistan'a taşımakta gecikmedi. Dehşete kapılan Epir Türkleri, Fransızların geldiğini görmekten her an korkuyorlardı. Nicolas Vignier, Bayezid'in öyle bir korkuya kapıldığını ve Asya'ya kaçabilmesi için tüm donanmasını Aziz George Boğazı'na getirttiğini ekler.n

Hristiyan ordusunda Cem'in bulunması özellikle Müslümanların telaşlanmasına yol açtı; ama talih Fransızların lehine bütün marifetlerini tüketmişti. Fransa kralının din düşmanlarına göstermeyi umduğu Cem, Napoli krallığına vardığında neredeyse aniden öldü. VI. Alexander bu ölüme neden olmakla suçlandı; Bayezid, *kardeşinin bu hayatın acılarından kurtulmasına yardım ederse* ona üç yüz bin altın duka vaat etmişti. Türk tarihçiler bu olayı farklı bir şekilde anlatırlar: Mustafa adında İstanbullu bir berberin Cem'i zehirlemeye gönderildiğini söylerler ve Osmanlı zorbalığının ruhunu ve yapısını tek bir vuruşla resmeden şey, berber sultanın kardeşinin öldüğünü bildirmek için geri döndüğünde, Bayezid onu vezirlik makamına yükseltti; hizmet o kadar önemli görünüyordu ve suç o kadar ödüllendirilmeye değerdi.

VIII. Charles'ın Türkleri bu kadar telaşlandıran fetihleri, bazı Hristiyan devletlerinde büyük tedirginlik yaratmaya başladı. Fransızlara karşı, Papa'nın, İmparator Maximilian'ın, İspanya Kralı'nın ve İtalya'nın başlıca devletlerinin katıldığı bir birlik oluşturuldu. VIII. Charles'ın örneğinden sonra, bu birlik Türklere karşı bir savaşı bahane etti; ama gerçek amacı uzun süre gizli kalmadı; çünkü Bayezid'in onayını ve yardımını istedi. Siyaset, bu

vesileyle, Kur-an'ın müritleriyle ittifakı güçlendirmek için Hristiyan kurbanları kurban etmekten çekinmedi. Epir ve Mora Yunanlıları, Fransa kralının Osmanlıların boyunduruğundan kurtulma girişiminden yararlanmak istediklerinden, İtalya'ya vekiller gönderdiler. Venedik Senatosu bu vekillerin tutuklanmasına neden oldu ve belgelerini sultanın elçilerine teslim etti. Yunanistan sakinlerinden elli bini bu alçakça ihanetin kurbanı oldu.

Diğer taraftan, başlangıçta Fransa kralının ordularını destekleyen halkın kararsızlığı ve muzaffer bir ordunun varlığının her zaman ilham verdiği hoşnutsuzluk, Napoli krallığındaki durumu bir anda değiştirdi. Büyük bir coşkuyla karşılanan Fransızlar iğrençleşti ve herkesin umutları kısa süre önce terk edilen Arragon ailesine yöneldi. Charles, bakışlarını Yunanistan'a yöneltmek yerine Fransa'ya çevirdi. Kendisini Bizans imparatoru ve Sicilya kralı olarak taçlandırmak için harekete geçerken, düşünceleri fetihlerinin terk edilmesine odaklanmıştı. Aynı anda hem bir geri çekilme hazırlığının hem de bir zafer töreninin yapıyor olması olağanüstü bir tezat oluşturunuyordu. Soylular, din adamları ve devletin tüm kamu organları muzaffer prensi kutlamaya gelirken, halk ona karşı Tanrı'nın korumasını talep ediyor ve Fransızlar sessizlik içinde ayrılma emrini ve işaretini bekliyordu. Taç giyme töreninin ertesi günü, sanki Napoli'ye sadece bu boş tören için gelmiş gibi, VIII. Charles en seçkin şövalyelerinin eşliğinde yola çıktı ve kederli bir şekilde kendi krallığına doğru yola devam etti. İtalya'ya vardığında, yürüyüşü sırasında hayır duaları ve zafer şarkılarından başka bir şey duymamıştı. Dönüşünde ise sadece halkın beddualarını ve düşmanlarının tehditlerini duymuştu. Her şeyden önce İtalya'yı karşı koymadan geçmişti; oradan ayrılmak için savaşmak zorunda kaldı ve ordusunun enkazını Alpler üzerinden geri sürüklemek için kendisine bırakılan özgürlüğü bir zafer olarak gördü.

Charles'ın, başlangıçta kutsal bir savaş gibi görünen, basiretsiz bir siyaset tarafından yönlendirilen ve sonuçları Fransa ve İtalya için çok ölümcül olan bu teşebbüsü böylece sona erdi. Bu savaş için hazırlıklar sürerken, yukarıda da söylediğimiz gibi, büyük zaferlerin öngörüldüğü düzyazı ve manzum birçok yazı ortaya çıktı. Bu kehanetlerin amacı sadece halkın coşkusuunu arttırmak değil, aynı zamanda zayıf ve kararsız bir prensi teşebbüsünde güçlendirmektir. Şairlerin kehanet şarkılarını ve ilahilerini okuduğumuzda, Fransızların kutsal yerlerin fethi için yola çıktığını gördüğümüzü hayal edebiliriz. Ancak gözlerimizi tarih sayfalarına çevirdiğimizde manzara değişir. Her şey bizi, bu olayda dini görüşlerin ve şövalyelik duygularının talihsiz bir hırsın yardımcıları olduğu sonucuna götürür. J. J. Rousseau'nun bir yerde Haçlı Seferleri hakkında söylediklerini özellikle bu sefere uygulayabiliriz: "Yönetimin oyunları işleri karıştırdı ve bahane din oldu."

Venedik'in siyaseti onu, kendisine karşı savaş ilan eden Bayezid'in öfkesinden koruyamadı. VI. Alexander bir bildiri yayınladı ve Türklere karşı bir Haçlı Seferi hazırlıkları için Avrupa'daki din adamlarının onda birini talep etti. İmparator Maximilian, XII. Louis ve Kastilya, Portekiz ve Macaristan kralları bir an için papanın önerilerini dinler gibi göründüler. Ancak karşılıklı güvensizlik bu Hristiyan birliğini hızla dağıttı: Haçlı Seferi'nin vaizleri konuşmalarında Bayezid'in tehditlerini boşuna tekrarladılar; halkın kayıtsızlığının üstesinden gelemeler ve egemen papa her yerde öşürlerin toplanmasına ve endüljansların dağıtılmasına eşit engeller buldu. Fransız din adamları bu vesileyle dini kınamalara göğüs gerdiler ve en azından Haçlı Seferleriyle ilgili olarak, papalık gücünün düşüşünü gösteren şey, Paris İlahiyat Fakültesi'nin basit bir kararının o zamanlar Roma'nın tüm korkunç tehditlerine ve gök gürültüsüne karşı durmak için yeterli olduğuydu.

Haçlı Seferleri ruhunun nasıl ve hangi nedenlerle zayıfladığını gösterdik. On beşinci yüzyılın sonlarına ve on altıncı yüzyılın başlarına doğru, iki büyük olay dikkatlerin Doğu'dan uzaklaşmasını tamamladı. Amerika kısa bir süre önce kadim dünyaya tanıtılmış ve Portekizliler Ümit Burnu'nu iki katına çıkarmışlardı. Kutsal savaşlar sırasında denizciliğin kaydettiği ilerlemenin Vasco de Gama ve Kristof Kolomb'un keşiflerine katkıda bulunduğuna şüphe yoktur. Ancak bu keşifler Avrupa'da duyulmaya başlandığında, uzun zamandır kâfirlere karşı seferler düzenleme hevesini ayakta tutan o faal, girişimci ve maceracı ruhu tamamen meşgul etti. İnsanların düşüncelerinin yönü, siyasi görüşleri, ticaret spekülasyonları, hepsi değişti ve düşüşe geçen Haçlı Seferlerinin büyük devriminin, yeni bir dünyanın keşfi ve fethinden doğan yeni devrimle bir şekilde çatıştığı görüldü.

Hindistan'ın eski yollarının ve ticaretinin efendileri olan Venedikliler, sonuçları kendileri için çok zararlı olacak olan değişikliklerin ilk farkına varanlardı. Portekizlilerin çıkarlarına karşı çıkmakla en az kendileri kadar ilgilenen Kahire sultanına gizlice vekiller gönderdiler. Venedik'ten gelen heyet Mısır sultanına, Portekiz donanmalarına ve birliklerine saldırmak için Kalküta kralı ve diğer Hint güçleriyle ittifak yapmasını tavsiye etti. Cumhuriyet, Mısır'a ve Arabistan kıyılarına top yapacak zanaatkârlar ve savaş gemileri inşa edecek marangozlar göndermeyi taahhüt etti. Çıkarları Venedik'inkilerle aynı olan Mısır hükümdarı, kendisine önerilen tasarıya hemen katıldı ve Portekizlilerin Hindistan'daki ilerleyişini durdurmak için, Batı'nın inananları için uzun zamandır ve hâlâ saygı nesnesi olan kutsal yerler konusunda bir korku uyandırmaya çalıştı. Kutsal Kabir Kilisesi'ni yerle bir etmekle, şehitlerin küllerini ve anıtlarını rüzgârlara savurmakla ve eyaletlerindeki tüm Hristiyanları İsa'nın inancından vazgeçmeye zorlamakla tehdit etti. Kudüs'ten bir Cordelier Roma'ya gelerek

Filistin'deki Hristiyanların ve kutsal mezarın koruyucularının endişelerini dile getirdi. Papa dehşete kapıldı ve Cordelier'i, yeni fetihlerini Tanrı'ya ve Hristiyan âlemine kurban etmeye çağırdığı Portekiz kralına göndermek için acele etti[82]. Portekiz hükümdarı, Papa'nın ve Doğu Hristiyanlarının elçisini nezaketle karşıladı, kutsal yerlerin desteklenmesi için ona önemli miktarda para verdi ve hükümdar Papa'ya, sultanın tehditlerinin gerçekleştiğini görmekten hiç korkmadığını, aksine, Hristiyan dünyasının prensleri kendisiyle işbirliği yapmaya istekliyse, hem Mekke'yi hem de Medine'yi yakmayı ve geniş bölgeleri İncil'in yasası altına almayı umduğunu söyledi.

Tüm hacılardan haraç alan Mısır sultanı Kudüs'teki kiliseleri yıkmadı, ama Kamboçya ve Kalküta krallarıyla birlikte Portekizlilere karşı bir sefere girişti. Süveyş'te altı kadirge, bir kalyon ve dört ambar gemisinden oluşan bir filo donattılar ve bu filoya sekiz yüz Memlûk bindirildi. Mısır filosu Kızıldeniz kıyıları boyunca alçaldı, Arabistan'ı dolaştı, Basra Körfezi'ni ikiye katladı ve Hindistan ticareti için en önemli noktalardan biri olan Diu adasında ve limanında demir attı. Lusiad'ın yazarı dokuzuncu kitabında bu seferden bahseder: "Arsinoë limanındaki filoların yardımıyla, Kalkütalılar Emanuel'inkileri küle çevirmeyi umuyorlardı; ama göğün ve yerin hakimi her zaman derin bilgeliğinin hükümlerini yerine getirmenin yollarını bulur."

Memlûklerin seferi, başlangıçta elde ettiği başarıya rağmen, Kahire sultanının ve Venedik cumhuriyetinin beklediği sonuçları vermedi. Umutsuzluğa kapılan Portekizliler, Etiyopya kralını Nil'in yönünü değiştirmeye ikna etmeye çalıştılar. Yeni ticaret yollarını ve Ümit Burnu geçişini kapatmaya yönelik bir tasarı pek de makul değildi. Memlûk sultanları silaha başvurmak yerine, eyaletlerinde kanalları çoğaltsalar ve Hindistan ticareti için rahat,

hızlı ve güvenli bir geçit açsalar, Venedik'in ve kendi güçlerinin çıkarlarına çok daha iyi hizmet etmiş olurlardı: bu sayede Akdeniz'in okyanusun seyrüseferi üzerinde asırlardır sahip olduğu üstünlüğü korumuş olurlardı; Mısır ve İtalya'nın deniz şehirleri de refah kaynaklarının aniden kurduğunu görmezlerdi.

Venedik Cumhuriyeti gelecekteki çöküşünün nedenlerini dehşetle düşünürken, zenginliğinin ve ihtişamının görkemiyle hâlâ büyük bir kıskançlık uyandırıyor. Her şeyi ticaretlerinin çıkarlarına feda etmekle ve sadakat ya da ihanet kendileri için en kârlı hale geldiğinde Hristiyanların davasına ihanet etmek ya da hizmet etmekle suçlanan Venediklilere karşı birçok şikâyet ortaya çıktı. Maximilian'ın Augsburg'da topladığı bir mecliste, XII. Louis'nin elçisi Hélian, Venedik ulusuna karşı sert bir konuşma yaptı. Öncelikle onları, düşmanlıkları ve hain oyunları, Papa, Alman imparatoru, Fransa kralı ve Arragon kralı tarafından Türklere karşı kurulan bir birliği engellemekle suçladı. Hatip daha sonra Venediklileri, II. Mehmet tarafından kuşatılan İstanbul'a yardım etmeyi reddettikleri için suçladı. "Kuşatma sırasında donanmaları Çanakkale Boğazı'ndaydı; barbarların kılıcı altında ezilen Hristiyan bir halkın iniltilerini duyabiliyorlardı. Hiçbir şey onların acıma duygularını harekete geçiremedi. Etkilenmeden hareketsiz kaldılar ve şehir alındığında, mağlupların ganimetlerini satın aldılar ve sancaklarının altına sığınan Yunanistan'ın talihsiz sakinlerini Müslümanlara sattılar. Daha sonraki bir dönemde, Osmanlılar Otranto'yu kuşattıklarında, sadece şehirler ve prensler değil, dilenci tarikatları da kuşatılanlara yardım gönderdiler. Donanmaları o sırada Korfu önlerinde demirlemiş olan Venedikliler, bir Hristiyan şehrinin tehlikelerini ve talihsizliklerini kayıtsızlıkla, belki de sevinçle izlediler. Hayır, Tanrı, açgözlülüğü, kıskançlığı ve hırsıyla Hristiyanlık davasına ihanet eden ve Türklerle anlaşarak onlarla birlikte Doğu ve Batı üze-

rinde hüküm sürmek isteyen bir ulusu affedemez.” Hélian konuşmasını bitirirken, devletlere ve prenlere çabalarını birleştirmeleri, ilahi adaletin hükümlerini yerine getirmeleri ve Venedik Cumhuriyeti’nin yıkımını tamamlamaları için baskı yaptı.

Hristiyanlığın adının anıldığı, ama öç ve nefretten başka bir şey içermeyen bu konuşma, meclis üzerinde canlı bir etki yarattı. Augsburg meclisini alevlendiren ve Türklere karşı bir savaş düşüncesine yer bırakmayan tutkular, Hristiyan âleminin o sırada içinde bulunduğu çalkantı ve anlaşmazlık durumunu çok açık bir şekilde gösteriyordu. İlk olarak Venedik’e karşı kurulan birlikten ya da daha sonra XII. Louis’ye karşı kurulan birlikten ya da İtalya’ya ve hatta o zamanlar bir bölünme tehdidi altında olan Kilise’nin bağrına sorun getiren olaylardan bahsetmek amacımızla tutarlı değildir.

Julius tarafından toplanan Lateran Konsili’nde, Hristiyan âleminin içinde bulunduğu karışıklıklardan üzüntü duyuluyor, ancak bunlara en ufak bir çare önerilmiyordu. Türklerle savaşa değinilmiş, ancak savaşın nasıl sürdürüleceği üzerinde durulmamıştır. Papa’nın hırslı bir siyaset tarafından canlandırıldığı düşünülen öğütleri hiçbir güven uyandırmadı. Voltaire’in *kötü bir rahip ama iyi bir prens* olarak tasvir ettiği Papa, Hristiyan güçler arasındaki savaflara faal bir şekilde katıldı. Savaş onun adına sürdürüldüğünden, uzlaştırmacı rolünü onurlu bir şekilde yerine getiremedi ve artık İnananların Babası unvanına atfedilen itibardan yararlanamadı. Kendi bozduğu barışı yeniden tesis edemedi ve kâfirlere karşı bir teşebbüste bulunmayı imkânsız buldu.

Sık sık tekrarlanan Haçlı Seferi vaazları artık insanların aklında bir etki yaratmıyordu; hiç gelmeyen felaketler uluslara o kadar sık duyurulmuştu ki, artık herhangi bir korku uyandırmıyordu. Mehmet’in ölümünden sonra, Türkler Avrupa’yı fethetme

fikrinden vazgeçmiş gibi görünüyordular. Bayezid önce Mısır Memlûklerine saldırdı ama başarılı olamadı; daha sonra şehvet düşkünlüğüne ve sarayın zevklerine gömüldü, bu da Hristiyanlara birkaç yıl huzur ve güvenlik sağladı. Ancak ataletli ve kadınsı bir şehzade, Osmanlı zorbalığının ilk şartı olan savaşı yerine getirmede için orduyu rahatsız etti ve barışçıl zevkleri tahttan düşmesine neden oldu. Yerine geçen, Mehmet'ten daha hırslı ve daha zalim, babasını zehirlemekle suçlanan ve ailesinin kanına bulanmış Selim, yeniçerilere dünyanın fethini vaat etmeden ve aynı zamanda İtalya, Almanya, İran ve Mısır'ı tehdit etmeden önce, imparatorluğa henüz kavuşmuştu.

Beşinci Lateran Konsili'nin on ikinci ve son oturumunda, X. Leo, Osmanlıların azılı imparatoruna karşı bir Haçlı Seferi vaaz etme görevini üstlendi. İmparator Maximilian'dan gelen ve Hristiyan âleminin her zaman barbar bir ulusun istilalarına maruz kaldığını görmekten duyduğu büyük üzüntüyü dile getiren bir mektubun konsey üyelerinin önünde okunmasını emretti.

Aynı zamanda Alman imparatoru, Nürnberg meclisinde danışmanına yazdığı mektupta, Konstantinos'un imparatorluğunu yeniden kurmak ve Yunanistan'ı Türklerin egemenliğinden kurtarmak için her zaman duyduğu arzuyu dile getirdi. "Hristiyan âleminin diğer önderleri yardım etseydi, gücümüzü ve hatta şahsımızı bu teşebbüste seve seve kullanırdık," dedi. Maximilian'ın bu mektuplarını okurken, bu prensin Yunanlıların talihsizliğinden ve Hristiyan âleminin tehlikelerinden diğerlerinden daha fazla etkilendiğine inanabiliriz. Ancak kişiliğinin tutarsızlığı ve ciddiyetsizliği, bu kadar önem verdiği bir teşebbüsü şevkle sürdürmesine izin vermezdi. Hayatını Türklere karşı tasarılar üreterek ve Hristiyan güçlere karşı savaşarak geçirdi ve yaşlılığında, Avrupa'yı kurtarma zaferinin belki de bir gün kendi ailesinden bir prense ait olabileceğini düşünerek kendini teselli etti.

Hristiyan prensler bu şekilde karşılıklı olarak birbirlerini silahlanmaya teşvik ederken, hiçbiri kendi hursunun çıkarlarından vazgeçmeden ya da cömert bir bağlılık örneği sunmadan, Selim, Safevi şahını mağlup ettikten sonra Memlûk ordusuna saldırdı, Kahire sultanını tahttan indirdi ve Frenklerin Asya'da yaşadığı ya da sahip olduğu tüm ülkeleri geniş egemenliğine kattı. Kudüs daha sonra hilalin sancağının surlarının üzerinde dalgalandığını gördü ve Bayezid'in oğlu, Ömer'in yolunu izleyerek, Kutsal Kabir Kilisesi'ni varlığıyla kirletti[83]. Filistin sadece yeni bir egemenlik altına girdi ve Hristiyanların kaderinde hiçbir değişiklik olmadı. Ama Avrupa Türklerden, kendilerine karşı savaşın durduğu Memlûklerden daha çok korktuğu için, Selim'in fetih haberleri her yere şaşkınlık ve keder yaydı. Hristiyan âlemine sanki kutsal şehir ilk kez kâfirlerin boyunduruğu altına giriyormuş gibi göründü ve Hristiyanların o sırada yaşadıkları keder ve yas duyguları, İsa'nın mezarını teslim etme fikrini zorunlu olarak canlandırdı.

Selim'in son zaferlerinin, Doğu'da Türklere rakip olan tüm güçlerin yıkılışını tamamladığını ve Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünü korkutucu bir şekilde artırırken, ona Batı uluslarından başka mücadele edecek düşman bırakmadığını da eklemeliyiz.

X. Leo, Hristiyan âlemini tehdit eden tehlikeleri ciddi bir şekilde düşündü ve Avrupa'nın başlıca güçlerini Türklere karşı silahlandırmaya karar verdi. Hükümdar papa tasarısını kardinaller meclisine açıkladı. Öğrenimleri ve müzakere yetenekleriyle en seçkin papazlar, prensleri bölen tüm kavgaları yatıştırmak ve Hristiyan Cumhuriyetinin düşmanlarına karşı güçlü bir birlik oluşturmak göreviyle İngiltere, İspanya ve Almanya'ya gönderildi. Kendisini önceden bu kutsal birliğin başı ilan eden X. Leo, Avrupa'nın tüm devletleri arasında beş yıllık bir ateşkes ilan etti ve barışı bozanları aforoz etmekle tehdit etti.

Papa tüm dikkatini Haçlı Seferi hazırlıklarına verirken, çalışmalarını teşvik ettiği şairler ve hatipler onu şimdiden Hristiyan dünyasının kurtarıcısı olarak gösteriyorlardı. Ünlü Vida, X. Leo'ya hitaben yazdığı bir kasidede, Papa'nın gelecekteki çalışmalarını ve fetihlerini terennüm ediyordu. Şairane coşkusuyla, parlak çeliklere bürünerek dünyanın en uç noktalarına kadar gitmeye ve küstah bir miğferden Ksanthos ve İndus'un sularını içmeye yemin eder. Asya'nın barbar kahramanlarını kılıcıyla öldürmekle övünür ve gelecek kuşakların onun adını hiç korku nedir bilmeyen savaşçıların arasına koyduğunu hayal eder. Vida kasidesinde ne İsa'dan ne de haçtan söz eder, Bellona ve Apollon'dan bahseder. Dizeleri İncil'den esinlenmekten çok Horatius'un taklidi gibi görünür; Hristiyan Kilisesi'nin başına yönelttiği övgüler hem ton hem de biçim olarak Tiber oazarının Augustus'a yönelttiklerine benzer. Vida, kutsal bir savaşın emekleri ve tehlikeleri arasında toplamak üzere olduğu defneler için X. Leo'yu saygısız dizelerle böyle kutlarken, daha az ünlü olmayan başka bir yazar, Cicero'nun Söylevleri'nin başında basılan düzyazı bir risalede, hükümdar papaya aynı tebrikler ve aynı övgülerle hitap etti. Novagero, Papa'nın Hristiyan dünyasının sınırlarını genişlettikten sonra zaferle ebedi şehre döneceği o zafer günlerini - tüm İtalya'nın, tüm ulusların, kurtuluşları için gökten inmiş bir ilah olarak ona saygı duyacağı o mutlu günleri - önceden kutlamaktan zevk alıyordu.

O zamanlar İtalya, aralarında insanların akılları üzerinde büyük bir etkiye sahip olan ve Türkleri barbar ve vahşi bir halk olarak göstermekten asla vazgeçmeyen bazı ünlü bilginlerin de bulunduğu kaçak Yunanlılarla doluydu. Yunan dili en ünlü okullarda başarıyla öğretiliyordu ve Yunanistan'ın başyapıtlarının uyandırdığı hayranlıkla birlikte çalışmaların yeni yönü, halkın Bizans, Atina ve Kudüs'ün vahşi egemenlerine duyduğu nefreti

büyük ölçüde artırdı. Böylece Homeros ve Platon'un tüm öğrencileri, istekleri ve söylemleriyle kendilerini bir şekilde hükümdarın teşebbüsüyle ilişkilendirdiler. Haçlı Seferlerinin vaaz edilme tarzının ve Hristiyanları heyecanlandırdığı iddia edilen motiflerin koşullara göre farklılık gösterdiği ve neredeyse her zaman her dönemin hakim fikirlerine benzediği belirtilmiş olabilir. Şu anda sözünü ettiğimiz zamanlarda, her şey doğal olarak X. Leo'nun büyük çağının yapısını ve damgasını taşıyordu ve eğer Haçlı Seferi edebiyatın yenilenmesine katkıda bulunabildiyse, medeniyetin ve zekanın düşmanlarına karşı girişilen bir savaşta yazının da bir şeyler yapması gerekiyordu.

Roma sarayının elçileri Avrupa'nın bütün eyaletlerinde saygıyla karşılandılar ve Hristiyan prensleri papanın ilan ettiği Haçlı Seferi'ne katılmaya ikna etmek için ne müjdeci öğütleri, ne ayartmaları, ne vaatleri, ne de dindışı siyasetin herhangi bir kaynağını ihmal ettiler. Kutsal kolej görevlerinin başarısından dolayı sevinçliydi ve Papa, Tanrı'ya olan minnettarlığını kanıtlamak ve teşebbüsünün üzerine ilahi kutsamaları çekmek için, Hristiyan dünyasının başkentinde üç gün boyunca geçit törenleri yapılmasını ve dualar edilmesini emretti. Kendisi de ilahi ayini kutladı, sadaka dağıttı ve Kutsal Havariler Kilisesi'ne yalınayak ve başı açık bir şekilde yürüdü.

Papalık kâtibi, Müzlerin en seçkin gözdelerinden biri olan ve Erasmus'un yargısına göre yazılarında Cicero'nun dağarcığına ve üslubuna sahip olan Sadoletus, din adamlarının ve Roma halkının huzurunda, egemen papalığın gayretini ve faaliyetini, Hristiyan prenslerin birbirleriyle barış yapmak için gösterdikleri hevesi ve Türklere karşı güçlerini birleştirme arzusunu kutladığı bir konuşma yaptı: Hatip, dinleyicilerine Hristiyan âleminin görkemli sütunları olan Alman imparatoru ve Fransa kralını; gençli-

ğinde olgun bir yaşın tüm erdemlerini sergileyen Kastilya Kralı Charles'ın ordusunu; inancın yenilmez savunucusu İngiltere kralını; kendi çıkarlarını Kilise'ninkilere feda etmeye her zaman hazır olan Portekiz Kralı Emanuel'i; II. Louis'yi, Macaristan kralı ve Polonya kralı Sigismund'u; birincisi, Hristiyanların umudu olan genç bir prens; ikincisi, onların önderi olmaya layık; Avrupa'nın dine bağıllığını çok iyi bildiği Danimarka kralı ve ailesinin örnekleri onu erdem ve zafer yolunda tutması gereken İskoçya Kralı James'i. Sadoletus, insanlığın ve dinin umutlarını üzerine inşa etmesi gereken Hristiyan devletler arasında, Türklere karşı savaş için öylesine büyük bir şevkle yanıp tutuşan güçlü ve savaşçı bir ulus olan Helvetler'i de unutmadı; sayısız asker grubu çoktan sefere hazırdı ve sadece Kilise başkanının işaretini bekliyorlardı. Kutsal hatip sözlerini, Avrupa'nın birleşik güçleriyle tehdit ettiği Osmanlı ırkına karşı ateşli bir yakarışla ve dünya imparatorluğunun Mehmet'in elinden alınabilmesi ve İsa Mesih'in övgüsünün güneyden kuzeye, batıdan doğuya yankılanabilmesi için bu kadar çok prensin, bu kadar çok Hristiyan ulusun silahlarını kutlamasını dilediği Tanrı'ya yakarışla bitirdi.

X. Leo sürekli olarak vaaz ettiği Haçlı Seferiyle meşguldü. Yetenekli komutanlara danışarak Türklerin gücü ve onlara üstün bir şekilde saldırmanın yolları hakkında bilgi edindi: en kesin yol çok sayıda ordu toplamaktı. Prenslere ve inananlara yazdığı mektuplarda, Hristiyanları duaları ve tövbenin zahmetlerini ihmal etmemeye teşvik etti; fakat onlara her şeyden önce silahlarını hazırlamalarını ve azılı düşmanlarına güç ve cesaretle karşı koymalarını tavsiye etti. Hristiyan âleminin başlıca devletleriyle birlikte kutsal savaşın tasarısını ortaya koydu. Alman imparatoru, Macar ve Polonya süvarilerinin de katılacağı bir ordu hazırlayacaktı. Fransa kralı bütün kuvvetleriyle, Venediklilerin ve İtalya'nın çeşitli devletlerinin kuvvetleriyle ve on altı bin İsviçreli ile

Brindisi’de gemiye binecek ve Yunanistan kıyılarına inecekti; İspanya, Portekiz ve İngiltere’nin filoları ise İspanyol birliklerini Çanakkale kıyılarına taşımak üzere Carthagen’a dan ve komşu limanlardan yelken açacaktı. Papa, Hristiyan güçlerin tüm kuvvetlerinin surları altında buluşacağı İstanbul’a gitmek üzere Ancona Limanı’nda gemiye binmeyi önerdi.

Bu tasarı devasa boyutlardaydı ve böylesine büyük tasarılar hayata geçirilebilseydi, Osmanlı İmparatorluğu hiçbir zaman bu kadar büyük bir tehlike altında olmazdı. Ancak Hristiyan hükümdarlar sadece Papa tarafından ilan edilen ve birkaç aylığına kabul ettikleri ateşkese uyabildiler; her biri kendi devletlerinde her geçen gün daha da gerekli hale gelen ve yüceltmek ya da savunmak istedikleri Haçlı Seferleri için birlikler sağlamayı taahhüt etmişti. Maximilian’ın yaşlılığı ve imparatorluk tahtının yaklaşan boşluğu, o sırada tüm hırslıları bir beklenti içinde tutuyordu: çok geçmeden V. Charles ve I. Francis’in rekabeti Avrupa’da savaşı yeniden alevlendirdi ve prenslerin kavgalarından rahatsız olan Hristiyan âlemi, artık Türkler tarafından istila edilme ihtimalini düşünmüyordu.

Ancak X. Leo’nun tasarılarının uygulanmasının önündeki tek engel bu siyasi anlaşmazlıklar değildi. Bir başka zorluk da öşür vergisinden kaynaklanıyordu. Din adamları her yerde, kendilerini mahveden savaşımlara karşı aynı kayıtsızlığa sahip görünüyorlardı. Halk, sadakalarının, amacı dinin zaferi olmayan teşebbüslerde kullanıldığını görmekten korkuyordu. Papa’nın İspanya’daki elçisi ilk olarak Arragonlulara başvurdu ve onlar da ulusal bir sinodda dile getirilen resmi bir retle karşılık verdiler. Kardinal Ximenes, Kastilya kralı adına, İspanyolların Türklerin tehditlerine inanmadıklarını ve Papa bu parayı nasıl kullanacağını kesin olarak açıklayana kadar paralarını vermeyeceklerini

ilan etti. Roma sarayının tasarrufları ve iradesi İngiltere ve Fransa'da daha az dirençle karşılaştıysa ve sorun yaratmadıysa, bunun nedeni VIII. Henry'nin bakanı Kardinal Wolsey'in papalık elçisinin görevine ortak olması ve X. Leo'nun krallığının onda birini I. Francis'e bırakmasıydı.

Önümüzde daha önce hiç basılmamış olan ve bahsettiğimiz olaylara büyük ışık tutan birkaç tarihi belge bulunmaktadır. Bunlardan ilki, I. Francis'in Amboise'dan gönderdiği, 16 Aralık 1516 tarihli, *Thoulouse katedral kilisesi genel papazı, ilahiyat doktoru Üstat Josse de Lagarde'nin* görevli olarak atandığı ve *piskoposluk bölgesindeki Haçlı Seferi gerçeğine değinen bir mektuptur*. Fransa Kralı bir başka mektubunda açılmak üzere olan Haçlı Seferi'nin amacını açıklar: *Kâfirlere karşı savaşmak ve Kutsal Topraklar ile adı geçen kâfirler tarafından alıkonulan ve gasp edilen Yunanistan İmparatorluğu'nu fethetmek için yalvarmaktır*. Bu berat mektuplarına, 1517 ve 1518 yıllarında Fransa Krallığı'nda Haçlı Seferi'nin duyurulmasını emreden boğanın uygulanması için kral tarafından papanın elçisiyle birlikte verilen talimatlar da eklenmiştir. Bu talimatlar, ilk olarak, *halka iyi ve dindar vaazlar vermekle görevli iyi vaizlerin seçilmesini ve bildiride yer alan kolaylıkların ve muafiyetlerin yanı sıra, iki yıl boyunca diğer tüm endüljansların, diğer tüm genel ve özel afların askıya alınmasını ve iptal edilmesini emreden haklı ve kutsal nedenlerin açıklanmasını* tavsiye eder.

Vaizlerin seçiminden ve nasıl vaaz vermeleri gerektiğinden söz ettikten sonra, kralın berat mektupları itirafçıların seçimiyle ilgili bazı talimatlar verir. Haçlı Seferi genel görevlisi, af yılı için *troncs et questes* (yoksul kutuları ve toplanmalar) bulunan her kilise için kendisine gerekli görünen sayıda atama yapabilirdi. Piskoposluk bölgesinin katedrali için *gens de bonne conscience, hors de suspicion* (değerli insanlar, şüphenin üstünde) altı isim belirlemesi

emredildi. Görevlinin bu şekilde seçtiği din adamlarının hoşgörü isteyen herkesi günah çıkarma görevi vardı ve rekabet ruhundan kaynaklanabilecek karışıklıkları önlemek için, diğer herkesi dışlayarak, tazminat ve telafi yapma ve günahları affetme yetkisine sahiptiler, vs., vs.

Kısacası, kraliyet yönetmeliği bir Haçlı Seferi'nin vaaz edilmesine eşlik eden koşullardan ya da hoşgörü dağıtımında benimsenmesi gereken biçimlerden hiçbirini atlamamıştır. Kiliselerde inananların sunularını almak için yerleştirilen *troncların* şeklini ve afı yılı sırasında gözlemlenecek dini törenleri düzenleyecek kadar ileri gider[84]. Diğer emirler arasında, çok sayıda günah çıkarma ya da af ve bağışlanma senedi hazırlanması; noter tarafından imzalanan bu senetlerin genel görevliye gönderilmesi, görevlinin bunları kral tarafından gönderilen MÜHÜRLE mühürlemesi ve üzerlerinde bunları almak isteyen kişinin adı için bir boşluk bırakılması emrediliyordu. Kraliyet talimatı, görevlinin *truncunu* düzgün ve güzel bir şekilde kurmasını ve ortasında büyük, güzel bir haç olmasını ve üzerine büyük, güzel harflerle *IN HOC SIGNO VINCES*²⁵ yazılmasını ekledi. Halkı bağlılığa teşvik edecek hiçbir şeyin eksik olmaması için, ayrıca ciddi geçit törenleri yapılması ve bu törenlerde, bir tarafında Papa'nın ve Fransa kralının tasvirlerinin, diğer tarafında ise *Türklerin ve diğer kâfirlerin resimlerinin* bulunduğu güzel bir sancak taşınması emredildi.

Ruhunu ve ifadelerini hatırlamaktan büyük memnuniyet duyduğumuz bu fermanla, tarihin özellikle gözlemlediği şey, sadakatsizliğe ve sahtekarlığa karşı alınan çok sayıda önlemdir. Bağışları dağıtanlar, tüm harcamalar ve geri ödemeler için

²⁵ Kilise Latincesinde kullanılan bu tabir “Bu işaretle feth edeceksin” şeklinde çevrilebilir. Yunanca şekli ise “ἐν τούτῳ νίκα (Bununla feth edeceksin)” dir. [ç.n]

hükümetlerine bir değerlendirme danışmak zorundaydılar. İnananların paralarının yatırıldığı *troncların* üç kilidi ve üç anahtarı vardı ve sadece tanıkların huzurunda açılabilirdi; alıntılanmış belgeler arasında, *troncların* açılmasına ilişkin yasal emir ile en küçük ayrıntıların bile ihmal edilmediği[85] ve ne derece titizlik ve dikkat gösterildiğini ortaya koyan, makbuzların ve harcamaların hesabının verildiği bir belge bulunmaktadır. Bu titiz önlemler daha da gerekliydi, çünkü halk geçmişteki örneklerden kuşkulanamaya başlamıştı; Haçlı Seferleri için para toplayanların çoğunun *değerli ve kuşkudan uzak kişiler* olmadığı çok iyi biliniyordu. Bu haracın toplanma nedeninin ne kadar kutsal olduğu söylenirse, kuşku o kadar çabuk uyanırdı; ve hayırseverliğin kendisi, bağışlarının nasıl harcanacağı konusunda o kadar endişeli görünürdü. Haçlı Seferlerinin hatipleri arasında her zaman bilgelikten çok gayret gösteren ve vaazları gerçekten rezalet konusu olan bazılarının bulunması nedeniyle, diğer konularda olduğu gibi bu konuda da yönetimin ciddi bir gözetim altında tutulması çok daha gerekliydi. Bunların çoğu kiliselerin kasalarına giren para miktarıyla orantılı bir maaş aldıklarından, birçoğu egemen papanın vaatlerini ve hayırseverlik armağanlarına bağlı ayrıcalıkları abartmaktan çekinmiyordu. Tarih bize, dini kürsüsünden şu suçlu özdeyişi ortaya atan bir vaizin örneğini verir: *Araf'tan bir ruhun kurtarılması için Haçlı Seferi'nin troncuna bir parça para konulduğunda, o ruh hemen kurtarılacak ve cennete doğru uçup gidecektir.* Paris İlahiyat Fakültesi bu öneriyi Kilise'nin dogmalarına aykırı olduğu gerekçesiyle kınadı. Gallikan Kilisesi'nin yöneticilerinin sağduyusu ve Fransa kralının aldığı akıllıca önlemler, böylece büyük karışıklıkları önledi. En büyük heyecan ve memnuniyetsizliğin hüküm sürdüğü ve ruhban sınıfının bağrında bile sapkınlık ve sorun tohumlarının yeşermeye başladığı Almanya'da durum böyle değildi.

Roma sarayının o güne kadar papalık endüljans hazinesinin açılmasını ne kadar kolaylaştırdığı görülmüş olabilir. Doğu'ya yapılan ilk seferlerde bu bağışlar sadece Kutsal Topraklardaki hacılara verilirdi. Daha sonra Haçlıların desteklenmesine katkıda bulunan herkese verildi. Daha sonraları, Haçlı Seferleri vaizlerinin vaazlarını dinleyen inananlara, hatta bazen Papa'nın elçilerinin ayinlerinde hazır bulunanlara bile verildi. Endüljansların dağıtımını ya da satışı tükenmez bir zenginlik kaynağı olduğundan, X. Leo bunları sadece sadakalarıyla Türklere karşı savaşın masraflarını karşılamaya yardım etmek isteyenlere değil, aynı zamanda dindar cömertlikleriyle selefi II. Julius tarafından başlatılan Aziz Petros kilisesinin inşasının tamamlanması için gerekli miktara katkıda bulunacak tüm inananlara vermeyi kabul etti. Bu hedefte asil ve gerçekten yararlı bir şeyler olsa da; sanatın büyük bir ihtişamla ortaya çıktığı bir çağa bir şekilde layık olsa da, özellikle Almanya'daki birçok Hristiyan, bunda gerçek bir küfürden ve Roma sarayının inançlıların pahasına kendisini zenginleştirmeye çalıştığı yeni bir araçtan başka bir şey görmedi.

Mayence başpiskoposu Albert, genel af vaizlerini ve papalık endüljanslarını dağıtanları atamakla görevlendirildi ve Saksonya'da, bazen bu tür görevleri yerine getiren Cordelier ya da Augustinusları dışlayarak Dominikenleri seçti. Dominikenler bu ayrıcalığı kışkırdıklarını gösterdiler ve bu tür bir rekabetin etkilerini önlemek ya da işlenebilecek suiistimalleri durdurmak için hiçbir önlem alınmadığından, Augustinenler Dominikenlerin davranışlarını, tavırlarını ve fikirlerini şiddetle kınadılar ve Dominikenler de hasımlarının şikâyetlerini fazlasıyla haklı buldular.

Bir Augustinus rahibi olan Luther, bu şiddetli tartışmalarda öne çıktı ve ateşli belagatiyle kendini gösterdi[86]. İnananların desteğini almak için seçilen vaizlere karşı sert bir şekilde konuştu

ve kürsüden öne sürdüğü önermeler arasında, tarih X. Leo tarafından kınanan şu ifadeyi sakladı: “Türklerle direnmek günahtır, zira Tanrı, halkının günahkârlıklarına bakmak için bu inançsız ulusu kullanır.” Bu garip özdeyiş Luther’in yandaşları arasında inanç uyandırdı ve Papa’nın elçisi Ratisbon meclisinde Haçlı Seferi için ayrılan öşürün toplanmasını talep ettiğinde, ateşli bir muhalefetle karşılaştı. Almanya’nın her yerinde homurdanmalar ve şikâyetler yükseldi. Roma sarayı kutsal şeyleri satışa çıkarmakla suçlandı; kendisine emanet edilen koyunları kırpan sadakatsiz bir çobana benzetildi; saf insanları yağmalamakla, ulusları ve kralları mahvetmekle ve Hristiyanların üzerine Türklerin egemenliğinin neden olabileceğinden daha fazla sefalet biriktirmekle suçlandı.

Bir yüzyıldan fazla bir süre boyunca, Haçlı Seferleri için para toplandığında ya da egemen papa tarafından Hristiyanlara herhangi bir haraç dayatıldığında, bu tür suçlamalar tüm Almanya’da yankılandı. Reformcular, yeni fikirleri yaymak ve Kilise’de bir devrim teşebbüsünde bulunmak için insanların akıllarındaki bu eğilimden yararlandılar. Dehası ve seciyesi gereği yorumlayıcı fikirlere yönelen bir ulus arasında, felsefi ve dini yeniliklerin başka yerlerde olduğundan daha sıcak taraftarlar ve ateşli havariler bulacağı kesindi. Şunu da eklemek gerekir ki, Almanya, Roma’nın her şeye kadir gücüyle en az bağışta bulunduğu Hristiyan âleminin ülkelerinden biriydi ve muhalefet ruhu *orada*, rahiplik ile imparatorluk arasındaki uzun çekişmelerin ortasında yükselmişti. İnsanların düşüncelerini birleştiren bağ bir kez koptuğunda ve zamanın kutsadığı bir erkin boyunduruğu sarsıldığında, muhalefet sınır tanımadı; artık fikirlerin bir sınırı yoktu: Kilise, hepsi Roma sarayına karşı olan ve çoğu birbirine karşı olan binlerce farklı mezhep tarafından aynı anda dört bir yandan saldırıya uğradı. O dönemden itibaren, Hristiyan âleminin birçok ulusu

içinde Roma cemaatinden sonsuza dek ayıracak olan devrim patlak verdi.

Luther'in bölünmesine eşlik eden olayları anlatmak bizim görevimiz değildir; ancak Reformasyon'un kökeninin doğrudan Haçlı Seferleriyle değil, Haçlı Seferleri için ilan edilen endüljansların kötüye kullanılmasıyla bağlantılı olduğunu gözlemlemek ilginçtir.

Devrime başlayan herkes gibi Luther de Roma sarayına karşı muhalefetin hangi boyutlara ulaşabileceğinin farkında değildi: İlk başta papalık erkinin bazı suiistimallerine saldırarak başladı ve kısa süre sonra erkin kendisine saldırarak bitirdi. Belagatiyle ateşlediği fikirler, müritleri arasında doğurduğu tutkular, onu tahmin edebileceğinden çok daha ileri götürdü: reformcuların doktrinleriyle mücadele etmek için en büyük nedene sahip olanlar, bu doktrinlerin kendileriyle birlikte neleri getireceğini ondan daha fazla görmediler. Binlerce farklı devlete bölünmüş ve her türlü kargaşaya teslim olmuş Almanya'da, bir bölünmenin etkilerini öngörecek kadar güçlü ve ileri görüşlü bir kişi yoktu. Roma sarayında hiç kimse basit bir keşişin Kilise'nin sütunlarını sarsabileceğine inanamazdı. X. Leo, himaye ettiği sanatın şatafatı ve görkemi arasında ve hırslı bir siyasetin kaygılarıyla dikkati dağılmış bir halde, Luther'in ilerleyişini belki de fazla ihmal etti. Her şeyden önce, Hristiyan dünyasına duyurduğu ve en azından başlangıçta reform fikirleriyle çalkalanan zihinlere yararlı bir oylanma sunabilecek olan Türklere karşı seferden tamamen vazgeçmekle hata etti. Papalığının başlangıcında büyük bir haretle takip ettiği ve şairlerin ona sonsuz zafer vaat ettiği kutsal savaş teşebbüsü, ölümünde artık ne onun ne de çağdaşlarının düşüncelerini meşgul ediyordu.

Bu arada Selim'in halefi Süleyman kısa bir süre önce Belgrad'ı

ele geçirmiş ve Rodos adasını tehdit etmişti. Bu ada o zamanlar Hristiyanların Asya'daki son kolonisiydi. Aziz John Şövalyeleri buranın efendisi olarak kaldığı sürece, Türklerin sultanı, Filistin ve Suriye'nin geri alınması ve hatta son zamanlarda Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanan Mısır'ın fethi için Batı'da büyük bir sefer düzenlenebileceğinden korkmak için nedenlere sahipti.

Hospitallerin büyük üstadı, Hristiyan Avrupa'nın yardımını istemek için gönderilmişti. V. Charles, imparatorluk tacını İspanyollarınkiyle kendi şahsında henüz birleştirmişti. Tümüyle Fransa'nın gücüne karşı çıkmakla meşgul olan ve Papa XI. Adrian'ı en Hristiyan krala karşı bir savaşın içine çekmek isteyen imparator, Rodos Şövalyelerini tehdit eden tehlikeden çok az etkilenmişti. Egemen papa onlara yardım etmeye ya da onlar için Hristiyan âleminin desteğini istemeye cesaret edemedi. I. Francis daha cömert duygular sergiledi; ancak krallığının içinde bulunduğu durumda, onlara söz verdiği yardımı gönderemedi.

Rodos Şövalyeleri kendi kaynaklarıyla baş başa bırakılmıştı. Tarih, Hospitaller Tarikatı'nın Rodos'u savunmak için harcadığı çabaları ve gösterdiği kahramanlıkları övgüyle anmaktadır. Ay-larca süren çarpışmalardan sonra Rodos, Süleyman'ın eline geçti. Şövalyelerinin ve tebaasının babası olan büyük üstat L'Isle-Adam'ın, tarikatın hüznünlü kalıntılarını ve kendisini takip etmeye karar vermiş olan tüm Rodos halkını beraberinde sürüklediğini görmek üzücü bir manzaraydı. İlk olarak Napoli kıyılarında, Virgil'in dindar Æneas'ı Truva'nın görkemli enkazıyla birlikte karaya çıkardığı yerden çok uzak olmayan bir yerde karaya çıktı. Haçlı Seferlerinin ruhu yeniden canlanabilseydi, bu saygı-değer yaşlı adamın, sadık yoldaşları tarafından takip edildiğini, bir sığınak aradığını, merhamet dilediğini ve geçmiş hizmetlerinin bir ödülü olarak, kendisinin ve savaşçıların hâlâ dinin san-

cağını açabileceği ve kâfirlerle savaşabileceği küçük bir yeryüzü köşesi talep ettiğini gören hangi kalp duygulanmadan kalabilirdi?

Büyük usta Roma'ya doğru yürüyüşe geçtiğinde, VI. Adrian Fransa kralına karşı savaş ilan etmişti; egemen papa, imparator, İngiltere kralı ve Milano dükü tarafından bir birlik oluşturuldu. Bu durumda, Doğu'daki Hristiyanlar herhangi bir yardım umamazlardı. Adrian'ın ölümünden sonra Papa VII. Clement Hospitaller tarikatına daha sıcak bakmaya başladı. Büyük üstadı, babacan bir şefkatin tüm gösterileriyle kabul etti. Tarikatın şansölyesi mecliste şövalyelerin kahramanlıklarını ve başlarına gelenleri anlattığında, hükümdar papa ve Romalı din adamları gözyaşı döktüler ve Hristiyan dünyasının tüm güçlerini bu asil acı çekenler için kullanacaklarına söz verdiler. Ne yazık ki Aziz John tarikatı için, Avrupa'nın güçleri her zamankinden daha fazla kendi aralarında bölünmüştü. I. Francis Pavia savaşında esir düştü. Eski papalık unvanı olan uzlaştırıcılığa devam etmek isteyen Papa, V. Charles'ın nefretini ve öfkesini üzerine çekti. Bu bölünmeler arasında Rodos Şövalyeleri unutuldu ve Süleyman'ın fethinden ancak on yıl sonra bu soylu savaşçılar imparatorun Malta kayalığını alabildiler ve burada yeniden Müslümanların korkulu rüyası haline geldiler.

Avrupa'nın başı bu şekilde dertteyken, Rodos ve Belgrad fatihi Tuna kıyılarında tehditkâr bir tavırla yeniden ortaya çıktı. Louis, Macarların vatanseverliğini yeniden canlandırmaya çalıştı ve savaşın ve ülke için tehlikenin bir işareti olarak eski bir gelenek olan kanlı bir kılıcın halka gösterilmesini yeniden canlandırdı. Ancak ne hükümdarın, ne din adamlarının öğütleri, ne de düşmanın yaklaşması, feodal kargaşadan ve Macaristan'ın uzun süren talihsizliğinden doğan anlaşmazlıkları yatıştırabilirdi. Macar

hükümdarı, Süleyman'ın ordusuna karşı koymak için ancak yirmi iki bin kişilik bir ordu toplayabildi. Savaşta bile din adamları tarafından yönetilmesine izin veren, deneyimsiz ve genç bir prens olan Louis, ordusunun başına kısa süre önce Cordeliers manastırından Colotza başpiskoposu olarak çıkan Paul Temory'yi atadı. Bu durumda, Macaristan kralının, soylular tarafından terk edildiği için mi kendini din adamlarının eline bırakmak zorunda kaldığını, yoksa soylular onu terk ettiyse, kendini din adamlarının eline bıraktığı için mi böyle davrandığını kestiremiyoruz. Papa, Macarları kendi ülkelerini savunmaları için sürekli teşvik ettiğinden, onun inananlara ve hatta krala tercümanı olan Macaristan'ın din adamları, doğal olarak Haçlı Seferiyle ilgili her şeyde büyük bir etkiye sahip olmalıydılar.

Bu savaşta yirmi iki bin Hristiyan, yüz bin kişilik bir Osmanlı ordusuyla mücadele etmek zorunda kaldı ve bu, piskoposların tavsiyesine göre kafirlere savaş teklif eden Macar ordusuydu. Kutsal savaşlarda çok dikkat çekici olan şey, din adamlarının neredeyse her zaman girişimlerin gözü karalığından anlaşılabilirliğidir. Din adamlarının Tanrı yolunda savaşmışlarına inanmaları, savaş sanatı konusundaki cehaletleri, tehlikeleri görmelerini engelliyor, zaferden kuşku duymalarına izin vermiyor ve insani sağduyu araçlarını sık sık ihmal etmelerine neden oluyordu. İşte o zaman, mucizevi bir başarının verdiği güvenle, Colotza başpiskoposu kesin bir savaşı göze almakta tereddüt etmedi. Ona eşlik eden din adamları konuşmalarıyla savaşçıları canlandırdılar ve cesaret örneği sergilediler; ancak dini ve savaşçı coşku sayılara galip gelemeyi ve papazların çoğu *savaşta* şehitlik mertebesine ulaştı. Savaş alanında on sekiz bin Hristiyan kaldı ve talihsizliği daha da artıran şey, II. Louis ortadan kayboldu ve genel bozguna yok oldu, krallığını hizipler tarafından parçalanmış ve Türkler tarafından harap edilmiş halde bıraktı.

Macarların yenilgisi VII. Clement'in düşüncesini umutsuzluğa sevk etti. Papa Avrupa'nın tüm hükümdarlarına mektuplar yazdı; hatta onları bizzat ziyaret etmeyi ve duaları ve gözyaşlarıyla Hristiyan âlemini savunmaları için onları ikna etmeyi tasarladı. Ne Papa'nın dokunaklı öğütleri ne de yalvaran tavrı prensleri harekete geçirebildi ve son zamanlarda Kilise'nin tüm dehşetiyle donanmış olarak gördüğümüz ve kararları Tanrı'nın hükümleri olarak kabul edilen papalık gücünün hızlı düşüşünü burada açıkça görebiliriz. İtalya'da savaş yeniden alevlenmek üzereydi ve Papa, isteyerek önleyeceği karışıklıkların kurbanı olmakta gecikmedi. İmparatorluk birlikleri Roma'ya bir düşman şehrine girer gibi girdiler. Kilisenin geçici başı unvanını üstlenen imparator, Avrupa'ya bir papalığın tutsaklığı rezaletini sunmaktan korkmadı.

Her ne kadar Kilise'nin başının erki artık aynı saygıyı uyandırmıyor ya da insanların düşünceleri üzerinde aynı üstünlüğü sağlamıyor olsa da, V. Charles'ın ihlalleri genel bir öfke uyardı. İngiltere ve Fransa silaha sarıldı. Tüm Avrupa tedirgindi: kimileri Papa'nın intikamını almak, kimileri kargaşadan yararlanmak istiyordu; ama hiçbiri Hristiyanlığı Türklerin istilasına karşı savunmayı düşünmüyordu.

Ancak VII. Clement imparatorun kendisini alıkoyduğu hapishanenin derinliklerinden Hristiyan Avrupa'nın savunmasını izlemeye devam etti: elçileri Macarları Tanrıları ve ülkeleri için savaşmaya teşvik etmeye gitti. Papa savaşın felaketleri yüzünden mahvolmuş olduğundan, inananların hayırseverliğine yalvardı; İtalya'nın tüm kiliselerinde tabak satılmasını emretti; birkaç İtalyan devletinin yardımını istedi ve kutsal savaşın masraflarını desteklemek için endüljansların dağıtılmasını ve onda birinin toplanmasını emretti.

Papa'nun etkin ilgisi, Doğu'da ve kâfirler arasında bile Türk-
lere karşı düşman arayacak kadar ileri gitti. Mısır'da Babiali'nin
boyunduruğundan kurtulmuş olan Ahmet, Roma sarayından ce-
saret aldı. Papa'nun bir elçisi ona Batı'daki Hristiyanların desteğini
vaat etmeye gitti. Egemen papa, İstanbul sultanlarının tasarıla-
rından ve hazırlıklarından haberdar olmak için Türk imparator-
luğunun tüm sınırlarında ve tüm eyaletlerinde sürekli ilişkiler
kurdu. Burada, Clement'in seleflerinin çoğunun, onun yaptığı
gibi, kâfirlerin tasarılarını izlemek için büyük özen gösterdiklerini
söylemek yersiz değildir. Böylece Kilise'nin önderleri, Hristiyan-
ları kendi topraklarında kendilerini savunmaları için heyecanlan-
dırmakla yetinmediler; ama uyanık nöbetçiler gibi, Avrupa'ya
tehdit eden tehlikelere karşı uyarmak için gözlerini sürekli olarak
Hristiyan âleminin düşmanları üzerinde sabit tuttular.

İmparator, VII. Clement'nin zincirlerini kırdığında, kutsal
papa uğradığı hakaretleri unutarak, tüm dikkatini Türklerin sal-
dırısına uğramak üzere olan Alman İmparatorluğu'nun tehlike-
sine verdi. Avusturya'nın başkenti kısa süre içinde kuşatıldı ve
güvenliğini sadece garnizonunun cesaretine borçluydu. Augs-
burg ve Spire meclislerinde, Papa'nun elçisi, din adına, Alman
halkının kendi savunmaları için şevkini uyandırmaya çalıştı. Ric-
cius adında bir hekim, imparator adına konuştu ve öğütlerini el-
çinin öğütlerine ekledi; Almanların eski erdemlerine başvurdu
ve dinleyicilerine, yabancı bir egemenliğe asla katlanmamış olan
atalarının örneğini hatırlattı. Prensleri, yargıçları ve halkı kendi
bağımsızlıkları ve güvenlikleri için savaşılmaya çağırdı. Bohemya
ve Macaristan Kralı Ferdinand, imparatorluğun prenslerini ve
devletlerini Türklere karşı hızlı ve etkili önlemler almaya çağırdı.
Bu öğütler ve tavsiyeler çok az başarıya ulaştı, ancak yeni dok-
trinlerin hâlâ çok etkin olan ruhunun güçlü bir muhalefetiyle kar-
şılaşmak zorunda kaldı. Tüm şehirler, tüm eyaletler

Reformasyon'un kışkırttığı sorunlarla meşguldü. Bu dönemde, Türklerin tehdidi altındaki Alman uluslarını, barbarlar kapılarına dayandığında tarihin boş tartışmalara teslim olmuş olarak tasvir ettiği aşağı imparatorluktaki Yunanlılarla karşılaştırabiliriz. Yunanlılar arasında olduğu gibi, Almanlar arasında da şehirlerinde Roma papazının tacından çok Muhammet'in sarığını görmekten korkan bir kalabalık vardı; bazıları, Kur-an'da eşine az rastlanır bir kadercilik ruhuyla yönetiliyor, Tanrı'nın Macaristan'ı yargıladığını ve bu krallığın güvenliğinin insanların gücünde olmadığını iddia ediyorlardı; Diğerleri (Binyılcılar²⁶) fanatik bir sevinçle son yargının yaklaştığını duyurdular ve Haçlı Seferlerinin vaizleri Almanları ülkelerini savunmaya teşvik ederken, dinsiz bir mezhebin kıskanç gururu umumi kasavet günlerini çağırıyordu.

Papa'nın babacan tavırları ve öğütleri, ne insanların akıllarını sakinleştirebildi ne de Almanya'da ve hatta Macarlar arasında kutsal savaş için bir coşku uyandırabilirdi. İmparatorluk gücünün Macaristan kralı ilan ettirdiği V. Charles'ın kardeşi Ferdinand ve Türklerin izniyle ülkesinin yıkıntıları üzerinde hüküm süren Transilvanya voyvodası, aynı anda hem düşmanları hem de müttefikleri tarafından ezilen bu talihsiz krallık için mücadele ediyorlardı. Süleyman, Macar soylularından bir grubun çağrısıyla üçüncü kez Tuna kıyılarına döndüğünde, yürüyüşüne karşı koyacak bir ordu bulamadı. Osmanlılar Avusturya'nın başkentine doğru ilerlediler ve Almanya'nın en zengin eyaletlerini istila etmeye hazırlandılar. Böylesine büyük bir tehlike imparatorluğun başını ve prenslerini ortak düşmana karşı güçlerini birleştirmeye itti. Ancak Türkler düzensizlik içinde geri çekildiklerinde, hiç kimse onlarla savaşmayı ya da aceleyle geri çekilirken onları takip

²⁶ Binyılcılık, belirli tipteki dinsel hareketlerin üyeleri tarafından benimsenen, yakın gelecekte, yeni bir çağın gelişini gösterecek olan yıkıcı değişmelerin gerçekleşeceği biçimindeki inançlardır. [ç.n]

etmeyi düşünmedi. Almanlar tarafından bir anda terk edilen ve yeni saldırılardan korkan Macaristan kralının, düşmanlarından barış istemekten başka çaresi yoktu. Antlaşmaya Papa'nın da dahil olması dikkate değer bir durumdur: Süleyman Roma papasına baba, Macaristan kralına ise kardeş unvanını verdi. VII. Clement Hristiyan âleminin prenslerinin ilgisini çekmek için yaptığı onca faydasız girişimden sonra, Takdir-i İlahî'den başka bir umudu kalmamış gibi görünüyordu ve barış görüşmelerinin sonucunu onaylarken acı bir şekilde şöyle haykırdı: "Hristiyan dünyasını gözetmesi için Tanrı'ya yalvarmaktan başka bir şeyimiz kalmadı."

Kilisenin başı silahlarını bırakıp kâfirlerle barış yaptığında, kutsal savaşların sona yaklaştığına inanılabilirdi. Ancak bu barış antlaşması, kendisinden önceki diğerleri gibi, sadece bir ateşkes olarak kabul edilebilirdi ve Hristiyanlar ya da Müslümanlar bunu üstün bir şekilde sürdürme umudu gördüklerinde savaş büyük olasılıkla yeniden patlak verecekti. Dönemin siyaseti, özellikle de Hristiyan ve Müslüman güçlerin karşılıklı ilişkilerini yöneten siyaset böyleydi. Süleyman, Almanya ve Macaristan üzerindeki tasarılarından, anlaşmalara duyduğu saygıdan çok, kuvvetlerini Safevilere karşı kullanması ya da Asya'da erkine karşı patlak veren bazı isyanları bastırmak için ordusuna ihtiyaç duyması nedeniyle vazgeçmişti. Diğer taraftan, Hristiyan dünyası Osmanlıları barış içinde bıraktı, zira anlaşmazlıkların kurbanı olmuştu ve kendi çıkarlarıyla meşgul olan Hristiyan prenslerin çoğu hırslarının ögütlerinden başka bir şey dinlemiyordu.

O dönemde Avrupa'da, birleşmiş güçleri Türklerin gücünü ezmeye yetecek üç büyük hükümdar vardı; ancak bu üç prens, seciyeleri ve dehâları kadar siyasetleri açısından da birbirlerine zıttı. Luther'i yalanlayan ve tutsak Papa'yı kurtarmak için Fransa

kralıyla ittifak kuran İngiltere Kralı VIII. Henry, Romalı Kilise-si'nden henüz ayrılmıştı. Bazen Fransa'yla, bazen imparatorla müttefik olarak, havarisi ve başı olduğu hizipçiliğin zaferini sağ-lamakla meşgul olduğundan, kâfirlerle savaşa ayıracak zamanı yoktu. I. Francis önce imparatorluk tacına, daha sonra da Milano dükalığı ve Napoli krallığına göz dikmişti. Kendisi ve Fransa için bir talihsizlik kaynağı olan bu iddialar, hükümdarlığının tama-mını rahatsız etti ve Türklere karşı ciddi bir Haçlı Seferi'ne giriş-mesine asla fırsat vermedi. Şanslı ve güçlü bir rakibe karşı onu harekete geçiren intikam ve kıskançlık duygusu, Süleyman ile it-tifak kurma fikrini iki kez ilham etti. Hristiyan âleminde büyük rezalete yol açacak şekilde, bir Osmanlı filosu Marsilya limanında kabul edildi ve zambak sancağı Nice surlarının altında hilal ile karıştırıldı. Tüm İspanya'nın efendisi, Alman İmparatorluğu'nun başı, Alçak Ülkelerin²⁷ (Çukureller) hükümdarı ve yeni dünyada birçok imparatorluğun sahibi olan V. Charles, Türklerin istilasına karşı Hristiyanlığı savunmaktan çok, Fransız monarşisini alçalt-mak ve Avrupa'da kendi egemenliğini kurmak istiyordu. Salta-natının büyük bir bölümünde bu hükümdar, Osmanlılar yüzünden Almanya'daki Protestanlarla uzlaştı ve Hristiyan cum-huriyetindeki düşmanları yüzünden Osmanlılarla çarpışmaktan kaçındı. Türkler tarafından tehdit edildiğinde Avusturya'nın baş-kentini silahlarıyla korumakla yetindi; ancak Papa onu Macaris-tan'ın kurtarılması için güçlerini kullanmaya çağırdığında, Afrika kıyılarına bir sefer düzenlemeyi tercih etti. Afrika'daki Mağribi-lere karşı bir savaş İspanya'da Tuna'ya yapılacak bir seferden daha revaçtaydı ve Charles İspanyollar arasında sevgi kazanmayı Hristiyan âleminin minnettarlığını kazanmaktan daha çok arzu-luyordu. Berberi güçler, Osmanlı Babiâlisi'nin koruması altında

²⁷ Belçika, Lüksemburg ve Hollanda'yı kapsayan coğrafi bölgelere verilen addır. [ç.n]

yeni oluşmuşlardı ve Akdeniz’de kendilerini zorlu kılmaya başlamışlardı. Charles silahlarını iki kez Afrika kıyılarına taşıdı: ilk seferinde Tunus’u ele geçirdi, sancaklarını Kartaca’nın yıkıntıları üzerine dikti ve zaferlerini Hristiyan dünyasının her yerinde duyurmaya giden yirmi bin tutsak verdi; ikinci seferinde, Frankların denizciliği için çok yıkıcı olan Berberi güçlerini yok edecekti; ama filosunu ve ordusunu yok eden bir kasırga, ticaretin ve denizcilerin umutlarını dağıttı.

Charles’ın Afrika’daki Müslümanlarla savaşırken bu kadar büyük bir felaket yaşadığı sırada, I. Francis tarafından davet edilen Osmanlılar İtalya kıyılarını yakıp yıkıyorlardı ve kısa bir süre önce Macaristan’a girmişlerdi ve buradan Almanya’yı tehdit ediyorlardı.

Ardından tüm Avrupa’da yeni tehlike çılgınlıkları yankılandı ve ulusları Türklere karşı çıkmaya teşvik edenler arasında Martin Luther’in sesi duyuldu. Reformcu, *Türklere Karşı Dua* başlıklı bir kitapta, insanların ve kralların kayıtsızlığını kınadı ve Hristiyanlara, daha önce İsrailoğulları gibi esaret altına alınmak istemiyorlarsa, Müslümanlara karşı direnmelerini tavsiye etti. Oluşturduğu bir dua biçiminde kendisini şöyle ifade etti: “Kalk, Tanrım, büyük Tanrı ve düşmanlarının öfkelenirdiği adını kutsal kıl; yok etmek istedikleri saltanatını güçlendir ve Tanrımız olmanı istemeyenler tarafından ayaklar altında ezilmememiz için bize acı çektir.”

Doktrinleriyle Almanların cesaretini zayıflatmakla suçlanan Luther’e karşı birkaç kez söylentiler çıkmıştı. Sözünü ettiğimiz dönemden bir süre önce, Papa tarafından kınanan ünlü önermeyi reddetmeksizin, sözlerine Roma sarayının verdiği ve kuşkusuz kendisinin de ilk aşamada verdiği anlamdan farklı bir anlam verdiği bir özür yayınladı. Çözümlemesi pek de kolay olmayan tüm

açıklamaları şu fikre indirgenmişti: “Türklerle savaşmaya izin verilebilirdi, lakin Hristiyanlık bayrağı altında onlarla savaşmaya izin verilemezdi.” Reformasyonun önderi, Müslümanlarla savaşmaya çağrılan savaşçılarda mükemmel bir Hristiyan’ın tüm niteliklerini istemesine ve vaazının tüm ilkelerini Mesih’in dininden almasına rağmen; bir Hristiyan ordusunda haçın sancağı, ona göre, şeytanın görüntüsünden daha fazla dehşet veriyordu. Bir Haçlı Seferi’ne karşı duyduğu tiksintinin gerçek nedeni kolayca tahmin edilebilir; bir Haçlı Seferi zorunlu olarak papanın onayını gerektiriyordu ve Hristiyan âlemini ilgilendiren bir savaşta papanın onayı Luther’in dünyada en çok korktuğu şeydi. Roma sarayından öylesine nefret ediyordu ki, yazılarında kendi kendine, Türklere olduğu kadar Papa’ya da savaş açmanın gerekip gerekmediğini soruyor ve nefretinin aşırılığı içinde, *birine karşı olduğu kadar ötekine karşı da* yanıt vermekten çekinmiyordu.

Luther’in açıklamalarını ve safsatalarını burada tekrarlamayacağız. Ancak kendini haklı çıkarmak için kullandığı çocukça incelikler ve çelişkili akıl yürütmeler arasında, sivil yönetim ile kilise erki arasında yaptığı aynma dikkat çekmeliyiz: Reformcuya göre, Türklerle savaşmak ilkinin aittir; ikincisinin görevi ise beklemek, boyun eğmek, dua etmek ve yakarmaktır. Savaşın piskoposların değil, komutanların işi olduğunu; bu durumda imparatorun, Kilise’nin koruyucusu ya da Hristiyan inancının destekçisi olarak değil, Alman birliğinin başı olarak görülmesi gerektiğini; bu unvanın ancak İsa Mesih’e verilebileceğini de ekler. Bütün bu savların kuşkusuz makul bir yanı vardı ve Luther’in sivil yönetime ilişkin görüşü, her ne kadar bunu yalnızca papalık gücüne karşı olduğu için benimsemiş olsa da, eğer bunu desteklemek için kızgın bir gururun tüm tutkusunu kullanmamış olsaydı ve bilhassa da özü, tarihin tekerrürüne izin vermeyeceği bir istismarla lekelenmemiş olsaydı, aydınlanmış akılların onayını alırdı.

Luther, Viyana kuşatmasından iki yıl sonra, başlığı *Türklerle Karşı Savaş* olan bu özürle yetinmeyerek, Almanları silahlanmaya çağırdığı *Askeri Bir Söylev* adlı başka bir eser daha yayınladı. Bu ikinci söylev de, ilkinde olduğu gibi, ilahiyatçı ayrımlar ve ince-liklerle; papaya ve piskoposlara karşı bildirilerle; dünyanın so-nunun yaklaştığına ve yazarın Daniel’de açıkça bildirildiğini gördüğü Türklerin gücüne ilişkin kehanetlerle başlar. İlk yazı-sında olduğu gibi, Müslümanlara karşı savaşın hiç de dini bir savaş olmadığını, tamamen siyasi bir teşebbüs olduğunu kanıt-lamaya çalışsa da, ellerinde silahlarla ölecek olanlara şehitlik mertbesi vaat eder. Bu savaşı Tanrısallığa uygun ve İncil’in gerçek bir müridinin görevi olarak gösterir. “Senin kolun ve mızrağın,” der kâfirlere karşı silahlanacak her Hristiyan askerine, “Tanrı’nın kolu ve mızrağı olacaktır. Türkleri öldürürken masum karı dök-meyeceksin ve dünya seni ilahi adaletin hükümlerinin uygulayı-cısı olarak görecektir; zira sen sadece Tanrı’nın mahkûm ettiği kişileri öldüreceksin. Türk,” diye ekler, “Hristiyanların dünyevi yaşamlarını ellerinden alır ve onlara sonsuz yaşam sağlar; aynı zamanda kendini öldürür ve kendini cehenneme atar.” Luther’in bu düşünceye öylesine kapıldığı anlaşılıyor ki, Müslümanların kaderine üzölmek üzeredir; kayıtsız Hristiyanları ve uyuşuk Al-manları cezalandırmak için, Türk olmaları ve böylece şeytanın malı olmaları dışında, onlara dileyeceği hiçbir ceza yoktur.

Luther’in söylevinin ne kadar tuhaf ve sıra dışı fikirler içerd-iğini göstermek için kısa bir alıntı yeterli değildir; ancak bu tür bir vaazın önceki çağlarda Haçlı Seferi’ni vaaz eden hatiplerinkinden ne kadar farklı olduğu kolayca anlaşılabilir. Söylevinin ikinci bö-lümünde Reformasyon’un önderi toplumun çeşitli sınıflarına ses-lenir; şatafata ve zevklere dalmış, ama artık savaşma zamanı gelmiş olan soylulara; çok uzun zamandır tefeciliğe ve ihtirasa düşkün olan yurttaşlara ve tüccarlara; komşularını aldatmakla

ve soymakla suçladığı işçilere ve köylülere. Vaizin ses tonu aşırı bir ciddiyetle doludur; başına gelecek felaketlerden hiç üzüntü duymayan bir adam gibi konuşur, çünkü bunları önceden bildirmiştir ve uyarıları ve kehanetleri hor görülmüştür. Bir tür memnuniyetle, neşe ve sefahat günlerinin, şenlik ve zevk mevsimlerinin ardından gözyaşı, sefalet ve dehşet zamanının geldiğini söyler. Sesine sağır kalacak ve düşmanın savunmasız bulacağı herkese hitaben ateşli bir yakarıyla sözlerini bitirir: “Şimdi, Türk’ün içindeki şeytanı dinleyin, siz İsa Mesih’teki Tanrı’yı dinlemek istemeyenler; Türk evlerinizi yakacak; hayvanlarınızı ve hasatlarınızı alıp götürecektir; karılarınızı ve kızlarınızı gözlerinizin önünde katledecek; Küçük çocuklarınızı mirasınızı koruyan çitin kazıklarına oturtacak; sizi kendi ellerinizle öldürecek ya da Türkiye’ye götürüp kirli hayvanlar gibi pazarda teşhir edecek; neyi kaybetmiş olacağınızı ve ne yapmanız gerektiğini size öğretecek olan odur. Kibirli soyluları alçaltmak, yurttaşları uysallaştırmak, kaba güruhu terbiye etmek ve evcilleştirmek görevi Türk’e aittir.”

Luther daha sonra Türklere karşı nasıl savaşılmaması gerektiği konusunda öğütler verir; herkesin kendini ölümüne savunmasını ve düşmanın geçmek üzere olduğu tüm ülkelerin harap edilmesini ister; konuşmasını Türklerin eline düşecek olanlara teselli vererek bitirir ve kâfirlerin arasında tutsak kaldıkları süre boyunca onlar için bir davranış tasarısı çizer.

Tekilliğini abartmaktan uzak olduğumuz bu dil, Almanya’nın ve Hristiyan âleminin düşmanlarına karşı bir mücadele için insanların düşüncelerini alevlendirmek ve toparlamak için hiç de hesaplanmış değildi. Bu dönemde, imparatorluğun prensleri ve eyaletleri kendi tehlikelerini görüşmek üzere sık sık bir araya geliyorlardı. Meclisleri toplamak orduları bir araya getirmekten daha kolaydı. Protestanlar, düşmanlarını güçlendirmekten kork-

tukları için Türklere karşı silahlanmak istemiyorlardı; Katolikler de Protestanlardan korktukları için kendilerini dizginliyorlardı: Almanya'yı çalkalayan şiddetli tartışmalar arasında Kilise ve hatta Luther'in ilan ettiği sivil erk, onsuz zorlu bir düşmanla üstün bir şekilde mücadele etmenin imkansız olduğu eylem birliğini tamamen kaybetti. Almanlar arasında mezhep ruhu, vatan-severlik ruhunu giderek zayıflattı; Hristiyanlar arasında, birbirlerine karşı besledikleri nefret, onları Müslümanlara karşı harekete geçiren dindarlık coşkusu yitirmelerine neden oldu. Reform ilerledikçe Almanya, karşı karşıya gelen iki düşman gibi iki tarafa bölündü. Her iki taraf da çok geçmeden silaha başvurdu ve iç savaşların hiddeti içinde Türklerin istilaları unutuldu. Böylece, Haçlı Seferlerinin sonunda doğan Reformasyon, kutsal savaşlara olan hevesi tamamen söndürdü ve artık Hristiyan âleminin uluslarının kâfirlere karşı birleşmesine izin vermedi.

Türklerin adı hâlâ Almanya'nın meclislerinde ve hatta Trent Konsili'nde telaffuz ediliyordu; ancak onlara karşı savaşmak için hiçbir önlem alınmadı. O zamandan beri ne Macaristan'da ne de Doğu'da Hristiyan dünyasının dikkatini çekebilecek hiçbir şey olmadı. Avrupa'nın ilgilendiği tek olay, Malta'nın Süleyman'ın tüm güçlerine karşı savunulmasıydı. Bu savunma Aziz John'un askeri tarikatının itibarını arttırdı. Malta limanı, Mısır, Suriye ya da Yunanistan'a giden Hristiyan gemilerinin sığınabileceği tek yer haline geldi. Tunus ve Cezayir korsanları ve Akdeniz'i istila eden tüm korsanlar, kayayı ve üzerinde haç sancağı dalgalanan kadirgamları görünce titriyorlardı. Kâfirlere karşı her zaman silahlı olan ve Avrupa'nın savaşçı soylularından sürekli olarak toplanan bu askeri müstemleke, on sekizinci yüzyılın sonuna kadar, eski şövalyeliğin ve Haçlı Seferlerinin kahramanlık çağının canlı bir görüntüsünü sundu. Bu şanlı düzenin kökenini anlattık; onu zafer günlerinde ve zaferlerinden daha görkemli olan geri dönüş-

lerinde izledik. Hangi devrimle düştüğünü ya da cesaretinin ödölü olarak kendisine verilen ve iki yüz yıldan fazla bir süre boyunca Osmanlı kuvvetlerine ve Afrika'nın barbarlarına karşı savunduğu bu adayı nasıl kaybettiğini söylemeyeceğiz.

Türkler Malta seferinde başarısızlığa uğrarken, Süleyman Macaristan'da savaşı sürdürüyor ve Almanya'yı tehdit etmeye devam ediyordu. Hristiyanlara karşı kazanılan zaferlerin ortasında, Tuna kıyılarında öldü. Hristiyan âlemi onun ölümüne sevinmiş olmalıydı, tıpkı II. Mehmet'in ölümüne sevindiği gibi. Osmanlı Hanedanı'nın en büyük şehzadesi olan Süleyman döneminde, Türkler yalnızca Alman İmparatorluğu'nun bir bölümünü işgal etmekle kalmadılar, aynı zamanda Barbaros ve Turgut'un dehasıyla desteklenen denizcilikleri, Avrupa'nın tüm deniz güçlerini endişelendirecek bir ilerleme kaydetti. Onun yerine geçen II. Selim, seleflerinin çoğunun ne niteliklerine ne de dehasına sahipti; fakat onların yücelme tasarılarını ya da hırslı siyasetlerinin görüşlerini en az onlar kadar takip etti. Yunanistan, Suriye ve Afrika kıyılarının efendisi olan Osmanlılar, o sırada Venediklilerin elinde bulunan Kıbrıs Krallığı'nı da fetihlerine eklemek istiyorlardı.

Birkaç ay süren kuşatmanın ardından Osmanlı ordusu Mağusa ve Lefkoşa şehirlerini ele geçirdi. Türkler zaferlerini emsalsiz zulümlerle lekelediler. Kıbrıs'ın en cesur savunucuları, inatçı bir direnişin zaferini işkencelerle telafi ettiler ve savaşı bitirenlerin cellatlar olduğu söylenebilir. Türklerin barbarlığı Hristiyan ulusları yeniden tiksindirdi ve Batı'nın denizci ülkeleri, Avrupalıları Doğu'ya giden her yoldan dışlamakla tehdit eden bir istilayı dehşetle izlediler.

Tehlikenin yaklaşması üzerine Papa V. Pius, Hristiyan güçleri Osmanlılara karşı silahlanmaya teşvik etti. Venedik Cumhuriyeti,

İspanya Kralı II. Philip ve vaazlarına her zaman örneklerinin yetkinliğini katmaya hazır olan Papa'nın kendisinden oluşan bir birlik kuruldu. Kıbrıs adasının savunulması için donatılmış olan çok sayıda donanma doğu denizlerine çok geç ulaştı ve Hristiyan silahlarının rezilliğini ancak onarabildi. Avusturyalı Don John'un komuta ettiği bu filo, İnebahtı Körfezi'nde Osmanlıların filosuyla karşılaştı. Bu denizde Antonius ve Augustus Roma dünyasının efendiliğini tartıştılar. Hristiyanlar ve Türkler arasında meydana gelen savaş bize bir dereceye kadar Haçlı Seferlerinin ruhunu ve coşkusunu hatırlatmaktadır. Çatışma başlamadan önce Don John, Papa'dan aldığı Aziz Petros'un sancağını gemisine çekti ve ordu bu dini zafer işaretini sevinç çılgınlıklarıyla selamladı. Hristiyanların önderleri, askerleri Mesih'in davası uğruna savaşmaya teşvik ederek barçalar boyunca ilerlediler. Tüm savaşçılar dizlerinin üzerine çökerek ilahi korumaya yalvardılar ve kendi cesaretlerine ve cennetin mucizelerine güvenerek ayağa kalktılar.

Antik çağdaki hiçbir deniz savaşı, Türklerin dünya imparatorluğu için, Hristiyanların ise Avrupa'yı savunmak için savaştığı İnebahtı Savaşı'yla kıyaslanamaz. Don John ve diğer önderlerin cesareti ve becerisi, askerlerin gözü pekliği ve coşkusu, Frankların gemilerini manevra ettirmedeki ve topçuluktaki üstünlüğü, Hristiyan donanmasına kesin bir zafer kazandırdı. Düşmanın iki yüz gemisi ele geçirildi, yakıldı ya da batırıldı. Türk filosunun enkazı, Hristiyanların zaferini ilan ederken, Yunanistan kıyılarına ve Osmanlı imparatorluğunun başkentine şaşkınlık getirdi.

Bu savaşın sonuçlarından dehşete düşen Selim, günümüzde İstanbul kanalının girişini savunan ünlü Çanakkale Boğazı kale-sini inşa ettirmiştir. Savaş sırasında Mekke tapınağının çatısı çöktü ve Türkler bu kazada Tanrı'nın gazabının bir işaretini gördüklerine inandılar. Çatı ahşaptı ve Kantemir'in söylediğine göre,

imparatorluğun daha sağlam bir simgesi haline gelebilmesi için, Süleyman'ın oğlu tuğladan yeniden inşa edilmesini emretti.

Türkler silahlarının karşılaştığı bu ilk yenilgiye üzüldükçe, tüm Hristiyan âlemi İnebaht zaferinin haberini büyük bir sevinçle öğrendi. Savaşın sonucunu dehşet içinde bekleyen Venedikliler, Hristiyan donanmasının zaferini olağanüstü şenliklerle kutladılar. Senato, genel sevince hiçbir üzüntü duygusunun karışmaması için tüm tutsakları serbest bıraktı ve cumhuriyet tebaasının Türklere karşı savaşırken ölen akrabaları ya da arkadaşları için yas tutmasını yasakladı. İnebaht Savaşı sikkelerin üzerine yazıldı ve kâfirler Aziz Justin gününde yenildikleri için, senyörlük bu mutlu günün her yıl tüm Venedik halkı için bir festival olmasını emretti.

Toledo'da ve İspanya'nın tüm kiliselerinde, halk ve din adamları, Hristiyan askerlerin cesaretine bahşettiği zafer için Tanrı'ya şükran ilahileri sundular. Hiçbir ulus, Avrupa'nın hiçbir prensi Türklerin yenilgisine kayıtsız kalmadı ve eğer bir tarihçiye inanılabilirse, İngiltere kralı I. James, İnebaht'ın şanlı gününü bir şiirle kutladı.

Papa, Hristiyan ordularının başarısına etkili bir şekilde katkıda bulunduğu için, en güçlü sevinç belirtileri Roma'da sergilendi. Egemen Papa'nın gemilerine komuta eden Mark Antony Colonna zaferle karşılandı ve çok sayıda savaş esiri tarafından önden Capitol'e götürüldü. Düşmandan alınan sancaklar Ara-Coeli kilisesine asıldı. Kutsal bir ayinden sonra, Mark Antony Murreti muzaffer generalin methiyesini okudu. Böylece kadim Roma'nın törenleri, Hristiyanlığın savunucularının yiğitliklerini ve kahramanlıklarını kutlamak için çağdaş törenlere karıştı. Kili-senin kendisi de düşmanlarına karşı kazanılan bir zaferi bayramları arasında kutsamak istiyordu; V. Pius, şefaati sayesinde

Müslümanların mağlup edildiğine inanılan Bakire'nin onuruna bir bayram başlattı. Bu festival İnehahtı Savaşı'nın yapıldığı 7 Ekim günü "Zaferlerin Meryem Anası" adı altında kutlandı.

Böylece göge doğru oybirliğiyle dua ve şükranlar yükseldi ve tüm Hristiyanlar aynı anda Avrupa'yı Müslümanların istilasından kurtardığı için orduların Tanrısı'na minnettarlıklarını gösterdiler. Ancak bu mutlu uyumun bozulması uzun sürmedi: hırs, karşılıklı güvensizlikler, çıkarların farklılığı, o zamana kadar Türklerin ilerlemesini destekleyen her şey, Hristiyanların zaferlerinden uygun fırsatları elde etmelerini engelledi. Venedikliler Kıbrıs adasını geri almak için savaşı sürdürmeye istekliydiler; ama II. Philip Venedik'in gücünün artmasından korkarak birlikten çekildi. Müttefikleri tarafından terk edilen Venedik Cumhuriyeti barış yapmak için acele etti. Bunu, savaş sırasında kaybettiği tüm mülkleri feda ederek elde etti; bu, zaferin garip bir sonucu; mağlup olan, fatih olana yasalar dayatıyordu ve bu bize, talih silahlarını desteklemiş olsaydı, Türklerin iddialarının ne boyuta taşınacağını açıkça gösteriyordu.

İnehahtı Savaşı'yla sona eren savaş, haç sancağının Hristiyan savaşçıları canlandırdığı ya da bir araya getirdiği son savaş oldu.

Kutsal savaşların ruhu ilk başta halkın görüşlerinden kaynaklanıyordu. Bu görüşler zayıfladığında ve büyük güçler oluştuğunda, savaş ya da barışla ilgili her şey hükümdarların meclislerinde yoğunlaştı. Artık halk meclislerinde uzak seferler için tasarılar oluşturulmuyordu; kiliselerin kürsülerinden ya da inananların meclisleri önünde artık savaşçı teşebbüsler önerilmiyordu. İnsani işlerin başına getirilen devletler ve prensler, Müslümanlara karşı savaştıklarında bile, tamamen siyasi çıkarlardan çok dini fikirlerin etkisine itaat ettiler. O dönemden itibaren kalabalıkların coşkusu ve Haçlı Seferlerini doğuran tüm tutkular bir hiç olarak görülmeye başlandı.

I. Fransuva'nın Süleyman ile ittifakı ilk başta tüm Hristiyan âlemi için büyük bir olay oldu. Fransa Kralı, V. Charles'ın hırsını ve hainliğini suçlayarak kendini haklı çıkardı. Onun örneğini kısa sürede Charles'ın kendisi ve diğer Hristiyan devletler izledi. Giderek dinsel olanla bağıru koparan siyaset, sonunda Osmanlı Babıali'sini artık her zaman savaşılmaması gereken bir düşman olarak değil, bazen uzlaşılması gereken ve Tanrı'yı kızdırmadan ya da Kilise'nin çıkarlarını etkilemeden desteğinin aranabileceği büyük bir güç olarak görmeye başladı.

Egemen papanın sesi her zaman Hristiyanları kâfirlere karşı silahlanmaya çağıran bir araç olduğu için, papaların yetkisi azaldıkça Haçlı Seferlerinin ruhu da zorunlu olarak zayıfladı. Avrupa'nın siyasi sisteminin gelişmekte olduğu ve Hristiyan cumhuriyetinin dengesini kuracak olan bağların ve kaynakların kurulma eğiliminin arttığı da eklenebilir. Her devletin, sürekli bir etkinlikle izlediği savunma ve yücelme tasarısı vardı; hepsi de konumlarının ve silahlarının talihinin kendilerine verdiği güç, kuvvet ve etki derecesine ulaşmaya çalışıyordu. Huzursuz hırs-lar, karşılıklı güvensizlikler, hükümdarların dikkatlerini uzak sa-vaşlara çevirmelerine neredeyse hiç izin vermeyen, her zaman etkin olan rekabet ruhu bundan kaynaklanıyordu.

Hırs ve güçlerini artırma ve koruma arzusu prensleri kendi eyaletlerinde alıkoyarken, halk hızla yükselen bir uygarlığın ni-metleri ve zevkleriyle yurtlarına bağlandı. On birinci yüzyılda Franklar, Normanlar ve kuzeyden gelen diğer barbarlar, göçebe ırkların yapısını ve alışkanlıklarını tam olarak kaybetmemişlerdi, bu da Haçlıları Doğu'ya sürükleyen savaşçı coşkunun yükselişini ve ilerlemesini destekliyordu. On altıncı yüzyılda, zamanla kut-sanın kurumlar, daha iyi anlaşılan Hristiyanlık ilkeleri, atalara saygı, yerleşik mülkiyet sevgisi, sanayinin ve tarımın ilerleme-

siyle birlikte şehirlerin sürekli artan zenginliği, Frankların kişiliğini değiştirmiş, gezgin bir yaşama olan düşkünlüklerini yok etmiş ve onları ülkelerine bağlayan pek çok bağ haline gelmişti.

Bir önceki yüzyılda denizcilik dehası Amerika'yı ve Ümit Burnu geçişini keşfetmişti. Bu keşfin sonuçları ticarete büyük bir devrim yarattı, tüm ulusların dikkatini çekti ve insan aklına yeni bir yön verdi. Uzun zamandır Haçlı Seferleri üzerine kurulu olan endüstrinin tüm spekülasyonları Amerika'ya ya da Doğu Hint Adaları'na yöneldi. Büyük imparatorluklar, zengin iklimler, şan, şöhret ya da macera peşinde koşan herkesin hırsına ya da ihtirasına bir anda kendilerini sundular; yeni bir dünyanın harikaları insanlara Doğu'dakileri unutturdu.

Bu unutulmaz çağda, Avrupa'da sanat ve edebiyatın gelişmesi için genel bir öykünme ortaya çıktı. X. Leo'nun çağı her türden başyapıtlar üretti[87]. Fransa, İspanya ve daha da çok İtalya, yeni keşfedilen baskı sanatını bilginin yararına büyük ölçüde dönüştürdü. Yunanistan ve Roma'nın görkemli dehâları her yerde yeniden canlandı. İnsanların akılları aydınlandığı oranda, önlerinde açılan yeni iş hayatı da genişledi. Dinsel teşebbüslerin yerini başka bir coşku aldı; tarihimizin kahramanlık dönemlerinin kahramanlıkları, hikayelerimizde ve şairlerimizde, dünya insanlarında onları taklit etme arzusu yaratmaktan çok daha fazla hayranlık uyandırdı. O zaman, sesi yalnızca uzak olayları kutlayan Destansı Müzler, kutsal savaşların kahramanlarını terennüm etti ve Haçlı Seferleri, Tasso'nun onları hayal gücünün tüm zenginliğiyle süsleme özgürlüğüne sahip olmasıyla aynı nedenden ötürü, diyoruz ki, Haçlı Seferleri Avrupa için artık şiirsel bir hatıradan başka bir şey değildi.

Hristiyan dünyası için şanslı bir durum, Avrupa'nın savunulmasını amaçlayan Haçlı Seferlerinin sona yaklaştığı dönemde,

Türklerin Hristiyan uluslarla olan mücadelelerinde sergiledikleri askeri gücün bir kısmını kaybetmeye başlamış olmalarıdır. Osmanlılar, daha önce de söylediğimiz gibi, başlangıçta düzenli bir orduya sahip olan tek millettir ve bu da ona boyun eğdirmek istediği güçlere karşı büyük bir üstünlük sağlıyordu. On altıncı yüzyılda, Avrupa'nın büyük devletlerinin çoğunun, düşmanlarının karşısına her an çıkarabilecekleri benzer orduları vardı. Disiplin ve askeri taktikler Hristiyan âleminde büyük bir ilerleme kaydetmişti; topçuluk ve denizcilik Batı'da her geçen gün daha mükemmel hale gelirken, Türkler savaş sanatı ya da denizcilikle ilgili her konuda ne deneyimlerinden ne de zamanın ve koşulların komşuları arasında doğurduğu bilgilerden hiçbir fayda elde edemediler. Şunu da eklemeliyiz ki, Türklerin savaşlarıyla ilişkilendirdikleri batıl inanç ve hoşgörüsüzlük ruhu, fetihlerinin korunması ve kapsamı açısından çok zararlıydı. Bir eyaleti ele geçirdiklerinde, kendi yasalarını, geleneklerini ve ibadetlerini en üstün kılmak için ısrar ettiler. Kendilerini yerleştirmek istedikleri ülkede her şeyi değiştirmeli, her şeyi yok etmeliydiler; halkı ya yok etmeli ya da yabancı bir egemenliği rahatsız edemeyecek hale getirmeliydiler. Bu nedenle, Macaristan'ın birkaç kez efendisi olmalarına rağmen, her seferden sonra oradan çekildikleri ve tüm zaferlerine rağmen orada hiçbir zaman bir müstemleke kuramadıkları ya da kalıcı bir yer edinemedikleri söylenebilir. Yunan İmparatorluğu'nu işgal etmek ve köleleştirmek için yeterli olan Osmanlı nüfusu, daha uzak ülkeleri halklaştıramaz ve koruyamazdı. Almanya ve İtalya'yı Türklerin istilasından kurtaran her şeyden önce bu olmuştur. Osmanlılar, belki de, dünyaya kendi davranış biçimlerini kabul ettirebilselerdi ya da dünyayı nüfusla donatabilselerdi, dünyayı fethedebilirlerdi.

İnebahtı savaşından sonra, Kıbrıs adasını korumalarına ve Venedik Cumhuriyeti'ne yasalar dayatmalarına rağmen, Türkler

yenilmez oldukları ya da tüm dünyanın onların silahlarına boyun eğmesi gerektiği fikrini çok kaybetmediler. O zamandan beri Türk ordularının veya filolarının önderlerinin çoğunun daha çekingene hale geldiği ve bir düşmanla karşılaştıklarında zaferden daha az emin oldukları gözlemlendi. O zamana kadar gök olaylarında Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişini ve ihtişamını gören müneccimler, Süleyman'ın hükümdarlığı sırasında ve onu takip eden hükümdarlıklarda gök cisimlerinin görünümünde uğursuz kehanetlerden başka bir şey görmediler. Müneccimlerden söz ediyoruz, çünkü onların kehanetleri Türklerin siyaseti üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu sözde büyücülerin gözlemlerini gök cisimleriyle sınırlı tutmayıp, halkın davranışlarını, fikirlerini, olayların ve işlerin gidişatını izlemiş olmaları ihtimal dışı değildir. Bu nedenle kehanetleri doğru çıkmıştır ve bir bakıma tarihe aittirler.

Bununla birlikte, uzun zamandır ulusu harekete geçiren fetih ruhu hâlâ varlığını sürdürüyordu ve bazen talih Osmanlı sancağını zaferle taçlandırıyor.

On altıncı yüzyılın sonlarına doğru Türkler savaşı hem Tuna kıyılarına hem de İran sınırlarına taşıdılar. Almanya'nın yardımına koşan Hristiyan savaşçılar arasında, Mayenne dükünün kardeşi Mercœur dükünü unutmamak gerekir; onu, IV. Henry'ye karşı savaşmış ve iç savaş suçlarını kâfirlerle savaşarak telafi etmeye giden bir Fransız asker kalabalığı izledi. İmparator II. Rodolph'un imparatorluk ordusunun komutasını verdiği Mercœur dükü, Osmanlılara karşı birçok üstünlük elde etti.

Macaristan'da savaş devam ederken, Safevi Şahı, Türklere karşı kendisiyle ittifak kurmaya ikna etmek için Alman İmparatoru'na ve Batı prenslerine bir elçilik heyeti gönderdi. Safevi elçileri hükümdar papalığın sarayına ve çeşitli Hristiyan güçlerin

saraylarına giderek onları Osmanlılara karşı savaş ilan etmeye çağırdılar. İran kralının bu elçiliği ve Fransızların Tuna'daki başarıları Divan'da büyük tedirginlik yarattı ve Hristiyan prensler arasında en çok korkulması gereken Fransa kralına bir elçi gönderildi. Türk elçisinin güven mektubu şu başlığı taşıyordu: "İsa'nın inancının en şanlı, en yüce ve en büyük efendisine, Hristiyan prensler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkların yatıştırıcısına, büyüklüğün, ihtişamın ve zenginliğin efendisine ve en büyüklerin şanlı kılavuzu, Fransa imparatoru IV. Henry." Türklerin sultanı mektubunda Fransız hükümdarından Babıali ile Alman imparatoru arasında bir ateşkes sağlamasını ve cesareti ve becerisiyle Almanların sancaklarına zafer kazandıran Mercœur dükünü Macaristan'dan geri çağırmasını rica etti. VI. Henry Osmanlı elçisini sorguya çekti ve Türklerin Mercœur dükünden neden bu kadar korktuklarını sordu. Elçi, Türklerin inandığı bir kehanetin, Fransızların kılıcının onları Avrupa'dan kovacağını ve imparatorluklarını yıkacağını bildirdiğini söyledi. Dördüncü Henry Mercœur Dükü'nü geri çağırmadı: bu yetenekli komutan Osmanlıları yenmeye devam etti ve kâfirlere karşı savaşta kendini zaferle kapladıktan sonra, Fransa'ya dönerken, Mezerai'nin söylediğine göre, "onu cennette zafere gönderen" mor bir ateş tarafından ele geçirildi.

Hristiyanlara karşı savaşlarında Türkler kendilerini sık sık savunmada bulurlardı ki bu onlar için bir gerileme işaretiydi. Tarih, hiçbir dönemde geri dönüşlerinin onları bu kadar telaşlandırmadığını ya da zaferlerinin bu kadar şaşırtmadığını ve sevindirmediğini belirtir. Yenilgileri neredeyse her zaman ayaklanma ve isyan için bir işaretti ve gücün azalması bunu cesaretlendirdi.

Yine de Osmanlı İmparatorluğu savaşa devam etti ve patlamaya hazır bir fırtına gibi ilerledi. On yedinci yüzyılın ortala-

rında, Cenevizlilere ait olan Chio adası, denizdeki mülklerine katıldı ve Türkler muzaffer silahlarını Venediklilerin önemli bir müstemlekesi olan Kandiye'ye yöneltti. Aynı zamanda bir Osmanlı ordusu Transilvanya'ya girdi ve Avusturya'yı büyük ölçüde telaşlandırdı.

Papa VII. Alexander, İmparator I. Leopold ve Venedik senatosunun baskısıyla, Hristiyan âleminin prensleri ve devletleri arasında bir birlik oluşturmaya çalıştı ve Polonya kralına, İspanya kralına ve özellikle Fransa kralına başvurarak Türklere karşı yardımlarını istedi.

XIV. Louis, Papa'nın dualarına boyun eğdi ve Roma'ya, Hristiyan prenslerin birliğine katıldığını Papa Hazretlerine bildirmekle görevli bir elçi gönderdi. Diğer taraftan, Fransa'nın müttefiki olan Germen İmparatorluğu'nun devletleri Frankfurt'ta toplanarak, Hristiyan âleminin savunulması için Fransız hükümdarının çabalarıyla birleşeceklerine söz vererek para ve asker toplamaya başladılar.

Fransa kralının ve müttefiklerinin bu cömert ileri görüşlülüğü şüphesiz Leopold'un minnettarlığını hak ediyordu; ancak inanılması zor olan şey, ortak dava için gösterdikleri ve ilk başta umulanın ötesine geçen gayret, imparatorun kıskanç tedirginliğini uyandırdı. Bu tedirginliğin hükümdar papaya kadar uzandığını düşünmek için bile nedenimiz var; çünkü kutsallığı XIV. Louis'nin önerilerini çok soğuk karşıladı ve Germen yapısının kararları Roma'ya ulaştığında, Alexander, dönemin anılarına göre, başka herhangi bir papanın gidip Lateran'daki Aziz Petros veya Aziz John kilisesinde ciddi bir şekilde teşekkür etmeyi ihmal etmeyeceği haberleri kayıtsızlıkla karşıladı. Fransa kralı şaşkınlığını gizleyemedi ve elçisine yazdırdığı bir mektupta şu dikkat çekici sözler yer aldı: "Geri kalanına gelince, bu bizim meselemizden

çok onun kutsallığının meselesidir; majestelerinin, Kilisenin en büyük oğlu ve dinin başlıca savunucusu olan bir kralın, Hristiyan âlemi için yakın bir tehlikede yapabileceği tüm ilerlemeleri yapmış olması, kendi memnuniyeti ve Tanrı'ya karşı görevi için yeterli olacaktır.”

Çok geçmeden Türklerin ilerlediği ve Moravya'ya girdiği öğrenildi. İmparator Leopold, onların yaklaşması üzerine başkentini terk etti. Bunun üzerine Papa askıya alınan görüşmelere yeniden başlanmasına razı oldu. Ancak görüşmeler, mutlu bir sonuca ulaşma umudu bırakmayan bir kıskançlık ve karşılıklı güvensizlik duygusuyla yeniden başlatıldı. XIV. Louis yine de, niyetinin samimiyetini kanıtlamak ya da bir birlik kurulmasını ilerletmek için hiçbir şeyi ihmal etmedi. O zamanlar Türklere karşı bir girişimin tüm Hristiyan âleminin işi olduğuna ve bu durumda tek bir Hristiyan gücün barış ya da savaş için karar vermemesi gerektiğine inanılıyordu.

Burada bazı ayrıntılara giriyoruz, çünkü bu ayrıntılar şimdiye kadar genel olarak bilinmiyordu ve mevcut koşullar onlara ek bir ilgi kazandırabilir. Aynı şekilde, içinde yaşadığımız günlerde, eski hatıralarda örnekler aramamız gerektiğini ve çoğu zaman gerçek şeref unvanlarımızı da aynı şekilde aramamız gerektiğini biliyoruz.

İmparator, Fransız hükümdarının gösterileriyle rahatlayamadı ve Westphalia Antlaşması'ndan dolayı içinde tuttuğu kin, ona kendi tehlikelerini ve Germenlerin tehlikelerini unutturdu. XIV. Louis yirmi bin kişilik bir ordu kurmayı taahhüt etti ve Almanya'daki birlikler de bir o kadar ordu önerdiler. Leopold kendi hesabına bu ordudan korkuyordu. Sonunda Louis, Kont de Coligny ve Marki de la Feuillade komutasında altı bin asker sağlamakla yetindi. Papa, Müslümanlara karşı bir savaşta tarafsız kalmamak için, imparatora 70.000 florinlik bir destek ve Avus-

turya eyaletlerindeki tüm kilise mülklerinden öşür vergisi alma yetkisi verdi. Almanya'nın, Fransa kralının ve diğer birlik devletlerin birleşmiş yardımları otuz bin kişilik bir ordu oluşturdu. Bu ordu Macaristan'a yürüdü. İmparatorun birlikleriyle birleştiklerinde, Türklere karşı birçok üstünlük elde ettiler ve Aziz Gotthard savaşında onları tamamen yendiler. Osmanlılar silahların askıya alınmasını talep ettiler ve başlangıçta savaşın güçlü bir şekilde sürdürülmesini engelleyen kıskanç tutkular, Divan'ın kendisine yarayan bir barış yapmasına izin verdi.

Böylece zorlu bir savaştan kurtulan Osmanlılar, artık tek başına kalan Venedik'in savunacak kadar güçlü olmadığı Kandiye'ye karşı tüm güçlerini yöneltebildiler. Bunun üzerine çok sayıda Fransız savaşçı, kâfirler tarafından kuşatılmış bir Hristiyan şehrinin yardımuna koştu: şöhret aşkının bu tehlikeli ve uzak savaşa sürüklediği şövalyeler arasında tarih, Cambrai başpiskoposunu yetiştirmiş olan ve çağının cesur beyefendiler biçimi olarak gördüğü marki de Fénelon'un adını anmaktan zevk duyar. Yanına aldığı genç oğlu, Türklere karşı girilen bir savaşta yaralanmış ve yaralarından dolayı ölmüştü. Fransa, aynı seferde başka bir kahramana, genç Beaufort düküne ağıt yakmak zorunda kaldı; bu yeni Makkabi'nin cenaze konuşmasını yapan Mascaron, onun ölümünü şöyle anlatır: "Diğerlerinin kaçışından sonra, güçten çok sayıya boyun eğerek, kendi ganimetlerinin üzerine düştü ve bir Hristiyan kahramanın isteyebileceği en görkemli ölümü, elinde kılıç, Tanrısının ve kralının düşmanlarına karşı, Avrupa'nın, Asya'nın ve Afrika'nın gözünde ve hepsinden öte, Tanrı'nın ve meleklerinin gözünde öldü." XIV. Louis, Hristiyan devletleri korumayı her zaman şanıyla bağdaştırdığından, Kandiye'ye yeni yardımlar gönderdi: dört Fransız gemisi adanın önünde belirdi; lakin çok geç kalmışlardı; Kandiye şehri iki yıl dört aylık bir kuşatmadan sonra henüz teslim olmuştu.

Bu fetih Türklerin cesaretini yeniden canlandırdı ve Müslümanların *dinsizlik çanlarının büyük yok edicisi* olarak adlandırdıkları Köprülü'nün dehasıyla desteklenen güçleri, siyasetleri aptalca bir gurur tarafından yönetilmeseydi, kendilerini Hristiyan uluslar için hâlâ zorlu hale getirebilirdi. Bazı önemsiz başarıların sarhoşluğuna kapılan Türkler, Almanya'yı istila etme tasarılarına yeniden başladılar. On yedinci yüzyılın sonlarına doğru son bir teşebbüste bulundular ve Avusturya'nın başkenti, duvarlarının altında iki yüz bin kâfirden oluşan bir ordu gördü.

Almanya otuz yıl süren savaştan bitkin düşmüştü. Papa tarafından Germen İmparatorluğu'nun yardımına koşturulan Polonya kralı, Polonya süvarileriyle birlikte olay yerine koştu ve Almanların ve Viyana karagâhının cesaretini yeniden canlandırdı. Türkler, aceleyle saldırıya uğrayınca ordugâhlarını, topraklarını ve yüklerini terk ettiler. Osmanlı ordusunun enkazı, Raab nehri kıyılarına ulaşana kadar toparlanamadı ve burada, fatihlerin eline geçmeyen tek çadır olan sadrazamın çadırının etrafında ordugâh kurdular. John Sobieski, cesareti sayesinde kurtardığı şehre zaferle girdi. Bu mutlu olay tüm Almanya'da halkın sevinç gösterileriyle kutlandı ve Avusturyalı Don John'un kazandığı zaferden sonra yapıldığı gibi, Kilise'nin törenleri arasında Kutsal Kitap'tan şu sözler tekrarlandı: "Tanrı'nın gönderdiği John adında bir adam vardı²⁸."

Viyana yenilgisi Türkler için en büyük ters yüz oluşun habercisiydi. Halkın ve ordunun intikamı, savaşı yöneten sadrazamın peşine düştü ve sultan IV. Mehmet, etkileri imparatorluğun kalbine kadar hissedilen bu kanlı felaketlerin haberiyle tahttan düştü. Ünlü Karlofça Antlaşması, Osmanlı ulusunun uğradığı

²⁸ Yuhanna 1:6. "Tanrı'nın gönderdiği Yahya [Jonh] adlı bir adam ortaya çıktı. [ç.n]

kayıplara ve düşmanlarının tartışılmaz üstünlüğüne tanıklık eder. Türkiye'nin denizci bir güç olarak gerilemesi İnebahtı savaşıyla başlamıştı; askeri ya da fetihçi bir güç olarak gerilemesi ise Viyana bozgunundan sonradır. Tarih, Karlofça müzakerele-
rinde iki şeye dikkat çekmektedir. Uzun süre Türklere direnen, iç anlaşmazlıklar ve dış savaşlar nedeniyle zayıflayan ve aynı za-
manda Alman imparatorlarına ve İstanbul sultanlarına teslim olan Macaristan, daha sonra ulusal bağımsızlığını kaybetti ve Avusturya hanedanının mülkleriyle birleşti. Antlaşmayı imzala-
yan devletler ve prensler arasında, daha sonraki bir dönemde Os-
manlı İmparatorluğu'na böylesine korkunç darbeler indirecek olan Moskof Çarları, ilk kez Hristiyanların kâfirlere karşı müca-
delesiyile ilgilenen bir güç olarak ortaya çıktı.

Türklerin kökenini ve gelişimini anlattık; şimdi bize sadece gerilemelerinin nedenlerinden bahsetmek kalıyor.

Türkler sadece kendileri gibi barbar bir halkla ya da Yunanlı-
lar gibi yozlaşmış bir halkla mücadele etmek için yaratılmışlardı. Yozlaşmamış, cesaret ya da vatanseverlikten yoksun olmayan uluslarla karşılaştıklarında, gidişatları dizginlendi. Latin Kili-
sesi'ne bağlı uluslardan hiçbiri üzerinde etki bırakamamış olma-
ları dikkate değer bir durumdur; Türklerin fetihleriyle Hristiyan-
lıktan ayrılan tek ulus, kendisini ondan ayırmış olan bir ulustu. Osmanlılar artık genel istila tasarılarını sürdüremez hale geldik-
lerinde, onları fetih için harekete geçiren tüm tutkular sadece kendi imparatorluklarını rahatsız etmeye yaradı; bu sadece fetihçi ulusların olağan kaderidir.

Aynı zamanda Hristiyan Avrupa'ya ve İran'a karşı sürdür-
dükleri savaşlar, Türklerin askeri gücünün azalmasının başlıca nedenleriydi. İran'a karşı gösterdikleri çabalar, güçlerini Hristi-
yanlara karşı yaptıkları seferlerden uzaklaştırdı; Hristiyanlara

karşı yaptıkları seferler de Asya'daki savaşlar için gerekli araçlarını zayıflattı. Bu iki savaş türünde çok farklı bir savaş tarzları vardı. Ceyhun ya da Kafkasya savaşçılarıyla uzun süre mücadele ettikten sonra, Avrupa'da savaşmak için elleri kolları bağlıydı. Ne İran'a ne de Hristiyan uluslara karşı hiçbir zaman tam bir zafer kazanamadılar ve sonunda yıkımlarına eşit derecede ilgi duyan ve dinsel tutkularla eşit derecede harekete geçen iki düşman arasında sıkışıp kaldılar.

Türkler, Asya'nın kuzeyinden gelen tüm ordular gibi, beylik yönetimi de beraberlerinde getirmişlerdir. Fethedilen ülkelere yerleşen tüm göçebe ulusların yaptığı ilk şey, toprakların belirli koruma ve itaat koşullarıyla bölünmesiydi. Bu bölünmeden doğal olarak beylik sistemi doğmuştur. Ancak Türkler ile Batı'yı fetheden diğer barbarlar arasında var olan fark, sultanların kiskanç zorbalığın, tımarların atadan kalma hale gelmesine veya Hristiyan monarşilerinde olduğu gibi etrafında bir soylular cemiyetinin oluşmasına asla izin vermemesiydi. Böylece Türk İmparatorluğu'nda bir tarafta mutlak bir efendinin erkinden başka bir şey görülmezken, diğer tarafta askeri bir demokrasiden başka bir şey görülüyordu. Osmanlı monarşisi böylece siyasi toplumlarda en zayıf olan şey üzerine, yani tek bir adamın ya da çokluğun iradesi üzerine inşa edilmişti.

Türkler Romalılarla karşılaştırılmıştır. Her iki ulus da aynı şekilde başladı; zira her ikisi de eşkıya çetelerinden başka bir şey değildi. Tarihte onları ayıran şey, Türklerin kökenlerindeki gibi kalmalarıdır; Romalılar ise fetihlerinde fethettikleri halkların bilgilerini, geleneklerini ve hatta tanrılarını asla reddetmediler. Türkler ise tam tersine, diğer uluslardan hiçbir şey almamış ve barbarlığı sürdürmeyi bir gurur haline getirmişlerdir.

Yukarıda, ırsî soyluluğun hiçbir zaman zorbalığın yanında yer

almadığını söylemiştik; ve belki de Osmanlı ulusunun barbarlık durumunda kalmasının nedeni budur. İnsan toplumlarının terakkisini inceleyenler, bir halkın görgü ve ahlakının soyluluk ile oluşturulduğunu ve bilginin orta sınıflarda doğduğunu ve uygarlığın başladığını bilirler[88]. Doğu yönetimlerinde soylu sınıfın yokluğu, bize sadece bu yönetimlerin kırılmağını açıklamakla kalmaz, aynı zamanda insanları birbirinden ayıran hiçbir şeyin olmadığı, hiç kimsenin kalabalığa yol gösterecek kadar nüfuza sahip olmadığı ya da bir örnek veya şekil olarak hizmet edecek kadar yükselmediği bir ülkede neden ilerleme kaydedilmediğini açıklamamıza da yardımcı olur.

Türklerin sanat ve bilimlere karşı ilgisizliği sonucunda, sanayi, tarım ve denizcilik işleri, düşmanları olan kölelerine emanet edildi. Yeni olan ya da Asya'dan yanlarında getirmediikleri her şeyden korktukları için, Avrupa'da icat edilen ya da mükemmelleştirilen her şey için yabancılara başvurmak zorunda kaldılar. Böylece refah ve güç kaynakları, ordularının ve donanmalarının gücü hiç de kendi ellerinde değildi. Türklerin, Avrupalıların askeri taktiklerini öğrenmeyi ya da takip etmeyi ihmal etmekle neler kaybettiklerini herkes bilir. İnebahtı savaşında, tamamı Hristiyan olan denizcilerine özgürlük vaat etmeleri nedeniyle donanmalarına düzensizlik getirilmişti.

Bazı çağdaş yazarlar, her yerde benzerlikler arayarak, yenice-
rileri *cohortes praetoriae*²⁹ ile karşılaştırmışlardır. Bu karşılaştırmaların kesin bir yanı yoktur: Romalılar arasında imparatorluk seçimiyle işbaşına gelirdi ve pretoryenler onu satışa çıkarmak amacıyla ele geçirmişlerdi. Türkler arasında, önderlerini seçme fikri ne halkın ne de askerlerin aklına gelmemiştir. Yeniçeriler yöne-

²⁹ Praetorian Muhafızlar Roma İmparatorları tarafından hem Roma'da hem de savaş alanında kişisel güvenliklerini sağlamak amacıyla oluşturulmuş özel birlikler. [ç.n]

timi rahatsız etmekle ve onu öyle bir düzensizlik içinde tutmakla yetiniyorlardı ki, asla azledilemiyorlar ve her zaman efendi olarak kalabiliyorlardı. Tüm muhalefetleri, disiplin ya da askeri adetlerde ne olursa olsun herhangi bir iyileştirmeyi engellemekten ibaretti. Bir ulusta yok edilmesi en zor olan suiistimaller ve önyargılar, gücün kendisinde toplandığı bir kuruma ya da sınıfa bağlı olanlardır. Her şeye gücü yeten zorbalık, yenicilerinin ve sipahilerin muhalefedinin üstesinden hiçbir zaman gelememi ve eski fetihlere çok etkili bir şekilde katkıda bulunmuş olan bu korkusuz birlikler, yenilerinin yapılmasının önündeki en büyük engel haline geldi.

Yunanistan'da yerleşmiş olan Türkler, yaşadıkları ülkeye duydukları sevgiden çok, eski geleneklere ve eski önyargılara saygı duyuyorlardı. İstanbul'un efendileri, gözlerini sürekli olarak geldikleri yerlere dikmişlerdi ve Avrupa'nın gezginleri ya da geçici fatihleri gibi görünüyorlardı. Asya'nın görgü kurallarını, Asya'nın yasalarını, Asya'nın hatıralarını koruyorlardı ve Batı, onların gözünde, bir ülkeden çok, kahramanlıkları için bir tiyatro gibiydi.

Gerilemelerinin ortasında, Türkler için hiçbir şey geçmişteki ihtişamlarının anısından daha ölümcül olamazdı; hiçbir şey onlar için artık talihleriyle uyum içinde olmayan ya da güçleriyle orantılı olmayan ulusal gururdan daha zararlı olamazdı. Artık var olmayan bir gücün yanılmalari, teşebbüslerinde karşılaşabilecekleri engelleri ya da tehdit edildikleri tehlikeleri öngörmelerini engelledi. Osmanlılar başarısız bir savaş ya da olumsuz bir antlaşma yaptıklarında, suçu halkın intikamının ölümüne ya da sürgüne mahkum ettiğı önderlerine atmaktan asla geri durmadılar ve kibirlerinin kurbanlarını bu şekilde öldürürken, gerçek nedenlerini yanlış anlamakta ısrar ettikleri için, geri dönüşleri daha da onarılmaz hale geldi.

Tacitus bir yerde barbarların birbirleriyle savaştığını görmekten duyduğu sevinci dile getirir; zorbalığın kendi kurumları tarafından tehdit edildiğini ve gücünün araçları tarafından eziyet edildiğini gördüğümüzde bu sevincin bir kısmını yaşıyoruz. İnsanlığı ve adaleti seven herkes için daha az teselli edici olmayan bir başka manzara da, tüm Doğu'nun önünde titrediği bu vahşi zor-balar ailesinin kendini yiyip bitirdiğini görmektir. Tahta çıkan her sultanın, zorbalığın şüpheli dehasına hangi kurbanları sunmak zorunda kaldığı iyi bilinmektedir. Ancak Tanrı, doğanın en kutsal yasalarının sürekli olarak cezasız bir şekilde ihlal edilmesine izin vermez ve Osmanlı hanedanı, aile bağlarına karşı işlenen bu kadar çok suçun kefareti olarak, sonunda bir tür alçalmaya battı. Boyunduruk ve korku içinde yetişen Osmanlı şehzadeleri, büyük bir imparatorluğun yönetimini yürütmek için gerekli olan gücü ve yeteneklerini kaybettiler. Süleyman, sultanın hiçbir oğlunun ordulara komuta edemeyeceği ya da eyaletleri yönetemeyeceği yönünde bir anayasal kanun çıkararak kötülüğü daha da artırdı. O zamandan beri Osmanlı tahtında kadınsı şehzadelerden, ürkek ve duygusuz adamlardan başka kimse oturmuyordu.

Eğer şehzadenin iradesi yozlaşırsa, bu yozlaşmayı genelleştirmek için yeterli oluyordu. Sultanların kişilikleri yozlaştığı oranda, etraflarındaki her şey yozlaşıyordu. Umumi bir ilgisizlik, savaş ve zaferin gürültülü faaliyetinin yerini aldı. Fetih tutkusunun yerini kibir, hırs, bencillik ve imparatorlukların çöküşünü işaret eden ve tamamlayan tüm ahlaksızlıklar aldı. Devletler yükselip refaha doğru ilerlediklerinde, güçlerini arttırmak için bir özentidir; gerilediklerinde, yıkımlarını teşvik etmek ve yıkımlarından yararlanmak için de bir özentidir.

İmparatorluğun her zaman kalabalık bir ordusu vardı; ama disiplinin her geçen gün bozulduğu bu ordu, sadece barış zamanında korkunçtu. Tımarlılar ya da ömür boyu tımar sahibi olan

ve ailelerine bırakacak hiçbir şeyleri olmayan bir kalabalık, kendilerine verilen toprakların üzerinden, rüzgârların savurduğu ovalarda hasat tohumlarını bile yok eden çekirgeler gibi geçiyordu. Paşalar eyaletleri fatihler gibi yönettiler. Halkın zenginliği onlar için fatihlerin zafer gününde kendi aralarında dağıttıkları ganimetler gibiydi. Hazine biriktirebilenler dokunulmazlık satın alabiliyorlardı. Orduları olanlar bağımsızlıklarını ilan ediyorlardı. Astlar her yerde önderlerin yolunu izlediler. Orduda olduğu gibi yönetimde de her şey satışa çıkarıldı, her şey yağmalandı. Böylece, böylesine bir güç sergilemiş olan bu imparatorluk, talihın ya da önderin lütfunun erke çağırıldığı herkesin eline bir av gibi düştü. Bir ulusun zillet derecesini ifade etmek için çok yüksek olmayan bir karşılaştırma yapmamıza izin verilirse, Osmanlı gücü artık, onları yiyen böceklerden başka hiçbir hareket algılayamadığımız cansız bedenlerden başka bir görünüm sunmuyordu.

İstanbul'un sultanları, haremlerinde uyurken, sık sık halk isyanlarının gürültüsüyle uyanıyorlardı. Ordunun ya da halkın şiddeti zorbalığa ulaşabilen tek adaletti. Ancak bu adaletin kendisi de bir başka felaketti ve genel çöküşü hızlandırmaktan başka bir işe yaramadı.

Osman'ın halefleri, Selim'in hükümdarlığından sonra, ulusal inancın dini önderleri olmalarına rağmen, bu önemli saygınlık onların gücüne hiçbir şey katmadı. Birçok küçük uygulamanın yerine getirilmesini şiddetle emreden Müslüman inancı, kalabalığın tutkularını hiç de bastırmıyordu. Bir şehzadenin kardeş katli yapmasına izin veren bir dini inanç, şehzadenin ne erki ne de hayatı için bir güvence olamazdı. Gücün zaferini kutsamaya her zaman hazır olan bir din, ahlaki kurallarında isyanı kınamak için hiçbir neden bulamazdı, özellikle de isyan başarıyla taçlandırıldığında[89].

Ancak Türkler, Osmanlı hanedanından bir hükümdara karşı ayaklandıklarında, bu hanedana karşı derin bir hürmet beslemişlerdir. İntikam almak için zorbayı öldürdüler ve zorbalık için kendilerini öldürmeye hazırdılar. Böylece yetki, en büyük aşırılıklarında her zaman zorbalığa saygı duydu ve düzensizliği en üst seviyeye taşıyan şey, zorbalığın da yetkiye saygı duymasıydı.

Türkler bu gerileme durumunu kendi doğal durumları gibi yaşadılar. Tarihte hiçbir şey, kendisini yıkıma sürükleyen bir devrimin ortasındaki bir ulusun dikkatsizliğinden daha dikkat çekici değildir ve Türklerde bu devrim yeni fikirlerle değil, eski fikirlerle, özgürlük sevgisiyle değil, kölelik alışkanlıklarıyla meydana geldi. Yıkımlarının nedenlerine saygı duyuyorlardı, çünkü bu nedenler barbarlık dönemlerinin tarihiyle bağlantılıydı ve din, onlara sürekli olarak “ateşin içinde olanın teslim olması gerektiğini” tekrarlayarak, acı çektikleri hastalıklar için bir çare aramalarını engelledi.

Yıkıma meyilli uluslar arasında, yozlaşmanın bağrında belli bir nezaket, belli bir görgü cilası ya da zarafeti görülebilir. Türkler ise tam tersine acımasız ve vahşi bir yozlaşmaya sahiptiler ve imparatorlukları, toplumun bebeklik dönemine ait olan o sert yapıdan, o gururlu kabalıktan hiçbir şey kaybetmeden yaşlandı.

Hristiyan âleminin, Türklerin bu gerilemesinden yararlanarak onları neden tekrar Asya’ya sürmediği sorulacaktır. Bu tarihte, Hristiyan Avrupa uluslarının, Türkler tarafından saldırıya uğradığında İstanbul’u savunmak için hiçbir zaman birleşip anlaşımadıklarını ve alındıktan sonra da onu kurtarmak için birleşmeye daha fazla eğilim göstermediklerini gördük. Şunu da ekleyebiliriz ki, Türkler ne kadar az dirençli hale gelirlerse, onları fetih etmek için gösterilen çabalar da o kadar azalıyordu. Ayrıca, Hristiyan âleminin ticari uluslarında hiçbir kıskançlık uyandır-

madılar. Talihin onları Doğu ile Batı arasına yerleştirmesi; Takımadaların, Afrika kıyılarının, Karadeniz ve Kızıldeniz limanlarının efendisi yapması boşunaydı: en iyi eyaletleri harap oldu, şehirleri terk edildi. Her şey tembel ve cahil bir halkın elinde yok oldu. Türklerin carı bağışlandı, zira üstünlüklerini kullanmadılar ve Montesquieu'nun bir ifadesini kullanırsak, büyük imparatorlukları dikkatsizce ellerinde tutmaya en uygun insanlar oldukları için.

On yedinci yüzyıldaki Türk imparatorluğunun bu hızlı taslağını sonlandırmadan önce, koşulların takdir edilmesine neden olabilecek bazı düşünceleri eklememize izin verilmesini rica ediyoruz. Hiçbir şey, aynı topraklar üzerinde karşılıklı olarak birbirinden nefret eden ve birbirini lanetleyen iki ulusun ve iki dinin varlığından daha korkunç olamazdı. İspanya da benzer bir manzara sergilemişti; ama İspanyolların gücü ve yüce gönüllülüğü karşıt bir halka ve karşıt bir dine karşı zafer kazandı ve tam da Türklerin Yunanistan'a yerleştikleri sırada, yanlarında yabancı inançlarını da taşıyan Mağribiler fetihlerini terk edip geldikleri Afrika'ya geri döndüler. Osmanlıların istilasından sonra Yunanlılar ne aynı gücü ne de aynı cesareti gösterdiler; oysa vatanseverlikleri, bastıkları toprak ve fatihin onları mahrum edemediğı adları tarafından sürekli olarak canlandırılmalıydı.

Yine de, zilletleri ve sefaletleri arasında, umutlarını dini fikirlerin yükselişine ve tüm Hristiyan toplumlar arasında bir bağ görevi gören uygarlık arzusuna bağlayabildiler. İslamiyet'in biçimi ve ibadetleri Türkleri Hristiyan âlemine yabancı ve hatta iğrenç kılkarken, İsa'nın dini ve tarihin hatıraları Yunanlıları Avrupa'nın diğ er uluslarıyla ilişki içine sokmuştur.

Kadim çağlardan edinilen bilgiler Franklar arasında ilerledikçe, Yunanistan onlar için kutsal bir ülke haline geldi. Platon

ve Demosthenes'in özgürlüğün cazibesini büyük bir belagatle anlattıkları dil, onlar için kendi anadillerinden daha değerli hale geldi. Edebiyat sevgisinin çalışkan sınıf için çok tanındık hale getirdiği Yunanistan'ın şiirsel yerleri, bizim için bebekliğimizi geçirdiğimiz yerler gibiydi. Avrupa'da, Aristoteles'in, Lykourgos'un ya da Epameinondas'ın şehrinin, bizim kendi ülkemiz için hissettığımız duygulara benzer bir şey uyandırmadığı bir bilgin yoktu. Yunanlılar yozlaşmış olsalar da, ülkelerinin yıkıntılarına kayıtsızlıkla baksalar da, antik Yunanistan her aydın insan için hâlâ yaşıyordu ve sanat zevki ya da öğrenme sevgisinin olduğu her yerde her zaman mevcuttu.

Yunanlılara olan ilgi arttıkça, Türkler daha barbar görünmeye başladı. Osmanlı ulusu, Avrupa'nın en zengin ülkelerine gelip yerleşti ve dillerini, yasalarını ya da siyasetlerini tanımadan tüm Avrupa halklarının gözleri önünde kaldı; tıpkı bazen insanların evlerinin yakınlarında duran, buralarda olup bitenlerden habersiz ve avlarını yakalamak ya da kendilerini savunmak için etkinliklerinden, doğal güçlerinden ve kaba bir içgüdünün onlara verdiği araçlardan başka hiçbir araçları olmayan vahşi hayvan birlikleri gibi. Bu durum hem toplum yasalarına hem de benzer niteliklere sahip olmadıkça ve yeteneklerini ortaklaşa kullanmadıkça insanların ya da ulusların bir arada ve aynı yerde yaşamasına izin vermeyen doğa yasalarına aykırıydı. Türkler, başlangıçta kendi silahlarının talihiyle, daha sonra da bazı kabinelerin siyasetiyle korunmuş olabilirler; ama her geçen gün daha da yabancılaştıkları Avrupa uluslarının tavırları, duyguları ve fikirleri tarafından geri püskürtüldüklerinde, Batı'da hangi gerçek desteğe sahip olabilirlerdi?

Bir yanda barbar bir halka duyulan nefret, diğer yanda Hristiyanlığın uygarlaştırdığı ulusları birleştiren ilişkiler, er ya da geç

Haçlı Seferlerini yaratan kardeşlik ruhunu canlandıracaktı ve Tanrı, kutsal savaşların doğduğu bu ruhun, uzun süre etkilerini kabul etmeyi ya da harikalarına hayranlık duymayı reddeden aynı yüzyılda kendini göstermesini diledi.

Bu tarihi bitirdiğimiz şu anda, Yunanlılar bir korku çılgılığı at-
tılar ve bu çılgılık tüm Hristiyan dünyasında yankılandı. Kurtuluş
anları geldi mi? Avrupa'nın bugünkü durumunu incelediği-
mizde, Bizans'ı fethetmek için gerekli olandan çok daha büyük
bir güç buluyoruz; ancak diğer tarafta, çıkarların ve görüşlerin
çeşitliliği, Hristiyan cumhuriyetinin bu büyük teşebbüsün için
birleşmesine izin vermeyecektir. Türklerin geniş imparatorluk-
larının toprağından başka bir şeye sahip olmadıklarını gördük;
orada üretilen zenginlikler Hristiyan uluslarına aittir ve bu ulus-
lar, kendi çıkarları için işledikleri Türk eyaletleri için, etkin ve ça-
lışkan bir çiftçinin sürdüğü ve biçtiği tarlalar için ne ise odur.
Buna ek olarak, Hristiyan güçlerin çoğu, büyük bir imparatorlu-
ğun yerinden edilmesinin Avrupa birliğinin bağlarını koparabi-
leceğinden korkuyor gibi görünüyor; eskiden olduğu gibi
Osmanlıların gücünden değil, fethin yaratacağı zorluklardan ve
bölünmelerden korkuyorlar. Korkularını artıran şey, uluslar ara-
sında bir anda bulaşıcı bir humma gibi yayılan o değişim sabır-
sızlığı, o ateşli yenilik tutkusudur; Yunanlılar özgürlükleri için
Avrupa'ya yalvarırken, huzursuz ve tatminsiz kişiler Doğu'ya
bakıyor, zira Avrupa'da bir devrim için hangi işaretin olduğunu
bilmiyorum. Böylece, çeşitli çıkarları tarafından bölünmüş, bin-
lerce farklı tutku tarafından eziyet edilen ve kendi huzuru için
korkan Hristiyan âlemi, hazırlanmakta olan olayları endişeyle
beklemekte ve zekâsının ve ordularının üstünlüğünün kendisine
sunduğu zaferlerden geri çekiliyor gibi görünmektedir.

Şöhretin bize her gün haber verdiği tüm savaşçı gösterilerin

ve tüm barışçıl müzakerelerin sonucu ne olacak? Doğu'da hacın yeniden yükseleceğine ve orada yaşayan Hristiyanların kaderinin bir miktar iyileşeceğine şüphe yok; ama Avrupa'yı tamamen Hristiyan yapacak ana geldik mi? Zayıflığı artık çok büyük görünen Osmanlı İmparatorluğu düşmanlarının gücüne boyun mu eğecek, yoksa kendi yıkımını mı hızlandıracak? Uzun zamandır köleleştirilmiş olan Yunanistan, uluslar arasında daha önce çok aşağılayıcı bir şekilde indiği rütbesine geri mi dönecek, yoksa kurtarıcılarının eline mi düşecek? Aklımıza binlerce başka soru gelebilir; ama biz olayların önüne geçmeyeceğiz; her şeyden önce, varsayımları ve tahminleri çoğaltmaktan ya da tarihin ciddiyetinin reddettiği filozofların ve şairlerin parlak hayallerini burada üretmekten kaçınacağız. Gerçeğe yüksek bir değer verdiğimizde ve geçmişin hatıralarının içerdiği en olumlu şeylerde onu uzun süre aradığımızda, gelecekte çok dikkatli ve ihtiyatlı bir şekilde bahsetmeyi öğreniriz.

Osmanlı İmparatorluğu üzerinde çok uzun durduğumuz düşünülebilir; ancak bu imparatorluğun kökeni, ilerlemesi ve çöküşü, anlatmak zorunda olduğumuz tüm olaylarla bağlantılıdır. Çizdiğimiz taslak, okuyucularımızın kâfirlere karşı yapılan savaşların ruhu ve yapısı hakkında bilgi sahibi olmalarına bazen yardımcı olmuş olabilir ve bu bakış açısına göre emeğimiz boşa gitmemiştir.

Elde ettiğimiz dönemde, Haçlı Seferlerinin harikalarını doğuran tutkular, kralların ya da ulusların dikkatinden çok yazarların dikkatini çeken yorumlayıcı görüşler haline gelmişti. Böylece kutsal savaşlar, nedenleri ve etkileriyle birlikte, âlimlerin ve filozofların tartışmalarının nesnesi haline geldi. Luther'in görüşünü hatırlayabiliriz; Türklere karşı savaş konusundaki ilk görüşünü kısmen reddetmiş ya da geri çekmiş olmasına rağmen, taraftar-

larının çoğu Haçlı Seferlerine karşı büyük bir nefret beslemeye devam etti.

Papaz Jurieu, Luther'den çok daha ileri gitmektedir. Reformasyonun bu ateşli havarisi, Müslümanlara karşı savaşılmaması gerektiğini düşünmek şöyle dursun, Türkleri Protestanların yardımcıları olarak görmekten çekinmemiş ve Muhammet'in azıllı taraftarlarının, papalık imparatorluğunu yıkmak olan "Tanrı'nın büyük işinde Reformcularla birlikte çalışmak" için gönderildiklerini söylemiştir. Aynı Jurieu, 1683'te Viyana'nın son kuşatmasının kaldırılmasından ve Nantes Fermanı'nın iptal edilmesinden sonra, Reformcuların gözden düşmesine ve Türklerin yenilgisine üzüldü; aynı zamanda, "Tanrı'nın onları yeniden bir araya getirmek ve onları papalara karşı intikamının araçları yapmak için onları yalnızca alçalttığını" ekledi. Nefret tarafından yanlış yönlendirildiğimizde ve zulüm tarafından tahrik edildiğimizde, grup ya da mezhep ruhunun bizi taşıyabileceği körlüğün aşırılığı budur.

Bununla birlikte, dehâlâlarıyla ünlü ve aynı zamanda Reformasyon ile bağlantılı olan başka yazarlar, kâfirlere karşı savaşların sürdürülmesi gerektiğini savunuyorlardı: Hristiyan âleminin kayıtsızlığından ve Hristiyan uluslar arasında her gün patlak veren savaşlardan üzüntü duyarken, diğer tüm halkların düşmanı olan bir halkı barış içinde bırakıyorlardı. Şansölye Bacon, *de bello sacro* adlı söylevinde, Türklerin uluslar hukukundan dışlandığını kanıtlamak için tüm mantığını kullanır. Bir halk olarak adlandırmayı reddettiği barbarlara karşı sırayla doğal hak, ulusların hakları ve ilahi haktan söz eder ve onlara karşı korsanlara, yamamlara ya da vahşi hayvanlara karşı olduğu gibi savaşılmaması gerektiğini savunur. Ünlü şansölye, görüşünü desteklemek için Aristoteles'ten özdeyişler, İncil'den özdeyişler, tarihten ve hatta

masallardan örnekler aktarır. Akıl yürütme tarzı biraz on altıncı yüzyılın siyasetini ve felsefesini andırmaktadır ve biz kendimizi, birçoğu bu yüzyılın akıllarını ikna edecek nitelikte olmayan savları tekrarlamak zorunda hissetmiyoruz.

Uzak seferlerin ruhunu canlandırmak için prenslerin hürsına hitap eden ve siyasi görüşleri çağdaş zamanlarda unutulmaz bir uygulama alanı bulan Leibnitz'in bazı fikirlerini geliştirmeyi tercih ediyoruz. XIV. Louis'nin silahlarını Alçak Ülkeler'e taşımaya hazırlandığı sırada, Alman filozof, onu Aziz Louis'nin Mısır seferini yenilemeye ikna etmek için uzun bir bildiri gönderdi. Leibnitz'in Doğu'nun Hollandası olarak adlandırdığı bu zengin ülkenin fethi, inancın zaferini ve yayılmasını destekleyecekti; en Hristiyan kral için İskender'in ününü ve Fransız monarşisi için büyük güç ve refah araçları sağlayacaktı. İskenderiye ve Kahire'nin işgalinden sonra talih, fatihlere Doğu imparatorluğunu yeniden kurmak için mutlu bir fırsat sunacaktı; Polonyalılar ve Almanlar tarafından saldırıya uğrayan ve iç bölünmelerden rahatsız olan Osmanlı gücü yıkılmaya hazırды. Moskof ve İran zaten onun düşüşünden yararlanmaya hazırlanıyordu. Fransa gücünü ortaya koyarsa, Konstantinos'un muazzam mirasını yeniden bir araya getirmek, Akdeniz'e egemen olmak, imparatorluğunu Kızıldeniz'e, Etiyopya Denizi'ne, Basra Körfezi'ne yaymak ve Hindistan ticaretini ele geçirmekten daha kolay bir şey olamazdı. O zamanlar imparatorlukların ihtişamı ve görkemiyle ilgili en parlak her şey Leibnitz'in hayal gücüne sunuluyordu. Bu yüce deha, kendi fikriyle gözleri kamaşmış ve siyasetini çağının önyargılarıyla uyumlu hale getirerek, Mısır'ın fethinden daha büyük bir şey göremiyordu, *felsefe taşının keşfinden* başka: kısa bir süre sonra Asya'da Hristiyan dininin yeniden yeşereceğini, Doğu'nun ve Batı'nın imparatorluğunun ve ticaretinin Fransa kralı ile Avusturya ve İspanya hanedanları arasında paylaşılacağını, dünyanın

barışa kavuşacağını ve bu iki fetihçi güç tarafından yönetileceğini görüyordu!

Leibnitz, önerdiği büyük teşebbüsün faydalarını geliştirdikten sonra, başarıyı güvence altına alacak veya yürütülmesini kolaylaştıracak araçların hiçbirini ihmal etmedi. Anıtının bu bölümünde dehasının tüm üstünlüğünü gösterdi ve Fransızların Mısır'daki son savaşının anlatımını okuduğumuzda, Buona-parté'in Leibnitz tarafından XIV. Louis'ye gönderilen sefer tasarısını çok iyi bildiğine ikna olamayız. Ancak, sonucu sağlam ya da kalıcı olmaktan çok parlak olması muhtemel olan bu devasa teşebbüs, siyasetinde gerçek büyüklük duyguları tarafından yönlendirilen bir hükümdara, her zaman maceracı ve romantik bir zafere aşık olan çağdaş kahramandan daha az uygundu. Yine de, Leibnitz'in fikirleri Versay kabinesi tarafından olumlu karşılanmasa da, on yedinci yüzyılın devlet adamları üzerinde canlı bir etki yaratmaktan geri kalmadı. Aynı şekilde Fransa kralının da Türklere karşı bir savaşı ciddi olarak düşündüğü bilinmektedir ve Boileau'nun krala yazdığı mektupta tüm bu uzak fetih tasarılarını ima ettiğine inanmak için nedenlerimiz var:

Seni altı ay içinde Çanakkale Boğazı kıyısında bekliyorum[90].

Belagat, hatta yazarların dalkavukluğu bile prensleri kâfirlere karşı silahlanmaya ikna edemedi ve Haçlılar başladıkları gibi hac ziyaretleriyle bitirdiler. Kutsal savaşlardan sonra Doğu'ya giden ünlü hacılar arasında en dikkat çekici olanlardan biri Ignatius Loyola'ydı. Kutsal yerleri iki kez ziyaret etti ve Latin rahipler ona Avrupa'ya dönmesini ve Cizvit tarikatını kurmasını tavsiye etmeseydi, Aziz Jerome gibi o da günlerini Filistin'de tamamlayacaktı. Haçlı Seferlerinden önce olduğu gibi, prensler Kutsal Topraklara giden Hristiyan kalabalığın arasına karıştı. III. Frederick imparatorluk tahtına çıkmadan önce kutsal şehre bir hac yol-

culuğuna çıktı. Bir Radziwil prensi, bir Bavyera dükü, bir Avusturya dükü ve aralarında Luther'in koruyucusu olan kişinin de bulunduğu üç Saksonya seçmeni tarafından art arda Filistin'e yapılan yolculukların kaydı hâlâ elimizdedir.

Batı'dan gelen hacılar Kudüs'te artık ilk zamanlarda olduğu gibi Aziz John Şövalyeleri tarafından değil, kendilerini kutsal mezarın muhafızlığına adayan Assisili Aziz Francis tarikatının Latin babaları tarafından kabul ediliyordu. Eski zamanların misafirperver tavırlarını koruyan koruyucu baba, yolcuların ayaklarını bizzat yıkar ve onlara hac yolculukları için gerekli yardımı sağlardı. Hacılar, gemilerin onları Suriye kıyılarına götürmek için her zaman hazır olduğu Venedik'te gemiye binerlerdi. İnsanlar evlerini terk etmeden Kutsal Topraklara hacca gitmenin tüm faydalarından yararlanabilirlerdi; ya denizlerin ötesine gönderilen dindar adamları ya da orada ikamet eden koynobitleri görevlendirirlerdi.

Şarلمانörneğinden sonra Hristiyan âleminin hükümdarlarının büyük bir kısmı, İsa Mesih'in şehrini sadece kurtarmayı değil, aynı zamanda Müslümanların saldırılarından korumayı da şanlarına uygun gördüler. I. Francis'in ayrıcalıkları, haleflerinin çoğu tarafından yenilenmiş olup, Doğu'da dinlerini özgürce yerine getiren Hristiyanlara barışı güvence altına almaya katkıda bulunan çeşitli koşullar içermektedir[91]. Henry döneminde, Fransa'nın İstanbul büyükelçisi Deshayes, Kudüs'teki inananları ziyarete gitti ve onlara kraliyete yakışır bir hayırseverliğin tesellilerini ilettili. XIV. Louis'yi Türkiye sultanının sarayında temsil eden Nointel kontu da Kutsal Topraklara gitti ve Kudüs, denizlerin ötesindeki Hristiyanları korumak için itibarını ve şöhretini kullanan güçlü hükümdarın elçisini zaferle karşıladı.

Hristiyan âleminin prenslerinin çoğu her yıl kutsal şehre ha-

raçlarını gönderirdi ve Diriliş Kilisesi ciddi törenlerde Batı'nın kralları tarafından sunulan hazineleri sergilerdi. Hacıları ağırlayan ve onların sorumluluğunu üstlenen kutsal yerlerin koruyucuları yeryüzünde hiçbir şeye sahip değillerdi; ama inananların armağanları onlar için her gün cennetten gönderilen çöl helvası gibiydi. Sürekli yenilenen bir tür mucize sayesinde, uzun süre Batı orduları tarafından savunulan Hristiyan dininin kutsal anıtları, artık dini hatıralardan başka bir savunmaya sahip olmadıkları için, İslam'ın barbar mezhepleri arasında kendilerini korudular: Kudüs şehrinin sahip olduğu güvenlik, kurtuluşunun daha az düşünülmesine neden oldu. On birinci yüzyılda Haçlı Seferlerinin ruhunu yaratan şey, diğer tüm nedenlerin ötesinde, hacılara karşı yapılan zulüm ve Doğu Hristiyanlarının içinde bulunduğu sefalet durumuydu. Zulüm sona erdiğinde ve katlanmaları gereken daha az sefalet olduğunda, acıklı hikayeler artık Batı uluslarının merhametini ve öfkesini uyandırmadı ve Hristiyan dünyası, mucizeleriyle kutsadığı yerlerde barışın korunması için Tanrı'ya dua etmekle yetindi. O zamanlar bir teslimiyet ruhu vardı[92]. Haçlı Seferlerinin coşkusunun yerini alan Davut'un ve Godfrey'in şehri, Hristiyanların aklında kutsal Kudüs ile karıştırılmaya başlandı ve kutsal hatiplerin dediği gibi, "Kutsal Topraklara varmak için Cennet'ten geçmek gerekiyordu", savaşçıların cesaretine değil, inananların bağlılığına ve hayırseverliğine başvurmanın bir faydası yoktu.

XVIII. KİTAP

HAÇLI SEFERLERİ SIRASINDA VE SONRASINDA AVRUPA'NIN DURUMU, TOPLUMUN ÇEŞİTLİ SINIFLARI VE DENİZCİLİK, SANAYİ, SANAT VE GENEL BİLGİ ALANINDAKİ İLERLEMELER ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER.

M.S. 1571-1685.

Haçlı Seferlerinin kökenini, ruhunu ve yapısını ortaya koyduk; şimdi görevimiz onların toplumun durumu üzerindeki etkilerini göstermektir. Kutsal savaşların sonuçları hakkında kendi görüşümüzü belirtmeden önce, başkalarının bu savaşlar hakkında verdiği hükümleri birkaç kelimeyle okuyucularımızın önüne koymayı uygun bulduk. Dahi insanlarla dolu olan on yedinci yüzyılda, Haçlıların kahramanca cesaretleri takdir ediliyor, yenilgileri üzüntüyle karşılanıyor ve bu uzak seferlerin yol açtığı iyilik ya da kötülük sorgulanmaksızın, Batı'nın savaşçılarını silahlanmaya iten dindar güdülere saygı gösteriliyordu. Reformasyon'un tüm görüşlerini benimsemiş ve abartmış olan on sekizinci yüzyıl, Haçlı Seferlerine acımadı ve bunların nedeni olarak atalarımızın cehaletini, barbarlığını ve bağınazlığını suçlamaktan geri

kalmadı[93]. Voltaire 1753'te Haçlı Seferlerinin bir tarihini yayınladı; seçtiği konu o zamanlar kamuoyunda o kadar düşüktü ve kendisi de anlattığı olayları o kadar alaya aldı ki, kitabı hiçbir merak yaratmadı ve okuyucu bulamadı. Kısa bir süre sonra *Encyclopédie*'nin³⁰ yazarlarının Voltaire'in acımasızlığını bile aşan şiddetine hiçbir şey denk olamaz. Haçlı Seferlerini bu şekilde yargılamak o kadar yaygınlaştı ki, Aziz Louis'nin methiyecileri de kendilerini buna kaptırdılar ve aralarından bazıları söylemlerinde, dindar hükümdarı Mısır'daki ve Tunus önlerindeki başarıları ve talihsizlikleri için affetmeye pek meyilli değillerdi.

Bununla birlikte, araştırma ve analiz ruhuyla aydınlanan bir felsefe, olayları nedenlerine kadar izledi, etkilerini inceledi ve gerçeği araştırmaya değer tek nesne olarak görerek, karalamayı ihmal etti ve hicvi küçümsedi. Dürüst Robertson, V. Charles'ın Tarihi'ne yazdığı girişte, Haçlı Seferlerinin özgürlüğün ilerlemesini ve insan aklının gelişmesini desteklediğini düşündüğünü belirtmiştir. Bu görüş ister o zamanın bazı düşüncelerini pohpohlamış olsun, isterse de halk üzerinde gerçeğin doğal üstünlüğünü sağlamış olsun, yeterli sayıda taraftar bulmuştur ve o zamandan beri Haçlıların Doğu'ya yaptıkları seferler daha az sertlikle değerlendirilmiştir.

Birkaç yıl önce Fransa Enstitüsü, toplumun Haçlı Seferlerinden elde ettiği tüm faydalara işaret etmeleri için bilgili kişileri davet ettikleri bir soru önerdi ve bu bilgili yarışmada ödülü alan anıtlara bakarak karar verebiliriz,[94] kutsal savaşlar, kendileriyle

³⁰ *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* (Türkçe: Ansiklopedi veya Bilimler, Sanatlar ve Zanaatların Sistematik Sözlüğü) Fransa'da 1751 ve 1772 arasında takviyeler, revize sürümler ve çeviriler ile birlikte geliştirilerek yayımlanan bir genel ansiklopedidir. Editörlüğü Denis Diderot ve Jean le Rond d'Alembert (1759 yılına kadar) tarafından ortaklaşa yapılmıştır. [ç.n]

çağdaş kuşaklar için yarattıkları felaketlerden çok, gelecek kuşaklar için daha fazla yarar geçirdi. Böylece, Haçlı Seferleri hakkındaki görüşler iki yüzyıldan kısa bir süre içinde birkaç kez değişti; başladığını gördüğümüz ama bittiğini göremeyeceğimiz devrimler hakkında bu kadar emin konuşanlara büyük bir ders; uzun zaman önce tamamlanmış ve sonuçları gözlerimizin önünde olan devrimler hakkında hüküm vermekte bu kadar zorluk varken!

Belki de Haçlı Seferlerinin etkisini ve bizden önce bu seferler üzerine düşünenlerin fikirlerini doğru bir şekilde takdir etmek için uygun bir zamana geldik: diyebiliriz ki, içinde bulunduğumuz çağın devrimleri bizim için geçmiş zamanların tarihini aydınlatan bir meşaledir; büyük siyasi sarsıntıların sağladığı derslerin hiçbiri şimdiki nesil için eksik olmamıştır ve bu nedenle, şüphesiz, çağımız bir gün aydınlanma çağı unvanını hak edecektir.

Daha hoşgörölü yargıçlar bulabilmek için Haçlı Seferlerinin eksikliğinin başarı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz; bir an için Haçlı Seferlerinin, onları üstlenenlerin umduğu gibi başarılı olduğunu varsayalım ve bu durumda sonuçlarının ne olacağını görelim. Mısır, Suriye ve Yunanistan Hristiyan müstemlekeleri haline gelirdi; Doğu ve Batı ulusları birlikte uygarlığın büyük yürüyüşünü sürdürürlerdi; Frankların dilleri Asya'nın en uç noktalarına kadar nüfuz ederdi; şimdi korsanların yaşadığı Berberi kıyıları Avrupa'nın ahlakını ve yasalarını kabul ederdi ve Afrika'nın iç kısımları uzun bir süre ticaretin ilişkilerine ve bilgili adamların ve gezginlerin araştırmalarına kapalı bir ülke olmazdı. Aynı yasalar ve aynı din altında yaşayan ulusların bu birlikten ne kazanacaklarına karar verebilmek için, Augustus'un ardıllarının yönetimindeki Roma dünyasının, aynı yasalar altında yaşayan ve aynı dili konuşan tek bir halktan oluşan durumunu

anumsamamız yeterlidir. Tüm denizler serbestti ve en uzak eyaletler birbirleriyle kolay ve rahat yollarla iletişim kuruyordu; şehirler sanatlarının ve sanayilerinin nesnelerini, iklimler çeşitli ürünlerini, uluslar bilgilerini değiş tokuş ediyordu. Haçlı Seferleri Doğu'yu Hristiyanlığa boyun eğdirmiş olsaydı, insan ırkının yalnızca bir kez gördüğü bu büyük gösterinin çağdaş zamanlarda tekrarlanacağına ve kutsal savaşların yararları konusunda şimdi görüş ayrılıkları yaşanmayacağına inanmak doğru olur. Ne yazık ki Haçlılar fetihlerini genişletemediler ya da koruyamadılar. Bu nedenle Haçlı Seferlerinin sonuçlarını yakalamak daha zordur ve bu seferlere atfedilen iyilikler tüm akıllarda aynı güçle karşılık bulmaz.

Haçlı Seferlerinin sonuçları arasında, tarafsız tarih, insanlığın maruz kalmasına neden oldukları kötülükleri es geçemez; ancak bu kötülükler kutsal savaşların yapıldığı dönemde de hissedilmişti ve o dönemin sadık resmi bizi bu kötülüklerle tanıştırmak için oldukça yeterliydi. Haçlı Seferlerinin ürettiği iyiliğe gelince, bu, toprakta uzun süre saklı kalan ve kendini yavaş yavaş geliştiren maraz gibi olmuştur. Okuyucularımız, her bir Haçlı Seferi'ni anlattıktan sonra, kısa bir özetle, bunun doğrudan sonuçlarına işaret ettiğimizi hatırlayacaklardır. Şimdi genel bir değerlendirme ile Doğu seferlerinin tüm dönemlerini kucaklayacağız. Sözünü ettiğimiz olayların ait olduğu çağlar daha iyi bilindiğinde, bu olayların ruhu ve sonuçları daha iyi anlaşılacak ve daha iyi değerlendirilecektir: toplumları Orta çağdaki halleriyle ve uygarlık yolunda kaydettikleri ilerlemeyle sergilemek üzereyiz; Haçlı Seferlerine ait olanları takdir etme işini aydın okuyuculara bırakıyoruz.

İlk olarak Avrupa'nın farklı güçlerinin durumunu inceleyeceğiz ve Fransa ile başlayacağız.

On ikinci yüzyılın başlangıcında Fransız monarşisinin içinde bulunduğu zayıflık ve çöküş durumunu hatırladığımızda, sonraki çağlarda ulaştığı refah ve ihtişam derecesi karşısında hayrete düşeriz. Becerikli müzakereler, başarılı savaşlar, faydalı ittifaklar, feodal sistemin çöküşü ve avam tabakasının giderek daha fazla hak sahibi olması, Capet Hanedanı'nın devletlerini yüceltmesine ve erklerini artırmasına yardımcı oldu. Talihin ve siyasetin bu büyük eserini tamamlamak için birkaç yüzyıl kullanıldı ve bu devrim ne kadar yavaş işletilirse, etkileri o kadar kalıcı oldu. Aynı ailenin tüm prensleri tarafından izlenen tek bir davranış tasarısı ve bu tasarının krallığın refahı ve yüceltilmesinde, ulusun şan ve bağımsızlığında sağladığı başarı, bugün tarihin tüm dikkatini hak etmektedir. Fransızlar, bu kadar çok zengin eyaletin birleşmesinin, çağdan çağa büyüyen ve Ren Nehri'nden Pirenelere kadar uzanarak sona eren bu Fransız monarşisinin, tek kelimeyle, gördüğümüz bu güzel Fransa'nın, bugün onu yöneten yüce ailenin eseri olduğunu düşündüklerinde hem minnettarlık hem de hayranlık duymaktan kendilerini alamazlar[95].

Krallarımızın siyaseti şüphesiz Haçlı Seferlerinin büyük olaylarıyla desteklendi; bu olaylarda en büyük payı alan ulusun, gücünün artmasında ve sosyal durumunun iyileşmesinde diğerlerinden daha fazla yarar sağlaması doğaldı. Fransız silahlarının denizlerin ötesinde kazandığı zafer monarşiye yeni bir parlaklık kazandırdı; kraliyet erki kutsal savaşların Asya'ya çektiği sayısız savaşçının kahramanlıklarından ve yenilgilerinden eşit derecede yararlandı; büyük vasalların yokluğu, ölümü ya da yıkımı kraliyetin feodal kargaşasının bağrından yükselmesine ve krallıkta düzen kurmasına izin verdi.

Haçlı Seferi'nden bir yüzyıldan fazla bir süre önce, baronlar ve papazlar, adalet biçimlerini düzenlemek ve kraliyet erkinin

eylemlerine siyasi nüfuzlarının desteğini vermek için genel kurulda toplanmayı bırakmışlardı. İkinci Haçlı Seferi sırasında, krallığın büyük adamlarından oluşan birkaç meclis vardı ve bu meclislerde sefer için yapılan hazırlıklar ve VII. Louis'nin yokluğunda kamu düzeninin korunması ve yasaların uygulanması için alınacak önlemler görüşülüyordu. Çok sayıda olan bu toplantılarda Fransızlar, kralların ve tebaalarının ulusun bağımsızlığını ve tahtın güvenliğini sağlama yollarını birlikte müzakere ettikleri ilk ırklar döneminde çok ünlü olan meclislerin en azından zayıf bir görüntüsünü izleyebilirlerdi.

Böylece Haçlı Seferleri Fransa krallarının yasama güçlerini yeniden kazanmalarına ve ulusun en aydın kesiminin Clovis ve Charlemagne'ın çocukları altında kullandıkları eski ayrıcalıklarını geri almalarına yardımcı oldu.

Hatırlanacağı gibi, Hugh Capet'nin tahta çıkışından sonra, büyük vasallar artık prenslerinin etrafında toplanmamakla kalmamış, davalarını tacinkinden tamamen ayırmışlardı; hatta bazıları Fransa kralını neredeyse hiç tanımıyor ve muhalefetlerini dindar bir bahaneyle örtbas ederek, kamusal eylemlerinde kralın yerine İsa Mesih'in saltanat yılını belirliyorlardı. Bir yüzyıldan fazla süren bu muhalefet, sonunda, Fransız hükümdarlarının tüm Hristiyan âleminin dikkatini çeken ve İsa'nın davasının yanı sıra tüm Hristiyan ulusların da ilgilendiği seferlerin başında olduğunu gördüklerinde, yerini başka duygulara bıraktı. Fransa krallarının kutsal savaflara ne borçlu olduklarını ve bu savaşlarda yer alarak özellikle ne kazandıklarını açıkça görmek için, I. Philip'i karşılaştırmak yeterli olacaktır, Clermont Konsili sırasında kasvetli bir şekilde sarayına kapanan, Urbanus tarafından aforoz edilen, piskoposlar tarafından kınanan ve soyluları tarafından terk edilen Philip Augustus'u, önce Suriye'de Selahattin'i yenen

ve daha sonra Beauvines’de krallığın düşmanlarına karşı zafer kazanan Philip Augustus ile; ya da IX. Louis ile mi; yoksa ters giden işlerinde sadık bir soyluluk tarafından kuşatılmış, din adamları ve halk tarafından her zaman saygı duyulan, Kilise’nin en sağlam desteği olarak saygı gören ve kendi çağı tarafından Avrupa’nın söz sahibi ilan edilen Louis ile mi?

Daha sonra toplumun farklı sınıflarında meydana gelen değişikliklerden bahsedeceğiz; burada kendimizi Haçlı Seferlerinin Fransa’da yeni bir düzenin işareti olduğunu ve bu yeni düzenin kutsal savaşlar sırasında sağlam temeller attığını söylemekle sınırlayacağız.

İlk Haçlı Seferi sırasında Fransa’da kraliyet zayıfsa, İngiltere’de güçlü ve kuvvetliydi; kraliyet ve feodalizm, William’ın fetihlerinin tüm ağırlığıyla İngiltere’yi eziyordu; ancak zafer üzerine kurulan ve şiddetle sürdürülen bir yönetim, erken bir dönemde insanların aklında, zamanın ve koşulların geliştireceği bir muhalefet duygusu yarattı. Askeri zorbalık fikirleri susturmayı başarmıştı; lakin İngilizlerin davranışlarını tamamen değiştirmemiş ya da eski geleneklere olan bağlılıklarını yok etmemişti. Kılıçla bastırılan tutkular sonunda daha büyük bir şiddetle patlak verdi.

Her şeye gücü yeten bir monarşi gerileme eğilimi gösterdi ve İngiltere’de, Fransa’da görülenin tam tersi görüldü. Özgürlük, kraliyet erki pahasına ilerleme kaydetmiştir. Bu devrimin nedenlerini ayrıntılı olarak açıklamak tasarıma dahil değildir. Birkaç İngiliz hükümdarı, kendilerini ölümcül savurganlıklara sürükleyen tedbirsiz ve tutkulu bir siyaset tarafından yönlendirilmelerine izin verdi; aşırılıkları, ihlalleri ve özellikle Yurtsuz John’un suçları, tebaalarının düşüncelerini değiştirdi ve tüm ulusu mutlak güce karşı tek bir direniş duygusunda birleştirdi. Çok mühim

olan ve tarihin yeterince dikkat çekmediği bir başka gerileme nedeni de, İngiliz prenslerinin Fransa krallığını fethetme gibi anlamsız bir tasarıya kapılmalarına yol açan hırslarıydı. Boyun eğdiremedikleri bir düşmana karşı sürdürdükleri yıkıcı savaşlar, onları baronların ve onlara yardımlar sağlayan ve sancakları altında savaşan İngiliz halkının takdirine bıraktı.

Haçlı Seferlerinin İngiltere'nin uygarlığı üzerindeki etkisi belki de Avrupa'daki diğer bazı devletlerinkinden daha az olmuştur. Bununla birlikte, İngiliz monarşisinin geçirdiği değişiklikleri etkilemede o dönemin birçok koşuluyla birlikte hareket etmiş olabilirler.

Aslan Yürekli Richard, büyük bir kralın ününden çok, büyük bir komutanın ününü kazanmaya hevesliydi; silahların ihtişamı ona krallığının kaygılarını unutturdu. Hatırlanacağı gibi, yola çıkmadan önce tacın masraflarını, ayrıcalıklarını ve topraklarını satmıştı; kendisinin de söylediği gibi, eğer bir alıcı bulabilseydi Londra şehrini de satabilirdi; yenilgileri ve esareti halkı mahvetti ve uzun süreli yokluğu soyluları ve özellikle de kendi ailesi arasında hüzün ruhunu canlı tuttu.

İngiliz baronları birçok kez kralın iradesine karşı çıkarak Doğu'ya gitmeyi arzuladılar; sevmedikleri bir hükümdara karşı çıkma fikri, Filistin'e gitmek için sabırsızlıklarını artırdı. Krallar da aynı şekilde zamanlarının görüşlerinden yararlandılar ve başka teşebbüslerde kullandıkları yardımları elde etmek amacıyla Haçlı Seferlerine katılmak üzere yola çıktılar. Çok sık başvuru bu yöntemler prenslerin siyasetini aşağılamakta ve halkın güvensizliğini artırmaktan başka bir işe yaramamaktaydı.

Ancak İngiltere'de mutlak monarşinin temellerinin yıkılmasını tamamlayan şey, papaların İngiliz krallarına karşı giriştiği şiddetli teşebbüslerdi; din savaşları ruhunun desteklediği teşeb-

büsler. Henry'ye karşı baronların birliğinde, isyancılar denizlerin ötesindeki savaşlarda olduğu gibi haç taktılar ve rahipler özgürlük uğruna ölecek olanlara şehitlik sözü verdiler. Çok ilginç bir durum da, İngiliz ulusunun bağımsızlığı için kurulan birliğin başındaki kişinin, Albigeois'ya karşı düzenlenen Haçlı Seferi'nde çok ünlü olan Kont de Montfort'un oğlu olan bir Fransız beyefendisi olmasıdır[96].

Ancak İngiltere'nin özgürlüğü elde etmek için gösterdiği uzun çabalar, sonunda olumlu ve kalıcı bir sonuca ulaştığı için tarihin dikkatini çekmeyi çok daha fazla hak etmektedir. Diğer pek çok ulus, uzun bir süre boyunca, bazen özgürlüğe, bazen de zorbalığa karşı mücadele ettikten sonra, yalnızca sefalet, utanç ve kölelikle karşılaşmıştır. Eğer İngiliz devrimi sonunda yararlı etkiler yaratırsa, bunun nedeni toplumun tüm sınıflarının bu devrime katılmış olmasıdır; zira bu devrim herkesin çıkarına, ulusun kişiliğine, görgüsüne ve o zamanlar insanlar arasında sürmesi gereken her şeye önderlik eden Hristiyanlık ruhuna uygun olarak yapılmıştır. Düşüncelerin ve duyguların oybirliği, davranışların ve yasaların, siyasetin ve dinin uyumu, o zamandan beri İngiltere'nin bize hâlâ biçimini sunduğu kamu ruhunu oluşturdu ve bu kamu ruhu sonunda özgürlüğün en sağlam desteği ve en emin güvencesi oldu.

İngiltere krallarının elinden özgürlüğünü alırken ve Fransa kraliyetin geri verilmesini isterken, Almanya başka bir manzara sergiliyordu; on birinci yüzyıla kadar büyük bir ihtişam sergileyen Alman İmparatorluğu, Haçlı Seferleri sırasında hızla geriledi.

İmparatorlar, büyük vasallara direnmek için din adamlarına çeşitli üstünlükler sağladılar ve şehirlere ayrıcalıklar bahsettiler. Din adamları bu üstünlükleri imparatorluk gücüne saldıran papaların lehine kullandılar; şehirler ise bağımsızlıklarını kurmak için verilen imtiyazlardan yararlandılar. İmparatorların tüm ça-

baları tacın seçimle gelmesini engelleyememiş, büyük tımarlar ise ırsî hale gelmişti. Böylece imparatorluğun başındakiler seçilmek için, kendilerinin her türlü bağımlılıktan kurtardıkları prenslere ve soylulara bağımlı hale geldiler. Taht adaylarının rekabetinde, neredeyse her zaman talihin, kumaz oyunların ya da zaferin belirlediği bir rekabette, hırsın çoğu zaman ılımlılık ve erdemden daha başarılı olduğu kolayca tahmin edilebilir. İmparatorluk tahtına çıkan prensler arasında pek çoğu büyük kişilikli adamlardı; fakat etkin ve huzursuz dehâlârı onları güçlerini tüketen ve imparatorluğun çöküşünü hızlandıran maceracı ve devasa girişimlere sürükledi.

Eski Roma'nın ve Kaisar gücünün aruları hayal güçlerinde her zaman mevcuttu. Siyasetlerinin en büyük hatalarından biri İtalya'ya yönelmeleri idi; oraya giderken kendilerine karşı imha savaşı ilan eden papalarla karşılaştılar; iki imparator ailesi Roma'nın şimşekleri altında yenik düştü; İtalya'da asla hüküm süremediler ve orada egemenliklerini kurmak için boş çabalarla kendilerini tüketirken, Almanya'daki nüfuzlarının kaybını tamamladılar.

Orta çağ fatihlerinin çoğunun teşebbüsleriyle kendilerini zayıflatmış olmaları insanlık için teselli edici bir durumdur; zaferin kendisi yalnızca güçlerinin yıkımına hizmet eder. Bu dönemin Fransa kralları belki de Alman imparatorlarından daha az yetenek ve deha göstermişlerdir; ancak siyasetleri daha akıllıca ve daha şanslıydı; kendilerini kendi krallıklarını fethetmekle sınırlandırdılar; fetihleri sadece büyük bir ailenin dağınık üyelerini birleştirme eğilimindeydi ve erkleri, tüm eyaletlerdeki Fransızlar arasında doğal bir bağ olarak görüldükleri oranda daha sevilir hale geldi.

Alman imparatorlarının fetihleriyle elde ettikleri şan, kişisel

bir şandan ibaretti ve Alman halkını hiç ilgilendirmiyordu. Güçlerinin bu tezahürünün, başlarında bulundukları uluslarla hiçbir ortak yanı yoktu. Bu güç insanlar için bir bağ ya da destek olmaktan çıkar çıkmaz, kendilerini ondan ayırdılar ve herkes kendi güvenliğini ya da yücelmesini kendi gücünde aradı.

Bundan, Almanya için belki de imparatorların mutlak erkin-den daha ölümcül olan bir durum ortaya çıktı; imparatorluk ihtişamının yıkıntıları üzerinde, yasaların çeşitliliği ve rekabet ruhu ile birbirlerine karşı çıkan bir devletler kalabalığı ortaya çıktı. Monarşi ruhunun hüküm sürdüğü tüm o kilise ve laik prenslikler; özgürlük ruhunun mayalandığı o şehirler; aristokrasi iddialarıyla canlanan o soylular, çabalarını tek bir ortak ve yararlı amaca yöneltmek için aynı çıkarlara ya da aynı siyasete sahip olamazlardı.

Papalar, imparatorların gücünü zayıflattıktan sonra, Şarlman'ın kırılan اساسını elden çıkarmak istediler ve intikam tasarımlarını destekleyecek gibi görünen herkese teklif ettiler. Bunun üzerine bir prensler kalabalığı, papaların elinde bulunan imparatorluğa talip olarak ortaya çıktı ve bunların sayısı arttıkça imparatorluk daha hızlı bir şekilde geriledi. İç anlaşmazlıkların ortasında, Almanya siyasi birliğini ve en sonunda da dini birliğini kaybetmeyi tamamladı.

Alman birliği olarak adlandırılan bu muazzam kitleyi harekete geçirmenin ne derece zor olduğuna karar vermek için, on dördüncü ve on beşinci yüzyılların tarihinde, Türklere karşı savaş görüşmek üzere toplanan ve yakın bir tehlikenin varlığının bile Almanya'nın güvenliği için hiçbir zaman etkin bir karar üretmediği o sayısız meclisi düşünmek yeterlidir.

Papalar bazen Haçlı Seferlerini bahane ederek imparatorları kendilerinden uzaklaştırıyor ve onları felaketli seferlere sürüklüyorlardı; böylece Hristiyan uluslar arasında birlik kurma eğili-

minde olan kutsal savaş coşkusu, Alman ulusunun üyelerini bir araya getirme gücüne sahip değildi ve sadece imparatorluğun bağrında sorun ve kargaşayı sürdürmeye hizmet ediyordu. Ancak bu tarihte anlatılanları burada da tekrarlamalıyız: Hapsburglu Rodolph'un ailesi, Roma sarayının himayesinde ve etkisiyle, bir Haçlı Seferi'yle ciddi bir şekilde meşgul olduğu sırada ortaya çıktı; bu aile, imparatorluğu eski ihtişamına kavuşturdu ve Avrupa'yı Türklerin istilasından kurtardı.

Aynı şekilde, Haçlı Seferleri döneminde Almanya'nın topraklarını ve nüfusunu artırdığını da eklemeliyiz. Doğu'daki kâfirlere karşı yapılan seferler, Vistül kıyılarında ve Baltık kıyılarında yaşayan putperestlere ve putperest ordularına saldırma fikrini doğurdu. Haçlılar tarafından bastırılan bu ırklar Hristiyan cumhuriyetine girdiler ve Alman birliğinin bir parçasını oluşturdular. Haç'a doğru, Dantzic, Thorn, Elbing, Koenigsberg gibi şehirler ormanların ve çöllerin bağrından fışkırdı. Finlandiya, Litvanya, Pomeranya ve Silezya gelişen eyaletler haline geldi; yeni uluslar ortaya çıktı, yeni devletler kuruldu ve bu harikaları tamamlamak için, Haçlıların silahları, Orta çağda var olmayan, ama şimdiki çağda bir anda Avrupa'nın büyük güçleri arasında yerini alan bir monarşinin ortaya çıkacağı noktayı işaretledi. On üçüncü yüzyılın sonunda, Prusya monarşisinin hem adını hem de kökenini aldığı eyaletler, putperestlik ve vahşi davranışlar nedeniyle Hristiyanlıktan ayrılmıştı; bu eyaletlerin fethi ve medenileştirilmesi kutsal savaşların eseri idi.

Almanya'dan İtalya'ya geçerse, orada başka yönetim biçimleri ve başka devrimlerle karşılaşırız.

Roma İmparatorluğu'nun son sütunları da yıkıldığında İtalya harabelerle kaplanmıştı. Hunlar, Franklar, Vandallar, Gotlar, Germanlar ve Lombardlar sırayla bu güzel ülkeyi egemenlikleri al-

tına aldılar ve hepsi de arkalarında kendi davranışlarının, yasalarının ve yapılarının izlerini bıraktılar.

Onuncu yüzyılda, İstanbul imparatorları İtalya'yı daha fazla ellerinde tutamayınca, bazıları fetihlerle, bazıları iyi talihle, bazıları da tarihin belirtmekte çok zorlandığı koşullardan kaynaklanan başka güçler ortaya çıktı. Papaların etkisi bazen İtalya'nın bağımsızlığını Alman imparatorlarının istilalarına ve boyunduruğuna karşı korudu; ancak mücadele o kadar uzun sürdü ve iki güç arasındaki savaş o kadar çok değişim gösterdi ki, sadece sorun ve anlaşmazlığın devam etmesine hizmetetti; birkaç yüzyıl boyunca Guelfolar ve Ghibellinolar İtalya'yı savunmadan terk ettiler.

O zamanlar Avrupa'nın her ulusunda, toplumun siyasi varlığını savunmak için etrafında toplandığı ve güçlerini birleştirdiği bir toplanma noktası ya da merkez olan bir güç, daha doğrusu baskın bir erk vardı.

İtalya, Fransa ve diğer ülkeler gibi bu değerli koruma aracına sahip değildi. Bu zengin ülkenin içine düştüğü çözülme, Orta çağda bağımsızlığını kurmaya çalışmasından daha iyi hiçbir şey kanıtlayamaz. Birçok devlete bölünmesi, topraklarının sınırlandırılması, nüfusunun bin bir parçaya ayrılması, hiçbir bağın, hiçbir ortak merkezin olmadığını gösteriyordu. İtalya birçok ulustan oluşuyordu; yirmi cumhuriyetin her birinin kendi yasaları, kendi çıkarları ve kendi tarihleri vardı. Aynı şehirlerin yurttaşları arasındaki o sürekli savaşlar; cumhuriyetle cumhuriyet arasındaki o düşmanlıklar; şehir sakinlerinin kendi iç kavgalarında yabancıları çağırma zorunluluğu; yurttaşları paralı maceraperestlerden daha çok zorlayan o güvensizlikler, gerçek yurtseverlik duygusunu yok etme eğilimindeydi ve sonunda İtalyan ulusunun adının bile unutulmasına neden oldu.

Feodal sistem İtalya'da başka yerlerden daha önce kaldırıldı; ancak feodalizmle birlikte cesur şövalyelerin eski onuru ve şövalyeliğin erdemleri de ortadan kalktı. Paralı askerler tarafından savunulan cumhuriyetlerde, cesaret ve ona eşlik eden tüm cömert duygular saygı görmeyi bıraktı. Şiddetli tutkuların artık ne yasalarda ne de insanların düşüncelerinde bir denetimi vardı; bu mutsuz dönemde, fecaatlerimizde bize çok olanaksız görünen nefretler ve intikamlar kendilerini gösterdiler; hiçbir manzara on dördüncü yüzyıl İtalya'sından daha acı verici olamaz ve Dante'nin Cehenneminin modelini bulmak için etrafına bakması gerektiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Her zaman parçalanmaya hazır olan toplumun, grupların öfkesinden başka bir nedeni, anlaşmazlık ve iç savaştan başka bir yaşam ilkesi yokmuş gibi görünüyordu; yetkiye karşı zorbalıktan başka bir güvence yoktu; ya da zorbalığa karşı, hiziplerin umutsuzluğundan ve tuzak kuranların silahından başka bir şey yoktu. İtalya'yı kaplayan küçük devletlerin çoğunun gücü nadiren hırslarına eşit olduğu için ve prensler ve vatandaşlar, zayıf oldukları için, hem ılımlılık hem de cesaret istedikleri için; yükselmelerini ya da güvenliklerini ihanet ve kalleşliğin önerebileceği tüm araçlarda aradılar. Tuzaklar, siyasi hileler, iğrenç suçlar, her şey onlara doğru görünüyordu; kavgalarını sürdürebilecek, hırslarını ya da kıskançlıklarını tatmin edebilecek her şey uygun görünüyordu. Sonunda tüm ahlak ortadan kalktı ve işte o zaman Machiavel'in kitabındaki derslerde ya da daha doğrusu hicivlerde bulunan o siyaset okulu oluştu.

Kamuoyunda güç dengesi olarak adlandırılan fikri ilk kez İtalyanların oluşturduğu söylenir. İtalya'nın böyle bir şerefi hak ettiğini düşünmüyoruz; güç dengesinden anlaşılan şey bir icat değildir: destek arayan zayıflığın doğal kaynağından başka bir

şey değildir. Olayların gelişimini izlersek, uzun zamandır övülen bu sistemin, İtalya'yı günümüze kadar en kanlı savaşların sahnesi haline getiren fatihleri oraya çağırarak İtalya için ölümcül hale geldiğini görürüz.

Haçlı Seferleri döneminde Lombardiya şehirleri ile Ceneviz, Pisa ve Venedik cumhuriyetleri büyük bir refaha kavuşmuştu; onlara bu refahı sağlayan şey, İtalya'nın Haçlı Seferlerinden önce sürdürdüğü ve denizlerin ötesine yapılan seferlerden elde edilen tüm üstünlüklerle devam ettirdiği Doğu ticaretiydi.

Ama deniz imparatorluğu için mücadele eden ve Akdeniz'de yalnızca küçük bir kara parçasını işgal eden, gözlerini sürekli olarak Suriye, Mısır ve Yunanistan'a diken, topraklarını savunma işini yabancılara bırakan ve yurttaşlarını yalnızca ticaretlerini savunmak için silahlandıran bu cumhuriyetler, İtalyan ulusları arasında gerçek bir bağımsızlık duygusunu ayakta tutmaktan çok, İtalya'yı zenginleştirmek için daha iyi hesaplanmışlardı.

Bununla birlikte, gücü her yerde Haçlıların silahlarından önce gelen ve Orta çağ uluslarının Doğu'nun kraliçesi olarak gördüğü Venedik cumhuriyetine hayranlık duymaktan kendimizi alamayız. Bu büyük cumhuriyetin gerilemesi, çok katkıda bulunduğu denizciliğin ilerlemesinin sonunda Hindistan yolunu açtığı ve yeni bir dünyanın keşfine yol açtığı dönemden önce başlamadı. İtalya'daki diğer cumhuriyetlerin çoğu ne aynı ihtişamı sergileyebilmiş ne de aynı süreyi yaşayabilmişti; aralarından birçoğu – özellikle de demokrasinin hüküm sürdüğü cumhuriyetler – Haçlı Seferlerinin sonunda, anlaşmazlıkların ve iç savaşların karışıklığı ve kargaşası içinde yok olup gitmişti. Onların yerine, halkın tutkularının yerine siyasetin Kurnaz oyunlarını koyan ve bazen İtalya'nın gerçek ihtişamı olan sanat ve edebiyatın yeniden canlanmasını desteklemeyi hırs haline getiren dükler ve prensler ortaya çıktı.

İtalya'nın en uç noktasında bulunan Napoli ve Sicilya Krallığı, Haçlılar için Yunanistan'a ve Doğu'ya giden yoldu. Hiçbir zaman koruyucusu olmamış gibi görünen bu ülkenin zenginlikleri, sakinlerinin hiçbir zaman savunmadığı toprakları, prenslerin ve hatta servetlerini Asya'da aramaya giden şövalyelerin hırslarını ve ihtiraslarını sık sık cezbetmiş olmalıydı. Bu güzel ülkenin tarihi iki yüzyıl boyunca kutsal savaşların tarihiyle karışmış, Haçlı Seferleri sık sık buranın fethi için bir bahane ya da fırsat sağlamıştır. Napoli Krallığı için girilen savaşlar – şanlı kahramanlıklardan çok korkunç suçlara, savaşlardan çok isyanlara yol açan bu savaşlar – bir yandan mevcut egemenliğin boyunduruğundan kurtulma eğilimi, öte yandan zaferin boyunduruğuna boyun eğmede aşırı bir teslimiyet gösteren Napoliten seciyenin yozlaşmasını tamamladı.

Avrupa'nın belli başlı devletlerine bu şekilde bakarken, ulusların davranışları, kurumları ve kaderleri arasında var olan büyük çeşitlilik özellikle dikkatimizi çeker. Bazıları barbarlığın bağrından ihtişamla fışkıran, diğerleri harabeye dönen bu kadar çok cumhuriyet ve monarşi arasında uygarlığın yürüyüşünü takip etmek nasıl mümkün olabilir? Ve çoğu zaman aynı nedenlere sahip olan, ancak etkileri çok farklı ve bazen de çok zıt olan bu kadar çok devrimin içinden Haçlı Seferlerinin etkisini göstermek nasıl mümkün olabilir? Şimdi dikkatimizi yönelteceğimiz İspanya, bize başka manzaralar sunacak ve düşünmek için yeni konular sağlayacaktır.

Haçlı Seferleri sırasında, İspanya'nın kendi sınırları içinde, Avrupa'nın diğer uluslarının Doğu'da mücadele etmeye gittiği aynı Sarakenlere karşı kendini savunmakla meşgul olduğunu görüyoruz; Yarımada'nın kuzeyinde, Kastilya ve Arragon Kralı Büyük Sancho'nun yönetiminde zorlu olmaya başlayan bazı

Hristiyan egemenlikleri kendilerini korumuştı. Cid'in örneğiyle ve şövalyece davranışların etkisiyle desteklenen ve Fransa'nın tüm eyaletlerinden gelen savaşçılarla desteklenen Kastilyalıların cesareti, on birinci yüzyılın sonundan önce Toledo'yu aldı. Ancak İspanyolların fetihleri daha sonra ilk zaferlerinin ihtişamıyla uyuşmadı; Morolardan eyaletleri geri alır almaz, onları ayrı krallıklar haline getirdiler ve böylece bölünen İspanyol gücü, kendi zaferleriyle bir şekilde zayıfladı.

İspanya'daki Moroların istilas, Asya'daki Frankların istilasıyla bazı benzerlikler taşıyordu. Hristiyan dininin haçlı askerlerinin şevk ve gayretini alevlendirmesi gibi, Saraken savaşçıları savaşa teşvik eden de Muhammet'in diniydi. Afrika ve Asya, İspanya'daki Müslüman müstemlekelerinin çağrısına sık sık cevap veriyordu, tıpkı Avrupa'nın Suriye'deki Hristiyan müstemlekelerinin korku çılgınlıklarına verdiği cevap gibi. Coşku her iki tarafta da kahramanlık harikaları doğurdu ve talihi iki düşman ulus ve iki düşman din arasında uzun süre askıda tuttu.

Devletin tüm vatandaşlarına ihtiyaç duyduğu ve bu sayede her vatandaşın büyük bir önem kazandığı bir savaş sırasında İspanyollar arasında doğal olarak bir bağımsızlık ruhu gelişti. Büyük işler başarmış bir halkın, ülkesini savunmaya çağrılmış bir halkın, hakları konusunda abartılı bir duyguya kapıldığı, kendisini yönetenlere karşı daha titiz, bazen daha adaletsiz davranıldığı ve düşmanlarına karşı kullandığı gücü hükümdarlarına karşı da kullanma eğilimine girdiği haklı olarak belirtilmiştir. Böylece İspanyol yıllıklarında, soyluların ve halkın diğer ülkelere göre daha çalkantılı olduğunu ve monarşinin başlangıçta Avrupa'nın diğer uluslarına göre daha sınırlı olduğunu görebiliriz.

Cortes'in kurulması, avamın yetkilerinin genişletilmesi ve şehirlere tanınan bir dizi ayrıcalık, İspanyollar arasında feodal sis-

temin ve hükümdarların mutlak erkinin çürümeye başladığının işaretlerini çok erken verdi. Kamu yasalarına bakarak İspanyol halkının Avrupa'nın diğer tüm uluslarından önce özgürlüğe sahip olduğuna inanabiliriz. Ancak, sıkıntılı zamanlarda, bir ulusun özgürlüğü hakkında siyasi kürsülerde söylenenlere ya da şiddetle elde edilen ve güçle yok edilen, her zaman iki kaya arasına - kargaşa ve zorbalık - yerleştirilen tüzüklere ve kurumlara bakarak hüküm verirken dikkatli olmalıyız. İspanya'nın bu dönemdeki tarihi, halkın olduğu kadar prenslerin de davasını lekeleyen suçlar ve canavarca eylemlerle doludur: bu da en azından ahlakın yasalara ayak uydurmadığını ve kamusal anlaşmazlıklar arasında oluşturulan kurumların ulusal yapıyı yumuşatmadığını kanıtlar.

İspanya'yı çalkalayan devrimlerin ortasında, siyasi tutkular bazen Moroların egemenliğinin bile unutulmasına neden oldu. On üçüncü yüzyılın sonunda, Arragonlu James tarafından fethedilen Müslümanlar Balear adalarını ve Valensiya ve Murcia krallığını terk ettiklerinde, İspanyollar bir anda silahlarının ilerleyişini durdurdular. Doğu'da muzaffer Memlûkler, Frankları Suriye kıyılarından tamamen sürmek için çabalarını iki katına çıkarırken; Batı'da, İspanyollar kendi ülkelerinin fethini tamamlamak için ciddi bir teşebbüste bulunmadan, Morolar iki yüzyıl boyunca İspanya'nın bir bölümünü elinde tutmaya devam etti. Muhammet'in sancağı, Ferdinand ve İsabella'nın hükümdarlığına kadar Gırnata şehirlerinin üzerinde dalgalandı. Ancak bu dönemde İspanyol monarşisi devrimler karmaşasından güçlenerek çıktı ve halkta, Moroların kovulmasını tamamlayan savaşçı ve dini coşkuyu yeniden canlandırdı. Böylece sekiz yüzyıl boyunca süren ve İspanyol yazarlara göre üç bin yedi yüz savaşın yapıldığı mücadelele sona erdi. Uzun bir Haçlı Seferi'nden başka bir şey olmayan bu kadar çok savaş, cesaret ve kahramanlık okulu olmalıydı;

bu nedenle İspanyollar, on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Avrupa'nın en cesur ve savaşçı ulusu olarak kabul edildi. Filozoflar, İspanyol ulusunu bugüne kadar ayırt eden o kibir ve gurur ruhunu, o ağırbaşlı ve sade seciyeti iklimin etkisiyle açıklamaya çalışmışlardır. Bize öyle geliyor ki, bu ulusal seciyenin çok daha doğal bir açıklaması, birbirini izleyen yirmi neslin katıldığı, tehlikeleri asil duygular kadar ciddi düşüncelere de ilham vermiş olması gereken, hem vatansever hem de dini bir savaşta bulunabilir.

Moroların boyunduruğuna ve dinine karşı duyulan nefret, halkın dinlerine ve eski geleneklerine olan bağlılığını bir kat daha artırdı. Bu görkemli mücadelenin anısı, son dönemde İspanyolların şevkini ve cesaretini canlandırmaktan geri kalmadı; sözünü ettiğim anda, kendi örneklerini unutmamış olsaydı, İspanya için talihsizlik olurdu!

Morolara karşı savaşın sonuna doğru İspanya, Engizisyon'ı diğer Hristiyan uluslardan daha sıcak bir şekilde benimsedi. Çağdaş filozofların ona yönelttiği suçlamaları geri çevirmeye çalışmayacağım; lakin bana öyle geliyor ki, İspanya'da ulusal din olmayan her şeye karşı duyulan kuşkuları ve karanlık kıskançlıkları başka yerlerden daha mazur gösterecek nedenler yeterince dikkate alınmadı. Yabancı bir tapınmanın sancağının Yarımada üzerinde uzun süre dalgalandığını ve Hristiyan savaşçıların çağlar boyunca yalnızca atalarının inancı için değil, ülkelerinin toprakları için de kâfirlere karşı savaştıklarını nasıl unutabilirler? Benim düşünceme göre, İspanyollar arasında dinsel hoşgörüsüzlüğün, daha doğrusu tüm yabancı dinlere karşı duyulan nefretin, kıskanç bir bağlılıktan çok, ateşli, huzursuz bir yurtseverlik olduğuna inanılmaz mı?

İspanya, bu savaşların ruhu Avrupa'nın geri kalanında sön-

meye başlayana kadar Haçlı Seferlerine katılmadı. Bununla birlikte, bu krallığın Doğu seferlerinden bazı üstünlükler elde ettiğini belirtmeliyiz. Hristiyan âleminin Asya'daki Müslümanlara karşı girdiği hemen hemen tüm teşebbüslerde, Haçlıların büyük bir kısmı Morolarla savaşmak için İspanya kıyılarında durdu. Batı'da Yarımada'nın efendileri olan kâfirlere karşı birçok Haçlı Seferi düzenlendi. Tolosa'nın Morolara karşı kazandığı ünlü zafer, Avrupa'da ve bilahssa da Fransa'da hükümdarın emriyle vaaz edilen bir Haçlı Seferi'nin meyvesiydi. Deniz ötesine yapılan seferler de, Afrika kıyılarındakilere katılabilecek olan Mısır ve Suriye'deki Sarakenleri kendi ülkelerinde tutarak İspanyolların lehine oldu. Bu tarihte Portekiz krallığının Haçlılar tarafından fethedildiği ve kurulduğu gösterilmiştir. Haçlı Seferleri, Filistin'dekileri taklit ederek İspanya'da kurulan ve yardımları olmasaydı İspanyol ulusunun belki de Morolara karşı zafer kazanamayacağı şövalyelik tarikatlarının fikrini verdi.

Haçlı Seferlerinin anısının en uzun süre korunduğu ülkenin İspanya olduğunu da ekleyebiliriz. Geçen yüzyılda, *Crusada* adlı bildiri her yıl bütün eyaletlerde yayınlanırdı. Bu ciddi yayın, İspanyollara daha önce Müslümanlara karşı elde ettikleri zaferleri hatırlatıyordu.

Haçlı Seferleri sırasında Avrupa'nın başlıca güçlerinin durumunu gösterdik; şimdi bize, diğerlerinin üzerinde egemen olan ve tüm güçler için bir bağ ya da merkez olan bir güçten söz etmek kalıyor; Kilise önderlerinin erkini kastediyoruz.

Geçici bir güç ve ruhani bir güç olarak papalar, Orta çağda benzersiz bir tezat oluşturunuyordu. Roma'nın hükümdarları olarak neredeyse hiç yetkileri yoktu ve sık sık kendi eyaletlerinden sürgün ediliyorlardı: Hristiyan âleminin önderleri olarak, dünyanın en uç noktalarına kadar mutlak bir imparatorluk uyguladılar ve İncil'in vaaz edildiği her yerde adlarına saygı duyuldu.

Haçlı Seferlerini papaların yaptığı söylenir; bu görüşü savunanlar, o zamanlar Hristiyan dünyasını etkileyen genel hareketi bilmekten çok uzaktırlar; yeryüzünde hiçbir güç böylesine büyük bir devrim yaratamazdı; diğer tüm tutkuları susturan ve görünmez bir güç tarafından sanki kalabalıkları çeken bu coşkuyu bir anda insan kalplerine atmak, yalnızca fırtınaları doğuran ve dağıtan iradeye aitti. Bu cildin ilk kitabında, kutsal savaşımlara duyulan coşkunun nasıl derece derece geliştiğini ve on birinci yüzyılın sonlarına doğru, egemen fikirlerden başka hiçbir etki olmaksızın nasıl patlak verdiğini gösterdik: tüm toplumu sürükledi ve papalar da insan ulusları gibi sürüklendi; egemen papaların bu olağanüstü devrimi yaratmadıklarının bir kanıtı, Haçlı Seferlerinin ruhu Hristiyan uluslar arasında yok olduğunda, bu ruhu asla canlandıramamalarıdır.

Haçlı Seferlerinin papaların erkini çok arttırdığı da söylenmiştir; bu iddianın ne kadar doğru olduğunu yakında göreceğiz. Papalık erkinin büyümesine katkıda bulunan nedenler arasında, Batı'nın imparatorluğunu deviren Kuzey'in barbarlarının istilasını ve Doğu'nun imparatorlarına dikkatlerini İtalya'ya yöneltmek için boş zaman bırakmayan, hatta bu ülke üzerinde herhangi bir egemenlik sürdürmelerine izin vermeyen Sarakenlerin ilerlemesini sayabiliriz. Papalar böylece kendilerini bağımlı oldukları iki güçten kurtulmuş buldular ve başka efendisi yokmuş gibi görünen Roma şehrini ellerinde tutmaya devam ettiler. O zamandan beri Aziz Petros'un haleflerinin erkine başka koşullar da eklendi. Ne olursa olsun, herkes bu erkin Haçlı Seferlerinden önce zaten muazzam bir ilerleme kaydettiğini biliyordu; en güçlü hükümdarların başı Vatikan'ın gürlemeleri önünde çoktan eğilmişti ve Hristiyan âlemi VII. Gregory'nin "Papa'nın İsa Mesih'in Vekili olarak her insan gücünden üstün olması gerektiği" şeklindeki düsturunu çoktan benimsemiş görünüyordu.

Dinsel bir savaşın, papalık erkinin gelişmesini desteklemek için hesaplandığından şüphe edilemez. Ancak bu savaşın kendisi, papaların gücünü arttırmaktan çok, bu gücün kırıldığı ve yaralandığı bir kayaya dönüşen olaylara ve koşullara yol açtı. Ancak Haçlı Seferlerinin sona ermesinin, egemen papaları kutsal savaşların başlangıcında olduklarından daha az güçlü bıraktığı kesin-dir.

İlk olarak, Kilise önderlerinin kâfirlere karşı yapılan seferlerden elde ettikleri üstünlükler hakkında birkaç söz söyleyelim. Bir Haçlı Seferi söz konusu olduğunda her zaman egemen papalara başvurulurdu; kutsal savaş onların adına vaaz edilir ve onların himayesi altında sürdürülürdü. Haçlı sancakları altına yazılan savaşçılar, papadan kendilerini Kilise'ye bağlı olmaktan başka her türlü bağımlılıktan kurtaran ayrıcalıklar aldılar; papalar Haçlıların koruyucusu, ailelerinin desteği, mallarının koruyucusu oldular; Haçlılar tüm farklılıklarını papalara sundular ve tüm çıkarlarını papalara emanet ettiler.

Egemen papazlar başlangıçta Haçlı Seferlerinden elde edebilecekleri üstünlüklerin farkında değillerdi. İlk Haçlı Seferinde, mücadele etmesi gereken düşmanları olan Urbanus, haçı almaya ikna ettiği savaşçılardan yardım istemeyi düşünmedi; papalar kutsal savaşların kendilerine sağlayacağı üstünlüğü ancak ikinci Haçlı Seferinde anladılar. Bu dönemde bir Fransa kralı ve bir Alman imparatoru bir bakıma Papalığın komutanlarıydı; üçüncü Haçlı Seferinde papa, Thomas Becket'in öldürülmesinin kefareti için II. Henry'yi haçı üstlenmeye zorladı. Henry'nin ölümünden sonra oğlu Richard, Papa'nın işaretiyle Doğu'ya doğru yola çıktı. Bu Haçlı Seferi sonucunda, anlattığımız gibi, İngiltere krallığında büyük karışıklıklar çıktı; papalar İngiliz halkına yasalar vermek için bunlardan yararlandılar ve Richard'ın ölü-

münden birkaç yıl sonra, kardeşi ve halefi kendisini Roma sarayının vassalı olarak kabul etti.

Haçlı Seferleri papalar için Avrupa'nın tüm devletlerinde egemenliğin temel niteliklerini gasp etmek için bir bahaneydi; kutsal savaş adına, her yerde hem orduları hem de vergileri toplama hakkına sahip oldular; Hristiyan âleminin tüm ülkelerinde görevlendirdikleri elçiler kendi adlarına yüce erki kullandılar; bu elçilerin varlığı saygı ve korku uyandırdı; iradeleri kanunlardı. Haçla silahlanmış olarak, tüm din adamlarını efendileri olarak yönetiyorlardı ve din adamları tüm Hristiyan uluslar arasında en büyük üstünlüğe sahip olduklarından, papaların imparatorluğunun artık herhangi bir muhalefeti ya da sınırı yoktu.

Kilise önderlerinin Haçlı Seferlerinde buldukları üstünlüklerin hiçbirini unutmadığımız anlaşılabilir: işte güçlerini kullanırken karşılaştıkları engeller ve zorluklar.

Papaların imparatorluğunun kutsal savaşlar sırasında Asya'da çok az bir artış gösterdiğini kabul etmek gerekir; Doğu'daki Hristiyan müstemlekelerini sürekli rahatsız eden ve müdahale etmek zorunda kaldıkları kavgalar ve anlaşmazlıklar, güçlerine güç katmadan sıkıntılarını artırdı.

Sesleri her zaman Haçlı kalabalığı tarafından dinlenmedi; bazen haçlı askerleri bile papaların iradesine direndi ve öğütlerini küçümsedi. Vatikan'ın elçileri sık sık ordunun önderleriyle karşı karşıya geliyorlardı ve ordugâhlarda kişiliklerine her zaman saygı duyulmuyordu. Papaların Haçlı Seferlerini yönettikleri varsayıldığından, önlemeye güçlerinin yetmediği talihsizliklerden ve karışıklıklardan bir şekilde sorumluydular: bu ahlaki sorumluluk onları bazen sert bir şekilde yargılanmaya maruz bırakıyor ve bilgelik ve yetenek konusundaki itibarlarına zarar veriyordu.

Haçlı Seferlerinin ruhunun kötüye kullanılmasıyla, papalar

hırslarının çoğu zaman dinden daha fazla ilgilendiği savaşlara sürüklendiler; o zaman geçici güçlerini düşündüler ve bu onların en zayıf noktasıydı; daha yüksek bir desteğe bağlı olduklarında asla güçlü olmadılar; Haçlı Seferleri onlar için kendilerini yükseltmek için kullandıkları bir kaldıraç haline geldi; ancak buna çok fazla bağlı olduklarını ve bu kaldıraç onları başarısızlığa uğrattığında erklerinin sallandığını kabul etmek gerekir. Kaybettiklerini yeniden kazanmak isteyen papalar, on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda Haçlı Seferlerinin ruhunu yeniden canlandırmak için inanılmaz çabalar sarf ettiler; artık sorun Asya'ya gidip Sarakenlerle savaşmak değil, Avrupa'yı Türklerin istilasına karşı savunmaktı. Hristiyan âleminin içinde bulunduğu tehlikeler karşısında, papaların davranışları en büyük övgüyü hak ediyordu ve gösterdikleri gayret tarihçiler tarafından yeterince takdir edilmemiştir. Ancak Haçlı Seferleri için duyulan coşkunun zamanı geçmişti. Egemen papaların elde ettikleri başarı hiçbir zaman çabalarıyla orantılı olmadı ve teşebbüslerinin beyhudeliği, onların üstünlükleri ve güçleri hakkındaki düşünceleri zorunlu olarak zayıflattı.

Albigeoislara karşı yapılan Haçlı Seferi onlara çok az fayda sağladı; bu savaşı doğuran hoşgörüsüzlük Haçlı Seferlerinden kaynaklandı; ondan doğan Engizisyon, bastırıldığından daha fazla tutku uyandırdı. Engizisyonla Kilise bu dünyada insanlığa çok fazla benzeyen bir yargı yetkisi üstlendi; hükümleri cennete ya da gelecekteki bir yaşama havale edildiğinde çok daha fazla saygı görüyordu.

Kutsal savaşları sürdürmek için ruhban sınıfına yüklenen haracların büyüklüğüne hiçbir şey denk olamaz. Öşürler sadece Haçlı Seferleri için değil, her Haçlı Seferi teşebbüsü için; sadece Doğu'ya yapılan seferler için değil, Roma sarayının düşmanlarına

karşı yapılan her teşebbüs için alınıyordu. Sonunda en beyhude bahanelerle haraçlar toplandı; bütün Avrupa papalara hararetli uyarılarda bulundu; önce temsilcilerin haraçları toplama katılı ından  ik yet edildi; daha sonra inananlardan zorla alınan hazinelerin uygulanmasındaki sadakatsizlikleri de aynı derecede rezalet konusu oldu. Papalık erkine, her çevreden yükselen ve sonunda Luther'in korkunç sapkını ına silah sağlayan bu  ik yetlerden daha fazla zarar veren bir şey olamazdı.

Papaların Orta  a daki tarihi, söylediklerimizin kanıtını tamamlamaktadır. III. Innocent'e kadar bir yüzyıl boyunca egemenlikleri sürekli arttı; bu dönemden sonra VIII. Boniface'a kadar bir başka yüzyıl boyunca azaldı ve bu dönemde denizlerin ötesindeki Haçlı Seferleri sona erdi.

Son günlerde, yazarlar Kilise önderlerinin gücü hakkında çok şey söylediler; ancak gerçeklerden çok sistemlere göre - Orta  a dan çok kendi çağımızın ruhuna göre - yargıladılar. Egemen papaların dehası, bilhassa hırslarını daha g c l  bir ı ı a yerleştirmek amacıyla çok  v lm  t r. Ancak papalar gerçekten kendilerine atfedilen deha ve hırsa sahip olsalardı, esas olarak devletlerini yüceltmek ve hükümdar olarak erklerini arttırmak için  alı acaklarına inanmalıyız. Yine de bunda başarılı olamadılar ya da buna hiç teşebbüs etmediler. Aslında, çoğunlukla ya lılık çağına gelmiş olan insanlar ne yapabilirdi? Tahta yeni geçmiş olan prensler, erklerini g c lendirmek ve toplumların bebeklik ve gençlik dönemlerine ait tutkularına hakim olmak için ne yapabilirdi? Birbiri ardına gelen papalar güruhu arasında, birçoğu üstün bir deha ile donatılmı ken, diğerleri sadece orta derecede bir yetkinliğe sahipti; her yapıdan ve her düşünce yapısından adam, Aziz Petros'un koltu unu arka arkaya işgal etti; yine de, zevkleri, tutkuları ve yetenekleri ile bu kadar farklı olan bu adamların hepsi

aynı şeyi hedefledi ve hepsi aynı şeyi yaptı; bu nedenle, kendilerinde olmayan bir itici güce sahiplerdi, bunun nedeni prenslerin bayağı siyasetinden başka bir yerde aranmalıdır.

Bu, papaların ruhani imparatorluğunu ve geçici imparatorluğunu aynı manzarada izleyecek ilginç bir tarih olurdu. Bir yanda hiçbir şeyin karşı koyamayacağı, dünyayı yerinden oynatan bir güç - her daim aynı olan, bir emanet ya da kutsal bir miras gibi papadan papaya aktarılan bir irade; öte yanda insan gibi zayıf ve değişken bir siyaset - kendisini en aşağılık düşmanlarına karşı bile zorlukla koruyabilen ve her an devrimlerin soluğunun sarsma gücüne sahip olduğu bir güç - görünce kim şaşırmas ki? Bu minvalde, yeryüzünde daha önce hiç görülmemiş ve papaların bu kırılğan ve geçici dünyaya ait olmadığına inanmaya yol açacak bir imparatorluk sunulduğunda hayal gücü kamaşırdı; cehennemin yıkamayacağı, dünyanın bozamayacağı, herhangi bir ordunun yardımı olmadan ve birkaç kelimenin basit yükselişiyle, her şeyi daha çabuk bastıran ve tüm zaferleriyle eski Roma'dan daha zorlu olduğunu kanıtlayan bir güç. İmparatorluklar tarihi bize bundan daha muhteşem bir manzara sunabilir mi? Ama resmin diğer tarafında, canlılıktan yoksun bir hükümet, öngöründen yoksun bir yönetim, *kral soyundan* gelen, ataletli, ürkek bir ihtiyar tarafından yönetilen bir halk, harabeye dönmüş ve otların altında saklanmış ebedi şehir karşısında kim acımaz ki? Neredeyse doğaüstü bir güce bu kadar yakinken, zayıflığı, belirsizliği, aşağıdaki şeylerin ortak kırılğanlığını ve tüm sefaletiyle insanlığı gördüğümüzde, papaların çifte gücünü, yeryüzündeki vekilleri ve imgeleri oldukları İsa Mesih'in kendisiyle - çift tabiatı bize bir yanda ihtişamla parlayan bir Tanrı, diğer yanda çarmıhla yüklü ve dikenlerle taçlandırılmış basit bir ölümlü sunan İsa Mesih ile - karşılaştırmamıza neden izin verilmesin?

Eğer bu manzaranın temel özellikleri doğruluktan yoksun değilse, bize sunulduğu şekliyle papaların siyasetine nasıl inanabiliriz? Egemen papaların yaptıkları büyük işlerde Hristiyanlığın ruhunu izlediklerini düşünmek daha doğal değil midir? Güçlerinin dönemi olan orta çağda, bu ruh tarafından kendilerinden çok daha fazla yönlendirildiler; daha sonra ve papalar dehâlârına ve hırslarına atfedilenlere benzer tasarımlara sahip olduklarında, güçleri azaldı. Kendini çağının ruhuna teslim eden ve Kilise'nin üstünlüğüyle kendini destekleyen VII. Gregory ile Voltaire'in büyük bir prens olarak adlandırdığı ve sadece bilinen siyaset birleşenlerini kullanan II. Julius'u karşılaştırmamız yeterlidir.

Papalık erki, temelleri ve kökleri fikirlerde ve inançlarda olan tek erkti. Bu güç dünyaya, daha doğrusu dünyanın kendisinden istediği yasaları, bilgiyi ve desteği veriyordu. Papalar iki büyük aydın arasında yaptıkları ünlü karşılaştırmada haklıydılar. Kilise başkanlarının erki, prenslerin erkinden çok daha fazla uygarlığa doğru ilerliyordu. Dünyanın uygarlaşabilmesi için papaların büyük bir güce sahip olması önemliydi ve onların gücüne duyulan ihtiyaç uygarlığın ilerlemesini destekliyordu.

Dünya medeni kanunlar ve siyasi erklerden ziyade fikirler ve inançlar tarafından yönetildiği sürece, papalar en büyük etkiye sahip oldular; prenslerin ve ulusların çıkarları ve hakları daha iyi düzenlendiğinde; dünya fikirlerin imparatorluğundan kanunların imparatorluğuna geçtiğinde; tek kelimeyle, geçici güç Avrupa'da iyice yerleştiğinde ve toplumun manevi gücüne üstün geldiğinde, papalar zorunlu olarak üstünlüklerini kaybettiler. Bizden önceki çağlarda papalık gücünün doğuşunun, ilerleyişinin ve çöküşünün tarihi böyledir.

Papalar hakkında söylediklerimiz, Kilise'nin Orta çağda Avrupa toplumu üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu açıkça

göstermektedir; ancak bayağı akıllar henüz Hristiyanlığın tüm faydalarını almaya hazır değildi. Barbarlığın batıl inançlarla ittifakı gerçek bilginin ilerlemesini geciktirdi. Barbarların tutkuları ve gelenekleri hâlâ bazı yararlı kurumlarla karışmış durumdaydı.

Franklar, Germenler ve Gotlar, Avrupa'nın en zengin ülkelerini ele geçirdiklerinde, fethin tüm haklarını kullanmışlar ve bu haklar Avrupa toplumunun yasaları haline gelmiştir. Kendimize, fethedilen ülkenin her tarafına dağılan, toprakları ve üzerinde yaşayanları paylaşan, komutanlarının ve en büyük generalinin ısharetiyle ortak düşmanla savaşmak ve mülklerini savunmak için her zaman harekete geçmeye hazır olan muzaffer bir ordu tasvir ederek Orta çağın yönetimi hakkında bir fikir edinebiliriz.

Bu askeri müstemlekedeki düzen ve itaat devam ettiği sürece, kamu düzeni büsbütün bozulmadı ve bu tür bir yönetim daha akıllıca kurumların yerini doldurabilirdi. Ama yardımlaşma ve sadakat, itaat ve koruma ilişkileri zayıflar zayıflamaz, toplum – daha doğrusu feodal yönetim – artık yetkiye teslim edilmiş bir ordunun, subayları ve askerleri artık bir baş tanımayan, yönlendirmeye tabi olmayan ve binlerce farklı ölçüt altında tehlikede savaşan bir ordunun görüntüsünden başka bir şey sunmuyordu.

Vasallar her şeyden önce prence bağlıydılar, çünkü topraklarını ve makamlarını ondan almışlardı. Bu topraklar ve makamlar kalıtsal hale gelince, sahipleri kısa sürede kendilerini bağımsız kılmak ve yalnızca hükümdara ait olan ayrıcalıkları kendilerine mal etmek istediler; para basmak, yargı yetkisine sahip olmak ve kendi adlarına savaşmak gibi. O zamandan beri itaatin neredeyse hiçbir izi kalmadı.

Toplumun bu çöküşü, daha doğrusu feodal sistemin bu yozlaşması, ikinci ırkın sonuyla ilişkilendirilebilir. Charlemagne, Kaisar'ın İmparatorluğu'nu yeniden kurma çabalarında, toplumsal

sözleşmeye şiddet uyguladı ve olağanüstü çabaları kraliyetin güçlerini yiyip bitirdi. Çok güçlü bir şekilde eğdiği yay, haleflerinin elinde kırıldı ve imparatorluğu, artık büyük bir yapının yükselişiyle desteklenmediğinde parçalandı. Şarلمان kendini feodalizmin yasalarından kurtarmak istiyordu; onun zayıf halefleri altında feodalizm de kendini taçtan kurtarmak istiyordu. Feodal sistemin en büyük kötülüğü, toplumun düzenini ve güvenliğini gözetebilecek tüm koruyucu gücü, tüm vesayet yasalarını yok etmesiydi.

Tüm yetkileri elinden alınan hükümdar, ne masumiyetin destekçisi ne de suçun intikamcısı olabiliyordu; ne savaşta arabulucu ne de barışı bozan anlaşmazlıklarda hakem olabiliyordu. Kılıcı olan herkes tarafından kullanılan egemenlik, hiç kimse onun gücünü hiçbir yerde kabul etmeden her yere yayılmıştı; egemen gücün enkazı için ellerinde kılıçla tartışanlar arasındaki kargaşa ve karışıklık böyleydi.

Hiçbir şey bu manzaradan daha acı verici olamaz; feodal kargaşaya eşlik eden aşırılıkları bilmeyen yoktur. Bu konuda daha fazla konuşmak tasarımızın bir parçası değil; yapmamız gereken görev daha az acı verici bir görev: bakışlarımızı eski zamanlara çevirirsek, bu sadece kurumlarımızın kökenini keşfetmek içindir ve barbar bir çağın devrimleri arasında, sadece yararlı ve kalıcı olan ne ürettiklerini duyurmak zorundayız. Daha fazla ilerlemeden önce ve birkaç teselli edici fikri üzücü ve acı verici görüntülerle karıştırmak için, feodalizmin kötüye kullanımlarının yanında, çağdaş toplumun feodal sistemden aldığı faydaları ve ondan sonraki çağların yararı için büyüyen mutlu uygarlık marazlarını göstereceğiz.

Eğer feodal hükümet düzensizlik kaynakları içeriyorsa, düzensizliğin doruğa çıkmasını ve kötülüğün çaresiz kalmasını en-

gellemiştir. Kargaşayı ve iç savaşları desteklediyse de, Avrupa'yı fatihlerin ve zorbalığın öfkesinden korudu. Vasallar kendi istekleriyle topraklarını terk etmeye razı olmazlardı; sadece belirli bir süre için savaşta hükümdarlarını takip etmek zorundaydılar. Avrupa'da genel olan feodal sözleşmenin bu durumu, toprakların savunulması için elverişli bulundu ve her istila tasarısının önüne engeller koydu. Her tarafa yayılmış olan kuvvetler, her ülkeyi yabancı bir düşmana karşı korumaya hizmet ediyordu ve hırslı bir önderin tasarımlarına yardımcı olmak için hiçbir yerde toplanamazdı.

Tutkuların her şeyi yaptığı ve yasaların hiçbir şey olmadığı, hiçbir siyasi çıkarın insanları birbirine bağlamadığı bir zamanda, bir prensin ordular toplayıp Avrupa'yı yakıp yıkmasına ne engel olabilirdi? Bir fatihın birkaç krallığı zapt etmesini ve halkı sadece silah gücüyle desteklenen zorbalığın tüm aşırılıklarına maruz bırakmasını ne engelleyebilirdi? O halde Avrupa toplumu, barbarlığın ortasında Doğu zorbalığına av olmama ve istila savaşlarından korunma üstünlüğünü feodal soyluların direniş ruhuna borçluydu.

Feodalizmin savunulması gereken hakları ve ayrıcalıkları vardı; bu hakların ve ayrıcalıkların savunulması doğal olarak bağımsızlık fikirlerine yol açtı ve bu bağımsızlık fikirleri sonunda toplumun tüm sınıflarına yayıldı. Unutulmamalıdır ki İngiliz baronları, feodal sözleşmenin ayrıcalıklarını ve haklarını savunurken ülkelerinde özgürlüğü tesis etmişlerdir.

İtaat ve korumanın, hizmet ve görevlerin karşılıklılığı bazı cömert duyguları canlı tutuyordu. Feodal ilişkilerden, ne kölenin körü körüne boyun eğmesi ne de cumhuriyetçinin makul boyun eğmesi olan, hükümdara bağlılık ve saygı ruhu doğdu. Çağdaş zamanlara kadar monarşilerde toplumun koruyucu ilkesi olarak

kabul edilen bu duygu, özellikle Fransız soylularının ayırt edici yapısı haline geldi.

Haçlı Seferlerinin tarihi bize baronların ve şövalyelerin hükümdarlarına olan bu bağlılıklarının birçok örneğini sunar. Haçlı üstlenen Fransa kralları Doğu’da herhangi bir tehlikeyle karşılaş-tıklarında, onlara eşlik eden cesur şövalyelerden hangi saygı ve sevgi kanıtlarını almadılar? Mısır’da tutsak olan ordunun, IX. Louis’nin tutsaklığına üzülme için kendi tutsaklığını unutmasın-dan daha dokunaklı ne olabilir! Afrika kıyılarında, Fransız savaşçıların kötülüklerle boğuştuklarını, ama Fransa kralının ölü-müne ağlamaktan başka gözyaşı dökcek bir şey bulamadıklarını görmekten kim etkilenmez?

Feodal ilişkilerden kaynaklanan bu sadakat bağları insanların zihinleri üzerinde o kadar güçlüydü ki, Haçlı Seferlerinin vaizleri bazen öğütlerinde bu bağlara başvuruyorlardı. Feodalizmin gö-revlerini İncil’in emirleriyle birlikte vaaz ettiler ve Hristiyan sa-vaşçıları çarmıha germeye teşvik etmek için onları “İsa Mesih’in tebaası” olarak adlandırdılar.

O zamanlar yasaların yokluğunu gideren ve kibar toplum-larda insanları çoğu zaman yasalardan daha iyi hale getiren onur konusundaki duyarlılığı, söze olan o dokunulmaz sadakati tüm saflığıyla bulmak için feodal hükümet zamanlarına geri dönme-liyiz. Askeri zafere dair tüm fikirlerimiz, cesarete verdiğimiz sı-nırsız saygı, aramızda yalana ya da suç işlemeye atfedilen derin horgörü, bu uzak döneme kadar izlenebilir. Feodalizm ulusların ruhuna ve yapısına öylesine karışmıştır ki, çağdaş toplumların onunla bir ilişkisi olmayan hiçbir kurumu yoktur; alışkanlıkları-mızda, davranışlarımızda ve hatta konuşmalarımızda bile her yerde onun izlerini görürüz.

Burada tek bir gözlemi eklememe izin verin. Sözlerimizle kö-

kenimize karşı çıkmamız boşunadır; zevklerimiz, duygularımız ve bazen de hazlarımız bize bunu sürekli olarak hatırlatır. Aslında, bir yandan yeni fikirler okulunda şekillenen aklımız Orta çağda iğrenç olmayan hiçbir şey bulamıyorsa, öte yandan cömert tutkuların görüntüsünden etkilenen hayal gücümüz neden kendisine eski zamanları temsil etmekten ve cesur şövalyeler ve şövalyelerle kaynaşmaktan zevk alıyor? Katı bir felsefe, feodalizmin barbar geleneklerine ve atalarımızın vahşi tavırlarına ölçsüz suçlamalar yöneltirken, nasıl oluyor da bu tavırların ve bu geleneklerin bize bıraktığı hatıralar, şairlerimize bize bu kadar cazibeyle dolu görünen resimler ilham ediyor? Neden bu hatıralar şiirlerimizde, hikayelerimizde ve sahnelerimizde her gün aynı başarıyla canlandırılıyor? Hayal gücümüzde aklımızdan daha fazla vatanseverlik olduğunu söylemek doğru olur mu, zira biri bize ülkenizin tarihini unuttururken, diğeri bize durmadan hatırlatıyor?

Haçlı Seferleri feodal sistemin suistimallerini yok etmeye yardımcı oldu; sistemin cömert duygulara ilham verdiği her şeyi korumaya hizmet etti ve aynı zamanda uygarlık için elverişli olan şeyleri geliştirmeye de katkıda bulundu. Feodalizm ve Haçlı Seferlerinin yararlı etkileri hakkındaki taslağımızı, bu dönemde toplumun farklı sınıfları üzerinde etkili olan devrimi anlatarak bitireceğiz. İlk olarak soylular dikkatimizi celp edecektir.

Soylular, ataların anısının herhangi bir şey için hesaba katıldığı her ulusta bulunur. Soyluluğun Franklar ve Avrupa'yı istila eden diğer barbar halklar arasında yaygın olduğuna şüphe yoktur. Ancak on birinci ve on ikinci yüzyıllardan önce bu soyluluğa hangi açıdan bakılıyordu? İlk başta nasıl oluşturulmuştu? Irkların açıklaması nasıl aktarıldı? Bu soruların yanıtlanmasına yardımcı olacak elimizde çok az anıt var ve Orta çağ tarihini iyice incelediğimizde, en eski ailelerin kökenini açıklamakta zorlandıklarında,

bunu geçmişin gece vaktine atfetmekle yetinen soybilimcileri taklit etmekten başka yapacak bir şeyimiz yok.

Nesillerin ne kadar hızlı geçip gittiğini ve uygar zamanlarda bile çoğu ailenin tek bir yüzyıl boyunca kendi tarihini yazmasının ne kadar zor olduğunu düşündüğümüzde, cehalet ve barbarlık dönemlerinde en ünlü ailelerin anısını korumak için bu kadar az araç olmasına şaşırabilir miyiz? Yazılı belgelerin neredeyse tamamen yokluğuna ek olarak, gerçek ihtişam fikri, kahramanlık örneği oluşturan fikir, insanların akıllarına, uzun süre hatırlamalarını sağlayacak kadar güçlü bir şekilde henüz nüfuz etmemişti[97]. Bu barbarlık dönemlerinde, insanlar ve hatta prensler çoğu zaman yalnızca fiziksel nitelikleri ya da bedensel kusurlarıyla ayırt edilirdi. Bu gerçeğe ikna olmak için, Pepin-le-Bref (Kısa Pepin), Charles-le-Chauve (Kel Charles), William-le-Roux (William Rufus ya da Kızıl), Louis-le-Gros (Şişman Louis), Frederick-Barbareusse (Frederick Barbarossa ya da Kızıl Sakal) ve çağlarının sadece gözlerine çarpan ve en kaba algılama için açık olan şeylerle tanımladığı diğerlerinin isimlerini bulduğumuz Orta çağ krallarının listesine bakmamız yeterlidir. Bir gözlemci için, eski kroniklerin eylemlerini anlattıkları kişileri bize nasıl tanıttıklarını görmekten daha ilginç çok az şey vardır. Resimlerinde prenslerin ve kahramanların saçlarının rengini, boylarını ya da yüzlerini asla atlamazlar ve tarihi tasvirleri (karşılaştırma yapmama izin verilebilir mi?) tarihin bir bölümüne, günümüzde yolların pasaportlarına yazılan betimlemelerden çok daha az benzerlik gösterir.

Eğer bir yazarın söylediği gibi, tüm insan henüz anlaşılmamışsa, erdemin başka herhangi bir dönemde olduğu gibi bilinmediği söylenemez; ancak erdem fikri o zamanlar görev fikri içinde kaybolmuştu ve vicdanın sesi ya da alışkanlığın mütevazı içgüdüsünden başka bir şey olmayan tek görev duygusuyla, in-

sanların hafızasında yaşamayı hayal etmiyorlardı[98]. Bir ismi resmetme arzusu yeni doğmakta olan bir uygarlığa aittir. Uygarlık ilk ışıklarını saçtığında, ahlaki yücelik fikirleri eski ailelerin isimlerine bağlandı ve rahatlıkla söylenebilir ki, şerefın değeri hissedilmeye başlamadan önce soyluluk gerçek anlamda tesis edilmemiştir. Ancak kesin olan bir şey varsa, o da Haçlı Seferleri sırasında soyluluğun daha önce hiç sahip olmadığı bir saygınlık kazanmış olduğudur. Soyluların Hristiyanlık uğruna yaptıkları, Avrupa'da kendilerini meşgul ettikleri kaleye karşı kale savaşlarından çok farklı işlerdi. O zamandan beri asalet, tarihteki kayıtlarını buldu ve dünyanın onun yiğitliği hakkında beslediği kanaat, onun en yüce unvanı haline geldi.

En gerçek olgulara ve en olası görüşlere başvurursak, soyluluk ayrımlarının başlangıçta büyük makamlara, ama esas olarak mülkiyete dayandığına inanmak için nedenlerimiz vardır. Feodal sistemde sadakat ya da saygı yemini toprak ya da mülk için edilir ve hükümdarın koruması talep edilirdi. Mülk sahibi olmayan kişi için ne bir sözleşme ne de bir ayrıcalık vardı; ne verecek bir şeyi ne de alacak bir şeyi vardı; Joinville zamanında soylulara *zengin insan* denirdi. Fransa'da büyük bir mülk sahibi, haklı olarak soyluydu; mahvolur ya da yağmalanırsa, torunları yine kalabalığa karışırdı: barbar bir çağın gelenekleri bunu böyle kurmuştu. Ne gariptir ki, aşırı uygarlığın bir ulusu aşırı barbarlıkla aynı duruma getirebildiği zamanlar vardır. Siyasal yanlısamalar dağıldığında ve toplumun salt özünden başka bir şey kalmadığında, üstünlük kuracak ve rütbeleri belirtecek olan yine mülkiyettir. Topraklar artık asker beslemeyecek, ama onları desteklemek için vergi ödeyeceklerdir; artık feodal yardım görevine uyma yükümlülüğü altında olmayacaklardır; ama egemen erkten alacakları koruma karşılığında hükümdara nüfuzlarının desteğini borçlu olmaya devam edeceklerdir.

Orta çağda aristokrasi toprak üzerine kurulduysa, toplum bu durumdan büyük bir üstünlük elde etti; zira değişmeyen, her zaman aynı olan toprak mülkiyeti, bir halkın kurumlarını ve görüşlerini, çoğu zaman bir ülkeye diğerinden daha fazla ait olmayan ve bu nedenle kendi içinde yozlaşmanın marazlarını taşıyan sanayi mülkiyetten daha iyi korur. Eğer eskiden soyluluğun kendisini ticaret ve sanayi spekülasyonlarına bırakarak alçalmasının nedeni buysa, bu şekilde yerleşen kullanımın en azından saygın bir amacı olduğu ve yararlı bir ilkedен kaynaklandığı kabul edilmelidir[99].

Toprak mülkiyeti o zamanlar sosyal devlet üzerinde öyle bir etkiye sahipti ki, toplumun maruz kaldığı değişiklikleri yargılamak için yaşadığı değişikliklerden haberdar olmak yeterlidir. Robertson, “Belirli bir dönemdeki mülkiyetin durumu keşfedilir keşfedilmez,” der, “aynı zamanda kralın ya da soyluların sahip olduğu gücün derecesinin ne olduğunu kesin olarak belirleyebiliriz.” Haçlı Seferleri sırasında, dini ve medeni kanunlar soyluların topraklarını yabancılaştırmalarına izin veriyordu. Bunların büyük bir kısmı bu ölümcül ayrıcalıktan yararlandı ve topraklarını satmakta tereddüt etmedi; bu da mülkiyeti ve dolayısıyla iktidarı yerinden etti. Böylece soylular gücünü kaybetti ve kraliyet, aristokrasinin kaybettiği gücü kazandı.

Bununla birlikte, Haçlı Seferleri soylular için iyi meyveler vermedi; beyler Doğu’da prenslikler elde ettiler; Yunanistan ve Suriye şehirlerinin çoğu, kutsal savaşların sancakları altında kayıtlı kontları ve baronları efendileri olarak tanıyan birçok lordluk haline geldi; bazıları, daha da şanslı, Davut’un ya da Konstantinos’un tahtına çıktı ve Hristiyan âleminin en büyük hükümdarları arasında yer aldı.

Askeri tarikatlar da aynı şekilde soylulara yıkıcı savaşlarda

yaşadıkları kayıpların telafisini sunuyordu. Bu tarikatların hem Batı'da hem de Doğu'da muazzam mülkleri vardı; Avrupa soyluları için barışta bir sığınak, savaşta ise bir kahramanlık okuluydular.

Bu dönemde soyadları kullanılmaya başlandı ve armalar kabul edildi. Her beyefendi kendi adına mülkünün adını ya da sahip olduğu lordluğun unvanını ekledi; armasına ailesini ayırt eden ve soyluluğunu gösteren bir işaret koydu; soybilim bir bilim haline geldi ve araştırmalarıyla ırkların resmedilmesini kutsadı. Günümüzde bu bilime atfedilen değer ne olursa olsun, çoğu zaman ünlü ailelerin tarihine ve bazen de bu ailelerin ait olduğu ülkenin genel tarihine büyük bir ışık tuttuğunu kabul etmek gerekir.

Her şey bizi soyadlarının kökenine inanmaya yönlendiriyor[100] ama bilhassa da armalar, Haçlılar sayesinde ortaya çıkmıştır. Bir lord kendi malikanesinden dışarı çıkmadığında ayırt edici bir işarete ihtiyaç duymuyordu; ancak kendini evinden uzakta ve Haçlı kalabalığının içinde bulduğunda kendini diğerlerinden ayırt etme ihtiyacının farkına vardı: kutsal savaşlarda çok sayıda aile mahvoldu ya da yok oldu. Mahvolanlar, kendilerine kalan tek servet olan soyluluklarının hatırasına daha sıkı bağlandılar; ailelerin yok olmasından sonra, onların yerine yenilerini koyma ihtiyacı hissedildi; soylu yaratma uygulaması Philip-le-Hardi döneminde başlatıldı[101]. Yeni soylular ortaya çıkar çıkmaz, eski soylular olarak kabul edilmek daha önemli hale geldi. Mülkiyet, kendisi de bir mülk haline gelen, tarih tarafından kutlanan ve toplum tarafından kabul edilen bir ismi korumak ve aktarmak için yeterli görünmüyordu. İşte o zaman soyluluk, ayrıcalık işaretlerine daha fazla değer vermeye başladı.

Feodal yönetimin sonunda, soyluların hâlâ büyük ölçüde or-

dunun gücünü oluşturduğu doğrudur; ancak devlete yeni bir yapıda hizmet ediyorlardı; feodalizmden çok şövalyelik ruhuna uyuyorlardı. Bir varlıklı insan mülkü için hükümdarına saygı göstermiyor, ama ona sadık kalacağına dair kılıcı üzerine yemin ediyordu.

Feodal hizmetler gerekli olmaktan çıkar çıkmaz, soylular kişisel hizmet için gayretlerini artırdılar. Artık korkunç olmadıklarında krallar onları hevesle karşıladı; böylece kaybettikleri üstünlüklerin büyük bir kısmını sarayların gözünde geri kazandılar. Toplumda hâlâ ilk sırada yer aldıkları ve diğer sınıflar üzerinde büyük bir üstünlük sağladıkları için, örnekleriyle ulusun ruhunu ve görgü kurallarını parlatmaya devam ettiler ve özellikle onların sayesinde, Fransızları Avrupa'nın tüm ulusları arasında bu kadar uzun süre ayırt eden zarif davranışlar oluştu.

Bununla birlikte, soyluların meydana gelen değişikliklerle ne kazandığını ve ne kaybettiğini kesin olarak söylemek zordur. Kuşkusuz varlıklarında daha parlak bir şey vardı, ama aynı zamanda daha az sağlam bir şey de vardı. Ellerinde tuttukları onursal ayrıcalıklar, onlara gerçek bir güç vermeksizin, onlara karşı toprak gücünün yaptığından daha kıskanç tutkular uyandırdı; çünkü insanın kendine olan sevgisinin, başkalarındaki zenginlik ve güce, ayrımlara katlandığından daha iyi bir zarafetle katlandığı söylenebilir.

Aynı şekilde, toplum ilerledikçe, yeni örnekleme araçlarının, yeni kayda değerlik türlerinin ortaya çıktığını da eklemeliyiz; yalnızca soylulara atfedilen ahlaki kanaat gücü, yetenekleri, bilgileri ya da sanayileriyle toplumun refahına katkıda bulunanlara da yavaş yavaş kendini illetti.

Feodalizmin parlak yüzünü gördük; şimdi de şehir ve kırsal sınıflarının içinde inlediği durumdan söz etmemiz gerekiyor. Köy-

lerin ve şehirlerin çoğu, korumasını satın aldıkları ve üzerlerinde keyfi bir yargı yetkisi uygulayan bir barona bağlıydı. Hizmetkârlığa, daha doğrusu köleliğe indirgenen insanın, kendisini baskıya karşı koruyan bir yasası yoktu; emeğinin ürünü, alın terinin ücreti ona ait değildi; kendisi, evinden kaçtığı takdirde her yerde talep edilebilecek bir mülktü. Toprağa zincirlenmiş olarak, karık izlerini takip etmesine yardım eden hayvanı ya da efendisinin soylu yoldaşı olan doru atı sık sık kıskanmış olmalıydı. Serfin dinin ona sağladığından başka bir umudu yoktu ve çocuklarına acı çekerken gösterdiği sabrın örneğinden başka bir şey bırakmamıştı. Ne yaşarken bir sözleşme yapabiliirdi, ne de ölüm saatinde bir vasiyetname. Son vasiyeti yasalar tarafından tanınmadı; onunla birlikte öldü. Bu iğrenç çağın barbarlığını mazur görmek için, Yunanlılar ve Romalılar arasındaki kölelerin daha da korkunç kaderini hatırlamalıyız. Bu durumun insanın sanayi ve sosyal yeteneklerinin gelişmesine ne gibi engeller çıkardığını belirtmemize gerek yok. Bu nedenle ülke ormanlarla kaplıydı ve şehirlerin çoğu yoksulluk ve sefalet görüntüsünden başka bir şey sunmuyordu.

Lombardiya şehirleri ve İtalya'nın büyük bir kısmı feodalizmin boyunduruğundan kurtulan ilk yerlerdi. Gördüğümüz gibi, Almanya'nın imparatorları neredeyse her zaman papalarla anlaşmazlık içindeydi. Şehirler bu çekişmelerden yararlanarak kimsenin itiraz etmediği haklar elde ettiler. Bazıları da bu hakları imparatorlardan satın aldılar ve reddetmeye güçlerinin yetmeyeceği bir şeyi satarak iyi bir pazarlık yaptıklarına inandılar. On birinci yüzyılın ortalarına doğru, ruhban sınıfının ve soyluların İtalya şehirlerinde artık hiçbir etkisi kalmamıştı. Çağdaş bir yazar olan Freisengenli Otto'nun ifadesine göre, İtalya özgür şehirlerle doluydu ve bunların hepsi piskoposlarını kendi surları içinde ikaamet etmeye zorlamıştı; bir şehrin yasalarına ve yönetimine tabi

olmayan bir soylu neredeyse yoktu. Almanya'da şehirler özgürlüklerini daha geç bir dönemde elde ettiler. Tacitus'a göre, şehirlerde oturmayı köleliğin bir işareti olarak gören bu Germanler, sonunda yalnızca şehirler inşa etmekle kalmadılar, aynı zamanda onlarda özgürlük aradılar. Ren Nehri'ndeki şehirler on birinci yüzyılda imparatorlar tarafından özgür kılınmış gibi görünmektedir. Ancak bu şehirlerin çoğu fakirdi, çok az nüfusu vardı ve Alman oligarşisine karşı kendilerini savunamıyorlardı. On dördüncü yüzyılın başlarında, Doğu ticareti ve Haçlı Seferlerinin açtığı iletişim sayesinde zenginleşen birkaç özgür şehir, bir birlik oluşturdu ve bu sayede bağımsızlıklarına saygı duyulmasını sağladı.

İngiltere'de özgürlük ruhu kutsal savaşımlardan önce filizlenmemiştir; çeşitli ayrıcalıklar elde etmiş olan Londra dışındaki şehirler bağımsızlığı hayal bile edemiyorlardı; Virgilius'un zamanında olduğu gibi Britanyalılar dünyanın geri kalanından hâlâ ayrı görünüyorlardı. İngiliz ulusunda özgürlüğün yerel bir mesele değil, daha sonraki bir dönemde karar verilecek genel bir mesele olduğu söylenebilir.

İspanya'da, daha önce de söylediğimiz gibi, Morolara karşı verilen savaş, avamın bağımsızlığını desteklemiştir. Elimizdeki on birinci yüzyıla ait tarihi belgeler, bu dönemde bazı İspanyol şehirlerinin belirli dokunulmazlıklara sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak Cortes'e çağrılan bu şehirlerden ilki, kıskançlık ruhuyla hareket ederek diğerlerini kabul etmeyi reddetmiş, bu da İspanya'da özgürlüğün gelişmesi ve ilerlemesi için çok zararlı olmuştur.

Fransa'nın güneyinde, kasabaların kayıtları bize Haçlı Seferleri döneminden uzun zaman önce özgürlüğün bazı izlerini sunmaktadır. Güzel bir iklimin etkisi, sakinleri canlandıran ruh ve Roma

hukukunun bazı gelenekleri, İspanya ve İtalya'ya sınır olan eyaletlerde, model ya da örnek olabilecek bağımsızlık alışkanlıklarını korumuştur. Fransa kralları bazı kasaba birliklerine hak vermeyi düşündüklerinde, bu fikri krallığın güneyinden almış olmalılar.

Ancak güney şehirlerinin bu imtiyazları müspet kanunlardan ziyade geleneklerle kutsanmıştır. En iyi görüşlere göre, Fransa'da kasabaların resmi ve yasal olarak imtiyazlandırılması, kraliyet toprakları içinde yer alan bazı şehirlere ayrıcalıklar tanıyan Louis-le-Gros'a [Şişman Louis] dayanmaktadır. Louis-le-Gros örneğini VII. Louis ve Philip Augustus takip etmiştir. Çok sayıda şehir, her türlü köleliğin kendi surlarının dışına çıkarıldığını, kendi yargıçlarını seçtiklerini, kendi vergilerini topladıklarını, askeri güç bulundurdıklarını ve tamamen kendilerine ait bir yargı yetkisine sahip olduklarını gördüler. Fransa'da feodal hükümete indirilen ilk darbe buydu.

Bu dönemden önce, şiddet ve soyguna karşı baronlardan yardım istemek âdettendi. Başka bir vesayet gücü ortaya çıkar çıkmaz bu destek terk edildi. Önceleri kalelerde güvenlik arayan serfler ve hatta özgürler, kısa süre sonra eski koruyucuları olan kale kumandanlarına karşı şehirlerde güvenlik aramaya başladılar; şehir sakinlerinin ilk taahhütleri karşılıklı savunma ve karşılıklı korumaydı.

Şehirlerin özgürlüğü loncalarla başlamıştır; insanlar ancak birleştiklerinde güçlü olabilirler. Kriz ya da tehlike anlarında birliğe duyulan bu ihtiyaç o kadar doğaldır ki, toplum huzursuz olduğunda, loncalara benzeyen hizipler ve fırkalar oluşur. Bir kamu kuruluşunun ruhu ya da fırka ruhu, hangi şekilde değerlendirilirse değerlendirilsin, esasen toplumsal yapıya bağlıdır. Özgürlük tek tek insanlardan çok toplumla ilişkili olarak düşünülmüştür; sadece ortaklaşa yararlanılabilecek bir fayda olarak görülmüştür.

Böylece toplum kendisini bireye değil, birey topluma tabi kılmıştır. Tek başına insan hiçbir şey yapamazdı; güç, herkesin haklarını etkili bir şekilde koruyan ve bireysel özgürlüğün ve kamu özgürlüğünün korunmasını gözeten birlikteydi.

Kraliyet toprakları içinde yer alan şehirler imtiyazlarını elde ettiklerinde, bağımsızlık ruhu kısa sürede krallığın diğer şehirlerini de etkisi altına aldı. Haklarını elde etmeyi başaran kasabaların hepsi aynı üstünlükleri elde etmedi; koşullar az ya da çok onları destekledi. Burada özgürlük lorddan satın alındı; orada boyunburuk zorla kırıldı; başka yerlerde, özgürlük ruhunun ve feodal gücün karşılıklı tavizler verdiği anlaşmalar yapıldı.

Haçlı Seferleri sırasında, baronların uzun süre yokluğu, kasabalar için kendilerini hak sahibi yapma fırsatlarını çoğaltmış olmalıdır. Kutsal savaşlar için kendilerini harap eden lordların çoğu, ihtiyaç duydukları para karşılığında, kendilerine bağlı olan kentler üzerindeki tüm haklarını, Asya'daki prenslikleri kazanmayı umdukları için daha isteyerek verdikleri haklarını değiştirdiler.

Kasaba birliklerinin bu şekilde özgürleştirilmesi, büyük vasallar ve krallık için çok farklı bir etki yarattı. Lordların yetkisini zayıflattı, zira özgürlük ruhu onlara karşıydı; kraliyet erkini artırdı, çünkü özgür olan ya da özgür olmak isteyen şehirler krala bakıyordu. Şehirler, bağımsızlıkları tehdit edildiğinde, kralın koruması için yalvarırlardı. Eski tarihlerde Philip Augustus'un baronlara bağlı şehirlere koruma mektupları verdiğini görüyoruz. Böylece krallar, krallıktaki tüm kasaba birliklerinin umudu haline geldi ve özgürlük kendini kraliyetle destekledi. Bu nedenle Fransa'daki şehirler kendi imtiyazlarını korumak için diğer ülkelerde olduğu gibi bir birlik oluşturmadılar; çünkü kraliyet gücünde doğal bir savunma buldular.

Feodalizmi yok edecek olan devrim, kendiliğinden harekete geçmiş gibi görünüyordu. Yeni kazanılmış bir mala sahip olmakta, kasaba birliklerini her zaman tetikte tutan bir huzursuzluk, bir endişe, bir kaybetme korkusu vardır; tam tersine, eskiden kazanılmış bir mala sahip olmakta, baronların gerçek durumu görmelerine izin vermeyen ataletli bir güvenlik vardır. Lordlar yeni fikirlere sadece dar görüşlü bir küçümsemeyle karşı çıktılar ve kılıçlarını yanlarında tuttukları sürece hiçbir şey kaybetmediklerine inandılar.

Bununla birlikte, çağdaş bir tarihçi olan Nogent başrahibi Guibert'in şikâyetlerine bakılırsa, kasaba birliklerine hak tanınması bazı muhalefetle karşılaştı. Bu durumu tehlikeli ve yıkıcı bir yenilik olarak görenlerin sayısı hiç de az değildi. Ancak bu şikâyetlerin, insanların büyük bir kısmının zamanla kutsanmış herhangi bir şeyin değiştiğini görmekten duydukları doğal tiksintiden ve hangi biçimde ortaya çıkarsa çıksın yeniliğin yarattığı o belirsiz güvensizlikten kaynaklandığına inanabiliriz. Gerçek şu ki, hiç kimse o sırada yürürlükte olan değişikliklerin kapsamını bilmiyordu ya da bu konuda bir yargıya varamıyordu. Devrimler, amaçları ya da yapıları ne olursa olsun, süreçlerini tamamlamadan önce asla tam olarak anlaşılmazlar ve asla başlangıçlarında sırlarını açığa vurmazlar.

Louis-le-Gros'tan bir yüzyıl sonra, VIII. Louis tüm kasaba birlikleri üzerinde doğrudan egemenlik hakkına sahip olduğunu iddia etti. Bu, tüm şehirlerin baronlardan kurtuluşlarını tamamlamaları için bir işaretti; bu feodal aristokrasiye vurulan ölümcül bir darbeydi. Sosyal devletin bu büyük devrimi o kadar hızlı ilerledi ki, tarih onun ilerleyişini güçlükle izleyebildi ve Haçlı Seferlerinin bunda oynadığı rolü belirleyemedi.

Eğer o zaman onu harekete geçiren ve durmadan ilerleyerek

yoluna nimetler ve kötülükler eken özgürlük ruhu, bilgece kurumlardan başka bir şey üretmeseydi; her zaman adil sınırlar içinde kalarak sık sık kanlı anlaşmazlıkları körüklemeseydi ve sonunda kendini kalabalığın kör tutkularına karıştırmasaydı, toplum için ne mutlu olurdu! Bu devrimin sonuçlarını çağdaş zamanlara kadar sergileyen, monarşinin feodalizmin yıkıntıları arasından yükselişini ve ardından yeni bir devrime yenik düştüğünü gösteren bir manzara nasıl olurdu! Kadim ve çağdaş zamanları hızlı bir bakışla kucaklayan tarihçi, uygarlığın yeniden canlanışında toplumun en etkin iki gücü olan kraliyet ve özgürlüğün sürekli olarak birbirlerine doğru yürüdüklerini, birbirlerinden karşılıklı destek talep ettiklerini, onları ayıran tüm engelleri yıktıklarını, geçitlerinde buldukları her şeyi yok ettiklerini gördüğünde, ne kadar ciddi düşüncelere konu olur; Sonunda, asırlar süren çabalardan sonra, etraflarında biriken yıkıntıların üzerinde yüz yüze geldiler, ilk bakışta birbirlerini düşman sandılar, birbirlerine karşı savaş ilan ettiler ve aynı savaş alanında birlikte öldüler! [102]

Tanrı korusun ki burada cesaret kırıcı görüntüler sunduğum düşünülmesin! Ben sadece insan ilişkilerinin kırılmasını ve toplumları yönetenlerin öngörü eksikliğini göstermek istedim. Gördüğümüz devrim, belki de özgürlükten çok, siyasi dünyada ilk kez görülen eşitliğin eseridir.

Çağdaşların oluşturduğu bu eşitlik, dillerinde bunu ifade edecek hiçbir sözcüğün bulunmadığı eski cumhuriyetlerde neredeyse hiç bilinmiyordu. Eşitlikten söz eden ilk kitap İncil'dir. Hristiyanlık sürekli olarak tüm insanları Tanrı'nın önünde eşit olarak gösterir. İncil'in amacı büyüklerin gururunu kırmaktır; bu da yararlı bir şeydi. Hangi sahte felsefenin eşitliği kullanarak alçakların gururunu yükselttiğini bilmiyorum. Sonrasında da toplum temellerine kadar sarsıldı.

Haçlı Seferleri sırasında başlayan ve Avrupa'nın davranışlarında ve yasalarında gerçekleşen büyük devrim iki ana döneme ayrılabilir. İlk başta, feodal beylerin kötüye kullandıkları bir gücün ellerinden alınması isteniyordu: bu ilk çağdı – bu özgürlük devrimiydi. Feodal beylerin elinde ayrımlardan başka bir şey kalmadığında, bu ayrımlar gurur ve kıskançlığı tahrik etti ve sonunda her siyasi üstünlüğün alaşağı edilmesi gereken bir zorbalık olduğuna kendilerini ikna ettiler. Bu ikinci çağdı – eşitlik devrimi; ilkinden çok daha korkunçtu, çünkü özgürlük sevgisinden çok daha zor tatmin edilebilen tutkulara sahipti.

Ama şehirler özgürlüğün tadını çıkarırken, taşradaki köylüler ve serfler hâlâ kölelik içinde inliyordu. On dördüncü yüzyıla kadar, bu kalabalık sınıf köleliklerinin zorluklarında hiçbir azalma görmedi. Haçlı Seferlerinin köylülere sağlayabileceği en büyük fayda, eşkıyalığın bir an için durması ve Sarakenlere karşı savaşların sürdüğü süre boyunca ülkede hüküm süren barıştı.

Muhtemelen Avrupa'daki serfler, Batı'nın yasalarına ve geleneklerine göre, Kutsal Topraklar'da *Kudüs Mahkemesi'* ne göre olduklarından daha iyi muamele görmemişlerdir. Haçlı Seferi için kale kumandanlarından alınan köylülerin özgür insanlar olduklarına şüphe yoktur; ancak çoğu sefaletten ya da Müslümanların kılıçlarıyla yok oldu. Evlerine geri dönen az sayıdaki kişiye ne olduğu ise tespit edilememiştir.

Bir ülkede dağınık ve parçalı bir nüfus, şehirlerde olduğu gibi, direnme yeteneğine sahip zorlu bir kitle oluşturmuyordu. Köylüler birbirleriyle nadiren iletişim kurarlardı ve herhangi bir talebi destekleyemez ya da herhangi bir ortak hak tesis edemezlerdi. İnsanın özgürlüğün faydalarını anlaması için biraz zekâyı ihtiyacı vardı ve köylü sınıfı o zamanlar cehaletle vahşileştirilmişti. Şunu da eklemeliyiz ki, bağımsızlık aşkı zenginlikle birlikte geldi;

ve işte bu yüzden şehirlerde taşradan daha önce ve gelişen şehirlerde yoksul olanlardan daha önce ortaya çıktı. Taşradaki serfler fakirdi; özgürlükten nasıl yararlanacaklarını bilemezlerdi. Özgürlük, yaşamın ilk gerekliliklerinden yoksun olan kişi için çok az değer taşır. Emeğe karşı tiksinti duyan savaşçı ve barbar ordular arasında, kendilerini toprağı işlemenin acı verici zahmetine adanların hor görülmesi doğaldı. Bu tiksinti, Avrupa'yı fethedener gibi göçebe uluslar arasında zorunlu olarak daha güçlüydü. Orta çağda köylülere karşı duyulan aşağılama onların özgürlüğüne zarar veriyordu; hatta bu aşağılama onların köleliğini bile sürdürdü. İnsanlar, gerekli olduğu düşünülen ama her özgür insanın küçümsediğı bir görevi yerine getiren insanlara köle muamelesi yapmak zorunda hissediyorlardı.

Kendi kaynaklarına terk edilen ülkenin sakinleri bağımsızlık peşinde değildi; iddia edebileceğı tek iyi şey köleliği seçmekti. Kilise soylulardan daha fazla güven telkin ettiğinden, talihsiz insanlardan oluşan bir kalabalık, bir bakıma sunakların dibine sığındı ve özgürlüklerini ve çocuklarının özgürlüklerini, korunmak için baktıkları şu kiliseye ya da şu manastıra adadı. Din adamlarının bireysel özgürlüğün bu şekilde feda edilmesini nasıl karşıladıkları kadar ilginç bir şey yoktur. Yeni serfleri "İsa Mesih'in egemenliğini çağın özgürlüğüne" tercih ettikleri için kutladılar; "Tanrı'ya hizmet etmenin hüküm sürmek olduğunu" ve "kutsal bir hizmetkârlığın gerçek bağımsızlık olduğunu" eklediler. Bu sözler zamanın tavırları ve fikirleriyle uyum içinde olmalıydı, çünkü her gün manastırlara akın eden ve Kilise'yi kendilerini "İsa Mesih'in hizmetkârları" arasına kabul etmesi için ikna etmeye çalışan çok sayıda erkek ve kadın görülüyordu. Bu nedenle kendilerini diğer insanlardan çok daha özgür görmelerine bugün hayret edebiliriz; ama seçtikleri ve kendilerini bağladıkları zincirleri takmakta bir tür özgürlük yok muydu?

Almanya'nın bazı özgür şehirleri, kendi topraklarındaki köylülerin hak sahibi olmasına katkıda bulundu. Aynı şey, şehirlerin topraklarının önemli olduğu İtalya ve İspanya'da da oldu; İngiltere'de köylülük, kaderlerinin düzelmesi için uzun süre bekledi. Ama hiçbir şey, Avrupa ovalarını kaplayan bu insan kalabalığının çağlar boyunca geçirdiği yazgıyı kesin olarak saptamaktan daha zor değildir; Orta çağın karanlığında, sayısız serf kuşağı, tarihte hiçbir iz bırakmadan yeryüzünden geçip gitmiştir. Eski kroniklerde ve idari yasalarda, araştırmalarımıza ışık tutacak birkaç dağınık bilgiyi güçlükle yakalayabiliyoruz.

Fransa'da, on dördüncü yüzyılın başlarına kadar kralların serflerin haklarının verilmesine ilişkin herhangi bir kararnamesine rastlanmamıştır. X. Louis, 1315 tarihli bir kararnamede şu dikkat çekici sözleri kullanmıştır: "Halkımız arasında birçok kişi kölelik bağlarıyla zincirlenmiş durumda ve bu durum bizi çok rahatsız ediyor...." "Krallığımız," diye ekledi, "Frankların krallığı olarak adlandırılıyor ve söyleniyor; bu şeyin gerçekte ismine uygun olmasını arzu ediyoruz," vb. Fransa kralı, sadece kraliyet toprakları için çıkarılan bu kararnamede, soyluları kendi yolunu izlemeye zorladı. "Aynı kralın, görevlilerin kendilerini Senlis'e nakletmelerini ve "isteyen herkese özgürlük vermelerini", ancak yine de kraliyete geri dönen kulluk hakları için bir miktar ödeme yapmaları koşuluyla emrettiği bir imtiyaznâmeye sahibiz.

Bu döneme ait tüm tarihi belgeler, kralların kendilerini toplumun genel hareketinin başına yerleştirdiklerini her geçen gün daha fazla kanıtlamaktadır. O dönemde yaptıkları her şeyde, kuşkusuz amaçları krallıkta düzeni yeniden tesis etmek ve erklerini feodal kargaşanın şiddet ve aşırılıklarından zarar görenlere sağlanan koruma üzerine kurmaktır. Bununla birlikte, az önce alıntılan kararnameye ve diğer birçok benzerine bakılırsa, siyasetleri

her zaman çıkar gözetmiyordu ve baronların çoğu gibi, bazen serflerin ve kasaba birliklerinin özgürlüğünü vermek yerine satıyorlardı.

Birçok köylü, kendilerine satılacak olan özgürlüğü almaya pek de istekli görünmüyordu. Bazıları yoksulluktan, diğerleri güvensizlikten, büyük bir kısmı da durumlarını değiştirmek istemediklerinden, kendilerine sunulan yararı reddettiler. İnsan ruhu böyledir işte, serf olarak kalmaya karar verdiler, çünkü artık öyle olmamaya mahkûm edilmişlerdi. Bazı eyaletlerde, direnişleri yüzünden karışıklıklar bile çıktı. Bu, zincirleriyle Özgürlüğün kendisine karşı savaşıran kölelerdi. Daha sonraki bir dönemde, jaquerie³¹, vahşi bir halkın tutkularını ateşlemenin onları özgür kılmaktan daha kolay olduğunu ve serfler açısından, boyunduruk altında sabırsızlık ve efendilerine karşı nefretten gerçek özgürlük sevgisine çok uzak olduğunu kanıtladı.

Çokluğun zincirlerini kırmak istediğimizde, kendimizi asla çokluğa yöneltmemeliyiz; alt sınıfların kaderinin iyileştirilmesi için, iyileştirme, bilginin yayıldığı ve kurumların kurulduğu üst sınıflardan gelmelidir. Bahsettiğimiz dönemde olan da buydu. Ülkenin köleliği, ruhban sınıfının özdeyişleriyle, ama bilhassa da uygarlıkla eşzamanlı olarak ortaya çıkan Fransız yargıçlığının etkisiyle büyük ölçüde yumuşatıldı.

On beşinci yüzyılın ortalarında, Fransa'ya sığınan bazı Katalonya serfleri lordları tarafından talep edildiğinde, Thoulouse meclisi *Fransa'*ya ağlayarak giren herkesin özgür olduğunu ilan

³¹ Mayıs ve Haziran 1358'de meydana gelen Büyük Jacquerie, Yüz Yıl Savaşları sırasında Fransa Krallığı'nın içinde bulunduğu kriz ortamında Île-de-France, Picardy, Champagne, Artois ve Normandiya kırsalında köylüler tarafından gerçekleştirilen bir ayaklanmadır. Daha sonraki dönemlerde itaatsizlik ve isyan eden kişilere karşı kullanılan genel bir adlandırma olmuştur. [ç.n]

etti! Mezerai[103], bu gerçeği anlatır ve ekler: “Fransa krallığı öyle bir krallıktır ki, havası onu soluyanlara özgürlük verir ve krallamız o kadar yücedir ki, sadece özgür insanlar üzerinde hüküm sürerler.”

On altıncı yüzyılın başlarında, ne şehirlerde ne de kırsal kesimde köleliğin izine rastlamak mümkündü. Feodalizmin bile çöküşü, eski suistimalleri yok ederken, hükümetleri öngörüle-meyen ve sonuçları içler acısı olacak zorluklarla karşı karşıya bırakmasaydı, tarih bu devrimi ancak alkışlayabilirdi. Halka hiçbir maliyeti olmayan feodal yönetim[104], tamamen devrildiğinde, yeni bir yönetimin masraflarını karşılamak gerekli hale geldi; devlet feodal yasaların kendisine sağladığı savunucuları kaybet-tiğinde, başkaları aranmalı ve hizmetleri ücretlendirilmeliydi. Böylece maaşlı ordulara, düzenli ve sürekli vergilere ihtiyaç du-yuldu. İhtiyaç duyulan parayı sağlamak için sikkelerin değeri düşürüldü, Yahudilere zulmedildi, şiddete başvuruldu ve adalet satıldı – bunların hepsi hem hükümeti hem de ulusu yozlaştırma eğilimindeydi. Maliyenin içinde bulunduğu sıkıntı ve bunun yol açtığı bozukluklar günümüze kadar daha da artmıştır. Bunu dü-zeltmek için, toplumun ahlaki gücü ve yaşamı sık sık ihmal edildi ve para toplama araçları devletlerin tüm siyasetini oluşturdu. Krediye sahip olmak ya da olmamak, bugünlerde hükümetler için ölüm kalım meselesidir. *Kredi, bütçe açığı, iflas*, eskilerin ve Orta çağın pek bilmediği, ama şimdi kralların ve bakanların hu-zursuz ve tedirgin zihinlerinde sürekli yer alan üç kelimedir. Bu üç kelime belki de bir gün imparatorlukların gerileme ve çöküşünü açıklamak için yeterli olacaktır.

Kamusal dayatmaların ağırlığı ne olursa olsun, vergilerin hükümetler ve halk arasında daha sık ilişkilere yol açtığını ve bunun da özgürlük için faydalı olduğunu kabul etmek gerekir. İnsanlar,

sanayi ve emeklerinin meyveleriyle bedelini ödedikleri yönetime daha fazla önem verdiler. Hükümdarlar, haraç talep ettikleri farklı yurttaş sınıflarını daha fazla dikkate aldılar ve Pasquier'e göre, halkın memnuniyetsizlik duymaması ya da homurdanmaması için bazı durumlarda onlara danışmak zorunda kaldılar. Günümüzde birçok Avrupa ulusunda var olduğu şekliyle temsili hükümetin kökeni uzak zamanlarda aranmıştır; ancak her şey bizi, doğuşunu devletlerin isteklerinin ve vergi ihtiyacının doğal olarak halklar ve hükümetler arasında kurduğu ilişkilere borçlu olduğuna inanmaya yönlendirmektedir.

Feodalizmin çöküşünden sonra Avrupa monarşilerinin çoğunun sıkıntılarını en çok artıran şey, askeri kurumlarını aşırı derecede büyötmeleri idi. Yazdığım şu anda, ağdaş toplumların bu korkutucu dayanağına işaret etmeye gerek yok Montesquieu'nun Avrupa'nın orduları tarafından yok edileceğini öngörmesinin üzerinden bir yüzyıl geçmedi[105]. Tanrı bu kehanetin gerçekleşmesine izin vermesin! Avrupa'nın askeri gücü, önlemeyi amaçladığı tüm kötölüklerden korkmamız için bize neden verdi. Her krallığı yabancı istilalara karşı korumak içindi; ancak Avrupa'da istila edilmemiş ya da istila tehdidi altında olmayan bir krallık yoktur. Kalabalığı ordular aracılığıyla dizginlemek gerekli görölmüştü ve ordular o kadar çok sayıda insana ulaştı ki, silah altındaki kalabalığın kendisi haline geldiler. Söylendiği gibi, bu kötölük için hiçbir çare olmadığı doğru olabilir mi? Toplumun onsuz devam edemeyeceği, onunla birlikte var olamayacağı içler acısı bir durum!

Haçlı Seferleri vergi fikrini doğurmakla suçlanmıştır; bu fikir Haçlı Seferlerinin yardımı olmadan ortaya çıkamayacak kadar basittir[106]. Kutsal savaş için öşürün toplanma şeklinin, daha sonra düzenli katkılar oluşturanlar için bir biçim teşkil etmesi

muhtemeldir. Düzenli ordulara gelince, Doğu'ya yapılan seferler bunlar hakkında ilk fikri verebilir. Bu uzak seferlerin feodal hizmetin koşullarını değiştirdiği ve insanları prensler tarafından korunan ve komuta edilen daimi ordular görmeye alıştırdığı kesindir.

Orta çağın barbarlığıyla mücadele eden kurumlar arasında ilk olarak, kahramanlıkları kökeninden çok daha iyi bilinen şövalyeliği ele alacağız. Montesquieu'nun dediği gibi, her şeyin güçle ve kılıçla belirlendiği bir zamanda, hüküm vermek savaşıydı; kadınlar, çocuklar ve yetimler haklarını savunamıyorlardı ve adletsizliğe terk edilmişlerdi. Cömert savaşçılar onları savunmak için öne çıktılar; bağlılıkları alkışlandı ve örnek alındılar. Kısa bir süre sonra, düzelterek haksızlıklar ve savaşacak suçlular arayarak dünyayı dolaşan Şövalyeler tarikatı kuruldu. Almanya'nın ormanlarında boş yere aranan şövalyeliğin kökeni kuşkusuz buydu. Bu kurum, toplumun aşırı düzensizliğinden doğdu ve insan cömertliğinin, yetkinin akıntılarına ve barbar bir çağın tutkularına karşı koyduğu bir siper gibi ortaya çıktı.

Şövalyelik Batı'da Haçlı Seferlerinden önce de biliniyordu. Şövalyelikle aynı amaca -ezilenleri savunmak, Tanrı'nın davasına hizmet etmek ve kâfirlerle savaşmak - sahip olduğu anlaşılan bu savaşlar, bu kuruma daha fazla ihtişam ve tutarlılık, daha geniş ve yararlı bir yön kazandırdı.

Orta çağın tüm kurumlarına ve tüm tutkularına karışan din, şövalyelerin duygularını arındırdı ve onları erdemin coşkusuna yükseltti. Hristiyanlık şövalyeliğe törenlerini ve sancaklarını ödünç verdi ve düsturlarının yumuşaklığıyla savaşçı davranışların sertliklerini yumuşattı.

Dindarlık, cesaret ve alçakgönüllülük şövalyeliğin ayırt edici nitelikleriydi: "Tanrı'ya hizmet edin, o da size yardım edecektir;

tüm gururunuzu bir kenara bırakarak her beyefendiye karşı yumuşak ve nazik olun; ne dalkavuk ne de iftiracı olun, çünkü bu tür insanlar nadiren mükemmelliğe ulaşırlar. Sözünde ve işinde sadık ol; sözünü tut; yoksullara ve yetimlere yardım et, Tanrı seni ödüllendirecektir[107].” Bayard’ın annesi oğluna böyle dedi; erdemli bir annenin bu talimatları şövalyeliğin tüm kurallarını içeriyordu.

Bu kurumun en takdire şayan yanı, benliğin tümüyle terk edilmesi - her şövalyenin kendi şarını unutmamasını ve yalnızca silah arkadaşlarının yüce eylemlerini yayınlamasını görev haline getiren sadakat. Bir şövalyenin kahramanlıkları onun serveti, geçim kaynağıydı ve bu konuda sessiz kalan kişi başkalarının malını çalmış sayılırdı. Bir şövalyenin kendini övmesinden daha ayıp bir şey olamazdı. “Eğer bir silahtar,” der le Code des Preux, “yaptıklarından gurur duyuyorsa, şövalye olmaya layık değildir.” Haçlı Seferlerinin bir tarihçisi, Tancred’in savaş alanındaki mesleğini denetlediğini ve yaverine başarıları hakkında sonsuza dek sessiz kalacağına dair yemin ettirdiğini anlatırken, tamamen alçakgönüllülük olmayan ve zaferin sahte alçakgönüllülüğü olarak adlandırılabilir bu erdemin tekil bir örneğini bize sunar.

Bir şövalyeye yapılabilecek en acımasız hakaret, onu yalancılıkla suçlamaktır. Doğruyu söylememek ve yalancı şahitlik, suçların en utanç verici olanı olarak kabul edilirdi. Eğer ezilen masumiyet bir şövalyeden yardım istediye, bu çağrıya cevap vermeyenin vay haline! Zayıflara karşı işlenen her suçun ve silahsız bir adama karşı yapılan her saldırının ardından utanç gelirdi.

Şövalyelik ruhu, feodalizmin askeri ruhunun doğurduğu cömert duyguları savaşçılar arasında yaşattı ve güçlendirdi: hükümdarına bağlılık bir şövalyenin ilk erdemi, daha doğrusu ilk

göreviydi. Böylece Avrupa'nın her eyaletinde, her zaman savaşa hazır ve kendini prens ya da ülke için, adalet ve masumiyet uğruna feda etmeye hazır genç bir askeri güç yetiştirdi.

Şövalyeliğin en dikkat çekici özelliklerinden biri ve günümüzde bizi en çok şaşırtan ve meraklandıran şey, dini duyguların yiğitlikle birleşmesiydi. *Bağlılık ve sevgi*, bir şövalyenin eylem ilkesiydi: *Tanrı ve hanımlar*, işte böyle bir araçtı.

Şövalyeliğin adabı hakkında bir fikir edinmek için, kökenini ona borçlu olan ve bir nezaket okulu ve cesaret şenliği olan turnuvalara göz atmamız yeterlidir. Bu dönemde soylular dağınmakta ve şatolarına kapanmış bir şekilde yaşıyorlardı. Turnuvalar onlara toplanma fırsatı veriyordu ve bu parlak toplantılarda eski yiğit şövalyelerin anısı yeniden canlanıyor, gençler onları örnek alıyor ve güzelliğin elinden ödülleri alarak şövalyelik erdemlerini aşıyorlardı.

Kadınlar şövalyelerin eylemlerinin ve cesaretlerinin yargıcı oldukları için, savaşçıların düşünceleri üzerinde mutlak bir imparatorluk kurmuşlardı ve yumuşak cinsiyetin bu üstünlüğünün, *yiğitlerin* ve *şövalyelerin* kahramanlıkları üzerinde bir cazibe yarattığını söylememe gerek yok. Avrupa barbarlıktan, en zayıf olmanın en güçlü olana hükmettiği andan itibaren, zafer sevgisinin, kalbin en asil duygularının, ruhun en hassas duygulanımlarının, toplumun ahlaki gücünü oluşturan her şeyin diğer tüm güçlere galip gelebildiği andan itibaren kurtulmaya başladı.

Mısır'da tutsak olan IX. Louis, Sarakenlere, "hanımı olan" Kraliçe Marguerite olmadan hiçbir şey yapmayacağını söyler. Doğular böyle bir hürmeti kavrayamadılar ve bu hürmeti kavrayamadıkları içindir ki, duyguların asaleti, ahlakın saflığı ve davranışların zarafeti konusunda Avrupa uluslarının çok gerisinde kaldılar.

Antik çağın kahramanları dünyayı belalardan ve canavarlardan kurtarmak için dolaştılar; ama bu kahramanlar ne ruhu yücelten dinle ne de davranışları yumuşatan nezaketle hareket ediyorlardı. Theseus³² ve Pirithoos³³, Alkaios³⁴ [Herakles/Herkül] ve Lykas örneklerinde olduğu gibi dostluğu biliyorlardı; ama aşkın inceliği hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. Eski şairler, sevgilileri tarafından terk edilen bazı kadın kahramanların talihsizliklerini tasvir etmekten zevk alırlar; ancak dokunaklı tasvirlerinde, güzelliğin gözyaşlarının akmasına neden olan kahramana karşı en ufak bir suçlama ifadesi bile, ağlamaklı müzlerden asla kaçmaz. Orta çağda ya da şövalyelik geleneklerine göre, Theseus'un Ariadne'ye³⁵ ya da Ankhises'in³⁶ oğlunun Dido'ya³⁷ karşı davranışını taklit etmesi gereken bir savaşçı, ihanet suçlamasına maruz kalmaktan kurtulamazdı.

³² Theseus [Θησεύς], Atina'nın efsanevi kralı. Annesinin Ethra, babasının Egeus veya Poseidon olduğu söylenir. [ç.n]

³³ Peirithoos Lapithler'in kralıdır. İksion'un oğludur. Güzel Hippodameia ile düğünü sırasında Centaurlar ile kanlı bir savaş çıkmış ve bu savaşta Peirithoos, arkadaşı Theseus tarafından cesurca desteklenmiştir. İkisi Helena'yı kaçırmayı başarınca, yeraltı dünyasından Persephone'yi de kaçırmaya karar verirler. Ancak bu Hades'in tahammül sınırını aşar ve ikisini de orada kalmaya mahkûm eder. Herakles bir süre sonra Theseus'u kurtarmayı başarır, ama Peirithoos ölümler diyarında kalmak zorundadır. [ç.n]

³⁴ Alkaios [Ἀλκαῖος], Yunan mitolojisi'nde ilahi bir kahramandı, Zeus ve Miken kralının kızı Alkmene'nin oğlu ve Amphitryon'un üvey oğluydu. [ç.n]

³⁵ Ariadne [Ἀριάδνη], Yunan mitolojisinde, Zeus ve Europa'nın oğlu Girit Kralı Minos ve Güneş-Titan Helios'un kızı Kraliçe Pasiphae'nin kızıdır. [ç.n]

³⁶ Yunan ve Roma mitolojisinde Anchises [Ἀγχίσης], Troya kraliyet ailesinin bir üyesiydi. Dardania Kralı Kapys ile Tros'un oğlu Ilus'un kızı Themiste'nin oğlu olduğu söylenir. [ç.n]

³⁷ Dido [Διδώ], Yunan ve Roma kaynaklarına göre, Kartaca'yı (günümüzde Tunus) kuran ilk kraliçe (MÖ 814). Romalı şair Virgil'in Aeneid hikâyesinde bahsedilir. Bazı kaynaklarda Elissa olarak da geçer. [ç.n]

Antik çağın ruhu ile çağdaşların duyguları arasındaki bir başka fark da, eskiler arasında aşkın kahramanların cesaretini azaltığının varsayılmasıdır; şövalyelik zamanında ise, yiğitliğin hakimleri olan kadınlar, savaşçıların kalplerinde şan sevgisini ve erdem coşkusu sürekli canlı tutarlardı. Alain Chartier’de, Agincourt savaşında hazır bulunan şövalyelerinin davranışları hakkında görüşlerini ifade eden birkaç hanımın konuşmasını buluyoruz. Bu şövalyelerden biri kaçarak güvenliğini sağlamaya çalışmıştır ve düşüncelerinin sahibi olan kadın şöyle haykırır: “Aşk yasasına göre, onu ölüsünü dirisinden daha çok sevmeliydim.” Birinci Haçlı Seferi sırasında Blois Kontesi Adela, Godefroy de Bouillon ile birlikte Doğu’ya giden kocasına şöyle yazmıştı “Cesurların kınamalarını hak etmekten sakın.” Blois kontu Kudüs’ün alınmasından önce Avrupa’ya döndüğünde, karısı onun firarından dolayı yüzünü kızarttı ve onu Filistin’e dönmeye zorladı; orada cesurca savaştı ve şanlı bir ölüm buldu. Böylece şövalyelik ruhu ve duyguları, antik Lakedonya’nın en ateşli vatanseverliğiyle eşit derecede harikalar doğurdu ve bu harikalar o kadar basit, o kadar doğal görünüyordu ki, tarihçiler bunları sadece geçerken ve en ufak bir şaşkınlık ifade etmeden tekrarladılar.

“Tanrı’dan gelen nezaket çeşmesi” olarak ustaca adlandırılan bu kurum, dini fikirlerin güçlü etkisi altında düşünüldüğünde çok daha takdire şayandır. Hristiyan hayırseverliği şövalyenin tüm sevgisini talep ediyor ve ondan hacıların savunulması ve hastaların bakımı için sürekli bir bağlılık talep ediyordu. Aziz John, Tapınak, Töton Şövalyeleri ve Sarakenlerle savaşmak ve insanların acılarını dindirmek için kurulan diğer birçok tarikat bu şekilde kuruldu. Kafirler onların cesaretlerinden korktukları kadar erdemlerine de hayranlık duyuyorlardı. Kimi zaman düşmanın korkulu rüyası, kimi zaman da acı çeken herkesin tesellisi olan bu soylu savaşçıların savaş meydanında ve acıların çileha-

nesinde sırayla görölmelerinden daha dokunaklı bir şey yoktur. Batı'nın şövalyelerinin güzelliğ için yaptıklarını, Filistin'in şövalyeleri yoksulluk ve talihsizlik için yaptılar. Birinciler yaşamlarını düşüncelerinin kadınlarına adadılar; ikinciler ise yoksullara ve sakatlara. Aziz Yuhanna askeri tarikatının büyük üstadı "İsa Mesih'in yoksullarının koruyucusu" unvanını alırken, şövalyeler hastalara ve yoksullara "Efendilerimiz" diyorlardı. Neredeyse inanılmaz bir şey gibi görünse de, cüzzamlıları iyileştirmek ve onlara yardım etmek için kurulan Aziz Lazarus tarikatının büyük üstadı cüzzamlılar arasından seçilmek zorundaydı[108]. Böylece şövalyelerin hayırseverliği, insan acılarını daha iyi tanımak için, insan hastalıklarında en iğrenç olanı bir şekilde yüceltti. Aziz Lazarus'un bu büyük üstadı, başkalarında hafifletmeye çağrıldığı hastalıklara kendisi de yakalanmak zorunda kalarak, insanlığı kurtarmak için insan kılığına bürünen Tanrı'nın Oğlu'nun örneğini yeryüzünde mümkün olduğu kadar taklit etmedi mi?

Bu kadar büyük bir hayırseverlikte gösteriş olduğu düşünülebilir; lakin Hristiyanlık, söylediğimiz gibi, savaşçıların gurunun bastırmıştı ve bu, şüphesiz, Orta çağ dininin en asil mucizelerinden biriydi. O zamanlar Kutsal Toprakları ziyaret eden herkes, Aziz Yuhanna, Tapınak ve Aziz Lazarus'un şövalyelerinde, hayatın tüm acılarına katlanma, katı düzenin tüm zorluklarına boyun eğme ve önderlerinin en küçük isteğine karşı uysallıklarına hayranlık duymaktan başka bir şey yapamazdı. Aziz Louis'in Filistin'de bulunduğu sırada, Hospitalierler Karmel Dağı'nda avlanmakta olan bazı Haçlılarla kavga etmiş, Haçlılar şikâyetlerini büyük üstadın huzuruna getirmişlerdi. Hospital'in başı, Haçlılara hakaret eden kardeşlerin huzuruna çıkmasını emretti ve onları cezalandırmak için, yemeklerini harmanilerinin üzerinde yerde yemeye mahkûm etti. Sieur de Joinville, "Şikâyetle bulunan şövalyelerle birlikte ben de oradaydım

ve efendiden kardeşlerin harmanilerinden kalkmalarına izin vermesini rica ettik, o da bunu reddetti,” der. Böylece manastırların sertliği ve koinobionların sade alçakgönüllülüğünün bu savaşçılar için itici hiçbir yanı yoktu. Dinin ve Haçlı Seferleri ruhunun yarattığı kahramanlar işte böyleydi. Silaha alışmış insanlardaki bu teslimiyet ve alçakgönüllülüğün alaya alınabileceğini biliyorum; ancak aydınlanmış bir felsefe, barbar tutkulara teslim olmuş bir toplumun davranışları üzerinde dini fikirlerin mutlu etkisini kabul etmekten zevk alır. Tüm gücün kılıçtan geldiği, tutku ve öfkenin savaşçıları her türlü aşırılığa sürükleyebildiği bir çağda, insanlık için yiğitliğin kendini alçaltmasından ve gücün kendini unutmasından daha hoş bir görüntü olabilir mi?

Şövalyelik ruhunun bazen suiistimal edildiğinin ve asil düsturlarının tüm şövalyelerin davranışlarını yönetmediğinin farkındayız. Haçlı Seferlerinin tarihinde, kıskançlığın Aziz John ve Tapınak tarikatları arasında yarattığı uzun süreli anlaşmazlıkları anlattık. Kutsal savaşların sonuna doğru Tapınakçıların suçlandıkları ahlaksızlıklardan söz ettik. Şövalyeliğin saçmalıklarından daha da çok söz edebiliriz; fakat bizim görevimiz burada insan tutkularının değil, kurumların tarihini yazmaktır. İnsanların yozlaşması hakkında ne düşünülürse düşünölsün, şövalyeliğin nezaket ruhu ve Hristiyanlık ruhuyla birleşerek insan kalplerinde eskilerin bilmediği erdemleri ve duyguları uyandırdığı her zaman doğru olacaktır.

Orta çağda her şeyin barbarca olmadığını kanıtlayan şey, şövalyelik kurumunun doğuşundan itibaren tüm Hristiyan âleminin saygı ve hayranlığını kazanmış olmasıdır. Şövalye olmayı arzulamayan hiçbir adam yoktu. Prensler ve krallar şövalyeliğe mensup oldukları için onur duyuyorlardı. Savaşçılar bu okulda nezaket, cesaret ve insanlık dersleri alırlardı. Zaferin gururunu,

ihtişamın kibirli küçümsemesini bir kenara bıraktığı; zenginlik ve güce sahip olanların bunları yalnızca ölçülü ve cömertçe kullanmayı öğrendikleri hayranlık uyandırıcı bir okuldu.

Halkın eğitimi, toplumun yüksek sınıflarının örnek alınmasıyla şekillendikçe, şövalyeliğin cömert duyguları yavaş yavaş tüm sınıflara yayıldı ve Avrupa uluslarının seciyesiyle harmanlandı; yavaş yavaş, şövalyelik görevlerini yerine getirmeyenlere karşı, yasaların kendisinden daha sert olan, onurun kaideleri, kamu vicdanının çılgılığı gibi olan genel bir görüş ortaya çıktı. ordugâhlarda, turnuvalarda, savaşçıların toplantılarında yapılan tüm konuşmaların şu sözlere indirgendiği bir toplum durumundan ne umulmayabilirdi ki? “Dine, vatanseverliğe, erdemli aşka verdiği sözleri unuttana ne mutlu; Tanrısına, kralına ya da hanımına ihanet edene ne mutlu?”

Şövalyelik kurumu kötüye kullanılarak ya da daha doğrusu Avrupa’nın askeri düzenindeki değişikliklerin bir sonucu olarak çöktüğünde, Avrupa toplumunda, tıpkı içinde doğdukları dini unuttuğu olanlarda onun ilkelerinden ve özellikle de bebekliklerinde ondan aldıkları derin izlenimlerden bir şeyler kaldığı gibi, ilham verdiği bazı duygular hâlâ varlığını sürdürüyordu. Şövalyelik döneminde, iyi eylemlerin ödülü şan ve şerefti. Uluslar için çok yararlı olan ve onlara hiçbir maliyeti olmayan bu kilit taşı, sonraki çağlarda da geçerliliğini korumuştur. Şövalyeliğin işaret ve ayrıcalıklarının günümüzde de liyakat ve cesareti ödüllendirmeye hizmet etmesi, şanlı bir hatıranın etkisidir.

Haçlı Seferlerinin şövalyeliğe bir miktar parlaklık kattığı ve bir miktar üstünlük sağladığı doğrulukla söylenebileceğine göre, insanlığa önemli bir hizmette bulundukları kabul edilmelidir.

Eğer şövalyelik kurumu ruhbanlığa ve barbarlığa karşı bir engel oluşturduysa, daha sabit ve kalıcı ilkeler üzerine kurulmuş

olan ruhbanlık kurumunun uygarlığa daha büyük hizmetler sunması gerekirdi.

Ruhban sınıfının yükselişi ve zenginliği onları feodal sistemde soylularla eşit konuma getirmişti; ancak bu düzende onlara verilen rütbenin yapılarına ve toplumun durumuna aykırı olduğunu kabul etmek gerekir. Feodal yapının, ruhban sınıfının feodal yapıyı yozlaştırdığı gibi, ruhbanlık kurumunu da yozlaştırma eğiliminde olduğunu söylemekte tereddüt etmiyoruz. Barış ilkeleriyle eğitilmiş ruhban sınıfı, askeri yönetimin koşullarını yerine getirmeye uygun değildi; öte yandan, askeri yönetimin ruhban sınıfının barışçıl tavırlarını değiştireceği kesindi. Piskoposların zırh ve miğfer giydiğini görmek hiç de alışılmadık bir durum değildi. Bazen taşralı rahipler, barış dininin kendilerine emanet ettiği sürüyü savaşa götürüyorlardı. Kilise mensuplarındaki bu askeri ruh, silahlarının savaşın amacı tarafından kutsandığı Haçlı Seferleri ile daha da arttı. Ancak din adamları hiçbir zaman tüm feodal yükümlülüklerini yerine getirecek kadar savaşçı olamadılar ve aynı şekilde tüm dini görevlerini yerine getirecek kadar barışçıl olmadıklarını da ekleyebiliriz.

Az önce söylediklerimizden, kilise düzeni ile feodal yönetimin uzun vadede birbirlerini itecekleri sonucu çıkarılabilir. Orta çağ tarihine bakarsak, baronların ve soyluların sık sık ruhban sınıfının gücünü kışkandıklarını ve sonunda ruhban sınıfının feodalizmin temellerinin yıkılmasına katkıda bulunduğunu görürüz.

Ruhban sınıfının varlığı zamana, yere ve koşullara göre birçok değişikliğe uğramıştır. İtalya'da çok az itibar gördüler ve çoğu sevilen hizipte yer aldılar. Almanya'da yüksek ruhban sınıfı, imparatorluk gücünün enkazını soylularla paylaştı. İspanya'da, Moroların kovulmasına büyük katkıda bulundular ve yenilenlerin ganimetleri zenginliklerine zenginlik kattı. İngiltere'de din adam-

ları kendilerini baronlarla ilişkilendirdiler ve kraliyetle mücadele ettiler. Fransa’da kendilerini kraliyete bağladılar ve hükümdarların sürekli artan gücünü desteklediler.

Haçlı Seferleri sırasında toplanan ve çoğu kilise disiplininde reform yapmakla meşgul olan konsillere bakılırsa, din adamlarının ahlakının o zamanlar yozlaşmaya karşı güçlü bir eğilimi olduğuna inanmak için nedenlerimiz vardır. Eski tarihler özellikle Haçlılara ve durmaksızın aşırılıklarıyla ahlakı ve dini bozmakla suçladıkları Doğu’nun din adamlarına karşı çok serttir. Hatta Vitryli James gibi bazı tarihçiler öylesine korkunç tablolar çizerler ki, haksızlık yaptıklarından ya da en azından abarttıklarından şüphelenilir. Burada, tarihsel gerçek adına, şu anda sözünü ettiğimiz tarihçilerin çoğunun, çağlarını kınamakla görevli vaizler sınıfına ait olduklarını ve kalabalığı harekete geçirmek için sık sık renklerini karartmak zorunda kaldıklarını belirtmek yararsız değildir. Tüm zamanlarda, kutsal hatiplerin mücadele etmek istedikleri ahlaksızlıkları abarttıkları görülmüştür ve eğer onları harekete geçiren hayırseverliğin farkında olmasaydık, bazen söylemlerini şiddetli hicivler sanabilirdik. Bu, meslekleri gereği çağdaşlarını sert bir şekilde yargılamaya alışkın olan din adamları tarafından kaleme alınan Orta çağ tarihlerini okurken gözden kaçırmamamız gereken bir gözlemdir. Tarihin kanıtladığı bir başka gözlem de, yolsuzluğun yaygınlaştığı dönemlere kıyasla, pek bilinmediği dönemlerde daha acımasızca konuşulduğudur. Bazı erdem fikirlerinin hâlâ geçerli olduğu çağlarda insanlar kendilerini suçlarlar; tamamen yozlaşmış çağlarda ise kendilerini överler.

İlk Haçlı Seferleri zamanının bir kroniği bize, insanların kötülüklerinin o zaman doruk noktasına ulaştığını söyler ve kroniğin ve çağının ruhunu aynı anda yansıtan bir şekilde, “eğer bazı yeni manastır cemaatleri kurulmamış olsaydı”, bu kötülükler dünya-

nun ömrünü kısaltacaktı diye ekler. Aslında, on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda, Orta çağın diğer tüm yüzyıllarında olduğundan daha fazla manastır kurulmuştur. Kutsal savaşların coşkusu, ulusların hayal gücünü yücelterek aklî bir devrim yaratmıştı; o zamana kadar hiç görülmemiş harikalar her yerde görülüyordu; dindarlığın kendisi artık sıradan yollarla kurtuluşa ulaşmaya-çağına inanıyordu: bir savaşçı kalabalığı kendini Doğu'ya atarken, birçok dindar ruh kefarecini ödemek için özel kefaretlere aradı ve kendilerini gönüllü bir sürgünün zorluklarına adadı ya da kendilerini çöllerde gömdü.

Bu dönemde kurulan manastır cemaatlerinin başına, üçüncü Haçlı Seferi'nde doğan ve esirleri kurtarmak amacıyla kurulan Merhamet Kardeşleri'ni yerleştirmeliyiz. Bu saygıdeğer koinobitler, şövalyelik kahramanlarını örnek alarak, teselli edecek kurbanlar ve yardım edecek zavallılar ararlardı. Şövalyeler gibi, kendilerini binlerce tehlikeye maruz bıraktılar ve hayırseverlik ve yardımseverlik uğruna ölüme göğüs gerdiler. Altıncı Haçlı Seferi sırasında, Usberg başrahibinin ifadesine göre, Kilise'nin gençliğini yenileyen iki tarikat olan Aziz Dominik ve Aziz Francis tarikatları ortaya çıktı. On üçüncü yüzyıldan itibaren bu iki tarikat Doğu'ya ve Asya'nın kuzeyine misyonlar gönderdi. Tatar orduları imparatorlukları devirirken, Avrupa'yı yakıp yıkarken ve tüm Hristiyan âlemini tehdit ederken, zavallı rahipler Tataristan'ın çöllerini aştılar, Çin'e bile girdiler; İncil ile silahlanmış barışçıl fatihler olarak Hristiyanlığın imparatorluğunu genişlettiler ve haçın sancağını bilinen dünyanın en uç noktalarına diktiler. Daha sonra Asya'da kurdukları dini müstemlekeler, Haçlılar tarafından kurulan müstemlekelerden çok daha uzun ömürlü oldu.

Dini cemaatlerin topluma sunduğu tüm hizmetleri sıralamaya çalışmayacağız. Siyasi mevzuatın emekleme döneminde örnek

teşkil edebilecek düzenlemelere sahiptiler. Her bakımdan şehirlerin loncalarına benziyorlardı. Kargaşa şehirleri rahatsız ederken, ormanlar kendi yasalarına sahipti ve uygarlığın tohumları kendilerini sessizlik ve yalnızlık içinde geliştirdi.

Harflerin öğretildiği tek okul olan manastırlarda Latince dili ve onun yarattığı mucizeler korunmuştur. Çalışkan insanlar olayların sadık bir kaydını tutmuş ve atalarımızın görkemini ve davranışlarını bilmediğimiz bu tarihi belgeleri bize aktarmak için çalışmışlardır.

Din adamları ekilmemiş toprakların gübrenmesine büyük katkıda bulunmanın yanı sıra, Kilise'nin tüm gücüyle emekçileri korudular. Din adamlarının eseri olan Tanrı'nın Ateşkesi, tarlaların sakinlerini, öküzleri, emeklerinin yoldaşlarını ve hatta toprak işleme aletlerini Tanrı'nın koruması altına aldı. Kilise daha da ileri gitti; halkın iyiliği için takvimdeki festivalleri çoğalttı. Dinsel törenlerin sayısını çoğaltmakla Kilise'nin iki amacı vardı: birincisi, ahlaklarının düzelmesi ve kötülüklerinin tesellisi için gerekli eğitimi orada bulan cahil ve kaba bir kalabalığı sunağın dibine daha sık getirmek; ikincisi, efendilerinin açgözlülüğü yüzünden sonu olmayan ve meyvesini toplamadıkları işlere mahkûm edilen o serf kalabalığına birkaç gün dinlenme sağlamak[109].

Ardı arkası kesilmeyen savaşların ortasında, köylüler genellikle barışçıl insanların yaşadığı ve zamanın görüşleriyle korunan bir manastırın yakınında sığınacak bir yer bulurlardı. Kilisenin üstünlüğünü, bir yanda güçlü kalelerine kapamış soyluları, öte yanda ise neredeyse hiç kapalı olmayan ve sadece inanç ve güvenle korunan manastırlarda yaşayan Koinobitleri görmekten daha iyi hiçbir şey kanıtlayamaz. Tahmin edilebileceği gibi, manastırların çevresinde hüküm süren barış, etraflarına kalabalık

bir nüfus çekiyordu. Birçok kasaba ve hatta şehir, kökenini, adını hâlâ korudukları bir manastırın yakınlığına borçluydu.

Din adamlarının özdeyişleri, belki de örneklerinden daha fazla, serflerin özgürleşmesine katkıda bulundu. Büyük Gregory, bazı kölelere özgürlük verirken, Kurtarıcı'nın insanları kölelikten kurtarmak ve kulluk yasasının yerine insanların haklarını koymak için yeryüzüne geldiğini söyledi. Orta çağda, "Tanrı sevgisi için, ruhun kurtuluşu için, günahların bağışlanması için" birçok özgürlük berati verilmiştir. Özgürlüklerin çoğu ölüm anında ve vasiyet yoluyla verilirdi; buradan, ölmekte olanlara yardım eden rahiplerin işi olduğu sonucuna varabiliriz. Din adamları kölelerin azat edilmesini Tanrı'nın hoşuna giden bir şey olarak temsil ediyorlardı; azat etme töreni kilisede ciddi bir dini eylem olarak gerçekleştiriliyordu. Köleliğin bağlarını koparan kutsal sözler sunakların dibinde söyleniyordu. Böylece her şey, İncil'in ruhunun her yerde uygarlığın ilerlemesiyle iç içe olduğunu ve çağdaş ulusların özgürlüğünün Hristiyanlığın nimetlerinden biri olacağını ilan ediyordu.

Özgürlüğe kavuşmanın bir başka yolu daha vardı; bu da kutsal bir tarıkata girmek ya da bir manastırda yemin etmektir. O kadar çok sayıda köle bu yolla efendilerinin boyunduruğundan kaçtı ki, bu gelenek Avrupa'nın neredeyse tüm devletlerinde kısıtlanmak zorunda kaldı ve sonunda tamamen kaldırıldı. Haçlı Seferleri çoğu zaman serflere ruhban sınıfının sahip olduğu ayrıcalıkların aynısını bahşetmiştir. Haçlı sancaklarının altında, serfler daha önce manastırlarda buldukları haklara kavuştular. Köylülerin sahip olduğu, Kutsal Topraklara giderek zincirlerini kırma olanağı, eğer yeni düzenlemeler buna kısıtlamalar ve sınırlamalar getirmeseydi, ovalardaki nüfusunu azaltabilirdi.

Ruhban sınıfının Haçlı Seferleri sayesinde zenginleştiği söy-

lenmektedir. Geçen yüzyılın yazarları tarafından sık sık tekrarlanan bu iddianın tarihin tarafsızlığıyla incelenmesi gerekir. İlk Haçlı Seferi döneminde din adamları zengindi. Düşmanları uzun süre onları muazzam mülkleri gasp etmekle suçladı. Fransa'da, ilk iki ırk döneminde, servetleri, devleti savunmadıkları bahanesiyle onları birkaç kez yağmalayan baronlara rahatsızlık vermişti ve sahip oldukları mülk, krallığın güvenliğini cesaretle koruyan onlara aitti.

Haçlı Seferleri din adamlarını zenginleştirdiyse, din adamlarının en çok Haçlı Seferlerine en çok katılan ülkelerde zenginleşmesi beklenebilirdi. Şimdi, Almanya'nın ve Avrupa'nın diğer bazı devletlerinin din adamları, Haçlı Seferlerinin büyük bir coşku uyandırdığı ve çok sayıda savaşçının silahlanmasına neden olduğu Fransa Krallığı'nın din adamlarını zenginlikte geçtiler. Ruhban sınıfının Doğu'da yeni mülkler bulduğu doğrudur; ama Haçlı Seferlerinden sonra, boş unvanlardan başka bir şey kalmamıştı.

İlk Haçlı Seferi, söylediğimiz gibi, din adamları için çok kârlı olmuş olmalıdır; bu seferin masraflarını ödemek zorunda değillerdi; bu masrafları inananların gayreti karşılıyordu. Yine de bu Haçlı Seferi'ne katıldılar ve diğer Haçlılarla birlikte yola çıkan rahipler, hac yolculuklarında kesinlikle zenginleşmediler. Kuşkusuz birçoğu, Kudüs'ten dönüşünde manastırını harap ettiği için keşişleri tarafından kovulan ilk Haçlı Seferi'nin tarihçisi Aziz Remi'nin başrahibi Robert'in kaderini paylaştı.

İkinci Haçlı Seferi'nde, kiliselerin katkı payları, din adamlarının ateşli itirazları dikkate alınmadan toplandı. O zamandan itibaren Hristiyan dünyasında, İsa Mesih'in yüceliği ve kutsal yerlerin kurtarılması için girişilen savaşların bedelinin Kilise tarafından ödenmesi gerektiği şeklinde, din adamlarına çok zarar

veren bir görüş yerleşti. Haraçlar, başka hiçbir güce danışılmadan ya da zorunluluklar ve koşullar dışında başka hiçbir kurala uyulmadan, hemen din adamlarından alınmaya başlandı. Üçüncü Haçlı Seferi'nden itibaren, Selahattin'in onuncu fermanının yayınlanmasından sonra, papalar ya da konsiller tarafından belirlenen ve öylesine sert bir şekilde toplanan daha düzenli vergiler konuldu ki, kiliselerin süsleri yok edildi ve bazen kutsal vazolar satışa çıkarıldı. Din adamlarının bazen Kutsal Topraklara giden ya da gitmeye ant içenlerden adaklar ve vasiyetler aldıkları doğrudur; ama kendilerinin ödemek zorunda kaldıkları haraçlarla karşılaştırıldığında bu tür dindarlık haraçları ne anlama geliyordu? İki yüz yıl içinde din adamlarının kutsal savaşlar için, tüm mülklerini satın almak için gerekenden daha fazla para ödediklerini söylemekte tereddüt etmiyoruz. Böylece din adamlarının kutsal yerlerin kurtarılması için gösterdikleri gayretin hissedilir bir şekilde azaldığı gözlemlendi ve Hristiyan uluslar arasında Haçlı Seferleri için duyulan heyecanı izleyen kayıtsızlığın din adamları tarafından başlatıldığı söylenebilir. Almanya'da ve diğeryer birçok ülkede, hoşnutsuzlukları o kadar ileri gitti ki, sonunda papalar Haçlı Seferlerinin vaazını piskoposlara emanet etmeye cesaret edemediler ve bu görevi yalnızca hiçbir şeye sahip olmayan ve kâfirlere karşı seferler için ödeyecek hiçbir şeyi olmayan dilenci tarikatlarına verdiler[110].

Din adamlarının Haçlı Seferlerinden yararlanarak soyluların mülklerini düşük fiyatlarla satın aldıkları söylenir; tıpkı günümüzde birçok insanın bir devrimden yararlanarak din adamlarının mülklerini makul bir fiyata satın aldıklarını gördüğümüz gibi. Aslında ilk Haçlı Seferlerinde bu tür satın almaların örneklerini buluyoruz; ancak bu örnekler, ruhban sınıfının masraflarını ödemek zorunda olduğı kutsal savaşlarda daha nadir görülmüş olmalıdır[111]. Ruhban sınıfının soylular karşısında sahip olduğı

en büyük üstünlük, soyluların mallarını rehin verebilmeleri ya da temlik edebilmeleri, din adamlarının ise mallarını rehin vermelerine ya da temlik etmesine asla izin verilmemesiydi. Din adamlarının sahip olduğu bir başka üstünlük de, her zaman aynı ruhla hareket eden ve her zaman aynı yasalarla yönetilen bir yapı oluşturmalarıydı. Etraflarındaki her şey değişirken, onlar asla değişmiyorlardı. Mülkiyet alanında gerçekleşen devrime bu şekilde karşı koydular.

On ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda çok sayıda manastırın kurulduğunu gördük. Bu sayede yabani, ekilmemiş yerler verimli topraklar haline geldi ve çölde yapılan bu fetihler ruhban sınıfının etki alanlarını genişletti. Şunu da eklemeliyiz ki, ruhban sınıfının her gün yeni bir ilerleme kaydeden yargı yetkisi onlar için bir zenginlik kaynağıydı. Daha önce de belirttiğimiz gibi, en aydınlanmış sınıfın en zengin olması eşyanın tabiatında vardı. Bu nedenle, din adamlarının zengin olmak için Haçlıların yıkımından yararlanmalarına gerek yoktu; bilgileri, düzen ve ekonomi ruhları, *halk üzerinde sahip oldukları üstünlükle birlikte*, mallarını artırmak ya da korumak için onlara yeterli araçlar sunuyordu.

Ayrıca, ruhban sınıfının servet edindiğini gören herkesin sevinmesi için bir neden vardı; çünkü bu servet herkese aitti. Aslında herkes ruhban sınıfına girebilirdi ve ruhban sınıfı tüm ailelere aitti. Orta çağda bu kadar güçlü olan bu düzen, toplumun tüm sınıflarını bir araya getiren ve birleştiren doğal bir bağ, bir ara nokta gibiydi. Din adamları ile soylular arasında zaman zaman kıskançlık yüzünden çıkan kavgalarda, büyük vasallar din adamlarını *serflerin çocukları* olmakla suçluyorlardı. Halkın en alt sınıfından gelen kişilerin Kilise'nin en yüksek görevlerinde yer alması, din adamlarının herkese kendini yükseltebileceği bir yol sunduğunun ve böylece feodal eşitsizliğin yok ettiği uyumun yeniden kurulmasına yardımcı olduklarının kesin bir kanıtıdır.

Ruhban sınıfı - atalarımızın gördüğü şekliyle - sadece şimdi insanların hafızasında var[112]. Sözüünü ettiğimiz tüm üstünlükleriyle birlikte bu kurum bizden uzaklaştıkça, belki de değerinin daha çok farkına varacağız. Bazı şeyler vardır ki, hafızamız onları bize hatırlattığında, mevcut olduklarından daha olumlu yargılara varırız.

Bu kadar çok aileyi mahveden, bu kadar çok umudu boşa çıkaran bir devrimden sonra, çok sayıda gencin kamu işlerinin sınırlı çemberinde kalabalıklaştığı bir zamanda, aydın sınıf arasındaki çeşitli mesleklerin, adayların büyük bir kısmı için hiçbir şekilde yeterli olmadığı bir zamanda, zenginliği ve teselli edici ahlakıyla Kilise'nin fırtınada bir liman, dünyanın verecek hiçbir şeyi olmayanlar için her zaman açık bir sığınak olup olmayacağını sormama izin verin. Her şeyin belirsiz, hareketli ve geçici olduğu, hiç kimsenin kaderinden emin olmadığı bir zamanda, kaderleri hiç değişmeyen, hep aynı şekilde yaşayan, bugünü şikâyet etmeden gören, geleceğin tedirginlik vermediği ve haklı olarak Kutsal Yazıların bahsettiği kuşların yavrularına benzetilebilecek insanlara imrenmemek mümkün mü? Eğer tüm düşüncelerimi dile getirmek isteseydim - ki din adına konuşmaktan çok felsefe ve insanlık adına konuşuyorum - dindarlığa açık, huzur ve dua ile kutsanmış o sade inziva yerlerinden bile pişmanlık duyardım. Orada en azından, insanın kalbini rahatsız ettiği gibi toplumu da rahatsız eden tutkulardan korunmak için bir sığınak bulunurdu. Aslında, diğer insani hastalıklar için olduğu gibi, ruhun ıstırapları için de neden hastaneler olmasın? Neden yaşamın fırtınalarından acı çekenler ve kalpleri derin yaralarla parçalananlar, yoksulluktan kırılanlar ya da savaşta sakatlanan askerler gibi hastalıklarına karşı bir sığınak bulmasınlar? Büyük devrimlerin, büyük kederler gibi, varlığı gizleme ve yalnızlıkta huzur arama arzusu uyandırdığını kim bilmez? "Fırtına gürledi-

ğinde,” der Pisagor, “yankıya tapın.” Orta çağdan önceki zamanlara, dünyanın Roma İmparatorluğu’yla birlikte parçalanmaya hazır olduğu zamanlara geri dönelim: bu içler acısı çağda, Thebais çölleri, artık insan tutkularının görüntüsünü destekleyemeyen dindar koinobitlerle doluydu. Cetteus ve Memphis’in yalnızlıklarına akın edenler sadece basit ve kaba insanlar değil, aynı zamanda bilgili insanlar, savaşçılar, imparatorların saraylarında görülmüş insanlardı. Toplum temellerinden sarsılırken, düzensizlik ve yozlaşma her yere zararlı etkilerini yayarken, bu durumun umutsuzluğa sürüklediği yüksek beyinler, talihsiz erdeme kalan tek destek ve uygarlığın son umudu olan Hristiyan dininin sunaklarına sarılarak kendilerini inzivaya çekmeye başladılar.

Gördüğümüz gibi, şövalyelerin kılıçları ve din adamlarının özdeyişleri, barbarlığın aşırılıklarına karşı üstün bir şekilde mücadele etti; ancak hiçbir kurum henüz Avrupa toplumlarının güvenliğini güvenceye alacak yeterli tutarlılığa ulaşmamıştı. Düzenin yeniden kurulması için gösterilen tüm çabalara rağmen, kargaşa hâlâ varlığını sürdürüyordu. *Bir çağda ya da bir halkta uygarlık ruhunun ne olduğunu bilmek için, aynı çağda ya da aynı halk arasında adaletin uygulanmasında kaydedilen ilerleme hakkında bilgi sahibi olmak yeterlidir.* İnsan aklının ortaya koyabileceği tüm anıtlar arasında, bir medeni kanun ve ceza kanunu, en kapsamlı bilgiyi ve insanın tutkularıyla en derin tanışıklığı gerektiren şeydir.

Orta çağda, karanlığa gömülmüş olan toplum, adli düzenle ilgili her konuda antik çağın derslerini ve örneklerini kaybetmiş ve kendisini bir bakıma barbarların deneyimine indirgenmiş olarak bulmuştu.

Baronlar kraliyetten adaleti yönetme hakkını gasp ettiklerinde, Fransa’da lordluk sayısı kadar yargı bölgesi vardı. Yargı yöne-

timi, kararlarına ağırlık ve doğruluk kazandıran o bütünlük ruhunu, o tekdüzeliği kaybetti. Yargı artık yerel geleneklere ya da belirsiz geleneklere göre verilmiyordu[113]. On yedinci yüzyılda, önceki çağlarda bulunan adli gelenek ve görenekler toplandığında, iki yüz seksen beş tane bulundu; bu, sözünü ettiğimiz zamanlarda sabit bir kural olamayacağının ve kargaşanın adaletin kutsal alanını işgal ettiğinin kesin bir kanıtıdır.

Kraliyet, senyörlerin yetki alanlarını gözetemezdi ve kralların kanunları tacın yetki alanları dışında güçsüzdü. Büyük vasallar, yasaları değiştirebilecek ya da düzenleyebilecek hiçbir karşılıklı anlayışa sahip değildi. Şarلمان imparatorluğunun çöküşünden sonra Fransa'nın, kederlerini ve şikâyetlerini iletebileceği herhangi bir güç tanımadan, ne hükümdarın şahsında ne de büyüklerin meclislerinde düzenlemeler yapabilecek, haksızlıkları onarabilecek, suiistimalleri düzeltebilecek ve deneyimin düsturlarını kutsayabilecek bir güce sahip olmadan iki yüzyıldan fazla kalması dikkate değer bir şeydir. Eğer krallık bu durumda bu kadar uzun süre varlığını sürdürebildiyse, her toplumda o toplumu kendi aşırılıklarına karşı koruyan ve halkı tutkularına rağmen kurtaran bilinmeyen bir gücün var olduğuna inanmak için nedenimiz yok mu?

Hukuk ve ceza davalarında karar vermek için yargıçların içgüdüleri ve vicdanlarından başka bir rehber, başka bir zeka yoktu. Bu zayıf araçlar, karmaşık davalarda, eylemlerin gerçek niyetini belirlemeye ya da masumiyetin dilini veya suçun iftiralarını takdir etmeye yetmiyordu. O zamanlar tüm meseleler sözlü geleneklere göre ele alınıyor ve yazılı olmayan tanıklıklara göre yargılanıyordu. Çoğu zaman yanlış yorumlanan, bazen hafızalardan kısmen silinen, sık sık çelişen ya da tahrif edilen sözler adaleti aydınlatamazdı. İyi niyetli olunması için yalvarıldı; tanık-

ların ve tarafların vicdanlarına başvuruldu; ama çoğu zaman yalancı şahitlik cevap verdi ve yargıçların kararlarını belirledi. Sonunda, yalanı ve sahtekârlığı tespit etmek için şaşmaz bir araç keşfedildiğine inanıldı; insanların vicdanlarından Tanrı'nın adaletine bir çağrı yapıldı. Suçlanan, kanıtı çürütülen kişi ateş, kaynar su ya da kızgın demir çilesine boyun eğiyordu. Tanrı'nın adaletsizliğe izin vermeyeceğine ve toplum yasaları yerine doğa yasalarını askıya almayı tercih edeceğine inanılıyordu.

Ancak bu kanıtlar avama bırakılmıştı; adli mücadele soyluların ya da özgürlerin çilesi haline gelmişti. Her savaşçının kaderinin belirleyicisi olarak yalnızca kendi cesaretini gördüğü bu adalet türü, çağın askeri ruhuyla son derece uyumluydu.

Bu kadar barbarca bir gelenek genel olarak benimsenmişti: ceza davalarında adli mücadeleye başvurmakla yetinilmiyor, medeni meseleler de bu mücadelenin kararlarına tabi tutuluyordu. Bir beyefendinin sadece hasmına meydan okuma hakkı yoktu, aynı zamanda tarıklara da meydan okuyabilir ve bazen yargıçları bile kendisiyle birlikte arenaya inmeye zorlayabilirdi. O zamanlar adalet sadece zaferde görülürdü ya da daha doğrusu zafer tek adalet haline gelmişti. Böylece Franklar, Haçlı Seferleri sırasında, Tanrı'nın bazen Müslümanların Hristiyanları mağlup etmesine izin vermesinden duydukları şaşkınlığı sık sık dile getirdiler.

Her şeye kılıç karar veriyordu; adaletin hükümlerini ilan ettiği yerler öfke ve nefret çılgınlıklarıyla yankılanıyordu. Yetenek, güç ya da talih savaşçıların silahlarını destekledikçe, sırayla masumların ya da suçluların kanıyla lekeleniyorlardı. Bu tür savaşlar karşısında adalet ya da adaletsizlik fikrini korumak nasıl mümkün olabilirdi? Davranışların vahşiliğinin artması ve eğitimin doğallığını yitirmesi gerekmez miydi?

Bununla birlikte, bu geleneği ortaya çıkaran ve aydınlanmış

felsefenin gözünde mazur görülebilir kılan koşulları hatırlamalıyız. Yargıçların sık sık gerçeği tespit etme ya da kesin bir şekilde karar verme imkânsızlığı içinde bulunmaları, sahtekârlık, yalancı şahitlik ve yalanın yasalara galebe çalmasına ve toplumun tamamını istila etme tehdidinde yol açmıştır. Bu talihsizliği önlemek için, adli bir savaşın hazırlıkları, “şatafatı ve gösterişiyle” sahtekârlığı ve hainliği korkutmaktan daha iyi bir yol bulunamazdı. Barbarlığın karanlığında kendini gösteremeyen adalet, kendini korkunç nişanelerle çevreledi ve sığınağına yalnızca güvensizlik ve korkuyla yaklaşılmasına izin verdi. Adli bir savaş fikrinin bile uyandırdığı dehşet, böyle bir kararın belirsizliği, birçok çekişmeyi engellemiş olmalıydı ve bu büyük bir faydaydı. Ayrıca, tüm toplumu tedirgin etmeden uzatılamayacak olan kavgaları yatıştırmak için daha kesin başka bir yol bulunamazdı. Tutkuların her şeyle iç içe geçtiği bir çağda, adaletin tartışmaları adil bir şekilde sonlandırması kuşkusuz toplum için önemliydi; ancak bu tartışmaların bir an önce sona ermesi de aynı şekilde önemliydi.

İlk bakışta, bu gelenekte yalnızca bir ayrıcalık ve fiziksel gücün korkunç bir şekilde kullanıldığını görüyoruz. Ancak bu fiziksel güç kullanımı olmasaydı, dünya belki de yalancı ve inançsız insanların avı haline gelecekti. O halde bu iğrenç suiistimalden çok, daha da iğrenç suiistimleri önlemek için gerekli olduğu ortaya çıkan toplumun durumuna üzülmeliyiz. Daha sonra adli mücadelede reform yapmak için çok uğraşmak gerekti. Yıkılması en zor olan önyargılar, cesaretin ve onurun kendilerini ilgilendirdiğine inandıkları önyargılardır. Ne kralların gücü, ne din, ne de felsefe, çağdaş uluslar arasında çekişmeleri ortadan kaldıramamıştır. Çekişmeler, bazı açılardan, Orta çağda kılıçla sağlanan adaletten başka bir şey değildir.

Bu uzak zamanların örf ve adetlerinde adaletin zaferinin kar-

şılaştığı tüm engelleri henüz açıklamadık. Yasaların yokluğu büyük karışıklıklara neden oldu; ama yasaların boyunduruğu baronlar için kargaşanın kendisinden daha katlanılmazdı. Baronların silahlarına duydukları güven, onları her türlü yasaya karşı en azından kayıtsız kılıyordu. Hangi toplumda olursa olsun, ellerinde güç ya da kuvvet bulunduranlar nadiren yasalara ilk başvuranlardır; çünkü hiç kimse onlara karşı cezasızlıkla adaletsizlik yapamaz ve her zaman kendilerine adalet sağlayacak araçlara sahiptirler[114].

Günümüzde anladığımız şekliyle adli düzen, on ikinci yüzyılda insanların zihnine girmeyen bir soyutlamadan başka bir şey olamazdı. Avrupa'nın savaşçı soyluları, bir savaş imgesi sunmayan herhangi bir adalet türüyle hiçbir şekilde ilgilenmezlerdi. Baronlar, yasaların hem kendileri hem de toplum için bir güvence olabileceğine dair bir fikir oluşturmamışlardı. Bir adaletsizliği ancak savaş alanında aldıkları bir yara gibi hissediyorlardı ve kişisel kızgınlık onları suçlunun peşine düşüren tek güdüydü. O zamanlar hakkaniyet bir erdem sayılmazdı ama intikam bir görevdi. Haksızlık yapanlara karşı yasalar yoktu ama intikamını almayanlara karşı yasalar vardı.

Bu tavırları ve yapılarıyla baronlar, Frankların ve diğer barbarların Avrupa'ya beraberlerinde getirdikleri özel savaş uygulamasından vazgeçemediler. Onuruna ya da malına saldırıldığını düşünen her soylu, haklarını savunmak ya da kavgasının öcünü almak için silaha sarılıyordu. Savaşan tarafların tüm akrabaları ve vasalları kavgaya katılmak zorunda kaldı. Tarlalar tahrip edildi, kasabalar ve köyler yakıldı ve bu şekilde adalet talep edildi ya da sağlandı. Yüzyıllar boyunca Avrupa bu iç savaşları yüzünden harap kaldı. Nesilden nesile aktarılan kanlı anlaşmazlıklar, geleneklerin ve düzenlemelerin başvurduğu alışılmış bir durum haline geldi ve toplum yasadışı, iç savaşın hukuku vardı.

Böylesine büyük bir düzensizliği düzeltmek kolay değildi. Güç nasıl silahsızlandırılabilir ve diğer tüm ayrıcalıklara tercih eder görüldüğü bir ayrıcalıktan nasıl yoksun bırakılabilirdi? O zamanki haliyle toplum, Avrupa'yı harap eden savaşçı tutkuları dengeleyebilecek tek bir güce sahipti; bu da dini fikirlerin gücü ve Hristiyanlığın üstünlüğüydü. Özel savaşlara karşı konsillerin yetkisine başvuruldu; azizler konuşturuldu; batıl inançların kendisi devreye sokuldu; görüngülere, vahiylerle ve mucizelere başvuruldu. Kilise tüm tehditlerini ortaya koydu ve tüm gök gürültülerini başlattı. Bu araçlar bazen kötülüğün ilerlemesini durdurdu, ancak anlaşmazlık ilkesi her zaman varlığını sürdürdü. Özel savaşlara son vermek mümkün olmadı, ama sonunda haftanın belirli günlerinde bastırıldılar ve böylesine güçlü bir dinin yapabileceği tek iyi şey, Tanrı'nın Ateşkesi'nin kabul edilmesini sağlamaktı. Haçlı Seferleri burada ruhban sınıfının gayretini harika bir şekilde destekledi. Ne zaman Sarakenlere karşı savaş ilan edilse, sanki bir mucize olmuş gibi anlaşmazlıklar bir anda yatışıyor ve Avrupa haçın sancağı önünde derin bir sessizlik içinde kalıyordu.

Bununla birlikte, din adamlarının çabaları, diğer bazı elverişli koşullarla birlikte, sonunda adaletin ve insanlığın zaferini getirecekti. Sivil adalet tesis edilmeden önce Kilise, inananları yargılayan kutsal bir yargı yetkisine sahipti. Bu adaletin suçluyu takip etmeye ihtiyacı yoktu; suçlular gelip kendilerini onun yargılarına teslim ediyorlardı: insan adaleti gibi kör değildi; vicdanın en gizli kıvrımları onun önünde kendini geliştiriyordu: hiçbir direnişle karşılaşmıyor, hiçbir homurdanmaya neden olmuyordu; mahkum ettiği kişiler kendilerini mahkum ediyorlardı. Yasalarının uygulanmasını sağlamak ve kararlarını onaylatmak için, pişmanlığın gücüne, intikam alan bir Tanrı'nın korkusuna, cennetin vaatlerine, cehennemin tehditlerine sahipti. Sivil yasaların

yokluğunda, bazen diğer mahkemelerin yerini tutan ve dinin bir zaferi olarak kamu düzenini gözeten pişmanlık mahkemesi böyleydi. Böylesine zorlu bir mahkeme, zorunlu olarak din adamlarının etkisini artırdı ve hiç şüphesiz, yargı yetkilerini, İncil ahlakının hiç ilgilenmediği meselelere bile genişletmelerine katkıda bulundu. Tüm adaletin Tanrı'dan geldiğine inandırılan insanlar, Tanrı'nın en küçük yargılarını yeryüzündeki papazlarının organları aracılığıyla açıkladığına inanmaya yönlendirilebilirdi. Papalar, prenslerin siyasetine müdahale etmekle suçlandıklarında, bu siyasetin eylemlerinin günah olabileceği ve bu nedenle bu eylemlerin papalığın yargı yetkisi altına girdiği yanıtını verdiler. Ruhban sınıfı, sivil işlerde yargı yetkisini gasp etti, tıpkı egemen papaların geçici yetkiyi gasp ettiği gibi[115]. Orta çağda din adamları kendilerini adil olanın ve olmayanın sözcüleri ilan ettiler ve onların yargı yetkisi baronlarınkinden çok daha insanlığa uygun, akla daha uygun olduğu için hızla ilerledi. Papaların Haçlılara tanıdığı ayrıcalıklar arasında, kilise yasaları tarafından yargılanmak ilk sırada yer alıyordu. Ruhban sınıfı, Haçlı Seferlerine giden soyluların yokluğundan, ölümünden ya da mahvolmasından yararlanarak yargı yetkilerini genişletti; tıpkı avam tabakasının özgürlüklerini elde etmek, kralların da güçlerini artırmak için bu durumdan yararlandıkları gibi. Sonunda bu yargı yetkisi o kadar güçlendi ki, feodal soyluların kışkırtılığını uyandırdı. On üçüncü yüzyılın ortalarına doğru, soylular ruhban sınıfına karşı bir birlik oluşturdular ve hâlâ elimizde bulunan bir bildiride, "Kaisar'a ait olanı Kaisar'a vermelerini" talep ettiler. Vasallarının, sapkınlık, evlilik ve tefecilik durumları dışında, kilise mahkemelerine başvurmalarını yasakladılar ve suç işleyenleri mallarını kaybetmek ve bir üyelerini sakatlamakla tehdit ettiler. "Katipler," diye eklediler, "bizim harcamalarımızla zenginleşerek, ilkel kilisenin durumuna ve düşünceli bir yaşama geri getirilecek, bize

yakışan eylemi bize bırakacak ve uzun zamandır görmediğimiz mucizeleri bize sunacaklardır.”

Din adamlarının etkisi Hristiyanlıktan kaynaklandığı için, soy-lular bildirilerinde Galyalıları silahlarıyla tek başlarına dönüştür-müş olmanın üstünlüğünü iddia etmek istediler. Bu iddiayı desteklemek için söyledikleri her şey, Zafer'in bilgi ve zekânın yanında yer alacağı bir yarışmada zafer kazanamayacaklarını tahmin etmeleri için sebep veriyordu.

Bu sıradan bir savaş değil, gerçek bir fikir savaşıydı ve lordlar bunu sürdürmek için kılıçlarından başka bir şeye sahip olmadık-larından, sonunda iddialarından vazgeçmek zorunda kaldılar.

Ancak Avrupa toplumu, uluslar için çok ölümcül olan o dö-neme, yeni görüşlerle eski görüşlerin birbirlerine karşı inatçı bir savaş açtığı, yeni olan her şeyin mayalandığı ve şiddetle çalka-landığı, eski olan her şeyin direndiği ve bir çarpışmayla parçalara ayrıldığı, neredeyse her zaman kanlı bir bunalım olan o buhrana geldi. Uzun bir süre boyunca eski yasalar güçsüz kaldı ve yerleş-tirilmeye çalışılan yasalar, uygulamalarında ne alışkanlıkla kaza-nılan ne de deneyimle verilen güce sahipti. Tüm Avrupa'da umumi bir bunalım yaşandı; devrimler ve iç savaşlarla sarsılan Batı, bir an için onuncu yüzyılın karanlığına ve kargaşasına geri dönme noktasına geldi.

Bu dönemde Almanya'da, anlaşmazlıkları yatıştırmak ve hay-dutluğu bastırmak amacıyla imparatorluk meclisi kuruldu. Ar-ragon'da, yetkiye karşı bir diktatörün tüm gücüyle silahlanmış olan *adaletin* vesayetçi güç yaratıldı. Tüm ülkelerde kargaşanın aşırılıklarına karşı kardeşlikler ve dernekler kuruldu. Her şeyden önce Fransa'da, sarsılan toplumsal düzeni desteklemek için ada-leti çağırma ve onu kraliyetin koruması altına alma ihtiyacı his-sedildi. Kraliyet gücü, bir bakıma, toplumun tehlikeleri ve

korkuları arasında doğdu. Buhran anlarında insanları kendilerini koruyacak güce doğru yönlendiren bir içgüdü vardır ve bu güç, kendisinden yardım istendiği ve tüm umutların nesnesi olduğu için her şeye kadir hale gelir.

Kilise yargısı feodal adalete çoktan ölümcül bir darbe indirmişti. Roma hukukunun incelenmesi, barbarlıktan güçlkle kur-tulan uluslar arasında eskilerin deneyimlerinden bir şeylerin yeniden canlanmasına neden oldu. Avrupa'da, bilhassa da Fran-sa'da yeni bir yargı düzeni ortaya çıktı[116]. Bu yargı düzeni, kalem ve cüppe sahiplerinin her konuda biçimleri çoğaltmaya yönelik doğal eğilimlerinin bir sonucu olarak, başlangıçta çok karmaşıktı. Yeni yasaların labirentinde ipuçlarını takip etmek için baronların bilgisi ve özellikle de sabrı yetersizdi. Hukukçuların, yasaların tek yorumcusu olarak kalmak için yasaları karmaşık-laştırdıkları doğruysa, umutları boşa çıkmadı; çünkü sonunda yargı işlevlerinde feodal soyluların yerini aldılar.

Senyör yargıçlarının kaldırılmadığı doğrudur; ancak onların kararlarına karşı kraliyet yargısına başvurulmasına izin verilmiş-tir. Bunun yanı sıra, baronların adaletinin yetersiz kaldığı durum-lar vardı ve bu yetersizlik neredeyse her zaman kralın yargı yetkisi tarafından değerlendirildiğinden, ikincisi herhangi bir ağırlık veya öneme sahip davaların çoğunu kendine çekerek bi-tirdi. Adaletin, ona saygı duyulmasını sağlayabilecek bir güç ta-rafından korunması başka türlü önemli olduğundan, baronların gücü azaldıkça ve kralın gücü her gün arttıkça, kraliyet yargısı üstün geldi ve gelenek, tüm adaletin kraldan kaynaklandığı ilke-sini onayladı. Bu ilke bir kez kabul edilip tüm eyaletlerde ilan edildiğinde, Beaumanier, "kralın her şeye egemen olduğunu ve krallığın genel koruyuculuğuna sahip olduğunu" söylemekte haklıydı.

Bu dönemde, daha sonra çok seçkin hale gelen Fransız yargıçlığı ortaya çıktı. Meclisler eski zamanların açık sözlülüğünü ve sadakatini çağdaş zamanların zekasıyla birleştirerek sergilediler. Bazen kraliyete karşı halkın haklarını savundular ve çoğu zaman da hiziplere karşı kraliyete destek oldular. Belki de kökleri, haklarını savundukları toplumun yeterince derinlerine inmiyordu. Krallığın temel yasaları ne onların haklarını düzenlemiş ne de güçlerinin sınırlarını kesin olarak belirlemişti. Güçleri, yazılı anayasalardan çok, uygar insanlar arasında hissedilen adalet eksikliğinden, işlevleri yasanın temsilcileri olmak olan neredeyse her zaman elde ettikleri üstünlükten kaynaklanıyordu. Meclislerin, kendilerinin tedbirsizce işaret verdikleri kamu düzensizliklerinin ortasında yok olduklarını gördük. Yönetimin hatalarını gördüler, ancak uygun çareyi gösterecek müsbet bilgidен yoksundular: halka başvurdular ve hizipler cevap verdi; özgürlüğü çağırdılar ve devrim patlak verdi. Şimdi, bu yönetim artık aramızda bulunmadığına ve olayların doğurduğu düzende yeri olamayacağına göre, bize öyle geliyor ki, herkesin ona karşı adil davranmasının ve onun temel yapısını oluşturan o soylu ilgisizliği, o aydınlanmış sertliği, o esnek olmayan dürüstlüğü övmesinin zamanı gelmiştir. Bir İngiliz yazar şöyle der: "Eski Fransız yargısını ayırt eden bu erdemlerin günümüzde yeterince yaygın olup olmadığına karar vermek, büyük bir övgüyle anılmamak ve çağdaşlarımıza yararlı örnekler olarak gösterilmemek, geçmiş zamanların tarihçisine değil, şimdiki dönemin gözlemcisine düşer."

Gerçekleştirilen devrimde, baronların bu kadar az öngörü göstermiş olmalarına hayret ediyoruz; artık var olmayan bir düzenin ayrıcalıklarına karşı çıktılar, oysa onların müdahalesi ve katılımı olmadan yeni bir düzen kuruldu; kendilerini savunmak için birliğe duydukları ihtiyaç ne kadar büyükse, birbirlerine karşı savaşmak gibi çok ölümcül bir ayrıcalığı sürdürmek için o kadar

inatçı davrandılar. Savaşçı ve feodal davranış alışkanlıkları, haklı olarak en görkemli meslek olarak gördükleri, ama başkaları barışçıl işlerde zenginleşirken, yeteneklerini yararlı bir şekilde kullanırken ve kendilerini yalnızca güçle meşgul ederken, onları mahveden, cehaletlerinde tutan ve işlerden uzaklaştıran silahlanma mesleğini diğer tüm işlevlere tercih etmelerine neden oldu. Sonunda soylular, en cömert fedakarlıklardan sonra, hükümette etkinliği olmayan bir aristokrasiden başka bir şey olmazken, yönetime el verenler gerçek efendiler haline geldi.

Az önce anlattığımız devrimler bize bir an için Haçlı Seferlerini unutturdu; ancak kutsal savaşlar yaşamayı iyileştiren nedenler arasında sayılabilir. Haçlıların gidişi bir dizi eylem için fırsat yarattı; dolandırıcılığa karşı önlemler çoğaltıldı; noterler çağrıldı; *chartres chirographaires* ya da *chartres partileri* olarak adlandırılan beratların kullanımı benimsendi ya da daha doğrusu yeniden canlandırıldı. Haçlıların sayısını sınırlamak için pek çok düzenleme yapıldığını ve bu düzenlemelerin var olanlara eklenen pek çok yasa olduğunu söylemiştik. Haçlılar uzak ülkelerden geçerken, kendi ülkelerine geri getirdikleri birçok akıllıca geleneği fark edebilirlerdi. Villehardouin, Fransız soylularının Venedik'e vardıklarında, senatoyu, doçu ve halkı huzurlarında müzakere ederken nasıl bir şaşkınlıkla gördüklerini anlatır. Bu manzara onları aydınlatmakta başarısız olamazdı. Latinler İstanbul'un efendisi olduklarında, orada Yunanistan yasalarıyla tanıştılar; Filistin'de Kudüs'ün Ağır Ceza Mahkemeleri onlara kendi yasalarından daha az kusurlu bir yasa fikri verdi; Hristiyan müstemlekelerini uzun süre yöneten kanun, IX. Louis'yi, doğru, uygulamaya koymadığı, ancak şüphesiz çok yararlı bilgiler yayan bir yasa derlemesi yapmayı düşünmeye yöneltti. Aziz Louis'nin örneği ve Mısır'dan dönüşünde hukukçuların aldığı teşvik, halk arasında adalet sevgisinin oluşmasına katkıda bulundu ve tüm sınıflar ara-

sında hissedilmeye başlanan bu adalet sevgisi, yeni doğmakta olan bir medeniyetin en iyi garantisiydi.

Usta yazarlar, büyük olaylarla ve siyaset dersleriyle dolu bu dönemi önümüzden geçirdiler. Düzensizliğin bağrından kraliye-
tin nasıl yükseldiğini; yasamanın kargaşaya nasıl aşamalı olarak
üstün geldiğini ve Avrupa'nın bazı devletlerinin – özellikle Fran-
sa'nın – on sekizinci yüzyıl boyunca gördüğümüz güç ve ihtişam
derecesine nasıl ulaştığını gösterdiler. Eğer son devrimler bizi ay-
dınlatmak için ortaya çıkmasaydı, bizden önceki büyük yayıncı-
lardan sonra bize söyleyecek çok az şey kalırdı. Şimdiki zaman-
ların deneyimi geçmiş çağlara yeni bir ışık tuttu ve eski kurum-
ların doğasını ve kökenini, yıkılışlarını gördüğümüzden beri
daha iyi tanıyoruz. Eski monarşi ağacımız, toplumu sarsan sar-
sıntılara karşı koyamadı; dalları toprağa saçıldı ve kökleri çıplak
kaldı. O zaman gücün ve yaşamın hangi gizli kanallar aracılığıyla
dolaştığını, nasıl büyüdüğünü ve nasıl yıkıldığını görmemiz ko-
laylaştı.

“O ağaç ki başı göğe yaklaştı,

Ve ayakları ölümler diyarına dokundu.”[117]

Toplumsal farklı sınıflarını inceledikten ve Haçlı Seferleri sı-
rasında kurumlarımızın kökenlerini gösterdikten sonra, aynı dö-
nemde denizciliğin, ticaretin, sanayinin, bilimlerin, edebiyatın,
sanatın ve genel bilginin nasıl ilerlediğini görmek üzereyiz.

On ikinci yüzyıldan önce, Akdeniz hariç, Avrupa ve Asya de-
nizleri, kıyılarında yaşayan uluslar tarafından bile pek sık ziyaret
edilmezdi. İlk Haçlı Seferlerinin yapıldığı dönemde, Fransa Kral-
lığı'nı oluşturan ülkenin Normandiya kıyılarında iki ya da üç li-
manı vardı ve VII. Haçlı Seferi'nde IX. Louis Aigues-Mortes
limanını kazdırdığında okyanusta ya da Akdeniz'de tek bir li-
manı bile yoktu[118]. İngiltere neredeyse hiç ilerlememişti; bu

krallık kendisini çevreleyen denizlerin seyrüseferini korsanlara terk etmişti. Görünüşe göre dünya, günümüzde bilinen tüm denizlere hükmeden İngiliz ulusunun hırsı ve dehası için henüz yeterince büyük değildi. Baltık kıyılarında, Hollanda, Flandre ve İspanya'da bazı şehirler deniz seferleri yaptılar, ama bunlar Haçlı Seferleri tarihinde anlatılmayı pek hak etmiyorlardı. Haçlı Seferleri başladığında, adanmışlık ruhu ticaret ruhuyla birleşerek, denizcilerin yolculuklarına ve çalışmalarına yeni ve daha geniş bir yön verdi. Danimarka sakinleri Suriye denizlerinde göründüler ve deniz yoluyla gelen Norveçliler Sidon'un alınmasına yardım ettiler. Lubeck ve Bremen vatandaşları Ptolemaïos kuşatmasında hazır bulundular. Batı'nın tüm kıyılarından gemiler ve donanmalar Kudüs Krallığı'na ve Haçlıların zaferleriyle Asya'da kurulan diğer Hristiyan prensliklerine hacılar, erzak ve silah taşıdılar.

Böylece tüm ülkelerden gelen denizciler Doğu denizlerinde buluştu. Avrupa'nın denizci ulusları arasında faydalı ilişkiler bir şekilde haçın himayesi altında kurulmaya başlandı. On ikinci yüzyılın başlarında, Pisalılardan oluşan bir filo, diğer bazı İtalyanlarla birleşerek, Balear Adaları'nın fethinde Arragonlulara yardıma geldi. İtalya'nın denizcileri İspanya'nın denizlerini o kadar az tanıyorlardı ki, Arragon kıyılarını Moroların ülkesi sanıyorlardı. Uzak uluslar arasındaki bu ilk ittifak, Papa III. Pascal tarafından vaaz edilen ve çok sayıda Provence ve Languedoc şövalyesi tarafından desteklenen bir Haçlı Seferi'nin eseri idi.

Lubeck, Bremen ve Danimarka'nın denizcileri, uzun yolculuklarda güçlerini denedikten sonra, edindikleri deneyimden yararlanarak Baltık'ın bilinmeyen denizlerini ziyaret ettiler. Bu yeni teşebbüsler dindar gayretlerine ve hırslarına daha yakın bir deniz ve inançları altına alabilecekleri ve ticari görüşlerine boyun eğdirebilecekleri vahşi halklar sundu. Deniz seferleri, hâlâ putperest-

lik içinde yaşayan uluslara karşı vaaz edilen Haçlı Seferleriyle karıştırıldı. Haç ve denizcilerin bayrağı sayesinde zengin şehirler ortaya çıktı ve barbar bölgeler uygarlığın nimetleriyle tanışmaya başladı.

Bu dönemde denizcilik kendisine yeni bir meslek alanı açtı ve yararlı çalışmalarının alanının genişlediğini gördü. O dönemde Baltık, Akdeniz, İspanyol Okyanusu ve kuzey denizleri arasında kurulan iletişim kadar hiçbir şey onun ilerlemesini desteklemezdi. Aynı üstünlüklerin peşindeki ulusları birleştirerek, ilişkilerini, bağlarını ve çıkarlarını çoğalttı ve öykünmelerini iki katına çıkardı. Avrupa'nın tüm uluslarına açılan bu meslek alanında, kullanışlı bilgiler düzeltildi, çok arttı ve her yere yayıldı; kıyıların şekli, burunlar, limanlar, koylar, adalar, vs. vs, hepsi tespit edildi; okyanusun derinliği anlaşıldı; rüzgarların, akıntıların ve gelgitlerin yönü gözlemlendi; su bilgisinin tüm noktaları hakkında çok fazla bilgi edinildi ve çok geçmeden on birinci ve on ikinci yüzyılların cehaleti dağıldı; bu cehalet o kadar çok gemi kazasına neden oldu ki, ilk Haçlı Seferleri zamanının tarihçileri, titreyerek anlattıkları gibi, bunları yalnızca Tanrı'nın gazabına atfedebilirler.

Eğer icat edildiği dönem kesin olarak tespit edilebilseydi, burada denizci pusulasından söz ederdik. Vitryli James'in başka bir yerde verdiğimiz bir metni, yük taşının özelliklerinin Haçlı Seferleri zamanında bilindiğinden ve denizcilerin uzun yolculuklarında bundan büyük yardım aldıklarından şüphe etmemize izin vermez; ancak öte yandan, denizci pusulasının kullanımının o zamanlar genel olduğunu kanıtlayacak hiçbir şey yoktur. Bu kadar değerli bir keşfin hâlâ avam için bir sır olduğuna ve bu sırra sahip olanların, denizciliğin ilerlemesi için bundan elde edilebilecek üstünlükleri düşünmeden, yalnızca kendi çıkarları için bun-

dan faydalanmaya çalıştıklarına inanabiliriz. Denizci pusulasının başına gelenlerin, tarihin nadiren dönemlerini belirleyebildiği sanayi icatlarının çoğunun da başına geldiğini ekleyeceğiz, zira yazarları, kibir ya da kıskançlık ruhuyla, onları yalnızca duyurmakla kalmamış, aynı zamanda çağdaşlarının bilgisinden dikkatle gizlemişlerdir.

Haçlı Seferleri sırasında donanma mimarisi çok gelişmiştir. Gemiler, taşınacak çok sayıda hacı adayını taşıyabilmeleri için büyük ölçüde büyütüldü. Uzun yolculukların yol açtığı tehlikeler, Doğu'ya giden gemilerin daha sağlam bir şekilde inşa edilmesine neden oldu. Aynı gemiye birden fazla direk dikme sanatı, yelkenleri çoğaltma ve geminin rüzgâra karşı yelken açmasını sağlayacak şekilde yerleştirme sanatı, o zamanlar denizcileri harekete geçiren öykünmenin mutlu meyveleriydi.

Böylece insanoğlunun faaliyeti ve dehası tüm engelleri aştı, doğa güçlerine hükmetti ve deniz imparatorluğunu ele geçirdi. Ancak bu imparatorluk, tıpkı karada olduğu gibi, Orta çağda haydutluk ve şiddetin kurbanı olmuştu; fırtınalar, ters rüzgarlar, gemi kazaları, uzun yolculuklarda karşılaşılan tek kötülük değildi. Her denizde en güçlü olanın hakkı dışında hiçbir hak bilinmiyordu ve bir denizcilik kanununun yokluğu, uzak seyrüseferin tehlikelerine büyük ölçüde katkıda bulunuyordu.

Denizcilerin çıkarlarını ve özgürlüklerini güvence altına alacak bir yasaya duyulan ihtiyaç şiddetle hissediliyordu. İlk model İspanya'da ortaya çıkmıştır. On ikinci yüzyılın başında Barselona Denizi'nin eski *yelkenli işçileri* tarafından bir denizcilik hakları kanunu hazırlanmıştır[119]. Venedikliler bunu 1255 yılında Aya-sofya'da düzenlenen bir mecliste kabul ettiler. Bu kanun daha sonra Pisalılar ve Cenevizliler tarafından da benimsenmiş ve Deniz Konsülü adı altında doğu denizlerinin ortak kanunu ya da

hakkı haline gelmiştir. Önce Guienneli Eleanor, daha sonra da Aslan Yürekli Richard tarafından “Rôles d’Oléron³⁸” adı altında yayınlanan bir başka kanun, birçok denizci ulusun onayını aldı ve sonunda Batı’nın tüm denizlerinde kabul edildi.

Bu kanunla korunan denizciler uzun emeklerinin meyvelerini toplayabildiler ve kısa süre içinde Akdeniz’in imparatorluğu için kâfirlerle üstün bir şekilde mücadele ettiler. Eğer İtalya ve Batı’nın diğer bazı ülkeleri Sarakenlerin boyunduruğundan kurtulabilirdi- lerse, bunu ordularından çok donanmalarının üstünlüğüne borç- luydular.

Önceki kitapta Amerika’nın keşfinden ve Ümit Burnu’ndan Hindistan’a geçişten söz etmiştim. Haçlı Seferleri olmasaydı, denizcilerin dehasının, Baltık ve Akdeniz’i Hint Okyanusu’ndan ve Eski Dünya’yı Yeni Dünya’dan ayıran uçsuz bucaksız alanı ve sayısız tehlikeyi daha geç de olsa aşmış olması muhtemeldir. En azından şunu söyleyebiliriz ki, haçın sancakları altında yapılan uzak seferler ve tehlikeli teşebbüsler, her yerde sanayi için yeni yollar açarak ve her şeyden önemlisi, farklı uluslar ve dünyanın farklı ülkeleri arasındaki doğal ve gerekli bağ olan ticaretin iler- lemesini destekleyerek, denizciliğin son harikalarına giden yolu hazırlamıştır.

Her iklimin kendine has ürünleri vardır ve bu zenginlik çeşit- liliği insanlar için bir alışveriş zorunluluğu yaratır. Bu alışveriş zorunluluğu tüm uluslar arasında iletişimi sağlar, öyle ki za- manla birbirinden en uzak bölgeler bile birbirlerine yabancı ka- lamaz. Tanrı’nın farklı iklimlere farklı ürünler yerleştirdiği, bazı ülkelere bahşettiği şeyleri diğerlerinden esirgediği, yeryüzüne dağılmış insanlar için karşılıklı olarak birbirlerini arama, ortak ih-

³⁸ Rôles d’Oléron ya da Oléron Kanunları, Kuzeybatı Avrupa’da Orta çağ gemiciliğini düzenleyen en eski ve en iyi bilinen deniz kanunudur. [ç.n]

tiyaçlarını karşılamak için ticaret yapma, bilgilerini iletme ve uygarlığa doğru birlikte yürüme zorunluluğu yarattığı söylenebilir.

Orta çağda, tembel ve kadınsı Yunanlılar Asya'nın mallarını Batı'ya getirmeyi ihmal ettiler. Sarakenler Avrupa kıyılarına sadece savaş belalarını getirmek için demir attılar. Batı'nın ticareti, kendisine getirilmeyen şeyleri aramaya gitti; Doğu'ya sık sık yapılan yolculukların hepsi Batı'nın kârı içindi.

Haçlı Seferlerinden uzun zaman önce, Hindistan ve Asya'nın ticari malları Avrupa'ya bazen kara yoluyla, Yunan imparatorluğu, Macaristan ve Bulgarların ülkesinden geçerek; ama daha sık olarak İtalya'nın tüm limanlarının bulunduğu Akdeniz yoluyla ulaşıyordu. Bu yolların her ikisi de kutsal savaşlarla daha tanudık hale geldi ve o zamandan beri hiçbir şey haçın sancağı tarafından korunan ticaretin hızlı ilerleyişini durduramadı.

Batı'nın deniz şehirlerinin çoğu, Avrupa'ya Doğu'nun ürünlerini sağlayarak zenginleşmekle kalmıyor, hacıların ve Hristiyan ordularının taşınmasında da önemli bir üstünlük elde ediyorlardı. Filolar Haçlıların savaştığı ülkelerin kıyılarını takip ediyor ve onlara her zaman ihtiyaç duydukları savaş mühimmatını ve erzakı satıyorlardı. Böylece ticaret, kâfirlerle savaşmak için kendilerini harap eden prenslerin ve baronların Asya'ya taşıdıkları hazinelerin bir kısmını Avrupa'ya geri getirdi.

Suriye'nin ve hatta Yunanistan'ın deniz şehirlerinin tüm zenginliği Batılı tüccarlara aitti. Asya'daki Hristiyan şehirlerinin büyük bir bölümünün efendileri onlardı; İstanbul'un alınmasından sonra Venediklilerin payının ne olduğunu biliyoruz. Takımadaların tüm adalarına ve Bizans'ın yarısına sahiptiler. Yunan İmparatorluğu, yasaları, filoları ve ordularıyla başka bir Venedik gibiydi.

Latinler kısa süre içinde İstanbul'u, Kudüs'ü ve silahlarına boyun eğen ülkelerin çoğunu kaybettiler. Daha şanslı olan ticaret, Haçlı Seferlerinden sonra fetihlerini korudu. Tanais'in ağzında inşa edilen Tana şehri, Venedik için İran ve Tataristan ile yararlı ilişkiler kurmasını sağlayan ve Tauris³⁹, Trabzon, Bağdat ve Basra pazarlarına hâkim olan bir müstemleke haline geldi. Kırım'ın küçük bir şehri olan Kefe'de toplanan bazı Cenevizliler, Türklerin Avrupa'yı tehdit ettiği dönemde bile, Kafkasya'nın madenlerini işletmek ve Astarahan yoluyla Hindistan'ın hazinelerini almak için çalışıyorlardı. Avrupa ticareti, Hristiyanlara karşı acımasızca savaşan uluslar arasında bile dükkanlar kurdu. Memlûklerin es-tirdiği dehşet Mısır'da tüccar müstemlekelerinin kurulmasına mani olmadı. Afrika, bilhassa da Akdeniz kıyıları, onların ticari hırslarına boyun eğiyordu ve Aziz Louis'nin fethedemediği yer-ler, onların sanayisinin haraçları haline geldi.

Dünyanın tüm bölgelerinin ticareti böylece birkaç deniz şeh-rinin eline geçerken, Avrupa'nın büyük krallıklarının çoğu hâlâ buna yabancıydı. Yünlerinden başka zenginliği olmayan İngil-tere, İtalyan ve İspanyol tüccarlar tarafından getirilen Asya mal-larını başkentinde memnuniyetle kabul ediyordu. Fransa'nın şehirleri Doğu'nun ticaretinde çok az yer alıyordu. Haçlı Seferleri Fransızların eseri idi; diğerleri bu seferlerin meyvelerini topladı. Marsilya, Orta çağda uzak uluslarla ilişkisini sürdüren tek Fran-sız şehriydi. Foçalılar tarafından Galyalılarla ticaret yapmak için kurulan bu şehir, gözlerini doğduğu yerlere çevirmekten, Suriye ve Yunanistan ile ticari ilişkiler kurmaktan hiç vazgeçmedi. Sa-nayisi erken gelişen İspanya, Haçlı Seferlerinden daha fazla ya-

³⁹ Tauris (Ταυρίς) diğer adlarıyla Tauris, Taurida, Tauric Chersonese ve Chersonesus Tauris, antik çağda Kırım'ın adıdır. [ç.n]

rarlandı ve kutsal savaşların sonuna doğru İspanyolların Asya'nın tüm kıyılarında depoları vardı.

Bununla birlikte, hiçbir ülke Doğu ticaretinden İtalya'dan daha fazla yarar sağlamamıştır. Akdeniz'e egemen olan ve bilinen dünyanın her yerine açık olan bu ülke, en elverişli konumda bulunuyordu. Daha önce Romalıların fetihlerini kolaylaştırmış olan bu konum, İtalya uluslarına yeni teşebbüslerinde yardımcı oldu ve dünyayı silahlarına boyun eğdirdiği gibi spekülasyonlarına da boyun eğdirdi. Donanmaları Doğu'ya doğru yola çıkarırken, Avrupa'ya Roma'nın yaptığı gibi lejyonlar ve prokonsüller değil, geçtikleri eyaletleri ticaretin hesaplarına ve isteklerine boyun eğdiren tüccar kervanları gönderdiler. Bu tüccarlar, çalışkan ticaretleriyle o zamanlar Batı'da dolaşan tüm parayı elden çıkarıyorlardı. Bütün ülkelerde çok sayıda müstemlekeleri ve önemli kuruluşları vardı. Avrupa'da hiçbir büyük şehir yoktur ki, bir sokağa, bir mahalleye verilen Lombard adı, bugün bile İtalyan tüccarların uzun süreli ikametini kanıtlamasın.

Ticaretin bu gücüne hayran olmamak elde değil; ama aynı şekilde yıkım ilkesine de sahipti. Her gün ne rekabetler, ne kıskanç tutkular doğurmadı mı! Pasifik fetihleri için durmadan mücadele edildi, kılıçlar çekildi. Bu mücadelede birçok şehir yenik düştü; Pisa Ceneviz tarafından yok edildi; Ceneviz de Venedik'e karşı rekabetini sürdüremedi. Bu ticari güçlerin bir başka dayanağı da, onları yükselten, iyiliklerini ve armağanlarını durmaksızın bir yerden diğerine taşıyan ticaretin hareketliliği idi. Ticaretin güzergâhını ya da yönünü değiştirmesi, bir şehri zenginleştirmek ya da çöküşünü hızlandırmak için yeterliydi. Orta çağda bir sürü şehir, yıkılmalarına hiçbir anlaşmazlık ya da savaşın katkısı olmadan yok oldu. Sanki talih kendi eserini yok etmekten zevk alıyor ve bu nedenle insan tutkularıyla ilişki kurmaktan kaçınıyormuş gibi görünüyordu.

Sanayinin ve hatta tarımın ilerlemesini ticaretinkinden ayırmak mümkün değildir. Sanayi ve tarımın Doğu'yla ilişkilerden ne kazanabileceğini anlamak için, bu iki refah kaynağının o zamanlar Doğulular arasında ne durumda olduğunu tespit etmek belki de yeterli olacaktır. Bu kadar çok gezgin arasında, ziyaret ettikleri uzak ülkelerin adetlerini ve uygulamalarını gözlemlemeye ilgi duyanlar da vardı kuşkusuz. Haçlıların seferlerinde, bir ticarete usta olanların ya da mekanik bir sanatta becerikli olanların diğerlerine tercih edilerek kaydedildiğini biliyoruz. Bu çalışkan hacılar her zaman ülkeleri için avantajlardan yoksun bir yolculuk yapmadılar ve haç şövalyelerinin sadece zafer ve ün peşinde koştuğu kutsal savaşlarda, söylemeye cüret edersem, sanayi de, barışçıl ganimetleri Yunanlılardan ya da Sarakenlerden çalınan değerli keşiflerden ve Doğu'nun sanatlarında hayran oldukları şeylerin mutlu taklidinden oluşan Haçlı Seferi'ne sahipti.

Haçlı Seferlerinden önce Sarakenlerin eşya imalatı vardı. Şam'da ve Mısır şehirlerinde metaller Batı'dakinden daha mükemmel bir şekilde işleniyordu. Eski kronikler bize Filistinli Hristiyanların silah satın almak için bazen Şam'a gittiklerini bildirir. Joinville'in anlattığına göre, Tortosa'daki leydimize hac ziyaretindeyken, Trablus'ta o şehirde imal edilmiş bazı kamalar satın almıştır. Bunlardan bazı parçaları Kraliçe Marguerite'e göndermiş, o da bunları önce kutsal emanetler sanmış ve almak için dizlerinin üzerine çökmüş; ama hatasını anlayınca, "Seneskal'a lanet olsun! Beni kumaşlarının önünde diz çöktürdü," diyerek ayağa kalkmış[120]. Joinville, IX. Louis tarafından bu eşyadan bir miktar satın almakla görevlendirilmiştir ki bu da imal edildiği imalathanenin belli bir üne sahip olduğunu kanıtlamaktadır.

Bu dönemde, aynı Trablus şehrinde ve Yunanistan'ın çeşitli şehirlerinde, ürünleri Doğu'yu ziyaret eden tüccarların ve hacı-

ların büyük ilgisini çekmiş olması gereken çok sayıda ipek dokuma tezgâhı vardı. On ikinci yüzyılın ortalarında, Sicilya Kralı II. Roger bu tezgâhlardan birkaçının Palermo'ya taşınmasına neden oldu; bu, Yunanistan kıyılarına yapılan bir seferin meyvesiydi. Dut ağacı, İtalya'nın güzel gökyüzünün yanı sıra Morea'nın gökyüzünün altında da gelişip çoğaldı ve bu yararlı fetih, Sicilyalılara kısa sürede Yunanlıların sanayisini aşma imkânı verdi. Başlıca atölye, bu yeni sanatın zenginliğini ve ihtişamını göstermek istercesine kralların sarayına yerleştirildi.

Bu dönemde Doğu ülkelerinden bize pek çok faydalı icat gelmiştir. Bazı yazarlar yel değirmenlerinin Avrupa'da Haçlı Seferleri'nden önce bilindiğini iddia ederler; ancak bu tür konularda kutsal savaşlardan ayırmanın çok zor olduğu Asya'ya yapılan ilk hac yolculuklarından kaynaklanmış olabileceklerini unutmamalıyız[121].

Sur o zamanlar camıyla ünlüydü. Çevresinde bulunan kum, cam üretimine diğer ülkelerde bilinmeyen bir mükemmellik kazandırıyordu. Cam kullanımı Filistin'de Batı'dan çok daha yaygındı. Venedikliler, Orta çağda çok ünlü olan güzel cam eserlerinin fikrini Sur'dan almışlardır.

Bu tarihte de görüldüğü gibi, Haçlılar Yunan ateşinin patlamasına tanık olduklarında her zaman büyük bir şaşkınlık yaşamışlardır. Ancak çok garip görünen bir şey var ki, Sarakenlerin bu büyük üstünlüğünü hiçbir zaman kıskanmış görünmediler. Frank savaşçılar, savaş alanında kılıç ve mızrağı, akıllarınca kişisel cesareten bir şeyler götüren bir savaş aracına tercih ediyorlardı. Bununla birlikte, Yunan ateşinin sonunda, insanlık için ölümcül olan, ancak Türkler ve Tatarlar tarafından tehdit edildiğinde Avrupa toplumunun eline korkunç bir silah veren bir icat olan barut fikrini vermiş olması hiç de ihtimal dışı değildir.

Dördüncü Haçlı Seferi sırasında Montferratlı Boniface tarafından İtalya'ya gönderilen mısır ya da Türk buğdayından daha önce bahsetmiştik. Şam eriği de aynı dönemde Kudüs'ü ziyaret eden bir Anjou dükü tarafından Avrupa'ya getirilmiştir. Bahçelerimiz, Doğuluların çok değer verdiği düğünçeğini ve adını Aşkelon'dan alan arpacık soğanını kutsal savaflara borçludur; safran, şap ve çivitın Avrupa'da bilinmesi ya da daha doğrusu kullanılması Haçlı Seferleri dönemine kadar uzanır.

Haçlıların Trablus topraklarındaki şeker kamışlarını ilk kez ne büyük bir zevkle gördüklerini hatırlayabiliriz. Bu bitki on ikinci yüzyılın ortalarında Sicilya'ya taşınmıştır. Ancak oradan yeni dünyaya geçtiğini söylemek doğru değildir. Eğer İspanyollar daha sonra şeker kamışını Madeira adasına taşımışlarsa, bunu Moroların Afrika'dan getirdikleri Granada krallığında bulduklarını düşünebiliriz. Ancak bu bitkinin farkına varılmasının tek nedeninin şeker zevkinin yaygınlaşması ve Mısır'dan getirilen bu maddenin önemli bir ticaret dalı haline gelmesi olması da muhtemeldir. Böylece Haçlı Seferlerini onurlandırabiliriz.

Sanayi ve tarımın ilerlemesiyle bağlantılı olan doğa tarihi de aynı şekilde bazı faydalı kavramlarla zenginleşti. Uzak iklimler sadece bitkisel ürünlerini değiş tokuş etmekle kalmadı, aynı zamanda Haçlı Seferleri Avrupa'nın Afrika ve Asya'nın çeşitli hayvanlarıyla tanışmasını sağladı. Mısır Memlûklerinin IX.Louis'ye bir fil gönderdiklerini ve Fransız hükümdarının bu fili İngiltere kralına hediye ettiğini belirtmiştik. Louis'nin ilk seferinden kısa bir süre sonra Baybars, II. Frederick'in oğlu Mainfrey'e Tatar cinsi atlarıyla birlikte birkaç Moğol esiri gönderdi. Mısırlı elçilerin Sicilya kralına sunmaları için yönlendirildikleri Doğu ürünleri arasında, o zamana kadar Batı'da hiç görülmemiş bir hayvan olan bir zürafa da vardı.

Daha sonra ortaya koyabileceğimiz ilginç durumlar, Haçlı Seferlerinin tarım ve sanayinin ilerlemesi üzerindeki mutlu etkisi hakkında zaten sahip olunması gereken görüşe hiçbir şey eklemeyecektir. Asya'nın zenginlikleri Avrupa'ya getirildiğinde, kısa süre içinde yaşamı süsleyen sanatların ve insanın yeteneklerini iki katına çıkaran bilimlerin geliştirilmesine yönelik bir arzu doğurdu.

Onuncu yüzyılda mimarlık kulelerin, surların ve kalelerin inşasından ibaretti. Büyüklerin konutlarında her şey düşmana karşı savunma sağlama zorunluluğuna feda edilmişti; şatafat ya da ihtişam için hiçbir şey göze alınamazdı. İnsanların konutları, şehirlerde bile, onları hava koşullarının zararlarından ya da mevsimlerin ölçüsüzlüğünden pek az koruyordu. Tek mimari anıtlar, atalara adanmışlığın yükselttiği anıtlardı. Prensler için görkemli saraylar ya da zenginler için uygun evler düşünülmeden önce, dine adanmış yapılar inşa edilirdi. On birinci ve on ikinci yüzyıllarda inşa edilen kilise ve manastırları saymak pek mümkün değildir. Dönemin görüşüne göre, günahların kefaretinin ödemenin en kesin yolu bir kilise ya da manastır inşa etmektir. Böylece mimari anıtlar tövbenin sesiyle ortaya çıktı ve dini ilhamlar bir nevi antik çağın Amphion'un lirine atfettiği mucizeleri yeniden canlandırdı.

Her şehirde, her kasabada, halk katedrallerini ve kilisenin koruyucusu olarak seçtikleri azize yakardıkları sunakları süslemeyi bir gurur vesilesi haline getirmişti. Bu dindar gayrette vatanseverlik gibi bir şey olduğu söylenebilir; çünkü bazilik veya baba kilisesi o zamanlar ülkenin en asil ve en duyarlı imgesiydi.

Haçlı Seferlerinin başlangıcında, inşaat işlerinde uzmanlaşmış kişilerden oluşan dini bir cemaat vardı; bunlar dünyayı dolaşarak kilise inşa etmek ya da onarmak için inananlara hizmetlerini su-

nuyorlardı. Bir başka cemaat de hacılar ve yolcular için köprüler inşa etmek gibi faydalı bir amaçla kurulmuştu. Bir şapel ya da bir hitabet, yolculara geçtikleri köprüünün bir hayır işi olduğunu hatırlatıyordu.

Zengin olan ve zenginliklerini sadece binalarda gösterebilen din adamları, kilise inşa etmeyi şeref haline getirdiler. İşlerini tamamlamak için, mimari gibi ilk teşviklerini dindarlığa borçlu olan ve ilk başyapıtları Hristiyan dininin sunaklarını süslemeye adanmış olan resim ve heykelden yardım istediler.

Soylu Haçlıların Filistin'e giderken ya da Batı'ya dönerken bir manastır ya da kilise kurduklarını görmek kadar olağan bir şey yoktu. Kudüs'ten döndüklerinde hazinelerini, ziyaret ettikleri kutsal mezarın bir görüntüsünü sunabilecekleri kiliseler inşa etmek için kullanan birkaç hacrın adı geçmektedir. Kâfirlerden fethedilen hazineler genellikle bu tür yapılara tahsis edilirdi. İlk Haçlı Seferi'nden önce, İtalya'nın bazı şehirleri Afrika'ya bir sefer düzenledi ve ganimetler kiliselerin süslenmesi için ayrıldı. Bir İtalyan kroniğinde, Pisalıların Küçük Asya'da kendilerine ait olan birkaç şehri, Pisa'daki başpiskopos sarayının inşası ve Palermo katedralinin süslenmesi için gerekli masrafları karşılaması şartıyla Yunan imparatoru V. İoannes Palaiologos'a bıraktıklarını okuyoruz.

Haçlı Seferleri sırasında, Doğu'da hayranlık uyandıran mimari anıtların görülmesi, Batılı hacılarda öykünme duygusu uyandırmış olmalıdır. Haçlıların Konstantinos'un şehrini gördüklerinde yaşadıkları şaşkınlığı hiçbir şey aşamazdı. Foucher de Chartres coşkuyla haykırdı: "Ah, İstanbul ne kadar büyük ve güzel bir şehir!" Alman tarihçi Gunther de aynı şekilde hayranlığını dile getirir ve böylesine bir ihtişamın görülmeden inanılamayacağını söyler. Champagne mareşali, Fransız şövalyelerinin Bizans'ın güzel kulelerini ve muhteşem saraylarını gördükle-

rinde, tüm dünyada bu kadar zengin bir şehir olabileceğine kendilerini ikna edemediklerini anlatır!

Doğu ile olan ilişkilerinden böylesine üstünlükler elde eden İtalya, Yunanistan'ın şaheserlerinden büyük ölçüde yararlandı. Roma'nın ve Romalılar tarafından kurulan ve süslenen diğer birçok şehrin sakinleri, önlerinde kendilerine örnek olabilecek antik kalıntılara sahipti. Ticaretlerinin onlara getirdiği zenginlikler, şehirlerin süslenmesine yardımcı olan sanayi ve sanatı teşvik etme araçlarını sağladı. İtalya şehirleri, özellikle de Venedik, Haçlı Seferlerinden önce saraylara ve görkemli yapılara sahipti. On üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda, güzel mimari zevki İtalya'nın çehresini değiştirdi ve yavaş yavaş Avrupa'nın geri kalanına yayıldı.

Bununla birlikte, güzel sanatların, mimari hariç, Doğu'yla sık sık kurulan iletişime çok az şey borçlu olduğunu da eklemeliyiz. Kur'an'ın insan ya da canlı varlıkların resimlerinin çoğaltılmasını yasakladığı Müslümanlar arasında resim hor görülüyordu. Latinler de, okurlarımızın hatırlayacağı gibi, İstanbul'un alınmasından sonra, heykeltıraşlık dehasının ortaya çıkardığı anıtların çoğunu yok ettiler ve Pheidias⁴⁰ ve Praksiteles'in⁴¹ başyapıtlarını para parçalarına dönüştürdüler.

⁴⁰ Pheidias (Φειδίας) Antik Yunanistan'da dünyaca ünlü bir heykeltıraştır. Atina Akropolü'nde bulunan tanrıça Atena tapınağını ve Partenon'daki Zeus heykeli'nin kaidesini yapmıştır. [ç.n]

⁴¹ Atinalı Praksiteles (Πραξιτέλης), Büyük Kephisodotos'un oğlu olup MÖ 4. yüzyılın en tanınmış heykeltıraşlarından biriydi. Çıplak kadın figürünü gerçek boyutlarda heykellere uygulayan ilk heykeltıraştı. Tartışmasız biçimde Praksiteles'e atfedilen herhangi bir heykel bugüne ulaşmamış olsa da, eserlerinin birçok kopyası halen mevcuttur. Büyük Plinius gibi o dönemin yazarları, Praksiteles'in eserlerinden bahsetmiştir. Ayrıca heykeltıraşın pek çok ünlü eserinin resimlerini içeren, o dönemden kalma sikkeler de bulunmaktadır. [ç.n]

Doğuluların ataletli ve sessiz seciyesi müziği mükemmelliğe taşımaya uygun değildi, zira bu sanat bir halkta canlı ve sıcak bir hayal gücüne işaret eder ve Yunanlılar, Linus⁴² ve Orpheus⁴³ zamanında Rodop tepelerini ve Mænalus ormanlarını büyüleyen o melodik şarkıların sırrını uzun süre kaybetmişlerdi. O halde müziğin tarihinin kutsal savaşların tarihiyle çok az ilgisi vardır. İtalya'da güzel sanatlar yeniden canlandığında, toprağın doğal bir ürünü olarak, iklimle özgül bitkiler gibi ortaya çıktılar; ihtiyaçlarını toplumun müreffeh durumuna borçluydular ve ticaret ve sanayinin ürettiği zenginlik ve şatafatın bir sonucu olarak bunu izlediler[122].

Güzel sanatların canlanması, edebiyatın da canlanacağını haber veriyordu. Ancak harflerin ilerlemelerinin bir kısmını Haçlı Seferlerinin etkisine borçlu oldukları doğruysa, Haçlıların her zaman onlardan kendileri için yararlanma eğiliminde olmadıklarını itiraf etmek gerekir: o zamanlar Doğu'ya doğru yola çıkan Haçlıların cehaletini hiçbir şey aşamaz. Tarih bize Kudüs'ün alınmasından sonra, Trablus'ta Doğu edebiyatının en değerli eserlerini içeren bir kütüphaneyi yaktıklarını bildirir: İstanbul'un alınmasında, bir yangın antik Yunan'ın edebi hazinelerini yok etti. Haçlılar bu talihsizliği o kadar kayıtsızlıkla izlediler ki, kroniklerinden hiçbiri bundan bahsetmez ve Niketas'ın etkili şikayetleri olmasaydı, gelecek nesiller bundan habersiz olacaktı.

Bu uzak seferlerin en çok kazandırdığı bilim şüphesiz coğrafyaydı. Haçlı Seferlerinden önce bu bilim pek bilinmiyordu. Bir-

⁴² Linus veya Linos, Yunan mitolojisi'nde Apollon'nun 3 oğlundan herhangi birini temsil edecek şekilde kullanılır. [ç.n]

⁴³ Orpheus (Ὀρφεύς), kimilerince gerçekten yaşamamış efsanevi bir isim veya mitolojik bir şair olarak görülmesine karşın, ezoterizmde, Antik Yunan'a bilgeliği Pythagoras ve Platon'dan önce getirmiş, en büyük inisiyellerden biri olarak kabul edilir. [ç.n]

birinden en uzak ülkelerin bile birbiriyle iletişimi yoktu. Burgonya Paris'te hemen hemen hiç bilinmiyordu; Burgonya'da Paris çok uzak bir yer olarak kabul ediliyordu. Keşiş Pierre'i izleyen Haçlılar, geçtikleri Almanya ve Macaristan şehirlerinin adlarını bilmiyorlardı. Mersbourg'da bir yenilgiye uğradılar ve bundan bahseden çağdaş kronikler Macar şehrini *Malleville* ya da talihsizlik şehri olarak adlandırmakla yetindiler.

Franklar kendi ülkelerini neredeyse hiç tanımıyorlarsa, Doğu ülkeleri hakkındaki cehaletleri ne kadar büyük olmalı? Güven-sizlik duydukları Yunanlılardan kılavuzlar edinme zorunluluğu hissetmelerinden ve bu kılavuzlar onları terk ettiğinde yaşadıkları büyük sıkıntıdan bunu anlayabiliriz. Birçok ordu, zaferin onları götürdüğü yerleri bilmedikleri için yok oldu. Vakanüvislerin çoğu bu konuda Haçlılardan daha fazla şey bilmiyorlardı; bu da onları Küçük Asya ve Suriye'de takip etmeyi zorlaştırıyordu.

En dikkat çekici durumlardan biri, Mısır'dan bahseden iki yüzden fazla kroniğin içinde Piramitlerden bahseden bir taneden fazlasını bulamamış olmamızdır. Suriye'de uzun süre kalan ve o zamanlar bilginlerin sahip olduğu kadar çok bilgiye sahip olduğu anlaşılan Vitryli James, Doğu'ya dair tasvirlerinde Herodotos'un Amazonların ve phoiniksin⁴⁴ tarihi gibi masallarını tekrarlar. Anı-larında, yeryüzü cennetinin ağaçlarının tarçın, zencefil ve karanfil verdiğini ve bu baharatların rüzgarlar tarafından taşındıkları Nil'in sularından avlandığını ciddiyetle anlatan Joinville'in basit saflığına gülmekten kendimizi alamıyoruz.

Sürekli savaşmakla meşgul olan Haçlılar, silahlarıyla zapt ettikleri ülkeleri tanımak gibi bir düşünceye asla kapılmadılar. Yine de, bunların sonucunda, din ve ticaret - biri İncil'i yayma arzu-

⁴⁴ Phoiniks (Yunanca Φοῖνιξ, Latince Phoenix), eski Mısır kökenli efsanevi ateş kuşunun Batı mitolojisindeki karşılığıdır. [ç.n]

suyla, diğeri zenginlik kazanma umuduyla – bazı yeni yollar açtı ve Haçlı Seferleri sırasında Doğu hakkında yararlı bilgiler edindi. Roma sarayı ve Aziz Louis tarafından gönderilen misyonerler Asya'nın geniş bölgelerini dolaştılar ve ticaret bu uzak yolculuklarda ya onları izledi ya da onlardan önce gitti. Rubrucklu William, Asselin, John Plan Carpin ve Marco Paolo'nun anlattıkları, gerçekliği ve doğruluğu günümüzde de kabul edilen gözlemler içermektedir.

Avrupa'nın tüm ülkelerinden gelen Haçlıların, haçın sancağı altında birbirlerini tanıdıklarını da ekleyebiliriz. Milletler artık birbirlerine yabancı değillerdi; bu da Batı'daki şehirlerin ve vilayetlerin isimleri konusunda içinde bulundukları cehaleti ortadan kaldırdı.

Bu döneme ait coğrafi haritalar ne yerkürenin şeklini, ne ülkelerin genişliğini, ne de imparatorların konumunu ya da sınırlarını verir; sadece belirsiz tanımlamalarla, gezginleri en çok etkileyen şeyleri – her ülkenin ilginçlikleri, hayvanlar, binalar ve insanların çeşitli kıyafetleri gibi – izlerler. Aziz Denis'in kroniğine ekli olan ve on üçüncü yüzyılda yapıldığı anlaşılan bir dünya haritası gördük: modern haritalarda olduğu gibi dört ana noktanın adlarının yazıldığını görmüyoruz, ancak dört kenarda on iki sayıya kadar ana rüzgarların adları yazılmıştır. Dönemin görüşüne göre Kudüs, bilinen dünyanın üç bölümünün merkezine yerleştirilmiştir; tepesinde bir haç bulunan büyük bir yapı kutsal şehri temsil etmektedir. Bu şehir kraliçesinin etrafında, haritanın yazarı başka yapılarla Filistin, Suriye, Mısır vb. şehirleri göstermiştir: mesafeler kesinliğe dikkat edilmeden işaretlenmiştir; hepsi kağıda rastgele atılmış gibi görünür: bu karışık yapı veya ev kütesi, evrenin bir temsilinden çok, plansız ve düzensiz inşa edilmiş büyük bir şehrin şekilsiz bir resmi gibi görünmektedir.

Buna bakarak coğrafyanın o zamanlar ne kadar emekleme döneminde olduğuna karar verebiliriz; ama aynı zamanda, o zamana kadar olduğu gibi tamamen ihmal edilmediğini de açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle, onların orada hareketsiz kalmayacaklarına ve coğrafi bilginin kısa sürede ilerleyeceğine inanmakta haklıyız. On dördüncü yüzyılda, Sanuti'nin Papa'ya sunduğu ve Bengars'ın Haçlı Seferleri tarihçilerinin derlemesinde görülebilen haritaya bakılırsa, Doğu ülkeleri zaten çok iyi biliniyordu.

Haçlılar Doğuluların bilgilerinden yararlansalardı, tıp gibi insanlığa en yararlı bilimler Haçlı Seferleri sırasında biraz ilerleme kaydedebilirdi. Özellikle tıp alanında, Araplar Latinlerden daha fazla müsbet bilgiye sahipti. Ptolemaïos kuşatmasında Selahattin'in Richard'a hekimlerini gönderdiğini gördük; ama İngiltere kralının hastalandığında Selahattin'e hekimlerini gönderdiğini bilmiyoruz. Aziz Louis'nin ilk Haçlı Seferi'nde, Haçlı ordusuna eşlik eden hekimler, Hristiyanların ordugâhında böylesine tahribat yapan iskorbüt ve diğer salgın hastalıklar hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. Cehaletleri bulaşıcı hastalıktan daha az ölümcül değildi: IX. Louis ve savaşıları Müslümanların esiri olduklarında, onları perişan eden hastalıklar bir anda sona erdi, çünkü artık kendi hekimleri tarafından bakılmıyorlardı, Arapların bakımı altındaydılar.

Doğu daha sonra Avrupa'ya, çağdaş tıbbın uzun bir süre boyunca büyük faydalar elde ettiği çeşitli yöntemler ve ilaçlar sağlamıştır. Çin tarçını ve sinameki Asya'dan gelmiş ve Haçlı Seferleri döneminde Batı'da tarınmıştır. Orta çağ tıbbında çok büyük bir rol oynayan tiryak, Antakya'dan Venedik'e getirilmiştir. Normandiyalı Robert, Kudüs'ün alınmasından sonra Kutsal Topraklardan dönerken, Salerno okulundan, Avrupa'nın tüm

ulusları arasında atasözü haline gelen bir Sağlık ilkeleri derlemesi elde etti.

Yine de bu keşifler ve Doğuluların bu bilgisi, tedavi sanatında Batı'yı pek aydınlatmadı. Bu tür deneyimlerden ders almak için ön çalışmalar gerekliydi ve Avrupa'nın hekimleri o zamanlar Arapların öğrendiklerinden faydalanamayacak kadar cahildi. Bu dönemde dini hayırseverlik, acı çeken insanlık için çok sayıda açık tımarhane kurdu. Ancak bu hayırseverlik, amacı hastalarla ilgilenmek ve onları acılarında teselli etmek olduğunda ne kadar takdire şayan olsa da, insan hayatına saldıran sayısız hastalığın belirtileri ya da yapısı hakkında çok az şey biliyordu. Haçlı Seferleri sırasında Doğu'dan gerçek tıp eğitiminden çok daha ciddi hastalıklar aldığımız rahatlıkla söylenebilir. Haçlı Seferleri sırasında Avrupa'da çok sayıda cüzzamhane kurulduğunu biliyoruz; ancak cüzzamın tedavisi için kullanılan ilaçlar hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Tecrit, bu hastalık için bilinen tek iyileştirici ya da koruyucu yöntem gibi görünmektedir ki, bugün birçok bilgili hekim bunu sadece bir önyargı olarak görmektedir. Adanmışlık ruhu cüzzamlıları zengin bir şekilde donatmış ama tedavileri için hiçbir şey yapmamıştır. Sonunda cüzzam, tıbbın yardımı olmadan ortadan kalktı ve cüzzamhanelere bağışlanan mülkler hastanelere aktarıldı; bu insanlığın yararınaydı ve Haçlı Seferlerinin faydalarından biri olarak gösterilebilir[123].

Kutsal savaşlara coğrafya ve tıptan daha az borçlu olan diğer bilimler hakkında hiçbir şey söylemeyeceğiz.

Suriye'deki Sarakenler Orta çağda çok az aydınlanmışlardı. Doğu'da her şey gibi bilginin durumu da büyük bir emirin hükümdarlığına bağlıydı; bu emir hüküm sürerken, bilgi onun etkisiyle gelişti; onun ölümüyle, İslam ile yönetilen ülkelerin doğal durumu olarak her şey karanlığa geri itildi[124].

Franklar, Yunanlılarla yaptıkları ticaretten, Sarakenlerle yaptıklarından daha fazla kazanç elde ettiler. Haçlılar İtalya şehirleri ile Bizans İmparatorluğu arasında sürekli ilişkiler kurdular. İstanbul'un Türkler tarafından alınmasından önce İtalya'da Yunanlıların dehasının bazı kıvılcımları parlıyordu.

Philip Augustus döneminde Paris'te genç Yunanlılar için bir fakülte kurulmuştur. On üçüncü yüzyılda Bologna, Paris ve Salamanca'da Yunan dilinin öğretildiği üniversiteler açıldı; daha sonra Viyana Konsili'nin bir kararıyla Doğu dilleri de eklendi.

Aziz Denis'in bir kroniğinde şu dikkat çekici sözleri buluyoruz: "Bu yıl, 1257'de, bir hekim olan William, İstanbul'dan bazı Yunanca kitaplar getirdi." Böylece, Yunanistan'dan bazı ciltlerin gelişi kaydedilmeye değer bir olaydı ve buna verilen önem, insanların düşünce eğilimini zaten duyuruyordu.

Türkler İstanbul'un efendisi olduklarında, ülkelerinden sürgün edilen bilginler, Yunan ilham perilerinin Latin ilham perileriyle ittifak kurduğu İtalya'ya yerleşmeye geldiler. Antik çağın saygıdeğer yorumcuları her yerde hevesle karşılandı ve bilgilerinin aktarımına cömert bir misafirperverlikle karşılık verildi. Antik Yunan'ın ilham perilerinin onurlu bir koruma borçlu olduğu seçkin kişiler arasında, Batı Hristiyanlarının başı olarak Yunan Kilisesi'ni aforoz eden ve bir bilgin olarak Homeros ve Platon'un dehasına tapınma sözü vermiş gibi görünen V. Nikholas'ı unutmamalıyız[125]. O zamanlar yeni icat edilmiş olan matbaa, Doğu'dan getirilen edebi hazineleri korumak için kullanıldı ve onları zamanın tırpanından, savaşın öfkesinden ya da barbarların elinden sonsuza dek korudu. İlyada ve Odysseia, Aeneid'e ilham vermiş olan yerlerde okuyucu buldu; Demosthenes'in söylevleri forumun enkazları arasında yeniden okundu, burada bilgili kişiler hâlâ Cicero'nun sesini dinlediklerine inanabilirlerdi.

Antik Roma'nın ve eski Atina'nın başyapıtlarıyla tutuşan İtalyanların dehası yeni başyapıtlar üretti ve İtalya, dünyanın belki de bir daha asla göremeyeceği bir olguyu, birkaç yüzyıl içinde iki farklı dilde edebiyatın iki katına ulaşan bir ulusu sundu.

Aristoteles'in felsefesini İstanbul'dan aldık. Aklın gerçek dostlarının bu konuda kendilerini ne ölçüde kutlamaları gerektiğini söyleyemeyiz. Aristoteles'in öğrencileri, taraftarları ve şehitleri vardı; Stagyralı filozof İncil'e tercih edilmeye çok yakındı; Aristoteles'in çağdaşlarına *Biblici* deniyordu. O dönemde okullara, felsefe öğretiminin onurunu zedeleyen bir incelik çılgınlığı sokuldu. Akıl artık insan düşüncesinde değil, bir kitapta inceleniyordu; doğa artık evrende değil, Aristoteles'te inceleniyordu. Okullar eskrim maçlarına dönüştü. Her şeyin şiddetle belirlendiği bir çağda, insan akli kendi savaş türüne sahip olmak istiyordu; böylece çoğu meselede zafer adalet olarak kabul edildi ve okullarda tek neden haline geldi. Bu felsefenin gerçek bilgeliğin yürüyüşüne pek yardımcı olmadığına inanabiliriz; fakat kabul etmeliyiz ki, bir an için insan aklını yoldan çıkarsa da, ilerlemesini tamamen durdurmadı. İnsanın yeteneklerini kullanmış ve bu yolla onların gelişimine yardımcı olmuştur. Toplumların başlangıcında, ulusları barbarlığın karanlığında tutan şey aklın hatalarından çok eylemsizliğidir.

Üniversiteler hiçbir zaman bu dönemdeki kadar kalabalık olmamıştı. Paris, Bologna ve Oxford okullarındaki öğrenci sayısının on bini bulduğu söylenir. Üniversitelere tanınan büyük ayrıcalıklar, o dönemde öğrenime ne kadar saygı duyulduğunu kanıtlamaktadır. Doktorlar, şövalyeliğin kendisiyle öncelik için tartışıyorlardı. Bartholo'ya inanılacak olursa, on yıl Roma hukuku öğretmek *şövalye* unvanı kazandırıyor. Bu ünvana *öğrenim şövalyeliği* deniyordu ve bu ünvana erişenlere *şövalye kâtipleri* deniyordu.

Aklın tüm ürünleri arasında ilk sırada yer alması gerekenler, olayların hafızasının korunmasını amaçlayanlardır. Orta çağın her döneminde, tarihin önemli olaylarının aktarıldığı kronikler ortaya çıkmıştır. Birçok manastırda, dünyanın çeşitli yerlerinde meydana gelen kayda değer her şeyin eklendiği kayıtlar ya da günlükler tutulurdu. Keşişler, genel meclislerde bazen bu kayıtları birbirlerine iletirlerdi ve bu iletişim onların tarihlerini daha eksiksiz hale getirmelerine yardımcı olurdu. Bizden daha az uzak çağlarda, diğer koinobitler, manastırların yalnızlığında gizlenen bu aynı kronikleri zahmetli bir özenle topladılar ve bunları eski zamanların en değerli anıtları olarak gelecek nesillere aktardılar.

Eski tarihçiler basit ve dindar insanlardı; en küçük bir yalanı ölümcül bir günah olarak görürlerdi; gerçeği bildiklerinde onu söylemek konusunda titiz davranırlardı. Eğer dünyanın yaratılışına ya da en azından tufana kadar geri gitmemiş olsalardı, çoğu tarihçinin görevlerinde eksik olduklarını düşünürlerdi. Anlattıkları olaylar arasında, doğanın devrimleri, kıtlıklar, mucizeler gibi sıradan insanları ve kendilerini etkileyenleri asla unutmazlar. Çağlarının ruhuna uygun olarak, bir manastırın kuruluşu, anlatılarında bir krallığın ya da cumhuriyetin kuruluşundan daha dikkat çekici bir yer tutar. Siyaset onlar için oldukça yabancısıdır ve onları şaşırtan her şeyi, kolayca anlayamadıkları her şeyi, nadiren bir mucize ile açıklamakta başarısız olurlar.

Eski vakanüvislerimizin seciyesi böyledir; bilmek istediğimiz şeyler hakkında bize bilgi vermeseler bile, sadelikleri bizi etkiler ve içtenlikleri ilgimizi çeker. Bize kendi dönemlerinde inanılan ve tamamen ikna olmuş göründükleri harika şeyleri anlattıklarında, kendilerini ve çağlarını resmetmekten başka bir şey yapmazlar.

Ancak aynı döneme ait Doğu tarihlerini bizimkilerden daha

mükemmel sanmaktan sakınmalıyız. Onlarda, Müslüman inancını betimleyen kadercilik ruhuyla birleşmiş aynı batıl inanç ve saflık ruhunu buluruz.

Arap tarihçilerinde, insan tutkuları ya da siyasi devrimler hakkında bize bilgi veren düşüncelerden herhangi birini aramamız boşunadır. Tuhaf ayrıntıları anlatmak ya da önemsiz ayrıntılara girmek için neredeyse her zaman olayların en önemli koşullarını ihmal ederler; böylece, insanın her zaman küçük şeylerle meşgul olmasını isteyen doğu zorbalığının ruhuna itaat ederler. Bir imparatorluğun çöküşünü anlattıklarında, neden çöktüğü sorulduğunda şöyle cevap verirler: *“Tanrı bilir, Tanrı böyle istedi.”* İncelediğimiz tüm kroniklerinde, ne zaman Müslümanlar Hristiyanlara karşı zafer kazansa, bundan başka bir düşünceye asla rastlamıyoruz: *“Tanrı Tanrı’dır ve Muhammet de onun peygamberidir.”* Hristiyanlar bir zafer kazandıklarında, Müslüman kronikleri mükemmel bir sessizliği korurlar ve şöyle demekle yetinirler: *“Tanrı onları lanetlesin!”*

Doğu’ya özgü tarihsel yapıtlar bu yorum eksikliğini düzen, açıklık ya da zarafet gibi başka bir meziyetle telafi etmekten çok uzaktır; anlatılarının çoğu, karışık bir şekilde düzenlenmiş olguların isimlendirilmesinden başka bir şey değildir. Kur-an’dan alıntılar, bir olayın meydana gelişi üzerine söylenmiş dizeler, tarihten çok şiire ait olan bazı karşılaştırmalar, anlatılarının tek süsleri bunlardır.

Buradan anlıyoruz ki, bizim Orta çağ tarihlerimizin Doğu’da kilere imrenecek hiçbir yanı yoktur. Bunların çoğunun aşırı derecede kuru olduğu ve ne kesinliğe ne de yönetime sahip olduğu doğrudur. Ancak yine de içlerinden birkaçı, bilginlerin ve zevk sahibi insanların dikkatini çekmeye değmez görünmektedir. Yazarları Latince yazdıkları için, antik çağın büyük eserlerinin onlar

tarafından bilinmediğine inanmak için nedenlerimiz vardır ve anlatılarının çoğunda, örneklerinin olduğunu kolayca anlayabiliriz.

Haçlı Seferleri sırasında tarih biraz ilerleme kaydetmiş olmalıdır. Hristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki bu uzun savaşlar, Avrupa ve Asya'nın hazır bulunduğu büyük bir gösteri gibiydi. Olayların önemi ve Hristiyan âleminin bunlara duyduğu canlı ilgi, birçok yazara bu olayların tarihini yeniden yazma arzusu uyandırdı. Batı'da, aralarında tarihçi adını hak etmeyenlerin de bulunduğu bir tarihçi kalabalığı ortaya çıktı. Haçlı Seferlerinin Livy'si olarak adlandırılabilir Surlu William, Albert d'Aix, Dol başpiskoposu Baudry, Odon de Deuil ve özellikle de canlı ve hareketli betimlemeler, hızlı ve akıcı bir üslup ve neredeyse her zaman zarif bir anlatımla karşılaştığımız Vitryli James'i, son olarak da, Fransız dilinde yazan ve anıları Fransız edebiyatının en eski anıtları olan Villehardouin ve Joinville'i herkes bilir.

Ancak tarihçilere böylesine zengin tablolar sunan tüm bu olaylar, yeni ortaya çıkan kurumların harikaları, barbarlığın karışmasından çıkan sosyal dünyanın harikaları, sadece merak uyandırmakla kalmamış, yeni nesillerin akıllarını da canlı bir şekilde etkilemiş olmalıdır. Bu büyük gösteri, kuşkusuz, hayal gücüyle bağlantılı yetilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Olayların basit ve sadık ilişkilerini gördükten sonra, şairlerin dehası kronikçilerin gerçekçi resimlerine bir şeyler eklemek için çağrıldı. Haçlı Seferleri sırasında gelişen ozanlar, pek çok cesur şövalyenin kahramanlıklarını ihmal edecek gibi görünmüyorlardı. Seslerinin sürekli olarak kutsal savaşların vaizlerinin seslerine karıştığını ve şiirsel kurgularının her yerde tarihin anlattıklarıyla karıştığını duyuyoruz.

Kâfirlerle savaşmak için Doğu'ya giden savaşçılar arasında

çok sayıda ozan ve trouvèreler⁴⁵ kendilerini gösterdiler. Raoul de Couci'nin hikayesini ve Champagne kontu Thibault'nun şiirlerini gördük. Fransız ilham perilerinin *tarihi kayıtlarında* bilinen bu isimlere Poitiers kontu, Anjou kontu, Bretanya dükü, II. Frederick ve Aslan Yürekli Richard'ı da ekleyebiliriz. Bu prens ve efendi Haçlılar, uzun bir hac yolculuğunun sıkıcılığını şiirsel rahatlamalar ve hatıralarla sık sık büyülerlerdi. Soissons kontu, Aziz Louis'nin yanında tutsakken, Sarakenlerin huzurunda ve kılıçlarının altında Fransa'nın kadınlarını överdi. Bir kronik, üçüncü Haçlı Seferi'nin sonunda Burgonya dükünün Richard'a karşı bir hiciv yazdığını ve Richard'ın da buna bir şiirle cevap verdiğini anlatır. Bu prenslerin örneği, şairlerin öykünmesini uyandırmak için yeterliydi ve şiirlerini Fransız dilinde yazdıklarından, o zamanlar Kudüs'te, İstanbul'da ve Doğu'daki diğer birçok yerde konuşulan bu dil, tüm çağdaş dillere üstün gelmiş olmalıdır.

Ozanların ilham perisi şövalyeliği, aşkı ve güzelliği kutluyordu; Loire kıyılarında ve bu nehrin ötesinde yer alan eyaletlerde yaşayan trouvèrelerin ilham perisi ise daha ciddi türden şarkılardan zevk alıyordu. Trouvèrelerin İngiltere ve Almanya'da rakipleri vardı. Bu şairler kendilerine kahramanca ve yeni bir dünya yaratmışlardı ve bu dünya onlara soylu eylemler için ilham veriyordu. Arthur ve Rinaldo'nun, Yuvarlak Masa şövalyelerinin, Charlemagne'ın, Roland'ın ve Fransa'nın on iki akranının yüce eylemlerini kutladılar. Bu isimlere Godfrey, Tancred, Richard ve Selahattin'in isimlerini de eklediler; bu isimlerin anıları Orta çağın tüm Hristiyan uluslarını canlı bir şekilde ilgilendiriyordu.

⁴⁵ XII. Ve XIII. yüzyıllar kuzey Fransa'daki bir grup şaire verilen addır. [ç.n]

Bir halk arasında harikulade olan, alışkanlıklarına, iklimin etkilerine ve toplumun büyük devrimlerine aittir. Orta çağda muhtelif ulusların karışıp kaynaşması sonucunda, Kuzey'in harika gelenekleri Güney'inkilerle karışmış ve Yunanlıların gülünç mitolojisinden çok farklı, yarı barbar bir mitoloji ortaya çıkmıştır. Ama dinsel bir savaşın, Haçlı Seferleri gibi uzak bir savaşın zahmetleri, tehlikeleri, kahramanlıkları, şairlerin hayal gücüne daha soylu bir yön vermiş ve onu kaba bir çağın romantik kavramlarındaki sıradan ve tuhaf olandan korumuş olmalıdır. O zamanlar gerçek olaylar sahnesinde olup bitenler, şiirin icatlarından daha olağanüstüydü ve o dönemin harikuladeliği, gerçek tarihte bulunabileceğinden, daha kolay yakalanabilirdi.

Böylece yeni bir toplum yapısının dehasına uygun yeni bir edebiyat doğdu. Bilge Heren'in ifadesiyle, ulusal ve çağdaş bir özgünlük taşıyan bu edebiyat, İlyada ve Odysseia gibi büyük eserler verseydi, ilham perileri kendilerine eskilerin bilmediği bir meslek açmış olacaktı; dil, o zamandan beri başyapıtların kendileri tarafından zenginleştirilecek, mükemmelleştirilecek ve sabitlenecekti ve tarih, bize Augustus ya da Perikles çağından bahsettiği gibi, Haçlı Seferleri çağından da bahsedecekti.

Ne yazık ki Orta çağ edebiyatımız, bize antik çağın büyük eserlerini unutturamayan kayıtsız şiirler üretmekten öteye gidememiştir. Konunun ilgisinin yetenekle hiç artırılmadığı romantik yapımlar ve yazarları nüktedan ve zeki olsa da bir çağın ve hatta gelecek kuşakların fikirlerini alıp götüren o deha gücünden yoksun şiirler dışında hiçbir şey yoktu.

Haçlı Seferleri döneminde insan aklının kendisine yeni bir meslek açmamış olmasından üzüntü duymak için birden fazla nedenimiz var. Eskilerin bize daha mükemmel zevk biçimleri sunduğuna şüphe yoktur; ancak insanlar sonunda Yunanlılara

ve Latinlere tutkuyla bağlandıkları oranda, çağdaş uluslar da Atina ve Roma'nın kiler için kendi eski eserlerini küçümsediler. Kendi ihtişamımızla hiçbir ilgisi olmayan başyapıtların incelenmesiyle, kendi atalarımızın hatırası hiç karıştırılmadı ve bize verdikleri bilgi vatanseverliğimize hiçbir şey katmadı. Ülkemizin hatıraları, ulusun görgüsüne göre şekillenmiş ve bir şekilde ulusun kendisiyle başlamış bir edebiyat tarafından izlenmiş olsaydı, bizim için ne kadar ilgi çekici ve ne kadar değerli olurdu!

Romancıların çoğu ve hatta o zamanların biçimden yoksun ve zevksiz şairleri, okuyucularının ilgisini çekmek için şövalyelik duygularını abartmaktan başka bir yol bulamadılar. Aşırıya kaçan taklit, gerçeklik olarak kabul edildi ve romanslarda ve şiirlerde gördüklerini yapmak isteyen şövalyeler bulundu. Böylece don kişotluk ortaya çıktı. Böylece, tüm zamanlarda, toplumun durumu edebiyata etki etmiş ve edebiyat da toplumun durumuna tepki göstermiştir.

Şövalyeliğe ve Haçlı Seferlerine adanan macera hikayeleri, örf ve adetlerin aldığı değişikliklere uğradı ve bu tür metinler, her çağın zevklerini, duygularını ve fikirlerini sırayla ifade ederek günümüze kadar geldi. Bu, antik çağlar için oldukça bilinmez bir şeydi. Adını aldığı Roman diliyle birlikte doğdu ve şimdi ondan zevk alanlar, Haçlı Seferleri çağına bunun için minnettar olmalıdırlar.

Avamın merakını ve ilgisini çeken bu tür eserler, o zamanlar bilginler tarafından küçümsenen ulusal dilin oluşmasına katkıda bulundu. Latince hâlâ bilimlerin ve öğrenimin dili olarak kaldı. Ancak doğruluğunu ve saflığını kaybetti. On beşinci yüzyılın Latincesi on ikinci yüzyılınkinden daha yozlaşmıştı. Roman dili ve Latin dili, karışımları ve karşılıklı ödünç almalarıyla birbirlerini yozlaştırma eğilimindeydi.

Bununla birlikte, bilgi artmaya ve yayılmaya devam etti ve Avrupa uluslarının görgülerini geliştirmeye büyük ölçüde yardımcı oldu. Haçlı Seferlerinin uygarlığın bu ilk adımlarıyla bağlantısız olmadığına bir kanıtı, İtalya'da olduğu gibi kutsal savaşların desteklediği ticaretle zenginleşen halklar arasında ve İspanyollar gibi Doğulularla en çok iletişim kuran halklar arasında bilgi ve yazının ilk olarak gelişmesidir. Bu mutlu devrimi tamamlayacak ve Haçlı Seferleri döneminin başlangıcını ve sonunu belirleyecek olan iki icat vardı. Bunlardan ilki, Doğu'ya yapılan ilk seferden hemen önce Avrupa'da bilinen kâğıdın icadı; ikincisi ise kutsal savaşların sonuna doğru gerçekleşen matbaanın icadıdır.

Haçlı Seferlerinin sonuçları üzerine söyleyecek çok az şeyimiz kaldı. Bizden önce birçok seçkin yazar onlardan söz etti ve bu önemli konuda verdikleri bilgiler, işimizi kolaylaştırmakla birlikte, bize yalnızca onların gücünü kutsadığı ve artık savunulmasına gerek olmayan bir görüşü ifade etme üstünlüğünü bırakıyor.

Kutsal savaşların beraberinde getirdiği tüm iyilikleri daha iyi açıklamak ve netleştirmek için, sahip olabilecekleri tüm başarılarla sahip olsalardı ne olacağını başka bir yerde inceledik. Şimdi başka bir varsayımı deneyelim ve Batı'nın Asya ve Afrika uluslarına karşı pek çok kez tekrarladığı seferler olmasaydı, Avrupa'nın ne durumda olacağını bir an için zihnimizde canlandıralım. On birinci yüzyılda birçok Avrupa ülkesi istila edildi ve diğerleri de Sarakenler tarafından tehdit edildi. Devletlerin çoğu güce teslim olmuşken, anlaşmazlıklarla boğuşurken ve barbarlığa gömülmüşken, Hristiyan cumhuriyetinin ne gibi bir savunma aracı vardı? M. De Bonald'ın belirttiği gibi, Hristiyanlık o zaman tüm kapılarından ve defalarca korkunç bir düşmana saldırmak için dışarı çıkmasaydı, bu düşmanın Hristiyan ulusların hareketsiz-

liğinden yararlanacağına ve onları bölünmüşlükleri arasında şaşırtacağına ve onları birbiri ardına bastıracağına inanmaya hakkımız yok mu?[126] Hangimiz Fransa'nın, Almanya'nın, İngiltere'nin ve İtalya'nın Yunanistan ve Filistin'in kaderini yaşayabileceğini düşünerek dehşetle titremiyoruz?

Tarihimize başlarken, Haçlı Seferlerinin, dünya imparatorluğu için mücadele eden iki din arasında kanlı ve korkunç bir mücadele görüntüsü sunduğunu söylemiştik; zafer, bu iki dinden, müritlerine ve savunucularına en cömert duyguları aşılayacak ve aralarında uygarlığın ilerlemesini destekleyerek onlara topraklarını savunmak ve fetihlerini güvence altına almak için daha büyük bir güç ve kuvvet verecek olana ait olacaktı.

Bu zorlu mücadelede, gerçek savunma araçları bilgi ve sosyal niteliklerin üstünlüğünden oluşuyordu. Barbarlığın cehaleti Asya ulusları üzerinde olduğu kadar Batı ulusları üzerinde de hüküm sürdüğü sürece, zafer belirsizliğini korudu; hatta belki de daha büyük güç daha barbar olan halkların tarafındaydı, çünkü onlar siyasi varoluşlarının tüm koşullarına zaten sahiptiler. Ancak uygarlığın şafağı Avrupa'nın üzerinde yükseldiğinde, Avrupa kendi güvenliğinin farkına vardı ve düşmanları korku duymaya başladı.

Müslüman dini, kadercilik öğretisiyle, müritlerine tüm öngörülerini yasaklamış gibi görünüyordu ve talihsizlik günlerinde savaşçıların cesaretini canlandıracak hiçbir şey içermiyordu. Hristiyanlar ise tam tersine, terslikler karşısında hiçbir yeteneklerini kaybetmediler; hatta terslikler çoğu zaman güç ve etkinliklerini iki katına çıkardı. Haçlı Seferlerinin tarihinde en şaşırtıcı olan şey, Hristiyanların Asya'daki yenilgilerinin, Avrupa'nın savaşçı halkları arasında zaferlerinden çok daha fazla coşku uyandırdığını gözlemlemektir. Kutsal savaşların vaizleri, Hristiyan

savaşçılarını kâfirlere karşı silahlanmaya ikna etmek için, Kudüs'ün görkeminden ve gücünden hiç söz etmediler; ama acıklı ağıtlarında, Hristiyan müstemlekelerinin tehlikelerini, talihsizliklerini ve çöküşlerini abartmaya çalıştılar.

Bununla, Doğu ile Batı arasındaki savaşta Hristiyanlığın Muhammet'in tapınmasına karşı ne kadar üstün olduğunu görüyoruz.

Kur'an'ın bir başka kusuru da insanları tecrit etme eğiliminde olmasıdır; bu da sosyal niteliklerinin gelişmesine zarar verir. İslam İmparatorluğu altında zorbalıktan başka güçlü bir şey yoktur; ancak zorbalık gücü, neredeyse her zaman, yönettiği ulusun zayıflığından başka bir şey değildir. Hristiyan dini, müritlerine *"Birbirinizi kardeş gibi seven"* derken başka bir amaç gütmektedir. En takdire şayan özelliklerinden biri, insanlara ilham verdiği sosyalleşme ruhudur. Tüm özdeyişleriyle onlara birleşmelerini, birbirlerine yardım etmelerini, birbirlerini aydınlatmalarını emreder. Böylece onları sürekli olarak emekler ve tehlikeler, korkular ve umutlar, fikirler ve duygular topluluğuna yerleştirerek güçlerini iki katına çıkarır. Haçlı Seferlerini doğuran ve iki yüzyıl boyunca sürdüren bu sosyallik ruhuydu. Bu ruh başarı sağlayamadıysa bile, en azından Hristiyan cumhuriyetini daha sonraki bir dönemde kendini üstün bir şekilde savunmaya hazırladı. Avrupa uluslarını kırılması mümkün olmayan sopalar gibi yaptı. Karışıklıkların ortasında bile, hiçbir şeyin alt edemeyeceği manevi bir güç yarattı ve bu manevi güç tarafından savunulan Hristiyanlık, sonunda İstanbul'un efendileri olan barbarlara, Tanrı'nın denizin dalgalarına söylediği şeyi söyleyebildi: Daha ileri gidemezsin.

Böylece Hristiyanlık ve onun müritlerine ilham verdiği kahramanlık erdemleri, Orta çağda Hristiyan Avrupa için yenilmez bir kalkan oldu. Denizlerin ötesine yapılan Haçlı Seferlerinin coş-

kusu sönmeye başladığında, Kilise'nin başındakiler, Almanya ve İtalya'yı işgal etmek üzere olan Müslümanlara karşı ulusları canlandırmak için hâlâ İncil'in ruhunu çağırıyorlardı ve Hristiyan savaşçılara hâlâ İsa'nın haçını göstererek, bazen kalplerde dini ve vatansever bir kahramanlık duygusu uyandırmayı başarıyorlardı. O halde Haçlı Seferlerinin Avrupa toplumlarını barbarların istilasından kurtarmaya katkıda bulunduğu inkar edilemez ve şüphesiz bu, insanlığın onlardan elde ettiği üstünlüklerin ilki ve en büyüğüdür.

O halde, çalışmamın sonuna gelmiş bulunuyorum. Görüşlerime devam etmek ve gerçeğe son bir saygı sunmak için, Haçlı Seferlerinin sonuçları arasında tartışılmaz görünen bazılarının olduğunu, diğerlerinin ise kesin olarak belirlenemeyeceğini söylemeliyim. Şunu da eklemeliyim ki, bilginin ve uygarlığın ilerlemesine yardımcı olan pek çok durum iç savaşlarla birlikte gelişmiştir. Hiçbir şey çağdaş toplumları harekete geçiren kaynaklardan daha karmaşık olamaz ve olayların ilerleyişini tek bir nedenle açıklamak isteyen kişi büyük bir yanılgıya düşmelidir. Aynı olaylar her zaman ya da her yerde benzer etkiler yaratmaz; Orta çağda Avrupa'nın izini sürdüğümüz manzaradan da görülebileceği gibi. Kutsal savaşlar Fransa'da büyük vassalların aşagılanmasına yardımcı olurken, Almanya ve diğer ülkelerde feodal güç bundan neredeyse hiç zarar görmedi. Bu dönemde bazı devletler genişledi, bazıları ise hızla çöküşe doğru ilerledi. Bazı uluslar arasında özgürlük derin kökler saldı ve genç kurumlara önderlik etti; diğerleri arasında prenslerin gücü yükseldi, bazen kendini tüm kısıtlamalardan kurtardı, bazen de akıllıca yasalarla sınırlandı. Burada ticaret, sanat ve bilimler gelişti; başka yerlerde sanayi hiçbir ilerleme kaydetmedi ve insan aklı karanlığa gömülü kaldı. Haçlı Seferleri zamanında uygarlığın tohumları, fırtınanın beraberinde taşıdığı ve saçtığı tohumlar gibiydi; bazıları

orak yerlerde bilinmez ve verimsiz kalırken, diğ erleri güneşin etkisi, mutlu bir sıcaklık ve toprağın bereketinin gelişimlerini desteklediği ve iyi meyveler vermelerine neden olduğu elverişli topraklar üzerindeydi.

Her ağın baskın görüşleri vardır ve bu görüşler büyük olaylarla bağlantılı olduğunda, toplumların kurumları üzerinde iz bırakırlar. Sırası geldiğinde başka olaylar, başka görüşler insan ilişkilerine yeni bir yön tayin eder, ulusların ahlakını ve yasalarını değiştirir, iyileştirir ya da yozlaştırır. Böylece siyasi dünya durmaksızın yenilenir; sırayla şiddetli darbelerle sarsılır ve genel olarak yayılan doğrular ya da yanlışlar tarafından yönetilir. Gelecekte toplumlar bir başka yeni çehreye bürünürse, hiç kuşku yok ki, bir gün kurumları, tıpkı şimdi geçmiş zamanların kurumlarını Haçlı Seferlerinin etkisiyle açıkladığımız gibi, gördüğümüz devrimlerin etkisiyle açıklanacaktır. Gelecek kuşaklar, talihsizliklerimizin meyvelerini, bizim atalarımızın deneyimlerinin ve talihsizliklerinin meyvelerini toplayıp koruduğumuzdan daha iyi toplayıp korusun! [127]

TAMAMLAYICI BÖLÜM

M. MICHAUD, Haçlı Seferlerinin hikayesini öylesine dolgun ve doğru bir şekilde anlatmıştır ki, bu dini hac yolculukları söz konusu olduğunda, hiçbir şey eklenmesine gerek yoktur. Batı'nın Doğu üzerindeki hareketi, kişisel olayların ve başarıların tüm ek-lentileriyle birlikte en ince ayrıntısına kadar izlenmiş ve anlatıl-mıştır ve iş o kadar eksiksiz yapılmıştır ki, muhtemelen daha sonraki hiçbir tarihçi aynı alana yönelmeyecektir. Bununla bir-likte, bu güvenilir ve canlı anlatıyı, Haçlı Seferlerinin Avrupa'nın sosyal ve siyasi hayatına doğrudan ve dolaylı olarak getirdiği geniş ve verimli değişikliklerin hızlı bir incelemesiyle tamamlamak faydalı olabilir. Aradan geçen zamanın, daha önceki bir çağın gözleminden gizlenen büyük olayların daha büyük ilişki-lerini ortaya çıkarması zamanın kazançlarından biridir ve önceki tarihçi, tanımladığı tarihsel hareketin yakınında olma ve kökeni, yönü ve kişiliği hakkında ilk elden en eksiksiz bilgileri toplama üstünlüğüne sahipken, sonraki yazar, hareketi sosyal ve politik çevresiyle doğru bir ilişki içinde kurma işi için çok daha kusursuz bir donanuma sahiptir. Thukydides, Peloponnesos Savaşı'nın ta-rihçisi olarak kalmalıdır; ancak Grote ve Curtius, olgularını büyük ölçüde ondan alarak, Atina ve Sparta arasındaki belirleyici mücadeleyi, çatışmaya neden olan Yunan seciyesini ve siyaseti-nin unsurlarını daha geniş bir şekilde kavrayarak tartışabilir ve daha sonraki Yunan tarihindeki etkisinin izini sürebilirler. Bu bölüm, Haçlı Seferleriyle ilgili yeni keşfedilmiş hiçbir olgu ekle-meyecektir; ancak bu önemli alanda daha sonra yapılan çalışma-lardan yararlanarak, bu seferlerin Avrupa'nın sonraki siyasi gelişiminde ortaya çıkan bazı sonuçlarını gösterecektir.

1095'teki Clermont Konsili, Batı Avrupa'da feodal sistemin ta-

mamen gelişmiş olduğunu gördü. Şarlman'ın şahsında, hükümete yetkinin ve topluma bütünlüğün yeniden kazandırılacağına dair kısa bir umut veren Kutsal Roma İmparatorluğu, feodalizmin savaşı, saldırgan hizipleri arasında sadece bir gölge haline gelmişti. Charles'ın muazzam gücü, barbarlığın sınırlarını geri çekecek ve kısa bir süre için teşkilatlı ve istikrarlı bir topluma yönelik çabalar için nispeten açık bir alan yaratacak kadar güçlüydü; ancak etrafındaki sosyal ve siyasi kargaşayı bastırma görevi, onun dehasına sahip bir hükümdar için bile çok büyüktü. Zaman olgunlaşmamıştı ve zahmetle toplanan erk hatları güçlü elden düştüğünde, onları kavrayacak bir halef yoktu. Kargaşa neredeyse genel hale geldi. Kraliyet erki her yerde, sağda solda geçici bir istisna dışında, belirsiz ve muğlak bir şeydi, kraldan daha güçlü olan baronlar tarafından kıskançlıkla izleniyordu. Toplum, görünüşe göre ortak bir hareket yönü ya da ilerleme dürtüsü olmayan küçük topluluklara bölünmüştü. Her kale, çevresindeki diğer tüm güçlere düşman olabilen bir güç merkeziydi. Irkları, akraba amaçların ve özlemlerin daha büyük kardeşliğine bağlayan ortak bağlar yoktu. Aynı kandan gelen insanlar birbirlerine karşı yabancı ırklardan gelen insanlardan daha ölümcül bir düşmanlık içindeydiler.

Hiçbir büyük teşebbüs mümkün değildi, zira onları mümkün kılan duygu birliği ve eylem uyumu aynı şekilde yoktu. Kuzey ırklarının Avrupa'nın siyasi gelişimine en büyük katkısı olan bireycilik ilkesi en yüksek seviyesine ulaşmış ve her yerde en saldırgan biçimlerde kendini göstermişti. Batı Avrupa bu yönde o kadar ileri gitmişti ki, soruna yeni bir unsur eklenmeden sanatta, sanayide ve uygarlık kurumlarında daha fazla ilerleme mümkün değildi. İhtiyaç duyulan şey, insanlara örgütlü toplumsal ve siyasal yaşamın daha geniş olanaklarını göstererek yeni bir bütünlük sağlayacak ortak bir amacın birleştirici etkisiydi. Örgütlenme,

ilerlemenin gerekli koşuludur ve Avrupa, yetkileri iyi tanımlanmış, idaresi düzenli, muhalefeti bastırma ve erkini topraklarının tüm bölümlerinde sağlam ve istikrarlı bir elle kabul ettirme yeteneğine sahip bir hükümet anlayışından yoksun kaldığı sürece, ileriye doğru bir hareket mümkün değildi.

Bu siyasi ve sosyal iktidarsızlık büyüdü Haçlı Seferleri ile bozuldu. Keşiş Pierre, çölde haykıran bir ses, Avrupa'nın kurtuluşu olacak tarihsel bir hareketin öncüsüydü. Suriye'den Kutsal Kabir'e giden hacıları kuşatan hakaret ve zulümlere karşı öfkeden yanan bir yürekle dönen Pierre'in silahlanma çağrısı, gerçek bir dini inancın ona verebileceği tüm otoriteye ve insanların sessizlik ve umutsuzluk içinde özlemle beklediği bir çağrının tüm ikna edici belagatine sahipti. Hiç kimse bu mesaja cevap olarak ilk Haçlı Seferi'nin ordularını hızla bir araya getiren dini duygunun gücünü inkar edemez; ancak ezilen ve yük altında olan ırkların huzursuz yaşamı, yeni teşebbüste yükselen bir dalga gibi kendini akıtacağı bir çıkış yolu buldu. Batı Avrupa tarihinde ilk kez ortak bir amaca sahip oldu ve müşterek bir teşebbüste birleşti. En ücra mevrada bile feodal beylerin gölgede bırakan gücü, Avrupa'yı savaşıma ve kutsal yerlerini korumaya çağırان Kilise'nin erkine şimdilik boyun eğdi. Avrupa, savaşan feodallerinden daha büyük olduğu, yaşam olanaklarının feodal sistemin ezici baskısı altında insanların hayal ettiğinden çok daha çeşitli ve zengin olduğu gerçeğine uyandı ve böylece ihtiyaç duyulan birlik ve işbirliği unsuru kendini gösterdi.

Tüm büyük sosyal ve siyasi değişimler gibi, feodal topluluklardan ulusal örgütlenmeye geçiş de bilinçsiz ve keşfedilmemişti. Haçlıların ve inançlarını temsil ettikleri ve harekete geçirdikleri toplulukların aklında, Pierre'in çağrısına cevap veren açıkça tanımlanmış bir ulusal yaşam ideali yoktu. Bu ideal yavaş yavaş

büyüdü, ama kökleri bu harekete ekildi. İspanyollar, Almanlar, İtalyanlar, İngilizler ve Fransızlar kendilerini ortak bir amaç için uyum içinde hareket ederken buldular. Farklı bayraklar taşıdılar, farklı liderler altında yürüdüler, farklı yollardan gittiler; ancak ortak bir dürtü onları ileri gönderdi ve ortak bir hedef onları harekete geçirdi. Duygu birliktelikleri sık sık karşılıklı kıskançlıklarla gölgelendi ve eylem birlikleri karşılıklı düşmanlıklarla bozuldu; ancak bu düzensizliklerin altında yatan ve daha önceki Haçlı Seferlerinin olumlu sonuçlarını güvence altına alan esaslı uyum, Avrupa'ya, son haçlılar sonuçsuz arayışlarından dönmeden önce iyice öğrendiği bir yaşam anlayışı verdi.

Çeşitli milletleri ve ırkları bir araya getiren, onlara ortak sahip oldukları dini ve sosyal amaçları ve zevkleri açıklayan şey, toplumun geniş ölçüde ayrılmış saflarında da benzer bir sonuç doğurmuştur. İlk Haçlı Seferi vaaz edildiğinde Avrupa toplumu türdeş değildi. Birbirinden keskin bir şekilde ayrılmış, organik yapının birleştirici gücünden ziyade dış güçlerin baskısıyla birbirine bağlanmış saflara bölünmüştü. Çıkar ya da duygu ortaklığı yoktu. Kral, baron, şehirli ve köylü, içinde bulundukları koşulların eğitimiyle birbirlerinden o kadar uzaklaşmışlardı ki, birbirlerini anlamaları mümkün değildi. Günümüzde her sosyal sınıftan insan arasında karşılık bulan deneyim ve isteklerin ortak dili, ilk Haçlı Seferi çağında anlaşılmazdı. Baron ve köylü feodal savaşta gerçekten de birlikte hareket etmişlerdi; ama sadece daha düşük olan daha yüksek olana hizmet etmeye, daha zayıf olan daha güçlü olanın işini yapmaya zorlandığı içindi. Daha önce hiçbir ortak dürtü tüm sınıfların ortak insanlığını harekete geçirmemişti; daha önce hiçbir çağrı onları birey olarak, her birinin diğeriyle manevi eşitlik içinde durduğu bir hizmete çağırmamıştı. İnsanlar daha önce sınıflar halinde hareket etmişlerdi, ama sınıf olarak hareket etmişlerdi, insan olarak değil.

Kilise, dostça ve etkili bir ittifak içinde olabileceği emperyal bir güç hayalinin, feodalizmin sert bireyciliği karşısında bir sis gibi solduğunu görmüş ve Avrupa'nın yönetim güçleri üzerindeki fethine neredeyse yeniden başlamak zorunda kalmıştı. Birkaç yetenekli din adamının birkaç başkentte kralların saraylarında yapabileceği iş, yüzyıllar boyunca baronluk hanelerine bağlı ve Batı Avrupa'nın geniş toprakları üzerindeki şatoların şapellerinde dinlerinin kutsal ayinlerini yürüten bir rahipler ordusuna bırakıldı. Kilise ve feodalizm köktenci bir karşıtlık içindeydi; her birinin sahip olduğu aşırı uçlarda, günlük hayatta uyum sağlayamayacak fikirleri temsil ediyorlardı. Kilise, daha önceki bir çağda Güney Avrupa'nın barbarlar tarafından fethine boyun eğdiği gibi, feodalizme de boyun eğmişti, çünkü en azından biçimsel olarak teslim olmak kaçınılmazdı. Ancak bu son durumda da, ilkinde olduğu gibi, mücadele yeni bir eylem tasarısıyla yeniden başlatıldı. Kuvvetlerin birkaç stratejik noktaya yığılmasıyla yürütülen düzenli seferler terk edildi ve yerine, son derece geniş bir sınır boyunca aralıksız bir teyakkuz ve sürekli bir çatışma başladı. Her baronluk bir eylem sahnesi, her kale ruhani savaşın en ustaca araçlarıyla kazanılacak bir kale haline geldi. Kilise evrensel otorite ve düzen fikrinin tek temsilcisiydi ama henüz bu anlayışı toplumda etkin bir ilke haline getirebileceği bir fırsat ortaya çıkmamıştı. Toplum küçük, düşman topluluklara bölen sistemle ölümcül bir karşıtlık içindeydi; ama karşıtını yok edecek ya da feodal düzenin kaçınılmaz olarak parçalanmasıyla sonuçlanacak bir etkiyi harekete geçirecek kadar güçlü bir gücü ortaya koyabileceği zaman gelmemişti.

İlk Haçlı Seferi'nin vaaz edilmesi, Kilise'nin farkına varmakta gecikmediği ve tüm önceki ve sonraki tarihini açıklayan o ısrarlı ve mükemmel yetenekle takip ettiği bir fırsattı. Artık sadece ayrı feodalleri değil, tüm Avrupa'yı silahlanmaya çağırarak müm-

kündü. Feodalizm insanları sabit sınıflara ve toplumu daimî gruplara bölüyordu; Kilise ise herkesi kendisine genel bir bağlılıkla bağlayarak bir sınıfın diğerini ezmesini önlüyor ve topluma ortak bir hizmet ve ortak bir inancın birliğini aşıliyordu.

Haçlı Seferleri, soyluların olduğu kadar köylülerin de kalbinde güçlü olan bir duygudan doğdu. Büyük bir dava ve umumi bir duygu Kilise'ye aradığı fırsatı verdi. Ciddi bir konsey, Keşiş Pierre'in vaazını Kilise'nin sesi haline getirdi. Feodal ayrımlar, yaptırımları ve amaçları bakımından tüm dünyevi görevleri aşan ve dünyevi farklılıkların bir an için bir kenara bırakıldığı bir hizmetin coşkusu içinde unutuldu. Şimdiye kadar Batı Avrupa'da ege-men erk olan feodal soyluların gücü, şimdilik Kilise'ninkine göre ikincil hale geldi. İnsanlar artık lordlarının hizmetine değil, Kili-selerinin hizmetine çağrılıyordu. Değişim köktendi. Ugulamalı yasalarda ve siyasi eylemlerde kendini kabul ettirmek için hâlâ mücadele eden bir ilkenin uygulamaya konmasıydı. Gelişimi yavaş oldu ama toplumda devrim yarattı ve nihai sonucunun ne olacağını kimse tahmin edemez. Kral, baron, şehirli ve köylü ken-dilerini aynı davada yan yana buldular; bir sınıf diğerine feodal değil ruhani bir erk sayesinde hizmet ediyordu; ayırt edici ve ge-leneksel olandan ziyade hepsinde ortak ve ebedi olana hitap eden bir teşebbüste silah arkadaşlarıydılar. Birdenbire değil, ama büyük ahlaki değişimlere ait olan yavaş büyüme süreçleriyle, insanlar üstün ve ruhani bir güç tarafından verilen özgürlüğün parlayan ışığında feodalizm altındaki zilletlerini ve köleliklerini unuttular. Feodal lordun elinde bulunandan daha yüksek bir yetki anlayışı Avrupa'nın zihninde kök saldı ve büyük bir değişimin meyvesi oldu. Suriye'de Haçlı Seferlerinin liderleri, kişisel hırslarının pe-şinden gitmeye kalkıştıklarında takipçilerini itaat altında tutama-dılar. Onları oraya çeken emredici amaç, tüm özel tasarımların önüne geçti ve itaatsizliği bir erdem haline getirdi. Haçlı Seferle-

riyle birlikte Avrupa yaşamına feodalizmden daha güçlü bir etki girdi ve belki de dünya üzerinde yarattıkları en geniş kapsamlı ve olası etkiydi.

Haçlı Seferleri Avrupa'yı durağan ve ilerleme gücünden yoksun buldu. Toplum öylesine katı ve sabit biçimlere bürünmüştü ki, kurtuluşa yönelik herhangi bir hareket için dışarıdan güçlü bir baskı şarttı. Sadece topluluklar sınırlandırılıp sayıları azaltılmakla ve bireyler, karşı koymanın umutsuz olduğu bir güç tarafından yerlerinde tutulmakla kalmıyordu; aynı zamanda tüm nüfus, tarihte bilinen en titiz ve en yaygın kölelik sistemiyle toprağa bağlıydı. Birbirine bitişik topluluklar, aynı ırktan insanlar arasındaki iletişimi neredeyse birbirinden çok ayrı milletlerden insanlar arasındaki kadar zorlaştıracak kadar farklı lehçeler konuşuyordu.

Neredeyse hiç bilgi alışverişi, fikir ticareti yoktu. İnsanlar doğdukları yerde hayatlarını geçiriyor ve kendi küçük eylem alanlarını oluşturan yerel ilişkilerden daha geniş bir yaşam ilişkisini hissetmeden gömülüyorlardı. Feodalizm, toplumu parçalayarak ve bireyi geniş bir sistemde önemsiz bir etkene indirgeyerek, yalnızca gücün değişimi ve birleşimi yoluyla gelen gelişme gücünü tıkamıştı. Bir asır öncesinin Çin İmparatorluğu, feodalizmin demir ağlarını yaydığı ülkelerden çok daha güvenli bir şekilde dış etkilere kapatılmış ve mutlak durgunluğa mahkum edilmişti. Haçlı Seferleri bu kapalı ve yoğun ortamın içine yeni düşüncelerin güçlü bir akımını gönderdi. Büyük nüfusların mahkûm edildiği umutsuz ve yorucu tek düzelik, çok sayıda insanın tehlikeli ve zahmetli bir hizmete koştuğu o coşkunun çoğunu açıklıyordu. İnsanlar, kendilerinin ve kendilerinden önceki atalarının hiçbir değişim olasılığı olmadan soludukları bir havada boğulmuşlardı. Haçlı Seferleri döneminde dinsel dürtü güçlüydü, ama özgürlüğe

yönelik dürtü kuşkusuz bir sonraki öneme sahip duyguydu.

MS 1095 ile MS 1291 yılları arasında muazzam bir değişim yaşandı. İlk Haçlı Seferi her milletten insanı önderlerini takip etmeye hevesli bulurken, son Haçlı Seferi'nin vaizleri sağır kulaklara hitap ediyordu. Avrupa, iki yüzyıl boyunca Clairvauxlu Bernard kadar etkili hatipler ve Godfrey kadar saf, Richard kadar cesur, Aziz Louis kadar sadık önderler bulmuş olan davaya kayıtsızdı ve yine de dini gayret ölmemişti, dinin yaptırımları da kutsallığını kaybetmemişti. Avrupa'nın duygularındaki değişimin sırrı, Haçlı Seferlerinin Avrupa yaşamına getirdiği genişleme ve özgürleşmede yatıyordu. Farklı kesimler arasında nispeten özgür bir alışveriş vardı. Haçlı ordularının aralıksız hareketleri, pek çok farklı ırkın birbirine karışması pek çok engeli yıkmış ve pek çok birleştirici etkiyi harekete geçirmişti. Alman Fransız'ı, Fransız da İngiliz'i tanıyordu ve bu karşılıklı bilgi her yerde yaşamı canlandırdı ve teşvik etti. İnsanlar yer değiştirerek durumlarını iyileştirmeye başladılar. Hristiyanlık döneminin ilk yüzyıllarında Avrupa'nın çehresini değiştiren ve daha sonra feodalizm tarafından denetim altına alınan göç, uzun süre fark edilmeyecek kadar küçük ve önemsiz, ancak sonraki tarihin ışığında büyük önem taşıyan yollarla bir kez daha başladı.

Feodal sistemin değiştirilmesi ve parçalanması, Haçlı Seferlerinin insanlığın gelişimine yaptığı en büyük katkıdır. Bu sonuç, gösterildiği gibi, Batı Avrupa'da düşüncenin ve yaşamın özgürleşmesiyle ortaya çıkmıştır; ancak Avrupa'nın ilerlemesi sorununun çözümüne giren başka ve önemli unsurlar da vardı.

Doğu'ya yapılan seferler o çağ için son derece pahalıydı. Seferler düzenleyen büyük feodal beylerin pek çoğu, olağan kaynakları dışında, gerekli harcamaları karşılayabilecek durumda değildi. Para her türlü yolla toplanıyordu. Şehirler, özgürlüklerini

satın almak için feodal beylerinin ihtiyaçlarından yararlandılar, yüzyıllar boyunca sürekli birikim ve fetihlerle artan büyük mülkler rehin alındı ya da satıldı. Avrupa tarihinde eşı benzeri görülmemiş bir toprak mülkiyeti değişimi yaşandı. Birçok büyük tımar, Doğu'ya yönelik birbirini izleyen seferlerin toplandığı iki yüzyıl boyunca tamamen ortadan kalktı. Kraliyet erki, zamanın düzensizliğinin mümkün kıldığı satın alma, el koyma ve miras yoluyla, feodalizmin topraklarına muazzam bir giriş yaptı ve Suriye'deki son umutsuz mücadele sona erdiğinde, kraliyet gücü tarafından her yerde temsil edilen merkezileşme ilkesi, feodalizmin aşırı bireyciliğine karşı büyük ölçüde kazanmıştı.

Bununla birlikte, Kilise'nin nüfuz ve güç kazanarak ilerlemesi, Haçlı Seferlerinin en ani ve belirgin sonucuydu. Guizot'ya göre, dini fikirler hiçbir değişikliğe uğramamıştı, ama güç en az mülkiyet kadar el değiştirmişti. Kilise, sıkıntılı çağın ve savaşın getirdiği her fırsattan yararlanmak için acele ederek, savunmasız her yeri işgal ederek ve açıkta kalan her noktayı tahkim ederek sürekli ilerlemişti. Urbanus'un Clermont Konsili'nde herkesi Kilise'nin tebaası olarak silahlanmaya çağırırken kullandığı yetki, papalık gücünün sırlarından biri olan istikrarlı ve evrensel bir siyasetle her fırsatta ileri sürüldü. Feodal itaatin yerine yeni bir bağlılık ilkesi getirildi. Büyük baronlar arasındaki anlaşmazlıklar Kilise'nin sesiyle çözölüyor ve kralların meclislerinde Papa kişisel temsilcileri aracılığıyla konuşuyordu. Roma'dan gelen elçiler her başkentte tanındık simalar haline geldiler ve tüm kamusal meselelerde seslerini duyurma ısrarları, Roma erkinin kapsamı ve ağırlığı hakkındaki halk anlayışını hızla ve sürekli olarak genişletti.

Haçlıların seferleri Doğu'da da aynı derecede önemli sonuçlar doğurdu. Doğu ile Batı arasındaki iletişim yeniden açıldı. Savaşın kaba eli, bir daha asla kalıcı olarak kapalı kalmayacak olan kapıları açtı.

Çekişen tarafların şiddetli mücadeleleri, her birinin diğerinden öğreneceği çok şey olduğu gerçeğini görmezden gelmelerine neden olmadı. Doğu'nun ihtişamı ve kültürü, altında geliştikleri medeniyeti yok etmeye yeminli savaşçılar için bile cazibeye sahipti. Batı bilgisinin olumlu ve doğrudan kazancı şüphesiz eskiden sanıldığından daha azdı, ancak gizli kazancı hesaplanamaz. Batı, baskı sanatı ve pusula için Doğu'ya borçlu değilse bile, düşüncenin önemli ölçüde zenginleşmesi, akli ufkun büyük ölçüde genişlemesi için borçludur. Haçlı Seferlerinin harekete geçirdiği düşünce alışverişi hâlâ en zengin sonuçlarını vermeye devam etmektedir ve çağdaş tarihte bu iki eski uygarlığın birleşmesinden daha etkileyici bir özellik yoktur.

DİPNOTLAR:

[1] Sanuti'de bu anlaşmazlıklar ve kökenleri hakkında bol miktarda ayrıntı bulduk ve bunları kısaltmanın en iyisi olduğunu düşündük.

[2] M. De Guignes'nin versiyonunu en muhtemel versiyon olarak kabul ettik. (Bk. Hunların Tarihi).

[3] Bu çağın tarihçisinin karşılaştığı başlıca zorluklardan biri, aynı anda hem Batı'dan hem de Doğu'dan, Hristiyanlardan, Memlûklerden ve Tatarlardan söz etmek zorunda kaldığı için anlatımındaki bağlantıyı korumaktır. Burada yeni bir halk sahneye çıkıyor, orada eski bir imparatorluk yıkılıyor: tüm olaylar aceleyle getirilip birbirine karıştırılıyor ve tarihin seyri bu kadar çok yıkıntı arasında karmakarışık hale geliyor. Mümkün olduğunca açık olmaya gayret ediyoruz.

[4] Birçok kronik, Guo Kan'ın halifeyi tüm hazinelerinin ortasına kapattığını ve aklıktan ölmeye terk ettiğini söyler: bu durum hiç de olası değildir ve M. De Guignes tarafından kabul edilmemiştir.

[5] Tarihçilerin çoğu Moğolların bu savaşına dair anlatılarını *Fragmentum de Statu Saracænorum* adlı saygın bir eserden almışlardır; ancak bu eser birçok hata içermektedir ve Doğu tarihçilerinin çalışmasıyla birçok yerde düzeltilmesi gerekir. Tatarların bu savaşıyla ilgili bazı değerli bilgiler Ermeni Hayton'da ve Sanuti'de de bulunabilir; ancak bu yazarlar ihtiyatla ve şüpheyile okunmalıdır.

[6] Macaristan Kralı IV. Bela papaya bir mektup yazarak, kendisine acilen yardım edilmezse Tatarlarla ittifak kuracağını bildirdi. Papa onu şiddetle azarladı. IV. Alexander tüm Hristiyan prenslere, din adamlarına ve topluluklara, barbarlara karşı Batı'da olduğu gibi Doğu'da da direnmenin yollarını danışmaları için mektup yazdı. Raynaldi'de -1262 yılı, No. 29 ve 30- asker toplama ve yardımlar hakkında birçok ayrıntıya girdiği mektubu görülebilir. Bu mektup, bu konuda toplanan konsillerden bahseden Matthew Paris tarafından korunmuştur; Tatarların istilasına ilişkin bazı gerçekler de aynı şekilde Nangisli William ve Westminsterli Matthew'de ve *Konsiller Derlemesi*'nde bulunabilir.

[7] Bu yegane gerçek Arap tarihçi Ebu'l-Fida tarafından anlatılır ve M. De Guignes tarafından tekrarlanır, cilt IV. s. 133.

[8] Bu genelge Raynaldi, No. 68 ve 69 tarafından rapor edilmiştir. Papa'nın mektubunda ileri sürdüğü gerekçeler, sözünü ettiğimiz çelişki ruhunu gözlemleyen bilge Fleuri'yi hayrete düşürmektedir.

[9] Baybars'ın bu seferleri İbnü'l-Furât ve Makrizi'nin kroniklerinde tüm

ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Anlatımımızı çok kısaltmış olsak da, sıkıcılıkla suçlanmaktan korkuyoruz. Batı'daki tüm kroniklerin bu döneme ilişkin anlatımlarında var olan eksiklikleri tamamlama eğilimimize boyun eğdik. Baybars'ın hayatı da aynı şekilde bize büyük hizmette bulunmuştur.

[10] Arap kronikleri bu olayı çok belirsiz ve muğlak bir şekilde anlatır; esirlerin katledilmesinden neredeyse hiç bahsetmezler ve teslimiyet hakkında çok az şey söylerler; Frankları Müslüman esirleri yanlarında götürmekle suçlarlar ki bu pek olası değildir.

[11] Korkarız ki M. Michaud biyografinin tarafgirliklerini tarih sayfalarına taşıyor: birincisinde bu bazen mazur görülebilir; ikincisinde ise asla. Kudüs'ün ya da Ptolemaïos'un alınışına kadar geri giden okuyucularımız, Hristiyanların merhamet konusunda düşmanlarına karşı üstünlük iddialarının ne kadar zayıf olduğunu hemen göreceklerdir. Olayın dini kısmına gelince, tarih mağlup olan orduların ve ulusların toptan din değiştirmeleleriyle doludur. Örneğin Charlemagne ve bizim Alfred'e bakın. Muahharretçiliğin bir kılıç dini olduğu fikrinin yıkıldığını sanıyorduk. Gibbon bunun böyle olduğunu kesinlikle reddeder ve Kur'an'ın hiçbir emri ya da pasajının bunu telkin etmediğini ileri sürer. – Çev.

[12] Sanuti, Sefed'in alınmasıyla ilgili bilgi veren neredeyse tek Hristiyan yazardır.

[13] Joinville şöyle söyler: “Kralın Yafa'nın tahkimatı için harcadığı paranın miktarını söyleyemem, o kadar büyüktü ki. İki deniz arasındaki kanalı kapattı, yirmi dört kule inşa ettirdi ve hendekleri içten ve dıştan temizletti. Üç kapı vardı, bunlardan birini elçi yaptırdı, surların bir bölümünü de öyle. Kralın ne kadar harcamış olması gerektiğini size göstermek için, kapı ve duvarın kendisine ne kadara mal olduğunu sorduğumda elçinin ne dediğini anlatacağım. İlkinin beş yüz livreye, ikincisinin üç yüz livreye mal olduğunu hesaplamıştım; ama Tanrı yardımcısı olsun, bana kapının ve duvarın kendisine otuz bin livreye mal olduğunu söyledi.”

[14] Bu küçük olay oldukça çarpıcıdır ve iyi ellerde tuval üzerinde kötü görünmeyecektir. Tarihçiler, betimledikleri sahneler karşısında zorlandıklarında, ihtiyatsız seçimleriyle konu bulamadıklarını sık sık kanıtlayan resamlara, kalem için uygun olaylar, kişiler ve tutkular önerse, sanata yardımcı olmazlar mı?

[15] Baybars'ın, bu sultanın elimizdeki hayatının yazarı olan kâtibi tarafından yazılmış olan bu mektubu, sadece Antakya'nın alınmasından ve yıkılmasından değil, aynı zamanda Memlûklerin Trablusgarp toprakla-

rında yaptıkları tahribattan da bahsetmektedir. Bu mektup çok uzundur, ancak içinde tarihçinin kalemi için gerçeklerden çok, beyan edici cümleler ve Doğulu figürler buluruz.

[16] *Sirvente*, ozanlara özgü bir şiir türüdür.

[17] Bir Tapınak şövalyesine atfedilen bu *sirvente*, anlamını değiştirmiş gibi görünen Abbé Millot tarafından çevrilmiştir. Fransız Akademisi'nin daimi kâtibi M. Raynouard'ın Choix des Poésies des Troubadours adlı kitabının dördüncü cildinde, s.131'de basılmıştır. M. Raynouard'ın bize iletme nezaketinde bulunduğu birebir çeviriden yararlanıyoruz.

[18] Müslümanlarla ilgili bu ayrıntılar ve onlardan önce gelenlerin çoğu İbnü'l-Furât'ın değerli kroniğinden alınmıştır.

[19] William de Nangis, "Fransa krallığının ilk hac yolculuğunda büyük bir utanç yaşadığını düşünüyordu," der. Le père Maimbourg, kralın kararlılığı üzerine kendini şöyle ifade eder: "Aziz Louis, ne kadar büyük bir aziz olsa da, Mısır'da bu kadar kötü bir başarı elde ettiği için çok utanç duyduğunu düşünmeden edemedi."

[20] Filleau de la Chaise, *Hist. de St. Louis*.

[21] Clement'in mektuplarına bakırız, Duchesne, *mektup*. 269.

[22] Joinville, şapeldeki ayinde hazır bulunurken, iki şövalyenin tartıştığını duydu; biri, eğer kral haçı üstlenirse, Fransa'nın gördüğü en ölümcül günlerden biri olacağını söyledi; çünkü haçı üstlenirsek, kralı mahvedeceğiz ve yine, eğer haçı üstlenirsek, Tanrı'nın lütfunu kaybedeceğiz, çünkü onun uğruna haçı üstlenmiyoruz.

[23] Okuyucularımız, önceki Haçlı Seferlerinde din adamlarının yanı sıra tüm sınıflardan para koparmak için kullanılan yöntemlere dönüp baktıklarında, bu iddiaya duyduğumuz şaşkınlığı paylaşacaklarını düşünüyoruz. Din adamları, çoğu durumda, dindarlardan alınan vergilerin alıcıları olmuşlardı ve yazarımızın kendisine göre, her zaman güvenilir tahsildarlar olmadıklarını kanıtlamışlardı.

[24] Öşürler hakkındaki tüm bu ayrıntılar Haçlı Seferlerinin tarihi açısından büyük önem taşımaktadır: bu müzakere için aşağıdaki yazarlara başvurulabilir: Raynaldi, No. 59; Spicilège, cilt XIII. s. 221; Raynaldi'nin Eki, kitap LXIX. No. 42; Fleury'nin *Kilise Tarihi* ve Rymer'in *Faaliyetleri*.

[25] Tarihçiler olarak bunu iddia etmekte tereddüt etmeliyiz ve okuyucularımıza bunu çok dikkatli ve birçok sınırlama ile benimsemelerini tavsiye etmeliyiz.

[26] Yazar tarafından bize gönderilen bu tez, Don Fernandez de Creva-

rette'in On Birinci Yüzyıldan On Beşinci Yüzyıla Kadar İspanyolların Denizler Ötesindeki Savaşlarda Aldıkları Rol ve Bu Seferlerin Etkisi Üzerine Tarihî Bir Tez başlığını taşımaktadır. Bilgili bir eleştiri ve sağlam bir bilgeliğin hakim olduğu bu eser, birçok değerli belge içermektedir; sık sık alıntı yapma fırsatımız olacak.

[27] Migeray, Conradin'in öldürülmesini şöyle anlatır: "Charles, kralla birlikte Afrika'ya gitmeye karar verdiğinden, Aziz Louis, hizip ve isyanla dolu bir krallıkta tutulması ve serbest bırakılması daha da tehlikeli olan Conradin ve Frederick ile ne yapacağını bilemediğinden, krallık şehirlerinin temsilcilerinin önünde yargılanmalarını emretti."

[28. IX. Louis'nin yolculuk hazırlıkları için Nangisli William, Geoffrey de Beaulieu, Aziz Louis'nin Gestes'i, Matthew Paris'in devam ettiricisi ve Joinville'e başvurulabilir.

[29] "Kral Louis'nin çarpmıha gerilmeden önce, Tunus kralından çeşitli zamanlarda birçok mesaj aldığı ve kendisine birçok mesaj gönderildiği doğrudur; bu mesajlar Louis'ye Tunus kralının Hristiyan olmaya istekli olduğunu ve kendi onurunu ve halkının refahını güvence altına alacak bir fırsat ortaya çıkarsa inancını daha istekli bir şekilde değiştireceğini anlamasını sağladı. İyi Hristiyan kral, eğer kendisi ve ünlü konukları aniden Tunus'a gelirlerse, Tunus kralının kutsal vaftizi kabul etmek için böyle makul bir fırsatı reddedemeyeceğine ya da mazur göremeyeceğine inanıyordu." - Nangisli William, *Aziz Louis Erkinin Yıllıkları*.

[30] Bazı klasik yazarlar buna Tunetum adını verir; diğerleri ise Tunes. - Çev.

[31] Louis şu ifadeyi kullanır: "Je vous dis le *ban*," &c. bu kelime İngilizce'de bu anlamda kullanılamaz, ancak Fransızca'da çok etkilidir ve kraliyet veya senyörlük haklarıyla bağlantılı birçok yasal bildiride kullanılmıştır, örneğin: *ban*, Fransa tacının topraklarını elinde tutan herkesin savaşlarında krala hizmet etmeye çağrıldığı bir bildiridir.

[32] Nangisli William bu konuda şöyle der: "Bu, Sarakenler açısından büyük bir ihanet, Hristiyanlar açısından ise büyük bir basitlikti."

[33] Geoffrey de Beaulieu bu talimatları Latince olarak anlatmıştır. Joinville'de ve *Aziz Louis Erkinin Yıllıkları*'nda eski Fransızca olarak yer alırlar. Bu üç yazar bunları dikkate değer farklılıklarla vermektedir. Moreau, *Discours sur l'Histoire de France* adlı eserinin yirminci cildinde, muhtemelen Philip le Hardi'nin bu anıtın korunmasını arzu ettiği Sayıştay kayıtlarından birinden kopyalandığını belirttiği yeni bir versiyon daha verir. Burada verdiğimiz alıntıda esas olarak bu versiyonu takip ettik.

[34] Aziz Louis'nin ölümüyle ilgili ayrıntılar Geoffrey de Beaulieu, Chartresli William, Nangisli William'da ve Martenne tarafından bildirilen Tunus piskoposunun bir mektubunda bulunabilir; Joinville birkaç olayı anlatır; ama iyi kalpli senyörün Aziz Louis'nin son anlarında bulunmamış olması üzüntü vericidir; onun anlatacakları ne kadar dokunaklı olurdu! Ve bu anlatımlar, böylesine duygusuz bir kurulum ve kısıklıkla yazan görgü tavrının anlattıklarından ne kadar daha iyi olurdu!

[35] Latinceye çevrilmiş olan bu mektup Martenne'in derlemesinde bulunabilir. Ek'imizde bu mektuptan bir alıntı vereceğiz.

[36] Baybars'ın hayatında ve İbnü'l-Furât'ın kroniğinde, Kahire sultanının Tunus kralının davranışlarından çok memnun olmadığını okuyoruz. Tunus kralının yaptığı barış, Haçlıları silahlarını Mısır'a taşıma konusunda serbest bırakmıştı. Baybars, Hristiyan ordusunun Afrika kıyılarında alıkonulmasını arzu ederdi. Müttefikini tahttan indirmekle tehdit etti ve Tunus kralının elçilerine, onun gibi bir prensin Müslümanlar üzerinde hüküm sürmeye layık olmadığını söyledi.

[37] Aziz Louis'nin ölümünü izleyen olaylar için bkz: Duchesne ve *le Spicilège*, cilt I.

[38] Umarız okuyucularımız, bu güzel paragrafın ikinci kısmını incelerken, bizim sadece çevirmen olduğumuzu unutmazlar.

[39] IX. Louis'nin çok sayıdaki methiyesi arasında zamana karşı direnen çok az şey vardır. Voltaire iyi kralın güzel bir çerçevesini çizmiştir. M. Dampmartin, Fransa kralları üzerine yazdığı eserinde, bu büyük prensten yetenek ve doğrulukla bahsetmiştir.

[40] *Kanonizasyon Bildirisi*'nin sözleri.

[41] Arap tarihçiler bu antlaşmalardan birkaçını korumuşlardır: Doğu elyazmalarından yapılan alıntılarda, Kahire sultanı ile küçük Tortosa şehri arasında bir antlaşma buluyoruz. Tortosa'nın efendilerinin ve sakinlerinin ünvanlarını ve bağımlılıklarını okurken, bir noter huzurunda yapılan bir yetki alanı veya çiftlik kiralamasını okuduğumuzu hayal edebiliriz.

[42] İbnü'l-Furât'ta Kahire sultanının, sultanın rızası olmadan küçük prensliğini terk eden Berouth prensesi hakkında yazdığı mektubu okuyabiliriz. (Arapça el yazmalarından alıntılara bakınız).

[43] Bu anlatı İbnü'l-Furât'ta çok daha uzundur; tonunu ve Doğulu rengini korumaya çalışırken, onu kısaltmayı gerekli gördük. Diğer birçok kroniğin bir derlemesi olan İbnü'l-Furât kroniği birkaç farklı versiyon içerir; bu bize en olası ve aynı zamanda Asya uluslarının zorbalığın aşırılıklarına

karşı kaynaklarının ne olduğunu göstermeye en uygun olanı gibi görünüy-
yor.

[44] Birçok tarihçi Charles'ın hazırlıklarının İstanbul'a yönelik olduğunu düşünmektedir. Bu görüşe karşı çıkmadan, Sicilya kralının da aynı şekilde Kudüs krallığını düşündüğüne inanabiliriz. Charles siyasi tasarılarında her zaman çok gizliydi ve prenslerin ikiyeüzlülüğü, teşebbüslerine maruz kalan ülkelere zarar verebileceği kadar tarihçileri de sık sık utandırır.

[45] Bu antlaşmanın metni Kalavun'un hayatında okunabilir.

[46] M. de Sacy, Mısır sultanı ile Sicilya ve Arragon kralları arasında imzalanan bir antlaşmayı tercüme etmiştir. Bu antlaşmanın maddelerinden biri şöyledir: "Eğer Roma Papası, Frankların, Yunanlıların, Tatarların ya da başkalarının kralları, Arragon kralından ya da kardeşlerinden yardımcı birlikler ya da süvari, piyade, para, gemi, giysi ya da silah yardımı isterlerse, adı geçen prensler buna ne açıkça ne de gizlice rıza göstermeyecekler; onlara hiçbir yardımda bulunmayacaklar ve bu türden hiçbir şeye rıza göstermeyeceklerdir. Arragon kralı, yukarıda mezkur krallardan birinin sultanın ülkesine savaş açma ya da ona zarar verme niyetinde olduğunu öğrenirse, sultana bunu bildirecek ve düşmanlarının kendisine hangi taraftan saldırmayı tasarladıklarını, harekete geçmeden önce mümkün olan en kısa gecikmeyle bildirecek ve bu konuda ondan hiçbir şey gizlemeyecektir." Bu antlaşma çok uzundur ve tüm zorluklara karşı önlemler içermektedir. Burada genel bir açıklama yapabiliriz: Doğulularla Hristiyanlar arasında yapılan antlaşmaların çoğu, bir bakıma çağdaş diplomasinin zekâsını aşar; o kadar çok güvensizlik, müzakarecilere ve antlaşma yapan güçlere öngörü kazandırmıştır.

[47] Batı kroniklerinde bu konuda hiçbir belge bulamıyoruz; rehberimiz İbnü'l-Furât olmuştur.

[48] Ptolemaïos, ahlakı ve sakinlerinin yaşam tarzı hakkındaki tüm bu ilginç ayrıntılar Herman Cornarius tarafından sağlanmıştır (Ekard'ın Derlemesi). Alman yazarları incelerken daha kapsamlı bir alıntı bulacaktır.

[49] Bu gerçeği, biri *Chronicon Anonymi Leobensis*; diğeri *Thomæ Ebendorfeiri de Haselbach Chronicon* başlığını taşıyan iki Avusturya kroniğinde buluyoruz. İlkinde, elçinin Ptolemaïos halkı bir araya topladığı, onlara karşı Kilise'nin aforozlar başlattığı ve ardından Roma'ya dönmek üzere yola çıktığı belirtilir. Bu son durum bize olası görünmemektedir ve bu nedenle sessizlikle geçiştirdik.

[50] Bu durum Sultan Kalavun'un hayatında anlatılmaktadır. (Ekimizdeki Arap el yazmalarından alıntılara bakınız).

[51] Ptolemaïos kuşatması için Sanuti, Herman ve el yazması bir ilişkiye başvurduk. Dönemin Fransızcasıyla yazılmış olan bu ilişki, Aziz John hastanesinin mareşali John de Vile'nin, Provence'taki Aziz Gilles'in rahibi olan kardeşi William de Vile'ye yazdığı bir mektuptan alınmış gibi görünmektedir. John de Vile ya Ptolemaïos'taydı ya da Müslümanların kılıçlarından kaçarak Kıbrıs adasına çekilen bazı Hospitaller'in ifadelerine dayanarak yazmıştı. Sıklıkla kullandığımız bu el yazması kronik yirmi iki bölüme ayrılmıştır. 1290 numaralı Kral Kütüphanesi'ndedir.

[52] Bu gerçek, daha önce alıntıladığımız kronikte anlatılmaktadır.

[53] Akka'nın Sarakenler tarafından kuşatılması ve alınmasına dair el yazması bir kayıt.

[54] Bu olağanüstü gerçek, Ptolemaïos kuşatması sırasında Kudüs'e hacca gitmiş olan Yunan rahip Birader Arsene'nin Papa IV. Nicholas'a hitaben yaptığı bir konuşmada anlatılmaktadır. Bu anlatım Muratori'de bulunmaktadır. Ek'imizde görüleceği gibi tamamını tercüme ettik.

[55] Bu gerçek, daha önce alıntıladığımız Herman Cornarius'un kroniği tarafından da doğrulanmaktadır.

[56] Thomas Ebendorft'un bir Alman kroniği, Sarakenler arasında dolaşan mucizevi hikâyeleri anlatır. Bu kroniğe göre, bir Hristiyan öldüğünde, *ex ore* yani ağzından bir başkası çıkar. Her bedende iki ruh vardı; *in uno corpore duo fuerunt hominis*.

[57] Arap kronikleri, Sarakenlerin öfkesini kıskırtmaktan asla vazgeçmeyen sieur de Télema ya da Barthélemi'den bahseder. Batı kronikleri onun hakkında hiçbir şey söylemez; bunlardan biri sadece, cinayet nedeniyle Ptolemaïos'tan sürülen bir Frank'ın Mısır sultanına sığındığını ve ona şehri ele geçirmenin yollarını gösterdiğini söyler.

[58] *Annales Minorum* adlı kroniğin yazarı Wadin, c.II. s.585, Aziz Antoine'in *Somme Historique*'inin üçüncü bölümünde anlattığı bir olayı aktarır. Fransız Cordelierlerin büyük bir kısmının Sarakenler tarafından öldürüldüğünü söyledikten sonra şu sözleri ekler: "Ama Aziz Claire'in bakirelerinden biri bile kaçamadı." Bu tarikatın erkeksi bir ruha sahip olan başrahibesi, düşmanın şehre girdiğini öğrenince, çan sesiyle tüm kız kardeşlerini bir araya çağırdı ve sözlerinin tesirli etkisiyle onları eşleri İsa Mesih'e verdikleri sözü tutmaya ve iffetlerini korumaya ikna etti: "Sevgili kızlarım, benim mükemmel kız kardeşlerim," dedi, "bu kesin yaşam ve alçakgönüllülük tehlikesinde kendimizi cinsiyetimizden üstün göstermeliyiz. Düşmanlar çok yakınımızda; bedenlerimiz kadar ruhlarımıza da saldırıyorlar; bu barbarlar, karşılaştıkları herkesi vahşi arzularını tatmin ettikten

sonra kılıçlarıyla öldürüyorlar. Bu krizde kaçarak onların öfkesinden kurtulmayı umamamız, ama acı verici ama kesin bir kararla kurtulabiliriz. Erkeklerin çoğu kadınların güzelliği tarafından baştan çıkarılır; kendimizi bu cazibeden mahrum bırakalım, iffetimiz için bir koruyucuyu, onun ihlaline neden olan şeyde arayalım. Bekaretimizi saf tutmak için güzelliğimizi yok edelim. Size örnek olacağım; cennetteki eşleriyle buluşmak isteyenler hanımlarını taklit etsinler.” Bu sözler üzerine kadın usturayla burnunu kesti; diğerleri de öyle yaptı.

[59] Şehrin ortasına geri döndüğünde, savaş atı yorgun düşmüştü, kendisi de öyle; savaş atı tüm zorluklara karşı direndi ve sanki daha fazlasını yapamayacakmış gibi sokakta durdu. Sarakerler oklarıyla Birader William’ı vurdular ve o da yere düştü; böylece İsa Mesih’in bu sadık müdafisi ruhunu Yaraticısına teslim etti.

[60] Suriye’deki Hristiyan müstemlekelerinin yok edilmesinin doğurduğu harikulade hikayeler arasında, tarih aşağıdakileri korumuştur: “1291 yılında, Nasıra’daki kutsal Bakire’nin Tanrı’nın Oğlu’na gebe kaldığı ev, melekler tarafından Dalmaçya’da Adriyatik Denizi kıyısındaki küçük bir dağın tepesine taşındı: üç yıl sonra aynı denizin başka bir kıyısına, Loretto adında dul bir kadına ait bir ormana taşındı. O zamandan beri bu noktada küçük bir şehir ve muhteşem bir kilise inşa edildi ve hâlâ bu dul kadının adını korumaktadır.”

[61] M. Raynouard’ın Tapınakçıların mahkûm edilmesine ilişkin bilgece araştırmalarına bir şey ekleyemiyoruz. Okurlarımızı onun çalışmasına ve Ek’imize yönlendiriyoruz.

[62] Charles-le-Bel’in vasiyetinin bu maddesi Du Cange tarafından aktarılmıştır. Vasiyetnamenin 24 Ekim 1324 tarihli olduğu ve Charles’ın 1327’de öldüğü belirtilmiştir: tarihin yanlış olduğunu ya da Charles-le-Bel’in yeminini yerine getirmediğini varsayabiliriz.

[63] Önümüzde bu dönemde yapılmış bir vasiyetname var; bu vasiyetnamede Castellen adında, Haçlı Seferleri zamanında zaten ünlü olan bir beyefendi, kutsal savaşın masrafları için bir miktar para veriyor. Vasiyet sahibinin ailesi tarafından bize iletilen bu belgenin metnini yayınlamayadığımız için üzgünüz.

[64] İspanyolların Haçlı Seferlerinde aldıkları rol üzerine Madrid Akademisi’nde okunan bir anı, Raymond Lulli’nin çalışmalarını, maceralarını ve gezintilerini anlatır. Fleury’nin *Histoire Ecclesiastique*’ine de başvurulabilir.

[65] Raymond Lulli ile ilgili bu bilgileri, daha önceki kitapta alıntıldığımız Haçlı Seferleri üzerine İspanyol tezlerinden aldık.

[66] Sanuti'nin kitabında anlattıklarına bakınız, bu kitaptan birçok alıntı yapacağız.

[67] Yazarımızın bu düşüncelerinde, yakındığı değişimin başlıca nedeni olarak herkesin dikkatini çekmesi gereken şeyi atlaması neredeyse anlaşıl-maz görünüyor. Keşiş Pierre'in günlerinde Haçlı Seferi, hırs ve ihtirasın din-darlık ya da batıl inanç kadar güçlü bir şekilde şımartıldığı altın bir hayaldi. Ama deneyimler bunun yalnızca "temelsiz bir uydurma" olduğunu karıt-lamakla kalmamış, aynı zamanda sefere çıkan herkes için zalim ve acı bir bela olduğunu da göstermişti. İlk Haçlılar hayalperestti, sonrakiler ise deli olmalıydı.

[68] Ve bu, tüm lordlar için, bilhassa da zamanlarını silahlanarak geçir-mek isteyen ve bu nedenle başka bir yerde geçirmeleri mümkün olmayanlar için büyük bir zevkti. - *Froissart*.

[69] Baba ve Oğul'dan çıkan Kutsal Ruh'un ebedi üretimi. - Çev.

[70] Okuyucularımız bununla, genellikle, ama yanlış olarak, tüm Sara-kenlerin ölçütü olarak alınan hilalin Osmanlılara ait olduğunu görecekler-dir: bu tarihte daha önce hiç bahsedilmemiştir. - Çev.

[71] İstanbul kuşatması için Gibbon'un çok ayrıntılı anlatımına ve M. Salabury'nin *Türk İmparatorluğu Tarihi*'ndeki hızlı ama eksiksiz resmine baş-vurulabilir.

[72] Konstantinos'un kişiliği destansı bir ilham perisi tarafından kutlan-maya değerdi. En seçkin devlet adamlarımızdan biri bu görkemli görevi üstlendi - M. de Vaublanc'ın *Son Konstantinos* şiirine bakın. [Yazarımızın burada, yıkılmayı fazlasıyla hak etmiş imparatorlukların, krallıkların ve diğer kurumların, yıkılmalarına vesile olmamış kişilerin yönetimleri altında sık sık sona erdiği, bunların baş aşağı bir düşüşün son basamağından başka bir şey olmadıkları, eğer sert bir yapıya sahiplerse boyun eğmek zorunda oldukları gibi çok bariz bir düşünceye kapılmamış olmasına şaşırıyoruz. Kendi ülkesinin ve bizim tarihimiz ona böyle bir düşünce için ipuçları sağ-layabilirdi.]

[73] Olivier de la Marche, şölenin ve konukların gözlerine sunulan çeşitli gösterilerin bir tanınını verdikten sonra şunları ekler: "Bu şenliğin, bana diğerlerinden daha önemli görünen acınası bir bölümünü anlatmak için, konuşmayı başkalarına bırakacağım zarif sıradan yemekleri bunlardı."

[74] Olivier de la Marche, Burgonya dükünün üç yıl önce Mons'ta ya-

pılan bir toplantıda Türklere karşı bir Haçlı Seferi düzenlemeye söz verdiğini söyler.

[75] Şövalyelerin bu yeminlerinden söz eden bazı modern tarihçiler, bunların acayıplığını abartmışlardır. Diğerlerinin yanı sıra, bu tarihçilerden birinde şu cümleyi buldum: "Kısacası, bu yeni Haçlıların adanmışlığı hakkında en iyi fikri veren şey, birinin, ayrılacağı ana kadar metresinin lütfunu elde edemezse, yirmi bin tacı olan ilk matmazelle evleneceğine yemin etmesidir." Bu şölenden bahseden dönemin tek yazarları olan Montstrelet ya da Olivier de la Marche'da buna benzer bir şey bulamadık.

[76] Bu garip güvenli ve cahilce övünme sahnesini okurken gülümsüyoruz; ama eğer bir Büyük Türk neşeye düşkünse, bunu duyma şansına sahip olsaydı, Mehmet'in kahkahâlarını uyandıracığını düşünmeliyiz.

[77] Ona şanlı ihtiyar Henry Dandolo'yu hatırlatmalıydı. - Çev.

[78] Bu tür düşüncelerden daha açıklanamaz bir şey olamaz! Bu zavallı serseriler Avrupa'nın tehlikeleri hakkında ne biliyor ya da neyi umursuyorlardı? Aradıkları şey, çektikleri yoksulluktan kurtulmaktı ve eğer Türkler Avrupa'da olsalardı, onlarla birlikte askere yazılırlardı. - Çev.

[79] Jacques Cœur ölümüne mahkûm edildi ve mallarına el konuldu. VII. Charles Jacques Cœur'ü sürgüne göndermekle yetindi; ama malları uzun süre geri verilmedi. Jacques Cœur'ün altmış kâtibi bir araya gelerek 60.000 kronluk bir meblağ oluşturdu ve bu parayla Kıbrıs adasına çekilerek ticaretini yeniden kurdu. Orada hacılar için bir hastane ve içine gömüldüğü bir Karmelit manastırı kurdu. Jacques Cœur, Marsilya, Montpellier ve Bourges'da birçok ev inşa etti: diğerleri arasında, şimdi belediye olan güzel ev. Jacques Cœur'ün anısını yeniden yaşatan XI. Louis olmuştur. Burada sözü edilen yazıt Kıbrıs'taki hacılar için yapılan hastanede de bulunmuş olmalıdır.

[80] Abbé de Vertot'nun bu sözü, kendisine gerçekleri değil, isimlerinin geçmesini isteyen bazı ailelerin çıkarlarını gözeten belgeler sunan birisine karşı nezaket ifadesinden başka bir şey değildi. Aslında, ona sundukları belgeler gerçekte ilgili olsaydı, onları yayınlamaktan başka yapacakları bir şey yoktu; şimdi, Rodos kuşatmasıyla ilgili olarak, Abbé de Vertot'nun yanlış olduğunu veya önemli bir şeyi unuttuğunu kanıtlayan hiçbir şey yayınlandığını görmüyoruz. Anlattığı gerçeklerin doğruluğuna, günümüze kadar ulaşan herhangi bir eleştiri ile saldırmaya teşebbüs bile edilmemiştir. Geriye sadece meşhur "*kuşatmamı tamamlandı*" ifadesi kalmıştır ki, hiç kimse bu ifadenin hangi anlamda ve hangi konu üzerine söylendiğini açıklamaya çalışmamıştır.

[81] II. Mehmet 1453 yılında İstanbul'u aldı ve 1481 yılında öldü. - Çev.

[82] Bu pasajın doğurduğu düşünceler sayfalar doldurabilir; ama neredeyse en çarpıcı olanı, insan aklının ve sanayinin ilerleme sürecindeki faaliyetlerinin, bir öncekini nasıl unutturduğunu ve bir mevsim sonra, uygarlığın ve zekânın yayılmasında görevini yerine getirmiş olan bu mevsimin tekrar eski yollara döndüğünü gözlemlemektir. Bilim bizi Hindistan'a giden eski güzergâha geri götürüyor olsa da, Vasco de Gama'nın keşfi BÜYÜK TASARI'nın ilerlemesi için ne harikalar yarattı! - Çev.

[83] Bu tür bir saygısızlığın sözde uygar uluslar tarafından bile ne boyutlara taşındığı, Sir Sidney Smith ve bir grup İngiliz denizcinin Akka kuşatmasından sonra Kudüs'teki büyük Ömer Camii'nde koro halinde "Tanrı kralı korusun" şarkısını söylemelerinin öyküsüyle (umamız doğru değildir) görülebilir.

[84] Bu, tören alayında taşınacak sancaklarla ilgili yönetmeliğin bir bölümüdür: "Aynı zamanda, üzerinde kutsal babamız Papa'nın tam papalık giysileri içinde resmedildiği, birkaç kardinalin ve diğer papazların papalık giysileri içinde eşlik ettiği ve beyaz mitrilyözler taktığı güzel bir sancak yapılacaktır; Papa sağda, kral solda olacak, devlet zırhı dışında tamamen beyaz giysiler içinde olacak, bu zırhı yaveri taşıyacak, yanında hepsi silahlı birkaç prens ve başka lordlar bulunacak; söz konusu sancağın diğer tarafında Türklerle ve diğer kâfirlerle dolu tarihler ve başka resimler yer alacak."

[85] Bütün bu belgeler yayınlanmamıştır ve çok hacimlidir; Ek'imizde bunlardan bazı alıntılar vereceğiz.

[86] Bazı yazarlar, Bossuet ve David Hume'un görüşüne karşı, Luther'in kıskançlık ve kendini sevme duygusuyla muhalefete sürüklenmediğini iddia etmişlerdir. Onların itirazlarına rağmen, bu gerçek kanıtlarınmıştır. Bilgili Mosheim, tarihinde, Luther'i bu konuda haklı çıkarmayı uygun bulmamıştır; üstelik bunun çok az önemi vardır.

[87] Meyveler Leo'nun çağında olgunlaştı ve bu nedenle genellikle onun yetiştirme erdemi vardır. V. Nicholas, zekânın ve sanatın gelişmesini Leo kadar ciddiyetle, daha sağduyulu ve daha az gösterişli bir şekilde destekledi. Ancak bu yaygın bir hatadır: hiçbir çağ, tüm bilginin ilerlemeci olduğunu şimdiki kadar unutmamıştır; çok zevk alıyoruz ve bunun tüm erdemini iddia ediyoruz; ama çok haksız bir şekilde. - Çev.

[88] Bu sorunun başka bir karara bağlanabileceğini düşünüyoruz. M. Michaud aristokrasiyi orta sınıfla karıştırıyor. Bir sınıf, herhangi bir yolla, başka türden bireysel liyakatle satın alınmayan kalıtsal bir üstünlüğe yük-

seldiğinde, görgü kuralları çok sık olarak bozulur ve ahlak yozlaşır. Orta sınıf hakkında söyledikleri oldukça doğrudur. Tüm dünya tarihi, şu anda İngiltere’de akıllı, sağduyulu ve ahlaklı bir orta sınıfın etkisiyle sağlanan istikrar ve refahın bir örneğini sunamaz.

[89] Bu söylenenlerin çoğu tüm dinler, tüm zamanlar ve tüm ülkeler için geçerli değil midir? Başarı her şeyi kutsar; isyanı, devrimi; suikastı, vatan-severliği; suçları, erdemleri yapar. Cizvitlerin dünyanın en samimi dindarları olduğu söylenir. Müslüman imamlar, Avrupa’nın tanık olduğu en güçlü zorbalığın gelişinden ve başarısından, son zamanlarda yaptıklarından daha fazla mutluluk duyabilirler miydi?

[90] Altı ay sonra sizi Çanakkale Boğazı’nda kıyılarında bekliyorum.

[91] Son kapitülasyonlar XV. Louis dönemine aittir.

[92] Bu teslimiyet, Bern Kütüphanesi’ndeki elyazmasında yer alan “Sarakenlerin Kutsal Topraklara sahip olmalarının nedeni üzerine” başlıklı bir alıntıda çok sıra dışı bir şekilde ifade edilmiştir. Kardeş Vincent, verdiği ve metni “Ecce ascendimus Hierosoleman” olan bir vaazda, bunun için üç neden gösterir: “Birincisi,” dedi, “Hristiyanları mazur görmek için; ikincisi Sarakenlerin kafasını karıştırmak için; üçüncüsü ise Yahudilerin din değiştirmesi için. Birinci nedene gelince, hepimiz bilmeliyiz ki, ne kadar kutsal olursa olsun, İsa ve annesi yüce Bakire Meryem dışında günah işlemeyen ve günah işlememiş olan hiçbir Hristiyan yoktur ve Tanrı, oğlu İsa Mesih’in insanların günahları için acı çektiği topraklarda Hristiyanların günah işlemesini istemez ve bunu büyük bir suç sayar. Ama Tanrı, Sarakenlerden bu şekilde rahatsız olmaz; çünkü onlar köpektir. Çocukları ya da şövalyeleri odasında su dökseler kralın hoşuna gitmez; ama bir köpek orada su döktüyse, bunu hiç dikkate almaz.” Bk. *Catalogus Codicum MSS. Bibliothecæ Bernensis*, &c. c.I. s.79.

[93] Haçlı Seferlerinin bu anlatımı ilk olarak Mercury’de çıktı ve daha sonra küçük bir cilt halinde basıldı. Şimdi Voltaire’in *Histoire Générale*’inde birleştirilmiştir.

[94] İki anma yazısı ödül aldı; biri M. Hercen’e, diğeri M. Choisseul d’Aullecourt’a aitti. Her ikisi de bilgelik ve eleştiri ruhu açısından dikkate değerdir; izlediğimiz yolu onlar belirledi ve onlara borçlu olduğumuz her şeyi kabul etmekten zevk duyuyoruz.

[95] Fransız tarihini az çok bilen biri, burada haksız yere övülen bencil, şehvetli ve kötü karakterleri hatırladığında, “iktidarsız sonucu” gülümseyerek okumak zorunda kaldığı için kendini affedebilir. – Çev.

[96] Daha doğrusu, zalimlikleriyle çok kötü bir şöhrete sahipti. – Çev.

[97] Tours kroniği bize, büyük bir sadelikle, Şarلمان'ın büyük sansı ne-deniyile *Büyük* olarak adlandırıldığını söyler; böylece tarihçiler, bayağaların yaptığı gibi, şan ile talihi birbirine karıştırdılar.

[98] Bunlar gerçekten de son derece uzak zamanlar olmalı; öyle ki hak-kında hiçbir bilgiye sahip değiliz. En eski şiirler, en eski tarihler böyle bir durumu anlatmaz; ormanın ve çölün vahşi kabileleri soylarıyla gurur du-yarlar ve Akhilleus'un Pelides ya da Galya'nın Morni'nin oğlu olarak bi-linmesi gibi, babalarının oğulları olarak bilinirler. – Çev.

[99] Çevirmenler olarak gerçeğiyle tartışmaya girmek bize düşmez, aksi takdirde bu gerçekten muhafazakâr paragrafa cevap olarak çok şey söyle-nebilir. Ancak, tarih okuyucuları olarak, bu paragrafın ilk satırlarında işaret edilen üstünlüklerin Venedik tarihinde yer almadığını gözlemlememize izin verilebileceğini düşünüyoruz. Venedik hiçbir zaman salt ticaret yaptığı dönemdeki kadar büyük ya da müreffeh olmamıştır. Toprak kazanıldı-ğında ve soyluluk ortaya çıktığında, yozlaşma ve çürüme hemen ardından geldi. – Çev.

[100] Yine de, aynı şekilde yapsalar da, mülklerinin adını alan İskoç *la-ir*lerinin [Toprak sahipleri] geleneğinin bu kaynağa dayandırılabilceğini düşünmüyoruz. En azından kibarlığın bir kanıtı olarak kabul edilen Fransız *de'sinin* böyle bir durumda benimsemiş olması muhtemel görünüyor; ancak bu de bile, mülkün, ülkenin veya şehrin efendisini veya kendisini ül-keden veya şehirden saygınlığa yükselten adamı ima ettiği için şüpheyeye ta-bidir. – Çev.

[101] O halde nasıl oldu da Normandiyalı William, iki yüzyıl önce İn-giltere'yi fethettiğinde bu kadar çok şövalye, kont ve baron yarattı ve onlara aynı zamanda bahsettiği yerlerin ve mülklerin ünvanlarını verdi? Philip-le-Hardi, hiç şüphesiz, yeni yaratılan soylulara onurlarını destekleyecek araçlar verdi ve soyluluk eskiden olduğu gibi mülkiyetle bağlantılıydı. – Çev.

[102] Bu düşündürücü pasajda, esasımızda olan önyargılarının onu res-mine yanlış bir renk vermeye teşvik ettiğini görmekten üzüntü duyuyoruz. Hükümdarlar halka ne özgürlüğü ne de halkı sevdikleri için dokunulmaz-lık tanımazlar, ancak düşmanlarına, büyük vasallara ya da baronlara karşı onların yardımını kazanırlardı – sonuçta bu ilke o kadar ileri götürüldü ki, hükümdar zorbaya dönüştü ve sonra başka bir değişiklik oldu; gücü o kadar tamdı ki, eski düşmanları onu tüm onurların ve zenginliklerin kay-nağı olarak görmeye başladılar, onunla birleştiler; her ikisi de halkı ezmek ve yağmalamak için çabalarına katıldılar ve sonra son aşama geldi. – Çev.

[103] Yine de Richelieu döneminde, XIII. Louis'nin sözde saltanatında ve XIV. Louis'nin saltanatında yaşadı! - Çev.

[104] Çoğu siyasal iktisatçı insanın emeğine mülkiyet der; M. Michaud feodal sistem altında halkın büyük bölümünün topluma emek, yaşam ve özgürlük ödediğini göstermiştir ve yine de bunlara hiçbir şey demiyor! - Çev.

[105] Bu kehaneti hatırlamıyorum; ama Montesquieu'nün *Fransa'nın kılıçla yok olacağını* öngördüğünü çok iyi hatırlıyorum. - Çev.

[106] Bu ne anlama gelebilir? Vergilendirme her tür hükümet kadar eskidir. - Çev.

[107] Tanrı'ya hizmet edin, o size yardım edecektir: her beyefendiye karşı nazik ve kibar olun, her türlü kibirden uzak durun; dalkavuk ya da muhbir olmayın; zira bu tür insanlar o muazzam mükemmelliğine ulaşamazlar. Yaptıklarınızda ve söylediklerinizde sadık olun; sözünüzü tutun; yoksullara ve yetimlere yardımcı olun, Tanrı sizi ödüllendirecektir.

[108] Le Père Hélyot, *Histoire des Ordres Monastiques*, c.I. s.263'te, Aziz Lazarus tarikatından bahsederken kendini şöyle ifade eder: "Çok dikkat çekici olan şey, sadece Kudüs hastanesinden cüzzamlı bir şövalyeyi büyük üstat olarak seçebilmeleridir, bu da VI. Innocent'in zamanına kadar sürmüştür, Yani 1253 yılı civarında, Suriye'yi terk etmek zorunda kaldıklarında, Papa'ya başvurarak, kuruluşlarından beri her zaman bir cüzzamlı şövalyeyi büyük üstat olarak seçtiklerini, ancak kafirler Kudüs'teki hastanelerinin tüm cüzzamlı şövalyelerini öldürdükleri için bir başkasını seçmenin imkansız olduğunu bildirdiler. Bu nedenle, gelecekte cüzzam hastalığına yakalanmamış ve sağlıklı yerinde olabilecek bir şövalyeyi büyük üstat olarak seçmelerine izin vermesi için Papa'ya dua ettiler; Papa da onları Trascate piskoposuna yönlendirdi, o da Tanrı'nın isteğine göre bunun yapıp yapılamayacağını inceledikten sonra onlara bu izni verebilirdi. Papa IV. Pius 1565 yılında Aziz Lazarus Tarikatı'na çok geniş ve çok elverişli olan, seleflerinin ona verdiği tüm ayrıcalıkları ve tüm armağanları yenilediği ve yenilerini verdiği bildirisinde bunu bildirir. Bu şövalyelerin cüzzamlı bir büyük üstat seçmeleri gerektiğine dair şunları söyler: - *Et Innocentius IV, per eum acceptto, quod licet de antiquâ approbatâ et hactenus pacificè observatâ consuetudine obtentum esset, ut miles leprosus domûs Sancti-Lazari Hierosolymitani in ejus magistrum assumeretur; verûm quia ferè omnes milites leprosi dictæ domûs ab inimicis fidei miserabiliter interfecti fuerant, et hujusmodi consuetudo nequiebat commodè observari: idcirco tunc episcopo Tusculano per quasdam commiserat, ut, si sibi secundum Deum visum foret expedire fratribus ipsis licentiam, aliquem militem sanum et fratribus prædictæ domûs Sancti-Lazari in ejus magistrum (non*

obstante consuetudine huiusmodi de cætero eligendi) auctoritate apostolicâ concederet.

[109] Serfler için bu bir nimet olabilirdi, ancak özgür emek için bir kötülük olarak şikayet ediliyordu. La Fontaine'in Ayakkabıcısı, Finansör'e durumunu anlatırken şöyle der:

"Chaque jour amène son pain,
Tantôt plus, tantôt moins: le mal est que toujours
(Et sans cela nos gains seraient assez honnêtes),
Le mal est que dans l'an s'entremêlent des jours
Qu'il faut chômer; on nous ruine en fêtes;
L'une fait tort à l'autre; et monsieur le curé
De quelque nouveau saint charge toujours son prône."

Her gün ekmeğini getirir; bazen daha fazla, bazen daha az: en kötüsü, her zaman (ve o olmadan kazancımız çok katlanılabilir olurdu), kötüsü, yıl içinde boşa kalmamız gereken pek çok günün geçmesidir - şölenlerde peşışan olduk; biri diğerinin peşine düşer ve papaz efendi vaazına her zaman yeni bir aziz sokar. - Çev.

[110] Çevirmenlerin asıllarına duydukları saygı gereği, filozof koltuğuna oturmak için tarihçinin kalemını bıraktığında yazarmıza muhalefet eden açıklamalar yapmaktan sürekli kaçınıyoruz. Bu bölüm boyunca, okuyucularımız derin olmayan birçok düşünce ve diğerleriyle çelişen bazı pasajlar gözlemlemiş olmalıdır; ancak hepsinin büyük bir özelliği vardır - *son derece düşündürücüdür.* - Çev.

[111] Ruhban sınıfının bu savaşların bedelini ödediği nasıl söylenebilir? Her türden hoşgörünün satışından elde edilen büyük meblağlara ne oldu? Din adamları, bazen kârlı olduğunu gördüğümüz, inananların adaklarını topluyordu. Bunun yanı sıra, baronlar ve şövalyeler kendilerinin ve tebaalarının teçhizatlarını, ellerinde para kaldığı sürece ödüyorlardı; daha sonra kral ya da önder, IX. Louis gibi, bazen onlara yardım ediyordu. - Çev.

[112] Bu, eser boyunca okuyucunun M. Michaud'nun dünya için yazdığının farkında olmadığına üzülmeye gereken sayısız örnekten biridir; görüşleri ve üzülmeye söylüyorum ki önyargıları yalnızca Fransızcadır. - Çev.

[113] Elbette bunlara, bu cahil, bağımsız zorbaların insani tutkularını ve dünyevi çıkarlarını da eklemeliydi. - Çev.

[114] Toplumda her zaman böyle baskın bir ilke yok mudur? Orta çağda kaba kuvvet ya da silah kullanma becerisi ne kadar güçlüyse, şimdi de *para* o kadar güçlü değil mi? – Çev.

[115] Orta çağda ruhban sınıfının ve dinin etkisi üzerine, M. Fievée'nin *Des Intérêts et des Opinions* adlı eserinde okuduğumuzdan daha iyi bir şey söylenemez. Fievée: "Kilisenin kamusal kefaretləri dayattığı, mahkemelerin ise yalnızca silahla hüküm verdiği bir dönemde, yüksek polisin nasıl olup da din adamlarının eline geçmediğini anlayamıyoruz ve bu görevi yalnızca onlar yerine getirdikleri içindir ki, iç savaşlarda, talihli prensler, savaşın ya da ihanetin kaderinin krallığı paylaşma haklarını ellerinden aldığı prenslerin korunmasını keşışlere emanet ettiler. Yasaların bıraktığı boşluğun doldurulması gerekiyordu, yoksa devlet yok olacaktı ve sadece rahipler yasaların zayıflığını giderecek kadar büyük bir ahlaki otoriteye sahipti; – yüceltilmiş tutkular, daha güçlü erdemler, büyük suçlar, büyük pişmanlıklar; gururlu bir bağımsızlık, sağlıklı korkular; aşırı güç ve hiçbir düzenleme yok; her şeyde ve her yerde cesaret: bu dönemde toplumun durumu böyleydi; – dinin tek başına barbarlıkla mücadele ettiğini anlamak kolaydır." Orta çağda uygarlığın yürüyüşü üzerine ustaca kavrayışlar ve derin görüşlerle dolu bir eserden daha fazla alıntı yapamadığımız için üzgünüz.

[116] *Louis'nin Yeni Tarihi Olarak Hizmet Edecek Bir Anı'nın* yazarı, Fransa'da yargı reformunun ilk ortaya çıkışını bu hükümdarın saltanatına kadar götürmektedir. Bu konuda bilgece araştırmalar yapmış ve çalışması bize Orta çağda yasalarımızın ruhu ve yürüyüşü hakkında çok bilgi vermiştir. Geliştirdiği ilkelerin sonuçları konusunda, özellikle de bu ilkelerin günümüzde uygulanışı konusunda her zaman hemfikir olmasak da, en iyi tarihçilerimiz tarafından pek az algılanmış olan sorunları açıklığa kavuşturduğu ender rastlanan zekâsının hakkını vermekten zevk duyuyoruz.

[117] La Fontaine.

[118] Yine de Marsilya çağlar boyunca gelişen bir liman olmuştur. Haçlı Seferlerinin ilk zamanlarında Fransız monarşisine ait değildi. – Çev.

[119] "Bir şeyi görmek ve rapor etmek için atanan becerikli adam"; ancak başka anlamları da vardır; değerli, dürüst ve hatta cesur bir adam gibi. – Çev.

[120] Hotspur hanımına der ki –

"Bana yemin et, Kate, bir hanımefendi gibi, senin gibi,
Ağzınızı dolduracak bir yemin!"

Kraliçenin

Joinville'i lanetlemesi, gerçeğinde bu yapıda bir şeydir.

[121] M. de Choiseul d'Aillecourt, *Mémoire*'da Haçlılar tarafından Doğu'dan Avrupa'ya getirilen icatların çok geniş bir isimlendirmesini verir.

[122] Ve bu durum tüm zengin ve müreffeh uluslar için geçerli değil midir? Bu yüksek zenginlik düzeyini, güzel sanatları ve onlara eşlik eden duygusallığı her zaman neyin izlediği, bu durumda olan her büyük ulusun kendisine sorması gereken bir sorudur.

[123] Çiçek hastalığının Haçlılardan önce Avrupa'da bilinip bilinmediği konusunda emin değiliz. Aramıza girmesi sık sık onlara atfedilir ve Mehmet ve haleflerinin tarihini okurken, birçok kişinin bu hastalığın bıraktığı izlerle işaretlendiğini gözlemliyoruz. Michaud'un bundan bahsetmemesine şaşı- rıyoruz.

[124] İspanya'daki Morolar bu görüşe karşı bir örnek olarak gösterilebilir. Gırnata'daki Morolar uzun süre sanat ve bilimleri geliştirdikleri ve çok başarılı oldukları doğrudur; ama Afrika kıyılarına döndüklerinde onlara ne oldu?

[125] Lord Bolingbroke şöyle dedi: "Sonuçta, Avrupa'nın bugünkü öğrenim durumunu borçlu olduğu kişi V. Nicholas'tır" (Spence). - Çev.

[126] Buna verilebilecek en iyi cevap, çok geniş bir alana yayılmış olan Müslüman gücünün de Avrupa gibi anlaşılmazlık ve hırs yüzünden parçalara ayrılmış olduğudur. İlk Haçlı Seferi sırasında Doğu'dan istila korkusu yoktu ve Hristiyanların istilası, Muhammetçiliği savunmak için oybirliği yarattı. - Çev.

[127] Michaud'un bu çok ilginç özetinde müspet bilimlerden hiç bahsetmemesi biraz dikkat çekicidir. Matematik bilgisinin tamamı için olmasa bile büyük bir gelişme için genellikle Müslümanlara borçlu olduğumuz var-sayılr ve bu bilgi bize İspanya üzerinden gelmiş olsa da, bu durumdan bu-rada söz etmenin yersiz olacağını düşünemeyiz. - Çev.

[128] Bu çağların tüm azizlerini mükemmel bir şekilde tanıdığımızı iddia edemesek de, bunun Nola piskoposu olan ve çanların ilk mucidi ol-masa da, onları kutsal amaçlara uygulayan ilk kişi olan Paulinus olabilece-ğini düşünüyoruz.

[129] M. Michaud, bu Seyahatnameyi Kutsal Topraklara yapılan yolcu-luğun elimizdeki ilk anlatımı olarak kabul etmemiz gerektiğini söyler. Ha-cıların yola çıktıkları dönemde Bordeaux, Galyalıların başlıca şehirlerinden biriydi. Biscay Körfezi'nde Garonne Nehri'nin ağzında yer alır ve uzun süre Kara Prens'in ikametgâhı ve talihsiz II. Richard'ın doğum yeri olması ne-deniyile İngiliz tarihiyle güçlü bir şekilde ilişkilidir. - Çev.

[130] Okuyucularımız bu betimlemedeki iki ya da üç mizahi özellikten, Malmesburyli keşişimizin şakaya hiç itirazı olmadığına karar vereceklerdir. Burada sözü edilen ulusal özellikler, kuzeyli dostlarımızın kaşınma eğilimleriyle ne kadar uzun süredir alay edildiğini ve içki içme sevgisinin Hamlet tarafından kınanmadan önce Danimarkalılara özgü olduğunu kanıtlaması açısından ilginçtir:

“Bu ağır başlı cümbüş, doğuda ve batıda,
Bizi diğer ulusların gözünde küçük düşürür ve vergilendirir:
Bizi ayyaş ilan ediyorlar, ve kötü sözlerle
İlavemizi topraklayın.”

[131] Bu, 1081 yılında Papa VII. Gregory tarafından takdis edilen Aziz Hugh’dur; aynı kişi kısa bir süre sonra Aziz Bruno ve arkadaşlarını kabul etti ve onlara Chartreuse’de yeni bir tarikat kurmaları için yalnızlık verdi. Tours kilisesi daha sonra II. Rodolph tarafından yönetilmiştir.

[132] Selahattin burada Tiberya savaşından söz ediyor.

[133] Trablus kontu.

[134] Bu ifadeyi anlamak için, mektubun yazarının Kudüs’ün surlarını bir *gerdanlığa* benzettığını hatırlamalıyız.

[135] Bu çok olağanüstü bir durumdur ve bize sadece bu kadar uzak bir ülkenin hükümdarı olan Selahattin’in ününü değil, aynı zamanda Avrupa’da kendisine duyulan korkuyu da ilan eder. Daha yakın olmasına rağmen, gelir vergimize *Buonaparte vergisi* adını vermedik. – Çev.

[136] Burada *Clerkenwell*’in antikacıları için küçük bir parça var, şüphesiz bununla kastedilen budur. – Çev.

[137] Bu, şairler, ressam ve romancılar için değerli bir ipucu. – Çev.

[138] Bu olasılık dışı görünebilir; ancak Richard’ın mükemmel bir binici olduğuna şüphe yoktur ve Londra ve Westminster gönüllü hafif atlılarından Bay Goldham’ın Hyde Park’ta III. George’un önünde her iki elinde birer kılıç ve atı hızla geniş kılıç egzersizi yaptığını çok iyi hatırlıyoruz. – Çev.

[139] Vakanüvisimiz bize bunu söylemese de, Richard’ın birliklerinden biri bir Türk atlısını kestiğinde, eyerini uzun süre boş bırakmadığını ve bu tür katılımların Hristiyanların etkili bir takip yapmasını sağladığını varsayabiliriz. – Çev.

[140] Eğer bir ressam, Richard’ın “iyi kılıcı” gibi bir dosttan ayrılırkenki

yüz ifadesini resmetme yeteneğine sahip olsaydı, bu güzel bir resim olurdu. Aslan yüreğini neredeyse boğmuş olması gereken duygular bir şiire konu olabiliirdi. - Çev.

[141] Çok ilginç olduğu için bu alıntının çevirisini veriyoruz; ancak tarih konusunda ona güvenmiyoruz; bize çok daha çağdaş görünüyor ve dilin bazı kısımları diğerleriyle tutarsız. - Çev.

[142] Ancak, bu gibi durumların çoğunda olduğu gibi, din hırsın temeli olmaktan çok örtüsüydü. İlk üç halifeden sonra Müslüman imparatorluğu basit bir Arap tarafından yönetilemeyecek kadar büyük ve karmaşık hale geldi ve mezhebin mucizevi fetihleri doğal olarak bunları başaran komutanları fethettikleri yeri yönetme konusunda hırslı hale getirdi. Dini kan davası sadece bir bahaneydi. - Çev.

[143] Bu doktrin İran İsmailileri arasında yaklaşık elli yıl hüküm sürdü; ancak Hasan'ın torunu Celalettin, tapınmayı saflığı içinde yeniden kurdu.

[144] Dai, Arapça bir sıfat olup, tam olarak *advocans* yani çağran kişi anlamına gelir ve uzantı olarak, insanlara vaaz veren ve onları bir doktrini benimsemeye davet eden bir kişiyi belirtir. İslam'ın ilk yüzyılında *dai* ünvanı yaygındı. Her mezhebin kendi daisi vardı.

[145] Tarihçi Mirhond'un bir pasajı bu anlatımı desteklemektedir; bize Hasan'ın Alamut kalesini ele geçirdikten sonra bir kanal kazdığını ve kalesinin eteklerine çok uzaklardan su getirdiğini bildirmektedir. Etrafına meyve ağaçları dikirmiş ve sakinlerini toprağı ekmeye teşvik etmiştir. Böylece buranın sağlıksız olan havası temiz ve sağlıklı hale geldi.

[146] Bana bu ilginç mektubu gönderen Sayın Jourdain, *La Perse, ou le Tableau de l'Histoire du Gouvernement, de la Littérature, de cet Empire, des Mœurs et Coutumes des Habitants* adlı bir eser yayınlamıştır. Beş cilt halinde 18mo. boyutunda olan bu eser, birçok yeni kavram ve ilginç ayrıntı içermekte ve Oryantalist'in bilgisine olduğu kadar yeteneğine de onur vermektedir.

[147] Bu parçanın esası Fabricius'un *Bibl. Græc.*, cilt VI, s. 405 ve Bandière'in *Imperium Orientale*'inin ilk cildinde bulunmaktadır. Niketas'ın baskılarında yer almamaktadır.

[148] Her biri iki şilin dört peni değerinde sikkeler.

[149] Bu, şaşırtıcı bir sanat eseri olması gereken şeyin olağanüstü bir tarımıdır; ancak bir basilisk hakkında sahip olduğumuz fikri, bahsedilen hayvanınkiyle bağdaştıramayız - bir basilisk'in bir tür yılan olduğunu düşündük.

[150] Vincent Bellev. *Specul. Hist.* kitap XXX. bölüm. 5; Albert Stad. *Chron. fol. 202*; Godefr. Monach. *Annal. ap. Frch. Collect. Alberici*, s.489; Sicard. *Chron. ap. Murat. cilt. VII. s.623.*

[151] Thomas de Cantipr. *De Apibus.*

[152] *Chron. Argent, ap. Urtii, Collect. cilt. I. s.1.*

[153] Jacob de Vorrag. *Chron. Januense, ap. Murat. cilt. IX. s.46.* Bu tarihin yanlışlığını kanıtlayan şey, bu kroniği kopyalayan Bizarre'nin (*Hist. Genuens.*) olayı 1212 yılının altına yerleştirmesidir. John Massey'in bunu hangi yetkiye dayanarak 1210 yılına yerleştirdiğini bilmiyorum.

[154] Bakınız Strasburg, *Chron. Anon. Godfrey the Monk, Varagineli James ve Bishop Sicard.*

[155] Alberic bolca ayrıntıya girer ve bu tarihçi genellikle abartılı saflık tarafında günah işlese de, bu durumda kanıtlarından şüphe edilemez.

[156] Jacques de Vorrag.

[157] Albert de Stadt.

[158] *Anonim Strasburg Kroniği.*

[159] Bu anlatım Alberic tarafından sağlanmış ve Champréli Thomas ve Roger Bacon tarafından doğrulanmıştır.

[160] *Chron. Augus.; Chron. Argent.*

[161] Keşiş Godfrey.

[162] *Opus Majus*, s.254, ed. fol.

[163] Bk. Marin, *Storia Civile e Politica del Commercia de' Veneziani*, c.I. s.206; Do Guignes, *Mémoires sur le Commerce des Franks dans le Levant*, &c.; c. XXXVII. *Les Mémoires de l'Acad. des Inscr.*

[164] Videmus anno incarn. Di. 1213, infinitam puerorum multitudinem spiritu deceptionis arreptos, cum signaculo crucis iter Hierosolymitanum aggressos fuisse, periissequē diversis in locis; et maximam ex eis multitudinem per malefices quosdam Sarracenis in mari venditos extitisse. – *Lib. de Apibus.*

[165] Forsan vidistis aut audivistis pro certo quod pueri de regno Franciæ semel occurrebant in infinitâ multitudine post quemdem malignum hominem, ita quod nec à patribus, nec à matribus, nec ab amicis poterant detineri, et positi sunt in navibus et Sarracenis venditi, et non sunt adhuc 64 annis. – *Opus Majus*, s.254.

[166] Ek'te bazı mektupları ve bu papanın 1197 Haçlı Seferi'yle ilgili bildirisini vereceğimize söz vermiştik; ancak bu parçaların içeriği, bazı önem-

siz ifadeler dışında birbirine benzediğinden, kendimizi bununla sınırlayacağız.

[167] Tanrım, bil ki Tanrı'nın hem ölü hem diri olduğu o topraklara gitmeyen ve haçı denizlerin ötesine götürmeyen kişinin Cennet'e gitme şansı yoktur: Tanrı'ya acıyan ve onu anan kişi.... ülkesini ve memleketini savaştan ve intikamdan kurtarmalıdır. Şimdi, Tanrı'yı seven ve kutsal dağı onurlandıran her yiğit bekar gidecektir; akıllıca davrananlar Tanrı'ya gidecek, alçak ve aşağılık olanlar geride kalacaktır. Bence, yaşamlarında Tanrı'ya hiçbir yardım sunmayan ve dağın yüceliğini böyle önemsiz bir şey için kaybedenler kördür. Tanrı çarmıhta bizim için acı çekti ve herkesin geleceği gün bize şöyle diyecek: "Çarmıhımı taşımama yardım eden sizler, meleklerin yaşadığı yere gideceksiniz ve orada hem beni hem de annem Meryem'i göreceksiniz. Kendisinden hiçbir şey almadığım sizler, hepimiz cehennemin derinliklerine inin!"

[168] Bayan Hemans'ın *Ölülere Mesajlar* adlı güzel şiiri bu konu üzerinedir ve Bay Brunton'un *Discipline*'inden alıntıladığı bir notta, bu geleneğin Highlands'de yaygın olmadığını söyler. - Çev.

[169] Prusyalı din değiştirenler için yapılan düzenlemelerde, papalar özellikle bu insanların cenaze geleneklerini kınadılar. "Neofitler" diyordu bu yönetmelikler, "ölülerini yakmayacaklarına ve onlarla birlikte insan, at, silah, giysi ya da değerli şeyler gömmeyeceklerine söz veriyorlar. Pagan rahiplerine benzeyen ve cenaze törenlerinde ölüleri soygunlar, ahlaksızlıklar ve diğer günahlar için öven *ligastonlar* adı verilen sahtekarlara artık sahip olmayacaklar" vb. Bu düzenlemeler Prusyalıların eski geleneklerinin çoğunu tarınamamızı sağlar.

[170] Bu, Galce'de ozan anlamına gelen kelimeye ve Galli ozanın ismine *çok dikkat çekici* bir benzerliktir. - Çev.

[171] Okuyucu onların Burgonya'da dükle birlikte kampta bırakıldıklarını hatırlayabilir.

[172] Bu pasaj çok belirsizdir.

[173] Bu talimatlar Sayıştay'ın bir defterine yazılmıştır. Halkın bunları okumasını kolaylaştırmak için bazı gösterimler çağ uyarlanmıştır.

[174] Yani, belgeler ya da hesaplar. Okuyucularımız bu belgelerin doğasını daha açık bir şekilde algılayabilsinler diye olduğu gibi verdik. - Çev.

[175] Bu sayede, kilise toplantılarında *yemek yemenin* modern zamanlarla sınırlı bir gelenek olmadığını anlayabiliriz.

[176] Bu sayede bir noterin ücretinin günlük bir livre olduğunu öğreniyoruz.

[177] Tarihlere, çağdaş prenslere ve hükümdarın kişiliklerine bakılırsa bu VII. Henry olmalıdır. – Çev.

[178] Filozofların ve devlet adamlarının bu tasarılarını, gündüzleri düşüncelerini, geceleri hayallerini meşgul ettikten yüz elli yıl sonra okumak ne kadar eğlenceli ve aynı zamanda harika bir şekilde öğreticidir! – Çev.

[179] Büyük Senyör'ün şifresinin harfleriyle iç içe geçmiş kelimeler.

[180] Fransızların Türkiye'deki tüm ayrıcalıklarının temeli olan bu pasaj, sık sık elçilerin taleplerinde bir gerekçe ve Grand Seigneur'un firmansı için bir temel olarak hizmet eder.

[181] Tapınakçılara karşı alınan ihbarların Bafometik figürlerin varlığına dair ahlaki ya da yasal bir kanıt sağladığını göstermek için çok daha fazlası gereklidir. Suçlama belgesinde bundan tek kelime bile söz edilmemektedir. Paris'te başlatılan büyük prosedürde ya da engizitörün ve paparun komiserlerinin sorguladıkları tanıkların sayısız ifadelerinde bundan hiç söz edilmemektedir. Carcassonne'da dinlenen ve kendilerine bir put sunulduğunu beyan eden altı tanıktan sadece ikisi bunu Figuram Bafometi olarak adlandırmıştır. Biri, Gaucerand de Montpesat, Paris'e getirildiğinde, önceki tüm itiraflarını geri çekti; o zaman geriye sadece gizli davranışı ve sonu hakkında hiçbir şey bilinmeyen tek bir tanık kaldı. Carcassonne'da sorgulanan diğer dört kişiden Jean Cassauhas ve Peter de Mossi'nin ilk ifadelerini geri çektikleri ve Jean Cassauhas'ın bu şehirde yakıldığı kanıtlanmıştır.

[182] M. Hammer'ın, Tapınakçılarla hiçbir ilgisi olmayan madalyalarda gördüğünü sandığı kesik haç, sıradan bir haçın üst kısmına bir elin bindirilmesinden başka bir şey değildir; haç tepesinden tutan bu el, M. Hammer'ın kendisinin Tapınakçılara atfetmeye cesaret edemeyeceği birçok madalya ve sikkede bulunur.

[183] Raimundus de Agiles, Muhammetçiler hakkında şöyle der: In ecclesiis autem magnis Bafumarias faciebant ... habebant monticulum ubi duæ erant Bafumariæ. Ozanlar cami için Baformaria'yı, Muahmmet için de Bafomet'i kullanırlar.

Orta-çağ tarihi, Asya ve Avrupa milletlerinin birbirlerine karşı silahlandığı, iki dinin üstünlük için mücadele ettiği ve dünya imparatorluğu için çekiştiği Haçlı Seferleri'nden daha etkileyici bir manzara sunmaz. Müslümanlar tarafından birkaç kez tehdit edildikten ve uzun süre istilalarına maruz kaldıktan sonra, Batı birdenbire şahlanır ve bir Yunan tarihçinin ifadesine göre[2], Asya'nın üzerine çökmek için kendini temelinden koparmak zuhur eder. Tüm uluslar çıkarlarını ve rekabetlerini bir kenara bırakır ve yeryüzünde fatihlerin hırsına layık tek bir ülke görürler. İnsan artık evrende Kudüs'ten başka bir şehir ya da İsa Mesih'in mezarının bulunduğu yerden başka yaşanabilir bir yer olmadığına inanabilir. Kutsal şehre giden tüm yollar kanla doludur ve imparatorlukların dağılmış ganimetlerinden ve enkazlarından başka bir şey sunmazlar.

Dört yıl süren yorgunluk, sefalet ve zaferlerden sonra Kudüs Haçlılar tarafından alınır; ancak fetihleri bilgelik ve sağduyunun eseri değil, kör bir coşkunun ve kötü yönlendirilmiş kahramanlığın meyvesi olduğundan, geçici bir güçten başka bir şey yaratmazlar.

Haç bayrağı çok geçmeden Godfrey de Bouillon'un elinden zayıf ve embesil haleflerinin eline geçer. Artık bir Hristiyan şehri olan Kudüs, Batı'ya yardım için tekrar başvurmak zorunda kalır. Aziz Bernard'ın çağrısıyla Hristiyanlar silahlanır. Bir Almanya imparatoru ve bir Fransa kralı tarafından yönetilerek, Kutsal Toprakları savunmak için harekete geçerler, lakin artık aralarında büyük komutanlar yoktur; atalarının yüce gönüllülüğünden ya da kahramanca teslimiyetinden eser yoktur. Onların gelişini dehşete kapılmadan izleyen Asya, şimdiden yeni bir manzara sunar. Muhammed'in müritleri uyuşukluklarından uyanırlar; hemen düşmanlarını silahlandırır çılgınlığa eşit bir çılgınlığa kapılırlar; coşkuya coşkuyla, fanatizme fanatizmle karşı çıkarlar ve sırayla bir din savaşında kanlarını dökme arzusuyla yanarlar.

